

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

کتاب سال صنعت، معدن و تجارت (۱۳۹۸)

هرگونه استفاده از گزارش منوط به دریافت مجوز از موسسه/سازمان متقاضی خواهد بود.

ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار

کتاب سال صنعت، معدن و تجارت (۱۳۹۸)

هرگونه استفاده از گزارش منوط به دریافت مجوز از موسسه/سازمان متقاضی خواهد بود.

معاونت پژوهشی

مدیریت یکپارچه سازی سیاست‌ها

مجری/تهیه کننده: دکتر علیرضا گرشاسبی

ناظر/تایید کننده: دکتر علاءالدین ازوجی

همکاران: سمیه نعمت‌اللهی، طیبه رهنمون پیروج، مصطفی محمدی، سحر بشیری،

حسن ولی‌بیگی، باقر ادبی فیروزجائی، الهام اسماعیلی‌پور، حسن ثاقب، میرعبداله

حسینی.

[شماره]

[تاریخ]

شماره و تاریخ ثبت مرکز اسناد موسسه:

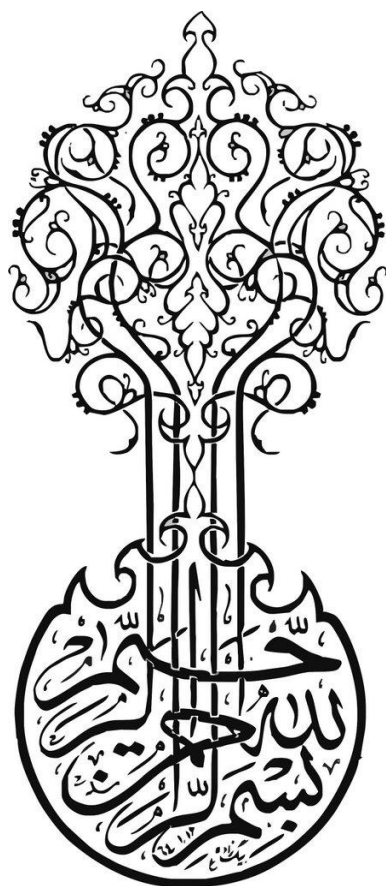
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

کتاب سال صنعت، معدن و تجارت (۱۳۹۸)

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی

۱۳۹۹

این کتاب با مجوز شماره ۹۹۰۹ بند ۲ مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۱۲ شورای پژوهشی موسسه
مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی انجام شده است (در طرح‌های پایه‌ای).

فهرست مطالب

فصل اول: رویکردهای سیاستی از منظر نهادهای بین‌المللی با تاکید بر حوزه‌های تولید، تجارت و سرمایه‌گذاری.....	۱۵
چکیده.....	۱۶
مقدمه.....	۱۸
۱-۱. حوزه رشد اقتصادی.....	۱۹
۱-۱-۱. گزارش بانک جهانی از وضعیت رشد اقتصادی جهان در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰.....	۱۹
۱-۱-۲. چشم‌انداز سیاستی بانک جهانی در خصوص رشد اقتصادی.....	۲۳
۱-۱-۳. گزارش صندوق بین‌المللی پول (IMF) از وضعیت رشد اقتصادی جهان در ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰.....	۲۴
۱-۱-۴. چشم‌انداز سیاستی IMF.....	۲۵
۱-۱-۵. دیدگاه سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) از وضعیت رشد اقتصادی جهان در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰ و چشم‌انداز آن از رشد اقتصادی.....	۲۹
۲-۱. حوزه تولید صنعتی.....	۳۱
۲-۱-۱. گزارش سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (Unido) از تولیدات صنعتی جهان و اقتصادهای جهان در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰.....	۳۱
۲-۱-۲. چشم‌انداز سیاستی یونیدو در خصوص تولیدات صنعتی.....	۳۲
۳-۱. حوزه سرمایه‌گذاری.....	۳۳
۳-۱-۱. وضعیت سرمایه‌گذاری جهان از دیدگاه آنکتاد (UNCTAD) در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰.....	۳۳
۳-۱-۲. رویکردهای سیاستی آنکتاد برای توسعه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی.....	۳۵
۳-۱-۳. دیدگاه سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) درباره سرمایه‌گذاری در ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰.....	۳۶
۴-۱. حوزه تجارت.....	۳۶
۴-۱-۱. گزارش سازمان تجارت جهانی (WTO) از وضعیت تجارت جهان در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰.....	۳۷
۴-۱-۲. چشم‌انداز و رویکردهای سیاستی سازمان تجارت جهانی برای سال‌های آتی.....	۳۷
۴-۱-۳. چشم‌انداز سیاستی مرکز بین‌المللی تجارت (ITC) برای سال‌های آتی.....	۳۸
۴-۱-۴. دیدگاه سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) در خصوص چشم‌انداز تجارت جهانی.....	۴۲
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل اول.....	۴۲
فصل دوم: جایگاه جهانی اقتصاد ایران و تصویر آن در شاخص‌های بین‌المللی.....	۴۵
چکیده.....	۴۶
مقدمه.....	۴۷
۱-۲. نماگرهای اقتصادی منتخب.....	۴۷
۱-۱-۲. تولید ناخالص داخلی.....	۴۷
۲-۱-۲. تورم.....	۴۸
۳-۱-۲. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی.....	۴۹
۴-۱-۲. تجارت.....	۵۰
۵-۱-۲. شاخص رقابت‌پذیری صنعتی.....	۵۴
۲-۲. شاخص‌های محیطی فعالیت اقتصادی.....	۵۶

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: 1399	صفحه: ۱

۵۶	۱-۲-۲. شاخص سهولت کسبوکار.....
۵۹	۲-۲-۲. شاخص رقابت پذیری.....
۶۰	۳-۲-۲. شاخص آزادی اقتصادی.....
۶۲	۴-۲-۲. شاخص نوآوری جهانی.....
۶۳	۵-۲-۲. شاخص توانمندسازی تجاری.....
۶۵	۶-۲-۲. شاخص عملکرد لجستیکی.....
۶۷	۷-۲-۲. شاخص توسعه انسانی.....
۶۸	جمع بندی و نتیجه گیری فصل دوم.....
۷۰	فصل سوم: تحولات رشد اقتصادی و اجزای آن با تأکید بر جایگاه صنعت، معدن و تجارت در اقتصاد ملی.....
۷۱	چکیده.....
۷۳	مقدمه.....
۷۳	۱-۳. تولید ناخالص داخلی حسب ارزش افزوده گروه ها و رشته فعالیتهای عمده اقتصادی.....
۸۴	۲-۳. اجزای هزینه ناخالص داخلی.....
۹۱	جمع بندی و نتیجه گیری فصل سوم.....
۹۳	فصل چهارم: تحولات قیمتی در بخش صنعت، معدن و تجارت.....
۹۴	چکیده.....
۹۶	مقدمه.....
۹۷	۱-۴. روند رشد شاخص بهای مصرف کننده و تولیدکننده.....
۱۰۲	۱-۱-۴. سهم زیرگروه های اختصاصی.....
۱۰۴	۲-۴. روند رشد شاخص بهای تولیدکننده و زیرگروه های آن.....
۱۰۶	۳-۴. شاخص بهای کالاهای صادراتی.....
۱۰۸	۴-۴. شاخص بهای کالاهای وارداتی.....
۱۱۰	۵-۴. رابطه مبادله.....
۱۱۱	۶-۴. عوامل مؤثر بر تورم.....
۱۱۳	۱-۶-۴. عوامل بلندمدت مؤثر بر تورم.....
۱۱۵	۲-۶-۴. عوامل کوتاه مدت مؤثر بر تورم.....
۱۲۱	جمع بندی و نتیجه گیری فصل چهارم.....
۱۲۴	فصل پنجم: تحولات بخش صنعت و معدن.....
۱۲۵	چکیده.....
۱۲۶	مقدمه.....
۱۲۶	۱-۵. بخش صنعت.....
۱۲۶	۱-۱-۵. ارزش افزوده بخش صنعت.....
۱۲۶	۲-۱-۵. تولید محصولات صنعتی منتخب.....
۱۲۸	۳-۱-۵. پروانه های بهره برداری صنعتی صادره.....
۱۳۳	۴-۱-۵. اهم طرح های صنعتی ایجاد و توسعه ای.....
۱۳۹	۵-۱-۵. مجوزهای تاسیس صنعتی.....
۱۴۰	۶-۱-۵. سرمایه گذاری خارجی مصوب در بخش صنعت.....

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲

۱۴۳.....	۷-۱-۵. ترکیب ارزش افزوده رشته فعالیت های صنعتی.....
۱۴۵.....	۸-۱-۵. ارزش ستانده صنعت.....
۱۴۸.....	۹-۱-۵. نسبت ارزش افزوده به ارزش ستانده صنعتی.....
۱۵۰.....	۱۰-۱-۵. ترکیب صادرات صنعتی از نقطه نظر ارزش افزوده و ارزیابی.....
۱۵۴.....	۱۱-۱-۵. نسبت مواد اولیه وارداتی به ارزش افزوده رشته فعالیت های صنعتی.....
۱۵۵.....	۱۲-۱-۵. نسبت اموال سرمایه ای خارجی به سرمایه های ثابت رشته فعالیت های صنعتی.....
۱۵۷.....	۱۳-۱-۵. اشتغال صنعتی.....
۱۵۹.....	۲-۵. بخش معدن.....
۱۵۹.....	۱-۲-۵. تولید محصولات منتخب معدنی و صنایع معدنی.....
۱۶۰.....	۲-۲-۵. تجارت محصولات منتخب معدنی و صنایع معدنی.....
۱۶۳.....	۳-۲-۵. پروانه اکتشاف و گواهی کشف معدنی.....
۱۶۵.....	۴-۲-۵. پروانه بهره برداری معدنی.....
۱۶۶.....	۵-۲-۵. معادن در حال بهره برداری در کشور.....
۱۶۹.....	۶-۲-۵. عرضه و تقاضای محصولات معدنی در بورس کالای ایران.....
۱۷۲.....	۳-۵. رسوخ فناوری در صنایع کشور.....
۱۷۴.....	جمع بندی و نتیجه گیری فصل پنجم.....
۱۷۸.....	فصل ششم: تأمین مالی بخش صنعت، معدن و تجارت و تحلیل پویایی های بخش صنعت و معدن در بازار سرمایه.....
۱۷۹.....	چکیده.....
۱۸۰.....	مقدمه.....
۱۸۱.....	۱-۶. بررسی ساختار تأمین مالی کشور.....
۱۸۲.....	۱-۱-۶. نظام بانکی.....
۱۸۲.....	۱-۱-۱-۶. بانک ها و مؤسسات اعتباری.....
۱۸۴.....	۲-۱-۱-۶. بانک تخصصی صنعت و معدن.....
۱۸۵.....	۲-۱-۶. صندوق توسعه ملی.....
۱۸۷.....	۳-۱-۶. تأمین مالی صنایع کوچک و متوسط.....
۱۸۷.....	۱-۳-۱-۶. طرح رونق تولید.....
۱۸۹.....	۲-۳-۱-۶. اعتبارات و خدمات صندوق های بیمه ای و ضمانتی.....
۱۹۲.....	۴-۱-۶. عملکرد ماده ۸ قانون هدفمند کردن یارانه ها.....
۱۹۳.....	۵-۱-۶. تأمین مالی از بازار سرمایه.....
۱۹۳.....	۱-۵-۱-۶. تأمین مالی بازار سرمایه به تفکیک روش ها.....
۱۹۴.....	۶-۱-۶. اعتبارات تملک دارایی های سرمایه ای بودجه.....
۱۹۵.....	۷-۱-۶. سرمایه گذاری مستقیم خارجی.....
۱۹۹.....	۲-۶. پویایی های بخش صنعت و معدن در بازار سرمایه.....
۱۹۹.....	۱-۲-۶. عملکرد بخش صنعت و معدن در بورس اوراق بهادار.....
۱۹۹.....	۱-۱-۲-۶. شاخص قیمت صنعت در بورس اوراق بهادار.....
۲۰۰.....	۲-۱-۲-۶. بررسی ارزش معاملات و ارزش بازاری صنایع بورسی.....

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۲۰۲.....	۳-۱-۲-۶. بررسی وضعیت شاخص‌های مالی صنایع بورسی.....
۲۰۵.....	۴-۱-۲-۶. تحلیل وضعیت صنایع منتخب در بورس اوراق بهادار.....
۲۰۸.....	۲-۲-۶. عملکرد بخش صنعت و معدن در بازار فرابورس.....
۲۰۸.....	۱-۲-۲-۶. ارزش بازاری فرابورس صنایع اصلی.....
۲۰۹.....	۲-۲-۲-۶. ارزش معاملات فرابورس ایران به تفکیک صنایع اصلی.....
۲۱۰.....	۳-۲-۶. عملکرد بخش صنعت و معدن در بورس کالای ایران.....
۲۱۲.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل ششم.....
۲۱۵.....	فصل هفتم: تحولات انرژی در بخش صنعت.....
۲۱۶.....	چکیده.....
۲۱۷.....	مقدمه.....
۲۱۷.....	۱-۷. مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت.....
۲۱۹.....	۲-۷. ترکیب سهم مصرف انرژی در صنعت.....
۲۲۰.....	۱-۲-۷. مصارف گاز طبیعی.....
۲۲۱.....	۲-۲-۷. مصارف برق.....
۲۲۲.....	۳-۲-۷. مصارف فرآورده‌های نفتی.....
۲۲۳.....	۳-۷. شدت و ضریب انرژی در بخش صنعت.....
۲۲۶.....	۴-۷. قیمت حامل‌های انرژی.....
۲۲۸.....	۵-۷. میزان آلاینده‌گی در بخش صنعت.....
۲۲۹.....	۶-۷. وضعیت شاخص‌های انرژی در کارگاه‌های صنعتی بالاتر از ۱۰ نفر کارکن و بیشتر.....
۲۲۹.....	۱-۶-۷. ترکیب مصرف انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر.....
۲۳۰.....	۲-۶-۷. شاخص‌های انرژی بر حسب رشته فعالیت‌های صنعتی (آخرین اطلاعات مصرف انرژی بر حسب میلیون بشکه).....
۲۳۲.....	۷-۷. بررسی مصرف انرژی صنایع عمده.....
۲۳۳.....	۸-۷. بهینه‌سازی و تقاضای انرژی در بخش صنعت در سال ۱۳۹۶.....
۲۳۵.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل هفتم.....
۲۳۷.....	فصل هشتم: تحلیل تجارت خارجی.....
۲۳۸.....	چکیده.....
۲۴۰.....	مقدمه.....
۲۴۱.....	۱-۸. تجارت خارجی غیرنفتی کشور.....
۲۴۴.....	۲-۸. صادرات غیرنفتی ایران.....
۲۴۴.....	۱-۲-۸. ساختار صادرات برحسب فصول عمده نظام هماهنگ طبقه‌بندی و کدگذاری کالا (HS).....
۲۴۵.....	۲-۲-۸. ساختار صادرات غیرنفتی برحسب گروه کالا.....
۲۴۷.....	۳-۲-۸. ساختار صادرات غیرنفتی برحسب اقلام عمده صادراتی.....
۲۴۷.....	۴-۲-۸. ساختار صادرات غیرنفتی برحسب مهم‌ترین شرکای صادراتی.....
۲۴۹.....	۵-۲-۸. ساختار صادرات غیرنفتی برحسب بلوک‌های اقتصادی منطقه‌ای.....
۲۵۰.....	۳-۸. واردات ایران.....
۲۵۰.....	۱-۳-۸. ساختار واردات برحسب نوع مصرف.....
۲۵۱.....	۲-۳-۸. ساختار واردات برحسب فصول عمده نظام هماهنگ.....

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۴

۲۵۱	 ۳-۳-۸. ساختار واردات برحسب اقلام عمده وارداتی
۲۵۲	 ۴-۳-۸. ساختار واردات برحسب مهم‌ترین مبادی وارداتی
۲۵۳	 ۴-۸. تجارت غیررسمی ایران
۲۵۴	 ۵-۸. نرخ تعرفه
۲۵۴	 ۱-۵-۸. تحولات ساختار تعرفه‌ای کشور
۲۵۴	 ۲-۵-۸. تغییر متوسط نرخ تعرفه در سطح کل
۲۵۵	 ۳-۵-۸. تعرفه بخش کشاورزی و غیرکشاورزی
۲۵۶	 ۴-۵-۸. تغییر طبقات تعرفه‌ای
۲۵۸	 ۵-۵-۸. تصویری از کالاهای برخوردار از بالاترین و پایین‌ترین نرخ‌های تعرفه
۲۵۹	 ۶-۵-۸. تعرفه به تفکیک نوع کالا
۲۶۰	 ۶-۸. عملکرد حضور کشور در موافقت‌نامه‌های ترجیحی
۲۶۰	 ۱-۶-۸. ارزش تجارت ایران با شرکای تجاری ترجیحی
۲۶۳	 ۲-۶-۸. مقایسه روند تجارت ترجیحی و غیرترجیحی ایران
۲۶۵	 ۷-۸. سیاست‌گذاری در حوزه تجارت (بخش‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های صادر شده)
۲۶۷	 جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل هشتم
۲۷۰	 فصل نهم: تحلیل بازرگانی داخلی
۲۷۱	 چکیده
۲۷۳	 مقدمه
۲۷۳	 ۱-۹. جایگاه بخش بازرگانی در تولید ناخالص داخلی
۲۷۵	 ۲-۹. جایگاه بخش خدمات و بازرگانی در اشتغال ایران
۲۷۶	 ۳-۹. بخش بازرگانی داخلی
۲۷۷	 ۱-۳-۹. وضعیت نظام توزیع کشور در بخش غیردولتی
۲۷۷	 ۱-۱-۳-۹. واحدهای صنفی
۲۷۹	 ۲-۱-۳-۹. فروشگاه‌های زنجیره‌ای
۲۸۰	 ۳-۱-۳-۹. کسب‌وکارهای اینترنتی
۲۸۰	 ۲-۳-۹. وضعیت فعالان تأمین و عرضه کالا و خدمات در بخش دولتی
۲۸۱	 ۱-۲-۳-۹. شرکت بازرگانی دولتی ایران (GTC)
۲۸۵	 ۲-۲-۳-۹. میادین میوه و تره‌بار (با تأکید بر تهران)
۲۸۶	 ۳-۲-۳-۹. بورس کالایی
۲۸۸	 ۴-۹. بازرسی، نظارت و حمایت از مصرف‌کنندگان
۲۹۰	 ۵-۹. بررسی سیاست‌های تنظیم بازار در سال ۱۳۹۸
۲۹۰	 ۱-۵-۹. اهم محور سیاست‌های اعمال‌شده در کارگروه تنظیم بازار در سال ۱۳۹۸
۲۹۰	 ۲-۵-۹. بررسی سیاست‌های اتخاذ شده در اقلام ضروری
۲۹۹	 جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل نهم
۳۰۲	 فصل دهم: اقدامات وزارت صنعت، معدن و تجارت و سازمان‌های تابعه
۳۰۳	 چکیده

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: 1399	صفحه: ۵

۳۰۵	مقدمه
۳۰۵	۱-۱۰. اقتصاد مقاومتی
۳۰۶	۲-۱۰. اهم اهداف بخش صنعت، معدن و تجارت بر اساس قانون برنامه ششم توسعه
۳۰۷	۳-۱۰. تکالیف وزارت صنعت، معدن و تجارت در قانون برنامه ششم توسعه
۳۰۷	۱-۳-۱۰. تکالیف حوزه صنعت
۳۰۹	۲-۳-۱۰. تکالیف حوزه معدن
۳۱۰	۳-۳-۱۰. تکالیف حوزه تجارت
۳۱۰	۴-۱۰. برنامه‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۸
۳۱۱	۱-۴-۱۰. توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل
۳۱۲	۲-۴-۱۰. توسعه صادرات غیرنفتی
۳۱۳	۳-۴-۱۰. توسعه معادن و صنایع معدنی
۳۱۴	۴-۴-۱۰. توسعه فناوری‌ها و شرکت‌های دانش‌بنیان
۳۱۴	۵-۴-۱۰. مدیریت بازار و ساماندهی لجستیک تجاری
۳۱۵	۶-۴-۱۰. بهبود فضای کسب و کار
۳۱۶	۷-۴-۱۰. تأمین منابع مالی و توسعه سرمایه‌گذاری
۳۱۷	۵-۱۰. بررسی اقدامات وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۸
۳۱۷	۱-۵-۱۰. توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل
۳۲۳	۲-۵-۱۰. توسعه صادرات غیرنفتی (مشمول بر ۳ برنامه)
۳۲۴	۳-۵-۱۰. توسعه معادن و صنایع معدنی
۳۲۵	۴-۵-۱۰. توسعه فناوری و شرکت‌های دانش‌بنیان با تغییر رویکرد از مونتاژکاری به نوآوری
۳۲۹	۵-۵-۱۰. مدیریت بازار و ساماندهی لجستیک تجاری (مشمول بر ۳ برنامه)
۳۳۳	۶-۵-۱۰. بهبود فضای کسب و کار مرتبط با بخش صنعت، معدن و تجارت
۳۳۷	۷-۵-۱۰. تأمین منابع مالی و توسعه سرمایه‌گذاری
۳۳۹	۶-۱۰. بررسی عملکرد بخش صنعت، معدن و تجارت بر اساس قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸
۳۳۹	۱-۶-۱۰. بررسی عملکرد بخش صنعت بر اساس قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸
۳۴۱	۲-۶-۱۰. بررسی عملکرد بخش معدن و صنایع معدنی بر اساس قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸
۳۴۳	۳-۶-۱۰. بررسی عملکرد بخش بازرگانی داخلی بر اساس قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸
۳۴۴	۴-۶-۱۰. بررسی عملکرد بخش تجارت خارجی بر اساس قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸
۳۴۵	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل دهم
۳۴۹	فصل یازدهم: عملکرد سال ۱۳۹۷ بخش صنعت، معدن و تجارت در یک نگاه
۳۵۰	مقدمه
۳۵۱	۱-۱۱. وضعیت شاخص‌های کلان و روندهای حاکم بر اقتصاد و بخش صنعت معدن و تجارت
۳۵۱	۱-۱-۱۱. شاخص‌های بین‌المللی
۳۵۳	۲-۱-۱۱. سمت تقاضای اقتصاد و رشد ارزش افزوده
۳۵۴	۳-۱-۱۱. سمت هزینه تولید ناخالص داخلی و تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
۳۵۴	۴-۱-۱۱. شاخص بهای مصرف‌کننده و تولیدکننده
۳۵۵	۵-۱-۱۱. شاخص بهای کالاهای صادراتی و وارداتی

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۶

۳۵۶.....	۲-۱۱. تحولات در بخش صنعت، معدن و تجارت.....
۳۵۶.....	۱-۲-۱۱. کاهش تولید صنعتی و تأثیر تحریم بر صنایع.....
۳۵۶.....	۲-۲-۱۱. ساختار صنعتی مبتنی بر صنایع منبع محور.....
۳۵۶.....	۳-۲-۱۱. چشم‌انداز صنعتی کشور از منظر پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی.....
۳۵۷.....	۴-۲-۱۱. تولیدات معدنی.....
۳۵۷.....	۳-۱۱. تأمین مالی بخش صنعت، معدن و تجارت.....
۳۵۷.....	۱-۳-۱۱. نظام بانکی.....
۳۵۹.....	۲-۳-۱۱. بورس و فرا بورس.....
۳۵۹.....	۴-۱۱. مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن.....
۳۶۱.....	۵-۱۱. تجارت.....
۳۶۱.....	۱-۵-۱۱. تجارت خارجی.....
۳۶۱.....	۲-۵-۱۱. صادرات غیرنفتی کالاها و خدمات.....
۳۶۲.....	۳-۵-۱۱. واردات کالا.....
۳۶۲.....	۴-۵-۱۱. بازرگانی داخلی.....
۳۶۳.....	۵-۵-۱۱. کارگروه تنظیم بازار و نظارت و بازرسی.....
۳۶۴.....	۶-۱۱. تکالیف، اقدامات و دستاوردهای دولت در بخش صنعت، معدن و تجارت.....
۳۶۹.....	منابع و مراجع.....

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: 1399	صفحه: ۷

فهرست جداول

جدول (۱-۱).....	رویکردهای سیاستی صندوق بین‌المللی پول درخصوص رشد اقتصادی در سطوح منطقه‌ای	۲۷
جدول (۱-۲).....	اهداف مرکز تجارت بین‌المللی در راستای اهداف توسعه پایدار فردی	۳۹
جدول (۱-۲).....	عملکرد تولید ناخالص داخلی اسمی جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۲۰۱۵-۱۹ (میلیارد دلار)	۴۸
جدول (۲-۲).....	نرخ تورم جهان، ایران و کشورهای رقبای منطقه طی دوره ۲۰۱۵-۱۹ (درصد)	۴۹
جدول (۲-۳).....	جریان سرمایه‌گذاری خارجی جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۲۰۱۵-۱۹ (میلیارد دلار)	۵۰
جدول (۲-۴).....	ارزش تجارت کالاها و خدمات در جهان در دوره ۲۰۱۵-۱۹ (هزار میلیارد دلار)	۵۱
جدول (۲-۵).....	تغییرات ارزشی تجارت کالاها و خدمات ایران در دوره ۲۰۱۵-۱۹ (میلیارد دلار)	۵۲
جدول (۲-۶).....	مقایسه ارزش صادرات ایران و کشورهای مهم منطقه طی دوره ۲۰۱۵-۱۹ (میلیارد دلار)	۵۳
جدول (۲-۷).....	مقایسه ارزش واردات ایران و کشورهای مهم منطقه طی دوره ۲۰۱۵-۱۹ (میلیارد دلار)	۵۳
جدول (۲-۸).....	مقایسه رتبه و امتیاز ایران در عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی و کشورهای مهم منطقه در دوره ۲۰۱۴-۱۸	۵۵
جدول (۲-۹).....	مقایسه رتبه و امتیاز ایران در عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی و کشورهای مهم منطقه در دوره ۲۰۱۴-۲۰۱۸	۵۵
جدول (۲-۱۰).....	رتبه ایران در شاخص کسب و کار ۲۰۱۵-۱۹	۵۷
جدول (۲-۱۱).....	رتبه ایران در شاخص رقابت‌پذیری ایران در سال ۲۰۱۸-۱۹	۵۹
جدول (۲-۱۲).....	رتبه ایران در شاخص آزادی اقتصادی طی دوره ۲۰۱۵-۱۹	۶۰
جدول (۲-۱۳).....	رتبه ایران در شاخص نوآوری جهانی در دوره ۲۰۱۵-۱۹	۶۲
جدول (۲-۱۴).....	رتبه ایران در شاخص توانمندسازی تجاری	۶۳
جدول (۲-۱۵).....	رتبه ایران در شاخص عملکرد لجستیک	۶۶
جدول (۲-۱۶).....	امتیاز و رتبه ایران در شاخص توسعه انسانی طی دوره ۲۰۱۴-۱۹	۶۸
جدول (۳-۱).....	رشد تولید ناخالص داخلی و ارزش افزوده گروه‌های اقتصادی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)	۷۶
جدول (۳-۲).....	سهم از رشد تولید ناخالص فعالیت‌های اقتصادی داخلی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)	۸۲
جدول (۳-۳).....	ترکیب ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی از تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد)	۸۳
جدول (۳-۴).....	رشد تولید ناخالص داخلی کشور به تفکیک اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)	۸۶
جدول (۳-۵).....	تغییرات نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد)	۸۷
جدول (۳-۶).....	سهم اجزای هزینه نهایی از رشد تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)	۸۸
جدول (۳-۷).....	ترکیب اجزای هزینه نهایی از تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های جاری (درصد)	۸۹
جدول (۴-۱).....	رشد شاخص بهای مصرف‌کننده کل کشور در گروه‌های اصلی و اختصاصی طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)	۹۹
جدول (۴-۲).....	سهم گروه‌های اصلی و اختصاصی در رشد شاخص بهای مصرف‌کننده طی دوره ۹۸-۱۳۹۱ (درصد)	۱۰۲
جدول (۴-۳).....	سهم از رشد گروه‌های اصلی شاخص بهای تولیدکننده طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)	۱۰۵
جدول (۴-۴).....	سهم گروه‌های اصلی از رشد شاخص بهای صادراتی (دلاری) طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)	۱۰۸
جدول (۴-۵).....	سهم گروه‌های اصلی از رشد شاخص بهای وارداتی (دلاری) طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)	۱۰۹
جدول (۵-۱).....	روند تولید محصولات صنعتی منتخب طی دوره ۹۸-۱۳۹۴	۱۲۷
جدول (۵-۲).....	روند تغییرات تعداد، سرمایه و اشتغال پروانه بهره‌برداری طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)	۱۲۸
جدول (۵-۳).....	روند تغییرات تعداد پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۴ (درصد)	۱۳۰
جدول (۵-۴).....	روند تغییرات میزان سرمایه پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۴ (درصد)	۱۳۱
جدول (۵-۵).....	روند تغییرات میزان اشتغال پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۴ (درصد)	۱۳۲
جدول (۵-۶).....	طرح‌های مهم ایجاد راه‌اندازی شده به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی (سرمایه مجوز و اشتغال)	۱۳۴
جدول (۵-۷).....	طرح‌های مهم توسعه راه‌اندازی شده به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی (سرمایه مجوز و اشتغال)	۱۳۶
جدول (۵-۸).....	روند تغییرات تعداد، سرمایه و اشتغال مجوزهای تأسیس طی دوره ۹۸-۱۳۹۳	۱۳۹
جدول (۵-۹).....	تعداد و حجم طرح‌های مصوب صنعتی، معدنی و تجاری مصوب در هیات سرمایه‌گذاری خارجی (میلیون دلار)	۱۴۱
جدول (۵-۱۰).....	روند تولید محصولات معدنی و صنایع معدنی منتخب طی دوره ۹۸-۱۳۹۴	۱۵۹
جدول (۵-۱۱).....	صادرات و واردات محصولات معدنی و صنایع معدنی منتخب در سال ۱۳۹۸	۱۶۲

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۸

جدول (۵-۱۲). پروانه اکتشاف و گواهی کشف صادره در بخش معدن طی دوره ۹۸-۱۳۹۴.....	۱۶۳
جدول (۵-۱۳). بیشترین و کمترین تعداد پروانه اکتشاف و گواهی کشف معدنی صادره به تفکیک استان‌ها در سال ۱۳۹۸.....	۱۶۵
جدول (۵-۱۴). روند تغییرات تعداد، میزان استخراج اسمی و اشتغال پروانه بهره‌برداری معدن طی دوره ۹۸-۱۳۹۴.....	۱۶۶
جدول (۵-۱۵). معادن فعال از منظر شاخص‌های کلان اقتصادی طی دوره ۹۷-۱۳۹۳.....	۱۶۷
جدول (۵-۱۶). تعداد معادن، تعداد شاغلان و ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری کشور در فعالیت‌های منتخب ۹۸-۱۳۹۷.....	۱۶۸
جدول (۵-۱۷). میزان عرضه مواد و محصولات معدنی در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۸.....	۱۷۱
جدول (۵-۱۸). تعداد مجوزها و گواهی‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت در زمینه صنایع پیشرفته و دانش‌بنیان.....	۱۷۳
جدول (۶-۱). سهم بازارهای مختلف مالی در تأمین مالی کشور طی دوره ۹۸-۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال).....	۱۸۱
جدول (۶-۲). میزان و سهم تسهیلات بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۸.....	۱۸۲
جدول (۶-۳). عملکرد بانک صنعت و معدن در اعطای تسهیلات طی دوره ۹۸-۱۳۹۰ (هزار میلیارد ریال).....	۱۸۴
جدول (۶-۴). عملکرد بانک صنعت و معدن در اعطای تسهیلات منابع صندوق توسعه ملی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.....	۱۸۵
جدول (۶-۵). تسهیلات صندوق توسعه ملی به بخش صنعت و معدن (میلیون دلار- هزار میلیارد ریال).....	۱۸۶
جدول (۶-۶). تسهیلات پرداختی به واحدهای تولیدی کوچک و متوسط و طرح‌های نیمه‌تمام دارای پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰ درصد وزارت صمت.....	۱۸۷
جدول (۶-۷). تسهیلات رونق تولید به واحدهای کوچک و متوسط به تفکیک استان‌های کشور در سال ۱۳۹۸.....	۱۸۷
جدول (۶-۸). بیمه‌نامه‌ها و ضمانت‌نامه‌ها صادرشده صندوق ضمانت صادرات ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۷ (میلیون دلار)*.....	۱۸۹
جدول (۶-۹). مبلغ ضمانت‌نامه‌های صادره و تمدیدی صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۶.....	۱۸۹
جدول (۶-۱۰). مقایسه عملکرد صندوق حمایت از تحقیق و توسعه صنایع الکترونیک (صحا) در سال ۱۳۹۸ (میلیارد ریال).....	۱۹۰
جدول (۶-۱۱). عملکرد صندوق توسعه صنایع دریایی در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۹ (میلیارد ریال-فقره).....	۱۹۱
جدول (۶-۱۲). میزان تأمین مالی از طریق بازار سرمایه به تفکیک روش‌ها طی دوره ۹۷-۱۳۹۱ (هزار میلیارد ریال-درصد).....	۱۹۳
جدول (۶-۱۳). اعتبارات طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای دولت در تأمین مالی (هزار میلیارد ریال-درصد).....	۱۹۵
جدول (۶-۱۴). روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۰ (میلیون دلار).....	۱۹۵
جدول (۶-۱۵). سرمایه‌گذاری خارجی مصوب کل بخش‌های اقتصادی طی دوره ۹۸-۱۳۹۰ (میلیون دلار-درصد).....	۱۹۶
جدول (۶-۱۶). سهم تأمین مالی بخش صنعت و معدن از منابع مالی مختلف در سال ۱۳۹۸.....	۱۹۶
جدول (۶-۱۷). ارزش بازار به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ (هزار میلیارد ریال -درصد).....	۲۰۰
جدول (۶-۱۸). ارزش معاملات بورس اوراق بهادار تهران به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال-درصد).....	۲۰۱
جدول (۶-۱۹). شاخص‌های مالی بورس اوراق بهادار در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ (هزار میلیارد ریال-درصد).....	۲۰۲
جدول (۶-۲۰). شاخص‌های مالی صنایع مهم بورسی در سال ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال-درصد).....	۲۰۴
جدول (۶-۲۱). بررسی شاخص‌های مهم صنعت فلزات اساسی در سال ۱۳۹۸.....	۲۰۶
جدول (۶-۲۲). بررسی شاخص‌های مهم صنعت محصولات شیمیایی در سال ۱۳۹۷.....	۲۰۷
جدول (۶-۲۳). شاخص‌های صنعت خودرو و شاخص کل در سال ۱۳۹۸.....	۲۰۸
جدول (۶-۲۴). ارزش بازاری در فرابورس به تفکیک صنایع مختلف در سال ۱۳۹۸.....	۲۰۸
جدول (۶-۲۵). ارزش معاملات در فرابورس به تفکیک صنایع مختلف در سال ۱۳۹۸.....	۲۰۹
جدول (۶-۲۶). ارزش معاملات بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ (هزار میلیارد ریال-درصد).....	۲۱۰
جدول (۶-۲۷). ارزش معاملات بازار فیزیکی بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۷ (هزار میلیارد ریال-درصد).....	۲۱۱
جدول (۶-۲۸). ارزش معاملاتی بازار مشتقه بورس کالای ایران طی در سال ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال).....	۲۱۲
جدول (۶-۲۹). ارزش معاملاتی ابزارهای مالی بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۷ (هزار میلیارد ریال-درصد).....	۲۱۲
جدول (۷-۱). مصرف انرژی بخش صنعت به تفکیک حامل‌های انرژی (میلیون بشکه معادل نفت خام).....	۲۱۹
جدول (۷-۲). روند و ترکیب مصارف گاز طبیعی به تفکیک بخش‌های مختلف طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۲.....	۲۲۰
جدول (۷-۳). مصرف برق به تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی طی ۹۸-۱۳۹۲ (گیگاوات ساعت-درصد).....	۲۲۲
جدول (۷-۴). مصرف انواع فرآورده‌های نفتی در بخش صنعت طی دوره ۹۶-۱۳۹۲.....	۲۲۲
جدول (۷-۵). مصرف انرژی و ارزش افزوده در بخش صنعت ۹۶-۱۳۹۲.....	۲۲۳
جدول (۷-۶). قیمت اسمی فروش حامل‌های انرژی طی دوره ۹۸-۱۳۹۲ (ریال).....	۲۲۶

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: 1399	صفحه: ۹

جدول (۷-۷).	قیمت متوسط فروش گاز طبیعی در بخش‌های مختلف (ریال بر متر مکعب)	۲۲۷
جدول (۸-۷).	متوسط قیمت برق در بخش‌های مختلف (ریال بر کیلووات ساعت)	۲۲۷
جدول (۹-۷).	میزان انتشار گازهای آلاینده و گلخانه‌ای بخش صنعت در سال ۱۳۹۶-تن	۲۲۸
جدول (۱۰-۷).	میزان انتشار گازهای آلاینده و گلخانه‌ای بخش صنعت طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۲-تن	۲۲۸
جدول (۱۱-۷).	تغییرات سهم مصرف انواع حامل‌های انرژی در صنایع عمده مصرف‌کننده انرژی کشور طی دوره ۹۷-۱۳۹۳	۲۳۰
جدول (۱۲-۷).	مقدار مصرف انرژی و ارزش‌افزوده در صنایع مصرف‌کننده عمده انرژی ۹۵-۱۳۹۴	۲۳۰
جدول (۱۳-۷).	خلاصه‌ای از برآورد مصرف انرژی در صنایع عمده در سال ۱۳۹۷	۲۳۲
جدول (۱۴-۷).	مصرف سوخت و خوراک گاز طبیعی در صنعت پتروشیمی طی سال‌های ۹۷-۱۳۹۰	۲۳۳
جدول (۱-۸).	ارزش و میزان صادرات، واردات، تراز و رابطه مبادله تجارت غیرنفتی ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۵	۲۴۳
جدول (۲-۸).	صادرات به تفکیک فصول عمده نظام هماهنگ طی سال ۱۳۹۸ (میلیون دلار، هزار تن، درصد)	۲۴۵
جدول (۳-۸).	ارزش و وزن صادرات غیرنفتی کشور طی دوره ۹۸-۱۳۹۵ (میلیون دلار، هزار تن، درصد)	۲۴۶
جدول (۴-۸).	ساختار صادرات غیرنفتی کشور طی دوره ۹۸-۱۳۹۵ (میلیون دلار، هزار تن، درصد)	۲۴۶
جدول (۵-۸).	اقدام عمده صادرات غیرنفتی کالایی کشور ۱۳۹۸ (میلیون دلار، هزار تن، درصد، دلار به ازای یک تن)	۲۴۷
جدول (۶-۸).	مهم‌ترین بازارهای صادرات غیرنفتی ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۶ (میلیون دلار، درصد)	۲۴۸
جدول (۸-۷).	ترکیب صادرات کالاهای غیرنفتی به تفکیک بلوک‌های اقتصادی منطقه‌ای طی دوره ۹۸-۱۳۹۶	۲۴۹
جدول (۸-۸).	ساختار واردات کشور بر حسب نوع مصرف طی دوره ۹۸-۱۳۹۶ (هزارتن-میلیون دلار-درصد)	۲۵۰
جدول (۹-۸).	واردات به تفکیک فصول عمده نظام هماهنگ طی سال ۱۳۹۸ (میلیون دلار، هزار تن، درصد)	۲۵۱
جدول (۱۰-۸).	ساختار واردات برحسب اقلام عمده وارداتی در سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ (میلیون دلار-درصد)	۲۵۲
جدول (۱۱-۸).	مهم‌ترین مبادی وارداتی ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۶ (میلیون دلار-درصد)	۲۵۲
جدول (۱۲-۸).	تغییرات سطوح تعرفه‌ای در سال ۱۳۹۸	۲۵۷
جدول (۱۳-۹).	سهم ارزش‌افزوده فعالیت‌های اقتصادی از ارزش‌افزوده کل طی دوره ۹۸-۱۳۹۲ (درصد)	۲۷۴
جدول (۲-۹).	وضعیت اشتغال به تفکیک فعالیت‌های عمده اقتصادی طی دوره ۹۸-۱۳۹۶	۲۷۵
جدول (۳-۹).	وضعیت اشتغال زیرگروه‌های فعالیت بخش خدمات مرتبط با زیربخش بازرگانی داخلی طی دوره ۹۸-۱۳۹۶	۲۷۶
جدول (۴-۹).	تعداد و ترکیب واحدهای صنفی طی دوره ۹۸-۱۳۹۵	۲۷۷
جدول (۵-۹).	وضعیت استفاده از ابزار لازم فعالیت در زنجیره تأمین و عرضه محصولات توسط اصناف تا پایان سال ۱۳۹۸	۲۷۹
جدول (۶-۹).	وضعیت صدور مجوز برای انواع فروشگاه‌های زنجیره‌ای طی دوره ۹۸-۱۳۹۶	۲۷۹
جدول (۷-۹).	وضعیت صدور مجوز برای کسب‌وکارهای اینترنتی تا پایان سال ۱۳۹۷	۲۸۰
جدول (۸-۹).	عملکرد شرکت بازرگانی دولتی در حوزه تأمین بر اساس قراردادهای خرید تضمینی، مقدار خرید و واردات	۲۸۱
جدول (۹-۹).	عملکرد شرکت بازرگانی دولتی در حوزه فروش (هزارتن)	۲۸۲
جدول (۱۰-۹).	عملکرد شرکت بازرگانی دولتی در حوزه مدیریت لجستیک داخلی (هزارتن)	۲۸۳
جدول (۱۱-۹).	عملکرد شرکت بازرگانی دولتی در حوزه نگهداری و ذخیره‌سازی (تعداد-هزارتن)	۲۸۴
جدول (۱۲-۹).	وضعیت بازار بورس کالا در بخش معاملات داخلی طی دوره ۹۸-۱۳۹۶	۲۸۶
جدول (۱۳-۹).	تغییرات بازار بورس کالا در بخش معاملات داخلی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ (درصد)	۲۸۷
جدول (۱۴-۹).	شاخص‌های بازرسی و نظارت از واحدهای صنفی طی دوره ۹۸-۱۳۹۳	۲۸۸
جدول (۱-۱۰).	پروژه‌های اولویت‌دار طرح‌های ملی اقتصاد مقاومتی با مسئولیت وزارت صنعت، معدن و تجارت	۳۰۶
جدول (۲-۱۰).	پروژه‌های مرتبط با محور توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل	۳۱۲
جدول (۳-۱۰).	پروژه‌های مرتبط با محور صادرات غیرنفتی	۳۱۳
جدول (۴-۱۰).	پروژه‌های مرتبط با محور توسعه معادن و صنایع معدنی	۳۱۳
جدول (۵-۱۰).	پروژه‌های مرتبط با محور توسعه فناوری‌ها و شرکت‌های دانش‌بنیان	۳۱۴
جدول (۶-۱۰).	پروژه‌های مرتبط با محور مدیریت بازار و ساماندهی لجستیک تجاری	۳۱۵
جدول (۷-۱۰).	پروژه‌های مرتبط با محور بهبود فضای کسب‌وکار	۳۱۶
جدول (۸-۱۰).	پروژه‌های مرتبط با محور حمایت از تولیدکنندگان	۳۱۷

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۰

جدول (۱۰-۹).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه نهضت ساخت داخل	۳۱۸
جدول (۱۰-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه فعالسازی ظرفیت خالی واحدهای تولیدی در راستای رونق تولید	۳۱۸
جدول (۱۱-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه تولید و تجارت صنایع نساجی و پوشاک	۳۱۹
جدول (۱۲-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه ساماندهی و تکمیل محصولات لوازم خانگی	۳۱۹
جدول (۱۳-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه صنایع دریایی	۳۲۰
جدول (۱۴-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه نوسازی ناوگان حمل و نقل عمومی سنگین	۳۲۱
جدول (۱۵-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه حمایت از تامین و توسعه ناوگان حمل و نقل ریلی	۳۲۱
جدول (۱۶-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه بازسازی و نوسازی صنایع و صنوف تولیدی	۳۲۲
جدول (۱۷-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه کارآفرینی و تجارت فرش دستباف	۳۲۳
جدول (۱۸-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه خوشه‌های صنعتی	۳۲۳
جدول (۱۹-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه افزایش حجم و تنوع محصولات صادراتی	۳۲۴
جدول (۲۰-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توانمندسازی و توسعه بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط	۳۲۴
جدول (۲۱-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه گسترش قراردادهای کالا - کالا برای مبادلات کالاهای وارداتی و صادراتی	۳۲۴
جدول (۲۲-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه فعالیت‌های اکتشافی	۳۲۵
جدول (۲۳-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه احیاء، فعالسازی و توسعه معادن کوچک مقیاس	۳۲۵
جدول (۲۴-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تکمیل زنجیره ارزش فلزات اساسی (فولاد، مس و آلومینیوم)	۳۲۵
جدول (۲۵-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه طراحی توانمندسازی تولید و توسعه اشتغال پایدار، طرح ملی تاپ	۳۲۶
جدول (۲۶-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه حمایت از رسوخ فناوری‌های ایجاد شده توسط شرکت‌های دانش‌بنیان	۳۲۷
جدول (۲۷-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه حمایت از ایجاد دانش فنی و فناوری تولید محصولات منتخب وارداتی	۳۲۸
جدول (۲۸-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه ایجاد مراکز تحول دیجیتال در مواجهه با انقلاب صنعتی چهارم	۳۲۹
جدول (۲۹-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه ساماندهی لجستیک تجاری و زنجیره‌های تأمین کشور	۳۳۰
جدول (۳۰-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تکمیل ارتباطات سامانه جامع تجارت با سایر دستگاه‌ها	۳۳۲
جدول (۳۱-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تقویت نظارت بر بازار کالا و خدمات از تولید و واردات تا مصرف	۳۳۲
جدول (۳۲-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تقیح قوانین و مقررات مانع تولید	۳۳۴
جدول (۳۳-۱۰).	شرح اقدامات اجرای پروژه شفاف‌سازی و دسترسی آزاد به اطلاعات برای عموم ذینفعان و مبارزه با فساد اداری	۳۳۴
جدول (۳۴-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه ایجاد و توسعه سامانه‌های جامع اطلاعاتی	۳۳۵
جدول (۳۵-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تبادل اطلاعات برخط با دستگاه‌های اجرایی کشور	۳۳۵
جدول (۳۶-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه سیستم GIS بر مبنای پارامترهای آمایش صنعت، معدن و تجارت	۳۳۶
جدول (۳۷-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تدوین و ابلاغ سیاست‌های صنعتی، معدنی و تجاری	۳۳۶
جدول (۳۸-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه رتبه‌بندی بنگاه‌های اقتصادی پیشران	۳۳۶
جدول (۳۹-۱۰).	شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه بکارگیری ابزارهای نوین تامین مالی با هدف جذب نقدینگی سرگردان	۳۳۷
جدول (۴۰-۱۰).	شرح اقدامات اجرای پروژه بسترسازی و حمایت از راه‌اندازی هلدینگ‌های سرمایه‌گذاری استانی و رشته‌ای	۳۳۸
جدول (۴۱-۱۰).	شرح اقدامات اجرای پروژه سرمایه‌گذاری و اجرای طرح‌های توسعه‌ای در مناطق محروم و کمتر برخوردار	۳۳۸
جدول (۴۲-۱۰).	عملکرد برخی از شاخص‌های حوزه صنعت در سال ۱۳۹۸	۳۳۹
جدول (۴۳-۱۰).	عملکرد برخی از شاخص‌های حوزه معدن و صنایع معدنی در سال ۱۳۹۸	۳۴۱
جدول (۴۴-۱۰).	عملکرد برخی از شاخص‌های حوزه بازرگانی داخلی در سال ۱۳۹۸	۳۴۳
جدول (۴۵-۱۰).	عملکرد برخی از شاخص‌های حوزه تجارت خارجی در سال ۱۳۹۸	۳۴۴

فهرست نمودارها

- نمودار (۱-۱). رشد تولیدات صنعتی جهان و اقتصادها در مقایسه با فصل‌های مشابه سال قبل (درصد)..... ۳۲
- نمودار (۱-۲). مقایسه امتیاز ایران با کشورهای منطقه در شاخص سهولت کسب و کار در سال ۲۰۱۹..... ۵۸
- نمودار (۲-۲). مقایسه امتیاز زیرشاخص‌های شاخص آزادی اقتصادی با میانگین جهانی..... ۶۱
- نمودار (۳-۲). مقایسه ایران با کشورهای منطقه در شاخص توانمندسازی تجاری..... ۶۵
- نمودار (۴-۲). مقایسه امتیاز ایران با امتیاز کشورهای منطقه در ارکان شاخص لجستیک..... ۶۷
- نمودار (۱-۳). روند رشد اقتصادی (با نفت) کشور طی دوره ۹۸-۱۳۶۸..... ۷۴
- نمودار (۲-۳). روند فصلی رشد اقتصادی طی دوره فصل اول ۱۳۹۱ لغایت فصل چهارم ۱۳۹۸..... ۷۵
- نمودار (۳-۳). روند رشد فصلی تولید ناخالص داخلی در گروه صنعت طی دوره ۹۸-۱۳۹۷..... ۷۸
- نمودار (۴-۳). تولید ناخالص داخلی در بخش‌های مختلف اقتصادی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ و جاری (میلیارد ریال)..... ۸۱
- نمودار (۵-۳). روند سهم صنعت از اقتصاد ملی به قیمت‌های جاری (درصد)..... ۸۱
- نمودار (۶-۳). رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و زیرگروه‌های آن به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)..... ۸۶
- نمودار (۷-۳). هزینه نهایی از تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ و جاری (میلیارد ریال)..... ۹۰
- نمودار (۱-۴). روند تغییرات رشد شاخص بهای تولیدکننده و مصرف‌کننده طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)..... ۹۸
- نمودار (۲-۴). روند شاخص ضریب جینی طی دوره ۹۸-۱۳۹۰..... ۱۰۱
- نمودار (۳-۴). روند نسبت ده درصد (هزینه) ثروتمندترین به ده درصد فقیرترین افراد جامعه طی دوره ۹۸-۱۳۹۰..... ۱۰۱
- نمودار (۴-۴). رشد شاخص بهای تولیدکننده در بخش‌های مختلف اقتصادی طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)..... ۱۰۴
- نمودار (۵-۴). روند تغییرات رشد شاخص کل بهای کالاهای صادراتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)..... ۱۰۷
- نمودار (۶-۴). رشد زیرگروه‌های منتخب شاخص بهای کالاهای صادراتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)..... ۱۰۷
- نمودار (۷-۴). روند تغییرات رشد شاخص بهای کالاهای وارداتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)..... ۱۰۹
- نمودار (۸-۴). روند رابطه مبادله طی دوره ۹۸-۱۳۹۰..... ۱۱۱
- نمودار (۹-۴). روند تورم، تورم گذرا و تورم هسته ماهانه طی دوره (۱۲-۱۳۹۸) - (۰۱-۱۳۸۳)..... ۱۱۳
- نمودار (۱۰-۴). روند محل‌های تامین مالی کسری بودجه دولت غیر از منابع پایدار طی دوره ۹۸-۱۳۸۸..... ۱۱۴
- نمودار (۱۱-۴). سطح نرخ ارز و تغییرات آن طی دوره ۹۸-۱۳۹۵ (ریال-درصد)..... ۱۱۷
- نمودار (۱۲-۴). روند حرکتی تغییر در شاخص قیمت کالاهای وارداتی و نرخ ارز طی دوره ۹۸-۱۳۹۵..... ۱۱۸
- نمودار (۱۳-۴). تورم نقطه‌به‌نقطه کالاهای وارداتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۶ (درصد)..... ۱۱۹
- نمودار (۱۴-۴). روند شاخص قیمت جهانی برخی گروه‌های کالایی..... ۱۱۹
- نمودار (۱۵-۴). روند شاخص قیمت تولیدکننده برخی گروه‌های کالایی و شاخص قیمت واردات (ریالی)..... ۱۲۰
- نمودار (۱۶-۴). همبستگی تورم تولیدکننده در گروه‌های صنعتی با قیمت وارداتی کالاها در دوره ۹۸-۱۳۹۷..... ۱۲۰
- نمودار (۱-۵). تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۸..... ۱۲۹
- نمودار (۲-۵). سهم فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده زیرگروه صنعت طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)..... ۱۴۳
- نمودار (۳-۵). سهم فعالیت‌های صنعتی از ارزش ستانده زیرگروه صنعت طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)..... ۱۴۶
- نمودار (۴-۵). متوسط نسبت ارزش افزوده به ارزش ستانده طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)..... ۱۴۸
- نمودار (۵-۵). پراکنش متوسط سهم فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و ارزش ستانده طی دوره ۹۷-۱۳۹۴..... ۱۵۰
- نمودار (۶-۵). متوسط سهم فعالیت‌ها از صادرات صنعتی طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)..... ۱۵۱
- نمودار (۷-۵). پراکنش متوسط سهم رشته فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و صادرات صنعتی طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)..... ۱۵۲
- نمودار (۸-۵). متوسط سهم صادراتی و ارزی رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)..... ۱۵۳
- نمودار (۹-۵). نسبت مواد اولیه خارجی مصرف‌شده به ارزش افزوده طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)..... ۱۵۵
- نمودار (۱۰-۵). نسبت اموال سرمایه‌ای خارجی به سرمایه ثابت طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)..... ۱۵۶

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۲	تاریخ: ۱۳۹۹		

- نمودار (۵-۱۱). سهم فعالیت‌های صنعتی از اشتغال زیرگروه صنعت طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)..... ۱۵۷
- نمودار (۵-۱۲). پراکنش متوسط فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و اشتغال طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)..... ۱۵۸
- نمودار (۵-۱۳). اشتغال و درآمد ایجاد شده توسط شرکت‌های دانش‌بنیان طی دوره ۹۸-۱۳۹۲..... ۱۷۳
- نمودار (۶-۱). ترکیب تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸..... ۱۸۳
- نمودار (۶-۲). بازدهی بازارهای مالی در سال ۱۳۹۸ (درصد)..... ۱۸۳
- نمودار (۶-۳). مقایسه روند شاخص کل و شاخص صنعت بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۹۷..... ۱۹۹
- نمودار (۶-۴). شاخص سهام قیمت کل صنعت و صنعت فلزات اساسی در بازار بورس اوراق بهادار تهران (۱۳۹۸)..... ۲۰۵
- نمودار (۶-۵). روند شاخص قیمت کل صنعت و صنعت محصولات شیمیایی در بازار بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۹۸..... ۲۰۶
- نمودار (۶-۶). روند شاخص قیمت کل صنعت و صنعت خودرو در بازار بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۹۸..... ۲۰۷
- نمودار (۷-۱). سهم مصرف نهایی بخش‌های اقتصادی کشور از کل مصرف نهایی انرژی..... ۲۱۸
- نمودار (۷-۲). سهم مصرف حامل‌های انرژی در بخش صنعت سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۶..... ۲۲۰
- نمودار (۷-۳). توزیع مصرف گاز طبیعی در صنایع عمده در سال ۱۳۹۶..... ۲۲۱
- نمودار (۷-۴). رشد سالانه مصرف انرژی در بخش صنعت ۹۶-۱۳۸۹..... ۲۲۴
- نمودار (۷-۵). مصرف کل انرژی، ارزش افزوده و شدت انرژی در بخش صنعت طی ۱۳۹۶-۱۳۹۰..... ۲۲۵
- نمودار (۷-۶). سهم مصرف حامل‌های انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۲..... ۲۲۹
- نمودار (۷-۷). شاخص بهره‌وری انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر طی دوره ۹۵-۱۳۹۰..... ۲۳۲
- نمودار (۸-۱). تغییر میانگین ساده تعرفه و فراوانی ردیف‌های تعرفه‌ای..... ۲۵۵
- نمودار (۸-۲). میانگین ساده تعرفه‌ها به تفکیک کل، کشاورزی و غیرکشاورزی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸..... ۲۵۵
- نمودار (۸-۳). تعداد ردیف تعرفه کل کالاها، کشاورزی و صنعت در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸..... ۲۵۶
- نمودار (۸-۴). مقایسه فراوانی سطوح تعرفه‌ای در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸..... ۲۵۷
- نمودار (۸-۵). بیشترین واحد تغییر در متوسط نرخ تعرفه‌ها برحسب گروه‌های کالایی در سال ۱۳۹۸..... ۲۵۸
- نمودار (۸-۶). بالاترین و پایین‌ترین نرخ‌های تعرفه بر واردات گروه‌های کالایی مختلف در سال ۱۳۹۸..... ۲۵۹
- نمودار (۸-۷). روند تغییر نرخ تعرفه به تفکیک نوع کالا در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ (درصد)..... ۲۶۰
- نمودار (۸-۸). تجارت، صادرات و واردات شرکای دارای موافقت‌نامه دوجانبه ترجیحی و آزاد با ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۳..... ۲۶۲
- نمودار (۸-۹). روند سهم ارزش تجارت ترجیحی و غیرترجیحی کالایی قبل و بعد از اجرای موافقت‌نامه‌ها طی دوره ۹۸-۱۳۸۳..... ۲۶۳
- نمودار (۸-۱۰). روند ارزش صادرات/واردات ایران شرکای ترجیحی به تفکیک ترجیحی و غیرترجیحی طی دوره ۹۸-۱۳۸۳..... ۲۶۴
- نمودار (۸-۱۱). تعداد بخش‌نامه‌های و دستورالعمل‌های گمرکی در سال ۱۳۹۸..... ۲۶۶
- نمودار (۸-۱۲). تعداد بخش‌نامه‌های گمرکی به تفکیک حوزه تجارت..... ۲۶۶
- نمودار (۹-۱). میانگین قیمت برنج خارجی (هندی) در بازار در سال ۱۳۹۸ (کیلوگرم/ریال)..... ۲۹۰
- نمودار (۹-۲). میانگین سطح و تغییرات قیمت برنج طارم درجه ۱ در بازار در سال ۱۳۹۸ (کیلوگرم/ریال)..... ۲۹۱
- نمودار (۹-۳). میانگین قیمت گوشت گوساله در سال ۱۳۹۸ (کیلوگرم/ریال)..... ۲۹۳
- نمودار (۹-۴). میانگین قیمت گوشت مرغ در سال ۱۳۹۸ (کیلوگرم/ریال)..... ۲۹۴
- نمودار (۹-۵). میانگین قیمت روغن مایع و جامد در سال ۱۳۹۸ (ریال)..... ۲۹۵
- نمودار (۹-۶). میانگین قیمت شکر ۹۰۰ گرمی در سال ۱۳۹۸ (ریال)..... ۲۹۷
- نمودار (۹-۷). روند قیمت نهاده‌های دامی طی سال ۱۳۹۸ (ریال)..... ۲۹۹

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۳	تاریخ: 1399		

فهرست شکل‌ها

شکل (۱). چارچوب مفهومی مجاری اثرگذاری تهدید و یا تحمیل تحریم‌های ظالمانه بر فضای تولید و تجارت ۷۹

فهرست کادرها

- کادر (۱). وضعیت زیرشاخص‌های سهولت کسب‌وکار ایران در سال ۲۰۱۹ ۵۸
- کادر (۲). وضعیت زیرشاخص آزادی اقتصادی ایران در سال ۲۰۱۹ ۶۱
- کادر (۳). وضعیت شاخص‌های توانمندسازی تجاری ایران در سال ۲۰۱۶ ۶۴
- کادر (۴). وضعیت زیرشاخص‌های سهولت کسب‌وکار ایران در سال ۲۰۱۹ ۶۶
- کادر (۵). مجاری مهم اثرگذاری تحریم بر رشد اقتصادی ۷۹
- کادر (۶). روند محدود شدن توسعه صنعتی در اقتصاد کشور ۸۱
- کادر (۷). اجزای هزینه نهایی از تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های ثابت ۹۰
- کادر (۸). عوامل موثر بر تورم در نظریه‌ها ۱۱۱
- کادر (۹). وضعیت اشتغال صنعتی ۱۳۳
- کادر (۱۰). بررسی ارزش افزوده فعالیت‌های صنعتی در دوره ۹۷-۱۳۹۱ ۱۴۷
- کادر (۱۱). نسبت پایین ارزش افزوده به ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی در رشته فعالیت‌های صنعتی ۱۴۹
- کادر (۱۲). هزینه‌های ارزی عمده صادرات صنعتی ۱۵۴
- کادر (۱۳). آسیب‌پذیری برخی رشته فعالیت‌ها و راهکار اجرای نهضت ساخت داخل ۱۵۶

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

فصل اول: رویکردهای سیاستی از منظر نهادهای بین‌المللی با تأکید بر حوزه‌های تولید، تجارت و سرمایه‌گذاری

مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
صفحه: ۱۵	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

چکیده

نهادهای بین‌المللی مختلف، هر ساله وضعیت اقتصاد جهانی و چشم‌انداز آن در سال آتی را بررسی و نتایج را در گزارش‌های خود ارائه می‌کنند. همچنین، رویکردهای سیاستی مورد نیاز جوامع را در شرایط موجود، جهت راهنمایی دولت‌ها برای پاسخگویی به چالش‌های موجود در هر سال و نیز بهبود آن‌ها در سال/سال‌های آتی را بیان می‌کنند. رویکرد مشترک نهادهای بین‌المللی عمومی، دستیابی به اهداف توسعه پایدار است. در سال ۲۰۱۹ و به ویژه در سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰ به دلیل شیوع ویروس کرونا، جهان با تهدیدهایی از جمله تقاضای ضعیف نفت، ادامه و تشدید تنش‌های تجاری میان ایالات متحده و چین، افزایش نااطمینانی‌های تجاری و ژئوپلیتیک و ضعف در عوامل ساختاری (رشد پایین بهره‌وری) روبرو بوده است. علاوه بر این، مهمترین پیامدهای بحران کرونا در سراسر جهان شامل کاهش سطح تولید، افت تجارت جهانی، اختلال در بازارهای مالی و کالا، اختلال در زنجیره‌های عرضه و تأمین، کاهش مصرف و سرمایه‌گذاری، عرضه محدود نیروی کار، کاهش رشد گردشگری و نیز افزایش فاصله طبقاتی میان فقیر و غنی بوده است که همگی دستیابی به اهداف توسعه پایدار را با مشکل مواجه کرده‌اند. براساس بررسی‌های انجام شده رشد اقتصادی، توسعه صنعتی، سرمایه‌گذاری و تجارت جهانی از مهم‌ترین حوزه‌های دستیابی به اهداف توسعه پایدار هستند.

رشد اقتصادی، رشد اقتصادی جهان از سال ۲۰۱۸ و ادامه آن در سال‌های ۲۰۱۹ (کاهش قابل ملاحظه ۰,۶ واحد درصد نسبت به سال قبل و رسیدن به رقم ۳ درصد) و نیز سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰ کاهش یافته است. با شیوع ویروس کووید-۱۹ در جهان، اقتصادهای پیشرفته اقداماتی همچون کاهش نرخ بهره، تأمین نقدینگی و حفظ اطمینان سرمایه‌گذاران؛ و بسیاری از بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه نیز، اجرای سیاست پولی توسط بانک‌های مرکزی و حمایت از سیاست مالی را اعمال کرده‌اند. بر اساس دیدگاه سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، دولت‌ها باید اقدامات سیاستی را برای غلبه بر تبعات اقتصادی ویروس کرونا اجرا کنند که محور کلی آن‌ها جلوگیری از گسترش بیماری؛ حمایت هدفمند از کادر درمان و اقشار آسیب‌پذیر و فعالان اقتصادی آسیب دیده از ویروس کرونا؛ بهبود وضعیت تقاضا؛ کاهش نرخ بهره؛ تسهیل سیاست‌های مالی؛ کاهش و یا به تعویق انداختن بدهی‌های مالیاتی؛ و اصلاحات ساختاری باشد.

توسعه صنعتی، رشد تولیدات صنعتی جهان در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی ۲۰۲۰ کاهش مستمری داشته به گونه‌ای که متوسط رشد تولیدات صنعتی جهان در سال ۲۰۱۹ معادل ۱,۵ درصد بوده و نسبت به سال ۲۰۱۸ (۳,۴ درصد) حدود ۵۶ درصد کاهش یافته است. علت این امر تنش‌های تجاری و تعرفه‌ای میان آمریکا، چین و اتحادیه اروپا؛ تأثیرپذیری بالای تولیدات صنعتی جهان از شوک‌های خارجی مانند ویروس کرونا؛ و نااطمینانی‌های دیگر مانند افزایش مقررات تجاری، خروج انگلیس از اتحادیه اروپا (برگزیت) بوده

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۶	تاریخ: ۱۳۹۹		

است. با توجه به کلیدی بودن نقش صنایع در رشد اقتصادی و دستیابی به اهداف توسعه پایدار، شوک منفی و افت تولیدات صنعتی جهان، نیازمند اقدامات سیاستی جدی است. در این ارتباط، رویکردهای سیاستی پیشنهادی یونیدو به کشورها با توجه به موقعیت آن‌ها شامل تحولات ساختاری، اشتغالزایی، ارتقاء صنعتی سازگار با محیط زیست، تقویت رقابت صنعتی و تجاری و توسعه توان بخش خصوصی بوده است.

سرمایه‌گذاری، رقم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جهان طی سال ۲۰۱۹ معادل ۱,۵۴ تریلیون دلار بوده که نسبت به رقم سال قبل (۱,۳ تریلیون دلار) حدود ۱۸,۵ درصد افزایش یافته است. علی‌رغم افزایش این متغیر در سال ۲۰۱۹، شیوع جهانی ویروس کرونا، شوک عرضه، تقاضا و سیاستگذاری بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جهانی وارد کرده و سبب کاهش پیشرفت پروژه‌های سرمایه‌گذاری موجود و سرعت مذاکره بر سر توافق‌نامه‌های سرمایه‌گذاری بین‌المللی شده است. چشم‌انداز سرمایه‌گذاری جهانی با نااطمینانی‌های گسترده‌ای مواجه است که ریسک‌های ژئوپلیتیک و مالی و تداوم تنش‌های تجاری میان غول‌های اقتصادی دنیا نیز بر این نااطمینانی‌ها می‌افزاید. بر این اساس، اقدامات حمایتی بیش از ۷۰ کشور جهان برای کاهش اثرات منفی ویروس کرونا بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و حفاظت از صنایع داخلی خود شامل تسهیل سرمایه‌گذاری آنلاین، ارائه خدمات به سازمان‌های تقویت‌کننده جریان سرمایه‌گذاری و اعطای مشوق‌های جدید برای سرمایه‌گذاری در بخش‌های بهداشت عمومی و نیز جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است. تشدید مکانیزم‌های نظارتی بر سرمایه‌گذاری خارجی، تولید اجباری، ممنوعیت‌های صادرات تجهیزات پزشکی، و کاهش عوارض و تعرفه‌های دستگاه‌های پزشکی وارداتی از دیگر مداخلات کشورها در این راستا بوده است.

تجارت، بر اساس گزارش سازمان تجارت جهانی، ارزش تجارت از رقم ۱۹,۵ تریلیون دلار در سال ۲۰۱۸ به رقم ۱۸,۸۹ تریلیون دلار در سال ۲۰۱۹ حدود ۳ درصد کاهش یافته است. از دلایل این کاهش می‌توان به طولانی شدن اختلاف تجاری میان ایالات متحده و چین، افزایش تعرفه‌های ناشی از آن و نااطمینانی‌های تجاری، اشاره کرد. از طرفی، با گسترش ویروس کرونا در سال ۲۰۲۰ و کاهش شدید رشد اقتصادی جهان، تجارت جهان نیز کاهش بسیار قابل توجهی را تجربه خواهد کرد. به طور کلی رویکردهای سیاستی پیشنهادی این سازمان در چند محور اصلی حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، همکاری کشورها با یکدیگر، تسهیل تجاری، حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط بوده است.

در مجموع در سال ۲۰۱۹ نیز عمده متغیرهای کلان اقتصادی جهان از جمله رشد اقتصادی، تولیدات صنعتی و تجارت افت داشته‌اند و پیشرفت پروژه‌های سرمایه‌گذاری با کاهش مواجه شده و دارای نااطمینانی هستند که نشان دهنده ادامه رکود از سال ۲۰۱۸ بوده است که با تداوم شیوع کرونا این رکود عمیق‌تر نیز خواهد شد.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۷	تاریخ: ۱۳۹۹	

مقدمه

در سال ۲۰۱۹ رشد اقتصادی جهان، تولیدات صنعتی جهان، جریان تجارت و تولیدات جهان کاهش یافته است. با شیوع ویروس کرونا از آغاز سال ۲۰۲۰ نیز این کاهش‌ها تشدید شده و شوک عرضه، تقاضا و سیاستگذاری بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی وارد شده و سبب کاهش پیشرفت پروژه‌های سرمایه‌گذاری موجود و سرعت مذاکره بر سر توافق‌نامه‌های سرمایه‌گذاری بین‌المللی شده است. از طرفی، شیوع کرونا منجر به افزایش بدهی‌های دولت‌ها به دلیل ضرورت اعمال سیاست‌های حمایتی مقابله با تبعات اقتصادی کرونا، افت شاخص‌های بورس کشورها، چالش‌های سرمایه‌گذاری، ورشکستگی و تعطیلی بسیاری از مشاغل و کاهش اشتغال، افزایش هزینه‌های بهداشتی و تجهیزات پزشکی و ... شده است. همچنین، در طول این بیماری، انتظار می‌رود شکاف طبقاتی میان اقشار مختلف جوامع جهانی افزایش یافته به گونه‌ای که فقرا فقیرتر و ثروتمندان غنی‌تر شوند و به تبع آن سیاست‌های مقابله با فقر، تاحدودی کارایی خود را از دست خواهند داد و نیاز به بازنگری مجدد دارند.

از آنجا که این شاخص‌ها در دستیابی به اهداف توسعه پایدار بسیار حائز اهمیت هستند، اختلال و کاهش آن‌ها می‌تواند دستیابی به توسعه پایدار جهانی را با مشکل مواجه سازد. برخی از اهداف مهم توسعه پایدار تنظیم شده از سوی سازمان ملل متحد عبارتند از: کاهش فقر، ریشه‌کن کردن گرسنگی، ترویج رفاه و آموزش فراگیر برای همگان، دستیابی به برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان، تضمین دسترسی همگانی و مدیریت پایدار منابع آب و فاضلاب، تضمین دسترسی همگانی به انرژی قابل اتکا و نوین، ایجاد شغل مناسب و رشد اقتصادی جامع و پایدار، نوآوری و زیرساخت‌ها. بر این اساس و با توجه به اهمیت این اهداف برای جوامع و نیز وقایع رخ داده در سال ۱۳۹۸ شمسی (۲۰۱۹ میلادی و فصل ابتدایی سال ۲۰۲۰) اقدامات سیاستی از سوی جامعه جهانی و نیز کشورها (به دو صورت اقدامات منطقه‌ای و مجزا) لازم است تا با استفاده از آن‌ها بتوان اختلالات جهانی پیش از کرونا و درحین کرونا را مدیریت و رفع نمود و بهبود را به این شاخص‌ها و به جوامع بازگرداند.

در این راستا، مطالب گزارشات بین‌المللی مورد بررسی در این فصل بر اساس ۴ حوزه مهم برای دسترسی به اهداف توسعه پایدار شامل رشد اقتصادی، توسعه صنعتی، سرمایه‌گذاری و تجارت جهانی طبقه‌بندی شده‌اند که در آن‌ها رویکردها و اقدامات سیاستی مورد نیاز شرایط کنونی و در راستای ارتقاء و پایداری توسعه کشورها ارائه شده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۸	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۱-۱. حوزه رشد اقتصادی

مطابق گزارش چشم‌انداز اقتصاد جهانی در اکتبر ۲۰۱۹، رشد جهانی حدود ۳٫۰ درصد برای سال ۲۰۱۹ پیش‌بینی شده بود که کمترین میزان آن از سال ۲۰۰۸-۲۰۰۹ بوده که نسبت به پیش‌بینی ارائه شده در چشم‌انداز اقتصاد جهانی آوریل ۲۰۱۹ حدوداً ۰٫۳ درصد افت رتبه داشته است. با این وجود، با توجه به آغاز بیماری ویروس کرونا (کووید ۱۹) از ماه ژانویه ۲۰۲۰ و شیوع گسترده آن در سطح جهان، برآورد رشد اقتصادی جهانی با ابهامات زیادی همراه و رشد اقتصادی کشورها نیز با اختلال بسیاری مواجه شده است به گونه‌ای که شیوع گسترده این بیماری و پیامدهای آن، منجر به افزایش بدهی‌های دولت‌ها^۲ به دلیل ضرورت اعمال سیاست‌های حمایتی مقابله با تبعات اقتصادی کرونا، افت شاخص‌های بورس کشورها، چالش‌های سرمایه‌گذاری، ورشکستگی و تعطیلی بسیاری از مشاغل و کاهش اشتغال، افزایش هزینه‌های بهداشتی و تجهیزات پزشکی و ... شده است. از طرفی، در طول این بیماری، شکاف طبقاتی میان اقشار مختلف جوامع جهانی افزایش یافته به گونه‌ای که فقرا فقیرتر و ثروتمندان غنی‌تر شده‌اند و به تبع آن سیاست‌های مقابله با فقر، محدودی کارایی خود را از دست داده و نیاز به بازنگری مجدد دارند. با این حال، این بیماری آثار مثبتی نیز در جوامع داشته است که از جمله آن‌ها می‌توان کاهش آلودگی محیط زیست، ترمیم لایه اوزون، رونق کسب‌وکارهای اینترنتی، کاهش ترافیک و ... را نام برد.

۱-۱-۱. گزارش بانک جهانی از وضعیت رشد اقتصادی جهان در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰

بر اساس گزارش سالانه بانک جهانی، سال ۲۰۱۹ ضعیف‌ترین توسعه اقتصاد را از زمان بحران اقتصاد جهانی از ۱۰ سال گذشته تاکنون برجای گذاشته و سال ۲۰۲۰ بهبود اندکی می‌یابد، اما آسیب‌پذیری و ابهام در تجارت و تنش‌های ژئوپلیتیکی همچنان وجود دارد. همچنین تقاضای ضعیف جهانی برای نفت نیز این اوضاع را تشدید می‌کند. ریشه این رشد اندک اقتصاد جهانی از سال ۲۰۱۸ آغاز شده چرا که تجارت و سرمایه‌گذاری به ویژه در این سال پایین بوده است. از طرفی، با وجودی که تقریباً تمامی اقتصادها با کندتر شدن رشد اقتصادی روبه‌رو هستند، اما ضعیف‌ترین کشورها به دلیل شکننده بودن،

^۱World Economic Outlook, October 2019: Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers.

^۲ مطابق پیش‌بینی‌ها در سطح جهانی بدهی‌های دولتی در ۲۰۲۰ به بیش از ۱۰۰ درصد GDP خواهد رسید.

^۳ بانک جهانی یک موسسه مالی بین‌المللی است که وام‌ها، ضمانت‌ها و کمک‌های مالی یا بلاعوض تسهیلات مالی با ارائه خدمات مشاوره‌ای و یا برگزاری سمینارها و کنفرانس‌ها دانش و تجربیات خود را به منظور انجام و گسترش پروژه‌های سرمایه‌ای به دولت‌های کشورهای فقیر و در حال توسعه ارائه می‌دهد.

^۴World Bank Annual Report 2019, 2020

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۹	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

انزوای جغرافیایی و فقر مضمن، در معرض چالش‌های شدید قرار دارند و تا زمانی که نتوانند سریع‌تر به مسیر رشد برسند، هدف کاهش سهم فقر شدید به زیر ۳ درصد در سال ۲۰۳۰ غیرقابل دسترس خواهد بود. علاوه بر این، آغاز بیماری کرونا در ماه ژانویه ۲۰۲۰ (دی ماه سال ۱۳۹۸) از کشور چین و سرعت بالای همه‌گیری آن، شوک بزرگی به اقتصاد جهان وارد کرده و رکود شدید بسیاری از کشورها را در پی داشته است که از جمله آن می‌توان به کاهش مصرف و سرمایه‌گذاری، عرضه محدود نیروی کار، کاهش سطح تولید، اخلال در بازارهای مالی و کالا، تجارت جهانی، زنجیره‌های عرضه، سفر و گردشگری اشاره کرد. در این شرایط، بازارهای مالی دنیا دچار بی‌ثباتی شده‌اند؛ و تبدیل دارائی‌های پرریسک به کم‌ریسک، شرایط مالی سختی را برای جهان به همراه داشته است. علاوه بر این، سقوط بازارهای سرمایه سراسر دنیا، کاهش قابل توجه بازدهی اوراق بهادار پرریسک و خروج گسترده سرمایه از بازارهای نوظهور و کاهش حجم آن به ویژه در ماه مارس سال ۲۰۲۰ (اسفند ۱۳۹۸) و سقوط شدید قیمت کالاها به ویژه قیمت نفت به دلیل افت تقاضای جهانی نیز از دیگر تبعات گسترده شیوع بیماری کرونا در سراسر جهان بوده است.

در این راستا، مهم‌ترین استراتژی‌های حمایتی بانک جهانی و کشورها در سال ۲۰۱۹ به تفکیک مناطق جهانی، به شرح زیر بوده است:

منطقه آفریقا: تقویت سرمایه انسانی و توانمندسازی زنان؛ گسترش اقتصاد دیجیتال؛ ترویج ادغام منطقه‌ای؛ پرداختن به آسیب‌پذیری در برابر تغییرات آب و هوایی و انعطاف‌پذیری در برابر آن؛ تجهیز منابع مالی برای توسعه (تصویب ۱۵ میلیارد دلار وام جهت ۱۵۲ عملیات مالی از طریق بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم IBRD (۸۲۰ میلیون دلار وام) و مؤسسه بین‌المللی توسعه IDA (۱۴,۲ میلیارد دلار تعهدات مالی)). از برنامه‌های اجرایی این بانک در این منطقه می‌توان برنامه سرمایه انسانی آفریقا؛ برنامه تأمین مالی کار در آفریقای مرکزی را نام برد.

منطقه آسیای شرقی و اقیانوس آرام: رشد بخش خصوصی، انعطاف‌پذیری و پایداری، و سرمایه انسانی و فراگیر (تصویب ۵,۳ میلیارد دلار وام برای ۴۹ پروژه مالی از طریق بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم IBRD (۴ میلیارد دلار وام) و مؤسسه بین‌المللی توسعه IDA (۱,۳ میلیارد دلار تعهدات مالی)). برخی از مهمترین پروژه‌های حمایتی بانک جهانی در این منطقه و در راستای استراتژی‌های مذکور شامل: حمایت از انتشار اولین اوراق قرضه سبز در فیجی، کمک به Hua Xia Bank در راستای افزایش بهره‌وری انرژی، سرمایه‌گذاری در انرژی پاک و کنترل شدید آلودگی هوا و مقابله با تغییرات آب‌وهوایی از طریق کاهش انتشار کربن؛ پروژه مدیریت ریسک وقوع بحران (سیل) در جنوب شرقی آسیا؛ برنامه Keluarga

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۰	تاریخ: ۱۳۹۹	

Harapan در پروژه انتقال نقدی شرطی (CCT) اندونزی با هدف کاهش نرخ رشد کودکان، ترک تحصیل و کودکان کار؛ پروژه اشتغال جوانان شهری پاپوآ گینه نو بوده‌اند.

علاوه براین، سیاست‌های پولی و مالی انجام شده توسط مقامات کشور چین به منظور کاهش تبعات اقتصادی و ویروس کووید ۱۹ شامل تزریق نقدینگی، بخشودگی مالیاتی، تخصیص هزینه‌های بهداشتی و رفاهی به ارزش حدود ۲,۸ درصد از تولید ناخالص داخلی و مجوز انتشار اوراق قرضه خاص دولت‌های محلی و مرکزی معادل حدود ۲,۶ درصد از تولید ناخالص داخلی بوده است.

منطقه اروپا و آسیای میانه: تمرکز بر دو محور افزایش بهره‌وری از طریق تمرکز بر توسعه سرمایه انسانی، تسهیل دسترسی همگان به بازارها و فناوری‌های جدید؛ حمایت از رقابت در بازارها و سرمایه‌گذاری در شبکه‌های ایمنی؛ و انعطاف‌پذیری در سراسر منطقه به معنای تعمیق بازارها از طریق تقویت ثبات اقتصاد کلان و مالی، توسعه بهره‌وری برای حمایت از رشد با توجه به چالش‌های تغییر آب و هوایی، ایجاد سیستم نظارتی فعال برای بخش خصوصی و تقویت ادغام منطقه‌ای (تصویب ۴,۳ میلیارد دلار وام جهت ۴۰ عملیات مالی از طریق طریق بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم IBRD ۳,۷ میلیارد دلار وام) و مؤسسه بین‌المللی توسعه IDA (۵۸۳ میلیون دلار تعهدات مالی)). از دیگر کمک‌های بانک جهانی، امضای ۲۲ قرارداد خدمات مشاوره‌ای قابل جبران با هشت کشور منطقه در مجموع به مبلغ ۳,۹ میلیون دلار با محوریت ارائه مشاوره‌های فنی در مورد موضوعاتی همچون مالیه عمومی و اصلاحات مالی، برنامه‌ریزی و توسعه شهری، و تقویت آموزش مهارت‌های اشتغال بوده است. از اهم پروژه‌های حمایتی این بانک می‌توان به پروژه تقویت تور امنیت اجتماعی در تاجیکستان؛ پروژه نوسازی مراکز آموزشی، پروژه نوآوری، فراگیری و کیفیت آموزش در گرجستان؛ پروژه نوسازی اداره مالیات صربستان؛ پروژه افزایش رقابت صادراتی بین شرکت‌های مولداوی و کاهش بار نظارتی در کشور مولداوی؛ پروژه بهبود رقابت‌پذیری و بهبود ظرفیت شرکت‌های صادرات محور در کوزوو؛ یک میلیون پروژه در ترکیه با هدف کمک به بهبود دسترسی به تأمین مالی بلندمدت برای شرکت‌های شامل زنان و بنگاه‌های مناطق آسیب دیده از حمله سوری‌ها؛ پروژه چندفازی تسهیل تجارت و حمل‌ونقل بالکان غربی با تمرکز بر ادغام منطقه‌ای برای تسهیل جابجایی مرزی کالا، کارایی سیستم‌های حمل‌ونقل، افزایش سرمایه‌گذاری و دسترسی بازارها در راستای دستیابی به هدف ارتقاء تجارت و رشد اقتصادی اشاره کرد.

منطقه آمریکای لاتین و کارائیب: افزایش رشد اقتصادی ارتقاء بهره‌وری، رقابت‌پذیری، شفافیت و پاسخگویی بیشتر با تمرکز بر رشد فراگیر؛ سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی و آماده‌سازی مردم در

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۱	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مواجهه با چالش‌ها و فرصت‌های دیجیتالی شدن و تغییر ماهیت کار؛ ایجاد انعطاف‌پذیری در برابر شوک‌ها مانند بلایای طبیعی، تحولات اقتصادی، مهاجرت و جرم و خشونت (تصویب ۶,۱ میلیارد دلار وام برای ۳۷ عملیات مالی از طریق بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم IBRD (۵,۷ میلیارد دلار وام) و مؤسسه بین‌المللی توسعه IDA (۴۳۰ میلیون دلار تعهدات مالی)). از طرفی، ۱۸ قرارداد مشاوره‌ای قابل جبران نیز با ۶ کشور منطقه در مجموع به مبلغ ۶ میلیون دلار امضا شده است. در کمک‌های بانک جهانی به این منطقه بر پروژه‌هایی تمرکز شده است که عبارتند از: پروژه تحول شهری «متروپولیتن بوینس آیرس»؛ پروژه توسعه تأمین مالی روستایی در مکزیک؛ پروژه سرمایه‌گذاری اجتماعی در مناطق روستایی بولیوی، پروژه Metro Line One در اکوادور؛ پروژه حسابرسی اجتماعی پاسخگویی اجتماعی در پاراگوئه؛ پروژه کمک‌های فنی پرو؛ اجرای برنامه توسعه مردم بومی پاناما.

منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا: ترویج صلح؛ ثبات اجتماعی؛ بسیج منابع مالی برای توسعه، سرمایه انسانی؛ و توسعه دیجیتال (تصویب ۵,۵ میلیارد دلار وام برای ۱۹ عملیات مالی از طریق بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم IBRD (۴,۹ میلیارد دلار وام) و مؤسسه بین‌المللی توسعه IDA (۶۱۱ میلیون دلار تعهدات مالی)). علاوه بر این، درآمد حاصل از از توافقات خدمات مشاوره‌ای قابل جبران نیز حدود ۵۶ میلیون دلار بوده است. پروژه‌های تحت حمایت بانک جهانی در راستای محورهای ارائه شده شامل: پروژه نوآوری استارت‌آپ‌ها و شرکت‌های کوچک و متوسط در تونس؛ توسعه بخش خصوصی برای برنامه رشد فراگیر در مصر؛ پروژه دسترسی به خدمات شهری و اجتماعی و فرصت‌های شغلی بهتر در جیبوتی؛ پروژه بهداشت ضروری در اردن؛ پروژه بازسازی و بهبود ارائه خدمات برق در عراق؛ پروژه حمایت از خود اشتغالی و تأمین مالی اشتغال در غزه؛ برنامه گسترش مالی و اقتصاد دیجیتال در مراکش بوده است.

با این وجود، اقدامات گسترده کشورهای منطقه به منظور محدود نمودن شیوع ویروس کووید ۱۹ شامل مشوق‌های بزرگ اقتصادی جهت هزینه‌های بهداشتی، کمک‌های اجتماعی و حمایت از کسب‌وکارهای کوچک در نظر گرفته شده است.

آسیای جنوبی: ارتقاء رشد و ترویج ثبات؛ سرمایه‌گذاری در افراد؛ و تقویت انعطاف‌پذیری (تصویب ۸,۹ میلیارد دلار وام برای ۵۴ عملیات مالی از طریق بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم IBRD (۴ میلیارد دلار وام) و مؤسسه بین‌المللی توسعه IDA (۴,۹ میلیارد دلار تعهدات مالی)). ارائه ۱۷۸ خدمات مشاوره‌ای و محصولات تحلیلی به ۸ کشور در ارتباط با اصلاحات بخش انرژی؛ مشارکت زنان در نیروی کار و تغییر اقلیم از دیگر کمک‌های بانک جهانی به این منطقه بوده است. برنامه حمایت از اصلاحات سیاسی برای ایجاد شغل با محوریت بخش خصوصی؛ پروژه سیاستی برنامه توسعه مشاغل

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۲	تاریخ: ۱۳۹۹		

در بنگلادش؛ پروژه توسعه روستایی توانمندسازی اقتصادی زنان در افغانستان؛ پروژه حمایت از دوام اقتصادی و حکمرانی بخش الکتریکی در نپال؛ پروژه نوآوری در انرژی خورشیدی و فناوری‌های هیبریدی؛ پروژه اشتغالزایی کارموندنا افغانستان؛ پروژه آبیاری کشاورزی هوشمند در سریلانکا؛ پروژه تحول کشاورزی و آبیاری یکپارچه در هندوستان از جمله پروژه‌های مهم مورد تمرکز کمک‌های مالی بانک جهانی به منطقه آسیای جنوبی بوده است (World Bank Annual Report, 2019, 2020).

محورهای حمایتی بانک جهانی در سال ۲۰۱۹ در مناطق مختلف با توجه به شرایط آن منطقه و متفاوت از سایر مناطق بوده است با اینحال مرز مشترک این حمایت‌ها در محورهای همچون تقویت و توسعه سرمایه انسانی و توانمندسازی زنان؛ ارتقاء بهره‌وری؛ انعطاف‌پذیری و مقاوم شدن در برابر بلایای طبیعی؛ ارتقاء رشد و ترویج ثبات اقتصادی بوده است.

۱-۲-۱. چشم‌انداز سیاستی بانک جهانی در خصوص رشد اقتصادی

در شرایطی که انتظار می‌رود اقتصادهای نوظهور و در حال توسعه، رشد کندی داشته باشند، سیاست‌گذاران باید بستر اصلاحات ساختاری منجر شونده به رشد همه‌گیر را فراهم آورند که از جمله آن‌ها بهبود فضای کسب و کار، حاکمیت قانون، مدیریت بدهی‌ها و تولید است. علی‌رغم اعمال سیاست‌های حمایتی، براساس پیش‌بینی‌های بانک جهانی، GDP جهانی در سال ۲۰۲۰ حدود ۵,۲ درصد کاهش خواهد یافت و رکودی را تجربه خواهد کرد که در طول هشت دهه گذشته بی‌سابقه بوده است. در پی این امر، درآمد سرانه اکثر بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه کاهش می‌یابد و میلیون‌ها نفر به طبقه فقیر اضافه خواهند شد. از طرفی، فعالیت‌های اقتصادی در اقتصادهای پیشرفته ۷ درصد در سال ۲۰۲۰ کوچک خواهد شد چرا که تقاضای داخلی و عرضه، تجارت و امور مالی به شدت مختل شده است. در این سال، چشم‌انداز اقتصاد جهانی بسیار نامشخص است و ریسک‌های نزولی غالب هستند. احتمال طولانی شدن این بیماری، کاهش تجارت جهانی و سست شدن پیوندهای بخش عرضه در جهان نیز پیش‌بینی شده است.

با توجه به همه‌گیری بیماری ویروس کووید-۱۹ در سراسر جهان، بسیاری از کشورها حمایت‌های کلان اقتصادی خود را به طور وسیع ارائه کرده‌اند. در اقتصادهای پیشرفته، اقداماتی نظیر کاهش نرخ بهره از سوی بانک‌های مرکزی، تأمین نقدینگی و حفظ اطمینان سرمایه‌گذاران انجام شده است. در بسیاری از بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه نیز، سیاست پولی توسط بانک‌های مرکزی اعمال شده است. همچنین، حمایت از سیاست مالی کنونی، نسبت به بحران مالی جهان در سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۹ بسیار قوی‌تر است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۳	تاریخ: ۱۳۹۹	

علاوه بر این، بانک جهانی برای مقابله با بحران بدهی‌ها به عنوان یکی از بزرگ‌ترین معضلات اقتصاد ۲۰۲۰، توجه به مواردی را به شرح زیر توصیه کرده است:

- روند کاهشی رشد تولید: رشد تولید به عنوان منبع اولیه برای رشد درآمد و نیروی محرکه اصلی کاهش فقر، از زمان بحران مالی جهان بیش از هر زمان دیگری طی چهار دهه اخیر، در حال کاهش است. این روند کاهشی، در بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه، منعکس کننده ضعف در بخش‌های سرمایه‌گذاری، افزایش بهره‌وری و تخصیص درست منابع در بخش‌های مختلف بوده است. همچنین از زمان بحران مالی جهان تاکنون، سرعت بهبود در بسیاری از مولفه‌های بهره‌وری نیروی کار، از جمله آموزش و نهادها، دچار کندی یا توقف شده است. بنابراین، لازم است سیاستمداران، روند کاهشی رشد تولید را در سیاستگذاری لحاظ کنند.

- ناکارآمدی سیاست کنترل قیمت‌ها^۱: استفاده از کنترل قیمت‌ها در اقتصادهای نوظهور و در حال توسعه فراگیر شده است. در حالی که این راهکار می‌تواند همزمان، سبب افت سرمایه‌گذاری و رشد، سرکوب دستاوردهای مبارزه با فقر، و تحمیل هزینه‌های سنگین مالی بر کشورها شده و با سیاست‌های پولی موثر تداخل پیدا کند. جایگزینی شبکه‌های هدفمندتر تامین اجتماعی، ایجاد اصلاحات برای تشویق رقابت و فضای مناسب قانونی راهکار جایگزین و مناسبتری است.

- حفظ نرخ تورم در سطح پایین در کشورهای کم درآمد: به منظور حفظ نرخ تورم در سطح پایین و ایجاد ثبات در آن، لازم است که سیاست‌گذاران، چارچوب سیاست‌های پولی و ظرفیت بانک مرکزی خود را تقویت کنند و به جای کنترل قیمت‌ها از سیاست‌های کارآمدتری استفاده کنند (گزارش بانک جهانی چشم‌انداز اقتصاد جهان: رشد کند، چالش‌ها در سیاست‌گذاری، ۲۰۲۰).

۱-۳. گزارش صندوق بین‌المللی پول (IMF)^۲ از وضعیت رشد اقتصادی جهان در سال ۲۰۱۹ و

سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰

بر اساس گزارش ماه اکتبر سال ۲۰۱۹، چشم‌انداز اقتصاد جهانی^۳ صندوق بین‌المللی پول (IMF)، رشد اقتصادی در تمام دنیا با کاهش مواجه شده و با کاهش تولید و تجارت در سطح جهان، تنها بخش

^۱ البته این امر به منزله نفی مداخلات هوشمندانه دولت در بازارها برای مدیریت نوسانات شدید قیمت و مقدار نیست.

^۲ صندوق بین‌المللی پول (IMF)، یک سازمان اقتصادی جهانی است که با هدف افزایش رونق اقتصاد جهانی و ثبات مالی، ترغیب مبادلات بین‌المللی و کاهش فقر فعالیت می‌کند. هنگام بروز بحران‌ها در اقتصاد جهانی این صندوق نقش‌هایی در جهت مقابله با بروز بحران ایفا می‌کند. عمده فعالیت‌ها عبارتند از: پیش‌بینی روندهای اقتصادی؛ کمک در سیاست‌گذاری؛ اعطای منابع مالی؛ بازبینی اقتصادی کشورها و کمک به کشورهای با درآمد پایین.

^۳World Economic Outlook (WEO) 2019, 2020.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۴	تاریخ: ۱۳۹۹		

خدمات، اقتصاد کشورهای پیشرفته را سرپا نگاه داشته است و عملکرد این بخش، سبب افزایش رشد بازار کار و رشد دستمزد در کشورهای پیشرفته شده است. این گزارش، چشم‌انداز اقتصاد جهانی را به دلیل رشد کند اقتصادی، بی‌ثبات، و بهبود اقتصادی را همراه با نااطمینانی می‌داند که در این وضعیت، جایی برای خطای سیاستگذاری وجود ندارد و سیاستگذاران باید تلاش خود را بر رشد و توسعه اقتصادی متمرکز کنند. مطابق پیش‌بینی‌های صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۲۰، رشد اقتصادی جهان در سال ۲۰۱۹ نیز به روند نزولی خود ادامه داده و با کاهش قابل ملاحظه ۰٫۶ واحد درصدی نسبت به سال قبل، به ۳ درصد رسیده که این رقم، پس از بحران مالی جهانی، پایین‌ترین نرخ رشد اقتصادی جهان است. از مهمترین علل کاهش رشد اقتصادی جهان در سال ۲۰۱۹ می‌توان به افزایش موانع تجاری، افزایش عدم اطمینان‌های تجاری و ژئوپلتیک، عوامل منحصر به فرد اعمال‌کننده فشار به اقتصاد کلان بازارهای نوظهور چندین کشور، عوامل ساختاری مانند رشد پایین بهره‌وری و سن پیری در اقتصادهای پیشرفته اشاره کرد.

به علاوه، با شیوع کرونا از ژانویه ۲۰۲۰، کاهش بیشتر تقاضای مصرفی، از دست رفتن بیشتر مشاغل و خطر موج جدید ورشکستگی‌ها در سراسر جهان، نگرانی‌های بسیاری در مورد مسیر و شکل بهبود اقتصادی موضوعیت یافته است؛ به گونه‌ای که مطابق پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول، اقتصاد جهان در سال ۲۰۲۰ سه درصد در سال کوچک می‌شود و با تشدید بحران کرونا رکود اقتصادی به ۶ درصد خواهد رسید و رشد اقتصادی در سال ۲۰۲۱ به صفر خواهد بود. همچنین، بی‌ثباتی‌های عمیقی در مورد ادامه همه‌گیری ویروس کرونا و تاثیر واقعی آن بر الگوهای مصرف، شرایط بازار کار و توانایی پرداخت بدهی شرکت‌هایی که از این بحران آسیب دیده‌اند، نیز وجود دارد.

۱-۴. چشم‌انداز سیاستی IMF

بر اساس گزارش چشم‌انداز اقتصادی در صندوق بین‌المللی پول، اقتصاد جهانی مانند سال گذشته در برهه زمانی حساس قرار دارد. اگر تهدیدات ناشی از شکست‌های بیشتر در تجارت و زنجیره تأمین^۱، کاهش ناگهانی ریسک‌پذیری، افزایش مستمر آسیب‌پذیری‌ها مالی، تهدید به حملات سایبری، فشارهای ضد تورمی، تنش‌های ژئوپلتیک، عدم اطمینان سیاسی داخلی و مناقشات، تغییرات آب‌وهوایی خشی شود پیش‌بینی می‌شود که رشد سرانه اقتصادی در بیشتر گروه‌های اقتصادی جهان به جز کشورهای جنوب

^۱ اگر تهدیدات ناشی از ریسک و تنش‌های منطقه‌ای و اقتصادهای مطرح (افزایش تعرفه‌ها و تهدیدات از اوایل سال ۲۰۱۸ میان ایالات متحده و چین) تشدید شود منجر به آسیب سرمایه‌گذاری و عقب‌نشینی عمومی در تجارت و سرمایه‌گذاری و کاهش چشمگیر تجارت جهانی خواهد شد. از طرفی، می‌توانند منجر به جابجایی زنجیره تأمین جهانی، کاهش سرریز فناوری و صدمه زدن به رشد و تولید جهانی شوند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۵	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار تاریخ: ۱۳۹۹	

صحرای آفریقا کمتر از مقادیر متوسط رشد جهانی باقی بماند. با این حال، شرایط برای تعدادی از اقتصادهای بازارهای نوظهور چالش برانگیزتر خواهد بود چراکه باید سیاست‌های اقتصاد کلان کشور خود را به سرعت تعدیل کنند. نکته قابل ذکر آن است که مطابق چشم‌انداز رشد جهانی در این گزارش، اقتصاد جهان با مجموعه متنوعی از موانع، عوامل متفاوت موقعیت‌های چرخه‌های اقتصادی متفاوت روبرو است که به طور متفاوتی بر کشورها تأثیر می‌گذارند؛ بدین معنی که اولویت‌ها و اهداف سیاستی در کشورها بسیار متفاوت است. مهمترین اولویت و محور مشترک در بسیاری از کشورها، حذف ناپایداری یا تهدیدهای مرتبط با رشد اقتصادی ناشی از سیاست‌ها است. اقدامات نادرست سیاسی در این مقطع، می‌تواند رشد اقتصادی و اشتغالزایی را به شدت تضعیف کند و فضای سیاسی را از پای درآورد.

از سوی دیگر، بر اساس گزارش صندوق بین‌المللی پول در دو ماهه انتهایی سال ۱۳۹۸ مربوط به دو ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰، سراسر جهان با بحران اقتصادی و بهداشتی چشمگیر ناشی از شیوع ویروس کووید ۱۹ مواجه شده و چشم‌انداز اقتصادی جهان و رویکردهای سیاستگذاری شکل جدیدی به خود گرفته است. در گزارش مذکور، اولویت‌های سیاست‌گذاری مطرح شده در این برهه، تأمین منابع کافی برای سیستم مراقبت‌های بهداشتی است و سیاست‌های اتخاذی باید متناسب با چالش‌ها بوده و اتخاذ سیاست‌های موثر برای پیشگیری از نتایج بدتر، ضروری است. در اولویت اول، منابعی باید در اختیار سیستم‌های مراقبت‌های بهداشتی قرار گیرد تا بتوانند نیاز فزاینده خدماتی خود را تأمین کنند. این به معنای گسترش هزینه‌های عمومی برای انجام آزمایش‌های پزشکی اضافی، استخدام مجدد متخصصان پزشکی بازنشسته، خرید تجهیزات محافظت شخصی و دستگاه‌های تهویه و گسترش بخش‌های ایزوله در بیمارستان‌ها است. برای اطمینان از اینکه محصولات پزشکی و بهداشتی به مراکز بحرانی انتقال می‌یابند باید از اعمال محدودیت‌های تجاری در این محصولات خودداری شود. کمک‌های بین‌المللی برای پشتیبانی از کشورهایی که ظرفیت و منابع سیستم مراقبت‌های بهداشتی محدود دارند، برای کمک به آنها در آماده‌سازی و تغییر شرایط این بیماری مورد نیاز است. در این راستا، سیاست‌های چندجانبه در سطح بین‌المللی و سیاست‌های منطقه‌ای از سوی IMF برای بهبود رشد اقتصادی پیشنهاد شده که به شرح زیر است:

سیاست‌های چندجانبه: برای پایداری و وقوع رشد جهانی در کوتاه‌مدت و بلندمدت، همکاری‌های چندجانبه کشورها در سطح بین‌المللی برای مقابله با مخاطرات رشد اقتصادی ضروری است. در حوزه‌های تجارت و فناوری (کاهش تنش‌های تجاری و ناپایداری، اجرای مستمر قوانین WTO، جلوگیری از حملات سایبری به امنیت ملی و نهادهای تجاری)، مالیات بین‌المللی (حداقل سازی فرار و اجتناب مالیاتی در سطح بین‌المللی و افزایش همکاری‌های مالیاتی بین‌المللی)، اصلاح مقررات مالیه

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۶	تاریخ: ۱۳۹۹	

جهانی و شبکه ایمن مالی جهانی (بهبود چارچوب قطعنامه‌های بین‌المللی، بهبود بیشتر در چارچوب سیاست‌های احتیاطی اقتصاد کلان برای مواجهه با خطرات وقوع حملات سایبری به سیستم‌های مالی، مبارزه با پولشویی، تأمین مالی تروریسم)، تغییرات آب‌وهوایی (مهار انتشار گازهای گلخانه‌ای، مهار پیامدهای ناشی از افزایش دمای کره زمین و حوادث حوادث طبیعی) و مهاجرت (تسهیل فرآیند ادغام مهاجرین جهت عرضه نیروی کار و مزایای بهره‌وری آن‌ها برای کشورهای مقصد - کشورهای دارای پیری جمعیت)، فساد و حکمرانی از موضوعات مورد تأکید این طیف از سیاست‌ها بوده است.

سیاست‌های منطقه‌ای: مطابق گزارش سال ۲۰۱۹ صندوق بین‌المللی پول، سیاست‌های کلان اقتصادی در اکثر اقتصادها باید به دنبال تثبیت و تقویت پایه‌های رشد یا رسیدن به رشد پایدار در افق‌های پیشرو باشند. ایجاد رشد فراگیر و پیشگیری از وقوع رکودهای طولانی‌مدت - که بر آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه مؤثر است - برای اقتصاد جهان بااهمیت است. امروزه، سیاست‌های کلان اقتصادی به‌ویژه سیاست‌های پولی، برای مقابله با کاهش مستمر رشد اقتصادی و ریسک‌های مؤثر بر آن، در بسیاری از کشورها تقویت شده است. بااین‌حال، سیاست مالی حمایت‌گرانه برای افزایش پتانسیل رشد در کشورهای دارای شرایط مناسب جهت اجرای اینگونه سیاست‌ها، ضروری است. در این ارتباط، افزایش تاب‌آوری اقتصاد در برابر تغییرات منفی بازارهای مالی و کاهش محدودیت‌های ساختاری نیز از جمله نیازهای اصلی به شمار می‌رود. جهت‌گیری سیاستی صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۱۹ و سه ماه آغازین سال ۲۰۲۰ (سال ۱۳۹۸) برای افزایش رشد اقتصادی به تفکیک اقتصادهای جهان در جدول زیر ارائه شده است:

جدول (۱-۱). رویکردهای سیاستی صندوق بین‌المللی پول در خصوص رشد اقتصادی در سطوح منطقه‌ای

نوع اقتصاد	اهم رویکردهای سیاستی
اقتصادهای پیشرفته	- اعمال و پیگیری سیاست‌های پولی تسهیل‌کننده حمایت از تولید به‌خصوص تولید صنعتی و کاهش انتظارات تورمی؛ - پیگیری اجرای سیاست‌های مالی با توجه به چشم‌انداز اقتصادی منطقه و ریسک‌های کاهش‌دهنده رشد (در مواردی که اعمال سیاست پولی محدود است)؛ - کاهش هزینه‌های مربوط به امور زیرساختی و توسعه مشوق‌های سرمایه‌گذاری؛ - دسترسی بهتر به نقدینگی بین‌المللی و هزینه استقراض پایین‌تر برای مبارزه با بحران کرونا و تأمین نیازهای مالی کلان سیاست‌های حمایتی؛ - حمایت‌های پولی و مالی از اقشار آسیب‌پذیر در مقابل کرونا (خانوارها، کارگران و ...) - پرداخت یارانه دستمزد؛

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۲۷

- تمديد يا تعويق بازپرداخت بدهی‌ها (مالیاتی، بانکی)؛ - کاهش نرخ بهره؛ - حمایت از شرکت‌ها از طریق ارائه ضمانتنامه‌های اعتباری موقت و هدفمند و وام‌های مستقیم برای نیازهای نقدینگی کوتاه‌مدت شرکت‌ها؛ - محرک‌های گسترده‌تر: خرید دارایی توسط برخی بانک‌های مرکزی (خرید اوراق بهادار خصوصی و عمومی، اوراق خزانه‌داری، اوراق بهادار رهنی، اوراق قرضه شرکتی، اوراق بهادار دولتی، اوراق تجاری و وجوه قابل معامله در بورس)؛ - محدود کردن افزایش هزینه‌های وام.	
- ارتقاء تاب‌آوری اقتصاد در مقابل تکانه‌های خارجی و شوک‌های بازاری به‌خصوص در ارتباط با تولیدات صنعتی؛ - اعمال، اجرا و نظارت بر مقررات و قوانین باهدف در دسترس بودن سرمایه و نقدینگی لازم برای رشد اقتصادی به‌ویژه در شوک‌های اقتصادی؛ - جهت‌گیری سیاست‌های مالی در کشورهای دارای بدهی‌های عمومی به سمت کاهش هزینه‌های استقراض و رفع نیازهای توسعه‌ای عاملین اقتصادی با هدف از میان برداشتن رکودهای فعلی و آتی؛ - ارتقاء هدفمندی یارانه‌ها، ضابطه‌مندی هزینه‌های مکرر دولت و گسترش درآمد باهدف حفظ سرمایه‌گذاری‌های مؤثر بر رشد اقتصادی (رشد تولیدات صنعتی و هزینه‌های عمومی در آموزش، مراقبت‌های بهداشتی و ایمنی)؛ - اصلاحات ساختاری نهادها، حاکمیت و چارچوب‌های سیاستی جهت تقویت چشم‌اندازهای رشد و انعطاف‌پذیری و رقابت‌پذیری آن‌ها در بازارهای جهانی؛ - دسترسی محدودتر به نقدینگی بین‌المللی برای مبارزه با بحران کرونا و تأمین نیازهای مالی کلان سیاست‌های حمایتی؛ - حمایت‌های پولی و مالی از اقشار آسیب‌پذیر در مقابل کرونا؛ - توسعه بیشتر سیستم‌های پرداخت دیجیتال؛ - گسترش دسترسی به سیستم عامل‌های الکترونیکی و موبایل؛ - پرداخت یارانه دستمزد و اعطای تخفیف‌های مالیاتی؛ - تمديد يا تعويق بازپرداخت بدهی‌ها (مالیاتی، بانکی و ...) - کاهش نرخ بهره؛ - محدود کردن افزایش هزینه‌های وام؛ - سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های عمومی؛ - تعدیل سیاست‌های بخش خارجی؛ - ارائه تسهیلات از منابع صندوق بین‌المللی پول تا مبلغ ۱ تریلیون دلار جهت تأمین مالی کشورها (با اولویت کشورهای کم درآمد)؛	اقتصادهای در حال توسعه و نوظهور

مأخذ: گزارش صندوق بین‌المللی پول (۲۰۲۰، ۲۰۱۹).

علاوه بر این رویکرد دیگر مطرح شده در سیاست‌های صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۲۰ مرتبط با شرایط پس از رفع ویروس کووید-۱۹ است که از مهمترین آن‌ها می‌توان به ادامه همکاری‌های قوی چندجانبه (کاهش موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای)؛ محرک‌های گسترده پولی و مالی؛ اعطای یارانه‌ها؛ برنامه‌های بازآموزی کارگران و سیاست‌های فعال بازار کار، مهار انتظارات تورمی؛ حذف تضمین‌های اعتباری شرکت‌های مؤثر از کرونا؛ به‌روزرسانی ترازنامه‌ها به دلیل تغییر ساختار بدهی‌های ناشی از شرایط کرونا و آثار آن بر شرکت‌ها اشاره کرد.

با توجه به رویکردهای سیاستی IMF، گسترش همکاری‌های بین‌المللی؛ حمایت‌های پولی و مالی از اقشار آسیب‌پذیر در مقابل کرونا (خانوارها، کارگران و ...)؛ کاهش نرخ بهره جهت در جهت ایجاد شرایط مالی مناسب برای سرمایه‌گذاران؛ تمدید یا تعویق بازپرداخت بدهی‌ها (مالیاتی، بانکی)؛ پرداخت یارانه دستمزد؛ کاهش نااطمینانی؛ افزایش سرمایه‌گذاری عمومی؛ و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های عمومی ضروری است (گزارش صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۲۰).

۱-۵. دیدگاه سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۱ (OECD) از وضعیت رشد اقتصادی جهان

در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰ و چشم‌انداز آن از رشد اقتصادی

در گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، رشد اقتصادی جهان در این سال، دچار افت شده و دلایل بسیاری دارد که از مهمترین آن می‌توان به افزایش ریسک‌های تجاری و کاهش اعتماد میان کشورها، پایین بودن دستمزدها اشاره کرد. با این وجود، آغاز شیوع ویروس کرونا از کشور چین در ژانویه سال ۲۰۲۰ (مصادف با دی ماه ۱۳۹۸) نیز مزید بر علت شده و آسیب‌های انسانی و اختلال اقتصادی قابل توجهی به همراه داشته است. با توجه به قدرت بالای اقتصادی کشور چین و درهم‌آمیختگی اقتصاد این کشور با بسیاری از کشورهای جهان، پیامدهای این بیماری ابتدا با مقیاس بالاتری بر اقتصاد کشور چین و در مقیاس‌های کوچکتر بر اقتصاد سایر کشورها تأثیرگذار خواهد بود. در این ارتباط، با شیوع این بیماری، افت تولید در کشور چین، در کل اقتصادهای جهان نیز مشاهده شد و مبین نقش مهم و در حال افزایش اقتصاد چین در زنجیره تأمین جهانی، بازار کالاهای اساسی، سفر و گردشگری است. علاوه بر این، کشور چین نقش فزاینده‌ای در تولید به‌ویژه تولید صنعتی جهان، تجارت، گردشگری و حتی جذب

^۱Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۹	تاریخ: ۱۳۹۹	

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی داشته که همگی این‌ها دلیلی بر قدرت تأثیرگذاری بالای این کشور و بحران‌های آن بر اقتصاد سایر کشورها است.

به علاوه، گسترش شیوع ویروس کرونا در سایر کشورها، چالش‌های جدی به همراه داشته که شامل، ایجاد اختلال مستقیم در زنجیره‌های تامین جهانی، تضعیف تقاضای نهایی برای کالاها و خدمات وارداتی و افت گسترده منطقه‌ای در گردشگری بین‌المللی و سفرهای تجاری، افزایش ناسازگاری ریسک‌ها در بازارهای مالی، کاهش نرخ بازدهی اوراق ده ساله خزانه‌داری آمریکا به حداقل خود، افت شدید بهای دارایی‌ها و سهام، کاهش قیمت کالاهای اساسی و افزایش نااطمینانی افراد و کسب‌وکارها و ... است.

در این گزارش^۱ بیان شده است که دولت‌ها باید برای غلبه بر تبعات اقتصادی ویروس کرونا اقدامات سیاستی را با جدیت انجام دهند که عبارتند از: استفاده از ابزارهای مؤثر و مجهز بهداشت عمومی و پیشگیرانه جهت جلوگیری از سرایت این بیماری در جوامع، حمایت هدفمند از کادر درمان و نظام سلامت جامعه، حمایت از گروه‌های اجتماعی آسیب‌پذیر و کم درآمد و فعالان اقتصادی آسیب دیده از ویروس کرونا، اعمال سیاست‌های حمایتی اقتصادی کلان جهت ایجاد اطمینان و بهبود وضعیت تقاضا، کاهش نرخ بهره جهت جلوگیری از کاهش تقاضا و کاهش هزینه پرداخت بدهی، تسهیل سیاست‌های مالی در اقتصادهای آسیایی، کاهش و یا به تعویق انداختن بدهی‌های مالیاتی، اصلاحات ساختاری.

در مجموع، بررسی‌های انجام شده توسط نهادهای بین‌المللی مانند سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)، بانک جهانی (WB) و صندوق بین‌المللی پول (IMF) پس از شیوع ویروس کرونا نشان می‌دهد که با شیوع بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ در کشورهای در حال توسعه و در جهت بهبود عملکرد اقتصاد کلان، از ابزارهای پولی و مالی بیشتر استفاده شود. با وجود انتقال پولی ضعیف و محدودیت فضای مالی، اثر بخشی سیاست کلان با افزایش تقاضا ممکن است در بسیاری از کشورهای در حال توسعه ضعیف باشد. در این راستا، به جای استفاده از سیاست‌های پولی و مالی، هدف باید تداوم خدمات عمومی از جمله مراقبت‌های بهداشتی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر باشد. همچنین، در صورت ادامه افت رشد اقتصادی در بازه زمانی طولانی‌تر و بروز ریسک‌های پایین‌تر، همکاری چندجانبه کشورها برای حصول اطمینان از اعمال سیاست‌های اثربخش و مهارکننده در حوزه سلامت مورد نیاز است.

^۱Coronavirus: The world Economy at Risk, 2020

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۰	تاریخ: ۱۳۹۹	

۲-۱. حوزه تولید صنعتی

با توجه به اینکه یکی از اصلی‌ترین موتورهای رشد اقتصادها، صنایع هستند، کاهش تولیدات صنعتی توسعه پایدار کشورها را با مشکل مواجه می‌سازد. از طرفی، شوک منفی و افت تولیدات صنعتی جهان به دلیل شیوع ویروس کرونا و پیش از آن نیز بسیار قابل تأمل بوده و اقدامات سیاستی جدی جهت مهار پیامدهای آن مورد نیاز است. بر این اساس، وضعیت تولیدات صنعتی جهان در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰، سیاست‌ها چشم‌انداز آتی آن تولیدات مورد بررسی قرار گرفته است.

۱-۲-۱. گزارش سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (UNIDO) از تولیدات صنعتی جهان و

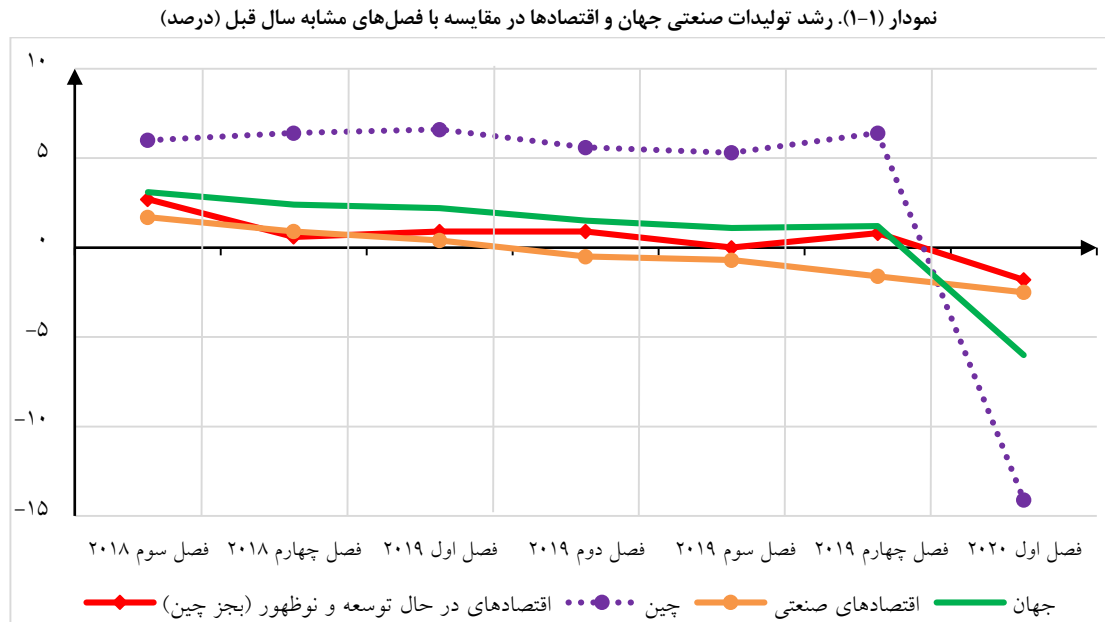
اقتصادهای جهان در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰

مطابق گزارش سازمان توسعه صنعتی ملل متحد با نام «تولیدات کارخانه‌ای جهان» در فصل آخر سال ۲۰۱۹، رشد تولیدات صنعتی جهان حتی پیش از «کووید ۱۹» روند کاهشی مستمری داشته و تا آخرین فصل سال ۲۰۱۹ نیز ادامه داشته به گونه‌ای که پس از یک دوره سه ساله رونق اقتصادی، نرخ رشد تولیدات کارخانه‌ای اقتصادهای صنعتی برای سومین فصل متوالی در قلمرو منفی قرار گرفته است. این امر، ناشی از افت مجموع فعالیت‌های اقتصادی بوده که سبب از بین رفتن مشاغل، کاهش تقاضای مصرف‌کنندگان و تضعیف استانداردهای زندگی می‌شود. علاوه بر این، در پی محدودیت‌های وضع شده جهت مقابله با شیوع ویروس کرونا نیز تولیدات صنعتی جهان سقوط ۶ درصدی را در فصل اول سال ۲۰۲۰ تجربه کرده است. عمده‌ترین دلایل روند کاهشی رشد تولیدات صنعتی جهان تنش‌های تجاری و تعرفه‌ای میان اقتصادهای اصلی دنیا به خصوص میان آمریکا، چین و اتحادیه اروپا بوده است. در مقابل، چین، بزرگ‌ترین تولیدکننده صنعتی جهان، علی‌رغم در سر داشتن روند کاهشی در سال ۲۰۱۹، رشد باثبات سالانه خود را در فصل چهارم ۲۰۱۹ نیز حفظ کرد و سایر اقتصادهای صنعتی نوظهور و درحال توسعه نیز نرخ رشد مثبت را در تولیدات صنعتی فصل مذکور خود تجربه کردند. با این وجود، در فصل اول سال ۲۰۲۰ تولیدات صنعتی چین با کاهش بی‌سابقه به شدت آسیب دید. مطابق گزارش فصل اول سال ۲۰۲۰ یونیدو، درجه تأثیرپذیری تولیدات صنعتی جهان از شوک‌های خارجی مانند ویروس کرونا بالا بوده و ریسک‌ها و نااطمینانی‌های دیگر مانند افزایش مقررات تجاری، خروج انگلیس از اتحادیه اروپا (برگزیت) در درجه بعدی قرار می‌گیرند.

^۱United Nations Industrial Development Organization (UNIDO).

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۱	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار تاریخ: ۱۳۹۹	

به طور کلی، متوسط رشد تولیدات صنعتی جهان در سال ۲۰۱۹ معادل ۱,۵ درصد بوده که در مقایسه با متوسط رشد در سال ۲۰۱۸، حدود ۵۶ درصد کاهش داشته است (متوسط رشد تولیدات صنعتی در سال ۲۰۱۸ برابر با ۳,۴ درصد بوده است).

مأخذ: گزارشات فصلی تولیدات صنعتی جهان، یونیدو، ۲۰۲۰-۲۰۱۸.

مطابق نمودار و اطلاعات دو فصل ابتدایی سال ۲۰۱۸، متوسط رشد تولیدات صنعتی اقتصادهای صنعتی نیز در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸ با کاهش حدود ۱۳۰ درصدی همراه بوده است. از طرفی، متوسط رشد تولیدات صنعتی در اقتصادهای در حال توسعه و نوظهور (بجز چین) در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸، حدود ۷۸ درصد کاهش یافته است در حالیکه در دوره زمانی ابتدای فصل پایانی سال ۲۰۱۸ تا انتهای فصل اول سال ۲۰۲۰ نسبت به اقتصادهای در حال توسعه، وضعیت بهتری داشته است. از طرفی، تولیدات صنعتی چین در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸ تنها حدود ۵ درصد کاهش یافته است اما مقدار کاهش آن در فصل اول ۲۰۲۰ بسیار بیشتر بوده است همانطور که میزان کاهش تولیدات صنعتی سایر اقتصادها نیز در این فصل بیشتر از دو سال پیشین بوده است.

۲-۲-۱. چشم‌انداز سیاستی یونیدو در خصوص تولیدات صنعتی

در گزارش سالانه یونیدو در ۲۰۱۹، نابرابری‌ها، نااطمینانی‌های تجاری و ژئوپلیتیکی و تغییرات سریع فناوری، تشدید ریسک‌ها، ثبات اقتصادی جهان را تهدید می‌کند. به منظور مقابله با خطرات رشد

^۱Quarterly Report of World manufacturing production-UNIDO, Q3, 2018-Q1, 2020.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۲	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

تولیدات صنعتی جهانی، تقویت نوآوری و ظرفیت رقابت در تجارت بین‌المللی مؤثر بوده و مزایای توسعه پایدار را میان کشورها توزیع می‌کند. از طرفی، یونیدو به کشورهای در حال توسعه، برای ایجاد این تحولات کمک می‌کند، مردم را به دانش و مهارت‌های لازم مجهز کرده و رویکردهای منطقه‌ای دارای منابع مشترک را در پیش گرفته است. این سازمان از طریق رویدادهایی که بهره‌وری را در بنگاه‌های کوچک و متوسط افزایش می‌دهد، انتقال فناوری را تسهیل و دسترسی بهتر به بازارهای جهانی را فراهم می‌کند و در زمینه تنظیم چارچوب‌های نظارتی که موجب رونق تجارت و کارآفرینان و جذب سرمایه‌گذاران می‌شود، به دولت‌ها و مؤسسات مشاوره سیاستی می‌دهد.

رویکردهای سیاستی پیشنهادی یونیدو به کشورها با توجه به موقعیت آن‌ها شامل تحولات ساختاری، اشتغالزایی، ارتقاء صنعتی سازگار با محیط زیست است. موضوعات مورد تأکید دیگر این سازمان تقویت رقابت صنعتی و تجاری، توسعه توان بخش خصوصی و سایر موارد تأثیرگذار بر کشورهای با درآمد متوسط و اقتصادهای در حال گذار بوده است (گزارشات فصلی تولیدات صنعتی جهان، یونیدو، ۲۰۲۰-۲۰۱۹).

۳-۱. حوزه سرمایه‌گذاری

گزارش سرمایه‌گذاری جهانی^۱ توسط کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل^۲ (آنکتاد)^۳ هر ساله منتشر می‌شود و میزان و روند سرمایه‌گذاری خارجی در سطح جهان و با استفاده از آمارهای بیش از ۱۴۰ کشور را بررسی می‌کند. در ادامه شرح مختصری از روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جهانی و به تفکیک مناطق، چشم‌انداز و رویکرد سیاستی آن ارائه شده است.

۱-۳-۱. وضعیت سرمایه‌گذاری جهان از دیدگاه آنکتاد (UNCTAD) در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه

ابتدایی سال ۲۰۲۰

بر اساس گزارش سرمایه‌گذاری جهانی ۲۰۲۰ آنکتاد، رقم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)^۴ جهان از ۱۴۹۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ به ۱۵۴۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ افزایش یافته که رشد ۳ درصدی

^۱Word Investment Report.

^۲United Nations Conference on Trade and Development.

^۳ آنکتاد یک رکن فرعی مجمع عمومی سازمان ملل متحد است و بر مبنای قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد بنا نهاده شده است. آنکتاد در تصمیمات خود در عرصه تجارت بین‌الملل و توسعه اقتصادی مفهوم حاکمیت اقتصادی را علاوه بر حاکمیت سیاسی لحاظ می‌نماید و اصل برابری، همکاری بین‌المللی مبتنی بر انصاف و وابستگی متقابل به نفع کشورهای در حال توسعه را مورد تأکید قرار داده است.

^۴Foreign Direct Investment (FDI).

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

را تجربه کرده است. جریان سرمایه‌گذاری به اقتصادهای توسعه‌یافته در سال ۲۰۱۹، در مجموع با ۵ درصد افزایشی به ۸۰۰ میلیارد دلار رسید. از طرفی، جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به آفریقا در این سال روندی کاهشی داشته و با ۱۰ درصد کاهش رقم ۴۵ میلیارد دلار را تجربه کرده است. این در حالی است که، جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به اقتصادهای در حال توسعه آسیا (به غیر از منطقه جنوب شرق آسیا و کشورهای چین و هند) نیز با ۵ درصد کاهش نسبت به سال ۲۰۱۸ به ۴۷۴ میلیارد دلار رسیده است. در نهایت، منطقه آمریکای لاتین و حوزه دریای کارائیب در سال ۲۰۱۹ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به میزان ۱۶۴ میلیارد دلار داشته که نسبت به دوره مشابه سال قبل خود، ۱۰ درصد افزایش یافته است.

در این میان، شیوع جهانی ویروس کرونا، بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جهانی شوک عرضه، تقاضا و سیاستگذاری وارد کرده است و اقدامات محدودکننده و مقابله‌ای با آن، پیشرفت پروژه‌های سرمایه‌گذاری موجود را با کاهش مواجه کرده و سرعت مذاکره بر سر توافق‌نامه‌های سرمایه‌گذاری بین‌المللی را کاهش داده است. پیش‌بینی می‌شود با آغاز شیوع ویروس کرونا و رکود اقتصادی ناشی از آن در سراسر جهان، میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ حدود ۴۰ درصد کاهش یابد و برای اولین بار از سال ۲۰۰۵ تاکنون به کمتر از ۱ تریلیون دلار برسد. همچنین، میزان کاهش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به سال ۲۰۲۱ نیز سرایت کرده و افت حدود ۵ الی ۱۰ درصدی برای این متغیر قابل تصور است. در حالیکه، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۲۲ بهبود می‌یابد.

چشم‌انداز وقوع رکود اقتصادی عمیق سبب شده است شرکت‌های چندملیتی، پروژه‌های جدید را مجدداً ارزیابی کنند. از طرفی پیش‌بینی ۵۰۰۰ شرکت چندملیتی برتر با بیشترین سهم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سراسر جهان، نشان می‌دهد درآمد آن‌ها به طور متوسط حدود ۴۰ درصد از میزان مورد انتظار در این سال، کمتر خواهد بود و برخی صنایع نیز در حال زیان خواهند بود. همچنین، کاهش سودهای مورد انتظار به عایدی سرمایه‌گذاری‌های مجدد لطمه می‌زند که به طور متوسط بیش از ۵۰ درصد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را تشکیل می‌دهد. در تامین مالی پروژه‌های جهانی به عنوان منبع مهم سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیرساختی، نیز معاملات جدید با کاهش بیش از ۴۰ درصدی مواجه شده درحالیکه درجه این تأثیر در مناطق مختلف متفاوت بوده است. اقتصادهای در حال توسعه بیشترین سقوط سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را داشته‌اند چرا که آن‌ها به سرمایه‌گذاری در صنایع زنجیره‌های ارزش جهانی و صنایع استخراجی (که به شدت از بحران کنونی آسیب دیده‌اند) وابسته‌اند و ظرفیت‌شان برای اجرای سیاست‌های حمایتی اقتصادی مشابه اقتصادهای توسعه‌یافته نبوده و محدود است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۴	تاریخ: ۱۳۹۹ ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

در این میان، کاهش جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به اقتصادهای اروپایی بین ۳۰ تا ۴۰ درصد مورد انتظار است که بسیار بیشتر از میزان افت مورد انتظار حدود ۲۰ تا ۳۵ درصدی در منطقه آمریکای شمالی و سایر اقتصادهای توسعه‌یافته خواهد بود. چراکه اقتصادهای اروپایی پیش از بحران نیز در وضعیت متزلزلی قرار داشتند. با شروع بحران، کاهش جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اقتصادهای آفریقایی بین ۲۵ تا ۴۰ درصد در سال ۲۰۲۰ مورد انتظار خواهد بود. این روند منفی با قیمت‌های پایین کالاها نیز تشدید خواهد شد. با توجه به آسیب‌پذیری جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به کشورهای در حال توسعه آسیا در برابر اختلالات زنجیره‌های عرضه آنها، وزن زنجیره ارزش جهانی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در منطقه و فشارهای جهانی برای متنوع کردن موقعیت‌های تولید، به شدت تحت تاثیر قرار خواهد گرفت. بر این اساس، کاهش ۳۰ تا ۴۵ درصدی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی این منطقه در سال ۲۰۲۰ قابل پیش‌بینی است. همچنین، انتظار می‌رود جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به منطقه آمریکای لاتین و کشورهای حوزه دریای کارائیب در سال ۲۰۲۰ به نصف این میزان برسد. از طرفی، با توجه به همزمانی ویروس کرونا با آشفتگی‌های سیاسی و ضعف‌های ساختاری چندین اقتصاد، چشم‌انداز امیدوارکننده‌ای برای پروژه‌های سرمایه‌گذاری در این منطقه قائل نیست.

۱-۳-۲. رویکردهای سیاستی آنکتاد برای توسعه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

براساس بررسی‌های آنکتاد از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، چشم‌انداز سرمایه‌گذاری جهانی با نااطمینانی‌های گسترده‌ای مواجه است که به مدت بحران سلامت و اثربخشی اقدامات سیاستی مقابله با پیامدهای اقتصادی ویروس کرونا بستگی دارد. از طرفی، ریسک‌های ژئوپلیتیک و مالی و تداوم تنش‌های تجاری میان غول‌های اقتصادی دنیا نیز بر این نااطمینانی‌ها می‌افزاید.

سیاست‌های بخش سرمایه‌گذاری یکی از اجزای اصلی واکنش کشورها به پاندمی «کووید-۱۹» بوده است. بر این اساس بیش از ۷۰ کشور جهان برای کاهش اثرات منفی ویروس کرونا بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و حفاظت از صنایع داخلی خود اقداماتی را به اجرا گذاشته‌اند. از جمله این اقدامات حمایتی می‌توان به تسهیل سرمایه‌گذاری آنلاین، ارائه خدمات به سازمان‌های تقویت‌کننده جریان سرمایه‌گذاری و اعطای مشوق‌های جدید برای سرمایه‌گذاری در بخش‌های بهداشت عمومی و نیز جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی اشاره کرد. برخی کشورها برای حفاظت از بخش خدمات درمانی و سایر صنایع استراتژیک خود، مکانیزم‌های نظارتی را بر سرمایه‌گذاری خارجی تشدید کرده‌اند.

^۱World Investment report, key messages and overview, 2019.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۵	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

از دیگر مداخلات کشورها عبارتند از: تولید اجباری، ممنوعیت‌های صادرات تجهیزات پزشکی، و کاهش عوارض و تعرفه‌های دستگاه‌های پزشکی وارداتی. به اعتقاد «آنکتاد»، پاندمی «کووید-۱۹» می‌تواند اثرات ماندگاری برای سیاست‌گذاری دولت‌ها به همراه داشته باشد. از یک طرف این بحران ممکن است تغییر به سمت محدودیت‌های بیشتر در سیاست‌های مجوزدهی سرمایه‌گذاری در صنایع استراتژیک را تقویت کند. از طرف دیگر موجب افزایش رقابت برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی میان کشورها شود چرا که اقتصادها به دنبال بازبانی و بهبود خود از بحران و آثار آن هستند.

۳-۳-۱. دیدگاه سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) در خصوص سرمایه‌گذاری در سال

۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰

مطابق گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری، در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه اول ۲۰۲۰ ضعیف بوده و به دلیل عدم قطعیت بالا و پیاپی، و پیش‌بینی رشد ضعیف در آینده، با محدودیت مواجه شده است. علاوه بر این، تشدید تنش‌های تجاری و تعرفه‌های بالای تعیین شده از سوی آن‌ها برای تجارت با یکدیگر نیز در ضعف سرمایه‌گذاری جهانی نقش بسیار مهمی دارد. بحران کرونا و چالش‌های آن و محدودیت‌های وضع شده دولت‌ها برای مقابله با آن نیز می‌تواند سبب روند کاهشی سرمایه‌گذاری جهانی گردد که این زمان طولانی ضغف سرمایه‌گذاری مانع افزایش واقعی دستمزدها خواهد شد. در این دوره بسیاری از کشورها، نیاز به افزایش سرمایه‌گذاری دولتی دارند تا خلأهای عدم سرمایه‌گذاری خصوصی را پر نمایند. بدین معنی که این کشورها باید تأمین مخارج خدمات بهداشتی و درمانی و آموزش و پرورش، حمایت از تقاضا و تقویت استانداردهای زندگی میان مدت را بر عهده گیرند. علاوه بر این، سرمایه‌گذاری‌ها باید بر زیرساخت‌های زیست محیطی و دیجیتال نیز متمرکز شود تا اثرات جانبی مثبت آن‌ها در اقتصاد ملموس شود.

۴-۱. حوزه تجارت

با توجه به وابستگی بالای توسعه اقتصادی کشورها به تجارت، و بر اساس نتایج تحقیقات متعدد، می‌توان گفت حضور فعال کشورها در عرصه تجارت بین‌المللی در بهبود نرخ رشد تولید ناخالص داخلی آن‌ها تأثیر به سزایی خواهد داشت. چرا که فرآیند تجارت موجب دستیابی به محصولات ارزانتر تولید شده در خارج از مرزهای هر کشور و تخصیص منابع خود به تولیداتی است که نمونه خارجی ارزان‌تر آن یافت نمی‌شود و از این طریق، استفاده بهتری از نیروی کار، سرمایه و منابع طبیعی خود خواهد داشت. با ادامه تنش‌های تجاری میان قدرت‌های بزرگ اقتصادی، جریان تجارت و تولیدات جهان در سال ۲۰۱۹ کاهش یافته است. این در حالی است که با شیوع کرونا در سال ۲۰۲۰ اقتصاد

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۶	تاریخ: ۱۳۹۹	

جهان شدیدترین سقوط خود را تجربه کرده است که به تبع آن تجارت نیز کاهش بسیار قابل توجهی را تجربه خواهد کرد. در این ارتباط وضعیت تجارت جهان در سال ۲۰۱۹ و چشم‌اندازهای سیاستی برای سال‌های آتی از منظر سازمان تجارت جهانی و مرکز بین‌المللی تجارت، مورد بررسی قرار گرفته است.

۱-۴-۱. گزارش سازمان تجارت جهانی^۱ (WTO) از وضعیت تجارت جهان در سال ۲۰۱۹ و سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰

تعداد اعضای سازمان تجارت جهانی^۲ (WTO) ۱۶۴ کشور است که در مجموع ۹۸ درصد از جریان تجارت جهان را تشکیل می‌دهند. بر اساس گزارش این سازمان در سال ۲۰۱۹، ارزش تجارت در سال ۲۰۱۹ با حدود ۳ درصد افت رقم ۱۸,۸۹ تریلیون دلار را تحصیل نموده در حالی که این ارزش در سال ۲۰۱۸ معادل ۱۹,۵ تریلیون دلار بوده که حدود ۱۰,۲ درصد نسبت به سال ۲۰۱۷، رشد داشته است. از طرفی، حجم تجارت کالایی جهان - که از طریق میانگین واردات و صادرات اندازه‌گیری می‌شود - حدود ۰,۱ درصد کاهش یافته است در حالیکه در سال ۲۰۱۸ این حجم حدود ۲,۹ درصد کاهش یافته بود. افت ارزش تجارت نسبت به حجم آن شیب بیشتری داشته است چرا که قیمت صادرات و واردات کاهش یافته است. همچنین، حجم و ارزش صادرات کالا در سال ۲۰۱۹ نیز کاهش یافته است. علاوه بر این، صادرات کالاهای کارخانه‌ای جهان در سال ۲۰۱۹ حدود ۰,۲ درصد افت یافته اما همچنان بخش برجسته صادرات کالایی جهان است.

علاوه بر این با شیوع کرونا در ابتدای سال ۲۰۲۰، کاهش شدید تقاضای صادرات کالاهای کارخانه‌ای قابل مشاهده است. همچنین، با ادامه ویروس کرونا، کاهش قابل توجه در تجارت جهانی، کاهش قیمت و تقاضای سوخت به دلیل محدودیت‌های مسافرتی وضع شده و سیاست‌های محدود کننده جهت کنترل ویروس کرونا نیز در این سال مورد انتظار است.

۱-۴-۲. چشم‌انداز و رویکردهای سیاستی سازمان تجارت جهانی برای سال‌های آتی

از دلایل کاهش تجارت جهان در سال ۲۰۱۹ می‌توان به طولانی شدن اختلاف تجاری میان ایالات متحده و چین، افزایش تعرفه‌های ناشی از آن و نااطمینانی‌های تجاری اشاره کرد که از عوامل مؤثر بر

^۱World Trade Statistical Review, 2019.

سازمان جهانی تجارت به تنظیم و نظارت بر اجرای قوانین جهانی تجارت، بین ملل مختلف می‌پردازد. وظیفه اصلی آن اطمینان از برقراری جریان تجاری (تا حد امکان منعطف)، قابل پیش‌بینی و آزادانه است. مأموریت‌های اصلی این سازمان شامل: مذاکرات تجاری، اجرا و نظارت بر روابط تجاری، حل و فصل اختلافات تجاری، حمایت از توسعه و ایجاد ظرفیت تجاری و توسعه تجارت است.

^۲ World Trade Organization (WTO).

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
صفحه: ۳۷	تاریخ: ۱۳۹۹	

نااطمینانی‌های اقتصادی نیز مواردی همچون تعطیلی موقت دولت در ایالات متحده، خروج انگلیس از اتحادیه اروپا و تغییر در سیاست‌های پولی اقتصادهای بزرگ قابل ذکر هستند. علاوه بر این، شیوع ویروس کرونا و اعمال ممنوعیت و یا محدودیت‌های صادراتی برخی کالاها، بهداشتی، دارویی و پزشکی از سوی کشورهای درگیر ویروس به دلیل نیاز داخلی برای آن‌ها؛ و تسهیل واردات این اقلام از جانب برخی از کشورها؛ و نیز محدودیت‌های حمل و نقل موجب کاهش تجارت بین‌الملل شده است. با توجه به عدم قطعیت در ارتباط با مدت زمان تداوم ویروس کرونا، حجم تجارت جهانی سال ۲۰۲۰ نیز با کاهش شدیدی (بیش از ۱۳ درصد در سناریو خوش بینانه و ۳۲ درصد یا بیشتر در سناریو بدبینانه و عدم کنترل ویروس توسط سیاست‌های دولت‌ها) همراه خواهد بود. این کاهش در بخش‌هایی با زنجیره ارزش پیچیده‌تر به خصوص محصولات الکترونیکی و خودروسازی بیشتر از سایر بخش‌ها خواهد بود.

اهم سیاست‌های پیشنهادی این سازمان به منظور برگشت به وضع عادی بر همراستا بودن سیاست‌های مالی، پولی و تجارت تأکید دارد. دیگر رویکردهای سیاستی مورد نظر سازمان تجارت جهانی به منظور مقابله با کرونا و کاهش تجارت جهانی شامل همکاری کشورها با یکدیگر؛ حمایت از زندگی افراد؛ آزاد بودن بازارها در تجارت و اطمینان از جریان مداوم منابع ضروری پزشکی و سایر کالاها و خدمات ضروری از طریق مرزها؛ حفظ زنجیره‌های ارزش کشاورزی و حفظ امنیت غذایی اعضاء از طریق عدم اعمال محدودیت‌های صادراتی و لغو موانع تجاری غیرموجه بر محصولات کشاورزی و مواد غذایی؛ ایجاد محیط کسب و کار مطلوب‌تر و سرمایه‌گذاری بین‌المللی از طریق خودداری از ایجاد موانع غیرقابل توجیه در سرمایه‌گذاری یا تجارت کالا و خدمات؛ تلاش برای حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط جهت حمایت از توانایی آنها در ایجاد مشارکت در بهبود اقتصادی؛ و نهایتاً آماده‌سازی جوامع برای پساکرونا بوده است.

به طور کلی می‌توان گفت رویکردهای سیاستی پیشنهادی این سازمان در چند محور اصلی حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، همکاری کشورها با یکدیگر، تسهیل تجاری، حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط بوده است.

۱-۴-۳. چشم‌انداز سیاستی مرکز بین‌المللی تجارت (ITC) برای سال‌های آتی

مرکز تجارت بین‌المللی به عنوان تنها نهاد بین‌المللی تخصصی حامی توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط، اهدافی را دنبال می‌کند که تأثیرات مثبت اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی ایجاد می‌کند و

^۱International Trade Center.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۸	تاریخ: ۱۳۹۹ ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

فرصت‌های کارآفرینی را به ویژه برای زنان، جوانان و جوامع فقیر فراهم می‌کند و از نظر اقلیمی نیز هوشمند است که در جدول زیر قابل ارائه هستند.

جدول (۱-۲). اهداف مرکز تجارت بین‌المللی در راستای اهداف توسعه پایدار فردی

نام هدف	اهداف
هدف ۱	- کاهش نسبت مرد، زن، کودک فقیر در هر رده سنی؛ - ایجاد چارچوب‌های سیاست‌گذاری صحیح مبتنی بر استراتژی‌های توسعه حساس به جنسیت و طرفدارانه از قشر فقیر.
هدف ۲	- افزایش بهره‌وری مضاعف در کشاورزی و در درآمد تولیدات مواد غذایی در مقیاس کوچک (به ویژه در زنان)؛ - اطمینان از سیستم‌های تولید مواد غذایی پایدار و اجرای روش‌های کشاورزی مقاوم در برابر آب و هوا.
هدف ۴	- اطمینان از مهارت‌های فنی و حرفه‌ای کسب شده توسط جوانان و بزرگسالان و مرتبط با مشاغل مناسب و کارآفرینی.
هدف ۵	- اطمینان از مشارکت کامل و مؤثر زنان در زندگی اقتصادی با فرصت‌های برابر برای رهبری در تمام سطوح تصمیم‌گیری؛ - افزایش به کارگیری فناوری‌های توانمندسازی برای ارتقاء توانمندسازی زنان.
هدف ۸	- دستیابی به سطوح بالاتر بهره‌وری اقتصادی از طریق متنوع‌سازی، ارتقاء فناوری و نوآوری؛ - ترویج سیاست‌های توسعه محور حامی فعالیت‌های تولیدی، ایجاد شغل‌های مناسب و کارآفرینی؛ - دستیابی به اشتغال کامل و مؤثر و کار مناسب برای همه زنان، مردان و به ویژه جوانان؛ - کاهش قابل توجه نسبت جوانان در اشتغال، تحصیل یا آموزش؛ - اجرای سیاست‌های ارتقاء گردشگری پایدار مسبب ایجاد اشتغال، ترویج فرهنگ و محصولات محلی در هر منطقه؛ - تقویت ظرفیت مؤسسات مالی برای تشویق و گسترش دسترسی به خدمات مالی برای همه؛ - افزایش کمک به حمایت از تجارت کشورهای در حال توسعه به ویژه کشورهای کمتر توسعه‌یافته؛
هدف ۹	- تقویت دسترسی شرکت‌های کوچک مقیاس به خدمات مالی و افزایش ادغام آن‌ها در زنجیره ارزش و بازارها؛ - حمایت از توسعه فناوری داخلی، تحقیقات و نوآوری در کشورهای در حال توسعه.
هدف ۱۰	- دستیابی و حفظ رشد درآمدی برای ۴۰ درصد پایین جمعیت؛ - گسترش شمول اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و توانمندسازی همگان؛ - اجرای اصل درمان ویژه و متفاوت برای کشورهای در حال توسعه و به ویژه کمتر توسعه‌یافته.
هدف ۱۲	- دستیابی به مدیریت پایدار و استفاده بهینه از منابع طبیعی؛ - تشویق شرکت‌ها به اتخاذ روش‌های پایدار و ادغام اطلاعات پایدار در چرخه گزارش‌دهی.

^۱ شماره اهداف به دلیل حفظ امانت در نگارش، به صورت شماره‌های قید شده در گزارش مرکز تجارت بین‌المللی ۲۰۱۹ ارائه شده که متوالی نیستند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۹	تاریخ: ۱۳۹۹	

- حمایت مؤثر، پاسخگویی و شفافیت مؤسسات در همه سطوح؛ - اطمینان از تصمیم‌گیری پاسخگو، فراگیر، مشارکتی و نمونه؛ - اطمینان از مشارکت کشورهای در حال توسعه در نهادهای حاکمیت جهانی.	هدف ۱۶
- ترویج یک سیستم تجارت چندجانبه جهانی مبتنی بر قوانین، اقتصاد باز، بدون تبعیض و آزادانه؛ - افزایش صادرات کشورهای جهانی با رویکرد افزایش دوبرابری سهم صادرات کشورهای کمتر توسعه‌یافته از صادرات جهانی؛ - اعمال به موقع دسترسی به بازار بدون عوارض و بدون سهمیه به صورت پایدار برای تمامی کشورهای کمتر توسعه‌یافته.	هدف ۱۷

مأخذ: گزارش سالانه مرکز تجارت بین‌المللی، ۲۰۱۹^۱.

به صورت کلی، شش حوزه مداخلاتی این مرکز در سال ۲۰۱۹ در راستای دستیابی به اهداف توسعه پایدار شامل ایجاد تجارت و بینش بازاری، ایجاد محیط تجاری مناسب، تقویت مؤسسات حامی سرمایه‌گذاری و تجارت، پیوستن به زنجیره‌های ارزش بین‌المللی، ایجاد و تقویت تجارت با فرصت‌های برابر و حامی محیط زیست، حمایت از ادغام اقتصادی و منطقه‌ای و ارتباط جنوب به جنوب بوده است. در نتیجه، رویکرد سیستماتیک ITC در اجرای اهداف فوق، به کاهش فقر و بهبود معیشت به موازات با کاهش خطرات زیست محیطی و تحقق فرصت‌های اقتصادی کمک می‌کند.

علاوه بر این، در گزارش سالانه گروه چشم‌انداز رقابت‌پذیری بنگاه‌های کوچک و متوسط^۲ ITC، بنگاه‌های کوچک و متوسط از طریق ایجاد فرصت‌های شغلی، اتخاذ نوع شیوه‌های تجاری؛ بخش‌های مورد فعالیت و تأثیرگذاری بر اقتصاد گسترده، در دستیابی به اهداف توسعه پایدار کمک کننده‌اند. همچنین، در برنامه توسعه پایدار ۲۰۳۰ سازمان ملل بر رسمی‌سازی و رشد بنگاه‌های کوچک و متوسط و نیز دسترسی آنها به خدمات مالی تأکید شده است. از طرفی، عدم وجود پروژه‌های مقیاس‌پذیر سرمایه‌گذاری بنگاه‌های کوچک و متوسط و دانش درباره ظرفیت‌های سرمایه‌گذاری و نیز چالش تطابق تعداد سرمایه‌گذاران و بنگاه‌های کوچک و متوسط، مانع از هدایت وجوه سرمایه‌گذاران و سرمایه‌گذاری آنها در سایر فرصت‌های سرمایه‌گذاری سودآور کشورهای در حال توسعه می‌شود. مطابق این گزارش، رویکردهای سرمایه‌گذاری در بنگاه‌های کوچک و متوسط جهت دستیابی به اهداف توسعه پایدار به شرح زیر است:

^۱International trade center Annual Report, 2019.

^۲SME Competitiveness Outlook, 2019.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۴۰	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

- تغییر جهت سرمایه‌گذاری مؤثر جهانی به سوی بنگاه‌های کوچک و متوسط^۱ با افزایش سرعت سرمایه‌گذاری‌های مؤثر در جهان، و کسری تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط در کشورهای در حال توسعه در دستیابی به اهداف توسعه پایدار بر اساس تخمین‌های سالانه، ایجاد جذابیت‌های سرمایه‌گذاری از سوی این بنگاه‌ها، می‌تواند آن‌ها را به مقصد خوبی برای این سرمایه در حال افزایش جهانی تبدیل نماید؛

- تأمین مالی مختلط برای SMEها^۲ از آنجا که صندوق‌های خصوصی غالباً سرمایه‌گذاری در کشورهای در حال توسعه را پرریسک می‌دانند، یکی از راه‌های کاهش این ریسک‌ها مشارکت بخش دولتی با بخش خصوصی از طریق سرمایه‌گذاری در ارائه کمک‌های فنی، بیمه کردن ریسک، یا اعطای کمک هزینه‌هایی در مرحله طراحی است. این نوع سرمایه‌گذاری، سرمایه‌های دولتی و خصوصی را در یک صندوق مشترک قرار می‌دهد و در صورت عدم موفقیت در سرمایه‌گذاری، سرمایه‌گذار دولتی اولین ضرر را متحمل می‌شود. طرفداران این نوع تأمین مالی، آن را روشی برای جذب سرمایه خصوصی در دارایی‌هایی می‌دانند که ممکن است سرمایه‌گذاران به اشتباه آن را پرریسک ارزیابی کنند.

- اوراق قرضه توسعه پایدار: اوراق قرضه با درآمد ثابت هستند و سرمایه‌گذاران و بنگاه‌ها را در بازارهای جهانی سرمایه، گرد هم می‌آورد و برای تضمین در هدایت به سوی فعالیت‌های مرتبط با اهداف توسعه پایدار با سازوکارهای حاکمیتی همراه هستند؛

- تأمین مالی تجارت: تأمین مالی تجارت فروش کالاها را به مشتریان خارجی تسهیل می‌کند و از آنجا که تقریباً ۹۰ درصد تجارت جهانی کالاها از نوعی تأمین مالی تجارت سود می‌برند، با این وجود، SMEها با بزرگترین موانع دسترسی به این نوع تأمین مالی روبرو هستند که رفع آن‌ها می‌تواند در توسعه SMEها و دستیابی به اهداف توسعه پایدار، مفید واقع شود.

از طرفی، وقوع بیماری کرونا از آغاز سال ۲۰۲۰ SMEها را با مشکلات بسیاری مواجه کرده و فعالیت‌های تجاری حجم قابل توجهی از آنها تحت تأثیر قرار گرفته و حدود ۲۰ درصد از آن‌ها با خطر تعطیلی مواجه هستند؛ با این حال، حدود ۲۱ درصد از این بنگاه‌ها در واکنش به بحران کرونا و تقلیل پیامدهای آن، موفق بوده‌اند. در گزارش چشم‌انداز رقابت‌پذیری بنگاه‌های کوچک و متوسط سال

^۱ سرمایه‌گذاری مؤثر روشی است که اهداف بازدهی مالی و بازدهی اجتماعی را همزمان دنبال می‌کند. با توجه به اینکه بسیاری از سرمایه‌گذاران استارت‌آپ‌ها، تعداد زیادی از سرمایه‌گذاران خصوصی و صندوق‌های سرمایه‌گذاری در جستجوی فرصت‌های سرمایه‌گذاری با تأثیرات بالای اجتماعی هستند. از آنجا که مطابق آخرین برآوردها، مجموع دارایی‌های بازار سرمایه‌گذاری مؤثر جهانی ۵۰۲ میلیارد دلار بوده و اکثر آن نیز در کشورهای توسعه یافته است.

^۲ Blended Finance for SMEs.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۴۱	تاریخ: ۱۳۹۹ ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۲۰۲۰، چهار ویژگی مقاومت، دیجیتالی شدن، جهانی شدن فراگیر و همکاری‌های بین‌المللی، و پایداری را برای بهبود شرایط جهانی مطرح کرده است.

۱-۴-۴. دیدگاه سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) درخصوص چشم‌انداز تجارت جهانی
از منظر سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، در سال ۲۰۱۹ به دلیل ادامه تنش‌های تجاری میان ابرقدرت‌های دنیا (تحمیل تعرفه‌های بالا در تجارت ایالات متحده و چین) و افزایش عدم قطعیت‌ها، تجارت جهانی ضعیف بوده و حجم تجارت کالا کاهش یافته است که میزان آن از سال ۲۰۰۹ تاکنون بی‌سابقه بوده و با شیوع ویروس کرونا از سال ۲۰۲۰ این کاهش بیشتر شده است. این در حالی است که پیش از شیوع کرونا ترافیک کانتینری در بنادر و ترافیک حمل و نقل هوایی کاهش یافته بود اما با وقوع بحران کرونا کاهش بیشتر و شدیدتری قابل تصور است. به علاوه ممکن است با ادامه تنش‌های تجاری، محدودیت‌های تجاری و سرمایه‌گذاری، اهرم مذاکره برای مالیات‌بندی شرکت‌های جهانی شوند و مسائلی که با تجارت غیرمرتبط است که این امر بر سرمایه‌گذاری، تولید و اشتغال این شرکت‌ها بسیار تأثیرگذار است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل اول

مطابق گزارش چشم‌انداز اقتصاد جهانی در اکتبر ۲۰۱۹ رشد جهانی حدود ۳٫۰ درصد برای سال ۲۰۱۹ پیش‌بینی شده بود که کمترین میزان آن از سال ۲۰۰۸-۲۰۰۹ بوده و نسبت به پیش‌بینی ارائه شده در چشم‌انداز اقتصاد جهانی آوریل ۲۰۱۹ حدوداً ۰٫۳ درصد افت رتبه داشته است.
از طرفی، علی‌رغم اهمیت تحقق اهداف توسعه پایدار برای جوامع، حوزه‌های مهم در دستیابی به این اهداف در سال ۲۰۱۹ و فصل ابتدایی سال ۲۰۲۰ با مشکلاتی مواجه شده‌اند به گونه‌ای که در سال ۲۰۱۹ رشد اقتصادی، تولیدات صنعتی، و جریان تجارت و تولیدات جهان با کاهشی مواجه شده که در فصل ابتدایی سال ۲۰۲۰ نیز تشدید یافته است. همچنین، شیوع کرونا روند سرمایه‌گذاری جهانی را نیز با اختلال مواجه کرده است. ضرورت اعمال سیاست‌های حمایتی مقابله با تبعات اقتصادی کرونا منجر به افزایش بدهی‌های دولت‌ها، افت شاخص‌های بورس کشورها، چالش‌های سرمایه‌گذاری، ورشکستگی و تعطیلی بسیاری از مشاغل و کاهش اشتغال، افزایش هزینه‌های بهداشتی و تجهیزات پزشکی و ... شده است. علاوه بر این، انتظار می‌رود در طول این بیماری شکاف طبقاتی میان اقشار مختلف جوامع جهانی افزایش یافته به گونه‌ای که فقرا فقیرتر و ثروتمندان غنی‌تر شوند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۴۲	تاریخ: ۱۳۹۹		

بر این اساس، نیاز به بازنگری و تمهیدات سیاستی جدید، جهت مقابله با پیامدهای شیوع ویروس کرونا بر اقتصاد، صنعت، سرمایه‌گذاری و تجارت کشورها به شدت محسوس است. در این ارتباط، محورهای سیاستی حمایتی مشترک بانک جهانی در مناطق مختلف شامل تقویت و توسعه سرمایه انسانی و توانمندسازی زنان؛ ارتقاء بهره‌وری؛ انعطاف‌پذیری و مقاوم شدن در برابر بلایای طبیعی؛ ارتقاء رشد و ترویج ثبات اقتصادی بوده است. اقتصادهای پیشرفته با شیوع ویروس کووید-۱۹ در سراسر جهان، کاهش نرخ بهره از سوی بانک‌های مرکزی، تأمین نقدینگی و حفظ اطمینان سرمایه‌گذاران؛ و بسیاری از بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه نیز، اعمال سیاست پولی توسط بانک‌های مرکزی و حمایت از سیاست مالی را اعمال کرده‌اند. به علاوه، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، محورهای کلی اقدامات سیاستی دولت‌ها را جلوگیری از گسترش بیماری؛ حمایت هدفمند از کادر درمان و اقشار آسیب‌پذیر و فعالان اقتصادی آسیب‌دیده از ویروس کرونا؛ بهبود وضعیت تقاضا؛ کاهش نرخ بهره؛ تسهیل سیاست‌های مالی؛ کاهش و یا به تعویق انداختن بدهی‌های مالیاتی؛ و اصلاحات ساختاری دانسته است.

در مجموع، بررسی‌های انجام شده نهادهای بین‌المللی سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)، بانک جهانی (WB)، آنکتاد و صندوق بین‌المللی پول (IMF) در بحران کرونا بیانگر آن است که استمرار ارائه خدمات عمومی از جمله مراقبت‌های بهداشتی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر در اولویت قرار دارد.

از طرفی، رویکردهای سیاستی پیشنهادی یونیدو به کشورها با توجه به موقعیت آن‌ها شامل ایجاد تحولات ساختاری، اشتغالزایی، ارتقاء صنعتی سازگار با محیط زیست، تقویت رقابت صنعتی و تجاری و توسعه توان بخش خصوصی بوده است. علاوه بر این، اقدامات حمایتی بیش از ۷۰ کشور جهان برای کاهش اثرات منفی ویروس کرونا بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و حفاظت از صنایع داخلی خود شامل تسهیل سرمایه‌گذاری آنلاین، ارائه خدمات به سازمان‌های تقویت‌کننده جریان سرمایه‌گذاری و اعطای مشوق‌های جدید برای سرمایه‌گذاری در بخش‌های بهداشت عمومی و نیز جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است. تشدید مکانیزم‌های نظارتی بر سرمایه‌گذاری خارجی، تولید اجباری، ممنوعیت‌های صادرات تجهیزات پزشکی، و کاهش عوارض و تعرفه‌های دستگاه‌های پزشکی وارداتی از دیگر مداخلات کشورها در این راستا بوده است.

به طور کلی رویکردهای سیاستی پیشنهادی سازمان تجارت جهانی در چند محور اصلی حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، همکاری کشورها با یکدیگر، تسهیل تجاری، حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط بوده است.

در ارتباط با SMEها، رویکردهای سرمایه‌گذاری مورد نظر گزارش سالانه گروه چشم‌انداز رقابت‌پذیری بنگاه‌های کوچک و متوسط ITC جهت دستیابی به اهداف توسعه پایدار و تسهیل دسترسی به منابع

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۴۳	تاریخ: ۱۳۹۹	

تأمین مالی، شامل تغییر جهت سرمایه‌گذاری مؤثر جهانی به سوی بنگاه‌های کوچک و متوسط؛ تأمین مالی مختلط برای SMEها؛ اوراق قرضه توسعه پایدار؛ و تأمین مالی تجارت بوده است. همچنین، در این گزارش، چهار ویژگی مقاومت، دیجیتالی شدن، جهانی شدن فراگیر و همکاری‌های بین‌المللی، و پایداری، برای بهبود شرایط جهانی حائز اهمیت ذکر شده‌اند.

مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
صفحه: ۴۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

فصل دوم: جایگاه جهانی اقتصاد ایران و تصویر آن در شاخص‌های بین‌المللی

مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۴۵

چکیده

در سال ۲۰۱۹، اقتصاد جهانی رشد کمتری را نسبت به تجارت جهانی تجربه کرده است. در این سال تجارت جهانی رشد حدود ۳ درصدی را در مقایسه با رشد ۲٫۸ درصدی تولید ناخالص جهانی داشته است. این کاهش رشد نتیجه افزایش موانع تجاری، عدم اطمینان بالا در تجارت و سیاست‌های ژئوپلیتیکی، عوامل مختلف به دلیل آسیب‌های اقتصاد کلان در چندین کشور نوظهور و عوامل ساختاری همچون بهره‌وری پایین و جمعیت سالمند در کشورهای پیشرفته بوده است. تولید ناخالص داخلی اسمی ایران در سال ۲۰۱۹ به رقم ۵۸۳٫۷ میلیارد دلار به قیمت جاری رسید و رشد اقتصادی ایران بر اساس آمارهای بین‌المللی (مبنی بر قیمت ثابت) در این سال ۶٫۵- درصد بوده است. ایران در این سال با سهم ۰٫۶۷ درصدی از تولید ناخالص جهان، رتبه ۲۴ را در میان ۱۹۵ کشور به خود اختصاص داده است.

در سال ۲۰۱۹ رشد سرمایه‌گذاری روندی رو به افزایش داشت به نحوی که جریان «سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی» در جهان در سال ۲۰۱۹ با افزایش ۳ درصدی مواجه شد. این افزایش در نتیجه افزایش به ترتیب ۵٫۱ و ۵٫۷ درصدی جریان سرمایه‌گذاری در کشورهای پیشرفته و نوظهور رخ داد.

در این سال با توجه به ادامه تحریم‌های شدید آمریکا علیه ایران جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ایران باز هم به روند کاهشی خود ادامه داد و از ۲٫۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ به ۱٫۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ تنزل کرده است. کاهش رشد سرمایه‌گذاری (۱٫۵ میلیارد دلار کاهش رشد ۳۷٫۵ درصدی) و افزایش تورم (۱۰٫۵ درصد) روندی معکوس را با اقتصاد جهانی و به‌ویژه کشورهای پیشرو در منطقه تجربه کرده است. بر این اساس، شکاف بین تولید ناخالص داخلی و سایر متغیرهای کلان اقتصادی ایران و کشورهای منطقه با توجه به محدودیت‌های اقتصادی به ویژه تحریم در سال‌های گذشته در حال افزایش است.

از منظر شاخص‌های بین‌المللی رتبه ایران در شاخص‌های رقابت‌پذیری صنعتی، آزادی اقتصادی، شاخص رقابت‌پذیری جهانی و شاخص توسعه انسانی کاهش یافته و در شاخص‌های سهولت کسب‌وکار، نوآوری جهانی، عملکرد لجستیکی ایران در سال ۲۰۱۸ عملکرد بهتری را نسبت به سال قبل از آن داشته است. بررسی شاخص‌های بین‌المللی نشان می‌دهد که عوامل مختلفی در کاهش جایگاه ایران در برخی شاخص‌ها موثر است. برخی اقدامات انجام شده در راستای بهبود شاخص کسب و کار شامل توسعه و بهبود خدمات صادرات و واردات از طریق پنجره واحد ملی شامل بهبود فرآیند بارگذاری اسناد واردات و صادرات و همچنین بهبود فرآیند بازرسی و اداری برای صادرات و واردات که در نهایت موجب کاهش زمان و هزینه انطباق اسنادی شده است. همچنین تسهیل پرداخت مالیات از طریق راه‌اندازی سیستم آنلاین برای پرداخت حق بیمه تامین اجتماعی، درخواست آنلاین استرداد

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۴۶	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار تاریخ: ۱۳۹۹	

مالیات بر ارزش افزوده، سیستم آنلاین ثبت اظهارنامه مالیات بر درآمد شرکت و سیستم پرداخت آنلاین بدهی مالیاتی از طریق اتصال به بانک، از دیگر اقدامات انجام شده بوده است. در مجموع باید عنوان داشت که جایگاه ایران در عمده شاخص‌های بین‌المللی در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.

مقدمه

شاخص‌های بین‌المللی متفاوتی که هر ساله توسط موسسات معتبر جهانی منتشر می‌شوند، مبنای مناسبی برای مقایسه کشورها با یکدیگرند و بررسی آنها می‌تواند آینه‌ای برای کشورها در درک نقاط قوت و ضعف آنها باشد. همچنین بررسی این شاخص‌ها و تلاشی که در حوزه‌های مختلف برای ارتقای رتبه کشور در مقایسه با سایر کشورها انجام شده می‌تواند نشان‌دهنده افق پیش روی کشور در مقایسه با سایر کشورها جهان و همچنین کشورهای منطقه باشد. از این حیث در این فصل به بررسی و مقایسه شاخص‌های کلان ایران و مقایسه آن با وضعیت جهان و کشورهای منطقه و همچنین وضعیت ایران در شاخص‌های جهانی پرداخته شده است.

۲-۱. نماگرهای اقتصادی منتخب

در این بخش به منظور آرایه تصویری از جایگاه جهانی ایران برخی شاخص‌های اقتصادی، تجاری و صنعتی شامل تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه، تجارت، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، تورم و ... در سطح جهان و کشورهای منطقه مورد مقایسه قرار گرفته شده است.

۲-۱-۱. تولید ناخالص داخلی

براساس گزارش صندوق بین‌المللی پول، تولید ناخالص داخلی جهان به قیمت‌های جاری در سال ۲۰۱۹ بیش از ۸۷ هزار میلیارد دلار (۱۴۲ هزار میلیارد دلار بر اساس شاخص برابری قدرت خرید) بوده که نسبت به سال ۲۰۱۸ حدود ۲٫۸ درصد رشد داشته است. با توجه به تجربه رشد قابل توجه در سال ۲۰۱۷ و اوایل سال ۲۰۱۸، نرخ رشد اقتصادی سال ۲۰۱۹ به لحاظ مقداری، کمترین رشد اقتصاد جهانی بعد از سال‌های بحران مالی بوده است. این کاهش رشد نتیجه افزایش موانع تجاری، عدم اطمینان بالا در تجارت و سیاست‌های ژئوپلیتیکی، عوامل مختلف به دلیل آسیب‌های اقتصاد کلان در چندین کشور نوظهور و عوامل ساختاری همچون بهره‌وری پایین و جمعیت سالمند در کشورهای پیشرفته از عوامل موثر بر این روند بوده است. افزایش تنش‌های تجاری و ژئوپلیتیکی نااطمینانی درباره آینده و سیستم تجارت جهانی و همکاری‌های بیشتر بین‌المللی را افزایش داده است. این اقدامات آسیب‌های قابل توجهی را به تجارت، تصمیمات سرمایه‌گذاری و تجارت جهانی وارد کرده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۴۷	تاریخ: ۱۳۹۹	

تولید ناخالص داخلی اسمی ایران در سال ۲۰۱۹ به رقم ۵۸۳,۷ میلیارد دلار به قیمت جاری رسیده است. رشد اقتصادی ایران بر اساس ارقام ثابت در سایت صندوق بین‌المللی پول در این سال ۶,۵- درصد بوده است. ایران در این سال با سهم ۰,۶۷ درصدی از تولید ناخالص جهان، رتبه ۲۴ را در میان ۱۹۵ کشور به خود اختصاص داده است. اگر چه که اقتصاد ایران در این سال رشد منفی قابل توجهی داشته است با این حال رتبه و سهم ایران در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸ در تولید ناخالص داخلی ارتقا داشته است. سهم ایران از تولید جهانی در سال ۲۰۱۸ حدود ۰,۵ درصد بوده است. مقایسه وضعیت ایران با رقبای منطقه نشان می‌دهد ترکیه و عربستان به ترتیب با ۷۶۰,۹ و ۷۹۲,۹ میلیارد دلار تولید ناخالص داخلی، با دارا بودن سهم حدود ۰,۹ درصدی از تولید ناخالص داخلی جهانی، وضعیت بهتری نسبت به ایران دارند.

جدول (۲-۱). عملکرد تولید ناخالص داخلی اسمی جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۲۰۱۵-۱۹ (میلیارد دلار- درصد)

متوسط رشد ۲۰۱۵-۱۹	۲۰۱۹				۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	عنوان کشور
	سهم	نرخ رشد اقتصادی بر اساس قیمت ثابت*	رتبه	ارزش					
-۲,۰۴	-	۲,۸	-	۸۷۵۵۲,۴	۸۴۹۲۹,۵	۸۰۲۶۲,۱	۷۵۸۲۳,۶	۷۴۷۷۹,۵	جهان
-۱,۹۷	۰,۸۷	۰,۹	۲۰	۷۶۰,۹	۷۷۱,۳	۸۵۲,۶	۸۶۳,۴	۸۵۹,۴	ترکیه
-۲,۰۵	۰,۹۱	۰,۳	۱۹	۷۹۲,۹	۷۸۶,۵	۶۸۸,۶	۶۴۴,۹	۶۵۴,۳	عربستان سعودی
-۲,۱۲	۰,۶۷	-۶,۵	۲۴	۵۸۳,۷	۴۴۶,۱	۴۳۰,۷	۴۰۴,۴	۳۷۵,۴	ج.ا. ایران
-۲,۰۴	۰,۴۸	۱,۷	۳۱	۴۲۱,۱	۴۱۴,۲	۳۷۷,۷	۳۵۷,۰	۳۵۸,۱	امارات متحده عربی
-۲,۰۷	۰,۴۵	۳,۴	۳۴	۳۹۴,۶	۳۷۰,۶	۳۵۳,۲	۳۱۸,۹	۲۹۹,۸	رژیم اشغالگر قدس
-۲,۰۲	۰,۲	۰,۸	۵۶	۱۷۵,۸	۱۹۱,۴	۱۶۶,۹	۱۵۱,۷	۱۶۱,۷	قطر

Source: IMF: World Economic Outlook (WEO) Database

<http://comstat.comesa.int/tbocwag/gdp-by-country-statistics-from-imf-1980-2024?country=World>

* رشد اقتصادی بر اساس ارقام ثابت و اعلام شده از سوی IMF برای کشورها ارایه شده است.

۲-۱-۲. تورم

تورم به عنوان یکی از اصلی‌ترین شاخص‌های توصیف‌کننده وضعیت اقتصاد کشورها، درصد تغییرات در قیمت کالاها و خدمات را اندازه می‌گیرد. بر اساس تئوری‌های اقتصادی، نرخ‌های تورم بالاتر به معنی کاهش قدرت خرید مردم است. براساس آمار صندوق بین‌المللی پول، متوسط نرخ تورم جهان در سال ۲۰۱۹ معادل ۳,۵ درصد بوده که نسبت به سال قبل ۰,۱ درصد کاهش یافته است.

همچنین بر اساس آمارهای ارایه شده صندوق بین‌المللی پول نرخ تورم ایران در سال ۲۰۱۹ معادل ۴۱ درصد بوده که نسبت به سال قبل (نرخ تورم سال ۲۰۱۸ معادل ۳۱,۲ درصد) افزایش یافته و بدین ترتیب ایران در میان ۶ کشور نخست جهان با بالاترین نرخ تورم در سال ۲۰۱۹ قرار گرفته است. در

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبى		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانى	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانى
صفحه: ۴۸	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

این سال از مهمترین عوامل موثر بر تورم در این سال افزایش نرخ ارز و عدم ثبات در سیاست‌های پولی (افزایش رشد پایه پولی و نقدینگی کشور) بوده است.

جدول (۲-۲). نرخ تورم جهان، ایران و کشورهای رقبای منطقه طی دوره ۱۹-۲۰۱۵ (درصد)

عنوان	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	
					مقدار	رتبه
متوسط جهان	۲.۸	۲.۸	۳.۲	۳.۶	۳.۵	-
رژیم اشتغالگر قدس	-۰.۶	-۰.۵	۰.۲	۰.۸	۰.۸	۴۶
عراق	۱.۴	۰.۵	۰.۱	۰.۴	-۰.۶	۱۴
امارات متحده عربی	۴.۱	۱.۶	۲	۳.۱	-۱.۹	۷
قطر	۱.۸	۲.۷	۰.۴	۰.۲	-۰.۶	۱۱
عربستان	۱.۳	۲	-۰.۹	۲.۵	-۲.۱	۵
ترکیه	۷.۷	۷.۸	۱۱.۱	۱۶.۳	۱۵.۲	۱۸۴
ایران	۱۱.۹	۹.۱	۹.۶	۳۰.۵	۴۱	۱۸۹

Source: International Monetary Fund, IMF Data Mapper (2019).

مقایسه تورم در کشورهای منتخب منطقه‌ای حاکی از آن است که در سال ۲۰۱۹ عربستان دارای بهترین عملکرد بوده است و نرخ تورم در این کشور نسبت به سال قبل از آن مقداری منفی به خود گرفته و همچنین نرخ تورم در کشورهای عراق، رژیم اشتغالگر قدس، قطر و امارات متحده عربی با فاصله قابل توجهی از ترکیه و ایران قرار دارند.^۱

۲-۱-۳. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

براساس آمارهای گزارش سرمایه‌گذاری جهانی ۲۰۲۰ آنکتاد، جریان «سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی» در جهان در سال ۲۰۱۹ با افزایش ۳ درصدی از ۱۴۹۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ به ۱۵۴۰ میلیارد دلار رسید. این افزایش در نتیجه رشد ۵ درصدی جریان سرمایه‌گذاری در کشورهای پیشرفته بوده است. این افزایش در جریان سرمایه‌گذاری با وجود عملکرد ضعیف اقتصاد کلان در کشورهای پیشرفته و نااطمینانی سیاستی برای سرمایه‌گذاران شامل تنش‌های تجاری و برگزیت، تجربه شده است. در این سال رشد جریان سرمایه‌گذاری در کشورهای پیشرفته و نوظهور به ترتیب ۵.۱ و ۵.۷ درصد رشد داشته است این در حالی است که این مقدار برای کشورهای در حال توسعه ۲ درصد کاهش یافته است.

^۱ تورم منفی (Deflation) به معنای کاهش عمومی در قیمت کالاها و خدمات است. یعنی اگر سبکی از کالاها مصرفی خانوار را در نظر بگیریم، اغلب کالاهای موجود در سبد به مرور زمان ارزان‌تر می‌شوند. به تعبیر دیگر در شرایط تورم منفی، ارزش پول در مقابل کالاها افزایش پیدا می‌کند. تورم منفی به نظر پدیده مطلوبی می‌آید؛ با کاهش قیمت کالاها، مردم می‌توانند با پولی که در اختیار دارند کالای بیشتری خریداری کنند. اما اگر کاهش قیمت‌ها مدت‌زمان زیادی ادامه پیدا کند، اثرات منفی بر اقتصاد می‌گذارد. به همین علت کشورهایی که با این پدیده مواجه می‌شوند، با راهکارهای مختلفی سعی می‌کنند تورم را افزایش داده و به بالای صفر برسانند.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۴۹

در سال ۲۰۱۹ با توجه به ادامه تحریم‌های شدید آمریکا علیه ایران جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ایران باز هم به روند کاهشی خود ادامه داد و از ۲,۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ به ۱,۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ تنزل کرد. انباره سرمایه‌گذاری خارجی در ایران تقریباً ۵۷,۴ میلیارد دلار بوده و انباشت سرمایه ایران در کشورهای خارجی نیز ۳,۹ میلیارد دلار است.

تحت چنین شرایطی طی دوره ۵ ساله ۱۹-۲۰۱۵ جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ایران کاهش داشته است. طی این دوره کشورهای رژیم اشغالگر قدس (۱۸,۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹) و امارات متحده عربی (۱۳,۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹) با افزایش سرمایه و کشورهای ترکیه، عربستان، ایران، قطر و عراق با افت جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مواجه شده‌اند.

جدول (۲-۳). جریان سرمایه‌گذاری خارجی جهان، ایران و رقبای منطقه طی دوره ۱۹-۲۰۱۵ (میلیارد دلار - درصد)

عنوان	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	رشد سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸
جهان	۲۰۴۱	۱۹۸۳	۱۷۰۰	۱۴۹۵	۱۵۳۹	۲,۹
ترکیه	۱۸,۹۸	۱۳,۷	۱۱,۵	۱۲,۹۸	۸,۴	-۳۵
رژیم اشغالگر فلسطین	۱۱,۳	۱۱,۹۹	۱۸,۲	۲۰,۸	۱۸,۲	-۱۲,۵
امارات متحده عربی	۸,۵	۹,۶	۱۰,۳	۱۰,۴	۱۳,۸	۳۲,۷
عربستان	۸,۱	۷,۴	۱,۴	۴,۲	۴,۵	۷,۱
ایران	۲	۳,۴	۵	۲,۴	۱,۵	-۳۷,۵
قطر	۱,۰۷	۰,۷	۰,۹۸	-۲,۲	-۲,۸	-
عراق	-۷,۵	-۶,۲	-۵	-۴,۹	-۳,۱	-

Source: World Investment Report (2020).

۲-۱-۴. تجارت

گزارش ۲۰۲۰ سازمان جهانی تجارت^۱ نشان می‌دهد که در سال ۲۰۱۹ ارزش تجارت کالا ۳ درصد و حجم تجارت در این سال ۰,۱ درصد کاهش یافته است. این کاهش در ارزش تجارت جهان عمدتاً نشأت گرفته از تجارت در اروپا و آسیا بوده که تقریباً دوسوم از تجارت کالای جهان را به خود اختصاص داده‌اند. این کاهش در آسیا ۲,۶ درصد و در اروپا ۳,۱ درصد بوده است. صادرات سوخت و مواد معدنی در حدود ۷,۵ درصد در این سال کاهش داشته که این کاهش به دلیل افت قیمت قابل توجه در قیمت انرژی بوده است. همچنین صادرات مبتنی بر کشاورزی نیز در این سال ۱,۵ درصد افت داشته است. تجارت خدمات تجاری در این سال ۲,۱ درصد افزایش داشته است. بررسی‌های نشان می‌دهد

^۱ World Trade Statistical Review 2019.

که کاهش تجارت جهانی از فصل چهارم سال ۲۰۱۸ آغاز شده و این کاهش تا فصل چهارم سال ۲۰۱۹ ادامه داشته است.

مطابق جدول (۲-۴) ارزش صادرات کالا با کاهش ۳,۶ درصدی از ۱۹,۵ هزار میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ به ۱۸,۸ هزار میلیارد دلار در پایان سال ۲۰۱۹ رسید. این کاهش در صادرات به دلیل کاهش قابل توجه قیمت انرژی در این سال بوده است. واردات کالا نیز در این سال از ۱۹,۸ هزار میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ به ۱۹,۲ هزار میلیارد دلار رسیده که نشان دهنده کاهش ۳ درصدی در رشد واردات جهانی است.

طی دوره ۵ ساله ۲۰۱۵-۱۹ صادرات و واردات کالا به ترتیب ۱۳,۹ و ۱۴,۳ درصد افزایش یافته است. صادرات خدمات با رشد ۲۴,۵ درصدی از ۴,۹ هزار میلیارد دلار در سال ۲۰۱۵ به ۶,۱ هزار میلیارد دلار در پایان سال ۲۰۱۹ رسید. همچنین واردات خدمات با رشد ۱۸,۸ درصدی از ۴,۸ هزار میلیارد دلار در سال ۲۰۱۵ به ۵,۷ هزار میلیارد دلار در پایان سال ۲۰۱۹ رسید^۱.

جدول (۲-۴). ارزش تجارت کالاها و خدمات در جهان در دوره ۱۹-۲۰۱۵ (هزار میلیارد دلار - درصد)

عنوان	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	رشد سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸	رشد سال ۲۰۱۹ نسبت به ۲۰۱۵
صادرات کالاها	۱۶,۵	۱۶	۱۷,۷	۱۹,۵	۱۸,۸	-۳,۶	۱۳,۹
واردات کالا	۱۶,۸	۱۶,۳	۱۸	۱۹,۸	۱۹,۲	-۳	۱۴,۳
صادرات خدمات	۴,۹	۵	۵,۴	۵,۹	۶,۱	۳,۴	۲۴,۵
واردات خدمات	۴,۸	۴,۸	۵,۲	۵,۶	۵,۷	۱,۸	۱۸,۸

Source: World Trade Statistical Review (2020).

از منظر درجه تاثیرگذاری ایران بر صادرات جهانی، آمارها نشان می‌دهد که در سال ۲۰۱۹ سهم صادرات کالایی ایران نسبت به جهان به لحاظ ارزشی معادل ۰,۴ درصد بوده است که رتبه ۳۵ را در میان کشورهای با بیشترین صادرات به خود اختصاص داده است. با این حال در میان کشورهای منتخب منطقه پایین‌تر از کشورهای امارت متحده عربی با سهم ۱,۸ درصدی (رتبه ۱۵)، عربستان با سهم ۱,۷ درصدی (رتبه ۱۷) و ترکیه با سهم ۱,۲ درصدی (رتبه ۲۲) از تجارت جهانی قرار گرفته است. همچنین سهم ایران از واردات کالا در این سال ۰,۳ درصد (رتبه ۴۱) بوده است.

^۱ کاهش رشد تجارت جهانی نسبت به رشد تولید ناخالص داخلی کشورهای طی سال‌های ۱۷-۲۰۱۶ در حالی رقم می‌خورد که طی دوره ۲۰۰۶-۱۹۹۰ متوسط سرعت رشد حجم تجارت جهانی کالا بطور میانگین ۲,۱ برابر رشد تولید ناخالص داخلی جهان بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۵۱	تاریخ: ۱۳۹۹		

جدول (۲-۵). تغییرات ارزشی تجارت کالاها و خدمات ایران در دوره ۱۹-۲۰۱۵ (میلیارد دلار- درصد)

عنوان	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	رشد سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸	رشد سال ۲۰۱۹ نسبت به ۲۰۱۵
صادرات کالاها	۷۰,۲	۷۲,۹	۹۲,۸	۱۰۵	۵۵,۱	-۴۷,۵	-۲۴,۴
واردات کالا	۴۵	۴۳,۱	۴۹,۵	۴۹,۳	۴۱,۸	-۱۵,۲	-۳
صادرات خدمات	۱۰,۸	۹,۸	۱۰	-	-	-	-
واردات خدمات	۱۵,۱	۱۵,۱	۱۷,۲	-	-	-	-

Source: World Trade Statistical Review (2020).

ارزش صادرات و واردات کالایی ایران طی دوره ۵ ساله ۱۹-۲۰۱۵ به ترتیب ۲۴,۴ درصد و ۳ درصد کاهش یافت.

در سال ۲۰۱۹ صادرات ایران نسبت به سال قبل از آن کاهش ۴۷,۵ درصدی داشته است، واردات نیز در این سال ۱۵,۲ درصد کاهش را تجربه کرده است. ایران با حجم صادرات (با نفت) ۵۵,۱ میلیارد دلاری در سال ۲۰۱۹ و سهم ۰,۴ درصدی از صادرات در جهان، توانسته در جایگاه ۳۵ام صادرکنندگان جهانی قرار گیرد. بر اساس آمار سازمان تجارت جهانی در سال ۲۰۱۹ از کل ارزش صادرات کالایی ایران به جهان، حدود ۲۱,۵ درصد کالاهای صنعتی، ۶۰ درصد محصولات معدنی و نفتی، ۶,۴ درصد محصولات کشاورزی و ۱۲ درصد را باقیمانده سایر اقلام طبقه‌بندی نشده تشکیل داده است. با توجه به اینکه ۶۰ درصد کالاهای صادراتی ایران در سال ۲۰۱۹ را محصولات معدنی و نفتی تشکیل می‌دهند، بنابراین ایران در صادرات محصولات قیمت‌پذیر است و قیمت‌های جهانی تاثیر قابل توجهی بر میزان ارزش صادرات کشور خواهد داشت. در مقابل ترکیب سبد وارداتی کشور را ۲,۶ درصد محصولات معدنی و نفتی، ۵۹,۶ درصد محصولات صنعتی، ۲۲,۹ درصد اقلام خام کشاورزی و تبدیلی و ۱۵ درصد سایر اقلام تشکیل داده است. در واقع خام فروشی و تکیه بر صادرات محصولات نفت پایه و همچنین واردات محصولات صنعتی سبب شده که رابطه مبادله در سال‌های اخیر به ضرر کشور باشد.

طی دوره ۵ ساله ۱۹-۲۰۱۵ ارزش صادرات جهان بطور متوسط ۳,۸۹ درصد رشد یافته است که از میان رقبای منطقه‌ای ایران، عراق (۱۱,۴۶ درصد)، عربستان سعودی (۷,۲۳ درصد) و قطر (۰,۳۸ درصد) در ارزش صادرات خود کاهش داشته‌اند. سایر کشورها شامل ترکیه، امارات متحده عربی، ایران و قطر طی این دوره متوسط رشدی کمتر از رشد جهانی صادرات را تجربه کرده‌اند.

جدول (۲-۶). مقایسه ارزش صادرات ایران و کشورهای مهم منطقه طی دوره ۱۹-۲۰۱۵ (میلیارد دلار- درصد)

عنوان	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	رشد سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸	متوسط رشد دوره	سهم از کل صادرات جهان در سال ۲۰۱۹
جهان	۲۱۴۲۱	۲۰۹۹۲	۲۳۰۹۰	۲۵۲۴۵	۲۴۹۵۳	-۱.۲	۳۸۹	۱.۶
امارات متحده عربی	۳۶۰	۳۶۰	۳۸۴	۴۱۶	۳۰۳.۶	-۲۷.۰	-۴.۱۷	۱.۳
عربستان	۲۱۷	۲۰۰	۲۳۹	۳۱۶	۲۸۶.۹	-۹.۲	۷.۲۳	۰.۹
ترکیه	۱۹۰	۱۸۰	۲۰۰	۲۱۶	۲۴۵	۱۳.۴	۶.۵۶	۰.۴
رژیم اشغالگر قدس	۱۰۱	۱۰۰	۱۰۶	۱۰۷	۱۱۳.۷	۶.۳	۳۰.۱	۰.۴
ایران	۸۱	۸۳	۹۳	۱۰۵	۵۵.۱	-۴۷.۵	-۹.۱۸	۰.۴
قطر	۹۲	۷۲	۸۵	۱۰۴	۹۰.۶	-۱۲.۹	-۰.۳۸	۰.۴
عراق	۶۲	۵۳	۶۹	۹۵	۹۵.۷	۰.۷	۱۱.۴۶	۱.۶

Source: World Trade Statistical Review (2020).

طی دوره ۵ ساله مورد بررسی واردات جهانی بطور متوسط سالانه ۳,۷۵ درصد افزایش یافته است و در میان کشورهای منطقه بیشترین سرعت کاهش واردات طی دوره مربوط به ایران (۸,۶۴ - درصد)، عربستان سعودی (۴,۲۳ - درصد) و ترکیه (۲,۵۹ - درصد) است. ازجمله دلایل مهم کاهش واردات کشورهای منطقه کاهش درآمدهای صادراتی، کاهش درآمد سرانه برخی کشورها، افزایش نرخ ارز و کاهش تولیدات صنعتی و کاهش واردات مواد واسطه‌ای و سرمایه‌ای بوده است.

جدول (۲-۷). مقایسه ارزش واردات ایران و کشورهای مهم منطقه در دوره ۱۹-۲۰۱۵ (میلیارد دلار- درصد)

عنوان	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	رشد سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸	متوسط رشد دوره (درصد)	سهم از کل واردات جهان در سال ۲۰۱۹
جهان	۲۱۵۵۰	۲۱۰۹۱	۲۳۱۵۲	۲۵۳۵۲	۲۴۹۶۷	-۱.۵	۳.۷۵	۱۰۰.۰
امارات متحده عربی	۳۴۴	۳۴۰	۳۳۹	۳۲۴	۳۳۴.۶	۳.۳	-۰.۶۹	۱.۳
ترکیه	۲۶۳	۲۱۹	۲۵۶	۲۴۵	۲۳۶.۸	۱.۸	-۲.۵۹	۰.۷
عربستان سعودی	۲۳۰	۱۹۰	۱۸۹	۱۹۰	۱۹۳.۵	-۳.۳	-۴.۲۳	۱.۰
رژیم اشغالگر قدس	۸۹	۹۵	۱۰۰	۱۱۸	۱۰۷.۳	-۹.۱	۴.۷۹	۰.۵
قطر	۶۱	۶۲	۶۱	۶۵	۶۴.۹	-۱۴.۷	۱.۵۶	۰.۲
عراق	۷۶	۵۷	۶۷	۶۶	۸۱.۱	-۰.۲	۱.۶۴	۰.۳
ایران	۶۰	۵۸	۴۹	۴۹	۴۱.۸	۲۲.۹	-۸.۶۴	۰.۳

Source: World Trade Statistical Review (2020).

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۵۳	

۲-۱-۵. شاخص رقابت پذیری صنعتی^۱

بر اساس گزارش‌های فصلی UNIDO رشد تولیدات صنعتی جهان در سال ۲۰۱۹ روندی کاهشی داشته است، به نحوی که رشد این محصولات از حدود ۲ درصد در فصل اول این سال به ۰٫۷ درصد در فصل چهارم نزول داشته است. تولید جهانی در این سال با کاهش مداوم رشد تولید روبرو شده است. این امر منجر به از دست رفتن مشاغل، کاهش تقاضای مصرف‌کننده و کاهش سطح رفاه جوامع در این سال شد. این روند نزولی با شروع از نیمه دوم سال ۲۰۱۸ تا سه ماهه چهارم سال ۲۰۱۹ نیز ادامه یافت، به نحوی که رشد تولید به زیر یک درصد کاهش یافت و به رقم ۰٫۷ درصد در فصل چهارم سال ۲۰۱۹ رسید. این درحالی است که رشد تولید در سه ماهه سوم این سال به نرخ رشد ۱٫۱ درصد افزایش یافته بود. این کاهش رشد در سال ۲۰۱۹ عمدتاً تحت تأثیر موانع تعرفه‌ای و تنش‌های تجاری بین اقتصادهای بزرگ جهانی رخ داده است؛ یعنی ایالات متحده، چین و اروپا. در این سال رکود گسترده تقریباً در همه مناطق و کشورهای جهان مشاهده می‌شود و اقتصادهای بزرگ صنعتی به ویژه آلمان، ژاپن و ایالات متحده متحمل کاهش تولید شده‌اند.

بررسی آخرین اطلاعات شاخص رقابت‌پذیری صنعتی ایران حاکی از بدتر شدن رتبه ایران در این شاخص طی دوره ۱۸-۲۰۱۴ است، بگونه‌ایکه با کاهش نمره ایران طی دوره مذکور، رتبه ایران از ۵۴ به ۵۶ تنزل داشته است. این امر نشان می‌دهد که ایران همچنان نتوانسته از طریق نفوذ فناوری و تولید صنایع با فناوری بالا به رشد صنعتی خود سرعت بخشد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد یکی از دلایل بالا بودن رتبه ایران در رقابت صنعتی جهان، سهم قابل توجه بخش‌هایی همانند بخش معدن و کشاورزی از ارزش‌افزوده است (سهم حدود ۴۲ درصدی ارزش افزوده بخش‌های کشاورزی و گروه معدن از محصول ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۹۸)؛ به‌طوری که حجم چشمگیری از تولیدات این دو بخش به صورت خام‌فروشی عرضه شده و در زنجیره تولیدات کارخانه‌ای یا صنایع ارزش‌افزوده قرار نمی‌گیرد. بر این اساس کاهش خام‌فروشی در بخش کشاورزی و توسعه صنایع تکمیلی در این بخش و همچنین بخش استخراج مواد معدنی، می‌تواند در ارتقای جایگاه رقابت صنعتی ایران بسیار موثر خواهد بود.

^۱ شاخص رقابت‌پذیری صنعتی که توسط سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (یونیدو) منتشر می‌شود تولید و صادرات کالاهای صنعتی کشورها را از نظر قدرت رقابت‌پذیری اندازه‌گیری می‌کند. رقابت‌پذیری صنعتی به‌مفهوم توان کشورها برای افزایش حضورشان در بازارهای داخلی و بین‌المللی، ضمن توسعه بخش‌های صنعتی با ارزش افزوده بالاتر و فناوری بیشتر است. این شاخص در سه گروه (و ۸ زیرشاخص فرعی) شامل «تولید و صادرات محصولات صنعتی»، «تعمیق و ارتقای فن‌آوری کشورها» و «اثرات کشورها روی تولیدات صنعتی جهان» می‌باشد. این شاخص در دامنه صفر تا یک اندازه‌گیری می‌شود که هرچه این رقم به عدد یک نزدیک‌تر باشد نشانگر قدرت بیشتر آن کشور در رقابت صنعتی است. کشورها براساس رتبه‌بندی رقابت‌پذیری صنعتی به پنج دسته عالی، متوسط رو به بالا، متوسط، متوسط رو به پایین و پایین تقسیم می‌شوند. کشورهای آلمان، ژاپن، چین، آمریکا و کره جنوبی در دسته عالی قرار دارند و بیش از ۸۰ درصد تجارت صنعت جهانی را به خود اختصاص داده‌اند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۵۴	تاریخ: ۱۳۹۹		

جدول (۲-۸). مقایسه رتبه و امتیاز ایران در عملکرد رقابت پذیری صنعتی و کشورهای مهم منطقه در دوره ۲۰۱۴-۱۸

شاخص رقابت پذیری صنعتی و زیربخش های آن	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸
رتبه	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۶
امتیاز	۰,۰۶	۰,۰۵	۰,۰۵	۰,۰۶	۰,۰۵
سطح	بالاتر از متوسط	بالاتر از متوسط	بالاتر از متوسط	بالاتر از متوسط	بالاتر از متوسط
سرانه ارزش افزوده صنعت (ساخت) (دلار ۲۰۰۵)	۶۵۹	۶۲۰	۶۵۴	۶۷۹	۶۵۲
سرانه صادرات صنعت (ساخت) (دلار جاری)	۵۷۵	۵۷۵	۴۹۷	۶۰۲	۶۰۲
سهم کالاهای صنعتی با فناوری متوسط و بالا در ارزش افزوده صنعت (ساخت)	۰,۴۵	۰,۴۶	۰,۴۵	۰,۴۵	۰,۴۵
سهم ارزش افزوده صنعتی از تولید ناخالص داخلی	۰,۱۳	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲	۰,۱۲
سهم کالاهای با فناوری متوسط و بالا در صادرات صنعت (ساخت)	۰,۲۲	۰,۲۲	۰,۲۶	۰,۲۶	۰,۲۶
سهم صادرات صنعت (ساخت) در کل صادرات	۰,۴۹	۰,۴۹	۰,۴۸	۰,۴۶	۰,۴۶
سهم در کل ارزش افزوده صنعت (ساخت) جهان	۰,۰۲	۰,۰۱	۰,۰۲	۰,۰۱	۰,۰۱

Source: United Nations Industrial Development Organization (2020).

مقایسه رتبه شاخص رقابت پذیری صنعتی ۲۰۱۹ نشان می دهد که وضعیت کشور جز در مقایسه با کشور عراق در مقایسه با سایر کشورهای منطقه نامناسب تر است. همچنین در خصوص رتبه کشورها طی دوره ۲۰۱۴-۱۸ مورد بررسی بیشترین بهبود در رتبه به ترتیب مربوطه به کشورهای امارات متحده عربی (با ۶ پله صعود)، قطر (۱۹ پله صعود) است. همچنین طی این دوره کشور رتبه کشور ترکیه در شاخص رقابت پذیری صنعتی تغییر نداشته است.

جدول (۲-۹). مقایسه رتبه و امتیاز ایران در عملکرد رقابت پذیری صنعتی و کشورهای مهم منطقه در دوره ۲۰۱۴-۲۰۱۸

عنوان	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸
رژیم اشغالگر قدس	۰,۱۵ (۲۶)	۰,۱۴ (۲۷)	۰,۱۳ (۲۸)	۰,۱۳ (۲۸)	۰,۱۲ (۲۹)
ترکیه	۰,۱۳ (۲۹)	۰,۱۳ (۲۹)	۰,۱۲ (۲۹)	۰,۱۲ (۲۹)	۰,۱۲ (۲۹)
عربستان سعودی	۰,۱ (۳۴)	۰,۱ (۳۴)	۰,۱ (۳۵)	۰,۱ (۳۹)	۰,۱ (۳۷)
امارت متحده عربی	۰,۰۸ (۴۱)	۰,۰۸ (۳۸)	۰,۰۸ (۳۹)	۰,۰۸ (۳۷)	۰,۰۹ (۳۵)
قطر	۰,۰۴ (۶۴)	۰,۰۶ (۴۹)	۰,۰۶ (۴۷)	۰,۰۶ (۴۷)	۰,۰۶ (۴۵)
ایران	۰,۰۶ (۵۴)	۰,۰۵ (۵۴)	۰,۰۵ (۵۴)	۰,۰۶ (۵۴)	۰,۰۵ (۵۴)
عراق	۰,۰ (۱۳۸)	۰,۰ (۱۳۶)	۰,۰ (۱۴۸)	۰,۰ (۱۴۷)	۰,۰ (۱۴۷)

Source: United Nations Industrial Development Organization (2020).

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	
		صفحه: ۵۵

در سال ۲۰۱۸ بر اساس شاخص رقابت‌پذیری صنعتی مولفه‌های مرتبط با تعمیق و ارتقای فناوری، سهم ارزش افزوده صنایع با فناوری بالا و متوسط از کل صنعت، سهم صادرات صنعتی از کل صادرات و سهم صادرات صنایع با فناوری بالا و متوسط از کل صادرات صنعت، تغییری قابل توجهی رخ نداده است.

زمینه‌های لازم برای نوآوری، توسعه فناوری و رقابت‌پذیری در میان صنایع کشور دچار ضعف‌های بسیاری است. گرچه شاخص‌های مرتبط با توسعه علمی نظیر انتشارات علمی و دانش‌آموختگان دانشگاهی حکایت از توسعه کمی و کیفی در این بخش دارد، اما این توسعه علمی منجر به توسعه محصولات فناورانه نشده است و در همین راستا صادرات محصولات فناورانه نیز بسیار محدود است. دلایل این ضعف را می‌توان از دریچه مسیرهای ورود فناوری به شرکت‌ها تحلیل کرد. تا پیش از تحریم‌ها، عمده ورود فناوری (اعم از سخت و نرم) از طریق خرید یا در موارد معدودی همکاری با شرکت‌های خارجی بوده است که این مسیر نیز به واسطه تحریم‌ها بسته شده است. پلتفرم‌های نوآوری باز و همکاری برای توسعه فناوری و نوآوری نیز از یک‌سو در فرهنگ شرکت‌های ایرانی جای چندانی ندارد و از سوی دیگر، ارتباطات مناسبی میان دانشگاه‌ها، مراکز پژوهشی و شرکت‌های صنعتی، معدنی و تجاری به وجود نیامده است. از همین رو، مسیر منابع خارجی نیز تا حد زیادی مسدود است.

نهایتاً جابجایی نیروی کار ماهر و با تجربه از شرکت‌های فناوری یا خرید شرکت‌های توسعه دهنده فناوری توسط شرکت‌های بزرگ نیز با موانع قانونی (از جمله قوانین ضعیف ادغام و اکتساب در کشور) مواجه است و به همین دلیل، جذب فناوری از این راه نیز با دشواری مواجه است.

۲-۲. شاخص‌های محیطی فعالیت اقتصادی

شاخص‌های مقایسه‌ای محیط فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای جهان از مهمترین مولفه‌هایی هستند که رفتار سرمایه‌گذاران خارجی، تجار و بطورکلی بازیگران فعال در عرصه اقتصاد را متأثر می‌کند. مهمترین این شاخص‌ها شامل سهولت کسب‌وکار، رقابت‌پذیری، آزادی اقتصادی، نوآوری جهانی، توانمندسازی تجاری، عملکرد لجستیک، شاخص توسعه انسانی و رفاه در ادامه بررسی شده‌اند.

۲-۲-۱. شاخص سهولت کسب‌وکار^۱

بر اساس آخرین گزارش سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی (گزارش ۲۰۲۰)، امتیاز ایران در شاخص کل سهولت انجام کسب و کار با افزایش از ۵۶,۹۸ به ۵۸,۵ به میزان ۱,۵۲ واحد بهبود یافته است. همچنین ایران در شاخص سهولت کسب‌وکار در سال ۲۰۱۹ با ۱ رتبه صعود نسبت به سال قبل، جایگاه ۱۲۷ام را در بین کشورهای جهان کسب نموده است. زیرشاخص حمایت از سرمایه‌گذاران خرد (با ۴۵ پله بهبود)، ثبت مالکیت (با ۲۰ پله بهبود) و دریافت مجوزهای ساخت‌وساز (با ۱۳ پله بهبود) تاثیر مثبتی بر جایگاه ایران در شاخص داشته‌اند. زیرشاخص‌های، راه‌اندازی کسب و کار، تسهیل دریافت اشتراک برق و اخذ اعتبار (هر کدام با ۵ پله نزول) بیشترین اثر منفی را بر رتبه این شاخص گذاشته‌اند.

^۱ شاخص بانک جهانی برای محاسبه شاخص سهولت کسب‌وکار از ۱۰ رکن دریافت مجوزهای ساخت‌وساز، تسهیل دریافت اشتراک برق، الزام قراردادهای حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، تجارت فرامرزی، پرداخت مالیات، ثبت مالکیت، ورشکستگی و انحلال واحدها، شروع کسب و کار و اخذ اعتبار (با حداکثر امتیاز ۱۰۰ برای هر زیرشاخص) استفاده می‌کند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۵۶	تاریخ: ۱۳۹۹		

در گزارش سال ۲۰۲۰ بانک جهانی، روش محاسبه امتیاز نماگر «حمایت از سهامداران خرد» تغییر یافته و امتیاز ایران بدون هیچگونه تغییری در مقررات این حوزه و نیز بدون تغییر در داده‌های مربوط به این نماگر، از ۳۳,۳ به ۴۰ افزایش یافته است. در نتیجه ۴۵ رتبه بهبود برای ایران (بدون هیچگونه تغییر و اصلاح واقعی) در این نماگر حاصل شده و تأثیر مثبت بزرگی بر رتبه کل کشور گذاشته است. در گزارش مذکور، افزایش هزینه «ثب مالکیت» به دلیل افزایش هزینه مالیات زمین به میزان ۰,۴ درصد ارزش دارایی را گزارش کرده است. با وجود ۰,۴ درصد افزایش هزینه در سال ۲۰۲۰، رتبه کشور در این نماگر ۲۰ رتبه بهبود یافته است. بر این اساس عمده این بهبود نیز در نتیجه بازنگری در داده‌های اشتباه گذشته و نه اصلاح واقعی در مقررات و یا عملکرد این حوزه بوده است. برخی اقدامات انجام گرفته در ایران در راستای بهبود کسب و کار در سال ۲۰۱۹ شامل موارد زیر بوده است:

- توسعه و بهبود خدمات صادرات و واردات از طریق پنجره واحد ملی شامل بهبود فرآیند بارگذاری اسناد واردات و صادرات و همچنین بهبود فرایند بازرسی و اداری برای صادرات و واردات که در نهایت موجب کاهش زمان و هزینه انطباق اسنادی شده است.
- تسهیل پرداخت مالیات از طریق راه‌اندازی سیستم آنلاین برای پرداخت حق بیمه تامین اجتماعی، درخواست آنلاین استرداد مالیات بر ارزش افزوده، سیستم آنلاین ثبت اظهارنامه مالیات بر درآمد شرکت و سیستم پرداخت آنلاین بدهی مالیاتی از طریق اتصال به بانک.

جدول (۲-۱۰). رتبه ایران در شاخص کسب و کار ۲۰۱۵-۱۹ (رتبه-درصد)

شرح	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	میزان تغییر ۲۰۱۸-۱۹	میزان تغییر ۲۰۱۵-۱۹
شاخص سهولت کسب و کار	۱۱۷	۱۲۰	۱۲۴	۱۲۸	۱۲۷	+۱	-۱۰
دریافت مجوزهای ساخت و ساز	۲۷	۲۷	۲۵	۸۶	۷۳	+۱۳	-۴۶
تسهیل دریافت اشتراک برق	۹۰	۹۴	۹۹	۱۰۸	۱۱۳	-۵	-۲۳
الزام قراردادها	۶۹	۷۰	۸۰	۸۹	۹۰	-۱	-۲۱
حمایت از سرمایه‌گذاران خرد	۱۶۶	۱۶۵	۱۷۰	۱۷۳	۱۲۸	+۴۵	+۳۸
تجارت فرامرزی	۱۷۱	۱۷۰	۱۶۶	۱۲۱	۱۲۳	-۲	+۴۸
پرداخت مالیات	۹۹	۱۰۰	۱۵۰	۱۴۹	۱۴۴	+۵	-۴۵
ثب مالکیت	۸۵	۸۶	۸۷	۹۰	۷۰	+۲۰	+۱۵
ورشکستگی و انحلال واحدها	۱۵۵	۱۵۶	۱۶۰	۱۳۱	۱۳۳	-۲	+۲۲
راه‌اندازی کسب و کار	۹۷	۱۰۲	۹۷	۱۷۳	۱۷۸	-۵	-۸۱
اخذ اعتبار	۹۷	۱۰۱	۹۰	۹۹	۱۰۴	-۵	-۷

Source: Doing Business Report (2020).

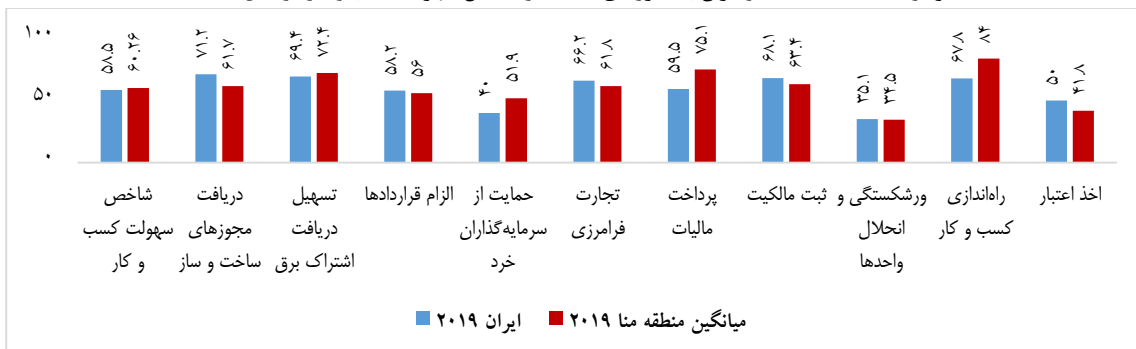
در مجموع طی دوره ۲۰۱۵-۱۹ رتبه ایران در شاخص سهولت کسب و کار نزولی ۱۰ پله‌ای داشته است.

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۵۷	

با این حال کاهش رتبه ایران طی ۵ سال مذکور در برخی از زیرشاخص‌ها همچون راه‌اندازی کسب‌وکار (۸۱ پله نزول)، پرداخت مالیات (۴۵ پله نزول)، دریافت مجوز ساخت و ساز (۴۶ پله نزول) را تجربه کرده‌اند که هر یک از این موارد علاوه بر این که نشان دهنده سرعت کشورهای جهان در بهبود مولفه‌های کسب و کار آنها است، به تنهایی توضیح‌دهنده بسیاری از گره‌های اقتصادی در کشور ایران هستند.

بررسی عملکرد ایران به لحاظ مقایسه عملکرد با منطقه منا (خاورمیانه و شمال آفریقا) در شاخص کل از امتیاز پایین‌تری در سال ۲۰۱۹ برخوردار است (امتیاز ۵۸,۵ در مقابل ۶۰,۲۶)، با این وجود در ۳ زیرشاخص ثبت مالکیت، اخذ اعتبار و دریافت مجوزهای ساخت و ساز در سطح بالاتری از میانگین منطقه قرار دارد.

نمودار (۱-۲). مقایسه امتیاز ایران با کشورهای منطقه در شاخص سهولت کسب و کار در سال ۲۰۱۹

Source: Doing Business Report IRAN (2020).

کادر (۱). وضعیت زیرشاخص‌های سهولت کسب‌وکار ایران در سال ۲۰۱۹

تحلیل وضعیت زیرشاخص‌های سهولت کسب‌وکار در سال ۲۰۱۹ نشان می‌دهد بدترین رتبه‌های ایران مربوط به ارکان زیر می‌باشند:

- شروع کسب و کار (رتبه ۱۷۸ و امتیاز ۶۷,۸) که بر مواردی چون فرایندهای شروع کسب و کار، مدت زمان انجام این فرآیندها و هزینه آن تمرکز دارد. این زیر شاخص شاهد ۵ پله نزول در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال قبل از آن بوده است.
- حمایت از سرمایه‌گذاران خرد (رتبه ۱۲۸ و امتیاز ۴۰) که ناظر بر فقدان یا ضعف مقررات و سازوکارهایی است که در صورت نوسان شدید از سهامداران خرد حمایت کرده و از این طریق امکان ایفای نقش آنها در مدیریت بازار را فراهم سازد.
- پرداخت مالیات (رتبه ۱۴۴ و امتیاز ۵۹,۵) بر تعداد پرداخت‌ها در هر سال، زمان، مالیات کل و سهم مشارکت دلالت دارد که در این سال نرخ مشارکت نسبت به سال قبل کاهش داشته است.
- شاخص ورشکستگی و تعطیلی واحدها (رتبه ۱۳۳ و امتیاز ۳۵,۱) بر مدت زمان و هزینه خروج بنگاه‌ها بدلیل ورشکستگی از چرخه اقتصاد تمرکز دارد.
- شاخص تجارت فرامرزی (رتبه ۱۲۳ و امتیاز ۶۶,۲) کاهش ۲ رتبه‌ای را در سال ۲۰۱۹ داشته، با این حال همچنان رتبه ایران رتبه قابل قبولی نیست.

۲-۲-۲. شاخص رقابت پذیری^۱

ایران از نقطه نظر شاخص رقابت پذیری در سال ۲۰۱۹ رتبه ۹۹ را بین ۱۴۱ کشور جهان کسب کرده است که نسبت به سال ۲۰۱۸، ۱۰ رتبه تنزل داشته است.^۲

بهترین رتبه ایران در حوزه اندازه بازار است و بدترین وضعیت را بازار نیروی کار دارد که تنها یک رتبه قبل از آخرین کشور قرار گرفته است. با توجه به بی ثباتی های سال گذشته در فضای کلان اقتصاد کشور، به ویژه در حوزه ارزی و به دنبال آن افزایش تورم، اقتصاد کلان کشور یکی دیگر از حوزه هایی است که وضعیت بسیار بدتری نسبت به سال قبل را تجربه کرده است به نحوی که نسبت به سال قبل ۱۷ پله نزول داشته است. همچنین با توجه به فشارهای تحریم بر سیستم مالی کشور، زیرشاخص سیستم مالی با تنزل ۲۵ پله ای در رتبه خود مواجه شده است. با توجه به این بی ثباتی ها، بازار محصول نیز وضعیت بدتری را نسبت به گزارش سال گذشته تجربه کرده است که افزایش اثر مخرب مالیات ها و یارانه ها در تضعیف رقابت داخلی در گزارش امسال نقش داشته است.

جدول (۲-۱۱). رتبه ایران در شاخص رقابت پذیری ایران در سال ۲۰۱۸-۱۹ (رتبه - درصد)

تغییر در شاخص	رتبه در گزارش ۲۰۱۹	رتبه در گزارش ۲۰۱۸	رکن
-۱۰	۹۹	۸۹	شاخص رقابت پذیری جهانی
+۱	۱۲۰	۱۲۱	نهادهای
-۴	۸۰	۷۶	زیرساخت
-۴	۸۴	۸۰	انطباق فناوری اطلاعات و ارتباطات
-۱۷	۱۳۴	۱۱۷	ثبات اقتصاد کلان
+۱۲	۷۲	۸۴	سلامتی
-۱	۹۲	۹۱	مهارت
+۱	۱۳۳	۱۳۴	بازار کالا
-۴	۱۴۰	۱۳۶	بازار کار
-۲۵	۱۲۳	۹۸	سیستم مالی
-۲	۲۱	۱۹	اندازه بازار
-۱۳	۱۳۲	۱۱۹	پویایی های کسب و کار
-۶	۷۱	۶۵	قابلیت نوآوری

Source: Global Competitiveness Report (2019).

^۱ مجمع جهانی اقتصاد برای محاسبه شاخص رقابت پذیری از ۱۲ رکن در ۳ گروه اصلی «الزامات بنیادین» (شامل نهادهای، زیرساخت، محیط اقتصاد کلان و بهداشت و آموزش ابتدایی)، «عوامل تقویت کننده کارایی» (شامل آموزش و تحصیلات عالی، کارایی بازارکار، کارایی بازار کالا، توسعه بازارهای مالی، آمادگی فناوریانه و اندازه بازار) و «عوامل موثر در نوآوری و پیچیدگی» (شامل پیچیدگی بازار، آمادگی نوآوری) استفاده می کند. امتیاز هر یک از ارکان در این شاخص حداکثر ۷ در نظر گرفته می شود.

^۲ گزارش مجمع جهانی اقتصاد در سال ۲۰۱۸ دستخوش تغییراتی شده است. مجمع جهانی اقتصاد همچنان در قالب ۱۲ رکن، رقابت پذیری کشورها را می سنجد، اما بر اساس تغییرات صورت گرفته در نماگرها و نحوه محاسبه امتیازها، کشورها نمی توانند رتبه و امتیاز رقابت پذیری و به طور کلی عملکرد سال جاری خود را با سال های پیشین منطبق نمایند. در واقع، ۱۱۴ متغیری که در گزارش های پیشین، شاخص رقابت پذیری جهانی را تشکیل می دادند، به ۹۸ متغیر تقلیل یافته اند که از این میان ۶۴ متغیر جدید هستند. همچنین، وزن اطلاعات حاصل از نظرسنجی از مدیران اجرایی بنگاه های اقتصادی از ۷۰ به ۳۰ درصد کاهش یافته است و ۷۰ درصد امتیازات بر اساس داده های آماری کشورها اندازه گیری شده اند. بر این اساس امکان مقایسه رتبه ایران در این شاخص و زیرشاخص های آن با سال های قبل وجود ندارد.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۵۹	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مقایسه شاخص رقابت‌پذیری ایران و برخی کشورهای منتخب خاورمیانه نشان می‌دهد که کشورهای امارات متحده عربی (رتبه ۲۵ جهان)، قطر (رتبه ۲۹ جهان)، رژیم اشغالگر قدس (رتبه ۲۰ جهان)، عربستان سعودی (رتبه ۳۶ جهان)، ترکیه (رتبه ۶۱ جهان) دارند که نشان از وضعیت نسبتاً نامطلوب کشور ایران در این شاخص دارد.

۲-۳. شاخص آزادی اقتصادی^۱

اقتصاد ایران از نقطه‌نظر شاخص آزادی اقتصادی در سال ۲۰۱۹ براساس گزارش مؤسسه هریتیج بین ۱۸۰ کشور مورد مطالعه در جایگاه ۱۶۴ قرار گرفته است که نشان‌دهنده ۹ پله نزول نسبت به سال ۲۰۱۸ است. با توجه به این گزارش، بدترین زیرشاخص‌های آزادی اقتصادی کشور به ترتیب مربوط به آزادی سرمایه‌گذاری، آزادی مالی و آزادی حقوق مالکیت و بهترین مؤلفه‌ها به ترتیب مربوط به هزینه‌کرد دولت، سلامت بودجه‌ای و فشار مالیاتی بوده است.

اصلی‌ترین دلایل بهبود شاخص شامل بهبود زیرشاخص حقوق مالکیت (بهبود ۳,۴ واحدی در امتیاز) است. بررسی روند این شاخص طی دوره ۲۰۱۵-۱۹ حاکی از بهبود ۷ پله‌ای در این شاخص بوده است.

جدول (۲-۱۲). رتبه ایران در شاخص آزادی اقتصادی طی دوره ۲۰۱۵-۱۹ (رتبه - درصد)

گروه	رکن	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	امتیاز ۲۰۱۷	امتیاز ۲۰۱۸	امتیاز ۲۰۱۹	تغییر ۲۰۱۸-۱۹
حاکمیت قانون	آزادی اقتصادی	۱۷۱	۱۵۵	۱۵۶	۵۰,۹	۵۱,۱	۴۹,۲	-۱,۹
	حقوق مالکیت	۱۶۴	۱۶۳	۱۵۴	۳۲,۵	۳۳,۵	۳۶,۹	۳,۴
	آزادی از فساد/یکپارچگی دولت	۱۴۲	۱۴۵	۱۱۷	۳۲,۶	۳۵	۳۳,۵	-۱,۵
	کارایی قضایی	-	۱۱۱	۱۲۴	۳۵,۳	۴۱,۳	۳۷,۱	-۴,۲
اندازه دولت	مخارج دولت	۱۰	۹	۹	۹۱,۱	۸۹,۸	۸۹,۲	-۰,۶
	بار مالیاتی	۷۰	۷۳	۶۸	۸۱	۸۰,۹	۸۱	۰,۱
	سلامت مالی	-	۳۸	۴۵	۹۱,۷	۸۹,۵	۸۶,۵	-۳
اثر بخشی قوانین	آزادی کسب و کار	۱۱۹	۹۶	۹۴	۶۴,۳	۶۲,۲	۵۷,۳	-۴,۹
	آزادی نیروی کار	۱۳۹	۱۱۷	۱۰۳	۵۸,۲	۵۰,۷	۵۰,۷	۰
	آزادی پولی	۱۷۷	۱۷۸	۱۷۷	۵۹,۸	۶۰,۱	۴۹	-۱۱,۱
بازار آزاد	آزادی تجارت	۱۷۲	۱۷۵	۱۷۷	۵۴,۵	۵۴,۶	۵۴,۶	۰
	آزادی سرمایه‌گذاری	۱۷۷	۱۷۵	۱۷۸	۰	۵	۵	۰
	آزادی تامین مالی	۱۷۴	۱۷۳	۱۷۳	۱۰	۱۰	۱۰	۰

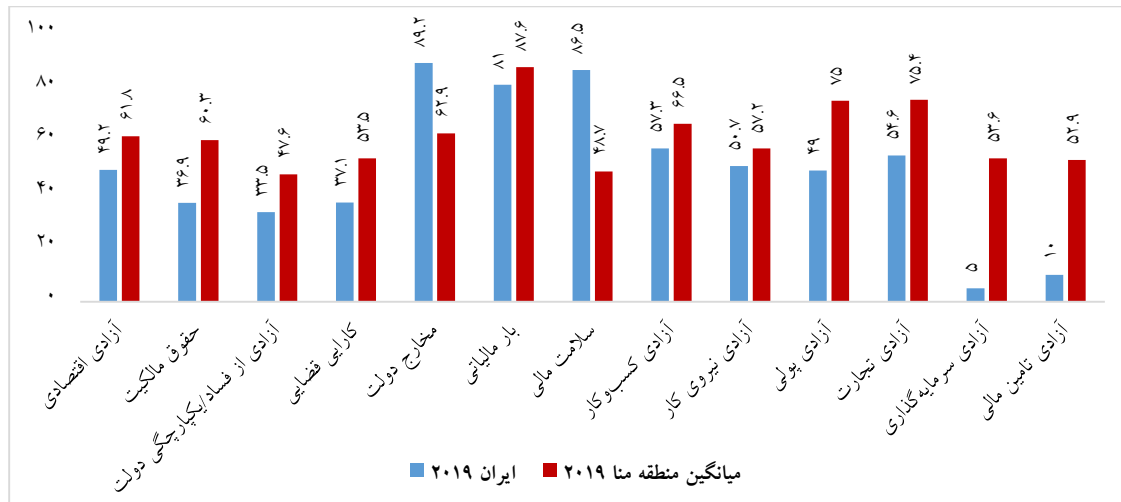
Source: Economic Freedom Index, The Heritage Foundation (2020).

^۱ شاخص آزادی اقتصادی میزان آزادی فعالیت‌های اقتصادی هر کشور براساس اصول اقتصاد بازار آزاد را بررسی می‌کند. براساس تعریف بنیاد هریتیج، آزادی اقتصادی حق اساسی هر انسانی برای در دست داشتن اختیار کار و اموالش است و تضمین حقوق مالکیت افراد جامعه و حداقل بودن میزان دخالت دولت در اقتصاد از شاخصه‌های اصلی وجود آزادی اقتصادی است. برای اندازه‌گیری آزادی اقتصادی از ۱۲ رکن در ۴ گروه اصلی شامل «حاکمیت قانون» (حقوق مالکیت، یکپارچگی دولت و کارایی قضایی)، «اندازه دولت» (مخارج دولت، بار مالیاتی، سلامت مالی)، «کارایی قوانین» (آزادی کسب و کارها، آزادی نیروی کار و آزادی پولی)، و «بازارهای باز» (آزادی تجاری، آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی مالی) استفاده می‌شود. شایان ذکر است قبلاً ۱۰ زیرشاخص ارزیابی می‌شده و هم اکنون دو عامل کارایی نظام قضایی و سلامت مالی دولت بدان اضافه شده است. در این شاخص برای هر مؤلفه حداکثر نمره ۱۰۰ در نظر گرفته می‌شود و کشورها در ۵ سطح آزادی اقتصادی طبقه‌بندی می‌شوند. سطح یک بیانگر حداکثر آزادی اقتصادی (امتیاز ۸۰ تا ۱۰۰) و سطح پنج نشانگر بسته بودن اقتصادی (امتیاز ۴۰ تا ۴۹,۹) است.

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۶۰

مقایسه امتیاز ایران (۴۹,۲) با متوسط امتیاز منطقه منا (۶۱,۸) در شاخص آزادی اقتصادی نشان می‌دهد شکاف زیادی بین ایران و منطقه منا بویژه در برخی زیرشاخص‌ها مانند آزادی پولی، آزادی تجارت، آزادی سرمایه‌گذاری، کارایی قضایی، حقوق مالکیت، آزادی از فساد و آزادی تامین مالی وجود دارد (نمودار ۲-۲). ایران در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا رتبه ۱۳ را به خود اختصاص داده است.

نمودار (۲-۲). مقایسه امتیاز زیرشاخص‌های شاخص آزادی اقتصادی با میانگین جهانی

Source: Index for Economic Freedom (2020).

کادر (۲). وضعیت زیرشاخص آزادی اقتصادی ایران در سال ۲۰۱۹

تحلیل وضعیت زیرشاخص‌های آزادی اقتصادی در سال ۲۰۱۹ نشان می‌دهد ایران در زیرشاخص‌های زیر وضعیت بدتری را نسبت به میانگین منطقه به خود اختصاص داده است:

- آزادی سرمایه‌گذاری (امتیاز ۵) بر آسانی ورود و خروج سرمایه اشاره دارد.
- آزادی تامین مالی (امتیاز ۱۰) بر مالکیت و کنترل دولتی در بخش بانکداری، بیمه و مؤسسات مالی اشاره دارد.

^۱ البته احتمالاً بخشی از امتیاز پایین ایران در شاخص آزادی سرمایه‌گذاری بدلیل عدم دسترسی به آمار ذیربط است؛ چون امتیاز صفر ابهام برانگیز می‌باشد.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۶۱	تاریخ: ۱۳۹۹	

۲-۲-۴. شاخص نوآوری جهانی^۱

در سال ۲۰۱۹ رتبه ایران در شاخص نوآوری جهانی با ۶ پله نزول نسبت به سال قبل، رتبه ۶۷ جهان را از میان ۱۳۳ کشور به خود اختصاص داده است. بررسی دقیق‌تر نشان می‌دهد در سال ۲۰۱۹ ایران در تمامی زیرشاخص‌های شاخص نوآوری جهانی به جز پیچیدگی کسب و کار نسبت به سال قبل از آن تنزل داشته است. بیشترین کاهش از ناحیه سقوط ۱۳ پله‌ای از ناحیه زیرشاخص خروجی دانش و فناوری بوده است.^۲ همچنین رتبه ایران در شاخص نوآوری جهانی طی دوره ۱۹-۲۰۱۵ از رتبه ۷۸ به ۶۷ (با ۱۱ پله صعود) ارتقاء یافته است. تحلیل جدول (۲-۱۳) نشان می‌دهد روند نوآوری کشور طی دوره ۱۹-۲۰۱۵ به استثنای سال ۲۰۱۹ رو به بهبود بوده و بیشترین بهبود از محل زیرشاخص‌های خروجی خلاق و زیرساخت رخ داده است.

جدول (۲-۱۳). رتبه ایران در شاخص نوآوری جهانی در دوره ۱۹-۲۰۱۵ (رتبه - درصد)

شرح	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	تغییر ۲۰۱۸-۱۹	تغییر ۲۰۱۵-۱۹
شاخص نوآوری جهانی	۷۸	۷۵	۶۵	۶۱	۶۷	-۶	+۱۱
ورودی‌های نوآوری	۹۰	۹۸	۹۳	۸۶	۹۰	-۴	۰
پیچیدگی بازار	۱۰۲	۱۱۲	۱۰۶	۱۰۰	۱۰۸	-۸	-۶
پیچیدگی کسب و کار	۱۱۱	۱۱۵	۱۰۸	۱۱۳	۱۱۲	+۱	-۱
نهاده‌ها	۱۱۲	۱۰۶	۱۱۰	۱۱۶	۱۲۰	-۴	-۸
منابع انسانی و تحقیقاتی	۴۸	۴۵	۴۵	۴۳	۴۶	-۳	+۲
زیرساخت	۹۱	۹۹	۸۷	۶۸	۶۹	-۱	+۲۲
خروجی‌های نوآوری	۷۲	۵۷	۴۶	۴۷	۵۰	-۳	+۲۲
خروجی خلاق	۷۵	۶۵	۵۹	۴۵	۴۸	-۳	+۲۷
خروجی دانش و فناوری	۶۵	۴۷	۴۱	۴۶	۵۹	-۱۳	+۶

Source: Global Innovation Index (2019).

بررسی دقیق‌تر نشان می‌دهد ایران به دلیل رتبه مناسب در شاخص‌های «منابع انسانی و تحقیقاتی» با رتبه ۴۶، «خروجی خلاقانه» با رتبه ۴۸ و «خروجی دانش و فناوری» با رتبه ۵۹ توانسته است جایگاه خوبی در مقایسه با سایر کشورها به خود اختصاص دهد هر چند که همه این موارد در مقایسه با سال قبل افت داشته‌اند. علاوه بر این زیرشاخص‌هایی نظیر «پیچیدگی کسب و کار» با رتبه ۱۱۲ و «پیچیدگی

^۱ شاخص نوآوری جهانی از شاخص‌های متأثر از عملکرد بخش صنعت است که در ۷ رکن و ۳ گروه مشتمل بر «ورودی نوآوری» شامل پیچیدگی یا بلوغ بازار (اعتبار، سرمایه‌گذاری و تجارت)، پیچیدگی یا بلوغ کسب‌وکار (دانش کارگران، پیوستگی نوآوری و جذب دانش)، نهاده‌ها (محیط سیاسی و قانونی و محیط کسب‌وکار)، منابع انسانی و تحقیقاتی (آموزش و پرورش، آموزش دانشگاهی و تحقیق و توسعه)، زیرساخت (زیرساخت فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، زیرساخت‌های عمومی و حفظ محیط زیست)، «خروجی نوآوری» شامل خروجی خلاق (دارایی‌های نامشهود، خدمات و محصولات خلاقانه و خلاقیت برخط) و خروجی دانش و فن‌آوری (خروجی دانش و فن‌آوری تولید دانش، تاثیر دانش و انتشار دانش) و «نرخ کارایی نوآوری» مورد بررسی قرار می‌گیرد. نرخ کارایی نوآوری از تقسیم شاخص خروجی نوآوری بر ورودی نوآوری به دست می‌آید و نشان‌دهنده آن است که در یک کشور چه مقدار خروجی نوآوری از ورودی آن حاصل می‌شود. امتیاز هر یک از موارد فوق حداکثر ۱۰۰ در نظر گرفته شده است.

^۲ «خروجی خلاق» شامل خدمات و کالاهای خلاق و همچنین خلاقیت‌های آنلاین و دارایی‌های نامشهود و «خروجی دانش و فناوری» نیز شامل خلق دانش، اثر دانش و انتشار دانش است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۶۲

بازار» با رتبه ۱۰۸ وضعیت مطلوبی ندارند. تنزل ۸ پله‌ای شاخص پیچیدگی بازار نسبت به سال ۲۰۱۸ وضعیت این زیرشاخص را بدتر کرده است. همچنین بررسی جایگاه کشورهای منطقه، حاکی از وضعیت مناسب‌تر رژیم اشغالگر قدس (با رتبه ۱۳)، امارات متحده عربی (با رتبه ۳۴)، ترکیه (با رتبه ۵۱) و عربستان سعودی (با رتبه ۶۶) نسبت به ایران و برتری کشور در مقایسه با قطر (با رتبه ۷۰) است.

۲-۵. شاخص توانمندسازی تجاری^۱

جایگاه ایران در شاخص توانمندسازی تجاری بر اساس آخرین اطلاعات منتشر شده در سال ۲۰۱۶ نزول ۱ پله‌ای در میان ۱۳۶ کشور داشته است که این افت عملکرد بیشتر ناشی از ضعف در زیرشاخص‌های ترتیبات اداری در مرزها (با ۴ پله سقوط نسبت به سال ۲۰۱۴) رخ داده است. همچنین زیرشاخص‌های دسترسی به بازار و زیرساخت حمل و نقل و ارتباطات با ارتقای ۲ پله‌ای و محیط عملیاتی با ۹ پله صعود از مواردی بوده‌اند که توانایی تجاری ایران را افزایش داده‌اند. این در حالی است که این شاخص طی دوره ۲۰۱۲-۱۶ با ۱۵ رتبه تنزل همراه بوده است.

جدول (۲-۱۴). رتبه ایران در شاخص توانمندسازی تجاری (رتبه - درصد)

شرح	۲۰۱۲	۲۰۱۴	۲۰۱۶	میزان تغییر ۲۰۱۶-۲۰۱۲	میزان تغییر ۲۰۱۴-۲۰۱۶
توانمند سازی تجاری	۱۱۷	۱۳۱	۱۳۲	-۱۵	-۱
دسترسی به بازار	۱۳۲	۱۳۸	۱۳۶	-۴	+۲
دسترسی به بازار داخلی	۱۳۲	۱۳۸	۱۳۶	-۴	+۲
دسترسی به بازار خارجی	۱۳۲	۱۳۳	۱۳۶	-۴	-۳
ترتیبات اداری در مرزها	۹۶	۱۱۹	۱۲۳	-۲۷	-۴
کارایی و شفافیت در امور گمرکی	۹۱	۱۱۹	۱۲۳	-۳۲	-۴
زیرساخت	۸۲	۹۲	۹۰	-۸	+۲
دسترسی و کیفیت زیر ساخت های حمل و نقل	۶۷	۶۵	۶۹	-۲	-۴
دسترسی و کیفیت خدمات حمل و نقل	۷۱	۹۰	۸۶	-۱۵	+۴
دسترسی و استفاده از خدمات ITC	۹۴	۱۰۳	۱۰۰	-۶	+۳
محیط عملیاتی	۸۳	۱۲۵	۱۱۶	-۳۳	+۹
محیط عملیاتی ^۲	۸۳	۱۲۵	۱۱۶	-۳۳	+۹

Source: World Economic Forum, Global Enabling Trade Report (2016).

^۱ شاخص توانمندسازی معیاری است برای اندازه‌گیری اینکه کشورها تا چه اندازه توانسته‌اند موسسات، سیاست‌ها و خدمات خویش را برای تسهیل جریان آزاد کالا به مقاصد نهایی توسعه دهند. این شاخص که تمامی اقدامات «تسهیل‌کننده تجارت» را مورد توجه قرار می‌دهد، در ۴ گروه و ۷ رکن شامل «دسترسی به بازار» (دسترسی به بازارهای داخلی و خارجی)، «ترتیبات اداری در مرزها» (کارایی و شفافیت در امور گمرکی)، «زیرساخت» (قابلیت دسترسی و کیفیت زیرساخت‌های حمل و نقل، قابلیت دسترسی و کیفیت خدمات حمل و نقل و قابلیت دسترسی و استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات) و «محیط عملیاتی» (محیط قانونی و محیط فیزیکی) طبقه‌بندی می‌شود.

^۲ زیرشاخص محیط عملیاتی شامل اجزای حقوق مالکیت فکری، کارایی نهادهای عمومی، دسترسی به منابع مالی، آزادی در همکاری‌های خارجی و امنیت فیزیکی است.

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	
صفحه: ۶۳	تاریخ: ۱۳۹۹	

بررسی اجزای شاخص توانمندسازی تجاری در سال ۲۰۱۶ نشان می‌دهد، تامین مالی و دسترسی به منابع مالی به عنوان یکی از اجزای زیرشاخص محیط عملیاتی نسبت به سال قبل وضعیت بهتری یافته است؛ بگونه‌ای که دسترسی به منابع مالی رتبه ۱۱۸ را در میان ۱۳۶ کشور به خود اختصاص داده است. (نسبت به رتبه ۱۳۲ در سال ۲۰۱۴) این امر خود به عنوان یکی از معضلات بنگاه‌های اقتصادی در بخش صنعت و معدن به دفعات در کشور مورد تایید بنگاه‌های اقتصادی بوده و بر عملکرد این بخش تاثیر بسزایی داشته است. با این وجود بررسی اجزای این زیرشاخص نشان می‌دهد آزادی فعالیت‌های خارجی در این سال با وجود بهتر شدن امتیاز، ۲ پله نسبت به سال ۲۰۱۴ نزول جایگاه داشته است.

کادر (۳). وضعیت شاخص‌های توانمندسازی تجاری ایران در سال ۲۰۱۶

تحلیل شاخص‌های توانمندسازی تجاری ۲۰۱۶ نشان می‌دهد بدترین رتبه‌های ایران مربوط به موارد زیر است:

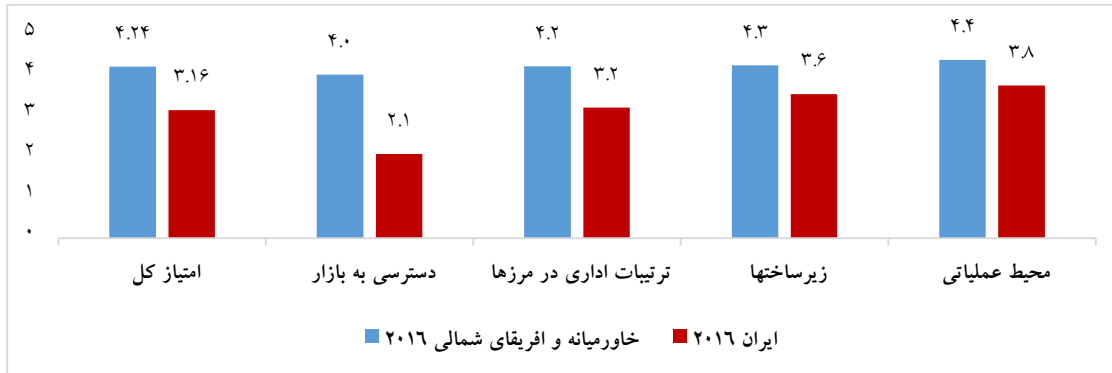
- مولفه دسترسی به بازار (رتبه ۱۳۶ و امتیاز ۲,۱) که بر دسترسی به بازارهای داخلی و خارجی تمرکز دارد. مهمترین عامل دسترسی به بازار داخلی مرتبط با فرآیندهای واردات کالا است. بالا بودن نرخ تعرفه و موارد مرتبط با آن هزینه واردات کالا را افزایش داده که این امر خود بر تولید و در نتیجه صادرات کالاها به خصوص کالاهای صنعتی موثر است.
- ترتیبات اداری در مرزها (رتبه ۱۲۳ و امتیاز ۳,۲) که بر فرآیندهای گمرکی و شفافیت در فعالیت‌های مرتبط با گمرک تمرکز دارد. زیرشاخص ترتیبات اداری در مرزها همانند شاخص تجارت فرامرزی به خدمات مرتبط با گمرک مانند تعداد روزهای لازم برای صادرات، واردات، تعداد اسناد لازم برای واردات و صادرات اشاره دارد. این زیرشاخص بر عملکرد ضعیف گمرک دلالت دارد، ضعف در هر یک از موارد نامبرده می‌تواند مانعی جدی بر توسعه تجارت کشور به شمار آید. اگر چه گمرک با ایجاد سامانه جامع گمرکی و همچنین پنجره واحد سعی در کاهش فرایندها نموده است، با این حال بدتر شدن رتبه ایران نشان دهنده کافی نبودن این اقدامات نسبت به سایر کشورها است.

در مجموع، از منظر این شاخص مواردی همچون دسترسی به بازارهای جدید صادراتی، دسترسی به تامین مالی تجاری، تکنولوژی و مهارت‌های نامناسب، فرآیندهای سخت وارداتی، نقص نظام تعرفه‌ای و وجود کاستی‌هایی در نظام استانداردها و الزامات فنی داخلی مهمترین مشکلات واحدهای تولیدی ایران در امر توانمندسازی تجاری به شمار می‌رود.

مقایسه امتیاز ایران در زیرشاخص‌های مرتبط با شاخص توانمندسازی تجاری علاوه بر بدتر شدن امتیاز ایران در شاخص ترتیبات اداری در مرزها حاکی از پایین تر بودن امتیاز ایران نسبت به منطقه منا است. اگر چه در غالب زیرشاخص‌ها شکاف بین امتیاز ایران و این منطقه در سال ۲۰۱۶ کاهش داشته است با این حال همچنان تا کسب میانگین منطقه برای ایران فاصله وجود دارد.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۶۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

نمودار (۲-۳). مقایسه ایران با کشورهای منطقه در شاخص توانمندسازی تجاری

Source: World Economic Forum (2016).

۲-۲-۶. شاخص عملکرد لجستیکی^۱

رتبه ایران در شاخص عملکرد لجستیکی معادل ۵۰ پله طی دوره ۱۸-۲۰۱۴ بهبود داشته است. همچنین ایران در گزارش سال ۲۰۱۸ با ۳۲ پله صعود جایگاه خود را از رتبه ۹۶ به رتبه ۶۴ ارتقاء داده است. بهبود رتبه ایران در این شاخص در نتیجه ارتقاء عملکرد لجستیکی ایران در تمامی زیرشاخصها (شامل گمرک، زیرساخت، کیفیت خدمات، ردیابی محموله‌ها، حمل و نقل بین‌المللی و زمان انجام فرآیندها) حاصل شده است. بیشترین جهش عملکرد لجستیکی ایران در زیرشاخص «تحويل به موقع کالا» بوده که ۵۰ رتبه افزایش داشته است و پس از آن «کارایی فرایندهای ترخیص کالا» با ۳۹ پله و «توانایی در تعقیب و ردیابی کالاهای ارسالی» با ۲۶ پله بیشترین بهبود را داشته‌اند. مشاهده می‌شود که کشورمان در تمامی ارکان شاخص عملکرد لجستیکی با بهبود مواجه بوده است. به گونه‌ای که رتبه ایران در تمامی زیرشاخصها به زیر ۹۰ رسیده است، در حالی که در گزارش سال ۲۰۱۶ نیمی از رتبه‌ها برابر ۱۱۰ یا بالاتر بودند. با توجه به اینکه محاسبه امتیاز هر یک از ارکان شش‌گانه بر اساس نتایج نظرسنجی‌ها صورت می‌گیرد، به طور دقیق نمی‌توان در مورد علت بهبود این رتبه‌ها اظهار نظر نمود. درواقع، برخلاف شاخص‌هایی چون شاخص فضای کسب و کار که بر مبنای مستندات محاسبه می‌شوند، در

^۱ شاخص عملکرد لجستیک به بررسی اقدامات کشورها برای تسهیل تجارت از طریق سرمایه‌گذاری روی زیرساخت‌های «سخت» و «نرم» لجستیک می‌پردازد. این شاخص عملکرد هر کشور را در ۶ حوزه شامل «کارایی فرایندهای ترخیص کالا» (سرعت، سادگی و قابل پیش‌بینی بودن تشریفات اداری مثل فرایندهای گمرکی)، «کیفیت زیرساختهای تجاری و جابجایی» (مانند مبادی ورودی، راه‌آهن، جاده‌ها، تکنولوژی اطلاعات)، «سهولت دسترسی به کالاهای مختلف با قیمت رقابتی»، «شایستگی و کیفیت خدمات لجستیکی» (متصدیان حمل و نقل، کارگزاران یا واسطه‌های گمرک)، «توانایی در تعقیب و ردیابی کالاهای ارسالی» و «مناسب بودن زمان تحويل محموله‌ها به مشتری در زمان برنامه‌ریزی شده یا زمان مورد انتظار» مورد بررسی قرار می‌دهد.

^۲ در این زمینه، نظرسنجی آنلاین ساختارمند از متخصصان لجستیک در شرکت‌هایی نظیر بارفرایران (فورواردرها) چندملیتی و شرکت‌های حمل‌کننده (کریرها) که مسئولیت انتقال اقلام در سراسر دنیا را برعهده دارند، انجام می‌شود. به منظور برای ارزیابی وضعیت یک کشور در هر یک از زیرشاخص‌ها، از فعالین لجستیکی هشت کشور شریک تجاری مهم آن نظرسنجی شده و نتایج جمع‌بندی و تبدیل به یک امتیاز بین ۰ تا ۵ می‌شوند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۶۵	تاریخ: ۱۳۹۹ ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

شاخص LPI جمع‌بندی نظرات فعالین لجستیکی و ادراک و برداشت آنها در این حوزه مبنای محاسبه امتیازات قرار می‌گیرد.

اما بدون شک بخش عمده‌ای از ارتقای رتبه ایران در زیرشاخص فوق و به طور کلی شاخص عملکرد لجستیکی، از ایجاد فضای تعاملی مثبت در مناسبات بین‌المللی و بهبود وجهه بین‌المللی ایران در شرایط پسابرجام ناشی شده است. همچنین اقدامات گمرک نیز در تسهیل تجارت و حمل‌ونقل فرامرزی کشور تاثیر بسزایی داشته است، به طوری که مشاهده می‌شود رتبه زیرشاخص فرآیندهای ترخیص گمرکی نسبت به سال ۲۰۱۶، به میزان ۳۹ پله ارتقاء یافته است.

جدول (۲-۱۵). رتبه ایران در شاخص عملکرد لجستیک (رتبه- درصد)

شرح	۲۰۱۴	۲۰۱۶	۲۰۱۸	تغییر ۱۸-۲۰۱۶
شاخص عملکرد لجستیک	۱۱۴	۹۶	۶۴	+۳۲
کارایی فرایندهای ترخیص کالا	۱۳۳	۱۱۰	۷۱	+۳۹
کیفیت زیرساختهای لجستیکی	۹۷	۷۲	۶۳	+۹
سهولت در ارسال محموله‌های بین‌المللی	۱۲۴	۸۸	۷۹	+۹
شایستگی و کیفیت خدمات لجستیک	۸۳	۸۲	۶۲	+۲۰
توانایی در تعقیب و ردیابی کالاهای ارسالی	۱۲۳	۱۱۱	۸۵	+۲۶
تحویل به موقع کالا	۱۴۱	۱۱۶	۶۰	+۵۶

Source: World Bank (2018).

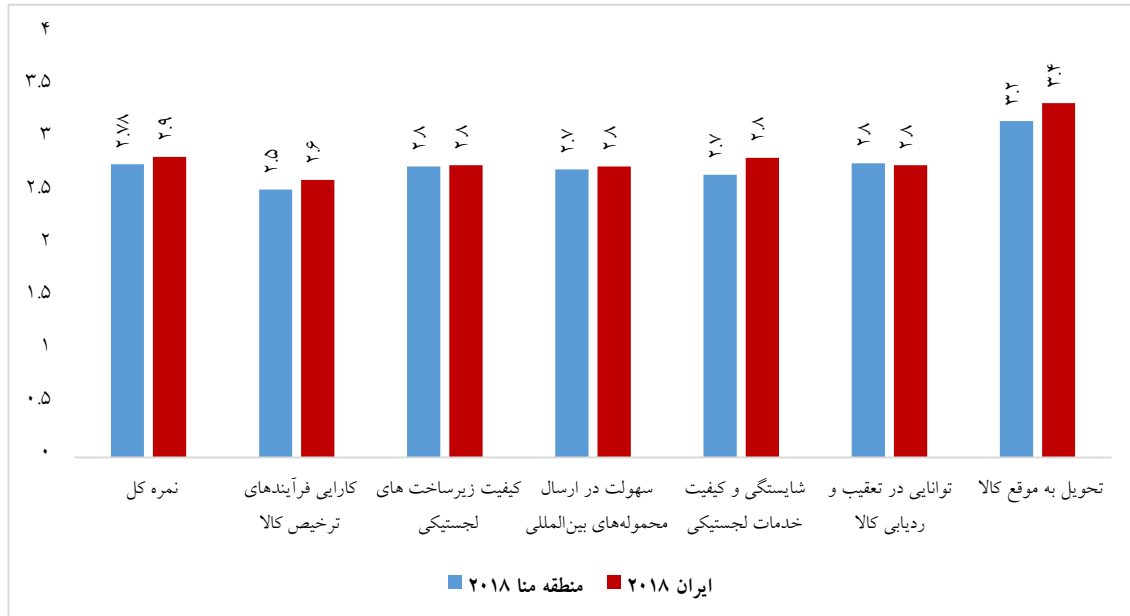
نمره ایران در شاخص عملکرد لجستیکی در سال ۲۰۱۸ در مقایسه با میانگین منطقه بالاتر است به نحوی که ایران توانسته نمره ۲٫۹ را نسبت به نمره ۲٫۸ در منطقه به خود اختصاص دهد. با این حال ایران در مقایسه با کشورهای همچون امارات متحده عربی (رتبه ۱۱)، قطر (رتبه ۳۰)، ترکیه (رتبه ۴۶) و عربستان سعودی (رتبه ۵۵) وضعیت نامناسب‌تری در این شاخص دارد؛ این در حالی است که ایران بهترین موقعیت لجستیکی را در بین کشورهای منطقه داراست. امارات متحده عربی در صدر لجستیکی کشورهای منطقه و در این دوره از رتبه‌ی ۱۳ در سال ۲۰۱۶ به رتبه ۱۱ در سال ۲۰۱۸ صعود نموده است. قطر هم‌چنان در رتبه‌ی ۳۰ باقی‌مانده است. ترکیه از رتبه‌ی ۳۴ در سال ۲۰۱۶ به رتبه‌ی ۴۷ در سال ۲۰۱۸ تنزل نموده است. عربستان سعودی از رتبه ۵۲ در سال ۲۰۱۶ به رتبه‌ی ۵۰ در سال ۲۰۱۸ قبل از ایران قرار دارند.

کادر (۴). وضعیت زیرشاخص‌های سهولت کسب‌وکار ایران در سال ۲۰۱۹

زیرشاخص‌ها با بدترین وضعیت در سال ۲۰۱۸ در شاخص عملکرد لجستیک شامل موارد زیر هستند:

- توانایی در تعقیب و ردیابی کالاهای ارسالی (رتبه ۸۵ و امتیاز ۲٫۷۷)؛
- کارایی فرایندهای ترخیص کالا (رتبه ۷۱ و امتیاز ۲٫۶۳)؛
- سهولت در ارسال محموله‌های بین‌المللی (رتبه ۷۹ و امتیاز ۲٫۷۶).

نمودار (۲-۴). مقایسه امتیاز ایران با امتیاز کشورهای منطقه در ارکان شاخص لجستیک

Source: World Bank (2016).

۲-۷. شاخص توسعه انسانی

شاخص توسعه انسانی هر سال توسط برنامه توسعه و پیشرفت سازمان ملل (UNDP) ارایه می شود. در سه بعد بهداشت، آموزش و استاندارد زندگی شاخص های عمده برای بررسی وضعیت کشورها عبارتند از: امید به زندگی در بدو تولد؛ متوسط طول دوره ای که صرف آموزش می شود (در افراد بزرگسال ۲۵ سال به بالا)؛ طول دوره مورد انتظار تحصیل کودکان در سن ورود به مدرسه؛ درآمد ناخالص ملی سرانه است در یک نگاه کلی در میان کشورهای دارای وسیع ترین امکانات توسعه انسانی، "نروژ" در صدر فهرست کشورهای با توسعه انسانی بالا قرار دارد که پس آن با فاصله کوتاهی سوئیس، استرالیا، ایرلند و آلمان قرار گرفته اند. همچنین کشورهای آفریقایی نیجر، آفریقای مرکزی، سودان جنوبی، چاد و بروندي، کشورهای با کمترین توسعه انسانی هستند.

بر اساس این گزارش امتیاز توسعه انسانی ایران در این رده بندی پایین تر از کشورهای نظیر گرجستان، کویت و صربستان در رده هفتم و بالاتر از کشورهای مکزیک، اوکراین، برزیل و چین قرار دارد. شاخص توسعه یافتگی ایران ۰,۷۸۳ واحد و متوسط امید به زندگی در آن ۷۶,۷ سال عنوان شده است. درآمد ناخالص ملی سرانه (برحسب برابری قدرت خرید) نیز طبق این گزارش ۱۲۴۴۷ دلار است.

United Nations Development Programme

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۶۷	تاریخ: ۱۳۹۹	

جدول (۲-۱۶). امتیاز و رتبه ایران در شاخص توسعه انسانی طی دوره ۱۹-۲۰۱۴

شرح	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	تغییر ۲۰۱۴-۱۹	تغییر ۲۰۱۸-۱۹
رتبه شاخص توسعه انسانی (از حدود ۱۹۰ کشور) ^۱	۶۹	۶۹	۶۰	۶۵	۷۰	-۱	-۵
نمره شاخص کل توسعه انسانی	۰,۷۶۶	۰,۷۷۴	۰,۷۹۸	۰,۷۹۷	۰,۷۸۳	۰,۰۱۷	-۰,۰۱۴
امید به زندگی در بدو تولد	۷۵,۴	۷۵,۶	۷۶,۲	۷۶,۵	۷۶,۶	۱,۲	۰,۱
متوسط طول دوره‌ای که صرف آموزش می‌شود (در افراد بزرگسال ۲۵ سال به بالا):	۱۵,۱	۱۴,۸	۱۴,۹	۱۴,۷	۱۴,۸	-۰,۳	۰,۱
طول دوره مورد انتظار تحصیل کودکان در سن ورود به مدرسه	۸,۲	۸,۸	۹,۸	۱۰	۱۰,۳	۲,۱	۰,۳
درآمد ناخالص ملی سرانه (برابری قدرت خرید)	۱۵۴۴۰	۱۶۳۹۵	۱۹۱۳۰	۱۸۱۶۶	۱۲۴۴۷	-۲۹۹۳	-۵۷۱۹

Source: Human Development Report 2020.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل دوم

همانطور که رشد اقتصاد جهان و تجارت جهانی در سال ۲۰۱۹ با افت مواجه شده است، تجربه رشد منفی در اقتصاد ایران نیز در این سال بیانگر کوچک شدن اقتصاد کشور به میزان ۶,۵- درصد (به قیمت ثابت) بود. سایر متغیرهای اقتصادی کشور نیز همچون تورم و سرمایه‌گذاری خارجی در این سال عملکرد مناسبی نداشته‌اند. بر این اساس، مقایسه وضعیت ایران با سایر کشورهای جهان نشان می‌دهد که اقتصاد ایران در سال ۲۰۱۹ به دلیل مشکلات ایجاد شده ناشی از خروج آمریکا از برجام و ادامه تحریم‌های ظالمانه اگر چه تا حدی بهبود یافت اما همچنان نتوانست از فرصت رشد جهانی بهره‌مند شود. این درحالی است که این تمام ماجرا نیست و مشکلات ساختاری و سوءمدیریت‌های کشور نیز، اقتصاد کشور را از قبل آسیب‌پذیر کرده بود.

بررسی شاخص رقابت‌پذیری صنعتی نشان می‌دهد که در مولفه‌های مرتبط با تعمیق و ارتقای فناوری و سهم ارزش افزوده صنایع با فناوری بالا و متوسط از کل صنعت همچنان بر پایین بودن رقابت‌پذیری صنعتی کشور دلالت دارد. اعداد مطلق مربوط سرانه ارزش افزوده صنعتی و سرانه صادرات صنعتی طی دو سال اخیر افزایش قابل توجهی نداشته‌اند و این امر نشان می‌دهد که ایران همچنان نتوانسته از طریق نفوذ فناوری و تولید صنایع با فناوری بالا به رشد صنعتی خود سرعت بخشد.

اگر چه که ایران به منظور بهبود فضای کسب‌وکار برخی از اصلاحات همچون توسعه و بهبود خدمات صادرات و واردات از طریق پنجره واحد ملی شامل بهبود فرآیند بارگذاری اسناد واردات و صادرات و همچنین بهبود فرایند بازرسی و اداری برای صادرات و واردات که در نهایت موجب کاهش زمان و

^۱ آمارهای مربوط به سال ۲۰۱۶ موجود نیست.

مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
تاریخ: ۱۳۹۹		صفحه: ۶۸	

هزینه انطباق اسنادی شده است و همچنین تسهیل پرداخت مالیات از طریق راه اندازی سیستم آنلاین برای پرداخت حق بیمه تامین اجتماعی، درخواست آنلاین استرداد مالیات بر ارزش افزوده، سیستم آنلاین ثبت اظهارنامه مالیات بر درآمد شرکت و سیستم پرداخت آنلاین بدهی مالیاتی از طریق اتصال به بانک رتبه ایران تنها یک پله صعود داشته است. همچنین رقابت پذیری کشور نیز تحت تأثیر کاهش قابل توجه در زیرشاخص های ثبات اقتصاد کلان، سیستم مالی و پویایی های کسب کار کاهش قابل توجهی را تجربه کرده است.

بر این اساس، ایران در سال ۲۰۱۹ به لحاظ عملکرد متغیرهای کلان و همچنین سایر شاخص های عملکرد محیطی نتوانسته بهبودی را نسبت به سال گذشته تجربه کند و حتی در بسیاری از موارد وضعیت بدتری در مقایسه با سایر کشورها جهان و حتی کشورهای منطقه از خود برجای گذاشته است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۶۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار تاریخ: ۱۳۹۹	

فصل سوم: تحولات رشد اقتصادی و اجزای آن با تأکید بر جایگاه صنعت، معدن و تجارت در اقتصاد ملی

مجموعه: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۷۰	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

چکیده

بر اساس اطلاعات مرکز آمار، اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۸ برای دومین سال پیاپی رکود را تجربه نمود. براساس اطلاعات مرکز آمار ایران عمق این رکود در این سال معادل منفی ۶,۹ درصد اعلام شده است. رشد اقتصادی در بخش غیرنفتی نیز به منفی ۰,۵ درصد رسید؛ با توجه به روند رشد اقتصادی در سه فصل اول سال ۱۳۹۸، پیش‌بینی می‌شد فصل چهارم با رشد مثبت اقتصادی همراه شده و منجر شود بخش غیرنفتی در سال ۱۳۹۸ از رکود خارج شود؛ با این وجود، میهمان ناخوانده یعنی کرونا موجب شد تا رشد بخش غیرنفتی که در فصل سوم سال گذشته مثبت ۱,۸ درصد شده بود، در فصل چهارم به منفی ۲,۴ درصد برسد. بدین ترتیب در سال ۱۳۹۸ حجم اقتصاد غیرنفتی ایران، هرچند اندک (۰,۵- درصد) مجدداً منقبض‌تر شد.

بطور کلی دلایلی متعددی در این رکود ایفای نقش کردند که می‌توان به کاهش مصرف بخش خصوصی، کاهش سرمایه‌گذاری و رکود شدید تجارت خارجی (عمدتاً به دلیل کووید ۱۹) در سمت تقاضا و شوک ناشی از تداوم تحریم‌های بین‌المللی، شوک افزایش هزینه‌های تولید (به دلایل افزایش نرخ ارز)، شوک ناشی از رکود در بخش نفت و گاز و سرریز آن بر بخش غیرنفتی کشور، شوک ناشی از بیماری کرونا و نیمه تعطیل شدن واحدهای تولیدی از سمت عرضه اشاره کرد. شیوع کرونا در ایران و جهان و اثر آن بر بخش تجارت اقتصاد ایران بسیار ملموس بوده است (نزدیک به ۴۰ درصد افت خالص تجارت در سه ماهه چهارم ۱۳۹۸).

رشد کل اقتصاد در زمستان ۱۳۹۸ نیز متأثر از شرایط کرونا، به منفی ۶,۲ درصد رسید. با این حال نمی‌توان تنها کرونا را عامل شیب منفی تولید کل به حساب آورد. تشدید نااطمینانی‌ها در فصل سوم سال ۱۳۹۸ نیز در داده‌های رشد نمود پیدا کرده است. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص که تغییراتش معادل رشد یا افول سرمایه‌گذاری در اقتصاد است، نیز در این سال رشد منفی را ثبت کرد. عامل دیگر، افت قدرت خرید مردم و تقاضای کل است. هزینه‌های مصرف نهایی خصوصی و دولتی در سال ۱۳۹۸ نیز رشد منفی (۵,۴- درصد) را تجربه نموده است.

گروه صنعت نیز در سال ۱۳۹۸ با توجه به تأثیر تحریم‌ها بر حوزه‌های نفتی، مالی، بانکی و ... رشد منفی معادل ۹,۶ درصد را تجربه کرد و بیشترین سهم از رشد معادل ۶,۴ واحد درصد را از رشد منفی سال ۱۳۹۸ داشته است. در گروه صنعت، زیرگروه صنعت تجربه رشد ۱,۸- درصدی در این سال (با سهم ۰,۲ واحد درصدی در کاهش رشد اقتصادی کشور) را داشته است. نکته مثبت اینکه در فصل چهارم سال ۱۳۹۸، رشد بخش صنعت پس از ۷ فصل مثبت شد و به ۲,۷ درصد رسید. میزان تولیدات

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۷۱	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

بخش صنعت در فصل چهارم ۱۳۹۸ معادل ۲۲,۳ هزار میلیارد تومان بوده و از بخش نفت سبقت گرفته است.

بررسی سمت هزینه تولید ناخالص داخلی (مخارج کل) نیز نشان می‌دهد که رشد ۵,۴- درصدی هزینه مصرف بخش خصوصی در سال ۱۳۹۸ به همراه رشد ۳,۶- درصدی هزینه مصرف نهایی دولت وجود داشته است. علاوه بر این تشکیل سرمایه ثابت ناخالص نیز حاکی از آن است که علی‌رغم رشد ۶,۲ درصدی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ساختمان در سال ۱۳۹۸ رشد ۱۱,۵- درصدی سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات به دلیل افت قابل ملاحظه واردات کالاهای سرمایه‌ای در این سال رخ داده است که این موضوع نیز باعث نگرانی عدم ایجاد ظرفیت‌های جدید در اقتصاد کشور است، کما اینکه بخشی از این تشکیل سرمایه نیز جبران استهلاک سرمایه خواهد بود.

بیشترین کاهش در اجزای خالص صادرات کالاها و خدمات مشاهده شده است؛ به‌نحوی که صادرات کالا و خدمات در این سال رشد ۲۱,۶- درصدی و واردات کالا و خدمات رشد ۴۰,۱- درصدی را تجربه کرده است. با توجه به اعمال تحریم‌ها و محدودیت‌های انتقال ارز و افزایش قابل توجه نرخ ارز در این سال، کاهش واردات از کانال تامین کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای و افزایش هزینه‌ها بر بخش تولید و درنهایت بر صادرات تأثیرگذار بوده است. در فصل چهارم سال ۱۳۹۸ صادرات کالا و خدمات افت ۳۹,۱ درصدی را تجربه کرد که از دلایل عمده این کاهش شیوع بیماری کرونا و بسته شدن مرزها بوده است.

بررسی الگوی رشد ایران نیز در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که نفتی بودن اقتصاد کشور و آسیب‌هایی که از این ناحیه بر اقتصاد تحمیل شده، مانع از بهره‌مندی اقتصاد از منافع رشد بلندمدت و پایدار در این سال‌ها بوده و همواره رشد اقتصادی با دوره‌های رکود و رونق درآمدهای نفتی نوسانات قابل توجهی داشته و اعمال تحریم‌ها و تکانه‌های وارده ناشی از کاهش درآمدهای نفتی در اثر تحریم نیز رشد اقتصادی را تحت تأثیر قرار داده است؛ کما اینکه رشد نامتوازن در میان بخش‌های مختلف اقتصادی را نیز به همراه داشته است. بررسی ارزش تولید ناخالص داخلی گروه صنعت در ۵ سال گذشته نشان‌دهنده آن است که اگرچه ارقام به قیمت جاری روندی رو به رشد داشته است، لیکن به قیمت ثابت در سال ۱۳۹۷ (۹,۱ درصد) و ۱۳۹۸ (۱۴,۷ درصد) افت را تجربه کرده است؛ لذا می‌توان گفت افت تولید ناخالص داخلی در این سال عمدتاً متأثر از گروه صنعت علی‌الخصوص بخش معدن (استخراج نفت و گاز طبیعی) بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۷۲	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مقدمه

اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۸ با ادامه تحریم‌ها و تجربه مجدد وضعیت رکود تورمی مواجه بود. همچنین شیوع بیماری کرونا از زمستان ۱۳۹۸ و سقوط قیمت جهانی نفت از مهمترین عوامل محدودیت‌زا بر سر راه تولید بودند. در این سال مشکلات ساختاری اقتصاد ایران بروز بیشتری در مقابله با تکانه‌های خارجی نظیر اعمال تحریم‌ها، تغییرات قیمت نفت و پیامدهای شیوع کرونا از خود نشان داد. عمده چالش‌های داخلی و خارجی در این سال، علاوه بر سمت عرضه اقتصاد به سمت تقاضا نیز معطوف شد و فضای نااطمینان حاکم بر اقتصاد کشور رشد اقتصادی را بشدت متأثر نمود. با این مقدمه کوتاه، این فصل به بررسی وضعیت رشد اقتصادی و اجزای آن (طرف عرضه و تقاضای کل) با تکیه بر عوامل اصلی مؤثر بر رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۸ و با اولویت بخش صنعت، معدن و تجارت می‌پردازد.

۳-۱. تولید ناخالص داخلی حسب ارزش افزوده گروه‌ها و رشته فعالیت‌های عمده اقتصادی رشد اقتصادی

در قانون برنامه ششم توسعه، دستیابی به رشد اقتصادی متوسط سالانه ۸ درصدی جهت اشتغالزایی سالانه ۳٫۹ درصد هدف‌گذاری شده است. در این سند، در خصوص الزامات تحقق این رشد اقتصادی، آورده شده است که ۲٫۸ واحد درصد از ۸ درصد رشد اقتصادی باید از محل ارتقاء بهره‌وری کل عوامل تولید تحقق یابد و سرمایه‌گذاری باید ۲۱٫۴ درصد رشد داشته باشد. از سوی دیگر ۶۵ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی مورد نیاز است.

رشد اقتصادی کشور بطور متوسط در طی دوره ۱۳۶۸-۱۳۹۸ معادل ۳٫۴۷ درصد است که می‌توان آنرا مسیر بلندمدت رشد اقتصادی در نظر گرفت و مقیاسی برای مقایسه عملکرد اقتصاد مد نظر قرار داد. در طی این دوره روند کاهشی رشد اقتصادی و پرنوسان بودن آن (ضریب پراکندگی ۳۰ درصد) قابل ملاحظه است. همانطوریکه از نمودار (۳-۱) ملاحظه می‌شود اقتصاد ایران در دهه ۱۳۹۰ به جهت نااطمینانی‌های پیش روی خود، کمترین نرخ رشد اقتصادی (متوسط سالانه ۰٫۳۱ درصد) را داشته است. با وجود آنکه هدف‌گذاری رشد اقتصادی برنامه ششم سالانه ۸ درصد بوده است، متوسط عملکرد سه سال اول برنامه ششم منفی بوده است. از سال ۱۳۶۸ به این سو، سال ۱۳۹۸ دومین سالی است که رشد اقتصادی کمتر از ۰-۵ درصد را تجربه کرده است. واقعیت دیگر اقتصاد ایران این است که در هیچ

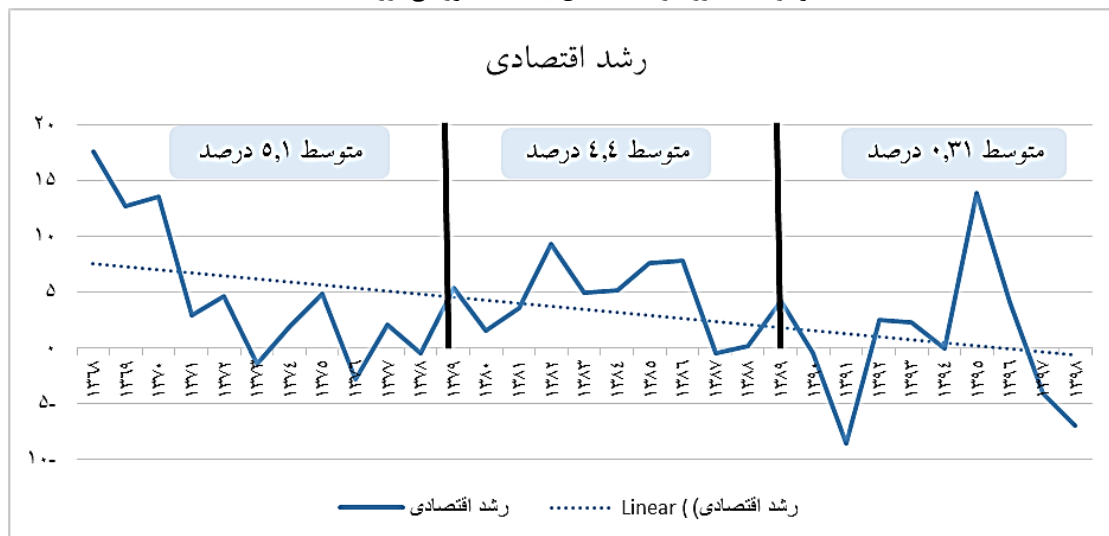
^۱ برای محاسبه ضریب پراکندگی از تقسیم انحراف معیار بر میانگین داده‌ها ضرب در ۱۰۰ استفاده شده است. این عدد نشان می‌دهد که بطور متوسط رشد اقتصادی به میزان ۳۰ درصد از میانگین خودش انحراف دارد.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۷۳	تاریخ: ۱۳۹۹	

سال برنامه ششم هدف برنامه (حتی برنامه پنجم) در مورد رشد اقتصادی محقق نشده است و فاصله زیادی با آن وجود دارد.

در دهه ۱۳۹۰ اقتصاد ایران تلاطمات زیادی را تجربه کرده است و انتظار می‌رفت با توجه به شوک‌های به وقوع پیوسته در اقتصاد، برنامه مقاوم‌سازی اقتصادی جدی‌تر در پیش گرفته شود. این در حالی است که با شدت گرفتن تحریم‌ها، به دلیل کم توجهی به مقاوم‌سازی، اقتصاد ایران از فصل دوم سال ۱۳۹۷ وارد رکود شد و هنوز هم ادامه دارد.

نمودار (۳-۱). روند رشد اقتصادی (با نفت) کشور طی دوره ۹۸-۱۳۶۸

ماخذ: مرکز آمار ایران.

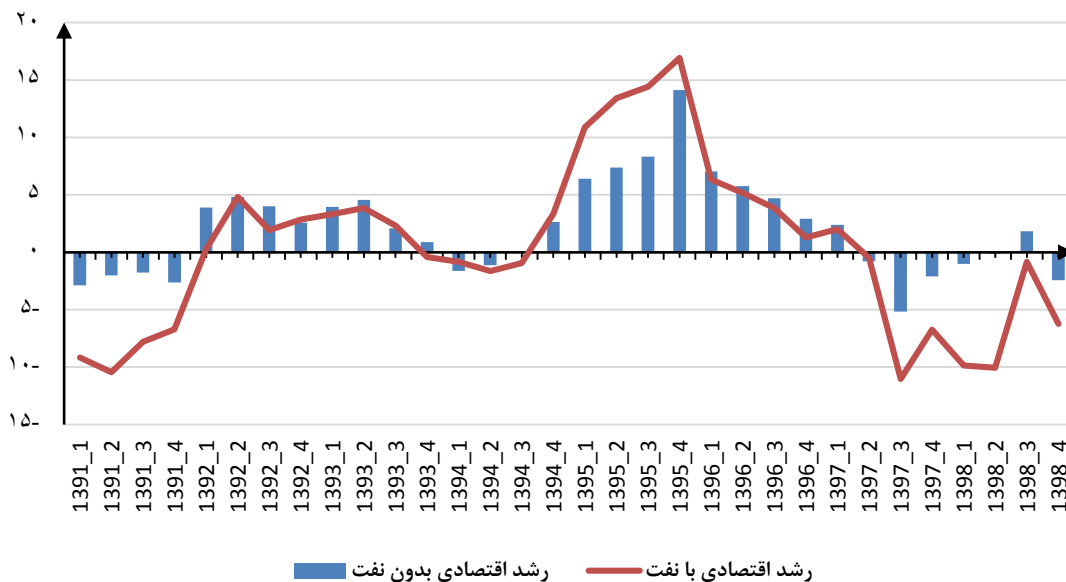
بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران، تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت پایه و به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ از ۷۴۷۹,۲ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۷ به ۶۹۶۲ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ کاهش یافته است و گویای افت تولید ناخالص داخلی به میزان ۶,۹ درصد طی دوره زمانی مذکور است. با توجه به وضعیت کلی اقتصاد در سال ۱۳۹۸، محاسبات فصلی نشان می‌دهد که اقتصاد ایران در سال مذکور نسبت به دوره مشابه سال قبل منقبض‌تر شده است. بنابراین، رشد اقتصادی کشور در سال ۱۳۹۸ همانند سال‌های قبل به نوعی از یک ناپایداری میان‌مدت و بلندمدت رنج می‌برد که اقتصاد را از منافع یک رشد باثبات و بالا در اقتصاد کشور در سالیان گذشته بی‌بهره کرده است.

نمودار (۳-۲) روند فصلی رشد اقتصادی را برای دوره ۱۳۹۱-۱۳۹۸ نشان می‌دهد. همان‌طوریکه از این نمودار ملاحظه می‌شود اقتصاد ایران از فصل دوم ۱۳۹۷ وارد رکود شده و با توجه به روند چند فصل قبل انتظار می‌رفت در فصل چهارم سال ۱۳۹۸ از رکود خارج شود که ورود میهمان ناخوانده

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۷۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

کرونا باعث به تعویق افتادن خروج از رکود گردید. افت بخش معدن که عمدتاً متأثر از کاهش استخراج نفت و گاز (۴۶,۹ درصد افت) بود بیشترین تأثیر منفی را بر ورود اقتصاد ایران به رکود بازی کرد. از منظر تقاضا نیز کاهش قابل ملاحظه خالص صادرات (۱۶,۵ درصد کاهش) و تشکیل سرمایه در ماشین آلات (واردات کالاهای سرمایه‌ای) بیشترین تأثیر را در افت رشد اقتصادی داشتند. از فصل دوم سال ۱۳۹۷ که اقتصاد وارد رکود شد و در فصل سوم به اوج خود (۵,۲- درصد) رسید، روند بهبودی آغاز شد بطوریکه در فصل سوم سال ۱۳۹۸ رشد اقتصادی (۱,۸ درصد) کشور مثبت گردید، لیکن با شیوع بیماری کرونا و نیمه تعطیل شدن کسب و کارها مجدداً تولید افت کرد و در فصل چهارم به منفی ۱,۷ درصد رسید.

نمودار (۳-۲). روند فصلی رشد اقتصادی طی دوره فصل اول ۱۳۹۱ لغایت فصل چهارم ۱۳۹۸

ماخذ: مرکز آمار ایران.

رشد اقتصادی به تفکیک فعالیت‌های اقتصادی

مطابق جدول (۳-۱) در زیرگروه‌های تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۸ گروه کشاورزی^۱ ۲,۸ درصد، گروه صنعت^۲ ۱۴,۷- درصد رشد داشتند و رشد گروه خدمات^۳ نیز نسبت به سال قبل از آن حدود ۰,۷

^۱ گروه کشاورزی شامل زیرگروه‌های کشاورزی و ماهیگیری.

^۲ گروه صنعت شامل زیرگروه‌های معدن (شامل استخراج نفت و گاز طبیعی و سایر معادن)؛ صنعت (ساخت)؛ تامین آب برق و گاز طبیعی و ساختمان

^۳ گروه خدمات شامل زیرگروه‌های عمده و خرده فروشی، هتل و رستوران؛ حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات؛ واسطه‌گری‌های مالی؛ مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار؛ امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری؛ و خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۷۵	تاریخ: ۱۳۹۹	

درصد کاهش داشته است. بر این اساس، رشد اقتصادی در گروه صنعت و خدمات نسبت به سال قبل از آن نه تنها کاهش یافته بلکه منفی نیز بوده است. تحلیل دقیق تر اجزای گروه های مختلف نشان می دهد:

رشد ۲٫۸ درصدی گروه کشاورزی عمدتاً ناشی از رشد ۳٫۲ درصدی زیرگروه کشاورزی^۱ بوده است. در این سال زیرگروه ماهیگیری رشد ۵٫۵- درصدی داشته است. با توجه به ضریب اهمیت بالای زیرگروه کشاورزی نسبت به زیرگروه ماهیگیری رشد مثبت این زیرگروه، رشد منفی زیرگروه ماهیگیری را در این گروه جبران کرده است.

جدول (۳-۱). رشد تولید ناخالص داخلی و ارزش افزوده گروه های اقتصادی به قیمت های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

گروه های اقتصادی	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
گروه کشاورزی	۵٫۴	۴٫۵	۱٫۳	-۱٫۵	۲٫۸
کشاورزی	۵٫۴	۴٫۶	۱٫۲	-۲٫۲	۳٫۲
ماهیگیری	۳٫۷	۲٫۵	۴٫۵	۱۶٫۱	-۵٫۵
گروه صنعت	-۰٫۲	۲۵٫۱	۲٫۴	-۹٫۱	-۱۴٫۷
معدن	۱٫۸	۳۳٫۵	۰٫۹	-۱۳٫۳	-۳۲٫۸
استخراج نفت و گاز طبیعی	-۰٫۲	۳۶٫۰	۰٫۷	-۱۴٫۱	-۳۵٫۰
سایر معادن	۳۵٫۲	۱٫۶	۴٫۸	۰٫۸	-۲٫۱
صنعت	-۴٫۶	۱۰٫۷	۸٫۵	-۶٫۵	-۱٫۸
تأمین آب، برق و گاز طبیعی	۷٫۷	۳۲٫۶	۰٫۶	-۳٫۵	۲٫۶
ساختمان	-۷٫۴	۱۶٫۳	-۳٫۷	-۴٫۲	۶٫۲
گروه خدمات	-۱٫۵	۴٫۶	۵٫۶	۰٫۷	-۰٫۷
عمده و خرده فروشی، هتل و رستوران	-۱۲٫۶	۴٫۶	۱۴٫۳	-۶٫۱	-۴٫۵
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۲٫۶	۸٫۵	۸٫۱	۱٫۸	۰٫۸
واسطه گری های مالی	۱۹٫۴	۱۸٫۹	-۱٫۵	-۰٫۱	۰٫۹
مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار	۱٫۲	۲٫۳	۴٫۲	۱٫۴	۳٫۸
امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری	-۱٫۶	۰٫۴	۰٫۹	۵٫۸	-۳٫۲
خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی	-۲٫۰	-۰٫۳	۲٫۶	۵٫۴	-۵٫۸
جمع ارزش افزوده رشته فعالیت ها	-۰٫۵	۱۳٫۳	۳٫۹	-۴٫۰	-۶٫۶
خالص مالیات بر واردات	-	-	-	-	-
محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)	-۰٫۱	۱۳٫۹	۴٫۱	-۴٫۱	-۶٫۹
محصول ناخالص داخلی (بدون نفت)	۰٫۰	۹٫۱	۵٫۰	-۱٫۵	-۰٫۵

مأخذ: مرکز آمار ایران.

کاهش ۱۴٫۷ درصدی رشد تولید ناخالص ملی گروه صنعت، عمدتاً ناشی از کاهش ۳۲٫۸ درصدی در زیرگروه معدن، ۱٫۸ درصدی زیرگروه صنعت (ساخت) بوده است. زیرگروه ساختمان نیز با رشد ۶٫۲ درصدی عامل مثبتی در رشد گروه صنعت در این سال به شمار می رود. رشد منفی گروه معدن نیز

^۱ بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران گروه کشاورزی شامل دو زیرگروه کشاورزی با سهم ۹۰ درصدی و زیرگروه ماهیگیری با سهم ۱۰ درصدی است.

از رشد ۳۵- درصدی زیرگروه استخراج نفت و گاز طبیعی رقم خورده و زیرگروه سایر معادن با رشد ۲,۱- درصدی نقش فزاینده در کاهش رشد ارزش افزوده زیرگروه معدن داشته است. در مجموع عامل اصلی رشد منفی گروه صنعت در سال ۱۳۹۸ مبتنی بر زیرگروه‌های معادن (استخراج نفت و گاز طبیعی) و صنعت بوده است. افزایش ۶,۲ درصدی ارزش افزوده ساختمان نیز دارای تأثیر افزایشی بر تقاضای محصولات صنعتی و معدنی بوده و نقش بازدارنده‌ای در کاهش بیشتر رشد گروه صنعت ایفا کرده است.

طی دوره ۹۸-۱۳۹۴ گروه صنعت بیشترین رشد (۲۱ درصد) را در سال ۱۳۹۵ هم‌زمان با گشایش‌های برجامی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های خالی به علت تحریم‌های سال ۱۳۹۱ داشته است. با این حال، در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ هم‌زمان با اعمال مجدد تحریم‌ها، افت صادرات و تولید نفت و کاهش درآمدهای ارزی کشور، تأمین نیازهای ارزی بخش‌های غیرنفتی اقتصاد با محدودیت مواجه شد و در نتیجه عملکرد تولید را نیز تحت تأثیر قرارداد. معمولاً بخش صنعت با تولید ناخالص داخلی همبستگی بالایی دارد. لذا کاهش رشد اقتصادی با کاهش رشد ارزش افزوده بخش صنعت نیز همراه است. بخش مهمی از این موضوع ناشی از این است که عمده محصولات صنعتی در بازار داخلی به فروش می‌رسند، لذا کاهش رشد اقتصادی به معنای کوچک شدن بازار داخلی فروش محصولات صنعتی و بروز رکود در بخش صنعت به علت کاهش تقاضای محصولات صنعتی است. تحریم‌ها عمدتاً از کانال افزایش هزینه‌های تجاری ناشی از تحریم و افزایش نرخ ارز بر افزایش قیمت‌ها تأثیر می‌گذارد. کاهش تولید بخش قابل‌توجهی از محصولات صنعتی به دلیل وابستگی به واردات، از طریق گسترش به بنگاه‌های کوچک‌تر نیز می‌تواند به کاهش بیشتر محصولات تولیدی صنعت ختم شود.

ساختمان تنها بخش گروه صنعت بود که از زمستان ۱۳۹۷ تا پاییز ۱۳۹۸ رشد مثبت را ثبت کرد. اما فعالیت این بخش نیز در فصل چهارم ۱۳۹۸ وارد رکود شد. رشد این بخش که در فصل سوم معادل ۱۲ درصد بود، در زمستان به ۳,۲- درصد رسید. تمام فعالیت‌هایی که محصول آنها به صورت ثابت و غیرمنقول در اشکال مختلف ساختمان و بنا تجسم می‌یابد، تولید ساختمان نامیده می‌شود. این ساختمان‌ها هم شامل ساختمان مسکونی، هم شامل ساختمان‌های صنعتی، آموزشی، بهداشتی، ورزشی، تجاری و ساختمان‌های زیربنایی مانند سد، سیلو، بندر، تونل، فرودگاه، مترو و... است. در این بخش میزان عملکرد بودجه عمرانی دولت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی اثر مهمی دارد. داده‌ها نشان می‌دهد تشکیل سرمایه ثابت در بخش ساختمان در فصل زمستان منفی شد و معادل ۳,۳- درصد گزارش شد. در حالی که سرمایه‌گذاری بخش ساختمان در سه فصل ابتدایی سال گذشته مثبت بود و در فصل سوم تا مثبت ۱۱,۹ درصد نیز پیش رفته بود.

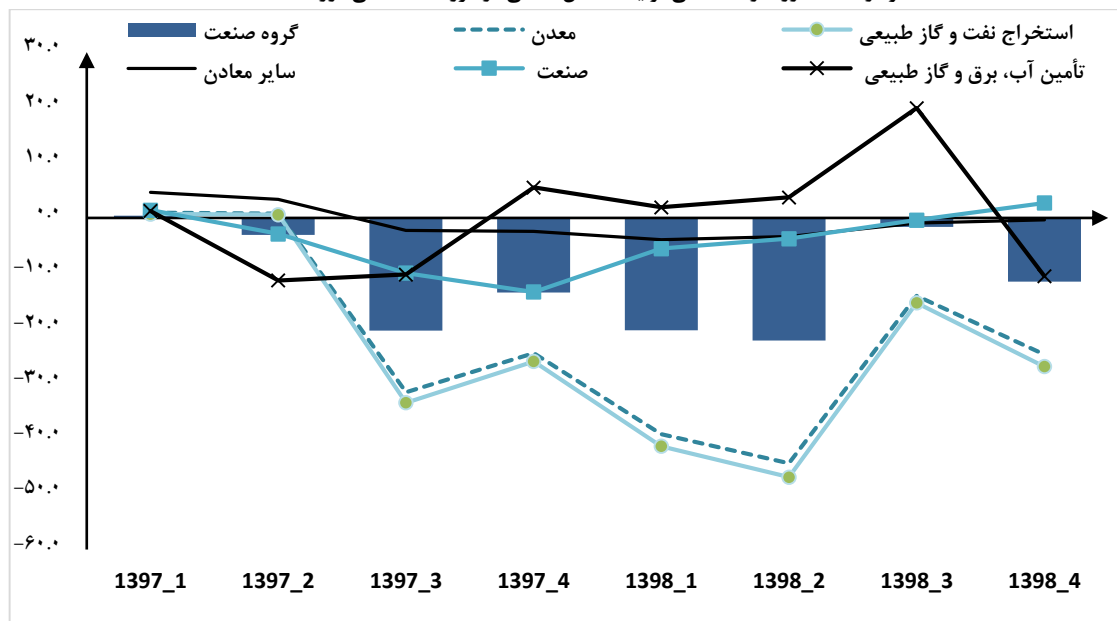
مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۷۷	تاریخ: ۱۳۹۹	

در بین رشته فعالیت‌های خدماتی که از ارتباط بیشتری با حوزه صنعت، معدن و تجارت برخوردارند می‌توان به رشد ۴,۵- درصدی ارزش‌افزوده رشته فعالیت‌های عمده‌فروشی، خرده‌فروشی هتل و رستوران (که بخش اعظم از آن به بازرگانی داخلی مرتبط است و در انتهای سال ۱۳۹۸ به شدت تحت تأثیر پیامدهای شیوع کرونا قرار گرفت) اشاره کرد که تحت تأثیر آن باوجود رشد مثبت ۰,۸ درصدی زیرگروه حمل‌ونقل و انبارداری و ارتباطات و همچنین رشد ۳,۸ درصدی مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار، رشد بخش خدمات ۰,۷- درصد رسید.

ارزش‌افزوده گروه کشاورزی و رشته فعالیت تأمین آب، برق و گاز طبیعی به‌عنوان استفاده‌کنندگان از تولیدات صنعتی به ترتیب با رشد ۲,۸ و ۲,۶ درصدی همراه بوده‌اند. عمدتاً به‌تناسب رشد ارزش‌افزوده گروه کشاورزی تقاضا برای ماشین‌آلات کشاورزی و همچنین کود و سموم تولیدی بخش صنعت افزایش می‌یابد. همچنین در زیرگروه تولید آب، برق و گاز نیز بخشی از نیاز کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای مورد استفاده از طریق بخش صنعت تأمین می‌شود. بر این اساس، رشد مثبت این دو بخش به معنای افزایش تقاضا برای بخش صنعت تلقی می‌شود. افزایش تقاضا از این کانال به بهبود رشد بخش صنعت (ساخت) از ۶,۵- درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱,۸- درصد در سال ۱۳۹۸ کمک کرد.

بررسی فصلی رشد اقتصادی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بر تأثیر قابل‌توجه تحریم‌ها بر روند رشد گروه صنعت حکایت دارد. همان‌طور که در نمودار (۳-۳) مشاهده می‌شود با شروع تحریم‌های نفتی در فصل سوم سال ۱۳۹۷ رشد گروه صنعت به ۲۰,۴- درصد رسیده است که با وخیم تر شدن رشد در زیرگروه استخراج نفت و گاز طبیعی در فصل اول و دوم ۱۳۹۸، رشد زیرگروه صنعت به ۲۲,۱- درصد در فصل دوم همین سال رسیده است که نشان‌دهنده تأثیر بیشتر تحریم‌ها در این زیرگروه بوده است.

نمودار (۳-۳). روند رشد فصلی تولید ناخالص داخلی در گروه صنعت طی دوره ۱۳۹۷-۹۸

مأخذ: مرکز آمار ایران.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۷۸	تاریخ: ۱۳۹۹		

رشد اقتصادی که بدنبال شروع تهدیدات رئیس‌جمهور آمریکا از زمان انتخابات این کشور مبنی بر خروج از برجام از فصل دوم سال ۱۳۹۶ کاهش یافته بود. از فصل دوم سال ۱۳۹۷ تا فصل چهارم ۱۳۹۸ نیز منفی شد؛ بطوری که در فصل چهارم سال ۱۳۹۸ برابر ۶,۲- درصد بود. رشد ارزش افزوده در بخش صنعت نیز از فصل دوم سال ۱۳۹۷ تا شش فصل متوالی (فصل سوم ۱۳۹۸) منفی شد. کاهش رشد ارزش افزوده بخش صنعت نیز از ۲,۹- درصد در فصل دوم سال ۱۳۹۷ به ۱۳,۴- درصد در فصل چهارم این سال نیز مؤید روند کاهشی رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۷ در بخش صنعت بوده است. با شروع سال ۱۳۹۸ روند کاهشی رشد ارزش افزوده بخش صنعت کندتر شده و ۰,۴- درصد در فصل سوم ۱۳۹۸ رسید. ولی در فصل چهارم ۱۳۹۸ مثبت شده است. بخش عمده و خرده‌فروشی، هتل و رستوران نیز از فصل دوم سال ۱۳۹۷ با رشد منفی روبرو شده است.

بر این اساس تحریم توانسته از کانال‌های مختلفی بر اقتصاد کشور تأثیر بگذارد. کانال‌های اثرگذاری تحریم بر رشد اقتصادی در کادر (۵) بررسی شده است.

کادر (۵). مجاری مهم اثرگذاری تحریم بر رشد اقتصادی

اعمال تحریم‌ها امکان بهره‌گیری کامل از مزیت‌های نسبی کشور را ناممکن می‌کند و رشد اقتصادی را دچار اختلال می‌کند. این امر با تأثیر بر میزان تولید، ساختار بهره‌گیری از عوامل تولید و اختلال در قیمت‌های نسبی آثار خود را بر اقتصاد برجای می‌گذارد. همچنین کاهش مصرف ناشی از شوک‌های قیمتی را نیز به همراه خواهد داشت. در بخش‌های تولیدی کانال‌های اصلی اثرگذاری تحریم‌ها از مجاری جریان تجارت (حجم و قیمت)، جریان سرمایه و فضای سیاسی است.

شکل (۱). چارچوب مفهومی مجاری اثرگذاری تهدید و یا تحمیل تحریم‌های ظالمانه بر فضای تولید و تجارت

محور	جریان تجارت	جریان سرمایه	فضای سیاسی
کانال‌ها	صادرات نهادهای وارداتی تکنولوژی نوسانات تجاری	سرمایه‌گذاری (داخلی و خارجی و FDI) سرمایه انسانی نقل و انتقال مالی	ریسک
پیامدها	محدود شدن منابع ارزی تضعیف رابطه مبادله تجارت تورم وارداتی کاهش بهره‌وری و افزایش بیکاری کاهش مزیت‌های رقابتی کاهش انباشت سرمایه	کاهش و یا توقف جریان ورود سرمایه مخارج دولت (طرح‌های عمرانی) کاهش توسعه سرمایه انسانی خروج سرمایه (ارز و کالا) افزایش نرخ ارز و نوسانات	نوسانات نرخ ارز بدتر شدن محیط سرمایه‌گذاری بدتر شدن محیط کسب‌وکار افزایش هزینه‌های مبادله محدود شدن بازارهای صادراتی

مأخذ: کتاب سال صنعت، معدن و تجارت (۱۳۹۷).

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۷۹

جریان تجارت: تغییرات تجارت در حوزه صادرات و واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌گذاری می‌تواند بر تأمین نیازهای داخلی کشور و همچنین تولید کالاهای واسطه‌ای اثرگذاری بر هزینه‌های تولید و تأمین مواد اولیه آن تأثیرگذار باشد. همچنین کاهش واردات کالاهای سرمایه‌ای و انباشت سرمایه به‌خصوص در بخش‌های تولیدی را با کاهش مواجه خواهد کرد، کما اینکه کاهش انتقال تکنولوژی از کانال واردات کالاهای سرمایه‌ای نیز می‌تواند بر تولید اثرگذار باشد.

از آنجایی که انتقال تکنولوژی نیز با کاهش مواجه می‌شود، کارایی فنی، مزیت‌های رقابتی و بهره‌وری عوامل تولید کاهش خواهد یافت و از این طریق نیز تولید زیان خواهد دید.

جریان سرمایه: اثر تحریم بر جریان سرمایه نیز یکی از کانال‌های اثرگذاری تحریم بر سایر متغیرها است. تحریم‌های اقتصادی به‌طور مستقیم بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) اثرگذار است که این اثرگذاری شامل حمایت‌های مالی و فنی از کشور هدف، افزایش بدهی‌ها و به‌طور کلی کاهش اعتماد مصرف‌کنندگان می‌شود. دوم اینکه تحریم‌ها شامل یک تغییر منفی در نرخ ارز کشور هدف خواهد شد به‌نوعی باعث خروج سرمایه از کشور تحریم شده می‌گردد. این سه کانال به‌صورت منفی تحت تأثیر تحریم‌ها قرار خواهند گرفت. از آنجاکه تحریم‌ها می‌توانند این جریان سرمایه به کشور هدف را متوقف کنند به‌طور غیرمستقیم رشد را در کشور تحریم شده مختل خواهند کرد.

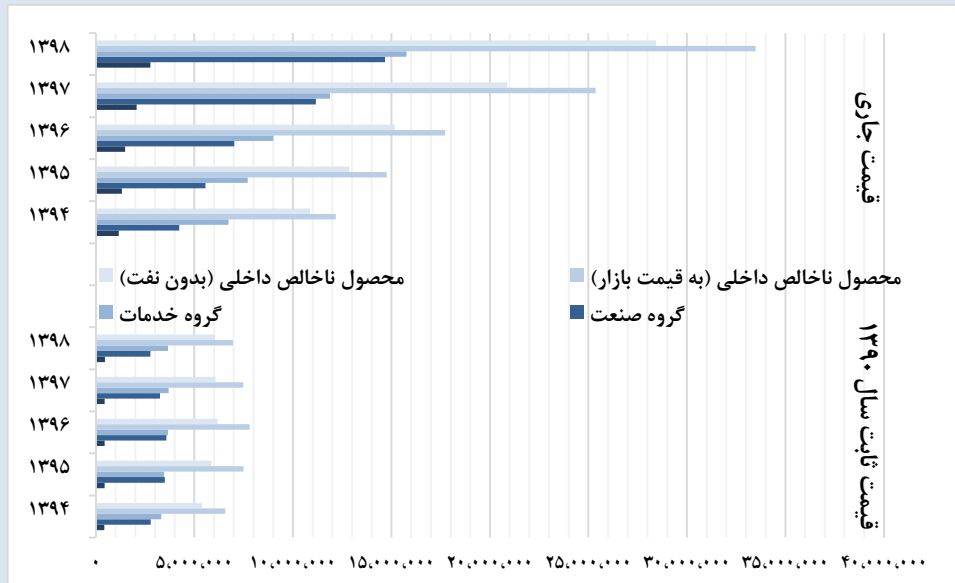
نااطمینانی سیاسی: به هر مقیاس بی‌ثباتی دولت و حکومت کشور تحریم شونده اشاره دارد که می‌تواند شامل تغییر در حکومت، انحراف در قانون اساسی و یا نوسان سیاسی باشد. این امر اثرات مخربی بر رشد اقتصادی دارد. اعمال تحریم‌ها در شرایط نااطمینانی سیاسی به انحراف در جریان تجارتی و همچنین سرمایه منجر خواهد شد و در نتیجه رشد اقتصادی را کاهش خواهد داد.

بررسی ارقام مطلق تولید ناخالص داخلی طی دوره ۱۳۹۸-۱۳۹۴ به قیمت‌های ثابت و جاری نکات قابل توجهی را نشان می‌دهد. اگرچه که ارقام جاری تولید ناخالص داخلی طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸ روندی رو به رشد داشته است، ارقام ثابت در سال ۱۳۹۸ کاهش را نشان می‌دهد. همچنین مقایسه ارقام مطلق در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت در بخش‌هایی همچون صنعت و ساختمان که نیرومحركه رشد اقتصادی کشور است وضعیت بهتری نسبت به سال ۱۳۹۷ داشته است. به عبارتی در سال ۱۳۹۸ اقتصاد ایران در بخش‌های صنعت و ساختمان تا حدی در مسیر بهبود قرار داشتند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۸۰	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

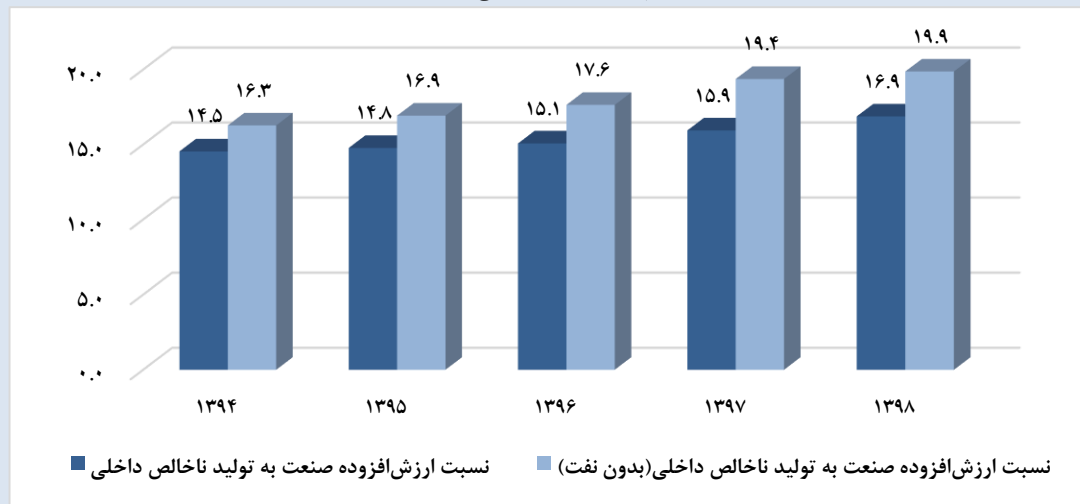
کادر (۶). روند محدود شدن توسعه صنعتی در اقتصاد کشور

نمودار (۳-۴). تولید ناخالص داخلی در بخش‌های مختلف اقتصادی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ و جاری (میلیارد ریال)

روند سهم ارزش افزوده زیرگروه صنعت (ساخت) از کل تولید ناخالص داخلی و تولید ناخالص داخلی بدون نفت طی دوره موردبررسی تقریباً افزایشی بوده است. در سال ۱۳۹۸ به دلیل افزایش بیشتر ارزش افزوده بخش صنعت در مقایسه با رشد کل تولید ناخالص داخلی و تولید ناخالص داخلی بدون نفت، نسبت ارزش افزوده صنعت به تولید ناخالص داخلی نسبت به سال ۱۳۹۷ افزایش داشته است. با این وجود، به دلیل رشد اندک سرمایه‌گذاری انتظار رشد قابل توجه سهم صنعت از تولید وجود ندارد. همچنین، در سال‌های اخیر قدرت خرید مردم متناسب با روند افزایش قیمت کالاهای صنعتی رشد نکرده است، لذا زیرگروه صنعت علاوه بر مشکل سرمایه‌گذاری و تأمین مالی با نرخ سود مناسب، با کمبود تقاضای مؤثر نیز مواجه بوده است.

نمودار (۳-۵). روند سهم صنعت از اقتصاد ملی به قیمت‌های جاری (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۸۱	تاریخ: ۱۳۹۹	

مطابق جدول (۳-۲) تحلیل سهم از رشد ارزش افزوده گروه‌های مختلف اقتصادی از رشد ارزش افزوده کل اقتصاد طی دوره ۹۸-۱۳۹۴ نشان می‌دهد:

در سال ۱۳۹۸ گروه صنعت سهم ۶,۴- واحد درصدی در رشد منفی این سال داشته است که این امر عمدتاً به دلیل تحریم‌های نفتی و رکود حاکم بر بخش صنعت، همچنین بحران ارزی و نااطمینانی در فضای اقتصادی و سیاست‌گذاری کشور بوده است. در این سال، گروه صنعت عامل مسلط در وقوع رشد منفی کل اقتصادی این سال بوده است.

در زیرگروه‌های گروه صنعت زیرگروه معدن از ناحیه استخراج نفت و گاز طبیعی با سهم ۶,۵- واحد درصدی بیشترین تأثیر را در رشد منفی این گروه داشته است. همچنین زیرگروه صنعت با سهم ۰,۲- واحد درصدی عامل دوم در کاهش رشد اقتصادی گروه صنعت بوده است. بر این اساس، بیشترین کاهش رشد اقتصادی از ناحیه کاهش تولید نفت بوده است.

همچنین مطابق جدول (۳-۲) عامل عمده دیگر در کاهش نرخ رشد تولید ناخالص داخلی را باید در کاهش ارزش افزوده فعالیت‌های «عمده و خرده‌فروشی، هتل و رستوران»، جستجو کرد. سهم زیرگروه عمده و خرده‌فروشی، هتل و رستوران از رشد اقتصادی سال ۱۳۹۷، ۰,۵- واحد درصد بوده است.

بررسی سهم از رشد ارزش افزوده فعالیت‌های مختلف اقتصادی طی دوره ۹۸-۱۳۹۴، تغییر قابل توجه سهم زیرگروه صنعت از تولید ناخالص داخلی را نشان می‌دهد؛ سهم زیرگروه صنعت از ۱,۳ واحد درصد در سال ۱۳۹۵ به ۰,۲- واحد درصد در سال ۱۳۹۸ رسیده است که مؤید کاهش سهم زیرگروه صنعت در رشد اقتصادی کشور است. علاوه بر این، طی این دوره زیرگروه‌های خدمات نیز با کاهش سهم در رشد اقتصادی مواجه شده‌اند.

جدول (۳-۲). سهم از رشد تولید ناخالص فعالیت‌های اقتصادی داخلی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

گروه‌های اقتصادی	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
گروه کشاورزی	۰,۳	۰,۳	۰,۱	-۰,۱	۰,۲
کشاورزی	۰,۳	۰,۳	۰,۱	-۰,۱	۰,۲
ماهیگیری	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰
گروه صنعت	-۰,۱	۱۰,۶	۱,۱	-۴,۲	-۶,۴
معدن	۰,۳	۶,۵	۰,۲	-۲,۹	-۶,۶
استخراج نفت و گاز طبیعی	۰,۰	۶,۵	۰,۱	-۳,۰	-۶,۵
سایر معادن	۰,۴	۰,۰	۰,۱	۰,۰	۰,۰
صنعت	-۰,۶	۱,۳	۱,۰	-۰,۸	-۰,۲
تأمین آب، برق و گاز طبیعی	۰,۵	۲,۱	۰,۰	-۰,۳	۰,۲
ساختمان	-۰,۳	۰,۶	-۰,۱	-۰,۲	۰,۲
گروه خدمات	-۰,۷	۲,۳	۲,۶	۰,۳	-۰,۳

عمده و خرده‌فروشی، هتل و رستوران	-۱,۵	۰,۵	۱,۴	-۰,۷	-۰,۵
حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات	۰,۲	۰,۷	۰,۶	۰,۱	۰,۱
واسطه‌گری‌های مالی	۰,۶	۰,۸	-۰,۱	۰,۰	۰,۰
مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار	۰,۲	۰,۳	۰,۵	۰,۲	۰,۵
امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری	-۰,۲	۰,۱	۰,۱	۰,۶	-۰,۴
خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰
رشد ارزش‌افزوده رشته فعالیت‌ها	-۰,۵	۱۳,۲	۳,۸	-۳,۹	-۶,۵

مأخذ: مرکز آمار ایران.

بر اساس جدول (۳-۳) در سال ۱۳۹۸ سهم گروه صنعت به‌عنوان عامل مسلط در کاهش رشد اقتصادی نسبت به سهم گروه‌های کشاورزی و خدمات افزایش داشته است. با توجه به کاهش سهم ارزش‌افزوده گروه صنعت از تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ از ۴۴ درصد به ۴۳,۸ درصد، سهم زیرگروه صنعت از تولید ناخالص داخلی در مدت مذکور از ۱۵,۹ درصد به ۱۶,۹ درصد افزایش یافته است. گفتنی است که در سال ۱۳۹۸، تولید ناخالص داخلی با شتاب بیشتری نسبت به گروه صنعت کاهش داشته است. همچنین سهم گروه خدمات از تولید ناخالص داخلی، در سال ۱۳۹۸ معادل ۰,۳ واحد درصد افزایش داشته است.

جدول (۳-۳). ترکیب ارزش‌افزوده فعالیت‌های اقتصادی از تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد)

گروه‌های اقتصادی	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
گروه کشاورزی	۹,۶	۹,۰	۸,۴	۸,۱	۸,۳
کشاورزی	۹,۰	۸,۵	۷,۹	۷,۵	۷,۷
ماهیگیری	۰,۶	۰,۵	۰,۵	۰,۶	۰,۶
گروه صنعت	۳۴,۸	۳۷,۷	۳۹,۶	۴۴,۰	۴۳,۸
معدن	۱۱,۳	۱۳,۵	۱۵,۶	۱۸,۸	۱۶,۳
استخراج نفت و گاز طبیعی	۱۰,۶	۱۲,۷	۱۴,۶	۱۷,۷	۱۵,۱
سایر معدن	۰,۶	۰,۸	۱,۰	۱,۱	۱,۲
صنعت	۱۴,۵	۱۴,۸	۱۵,۱	۱۵,۹	۱۶,۹
تأمین آب، برق و گاز طبیعی	۴,۶	۵,۲	۵,۱	۵,۴	۶,۴
ساختمان	۴,۴	۴,۳	۳,۸	۳,۹	۴,۲
گروه خدمات	۵۵,۳	۵۲,۳	۵۰,۸	۴۶,۸	۴۷,۱
عمده و خرده‌فروشی، هتل و رستوران	۱۳,۲	۱۲,۳	۱۲,۵	۱۲,۳	۱۲,۶
حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات	۹,۶	۹,۱	۸,۷	۸,۲	۸,۵
واسطه‌گری‌های مالی	۲,۲	۲,۰	۱,۸	۱,۷	۱,۸
مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار	۱۴,۹	۱۴,۳	۱۳,۷	۱۲,۲	۱۲,۶
امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری	۱۴,۳	۱۳,۷	۱۳,۱	۱۱,۷	۱۰,۹
خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی	۱,۰	۰,۹	۰,۹	۰,۸	۰,۷

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹
	صفحه: ۸۳	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی

۹۹,۲	۹۹,۰	۹۸,۸	۹۹,۰	۹۹,۶	جمع ارزش افزوده رشته فعالیت‌ها
۰,۸	۱,۰	۱,۲	۱,۰	۰,۴	خالص مالیات بر واردات
۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)
۸۴,۹	۸۲,۳	۸۵,۴	۸۷,۳	۸۹,۴	محصول ناخالص داخلی (بدون نفت)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

تحلیل گروه صنعت نشان می‌دهد که اغلب زیرگروه‌های این بخش به جز استخراج نفت و گاز طبیعی با افزایش سهم همراه بوده‌اند. زیرگروه صنعت و معدن به ترتیب با اختصاص مقادیر ۱۶,۳ و ۱۶,۹ درصد بیشترین سهم از فعالیت‌های اقتصادی گروه صنعت را به خود اختصاص داده‌اند؛ به طوری که سهم زیرگروه صنعت به میزان ۰,۹ درصد افزایش و سهم زیرگروه معدن ۲,۵ درصد نسبت به سال ۱۳۹۷ کاهش داشته است.

در گروه خدمات عمده و خرده‌فروشی، هتل و رستوران با سهم ۱۲,۶ درصدی، مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار با سهم ۱۲,۶ درصدی، امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری به سهم ۱۰,۹ درصدی و حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات با سهم ۸,۵ درصدی بیشترین سهم از گروه خدمات در سال ۱۳۹۸ را داشته‌اند. بررسی سهم این زیرگروه‌ها و مقایسه آن‌ها با ارقام سال ۱۳۹۷ حاکی از افزایش سهم تمامی این فعالیت‌ها به جز امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ است که عمدتاً ناشی از کاهش بیشتر تولید ناخالص داخلی (منبعث از گروه صنعت) نسبت به گروه خدمات بوده است.

۲-۳. اجزای هزینه ناخالص داخلی

بررسی اجزای هزینه ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۸ بیانگر این است که عوامل محدودکننده مخارج کل اقتصاد شامل هزینه مصرف نهایی (خصوصی و دولتی) و خالص صادرات کالاها و خدمات و تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (ماشین‌آلات) بوده است. بررسی اجزای هزینه ناخالص داخلی (به مفهوم ترکیب تقاضای کل اقتصاد) طی دوره ۹۸-۱۳۹۴ نشان می‌دهد:

هزینه مصرف نهایی (شامل خصوصی و دولتی) رشدهای پرنوسانی را طی دوره مورد اشاره تجربه کرده‌اند. اگرچه در سال ۱۳۹۶ رشد ۷,۲ درصدی هزینه مصرف نهایی خصوصی رخ داده است، لیکن این رشد در سال ۱۳۹۸ به میزان ۵,۴- درصد رسیده است.

هیچین با ادامه تحریم‌های بین‌المللی و کاهش فروش نفت، مطابق جدول (۳-۴) هزینه مصرف نهایی دولت که در سال ۱۳۹۷ با رشد ۴,۶ درصدی همراه بوده در سال ۱۳۹۸ به ۳,۶- درصد رسیده است.

^۱. برای محاسبه مصرف نهایی دولت از ارزش افزوده فعالیت‌های امور عمومی، دفاع و تأمین اجتماعی و آموزش دولتی استفاده شده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۸۴	تاریخ: ۱۳۹۹	

جریان درآمد و هزینه‌های دولت به‌منظور تقویت سرمایه‌گذاری زیرساختی عمومی با توجه به آثار منفی تحریم‌ها بر امکانات و توان سرمایه‌گذاری و تولید بخش خصوصی و همچنین در شرایطی که در دوران پیش از تحریم نیز روند تشکیل سرمایه در اقتصاد ایران چندان مناسب نبوده است، بسیار حائز اهمیت است. توجه به حفظ و تقویت سرمایه‌گذاری داخلی از مجرای مشارکت مؤثر دولت در اجرای طرح‌ها و پروژه‌های زیرساختی امری ضروری به نظر می‌رسد. بااین‌حال، کاهش در مصرف نهایی دولت متأثر از اعمال تحریم‌ها و کاهش صادرات نفت خام و فرآورده‌های نفتی بوده است، زیرا منابع درآمدی بودجه دولت تحت تأثیر قرار می‌گیرد و تامین مالی هزینه‌های جاری و حفظ اعتبارات عمرانی دولت در سطوح مناسب مستلزم بازنگری و کارآمد نمودن بودجه و اولویت بخشی به اصلاح جریان درآمدی و هزینه‌ای آن است.

تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در سال ۱۳۹۸، میزان سرمایه‌گذاری کشور به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ با کاهش ۴٫۵ درصدی مواجه بوده است. بخش عمده‌ای از افت سرمایه‌گذاری کشور در این سال ناشی از افت تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ماشین‌آلات (متأثر از کاهش واردات کالاهای سرمایه‌ای) بوده و با رشد ۱۱٫۵- درصدی مواجه شده‌اند؛ این در حالی است که تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ساختمان در سال ۱۳۹۸ مثبت بوده‌اند. رشد منفی تشکیل سرمایه ناخالص نشانگر عدم توسعه ظرفیت‌های جدید برای افزایش تولید و رشد اقتصادی است، به عبارت دیگر تشکیل سرمایه به سمت ایجاد ظرفیت‌های تولیدی مولد هدایت نمی‌شود. در اقتصاد ایران، از بین نهاده‌های تولید، سرمایه به‌طور تاریخی نقش به‌مراتب مهم‌تری داشته است. این ویژگی می‌تواند موجب ناپایداری رشد اقتصادی و پر نوسان بودن آن شود. به‌خصوص وقتی که سرمایه و سرمایه‌گذاری وابسته به درآمدهای حاصل از منابع طبیعی باشند که در این صورت هرگونه نوسان در تولید، فروش یا قیمت آن موجب نوسان بیشتر در سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی در دوره‌های بعد می‌شود.

از مجرای اثرگذاری تحریم‌ها باید عنوان داشت با افزایش تحریم‌ها انتظار می‌رود اولاً انباشت سرمایه در بلندمدت کاهش یابد که متعاقب آن تولید نیز کاهش می‌یابد و همچنین با نوسانات بالای نرخ ارز به دلیل نااطمینانی انتظار می‌رود در بلندمدت تولید کاهش یابد. از طرفی کاهش مصرف خصوصی باعث کاهش تقاضا کالاهای سرمایه‌ای و بادوام شده و این امر نیز در نهایت منجر به کاهش تولید خواهد شد. بنابراین بنگاه‌های تولیدی به علت کاهش دسترسی به نهاده‌های تولیدی و افزایش هزینه‌های آن‌ها به‌واسطه افزایش نرخ ارز از سمت عرضه و همچنین کاهش مصرف کالاهای بادوام به دلیل کاهش قدرت خرید خانوار از سمت تقاضا تحت تأثیر قرار گرفته‌اند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۸۵	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار تاریخ: ۱۳۹۹	

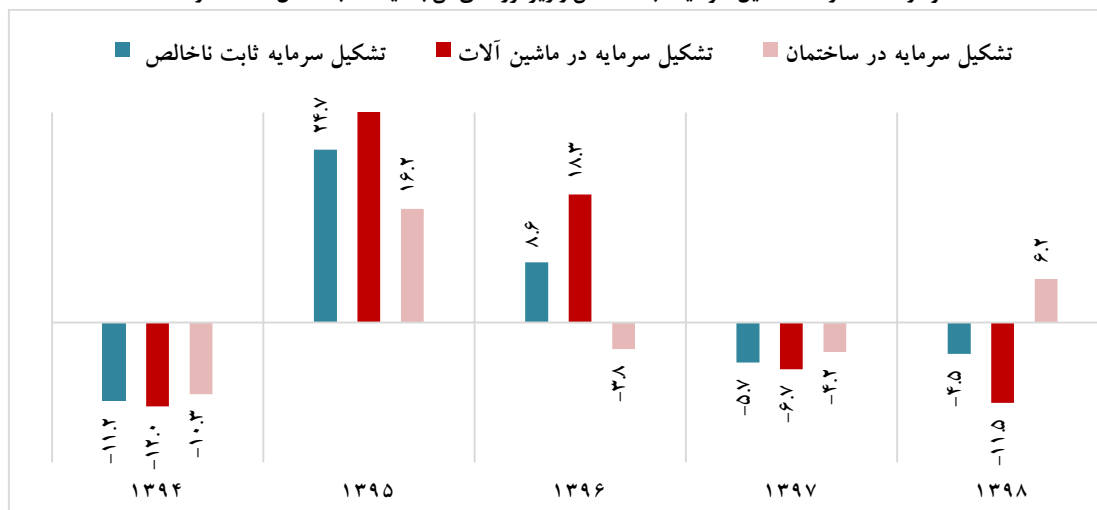
جدول (۳-۴). رشد تولید ناخالص داخلی کشور به تفکیک اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

عنوان	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
هزینه مصرف نهایی					
هزینه مصرف نهایی خصوصی	-۲.۳	۷.۹	۹.۳	-۲.۲	-۵.۴
هزینه مصرف نهایی دولت	-۱۷.۶	۹.۵	۱۵.۱	۴.۸	-۳.۶
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	-۱۱.۲	۲۴.۷	۸.۶	-۵.۷	-۴.۵
تشکیل سرمایه در ماشین‌آلات	-۱۲.۰	۳۲.۲	۱۸.۳	-۶.۷	-۱۱.۵
تشکیل سرمایه در ساختمان	-۱۰.۳	۱۶.۲	-۳.۸	-۴.۲	۶.۲
خالص صادرات کالاها و خدمات	-۲۱.۳	۴۴.۴	۰.۴	-۳.۲	-۱۶.۵
صادرات کالاها و خدمات	-۲۲.۷	۴۲.۴	۳.۲	-۱۰.۱	-۲۱.۶
واردات کالاها و خدمات	-۲۶.۴	۳۶.۹	۱۱.۸	-۲۸.۷	-۴۰.۱
تغییرات موجودی انبار و اشتباهات آماری	-۱۰۵.۱	-۴۰۵.۷	۳۱۹.۷	۴۱.۶	-۲.۶
محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)	-۰.۱	۱۳.۹	۴.۱	-۴.۱	-۶.۹

مأخذ: مرکز آمار ایران.

نرخ رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ماشین‌آلات و ساختمان در سال ۱۳۹۸ نسبت به دوره مشابه سال قبل به ترتیب ۱۱،۵- و ۶،۲ درصد بوده است. علت کاهش تشکیل سرمایه در بخش ماشین‌آلات نیز به دلیل کاهش واردات کالاهای سرمایه‌ای و همچنین کاهش تشکیل سرمایه ماشین‌آلات تولید شده داخل طی سال ۱۳۹۸ نسبت به مدت مشابه سال قبل است. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ساختمان در سه فصل اول سال ۱۳۹۸ مثبت بوده است که در فصل چهارم ۳،۳- درصد رشد داشته و در کل سال با رشد مثبت ۶،۲ درصد همراه بوده است.

نمودار (۳-۶). رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و زیرگروه‌های آن به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

ازجمله دلایل کاهش تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی را باید در امنیت سرمایه‌گذاری کشور جستجو کرد. امنیت سرمایه‌گذاری (به‌عنوان یکی از ابعاد مهم امنیت اقتصادی) دربرگیرنده ابعاد مختلفی شامل (۱) پایین بودن احتمال بروز جنگ با بیگانگان، (۲) ثبات سیاسی، (۳) ثبات در قانون‌گذاری، (۴) محیط سرمایه‌گذاری مناسب، (۵) ابعاد محدود و منطقی ریسک، (۶) کاهش خطر ابطال قراردادها توسط دولت و ایفای تعهدات، (۷) وجود سازوکارهای کم‌هزینه و سریع احقاق حقوق از طریق مراجع قضایی، (۸) شفافیت اطلاعات و بازاریابی از فساد مالی و اقتصادی، (۹) بسترهای رقابت و آزادی اقتصادی، (۱۰) وجود نظام حقوقی مقاوم حمایت از حقوق مالکیت و به‌ویژه مالکیت فکری و معنوی و (۱۱) ثبات اقتصادی از طریق تنظیم سیاست‌های پولی، مالی و ارزی است.

بررسی روند نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی (قیمت جاری) در دوره ۹۸-۱۳۹۴ نشان می‌دهد این نسبت به قیمت‌های جاری از ۲۰,۵ درصد در ابتدای دوره به ۲۳,۷ درصد در انتهای دوره افزایش یافته است. نسبت سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات به تولید نیز از ۱۱,۱ درصد در ابتدای دوره به ۱۴,۶ درصد در انتهای دوره افزایش یافته است. همچنین نسبت سرمایه‌گذاری در ساختمان به تولید از ۹,۳ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۹,۱ درصد در سال ۱۳۹۷ کاهش یافته است. روند افزایشی به قیمت‌های جاری بدان مفهوم است که علاوه بر آنکه رشد سرمایه‌گذاری نسبت به رشد اقتصادی محدودتر بوده و احتمالاً رشد قیمت‌ها در بخش سرمایه‌گذاری نسبت به کل اقتصاد بیشتر بوده است.

جدول (۳-۵). تغییرات نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد)

سال	نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی	نسبت سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات به تولید	نسبت سرمایه‌گذاری در ساختمان به تولید
۱۳۹۴	۲۰,۵	۱۱,۱	۹,۳
۱۳۹۵	۲۱,۶	۱۲,۴	۹,۲
۱۳۹۶	۲۱,۰	۱۲,۸	۸,۲
۱۳۹۷	۲۰,۸	۱۲,۶	۸,۳
۱۳۹۸	۲۳,۷	۱۴,۶	۹,۱

مأخذ: محاسبات بر اساس آمارهای مرکز آمار ایران.

خالص صادرات کالاها و خدمات در سال ۱۳۹۸ کاهش ۱۶,۵ درصدی را تجربه کرده است. این در حالی است که در سال ۱۳۹۷ این مقدار ۳,۲- درصد بوده است. در سال ۱۳۹۸ رشد صادرات کالا و خدمات ۲۱,۶- درصد و واردات کالا و خدمات ۴۰,۱- بوده است، درحالی‌که این ارقام در سال ۱۳۹۷ به ترتیب ۱۰,۱- درصد و ۲۸,۷- درصد بوده است. ضریب همبستگی رشد اقتصادی (با نفت) و رشد واردات در دوره ۹۸-۱۳۹۴ معادل ۰,۹۴ و ضریب همبستگی رشد اقتصادی (بدون نفت) و رشد واردات

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۸۷	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

معادل ۰,۹۸ است. بنابراین تغییرات واردات تأثیرات مستقیمی بر رشد تولید ناخالص ملی دارد به خصوص اینکه این کاهش واردات از ناحیه کاهش واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای باشد. در این حالت با متأثر شدن تولید از نبودن مواد اولیه و نهاده تولیدی رشد اقتصادی تحت تأثیر قرار گرفته است.

سهم اجزای هزینه نهایی از رشد تولید ناخالص داخلی ایران به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ بر اساس جدول (۳-۶) نشان می‌دهد:

در سال ۱۳۹۸، خالص صادرات و واردات به میزان ۲,۸- واحد درصد، هزینه مصرف نهایی خصوصی به میزان ۲,۵- واحد درصد و تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به میزان ۰,۹- واحد درصد در رشد منفی تولید ناخالص داخلی سهم داشته‌اند.

در سال ۱۳۹۸ سهم موجودی انبار از رشد اقتصادی کل میزان قابل توجهی نبوده است (۰,۲ واحد درصد). افزایش موجودی انبار می‌تواند تلاشی برای پیش‌خرید، به‌ویژه از سوی صنایع باشد که مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای را به دلیل بحران ارزی و تحریم پیش رو و پیش‌بینی افزایش قیمت و مشکل در واردات به میزان بیشتری خرید می‌کنند تا در سال آینده استفاده کنند. همچنین می‌تواند نشانه‌ای از احتکار و سودجویی در پی بحران ارزی نیز باشد.

جدول (۳-۶). سهم اجزای هزینه نهایی از رشد تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

عنوان	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
هزینه مصرف نهایی					
هزینه مصرف نهایی خصوصی	-۱.۱	۳.۶	۴.۰	-۱.۰	-۲.۵
هزینه مصرف نهایی دولت	-۴.۷	۲.۱	۳.۲	۱.۱	-۰.۹
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	-۲.۲	۴.۴	۱.۷	-۱.۲	-۰.۹
تشکیل سرمایه در ماشین‌آلات	-۱.۳	۳.۰	۲.۰	-۰.۸	-۱.۴
تشکیل سرمایه در ساختمان	-۱.۰	۱.۴	-۰.۳	-۰.۳	۰.۵
خالص صادرات کالاها و خدمات	-۳.۷	۶.۱	۰.۱	-۰.۵	-۲.۸
صادرات کالاها و خدمات	-۵.۵	۷.۹	۰.۸	-۲.۳	-۴.۷
واردات کالاها و خدمات	-۱.۷	۱.۸	۰.۷	-۱.۸	-۱.۹
تغییرات موجودی انبار و اشتباهات آماری	۱۱.۷	-۲.۳	-۴.۸	-۲.۵	۰.۲
محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)	-۰.۱	۱۳.۹	۴.۱	-۴.۱	-۶.۹

مأخذ: مرکز آمار ایران.

ترکیب اجزای هزینه نهایی از تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های جاری بر اساس جدول (۳-۷) نشان می‌دهد:

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۸۸	تاریخ: ۱۳۹۹	

بخش خصوصی ۴۰,۵ درصد از کل کالاها و خدمات تولید شده در سال ۱۳۹۸ را تقاضا کرده که بیشتر از سایر گروه‌ها بوده است؛ اما این رقم نسبت به سال ۱۳۹۶ کاهش داشته است. این امر نشان می‌دهد به‌طور نسبی میل متوسط به مصرف در این سال کاهش یافته است و این امر با تأثیر بر تقاضای اقتصاد می‌تواند منجر به عمیق شدن رکود شود. تشکیل سرمایه ثابت بنگاه‌ها در رتبه دوم بیشترین سهم از تقاضای کل قرار دارند؛ بطوریکه در سال ۱۳۹۸ معادل ۲۳,۷ درصد از تولید کل را تقاضا کرده است. این سهم نسبت به سال ۱۳۹۷ کاهش ۲,۹ درصدی داشته است. بخش خارجی رتبه سوم بیشترین سهم از تقاضای کل کالاها و خدمات تولید شده در سال ۱۳۹۸ را داشته است؛ به‌طوری‌که در این سال سهم خالص صادرات ایران معادل ۱۳,۵ درصد از تولید ناخالص داخلی بوده است. سهم این گروه نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۰,۲ واحد درصد افزایش یافته است.

جدول (۳-۷). ترکیب اجزای هزینه نهایی از تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های جاری (درصد)

عنوان	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
هزینه مصرف نهایی	-	-	-	-	-
هزینه مصرف نهایی خصوصی	۵۳.۲	۵۰.۵	۴۹.۸	۴۲.۹	۴۰.۵
هزینه مصرف نهایی دولت	۱۵.۶	۱۴.۵	۱۴.۴	۱۲.۸	۱۲.۰
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	۲۰.۵	۲۱.۶	۲۱.۰	۲۰.۸	۲۳.۷
تشکیل سرمایه در ماشین‌آلات	۱۱.۱	۱۲.۴	۱۲.۸	۱۲.۶	۱۴.۶
تشکیل سرمایه در ساختمان	۹.۳	۹.۲	۸.۲	۸.۳	۹.۱
خالص صادرات کالاها و خدمات	۴.۵	۵.۹	۸.۴	۱۳.۳	۱۳.۵
صادرات کالاها و خدمات	۱۷.۹	۲۰.۴	۲۱.۷	۲۳.۱	۲۰.۹
واردات کالاها و خدمات	۱۳.۴	۱۴.۵	۱۳.۳	۹.۸	۷.۴
تغییرات موجودی انبار و اشتباهات آماری	۶.۲	۷.۴	۶.۴	۱۰.۱	۱۰.۳
محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰	۱۰۰.۰

مأخذ: مرکز آمار ایران.

سهم موجودی انبار از کل تولیدات سال ۱۳۹۸ معادل ۱۰,۳ درصد است. این امر می‌تواند نشانه‌ای از تعمیق مشکل کمبود تقاضا در اقتصاد کشور باشد؛ به عبارتی در سال ۱۳۹۸ رکود نسبی در سمت تقاضا کاهش یافته است. از آنجاکه تقاضای بخش خصوصی یکی از مهم‌ترین بخش‌های توضیح دهنده این کاهش نسبی است، می‌توان علت این رکود را به نرخ بازدهی در بازارهای مختلف نسبت داد. نرخ بازدهی در بازارهای مختلف تا حدودی جایگاه میل نهایی به مصرف را تعیین می‌کند. به عبارت دیگر هر چه نرخ بازدهی در بازارهای موازی کالا و خدمات بیشتر باشد، عوامل اقتصادی سرمایه‌گذاری در

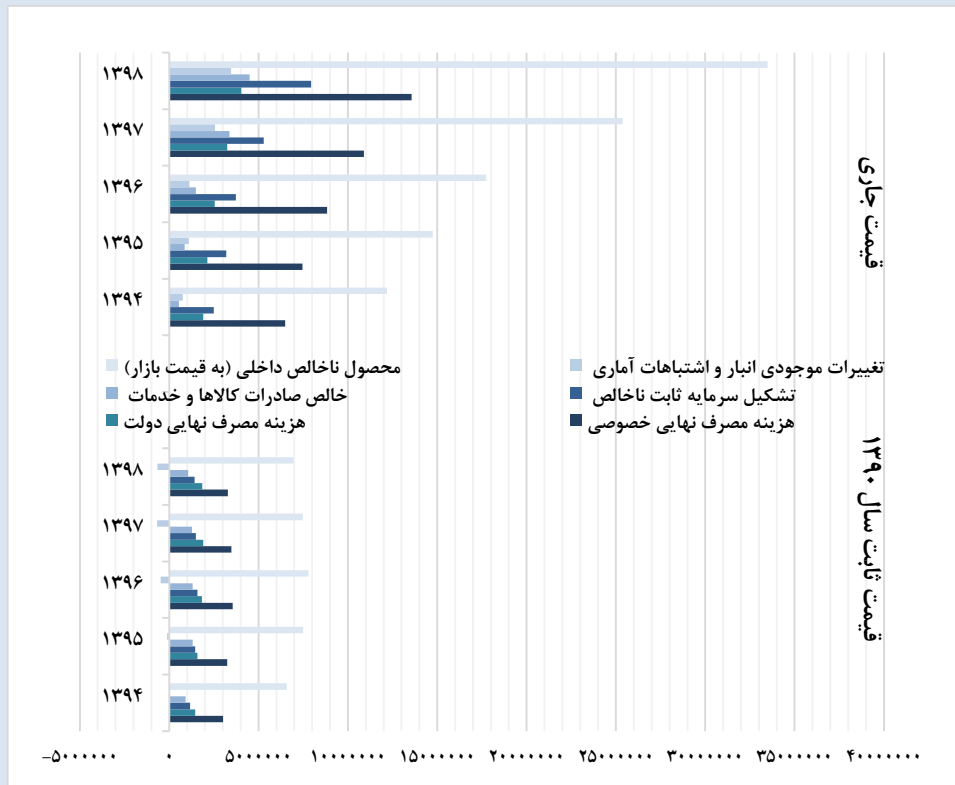
 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۸۹

بازارهای یادشده را جانشین مصرف و تقاضای کالاهای سرمایه‌ای می‌کنند. (در سال ۱۳۹۷ نرخ بازدهی در همه بازارها به میزان قابل توجهی بیشتر از تورم بوده است. بازار سکه و طلا با ثبت بیشترین بازدهی در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۶ به میزان حدود ۱۶۸ درصد و بازار ارز با بازدهی ۱۶۶,۶ درصد و بازار بورس نیز بازدهی ۸۶ درصد بوده است). در سال ۱۳۹۸ نیز براساس یافته‌های تحقیق، بازدهی در بازار بورس با ثبت بیشترین بازدهی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ به میزان حدود ۱۸۰ درصد و بازار سکه و طلا نیز بازدهی حدود ۳۰ درصد و بازار ارز با بازدهی بیش از ۲۰ درصد مواجه شده است.

کادر (۷). اجزای هزینه نهایی از تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های ثابت

مقایسه مقادیر مطلق اجزای هزینه نهایی تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت (سال ۱۳۹۰) و جاری نشان می‌دهد علی‌رغم افزایش اجرای هزینه‌ای به قیمت جاری، مقادیر حقیقی در تمامی اجزا کاهش یافته است.

نمودار (۳-۷). هزینه نهایی از تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ و جاری (میلیارد ریال)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل سوم

براساس اطلاعات مرکز آمار ایران، اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۸ برای دومین سال پیاپی رشدی منفی را تجربه کرد. در این سال رشد اقتصادی در سطح کلان به‌صورت قابل توجهی علاوه بر عوامل درونی نظیر کمبود سرمایه‌گذاری زیرساختی و مشکلات ساختاری، متأثر از عوامل بیرونی نظیر تکانه‌های بیرونی ناشی از خروج آمریکا از برجام در سال ۱۳۹۷ و ادامه تحریم‌های گسترده بر حوزه‌های نفتی، مالی، بانکی و ... و کاهش درآمدهای نفتی و شیوع بیماری کرونا کاهش یافت. تحریم‌ها از کانال‌های تجارت، سرمایه‌گذاری و نااطمینانی سیاسی بر بسیاری از متغیرهای اقتصادی تأثیر داشت که منجر به کاهش رشد اقتصادی با نفت و بدون نفت در کشور در این سال شد. با توجه به اینکه بر اساس مطالعات انجام شده عوامل توضیح دهنده رشد اقتصادی در ایران عمدتاً درآمدهای نفتی است، بنابراین طی سال‌های گذشته با تشدید تحریم‌ها، همواره رشد اقتصادی ناپایدار و نامتوازن، اقتصاد کشور را در بهره‌مندی از مزایای رشدهای بالا محروم کرده است که این موضوع در گروه صنعت بیش از سایر گروه‌های اقتصادی به چشم می‌خورد. درحالی‌که پیش‌تر برخی دولت‌مردان پیش‌بینی می‌کردند که بخش غیرنفتی در سال ۱۳۹۸ از رکود خارج شود؛ اما فصل چهارم، برخلاف آن پیش‌بینی‌ها پیش رفت. رشد بخش غیرنفتی که در فصل سوم سال گذشته مثبت ۱,۸ درصد شده بود، در فصل چهارم به منفی ۲,۴ درصد رسید تا حجم اقتصاد غیرنفتی ایران منقبض شود. دلایل مختلفی برای برهم زدن پیش‌بینی‌ها در فصل زمستان مطرح است؛ افت قدرت خرید و کاهش قدرت بخش خصوصی و فشار بودجه‌ای بر دولت، یک عامل توضیح‌دهنده است. هزینه مصرف نهایی خصوصی در سال گذشته رشد منفی ۵,۴ درصدی را ثبت کرده است. عامل دیگر توضیح‌دهنده، شیوع کرونا در ایران و جهان و اثر آن بر بخش تجارت و خدمات اقتصاد ایران بوده است. اغلب زیربخش‌های خدمات در زمستان گذشته، رشد منفی را پشت سر گذاشتند.

کانال مهم دیگری که به‌واسطه تحریم‌ها و فقدان امنیت سرمایه‌گذاری در کشور رشد اقتصادی را با محدودیت روبه‌رو کرده است، تشکیل سرمایه ناخالص طی سال‌های گذشته به‌خصوص سال ۱۳۹۸ بوده است. در این سال ارقام منفی قابل توجه تشکیل سرمایه ناخالص در بخش ماشین‌آلات به چشم می‌خورد که نشان‌دهنده عدم شکل‌گیری ظرفیت‌های جدید در اقتصاد کشور و یا حتی عدم تکافو برای جبران استهلاک سرمایه‌گذاری در این سال‌ها است. سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان که در سه فصل اول سال ۱۳۹۸ مثبت شده بود و نوید افزایش قابل توجه‌ای در این بخش را می‌داد، در زمستان ۱۳۹۸

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۹۱	تاریخ: ۱۳۹۹	

منفی شد. از دلایل این کاهش افت قدرت خرید مردم و تقاضای کل به دلیل شیوع بیماری کرونا در کشور می‌تواند باشد.

در گروه صنعت، زیرگروه صنعت تجربه رشد ۱,۸- درصدی در این سال با سهم ۰,۲- واحد درصدی در کاهش رشد اقتصادی کشور داشت این در حالیست که در فصل چهارم سال ۱۳۹۸، رشد بخش صنعت پس از ۷ فصل مثبت شد و به ۲,۷ درصد رسید.

بر این اساس، ایجاد ثبات بیشتر در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص علاوه بر نیاز به بهره‌گیری از کارکرد صندوق توسعه ملی مستلزم عنایت به مؤلفه‌های سرمایه‌گذاری اعم از ریسک، رقابت‌پذیری و امنیت سرمایه‌گذاری است که ابعاد آن به مراتب فراتر از مؤلفه‌های محیط کسب و کار و سرمایه‌گذاری است که به بهبود مستمر فرآیندهای اداری جهت کاهش هزینه‌ها و زمان و همچنین انواع ریسک‌ها مربوط می‌شود.

کاهش صادرات و واردات در این سال عامل دیگری در کاهش تولید ناخالص داخلی بوده است. با توجه به افزایش نرخ ارز و شوک‌های بیرونی ناشی از تحریم و قرار گرفتن بسیاری از صنایع بزرگ کشور اعم از پتروشیمی و خودرو در فهرست تحریم، شیوع بیماری کرونا و بسته شدن مرزها کاهش قابل توجهی در واردات رخ داد که این موضوع از کانال کاهش واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای و افزایش هزینه‌های تولید بر بخش تولید و در نهایت بر صادرات تأثیرگذار است. باید توجه داشت که وابستگی بالای صنایع کشور به واردات خود سبب عدم شکل‌گیری صنایع قوی در کشور شده و از این رو، بخش ساخت همواره با تولیدات صنعتی با ارزش افزوده پایین‌تر و مبتنی بر منابع طبیعی روبه‌رو است و سهم فناوری و تولیدات با فناوری بالا در تولیدات این بخش محدود است.

تقویت زیرساخت‌های بخش دولتی با توجه به آثار تحریم‌ها بر امکانات و توان سرمایه‌گذاری و تولید بخش خصوصی در شرایط تحریمی کنونی و بطور کلی مقاوم سازی اقتصاد بسیار حائز اهمیت است. کاهش مصرف خصوصی و دولتی نیز در این سال با توجه به نوسانات بالای نرخ ارز و نااطمینانی‌های موجود در این سال باعث کاهش تقاضای کالاهای سرمایه‌ای و بادوام شد که این امر با کاهش تولید و افزایش موجودی انبارها منجر به تعمیق رکود در سال‌های آتی دامن می‌زند. بر این اساس، تحریک غیرتورمی تقاضا و جبران کاهش قدرت خرید مردم به واسطه کوچک شدن اقتصاد کشور مسئله‌ای است که باید مورد توجه قرار گیرد.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۹۲	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

فصل چهارم: تحولات قیمتی در بخش صنعت، معدن و تجارت

مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹
صفحه: ۹۳		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	

چکیده

رشد شاخص‌های بهای کالاها و خدمات مصرف‌کننده و تولیدکننده که طی دوره ۹۷-۱۳۹۳ به شدت روندی افزایشی داشت، در سال ۱۳۹۸ قدری از سرعت آن کاسته شد؛ به طوری که به ترتیب از ۱۴,۶ و ۱۵,۳ درصد در ابتدای دوره به ۲۶,۹ و ۴۶,۹ درصد در سال ۱۳۹۷ و به ۳۴,۸ و ۳۶,۷ درصد در سال ۱۳۹۸ رسید.

در میان زیرگروه‌های شاخص بهای مصرف‌کننده در سال ۱۳۹۸، مبلمان و لوازم خانگی و نگهداری معمول آن‌ها با ۴۹,۳ درصد، حمل و نقل با ۴۶,۸ درصد، تفریح و فرهنگ با ۴۵,۵ درصد، پوشاک و کفش ۴۳,۹ درصد و خوراکی‌های و آشامیدنی‌ها با ۴۳ درصد بیشترین افزایش قیمت‌ها را در سبد مصرفی خانوارها داشته‌اند. به عنایت به اینکه سهم خوراکی‌های و آشامیدنی‌ها در سبد هزینه خانوارهای کم درآمد بالاست، بالا بودن تورم این گروه فشار زیادی به اقشار آسیب‌پذیر وارد کرده و امنیت اقتصادی آنان را به مخاطره می‌اندازد. هرچند دولت با تخصیص ارز ۴۲۰۰ تومانی به کالاهای اساسی سعی در پایین نگه داشتن قیمت مصرف‌کننده این گروه کالاها داشت، لیکن از یک سو ضعف در کنترل زنجیره تامین این گروه کالاها و از سوی دیگر انتظارات تورمی و افزایش قیمت سایر اجزاء تشکیل دهنده هزینه کالاهای اساسی باعث شد دولت به هدف خود بطور کامل دست نیابد.

همچنین در میان گروه‌های اختصاصی کالا و خدمات، کالاها با رشد قیمتی ۴۴,۲ درصد تورم بالاتری را نسبت به خدمات با رشد ۲۳,۵ درصد تجربه کرده‌اند. در میان کالاها نیز کالاهای بادوام با رشد قیمتی ۵۵,۶ درصد، تورم بالاتری را از کالاهای کم دوام و بی‌دوام به ثبت رساندند. افزایش شدید تورم کالاهای بادوام (همچون خودرو و لوازم خانگی که بیشترین افزایش قیمت را داشتند) و نیمه بادوام با نرخ‌های به ترتیب ۵۵,۶ و ۴۸ درصد نیز حائز اهمیت است.

بررسی زیرگروه‌های شاخص بهای تولیدکننده در سال ۱۳۹۸ حاکی است که گروه کشاورزی تورمی را به میزان ۳۲,۸ درصد تجربه کرده است. همچنین گروه صنعت و گروه معدن به ترتیب ۴۱,۸ و ۴۵ درصد رشد شاخص بهای تولیدکننده داشته‌اند. بنابراین رشد شاخص بهای تولیدکننده در بخش معدن و صنعت نسبت به سایر بخش‌ها و حتی نسبت به شاخص کل در سطح بسیار بالاتری بوده است که این امر به دلیل تخلیه افزایش شدید نرخ ارز در سال ۱۳۹۷ و افزایش هزینه‌های تولید به خصوص کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای وارداتی بوده است. علاوه بر افزایش هزینه‌های تولید، ذکر این نکته نیز ضروری است که در این سال واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای نیز افت شدیدی را به دلیل محدودیت‌های وارداتی و افزایش نرخ ارز تجربه کرده که این امر خود تأثیر زیادی بر هزینه‌های تولید داشته است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۹۴	تاریخ: ۱۳۹۹	

شاخص بهای کالاهای صادراتی در سال ۱۳۹۸ رشد ۶ درصدی را تجربه نمود که از علل این موضوع می‌توان به افزایش نرخ ارز و افزایش صادرات کالاهای با ارزش افزوده پایین‌تر (کاهش ارزش هرتن کالای صادراتی) اشاره کرد. از ویژگی صادرات غیرنفتی کشور وابستگی زیاد آن به کالاهای منبع محور و انرژی‌بر است که باعث می‌شود، شاخص بهای کالاهای صادراتی به‌شدت تحت تأثیر قیمت جهانی مواد خام قرار گیرد؛ به‌نحوی که با کاهش قیمت‌های جهانی این شاخص نیز کاهش می‌یابد.

از سوی دیگر افزایش نرخ ارز در دو سال اخیر و بهبودی قیمت نسبی آن، باعث شده است که صادرات کالاهای غیرنفتی کشور از مزیت نسبی صادراتی بیشتر از قبل برخوردار شوند، هرچند روند صادرات کند شده که دلیل آن را باید در تحریم‌های ظالمانه آمریکا و ایجاد محدودیت در نقل و انتقال پول و کاهش رابطه برخی شرکا به دلیل پیروی از آمریکا دانست.

رشد شاخص بهای کالاهای وارداتی در سال ۱۳۹۸، ۵۱,۳ درصد بوده است که با عنایت به اینکه حدود ۸۵ درصد کالاهای وارداتی کشور مواد اولیه، واسطه‌ای و سرمایه‌ای است می‌تواند تأثیر منفی بر بخش تولید کشور داشته باشد.

تغییرات شاخص بهای صادرات و واردات در کشور به گونه‌ای است که رابطه مبادله طی سال‌های گذشته به زیان کشور بوده است. این امر حاکی از آن است تجارت کشور عمدتاً بر اساس فروش کالاهای ارزان‌تر و با ارزش افزوده پایین‌تر و خرید کالاهایی با ارزش افزوده بالاتر طی این سال‌ها مواجه بوده که این روند در سال‌های اخیر شدت نیز گرفته است.

بررسی ریشه‌های تورم در اقتصاد ایران در بلندمدت حاکی از آن است که مهمترین منشاء بی‌ثباتی و تهدید جدی اقتصاد ایران، عدم تعادل ساختاری در بخش پولی کشور است که این نیز ریشه در ناترازیهای بودجه عمومی دولت دارد (سلطه مالی بر سیاست پولی). این امر باعث شده است که سرعت انتشار نقدینگی در کشور بیشتر از ظرفیت‌های اقتصاد ایران شود که آثار آن را می‌توان در روند رو به رشد نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی مشاهده کرد. بررسی روند تراز عملیاتی دولت از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۷ حکایت از شکاف بیشتر درآمدهای عمومی و اعتبارات هزینه‌ای دارد. تراز عملیاتی در سال ۱۳۹۸ نیز به دلیل عدم تحقق درآمدهای نفتی، بیماری کرونا و تداوم تحریم‌ها بیشتر نیز گرفته است. به عبارت دیگر کسری بودجه مزمن و ساختاری کشور، از کانالهای مختلف تکالیف بودجه‌ای یا شیوه‌های دیگر به منابع بانکی بانک مرکزی منتقل شده و از طریق اضافه برداشت بانکها از بانک مرکزی به رشد پایه پولی منجر شده است؛ بطوریکه نقدینگی در یک سال منتهی به اسفندماه ۱۳۹۸ بالغ بر ۳۱,۳ درصد رشد کرده که از روند بلندمدت آن نیز پیش گرفته است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
صفحه: ۹۵	تاریخ: ۱۳۹۹	
		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار
		موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

تحریم‌های اقتصادی نیز مزید بر علت شده و از کانال‌های مختلف از جمله کمبود عرضه ارز، محدودیت در نقل و انتقال پول که باعث افزایش هزینه نقل و انتقال پول شده و هزینه‌های تجارت را گسترش داده، افزایش هزینه‌های تولید (کاهش دسترسی به مواد اولیه و سرمایه‌ای و همچنین با قیمت بالا) هم انتظارات تورمی را تحریک کرده و هم اینکه موجبات شکاف بیشتر تولید شده است. از سوی دیگر نرخ ارز نیز به دلیل سیاستهای دولت در سالیان گذشته، در برهه‌هایی بشدت رشد کرده و ناترازیهای ساختاری اقتصاد کشور را (از جمله کسری بودجه) عمیق‌تر نموده و از کانال فشار بر نقدینگی، به تورم مزمن منتهی شده است.

تداوم تورم مصرف‌کننده، با ایجاد نااطمینانی بین فعالان اقتصادی و کاهش قدرت خرید آحاد جامعه، باعث عدم برنامه‌ریزی بخش تولید، وجود تقاضای اضافی برای به جلو انداختن خریدهای آتی و فشار بر بازار ارز، و روی آوردن مردم به بازارهایی نظیر سکه و طلا و ارز جهت حفظ قدرت خرید به نابسامانی بازارهای مختلف از جمله ارز دامن می‌زند. با کاهش ارزش پول ملی هزینه‌های تولید از کانال نهاده‌های خارجی افزایش می‌یابد و نهایتاً به تورم منجر می‌شود. این سیکل معیوب تا زمانی که تورم کنترل نشود ادامه خواهد داشت و آثار جبران ناپذیر بر پیکره اقتصاد وارد خواهد کرد.

مقدمه

تورم به عنوان یکی از چالش‌های متبلا به اقتصاد ایران، ضررهای جبران‌ناپذیری بر پیکره اقتصاد ایران وارد کرده است، معظلی که عمدتاً کشورهای دنیا آن را حل کرده و هم اکنون معدود کشورها در دنیا با آن دست و پنجه نرم می‌کنند. این شاخص از آن جهت که آحاد جامعه بطور مستقیم آنرا لمس می‌کنند و ارتباط نزدیکی با سطح رفاه مردم و فعالیت کسب و کارها دارد از حساسیت خاصی نیز در مقایسه با سایر شاخصها برخوردار است. علاوه بر سطح آن، نوسانات آن نیز به جهت آنکه قدرت پیش‌بینی‌پذیری آینده را برای فعالان اقتصادی کم می‌کند، نااطمینانی را در جامعه گسترش می‌دهد. از این حیث بررسی علل نوسانات نرخ تورم حائز اهمیت است.

بودجه نامتوازن و ناترازی‌های ساختاری حوزه مالی دولت که از میانه سال ۱۳۹۷ تشدید شده بود در سال ۱۳۹۸ نیز با افت درآمدهای نفتی کشور تشدید و موجب شد پولی شدن کسری بودجه دولت به عنوان یک مشکل مزمن اقتصاد ایران - فشار از ناحیه رشد نقدینگی - تورم در سال ۱۳۹۸ را سرعت بخشد، و تورم در ماه‌های مختلف (متوسط دوازده ماهه) در دامنه ۳۰ تا ۴۲ درصد در نوسان باشد. بالاخره تورم در سال ۱۳۹۸ به سطح متوسط ۳۴٫۸ درصد رسید و مجدداً به سالهای اوج یعنی سال ۱۳۹۲ برگشت.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۹۶	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

در سال ۱۳۹۸ شاخص بهای مصرف‌کننده نسبت به سال قبل از آن ۳۴٫۸ درصد و شاخص بهای تولیدکننده ۳۶٫۸ درصد رشد داشتند. در سال ۱۳۹۸ نیز همانند سال قبل صعود قیمت در بازارهای موازی از جمله سکه (حدود ۳۰ درصد)، ارز (۲۰ درصد) و مسکن (۳۶ درصد)، موجب تقویت چرخه افزایشی قیمت‌ها کالاها شد. علاوه بر مشکلات ساختاری اقتصاد ایران از جمله ناترازی دخل و خرج دولت که هم ساله جدای از شوکهای موقتی باعث شده است تورم بلندمدت ۲۰ درصد به ثبت برسد، رخدادهای کوتاه مدت نیز تأثیرات منفی خود را بر اقتصاد برجای می‌گذارند. در سال ۱۳۹۸ تداوم شدت تحریم‌های اقتصادی که منجر به کاهش درآمدهای نفتی شد (عملاً شاهد کاهش درآمدهای دولت و بدتر شدن ناترازی بودجه بودیم) باعث شد تشدید کسری بودجه از کانال دست‌اندازی دولت به منابع صندوق توسعه ملی و تنخواه گردان خزانه، بر متغیرهای پولی فشار وارد شده و نقدینگی بیش از گذشته رشد نماید. با این مقدمه کوتاه، در این فصل در ابتدا به بررسی تورم در سال ۱۳۹۸ و زیرگروه‌های اصلی شاخص بهای مصرف‌کننده پرداخته شده و در ادامه عوامل بلندمدت و کوتاه‌مدت مؤثر بر تورم شوند.

۴-۱. روند رشد شاخص بهای مصرف‌کننده و تولیدکننده

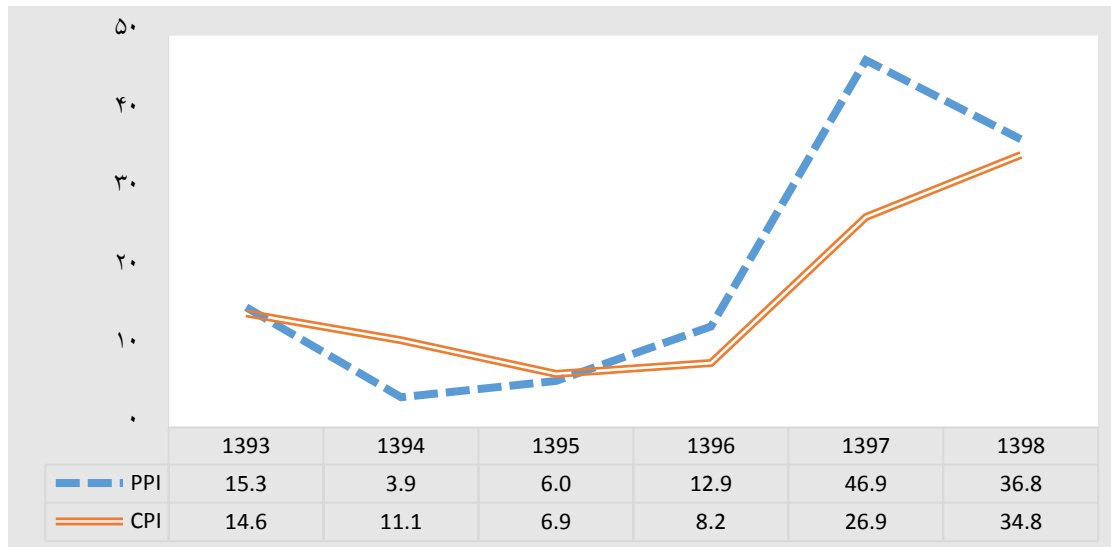
رشد شاخص بهای کالاها و خدمات مصرف‌کننده و تولیدکننده که طی دوره ۹۷-۱۳۹۳ (طبق نمودار ۴-۱) به شدت روندی افزایشی داشت، در سال ۱۳۹۸ قدری از سرعت آن کاسته شد؛ به‌طوری‌که به ترتیب از ۱۴٫۶ و ۱۵٫۳ درصد در ابتدای دوره به ۲۶٫۹ و ۴۶٫۹ درصد در سال ۱۳۹۷ و به ۳۴٫۸ و ۳۶٫۸ درصد در سال ۱۳۹۸ رسید. اگرچه این ارقام در سال ۱۳۹۵ (به دلیل ثبات بازار ارز، ایجاد ثبات نسبی در فضای اقتصاد کلان و افزایش تولید)، حدود ۶٫۹ و ۶ درصد بوده است، لیکن از سال ۱۳۹۶ تورم افزایش یافته و از تورم تک رقمی سال ۱۳۹۵ فاصله گرفته است. در ابتدای سال ۱۳۹۷ با خروج آمریکا از برجام و تشدید تحریم‌های یکجانبه و ظالمانه این کشور و تبع آن کاهش صادرات نفت از نیمه دوم سال ۱۳۹۷ به منظور ممانعت از دسترسی کشور به درآمدهای حاصل از صادرات نفت، درآمدهای ریالی دولت کاهش و متعاقب آن کسری بودجه دولت بیشتر شد. در این سال نرخ ارز از حدود ۴۷۰۰۰ ریال در فروردین ماه (متوسط ماه) به ۱۳۲۰۰۰ ریال در اسفند ماه ۱۳۹۷ افزایش یافت و در اسفندماه سال ۱۳۹۸ نیز در کانال ۱۴۰۰۰۰ ریال قرار گرفت. البته باید به این نکته توجه کرد که تمام افزایش

^۱ . اطلاعات بر اساس سایت سناریت (<https://www.sanarate.ir>)

مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۹۷	تاریخ: ۱۳۹۹	

نرخ ارز به یکباره در تورم تخلیه نمی‌شود، بلکه این تخلیه اولاً به درجه عبور نرخ ارز^۱ و ثانیاً به دوره‌های تخلیه آن در تورم بستگی دارد. لذا بخشی از تورم سال ۱۳۹۸ می‌تواند به افزایش نرخ ارز در سال ۱۳۹۷ مرتبط باشد.

نمودار (۴-۱). روند تغییرات رشد شاخص بهای تولیدکننده و مصرف‌کننده طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

بررسی زیرگروه‌های گروه‌های اصلی در شاخص بهای مصرف‌کننده (کل کشور) نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۸ مبلمان و لوازم‌خانگی با ۴۹,۳ درصد، حمل و نقل با ۴۶,۸ درصد، تفریح و فرهنگ با ۴۵,۵ درصد، پوشاک و کفش ۴۳,۹ درصد و خوراکی‌های و آشامیدنی‌ها با تورم ۴۳ درصد بیشترین افزایش قیمت‌ها را در سبد مصرفی خانوارها داشته‌اند.

همچنین در میان گروه‌های اختصاصی کالا و خدمات، کالاهای با رشد قیمتی ۴۴,۲ درصد تورم بالاتری را نسبت به خدمات با رشد ۲۳,۵ درصد تجربه کرده‌اند. در میان کالاهای نیز کالاهای با دوام با رشد قیمتی ۵۵,۶ درصد، تورم بالاتری را از کالاهای کم دوام و بی دوام به ثبت رسانند.

افزایش شدید تورم کالاهای بادوام و نیمه بادوام با نرخ‌های ۵۵,۶ درصد و ۴۸ درصد نیز حائز اهمیت است. افزایش قیمت کالاهایی همچون خودرو و لوازم‌خانگی که نقش مهمی در تورم کالاهای بادوام داشته‌اند.

^۱ درجه عبور نرخ ارز یا Exchange Rate Pass-through به درجه‌ای اشاره می‌کند که تغییرات نرخ ارز از کانال قیمت کالاهای وارداتی در قیمت‌های داخلی تخلیه می‌شود.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۹۸	تاریخ: ۱۳۹۹	

جدول (۴-۱). رشد شاخص بهای مصرف‌کننده کل کشور در گروه‌های اصلی و اختصاصی طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)

گروه کالاها	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
شاخص کل	۱۴,۶	۱۱,۱	۶,۹	۸,۲	۲۶,۹	۳۴,۸
خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات	۹,۵	۹,۷	۷,۵	۱۲,۲	۳۸,۲	۴۲,۶
۱- خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها	۹,۶	۹,۸	۷,۴	۱۲,۳	۳۶,۸	۴۳,۰
خوراکی‌ها	۹,۶	۹,۹	۷,۳	۱۲,۴	۳۶,۶	۴۲,۴
نان و غلات	۱۱,۹	۱۳,۰	۸,۴	۸,۱	۲۰,۰	۳۳,۵
گوشت قرمز و سفید و فرآورده‌های آن‌ها	۶,۷	۴,۴	۱۰,۹	۱۴,۹	۴۸,۲	۴۹,۸
گوشت قرمز و گوشت ماکیان	۵,۴	۲,۸	۱۱,۳	۱۶,۴	۴۸,۲	۴۹,۰
ماهی‌ها و صدف داران	۱۴,۹	۱۳,۵	۸,۹	۴,۹	۴۸,۸	۵۶,۱
شیر، پنیر و تخم‌مرغ	۱۳,۹	۹,۰	۵,۷	۱۰,۰	۳۴,۰	۳۵,۵
روغن‌ها و چربی‌ها	۸,۲	۳,۷	۵,۴	۹,۵	۳۱,۴	۳۰,۱
میوه و خشکبار	۸,۸	۱۶,۷	۰,۸-	۱۰,۸	۵۳,۶	۳۵,۷
سبزیجات (سبزی‌ها و حبوبات)	۷,۵	۱۱,۶	۹,۱	۲۷,۲	۳۳,۰	۵۵,۶
شکر، مربا، عسل، شکلات و شیرینی (قند و شکر و شیرینی‌ها)	۱۲,۰	۹,۲	۸,۱	۵,۷	۲۴,۸	۵۱,۱
محصولات خوراکی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۱۵,۶	۸,۰	۵,۹	۵,۸	۶۰,۱	۴۸,۱
چای، قهوه، کاکائو، نوشابه و آب‌میوه (نوشابه‌های غیرالکلی)	۱۰,۶	۷,۵	۸,۳	۱۰,۶	۴۰,۵	۵۶,۳
۲- دخانیات	۳,۴	۳,۱	۱۱,۹	۶,۹	۱۰۲,۴	۲۹,۹
کالاهای غیرخوراکی و خدمات	۱۷,۳	۱۱,۸	۶,۶	۶,۸	۲۲,۴	۳۱,۴
۳- پوشاک و کفش	۱۶,۰	۸,۹	۶,۰	۶,۱	۲۹,۶	۴۳,۹
۴- مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها	۱۸,۱	۱۴,۴	۶,۲	۷,۳	۱۶,۸	۲۳,۷
مسکن	۱۷,۰	۱۱,۲	۴,۹	۶,۹	۱۸,۵	۲۳,۰
اجاره	۱۶,۹	۱۱,۲	۴,۸	۶,۹	۱۸,۵	۲۲,۹
خدمات نگهداری و تعمیر واحد مسکونی (خدمت)	۱۸,۸	۱۱,۷	۷,۸	۶,۱	۱۸,۹	۲۹,۳
آب، برق و سوخت	۲۴,۷	۳۰,۶	۱۱,۸	۱۰,۳	۵,۱	۲۹,۳
۵- مبلمان و لوازم‌خانگی و نگهداری معمول آن‌ها	۱۰,۹	۶,۳	۴,۴	۵,۴	۴۳,۰	۴۹,۳
۶- بهداشت و درمان	۲۱,۰	۱۵,۲	۹,۲	۷,۲	۱۷,۲	۲۵,۹
۷- حمل‌ونقل	۲۳,۶	۱۰,۰	۵,۳	۴,۹	۲۷,۲	۴۶,۸
۸- ارتباطات	۵,۶	۳,۱	۱,۳	۳,۱	۲۳,۳	۱۵,۴
۹- تفریح و فرهنگ	۱۵,۱	۱۱,۰	۵,۴	۷,۵	۴۳,۵	۴۵,۵
۱۰- آموزش	۱۶,۶	۱۶,۶	۱۳,۰	۱۱,۳	۱۷,۵	۲۱,۸
۱۱- هتل و رستوران	۱۸,۰	۱۳,۳	۸,۶	۶,۸	۲۱,۶	۴۰,۱
۱۲- کالاهای و خدمات متفرقه	۱۰,۳	۷,۹	۱۰,۷	۷,۹	۳۴,۸	۳۷,۲
شاخص کل* (بدون اجاره)	۱۳,۹	۱۱,۱	۷,۴	۸,۸	۳۰,۵	۳۹,۵

کالاها	۱۶,۴	۱۱,۸	۶,۶	۹,۴	۳۵,۱	۴۴,۲
خدمات	۱۲,۹	۱۰,۵	۷,۱	۷,۱	۱۸,۱	۲۳,۵
کالاهای بادوام	-	-	-	۵,۴	۵۸,۱	۵۵,۶
کالاهای بی‌دوام	-	-	-	۱۰,۳	۳۲,۱	۴۱,۹
کالاهای نیمه بادوام	-	-	-	۶,۱	۳۵,۷	۴۸,۰
خوراکی‌های تازه	-	-	-	۱۶,۹	۴۴,۱	۴۴,۵
سایر خوراکی‌ها	-	-	-	۷,۶	۲۸,۲	۳۹,۸
خدمات عمومی	-	-	-	۶,۳	۵,۰	۲۵,۸

مأخذ: مرکز آمار ایران.

یکی از سیاست‌هایی که از ابتدای سال ۱۳۹۷ به منظور تامین کالاهای اساسی و به تبع پایین نگه داشتن قیمت آنها اتخاذ گردید، سیاست تخصیص ارز ترجیحی ۴۲۰۰۰ ریالی به واردات نهاده‌ها و مواد اولیه صنعتی تولید و کالاهای ضروری و اساسی بود.^۱ در سال ۱۳۹۸ نزدیک به ۱۰ میلیارد دلار (بجز دارو - حدود یک چهارم واردات کشور) با تخصیص این ارز وارد شد.^۲ سیاست‌گذار با اعمال این سیاست دنبال آن بود که با پایین نگه داشتن قیمت این کالاها و مصون نگه داشتن آنها از شوک‌های اقتصادی (نظیر افزایش نرخ ارز)، مانع از کاهش بیشتر رفاه و قدرت خرید آحاد مردم شود. سیاستی که به دلیل مشکلات ناشی از کنترل زنجیره تامین کالاهای اساسی، با موفقیت صددرصدی مواجه نشد (کالاهای اساسی و ضروری مشمول نرخ ارز ترجیحی در گروه خوراکی‌های و آشامیدنی‌ها قرار دارند. تورم در این گروه ۴۳ درصد بود که ۸,۲ واحد درصد بیشتر از تورم کل بوده است. به عنوان مثال گوشت قرمز در این گروه نزدیک به ۵۰ درصد افزایش قیمت را در سال ۱۳۹۸ تجربه نمود).

این افزایش قیمت‌ها اثرات مختلفی را بر خانوارها داشته است. یکی از اثرات آن کاهش رفاه مصرف‌کنندگان است. روند صعودی نرخ تورم از سال ۱۳۹۵ و شدت یافتن آن در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، در کنار رشد اقتصادی منفی در دو سال اخیر (رشد اقتصادی نزدیک به صفر در دوره ۱۳۹۸-۱۳۹۰) و جبران نشدن حقوق و دستمزد افراد جامعه متناسب با تورم، منجر به کاهش رفاه و درآمد حقیقی افراد در این دو سال شده است.

نمودارهای (۲-۴) و (۳-۴) روند نابرابری درآمدی را از سال ۱۳۹۰ به بعد را نشان می‌دهند. بررسی روند ضریب جینی و نسبت هزینه دهک دهم به اول که از سال ۱۳۹۲ به این سو حاکی از بدتر شدن

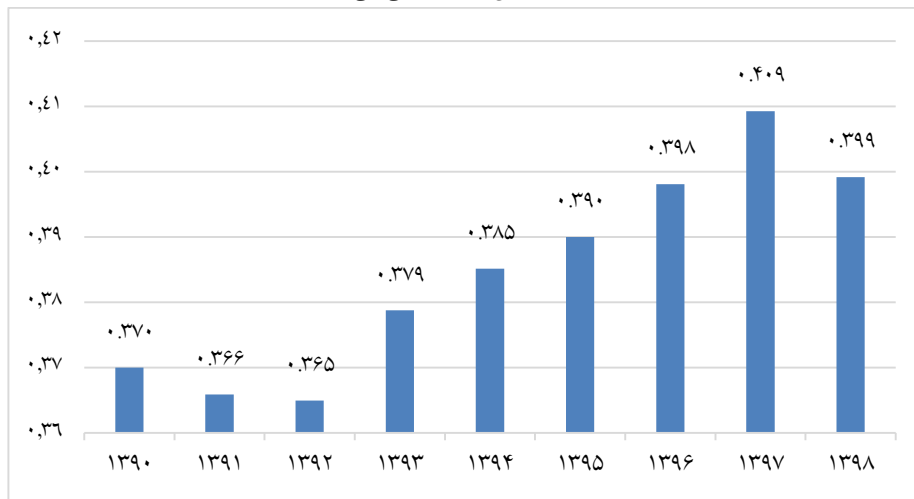
^۱ سیاست تخصیص نرخ ارز ۴۲۰۰۰ ریالی در سال ۱۳۹۷ در دو دور انجام شد. دور اول (۲۱ فروردین تا ۲۹ مرداد ۱۳۹۷)؛ یکسان‌سازی نرخ ارز در قیمت ۴۲۰۰۰ ریالی برای تمامی کالاها و خدمات مسافری و پرداخت مابه‌التفاوت ۴۰۰۰ ریالی برای برخی اقلام اساسی و مواد اولیه مورد نیاز تولید؛ و دور دوم (۱۶ مرداد تا پایان سال ۱۳۹۸): تامین ارز کالاهای فهرست اولویت گروه اول توسط بانک مرکزی به نرخ ارز رسمی و تامین ارز سایر کالاها از بازار ثانویه. البته در طول سال ۱۳۹۸ برخی کالاها (نظیر گوشت قرمز، چای، کره و حبوبات) از فهرست مذکور به جهت محدودیت‌های ارزی حذف شدند.

^۲ رقم دقیق آن از ابتدای سال تا ۱۳۹۸/۱۲/۱۹ به میزان ۹,۷۸ میلیارد دلار بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۰۰	تاریخ: ۱۳۹۹		

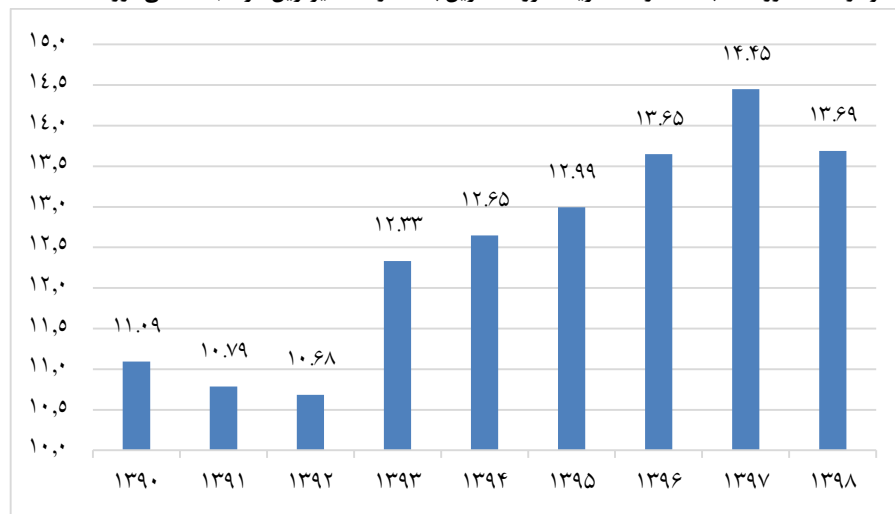
نابرابری در جامعه است که در سال ۱۳۹۸ قدری این وضعیت بهبود یافته است؛ لیکن فاصله زیادی با سال ۱۳۹۲ دارد. از علل عمده بهبود نابرابری درآمدی در سال ۱۳۹۸ می‌توان به کمک سازمان‌ها و نهادهای دولتی به دهک‌های پایین درآمدی اشاره کرد. با این حال داده‌ها نشان می‌دهد که کمک سالانه سازمان‌ها به خانوارها در سه دهک پایین در سال ۱۳۹۸، در مناطق شهری ۲٫۸ برابر و در مناطق روستایی ۳٫۵ برابر این کمکها در سه دهک مشابه در سال ۱۳۹۵ بوده است.^۱ تداوم پرداخت یارانه نقدی و اختصاص ارز ۴۲۰۰۰ ریالی به واردات کالاهای اساسی و ضروری نیز تاثیر داشته‌اند.

نمودار (۲-۴). روند شاخص ضریب جینی طی دوره ۱۳۹۰-۹۸

مأخذ: مرکز آمار ایران.

نمودار (۳-۴). روند نسبت ده درصد (هزینه) ثروتمندترین به ده درصد فقیرترین افراد جامعه طی دوره ۱۳۹۰-۹۸

مأخذ: مرکز آمار ایران.

^۱ . مرکز آمار ایران، توزیع درآمد در ایران (۱۳۹۰-۱۳۹۸)، تیرماه ۱۳۹۹

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار
صفحه: ۱۰۱	تاریخ: ۱۳۹۹		

۴-۱-۱. سهم زیرگروه‌های اختصاصی

بررسی سهم زیرگروه‌های اصلی و اختصاصی از تورم کل در جدول (۴-۲) بیانگر چند نکته است: اول آنکه گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها ۱۲٫۸ واحد درصد، گروه مسکن، آب و برق و گاز و ... ۷٫۷ واحد درصد، حمل و نقل ۴٫۳ واحد درصد، پوشاک و کفش ۳٫۱ واحد درصد، مبلمان و لوازم خانگی ۲٫۱ واحد درصد از تورم ۳۴٫۸ درصدی سال ۱۳۹۸ را به خود اختصاص داده‌اند.

در میان اقلام خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها، نان و غلات با سهم ۲٫۱ واحد درصدی و گوشت قرمز و سفید با سهم ۳٫۷ واحد درصدی بیشترین سهم را در تورم این گروه داشته‌اند. خروج برخی اقلام اساسی از سبد ارز ۴۲۰۰۰ ریالی، قابل تجارت بودن اقلام این گروه و مهیا شدن شرایط صادراتی آن‌ها، قاچاق برخی کالاهای این گروه به خارج از کشور و ... از مهم‌ترین علل افزایش گروه خوراکی‌ها به شمار می‌رود.

از طرف دیگر، در بین گروه‌های اصلی، آموزش و هتل و رستوران به ترتیب با حدود ۱۷٫۵ و ۲۱٫۶ واحد درصد سالانه جزء گروه‌های با کمترین افزایش تورم در این سال بوده‌اند. این گروه‌ها سهم ۰٫۳ واحد درصدی از رشد شاخص بهای مصرف‌کننده را به خود اختصاص داده‌اند.

در زیر گروه مسکن، آب، برق و گاز و سایر سوخت‌ها، مسکن با اختصاص سهم ۶٫۶ واحد درصدی بیشترین سهم را در این زیرگروه داشته است.

جدول (۴-۲). سهم گروه‌های اصلی و اختصاصی در رشد شاخص بهای مصرف‌کننده طی دوره ۹۸-۱۳۹۱ (درصد)

شرح	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
تورم کل	۱۴٫۶	۱۱٫۱	۶٫۹	۸٫۲	۲۶٫۹	۳۴٫۸
۱- خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها	۲٫۷	۲٫۶	۲٫۰	۳٫۳	۱۰٫۲	۱۲٫۸
خوراکی‌ها	۲٫۶	۲٫۶	۱٫۹	۳٫۲	۹٫۷	۱۲٫۱
نان و غلات	۰٫۸	۰٫۸	۰٫۶	۰٫۵	۱٫۳	۲٫۱
گوشت قرمز و سفید و فرآورده‌های آن‌ها	۰٫۴	۰٫۳	۰٫۶	۰٫۹	۳٫۰	۳٫۷
گوشت قرمز و گوشت ماکیان	۰٫۳	۰٫۲	۰٫۶	۰٫۸	۲٫۷	۳٫۲
ماهی‌ها و صدف داران	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۰	۰٫۴	۰٫۵
شیر، پنیر و تخم مرغ	۰٫۴	۰٫۳	۰٫۲	۰٫۳	۱٫۰	۱٫۱
روغن‌ها و چربی‌ها	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۴	۰٫۴
میوه و خشکبار	۰٫۳	۰٫۶	۰٫۰	۰٫۴	۱٫۹	۱٫۵
سبزیجات (سبزی‌ها و حبوبات)	۰٫۲	۰٫۳	۰٫۳	۰٫۸	۱٫۲	۲٫۱
شکر، مربا، عسل، شکلات و شیرینی (قند و شکر و شیرینی‌ها)	۰٫۲	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۳	۰٫۷
محصولات خوراکی طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۰٫۲	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۶	۰٫۶
چای، قهوه، کاکائو، نوشابه و آب‌میوه (نوشابه‌های غیرالکلی)	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۱	۰٫۵	۰٫۷

۰,۳	۰,۶	۰,۰	۰,۱	۰,۰	۰,۰	۲- دخانیات
۲,۱	۱,۴	۰,۳	۰,۳	۰,۴	۰,۸	۳- پوشاک و کفش
۷,۷	۵,۹	۲,۶	۲,۲	۵,۰	۶,۱	۴- مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها
۶,۶	۵,۷	۲,۱	۱,۶	۳,۶	۵,۳	مسکن
۶,۵	۵,۶	۲,۱	۱,۵	۳,۵	۵,۲	اجاره
۰,۱	۰,۱	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۱	خدمات نگهداری و تعمیر واحد مسکونی (خدمت)
۱,۱	۰,۲	۰,۵	۰,۵	۱,۱	۰,۸	آب، برق و سوخت
۲,۱	۱,۶	۰,۲	۰,۲	۰,۳	۰,۵	۵- مبلمان و لوازم خانگی و نگهداری معمول آن‌ها
۱,۷	۱,۲	۰,۵	۰,۶	۱,۰	۱,۳	۶- بهداشت و درمان
۴,۳	۲,۵	۰,۵	۰,۵	۱,۰	۲,۱	۷- حمل و نقل
۰,۴	۰,۶	۰,۱	۰,۰	۰,۱	۰,۲	۸- ارتباطات
۰,۸	۰,۷	۰,۱	۰,۱	۰,۲	۰,۳	۹- تفریح و فرهنگ
۰,۴	۰,۳	۰,۲	۰,۲	۰,۳	۰,۳	۱۰- آموزش
۰,۵	۰,۳	۰,۱	۰,۱	۰,۲	۰,۲	۱۱- هتل و رستوران
۱,۶	۱,۴	۰,۳	۰,۴	۰,۳	۰,۴	۱۲- کالاهای و خدمات متفرقه
۲۴,۲	۱۸,۱	۴,۸	۳,۴	۶,۰	۸,۲	کالاهای
۱۰,۶	۸,۸	۳,۵	۳,۵	۵,۲	۶,۵	خدمات
۳,۷	۳,۱	۰,۳	-	-	-	کالاهای بادوام
۱۷,۹	۱۳,۲	۴,۲	-	-	-	کالاهای بی‌دوام
۲,۶	۱,۸	۰,۳	-	-	-	کالاهای نیمه بادوام
۶,۹	۶,۰	۲,۱	-	-	-	خوراکی‌های تازه
۵,۲	۳,۶	۱,۰	-	-	-	سایر خوراکی‌ها

مأخذ: مرکز آمار ایران.

در طبقه‌بندی دیگری از کالاهای همان‌طور که در جدول (۴-۲) مشاهده می‌شود در سال ۱۳۹۸ کالاهای بی‌دوام سهم ۱۷,۹ واحد درصدی از تورم را به خود اختصاص داده‌اند که این سهم برای کالاهای نیمه بادوام ۲,۶ واحد درصد بوده است. شاخص کالاهای بادوام نسبت به شاخص کل کالا، رابطه بیشتری با نرخ ارز داشته و با نوسانات نرخ ارز تغییر می‌کند. در سال ۱۳۹۸ با وجود بازار با ثبات ارز، تورم سالانه ۵۵,۶ درصد در کالاهای بادوام بوده که سهم از تورم آن نیز ۳,۷ واحد درصد بوده است.

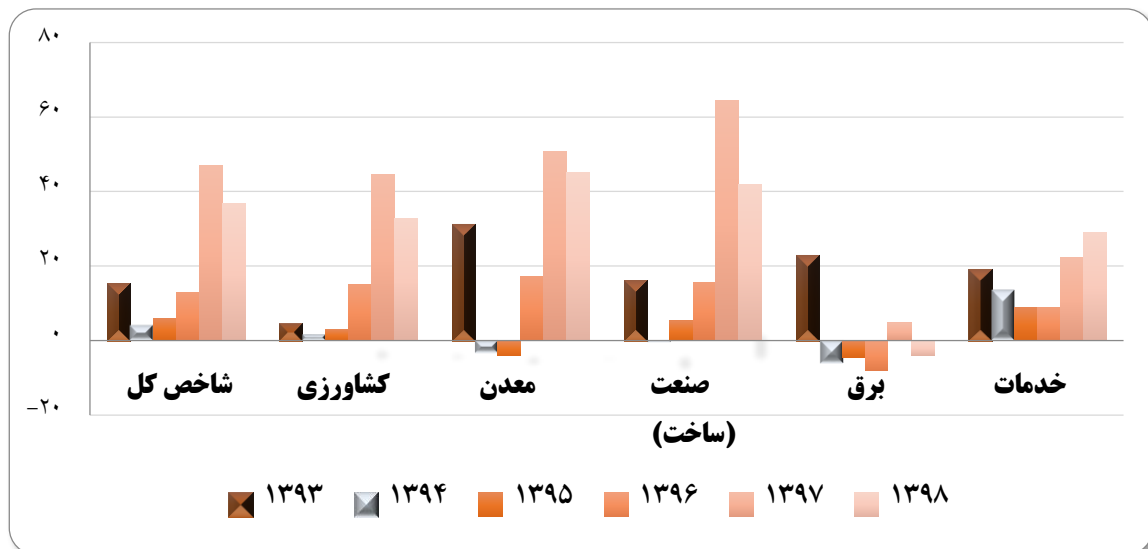
مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		 مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۰۳	تاریخ: ۱۳۹۹		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار

۴-۲. روند رشد شاخص بهای تولیدکننده و زیرگروه‌های آن

شاخص قیمت تولیدکننده معیار بررسی تغییرات قیمتی در حوزه تولید است و علامت‌دهی علل بروز تورم با منشأ هزینه تولید از این شاخص منتج می‌شود. رشد شاخص بهای تولیدکننده از ۱۵,۴ درصد در سال ۱۳۹۳ به ۴۶,۹ درصد در سال ۱۳۹۷ و ۳۶,۸ درصد در سال ۱۳۹۸ افزایش یافت.

بررسی زیرگروه‌های شاخص بهای تولیدکننده طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ طبق نمودار (۴-۲) نشان می‌دهد رشد گروه کشاورزی از ۴,۶ درصد در ابتدای دوره به ۳۲,۸ درصد در انتهای دوره رسیده است. رشد زیرگروه صنعت نیز از ۱۶,۱ درصد در ابتدای دوره به ۴۱,۸ درصد در انتهای دوره افزایش یافته است. در بخش معدن رشد قیمتهای تولیدکننده تداوم داشته است؛ بطوریکه تورم این گروه از ۳۱,۳ درصد در سال ۱۳۹۳ به ۴۵ درصد در سال ۱۳۹۸ افزایش یافت. بنابراین رشد شاخص بهای تولیدکننده در بخش معدن و صنعت نسبت به سایر بخش‌ها و حتی نسبت به شاخص کل در سطح بسیار بالاتری بوده است که این امر به دلیل تخلیه افزایش شدید نرخ ارز در سال ۱۳۹۷ و افزایش هزینه‌های تولید به‌خصوص کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای وارداتی بوده است. علاوه بر افزایش هزینه‌های تولید، ذکر این نکته نیز ضروری است که در این سال واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای نیز افت شدیدی را به دلیل محدودیت‌های وارداتی و افزایش نرخ ارز تجربه کرده که این امر خود تأثیر عمده منفی بر تولیدات داخلی داشته است.

نمودار (۴-۲). رشد شاخص بهای تولیدکننده در بخش‌های مختلف اقتصادی طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۰۴	تاریخ: ۱۳۹۹		

بررسی سهم از رشد زیرگروه‌های مختلف شاخص بهای تولیدکننده بر اساس جدول (۴-۳) مؤید برخی نکات به شرح زیر است:

- بخش صنعت (ساخت) طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ بالاترین سهم از رشد شاخص بهای تولیدکننده را دارد؛ به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۳ معادل ۸,۳ واحد درصد (از تورم کل ۱۵,۴) و در سال ۱۳۹۸ معادل ۲۳,۷ واحد درصد (از تورم کل ۳۶,۸ درصد) به این گروه اختصاص داشته است.
- شاخص قیمت تولیدکننده گروه صنعت در سال ۱۳۹۸ رشد ۴۱,۸ درصدی داشته است که سهم ۲۳,۷ واحد درصدی از رشد شاخص بهای تولیدکننده را به خود اختصاص داده است. تولید صنایع تولید زغال‌سنگ - پالایشگاه‌های نفت با سهم ۷,۲۹ واحد درصدی، تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر و نیم‌تریلر با سهم ۵,۱ واحد درصدی، تولید فلزات اساسی با سهم ۱۹,۳ واحد درصد و تولید فرآورده‌های غذایی با سهم ۲,۲۲ واحد درصدی بیشترین سهم در رشد این شاخص را داشته‌اند. مقایسه سال ۱۳۹۸ با سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد که در ساختار صنایع تاثیرگذار بر رشد شاخص بهای تولیدکننده، تغییر ایجاد نشده است، لیکن سهم‌ها جابجا شدند. به عنوان مثال تولید صنایع تولید زغال‌سنگ - پالایشگاه‌های نفت که در سال ۱۳۹۷ تاثیر ۱۶,۲ واحد درصد در رشد شاخص بهای تولیدکننده داشت به ۷,۲۹ واحد درصدی کاهش یافته است و در مقابل سهم تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر و نیم‌تریلر نزدیک به دو برابر شده است.

جدول (۴-۳). سهم از رشد گروه‌های اصلی شاخص بهای تولیدکننده طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)

شرح	ضریب اهمیت	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
رشد شاخص کل	۱۰۰,۰۰	۱۵,۳۶	۳,۹۱	۵,۹۷	۱۲,۸۷	۴۷,۰۹	۳۶,۸
شاخص زراعت و باغداری و دامداری ستنی	۱۳,۱۵	۰,۷۴	۰,۲۳	۰,۴۵	۲,۰۸	۶,۳۴	۴,۵۸
کل خدمات	۳۲,۳۴	۵,۶۷	۴,۱۰	۲,۹۸	۳,۰۶	۷,۴۰	۸,۰۱
بخش صنعت	۵۱,۴۷	۸,۳۱	-۰,۲۸	۲,۶۵	۷,۶۷	۳۲,۸۰	۲۳,۷۰
صنایع مواد غذایی و آشامیدنی	۵,۲۸	۰,۸۹	۰,۳۵	۰,۳۲	۰,۳۶	۲,۱۹	۲,۲۲
تولید محصولات از توتون و تنباکو سیگار	۰,۱۰	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۰۰	۰,۱۳	۰,۰۴
تولید منسوجات	۱,۰۳	۰,۰۵	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۰۸	۰,۵۶	۰,۴۹
تولید پوشاک عمل آوردن و رنگ کردن پوست خزدار	۰,۰۷	۰,۰۱	۰,۰۱	۰,۰۱	۰,۰۱	۰,۰۳	۰,۰۲
دباغی و عمل آوردن چرم و ساخت کیف و چمدان	۰,۰۶	۰,۰۱	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۳	۰,۰۴
تولید چوب و محصولات چوبی و چوب‌پنبه	۰,۱۶	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۸	۰,۰۶
تولید کاغذ و محصولات کاغذی	۰,۳۵	۰,۰۰	-۰,۰۱	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۴۱	۰,۲۳
انتشار و چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط‌شده	۰,۰۳	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۰۳
صنایع تولید زغال‌سنگ - پالایشگاه‌های نفت	۲۰,۰۹	۶,۰۹	-۰,۰۲	۱,۶۳	۳,۹۸	۱۶,۲۱	۷,۲۹

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۰۵

۱,۶۴	۲,۰۴	۰,۴۴	۰,۱۲	-۰,۲۰	۰,۲۳	۳,۱۳	صنایع محصولات شیمیایی
۰,۴۹	۰,۸۳	۰,۱۱	۰,۰۸	۰,۰۲	۰,۱۵	۰,۸۹	تولید محصولات لاستیکی و پلاستیکی
۰,۸۷	۰,۷۶	۰,۱۷	۰,۰۶	۰,۰۳	۰,۲۵	۲,۶۷	تولید سایر محصولات کانی غیرفلزی
۳,۱۹	۴,۸۶	۱,۹۳	۰,۱۶	-۰,۹۹	-۰,۱۹	۷,۴۹	تولید فلزات اساسی
۰,۵۰	۰,۴۵	۰,۰۵	۰,۰۲	۰,۰۰	۰,۱۵	۰,۶۴	تولید محصولات فلزی فابریکی به جز ماشین آلات
۰,۷۲	۰,۶۰	۰,۰۶	۰,۰۴	۰,۰۱	۰,۰۹	۰,۹۸	تولید ماشین آلات و تجهیزات طبقه بندی نشده در جای دیگر
۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۱	تولید ماشین آلات اداری و محاسباتی
۰,۶۱	۰,۹۳	۰,۱۸	۰,۰۳	-۰,۰۱	۰,۰۳	۰,۸۹	ماشین آلات و دستگاه های مولد و انتقال برق
۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۶	تولید رادیو و تلویزیون و دستگاه ها و وسایل ارتباطی
۰,۰۸	۰,۱۰	۰,۰۱	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۱	۰,۱۵	تولید ابزار پزشکی، اپتیکی، ابزار دقیق و انواع ساعت
۵,۰۱	۲,۳۷	۰,۲۳	۰,۱۱	۰,۵۰	۰,۵۲	۷,۱۹	تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر و نیم تریلر
۰,۱۴	۰,۱۴	۰,۰۳	۰,۰۱	۰,۰۱	۰,۰۲	۰,۱۵	تولید سایر وسایل حمل و نقل
۰,۰۲	۰,۰۳	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۱	۰,۰۱	۰,۰۵	تولید مبلمان و مصنوعات
-۰,۰۳	۰,۰۵	-۰,۱۰	-۰,۰۶	-۰,۱۰	۰,۳۳	۲,۰۲	تولید برق
۰,۴۶	۰,۵۱	۰,۱۷	-۰,۰۴	-۰,۰۴	۰,۳۱	۱,۰۲	معدن
۰,۰۵	۰,۰۲	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۱	۰,۰۵	استخراج زغال سنگ
۰,۳۴	۰,۴۵	۰,۱۳	-۰,۰۶	-۰,۰۷	۰,۲۵	۰,۷۳	استخراج کانه های فلزی
۰,۰۷	۰,۰۴	۰,۰۳	۰,۰۱	۰,۰۳	۰,۰۵	۰,۲۴	استخراج سایر معادن

مأخذ: مرکز آمار ایران

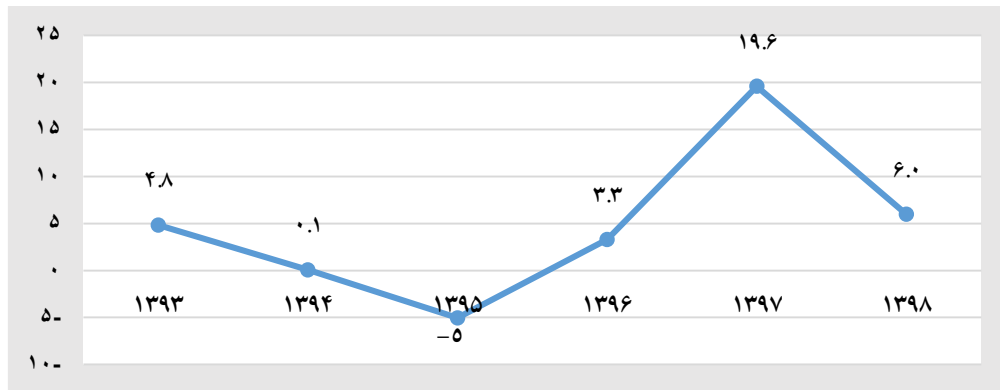
۴-۳. شاخص بهای کالاهای صادراتی

این بخش به بررسی روند رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی و زیرگروه های آن و استخراج سهم زیرگروه ها از رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی کل اختصاص دارد. رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی پس از یک دوره کاهش تا سال ۱۳۹۵ روندی رو به رشد را تجربه کرده است؛ به طوری که از ۰,۵ درصد در سال ۱۳۹۳ به ۰,۵- درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده و پس از آن با یک افزایش قابل توجه به مقدار ۱۹,۶ درصد در سال ۱۳۹۷ افزایش یافت و در سال ۱۳۹۸ رشد ۶ درصدی را تجربه نمود (نمودار ۴-۵). از علل این موضوع می توان به افزایش نرخ ارز و افزایش صادرات کالاها به ویژه کالاهای با ارزش افزوده پایین تر اشاره کرد. شایان ذکر است منفی بودن این شاخص طی سال های ۹۵-۱۳۹۳ نشان می دهد به دلیل سهم بالای کالاهای صادراتی منبع محور و انرژی بر از صادرات کل، شاخص بهای کالاهای صادراتی به شدت تحت تأثیر قیمت جهانی مواد خام قرار دارد؛ به نحوی که با کاهش قیمت های جهانی این شاخص نیز کاهش می یابد. علاوه بر این کاهش رقابت پذیری کالاهای صادراتی کشور نیز از دیگر علل تغییرات شاخص به حساب می آید.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۰۶

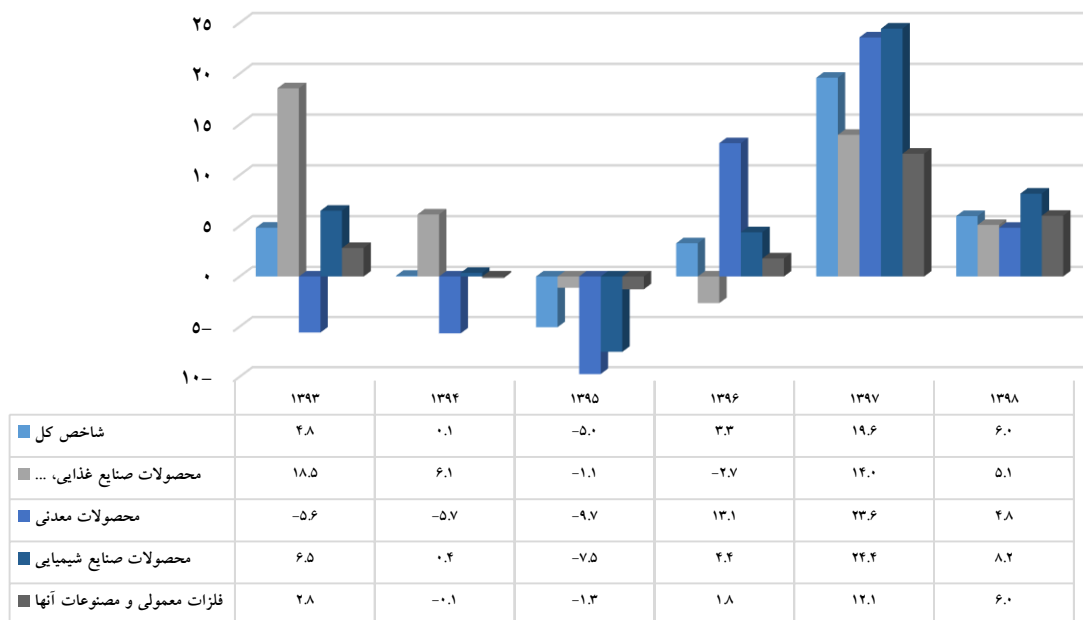
نمودار (۴-۵). روند تغییرات رشد شاخص کل بهای کالاهای صادراتی طی دوره ۱۳۹۳-۹۸ (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

بررسی زیرگروه‌های مختلف شاخص بهای کالاهای صادراتی در نمودار (۴-۶) نشان می‌دهد که شاخص بهای صادراتی محصولات شیمیایی و صنایع وابسته ۸٫۲ درصد، فلزات معمولی ۶ درصد، صنایع غذایی ۵٫۱ درصد و محصولات معدنی ۴٫۸ درصد در سال ۱۳۹۸ رشد داشته‌اند. عمده‌ترین علت افزایش شاخص بهای کالاهای صادراتی در سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ (نیمه دوم سال) افزایش نرخ ارز بوده است. طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۳ شاخص بهای صادراتی کالاهای مذکور به دلیل کاهش قیمت نفت و فلزات اساسی در سطح جهانی، رشد منفی داشته‌اند.

نمودار (۴-۶). رشد زیرگروه‌های منتخب شاخص بهای کالاهای صادراتی طی دوره ۱۳۹۳-۹۸ (درصد)

فلزات معمولی و مصنوعات آنها ■ محصولات صنایع شیمیایی ■ محصولات معدنی ■ محصولات صنایع غذایی، ... ■ شاخص کل

مأخذ: مرکز آمار ایران.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۰۷	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

بررسی سهم زیرگروه‌های مختلف از رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی بر اساس جدول (۴-۴) نشان می‌دهد که بیشترین تغییرات قیمت کالاهای صادراتی در سال ۱۳۹۸ به دلیل افزایش قیمت محصولات صنایع شیمیایی، محصولات معدنی و ادوات برقی و اجزاء ... بوده است؛ به نحوی که این گروه فعالیت‌ها به ترتیب سهم‌های ۱،۷، ۱،۲ و ۱ واحد درصدی را از افزایش ۵،۹۴ درصدی شاخص بهای کالاهای صادراتی به خود اختصاص داده‌اند.

جدول (۴-۴). سهم گروه‌های اصلی از رشد شاخص بهای صادراتی (دلاری) طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)

شرح	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
شاخص کل	۴،۹	۰،۱	-۰،۵	۳،۳	۱۹،۶	۵،۹۴
حیوانات زنده و محصولات حیوانی	۰،۱۰	۰،۰۱	-۰،۰۳	-۰،۰۵	۰،۳۸	۰،۱
محصولات نباتی	۰،۱۸	۰،۰۱	-۰،۰۵۶	-۰،۰۴	۱،۸۳	۰،۵
چربی‌ها و روغن حیوانی و ...	-۰،۰۱	۰،۰۰	۰،۰۰	۰،۰۰	۰،۱۱	۰،۰
محصولات صنایع غذایی، ...	۰،۸۰	۰،۳۰	-۰،۰۶	-۰،۱۴	۰،۷۱	۰،۲
محصولات معدنی	-۱،۵۱	-۱،۳۸	-۲،۲۴	۲،۸۷	۵،۶۴	۱،۲
محصولات صنایع شیمیایی	۱،۲۸	۰،۰۷	-۱،۵۱	۰،۸۶	۴،۸۵	۱،۷
مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته	۰،۹۴	-۰،۰۶	-۰،۷۷	-۰،۰۳	۱،۲۶	۰،۱
پوست خام و چرم	۰،۰۵	۰،۰۲	-۰،۰۸	-۰،۰۶	۰،۳۱	۰،۱
چوب و اشیاء چوبی، ...	۰،۰۱	۰،۰۱	۰،۰۰	۰،۰۰	۰،۰۱	۰،۰
خمیر چوب یا سایر مواد الیافی	۰،۰۱	۰،۰۱	۰،۰۰	-۰،۰۱	۰،۰۴	۰،۰
مواد نسجی و مصنوعات	۱،۵۷	۰،۲۶	-۰،۰۶	-۰،۰۴	۱،۱۴	۰،۱
انواع کفش	۰،۱۸	۰،۱۵	۰،۲۱	-۰،۱۱	۰،۱۷	۰،۲
مصنوعات از سنگ، گچ، سیمان	۰،۰۵	۰،۰۲	۰،۰۰	-۰،۰۶	۰،۳۳	۰،۱
مروارید و سنگ‌های گران‌بها	۰،۰۰	-۰،۰۴	۰،۰۰	۰،۰۰	۰،۱۹	۰،۰
فلزات معمولی و مصنوعات آن‌ها	۰،۲۵	-۰،۰۱	-۰،۱۱	۰،۱۶	۱،۰۶	۰،۵
ادوات برقی، اجزاء و...	۰،۷۱	۰،۶۴	۰،۱۸	-۰،۰۵	۱،۲۶	۱،۰
وسایل نقلیه زمینی، هوایی، ..	۰،۱۵	۰،۰۴	۰،۰۲	-۰،۰۱	۰،۱۶	۰،۰
دستگاه‌های اپتیک و عکاسی	۰،۰۱	۰،۰۰	۰،۰۰	۰،۰۰	۰،۰۲	۰،۰
کالاها و مصنوعات دیگر	۰،۰۶	۰،۰۴	-۰،۰۲	-۰،۰۱	۰،۰۹	۰،۱
اشیاء هنری، کلکسیون و ...	۰،۰۰	۰،۰۰	۰،۰۰	-۰،۰۱	۰،۰۳	۰،۰

مأخذ: مرکز آمار ایران.

۴-۴. شاخص بهای کالاهای وارداتی

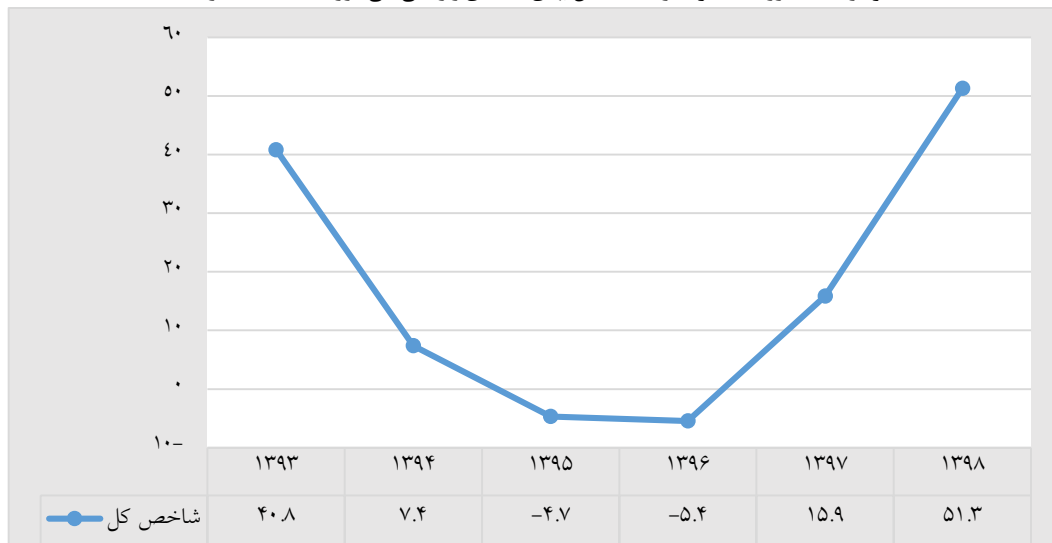
رشد شاخص بهای کالاهای وارداتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ با کاهش نرخ ارز در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال‌های قبل آن (۱۳۹۵ و ۱۳۹۶) به کمترین حد خود رسید و در سال ۱۳۹۷ با جهش ارزی مجدداً

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۰۸

روندی افزایشی به خود گرفت؛ به نحوی که از ۵,۴- درصد در سال ۱۳۹۶ به ۱۵,۹ درصد در سال ۱۳۹۷ رسید و در سال ۱۳۹۸ نیز رشد ۵۱,۳ درصد را تجربه کرد.

نمودار (۴-۷). روند تغییرات رشد شاخص بهای کالاهای وارداتی طی دوره ۱۳۹۳-۹۸ (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

بررسی زیرگروه‌های مختلف شاخص بهای کالاهای وارداتی نشان می‌دهد ادوات برقی، اجزاء و ... سهم ۳۲,۷ واحد درصدی، محصولات شیمیایی و صنایع وابسته ۹,۲ واحد درصدی و دستگاه‌های اپتیک و عکاسی با سهم ۳,۸ واحد درصدی بیشترین سهم را در رشد ۵۱,۳ درصدی شاخص بهای وارداتی داشته‌اند.

جدول (۴-۵). سهم گروه‌های اصلی از رشد شاخص بهای وارداتی (دلاری) طی دوره ۱۳۹۳-۹۸ (درصد)

شرح	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
شاخص کل	-	۷,۴	-۴,۷	-۵,۴	۱۵,۹	۵۱,۳
حيوانات زنده و محصولات حیوانی	۰,۰	-۰,۱	۰,۰	۰,۱	۰,۰	۰,۰
محصولات نباتی	۲,۲	۰,۲	-۰,۳	۰,۰	۰,۴	۱,۵
چربی‌ها و روغن حیوانی و ...	-۰,۲	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰
محصولات صنایع غذایی، ...	۰,۴	-۰,۲	-۰,۱	۰,۰	۰,۰	۰,۰
محصولات معدنی	۰,۳	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۲	۰,۱
محصولات صنایع شیمیایی	۴,۶	۱,۵	-۰,۳	-۰,۴	۱,۸	۹,۲
مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته	۱,۹	۰,۲	-۰,۲	۰,۰	۰,۴	۰,۹
پوست خام و چرم	۰,۱	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰
چوب و اشیاء چوبی، ...	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰

۰,۳	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	خمیر چوب یا سایر مواد الیافی
۰,۳	-۰,۱	۰,۰	۰,۱	۰,۱	۰,۱	مواد نسجی و مصنوعات
۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	انواع کفش
۰,۴	۰,۱	-۰,۱	۰,۰	۰,۱	۰,۳	مصنوعات از سنگ، گچ، سیمان
۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۰	مروارید و سنگ‌های گران‌بها
۳,۶	-۰,۵	-۰,۶	۰,۲	۰,۷	۱,۸	فلزات معمولی و مصنوعات آنها
۱۵,۷	۴,۹	-۲,۷	-۴,۴	۱۰,۶	۳۲,۷	ادوات برقی، اجزاء و ...
۲,۱	۰,۴	۰,۰	-۰,۱	۰,۲	۰,۸	وسایل نقلیه زمینی، هوایی، ..
۲,۱	۰,۸	-۰,۳	-۱	۱	۳,۸	دستگاه‌های اپتیک و عکاسی
۰,۴	۰,۱	۰,۰	۰,۱	۰,۱	۰,۲	کالاها و مصنوعات دیگر
۰,۶	۰,۰	-۰,۱	-۰,۱	۰,۲	۰,۱	اشیاء هنری، کلکسیون و ...

مأخذ: مرکز آمار ایران.

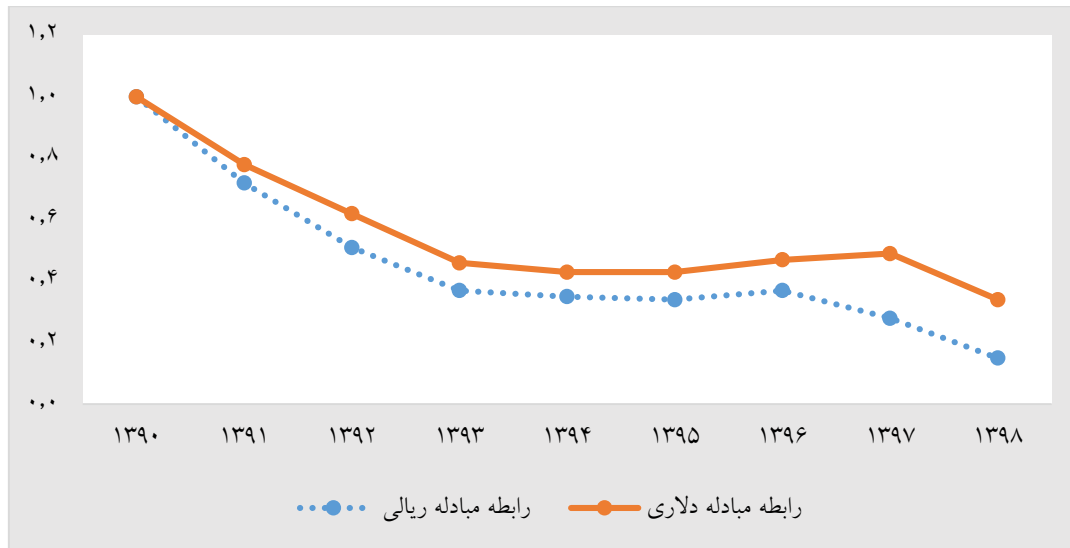
۴-۵. رابطه مبادله

رابطه مبادله دارای تعاریف متعددی است، لیکن مشهورترین آنها که در مطالعات تجربی بکار گرفته می‌شود عبارت است از نسبت شاخص قیمت صادرات به شاخص قیمت واردات. این معیار یکی از مهم‌ترین ابزارها برای تجزیه و تحلیل مسائل اقتصاد کلان و توسعه اقتصادی از قبیل منافع حاصل از بازرگانی بین‌المللی، تحولات حجم و ترکیب مبادلات و اثر آن بر روی سطح دستمزدها، رفاه عمومی و درآمد ملی محسوب می‌شود. رابطه مبادله شاخصی است که بررسی رفتار آن طی زمان به‌عنوان معیاری برای بررسی میزان برخورداری از منافع تجارت بین‌الملل در هر کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد. کاهش رابطه مبادله قدرت خرید کشورها را در بازارهای جهانی کاهش می‌دهد. این احتمال نیز وجود دارد که شوک‌های رابطه مبادله به کندشدن رشد اقتصادی، بدتر شدن توزیع درآمد و افزایش احتمال بروز بحران‌های پولی به‌شدت مخرب منجر شود.

بررسی رابطه مبادله در ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۰ نشان می‌دهد که این رابطه طی دوره مورد اشاره با افزایش قابل توجه قیمت واردات، روندی کاهشی داشته و به زیان کشور بوده است به‌نحوی که از مقدار ۱ واحد در سال ۱۳۹۰ به ۰,۱۵ واحد در سال ۱۳۹۸ رسیده است. علت کاهش رابطه مبادله در سال ۱۳۹۸ افزایش نرخ ارز و کاهش قیمت کالاهای صادراتی به جهت به صرفه بودن صادرات آن و افزایش قدرت رقابتی صادرکنندگان در بازارهای هدف و گسترش خام فروشی (کالاهای خام دارای ارزش افزوده پایین و قیمت صادراتی پایینی هستند) بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۱۰	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

نمودار (۴-۸). روند رابطه مبادله طی دوره ۹۸-۱۳۹۰

مأخذ: مرکز آمار ایران.

۶-۴. عوامل مؤثر بر تورم

کادر (۸). عوامل مؤثر بر تورم در نظریه‌ها

بررسی نظرات اقتصاددانان در تئوری‌های مقداری پول، نظریه‌ی درآمدی، نظریه‌ی پولگرایان، نظریه‌ی شکل‌گیری تطبیقی انتظارات و نظریه‌ی کلاسیک‌های جدید حاکی از آن است که رشد نقدینگی عامل مؤثر و تعیین‌کننده تورم است.

فریدمن بر اساس الگوی انتظارات تطبیقی معتقد است در کوتاه‌مدت به دلیل توهّم پولی کامل ارتباط مثبت بین تورم و شکاف تولید (فاصله گرفتن بیکاری از بیکاری طبیعی) وجود دارد (منحنی فیلیپس با شیب منفی) و در میان‌مدت این ارتباط ضعیف و در بلندمدت به دلیل فقدان توهّم پولی (منحنی فیلیپس بصورت عمودی) این ارتباط وجود ندارد. این در حالی است که بروز مکتب کلاسیک‌های جدید در دهه ۱۹۷۰ و ورود انتظارات عقلایی توسط اقتصاددانانی نظیر سارجنت و لوکاس نشان داد که ارتباط کوتاه‌مدت میان تورم و شکاف تولید نیز وجود ندارد. در مقابل کینزین‌های جدید بر خلاف کلاسیک‌های جدید معتقد هستند که در دنیای واقعی میزانی از توهّم پولی وجود داشته و کمبودهای نهاد بازار، که موجب بروز انعطاف‌پذیری ناقص دستمزدها و قیمت‌ها در کوتاه‌مدت می‌شود، تعدیل بطنی انحرافات سطح تولید از تولید بالقوه را در پی دارد. بر اساس نظرات ساختارگرایان و نظریه فشار هزینه، شکاف تولید (فاصله گرفتن تولید واقعی از تولید بالفعل) نیز از عوامل مؤثر بر تورم است.

انتظارات تورمی نیز عامل دیگری که تحریک‌کننده تورم است. رشد قیمت کالاها و خدمات در قیمت‌های آینده تأثیر دارد. به عبارت دیگر چنانچه پیش‌بینی شود که افزایش قیمت‌ها فروکش خواهد کرد افراد با به تأخیر انداختن خریدهای خود موجب کاهش رشد قیمت‌ها (کاهش تورم) میشوند. از طرف عرضه نیز تولیدکنندگان به سبب پیش‌بینی کاهش رشد قیمت‌ها، فعالیتهای تولیدی (به علت ثبات بیشتر اقتصادی) خود را گسترش داده و موجب فشار

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
صفحه: ۱۱۱	تاریخ: ۱۳۹۹	
		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار
		موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

بر افزایش قیمتها شده و کاهش تورم را در پی خواهد داشت. لذا انتظارات تورمی میتواند بر تورم واقعی تاثیرگذار باشد.

بنابراین عوامل موثر بر تورم را از بعد زمانی به بلندمدت و کوتاهمدت و از بعد ماهیتی به عوامل طرف عرضه و طرف تقاضا می توان تقسیم بندی کرد.

از عوامل بلندمدت طرف تقاضا موثر بر تورم می توان به کسری بودجه مداوم دولت و پولی کردن آن در طی چند دهه گذشته نام برد. این جمله اصلا به این معنا نیست که تورم در ایران پدیده ای پولی است، بلکه عوامل دیگری در اقتصاد ایران در شکل دادن تورم موثر بوده اند. از عوامل بلندمدت طرف عرضه می توان به تحریم های ظالمانه آمریکا و در مقاطعی هم سازمان ملل نام برد که با نظریه متعارف اقتصاد کلان یعنی فشار هزینه (شوک طرف عرضه) افزایش تورم قابل توضیح است.

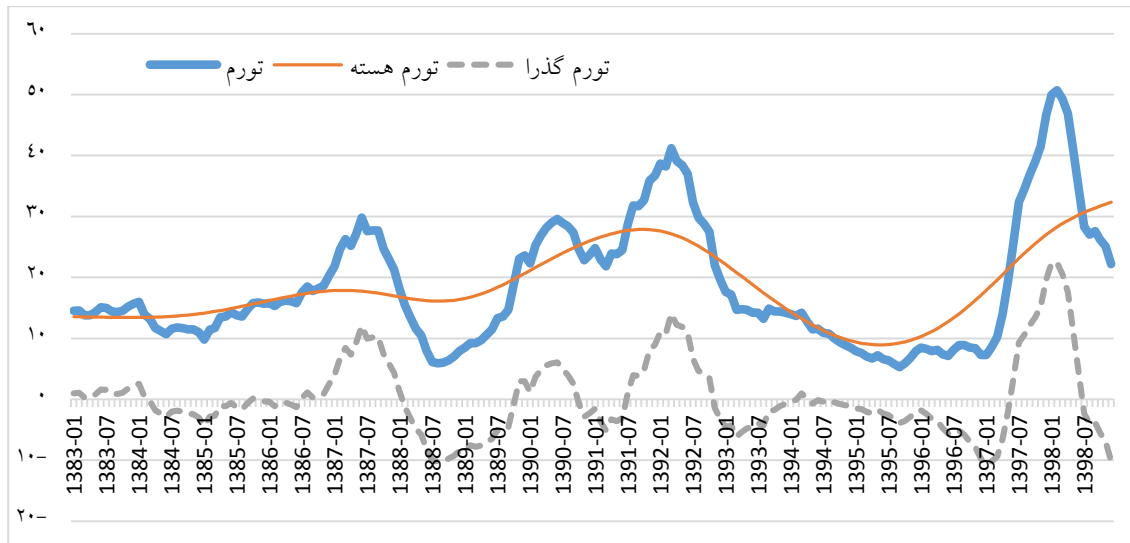
از عوامل کوتاهمدت می توان به شوک افزایش قیمت های جهانی کالاها، شکاف تولید، نرخ ارز، ... است.

سیاست پولی و سیاست مالی از جمله عواملی هستند که در میانمدت و بلندمدت بر روی تورم انعکاس می یابند. تغییراتی که در شاخص قیمت مصرف کننده رخ می دهد را می توان به دو بخش تغییرات دائمی و تغییرات موقتی و گذرا تقسیم کرد. این تغییرات برای سیاست گذار پولی که تورم را به عنوان هدفی برای طراحی سیاست های خود می داند، به یک اندازه اهمیت ندارند. چراکه تغییرات قیمت های نسبی حاصل از شوک های موقتی، در بلندمدت به واسطه انعطاف پذیری قیمت ها و در نتیجه، جانشینی کالاها توسط مصرف کننده تعدیل می شوند و نهایت، در بلندمدت بر تورم کم اثر خواهند بود. به همین جهت، تورم پایه (هسته تورم) نسبت به تورم کل نشانگر بهتری از فشارهای تورمی جاری است. لذا تورم پایه آن چیزی است که سیاست گذار باید به عنوان هدف تورمی خود قرار داده و سیاست های پولی را در جهت نزدیک کردن تورم پایه به هدف تورمی تنظیم نماید.

همانطوریکه از نمودار (۴-۹) ملاحظه می شود تورم هسته در طی سال های ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۹ بین باند ۱۰ تا ۲۰ درصد در نوسان بوده است. متوسط تورم هسته در این دوره ۱۵,۹ درصد بوده است. بعد از شدت گرفتن تحریم های اقتصادی در سال ۱۳۹۰ تورم هسته رو به افزایش گذاشت و به متوسط ۲۵,۷ درصد در دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۲ رسید. با روی کار آمدن دولت جدید و کاهش تورم به عنوان هدف اصلی، متوسط تورم هسته در دوره ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۷ به ۱۵ درصد تقلیل یافت. در سال ۱۳۹۸ به توجه به جهش نرخ ارز در سال ۱۳۹۷، تورم هسته به ۳۰ درصد رسید. در این سال تورم ۳۴,۸ درصد بوده است. بنابراین اقتصاد ایران در بلندمدت با تورم سالانه ۱۸,۵ درصد در دوره ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۸ برخوردار بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۱۱۲	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

نمودار (۴-۹). روند تورم، تورم گذرا و تورم هسته ماهانه طی دوره ۱۳۸۳(۰۱) - ۱۳۹۸(۱۲)

ماخذ: محاسبات محقق بر اساس آمارهای مرکز آمار ایران

در ادامه سعی می‌شود عواملی که محرک تورم هسته و تورم گذرا بودند، مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

۴-۶-۱. عوامل بلندمدت مؤثر بر تورم

پولی کردن کسری بودجه دولت:

در بخش مالی اقتصاد، مهمترین منشاء بی ثباتی و تهدید جدی اقتصاد ایران، عدم تعادل ساختاری در بخش پولی کشور است که این نیز ریشه در ناترازیهای بودجه عمومی دولت دارد (سلطه مالی بر سیاست پولی). این امر باعث شده است که سرعت انتشار نقدینگی در کشور بیشتر از ظرفیتهای اقتصاد ایران شود که آثار آن را می‌توان در روند رو به رشد نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی مشاهده کرد (از ۶۰ درصد در سال ۱۳۸۹ به ۹۵ درصد در سال ۱۳۹۵ و به ۱۰۱٫۲ درصد در سال ۱۳۹۸).

بررسی روند تراز عملیاتی دولت از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۷ حکایت از شکاف بیشتر درآمدهای عمومی و اعتبارات هزینه‌ای دارد. در سال ۱۳۹۸ نیز به دلیل عدم تحقق درآمدهای نفتی، بیماری کرونا و تداوم تحریم‌ها شدت گرفته است.^۱

در طی سال‌های گذشته عمدتاً درآمدهای نفتی محل تامین مالی کسری بودجه بوده است. لیکن از سال ۱۳۹۵ به این سو منبع دیگری همچون استقراض از صندوق توسعه ملی به کمک درآمدهای نفتی آمده است. منبعی که به پولی کردن کسری بودجه دولت منجر می‌شود. در سال ۱۳۹۸ نسبت به یک دهه قبل، درآمدهای نفتی به عنوان محل تامین مالی بودجه به حداقل خود رسیده و جای خود را به برداشت

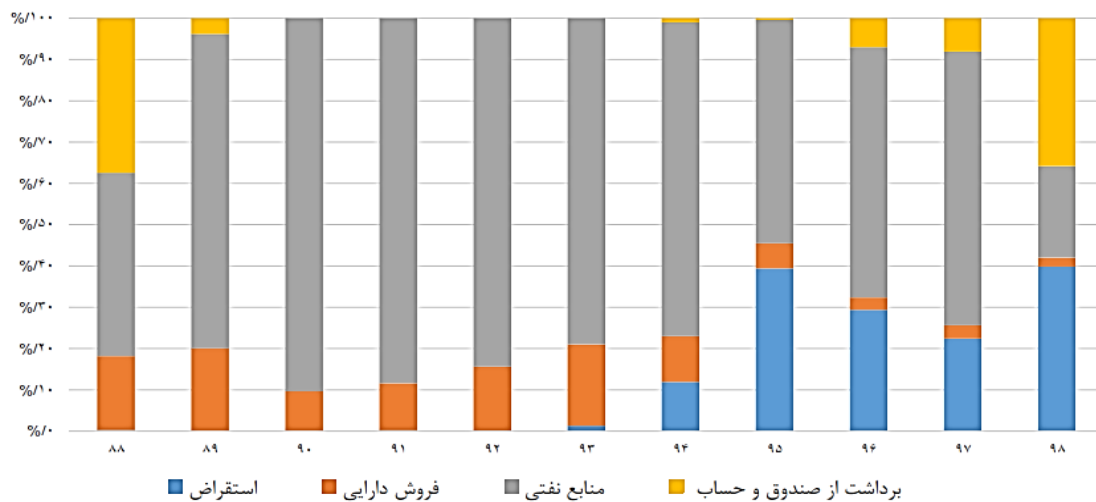
^۱. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، خرداد ۱۳۹۹

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۱۳	تاریخ: ۱۳۹۹	

از صندوق توسعه ملی و حساب ذخیره ارزی داده است. در قانون بودجه سال ۱۳۹۸، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای (بطور خاص در مورد صادرات نفت و گاز و فروش میعانات گازی به پتروشیمی‌های داخلی) به میزان ۱۵۳ هزار میلیارد تومان درآمد پیش‌بینی شده بود که از این محل حدود ۵۴,۵ هزار میلیارد تومان تحقق یافت. به عبارت دیگر تنها از این محل ۹۸,۵ هزار میلیارد تومان کسری به دولت تحمیل شد.

از سویی در قانون بودجه سال ۱۳۹۸، درآمد ۵۱ هزار میلیارد تومانی از محل واگذاری داراییهای مالی پیش‌بینی شده بود، که درآمدهای محقق شده از این محل ۱۶۸ هزار میلیارد تومان بوده است. علت رشد ۲۲۹ درصدی این محل (عمدتاً از محل صندوق توسعه ملی و اوراق بدهی) نسبت به قانون بودجه به مصوبه شورای عالی هماهنگی اقتصادی سران قوا باز می‌گردد. در خصوص اوراق بدهی علاوه بر ۴۳ هزار میلیارد تومان قانون بودجه مجوز انتشار ۳۸ هزار میلیارد تومان اوراق جدید دیگر از سوی شورای عالی هماهنگی اقتصادی سران قوا صادر شد و دولت می‌توانست در مجموع ۸۱ هزار میلیارد تومان از محل اوراق، درآمد کسب کند. اما عملکرد این بخش حاکی از فروش اوراق بدهی به میزان ۹۶,۵ هزار میلیارد تومان است که نسبت به قانون بودجه یعنی ۴۳ هزار میلیارد تومان تحقق ۱۲۴ درصدی را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر دولت با این کار کسری سال ۱۳۹۸ را به سالهای بعد که انتظار بهبودی دارد منتقل کرده است. استقراض از صندوق توسعه ملی که اساساً پولی کردن کسری بودجه بوده و عملاً خلق پول اتفاق افتاده است. این خلق پول نیز باعث گسترش نقدینگی شده است. از طرف دیگر به دلیل رشد اقتصادی بسیار پایین کشور در طی سال‌های گذشته و گاهی منفی، گسترش نقدینگی نهایتاً منجر به تورم شده است.

نمودار (۴-۱۰). روند محل‌های تامین مالی کسری بودجه دولت غیر از منابع پایدار طی دوره ۹۸-۱۳۸۸

ماخذ: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، خرداد ۱۳۹۹.

^۱ آمار مربوط به عملکرد ۶ ماهه سال ۱۳۹۸ است.

مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
تاریخ: ۱۳۹۹		صفحه: ۱۱۴	

تحریم‌های ظالمانه آمریکا:

از دیگر عوامل بلندمدت طرف عرضه موثر بر تورم می‌توان به تحریم‌های ظالمانه آمریکا (در مقاطعی هم سازمان ملل) اشاره کرد. این عامل عمدتاً از کانال افزایش هزینه^۱ (نظریه متعارف اقتصاد کلان یعنی فشار هزینه) منجر به افزایش تورم در کشور شده است.

با توجه به اینکه تحریم‌های آمریکا علیه کشورمان در بلندمدت پایدار بوده است و بخشهای کلیدی صنایع و مالی را تحت تاثیر قرار داده است انتظار نمی‌رود سایه این عامل کلیدی از سر اقتصاد ایران به زودی زدوده شود و فشار بر تورم از این ناحیه همچنان باقی خواهد ماند. در سال ۱۳۹۸ نیز آمریکا فشارهای خود را با تحریم بخش آهن، فولاد، آلومینیم و مس ایران (۱۳۹۸/۰۲/۱۸)، درج بانک مرکزی و صندوق توسعه ملی در فهرست سازمانهای تروستی (۱۳۹۸/۰۶/۲۹) و تحریم بخش نساجی، معدن و ... (۱۳۹۸/۱۰/۲۰) تشدید نمود. قطعاً این موارد از کانال فشار بر کمبود عرضه ارز (به جهت محدودیت در صادرات کالاهای نفتی و غیرنفتی)، افزایش هزینه‌های تجاری مبادلاتی ناشی از محدودیت در نقل و انتقال ارز به داخل، دسترسی به مواد اولیه، واسطه‌ای و سرمایه‌ای برای بخش تولید و ... باعث افزایش هزینه‌های مبادلاتی و آسیب‌پذیری بخش‌های تولیدی و مالی خواهد شد.

۴-۶-۲. عوامل کوتاه‌مدت مؤثر بر تورم

نرخ ارز:

در اقتصاد ایران به دلیل اینکه نرخ ارز لنگر اسمی تورم در کشور است، دولتها اجازه افزایش نرخ ارز را متناسب با تورم داخلی و خارجی (نظریه برابری قدرت خرید) نمی‌دهند بنابراین نرخ ارز متناسب با تورم سالانه تعدیل نشده و به اصطلاح سرکوب نرخ ارز اتفاق می‌افتد. به عبارت دیگر رشد نقدینگی (عامل اصلی تورم) منهای رشد اقتصادی بطور کامل در سطح عمومی قیمتها تخلیه نمی‌شود. در این دوره‌ها جهش نرخ ارز منشاء تورم می‌شود. از سوی دیگر علاوه بر تاثیر تورم دوره‌های گذشته در نرخ ارز، انتظارات تورمی نیز عامل دیگری است که در افزایش نرخ ارز فراتر از تورم دوره‌های گذشته عمل می‌کند.

نرخ ارز از دو کانال می‌تواند تورم را تحت تاثیر قرار دهد:

- کانال اول از طریق افزایش قیمت داخلی کالاهای وارداتی مصرفی است. شاخص بهای

^۱ دسترسی به ماشین‌آلات صنعتی سخت‌تر شده و هزینه دسترسی به آن افزایش یافته است. از سوی دیگر در برخی موارد دسترسی وجود نداشته و واحدهای تولیدی مجبور به تهیه ماشین‌آلات با فناوری پایین شده که خود این امر نیز هزینه‌های تولید را در بلندمدت تحت تاثیر قرار خواهد داد.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۱۵	تاریخ: ۱۳۹۹ ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مصرف‌کننده از دو جزء کالاهای تولید داخلی و وارداتی تشکیل شده است. لذا هر تغییری در هریک از این اجزاء شاخص قیمت مصرف‌کننده را تغییر می‌دهد.

- کانال دوم تغییر قیمت نهادهای تولید است. افزایش نرخ ارز موجب افزایش قیمت نهادهای تولید وارداتی و در ادامه افزایش هزینه‌های تولید را در پی دارد. این امر بصورت زنجیروار از کانال شاخص قیمت تولیدکننده در شاخص قیمت مصرف‌کننده تخلیه می‌شود. قیمت جهانی کالاها نیز همان اثر نرخ ارز بر قیمت نهادهای تولید را دارد.

تورم وارداتی ناشی از قیمت جهانی کالاها و نرخ ارز:

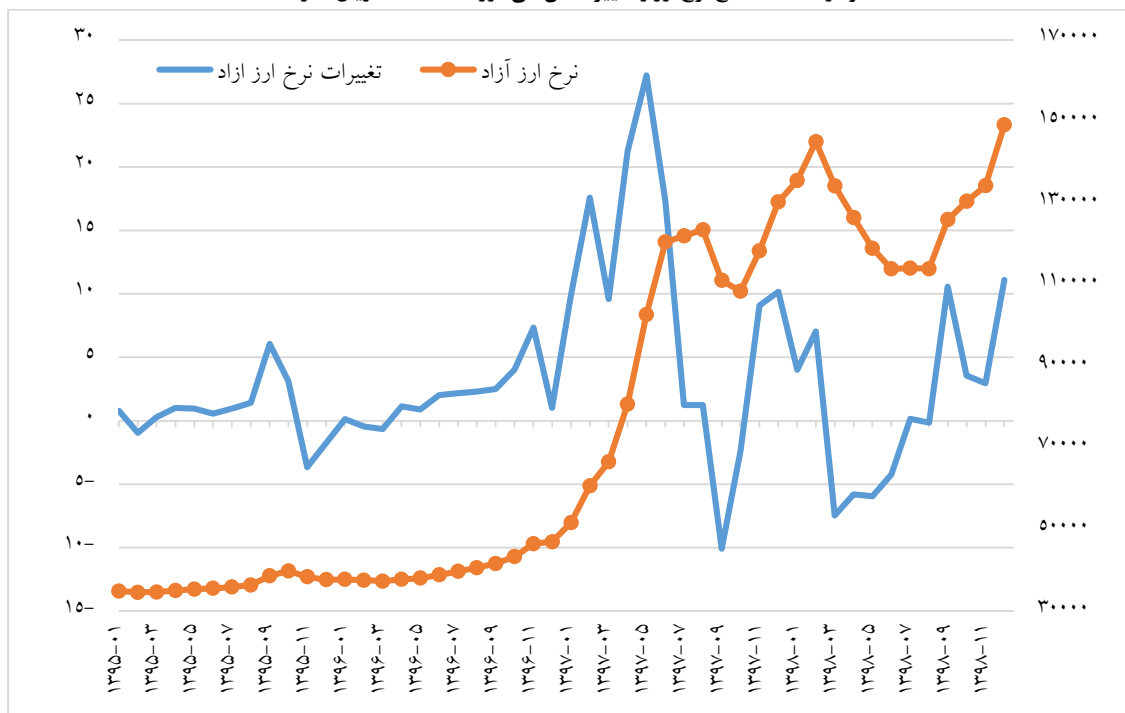
در اقتصاد ایران، تورم وارداتی را می‌توان به دو عامل تغییر نرخ اسمی ارز و تغییر قیمت جهانی کالاهای وارداتی نسبت داد. برآیند این دو عامل، قیمت ریالی کالاهای وارداتی را در بازار داخلی تعیین می‌کند. نرخ ارز نیز از دو کانال قیمت کالاهای وارداتی مصرفی و افزایش هزینه‌های تولید بر تورم تاثیر بگذارد. نمودار (۴-۱۱) سطح و تغییرات نرخ ارز بازار آزاد را طی سالهای ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸ به تصویر می‌کشد. بر اساس گزارش بانک مرکزی، نرخ ارز بعد از جهش سال ۱۳۹۰، از سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ به دلیل عرضه ارز از سوی دولت به بازار از ثبات نسبی برخوردار بود؛ به گونه‌ای که بین سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۵ نرخ ارز در کل دوره تنها ۷٫۶ درصد افزایش یافت و در سال ۱۳۹۶ نیز حدود ۲۳ درصد بالا رفت. این در حالی است که تورم سالانه ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ به ترتیب ۳۲، ۱۵، ۳، ۱۱، ۶٫۷ و ۸٫۱ درصد بود. مقایسه این آمارها نشان می‌دهد که دولت با عرضه ارز به بازار در این سالها مجدداً با لنگر قراردادن نرخ ارز، توانسته بود نرخ تورم را کنترل نماید. بر اساس قیمت‌های نسبی ارزش دلار نیز همانند سایر کالاها با افزایش تورم باید افزایش یابد، لیکن دولت با کنترل بازار ارز مانع از این کار شد و نظیر سال‌های دهه هشتاد نرخ ارز همانند فنر جمع تا در سال ۱۳۹۰ بصورت جهشی باز شد. این فنر به آرامی از سال از ابتدای سال ۱۳۹۷ باز شد. در اردیبهشت ماه ۱۳۹۷ علی‌رغم وجود ذخایر ارزی در کشور و اجرای سیاست کنترل نرخ ارز، نرخ ارز تک‌نرخ و ۴۲۰۰۰ ریال اعلام شد. این امر نشان می‌دهد که سیاست‌گذار غافل از واقعیت‌های اقتصاد ایران این سیاست را اعلام کرد. عواقب اتخاذ سیاست‌های سرکوب نرخ ارز در سالهای گذشته و تک‌نرخ کردن نرخ ارز به بروز التهاب در بازار ارز (هرچند عوامل دیگری نظیر تقاضای برای ارز جهت خروج ارز، تقاضای سفته‌بازی و حفظ قدرت خرید در این امر دخیل بودند) منجر شد. از سوی دیگر خروج آمریکا از برجام در اردیبهشت ماه ۱۳۹۷ و شدت گرفتن تهدیدها و فشارهای اقتصادی - سیاسی دولت ترامپ و وزارت خزانه داری آمریکا، در کنار عدم مدیریت بازار ارز از سوی بانک مرکزی و تک‌نرخ کردن نرخ ارز، باعث شد پتانسیل انباشته شده تورم به ظهور التهابات ارزی منجر شود. در واقع تقاضا برای ارز با تورم انباشته شده ۵ سال

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۱۶	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

گذشته افزایش یافت. در این سال نرخ ارز از ۶۶۴۰۰ ریال اسفند ۱۳۹۶ به ۱۳۲۰۰۰ ریال در اسفند ۱۳۹۷ افزایش یافت (نرخ رشد ۱۸۵ درصدی). در این سال علاوه نیازهای واقعی کشور به ارز، تقاضای سفته بازی، تقاضای ارز برای حفظ ارزش داراییها، تقاضای ارز برای تبدیل داراییها به دلار و خروج ارز کشور، عدم واردات کالاها با وجود دریافت ارز ۴۲۰۰۰ ریالی و شکل گیری انتظارات تورمی باعث افزایش نامتناسب نرخ ارز با واقعیتهای اقتصاد ایران شد.

سال ۱۳۹۸ سالی متفاوت در بازار ارز بود. دلار سال ۱۳۹۸ را در کانال ۱۳۰۰۰۰ ریال شروع کرد و در سه ماهه اول سال بیشتر گرایش به افزایش داشت. از تیرماه تا آبان ماه با کاهش ۲۰۰۰۰ ریالی دلار در کانال ۱۱۰۰۰۰ ریال قرار گرفت. از آبان ماه به بعد دلایلی نظیر نزدیک شدن به انتهای سال، بازگشت ایران به لیست سیاه FATF، شیوع بیماری کرونا در دو سه ماه پایانی سال (افزایش تقاضای سفته بازی) و ... تقاضا برای ارز را افزایش داد و از سوی دیگر کاهش صادرات، باعث کاهش عرضه ارز در بازار شد. این دو موافق جهت هم منجر به روند صعودی دلار و ورود نرخ ارز به محدود ۱۴۰۰۰۰ ریال شد. در واقع بازار ارز خارجی در این سال روند U شکل را تجربه کرد. هرچند نرخ ارز در انتهای سال ۱۳۹۸ به ابتدای آن تغییرات چندانی نداشت، لیکن با نوسانات بیشتری نسبت به سال ۱۳۹۷ مواجه بود.

نمودار (۴-۱۱). سطح نرخ ارز و تغییرات آن طی دوره ۹۸-۱۳۹۵ (ریال - درصد)

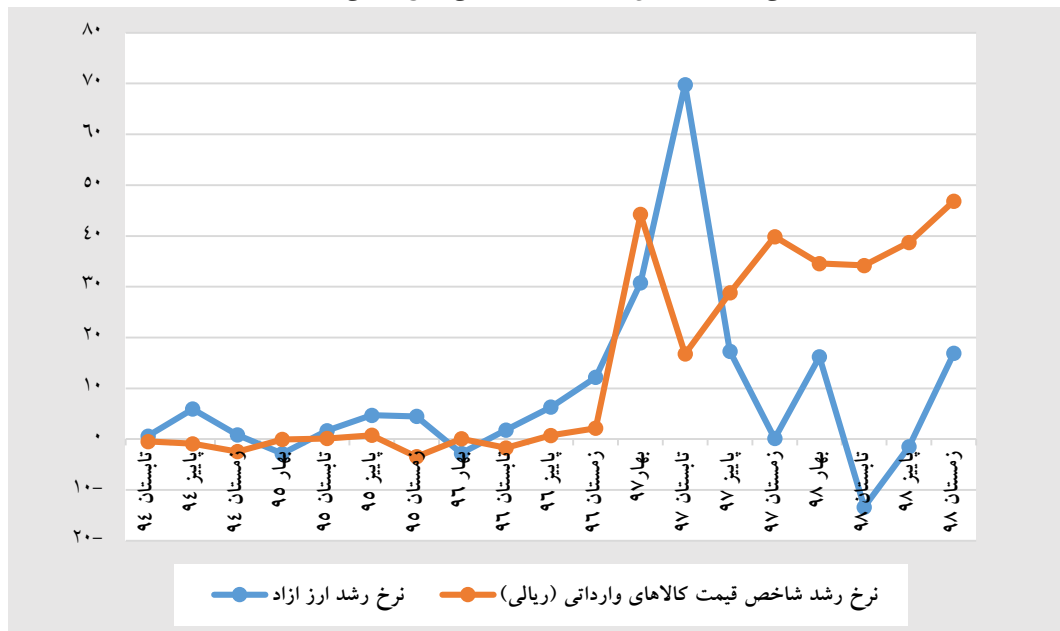

مأخذ: بانک مرکزی.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۱۷	تاریخ: ۱۳۹۹	

نمودار (۴-۱۲) روند حرکتی تغییر (نسبت به فصل قبل) در شاخص قیمت کالاهای وارداتی (ریالی) و نرخ ارز را نشان می‌دهد. همانگونه که از نمودار فوق ملاحظه می‌شود شاخص قیمت کالاهای وارداتی با اوج گرفتن نرخ ارز از بهار ۱۳۹۶، از تابستان همان سال شروع به افزایش می‌کند. هرچند این شاخص در تابستان ۱۳۹۷ با افت مواجه می‌شود، لیکن از این فصل به بعد روندی صعودی به خود می‌گیرد. با وجود کاهش رشد نرخ ارز از تابستان ۱۳۹۷ به بعد، رشد شاخص قیمت کالاهای وارداتی به روند صعودی خود ادامه می‌دهد. در سال ۱۳۹۸ نیز با وجود تغییر نوسانی در نرخ ارز، شاخص به تدریج افزایش می‌یابد که علت این امر نیز به تخلیه تدریجی نرخ ارز در این شاخص و وجود چسبندگی قیمت‌ها در اقتصاد ایران بر می‌گردد.

نمودار (۴-۱۲). روند حرکتی تغییر در شاخص قیمت کالاهای وارداتی و نرخ ارز طی دوره ۹۸-۱۳۹۵ (ریال - درصد)

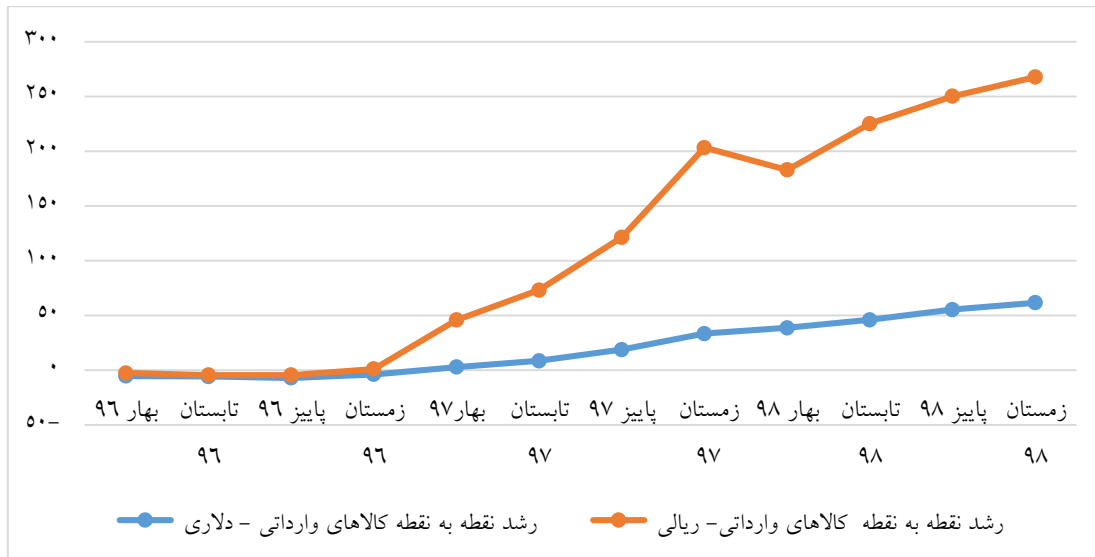

منبع: بانک مرکزی (نرخ ارز) - مرکز آمار ایران (شاخص قیمت واردات)

مقایسه تورم وارداتی ریالی و دلاری از نمودار (۴-۱۳)، نشان می‌دهد که با اوج گرفتن نرخ ارز از زمستان سال ۱۳۹۶ در تورم وارداتی ریالی منعکس شده و تا زمستان سال ۱۳۹۸ روندی صعودی داشته است. این در حالی است تورم وارداتی دلاری که متأثر از قیمت‌های جهانی کالاهاست و انتقال دهنده تورم جهانی به داخل کشور است نیز روند صعودی داشته و از ۳ درصد در بهار ۱۳۹۷ به ۶۱.۷ درصد در زمستان ۱۳۹۸ افزایش یافته است. البته هزینه‌های حمل و نقل و هزینه‌های معاملاتی در دوران تحریم‌ها نیز به قیمت دلاری کالاهای وارداتی افزوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۱۸	تاریخ: ۱۳۹۹		

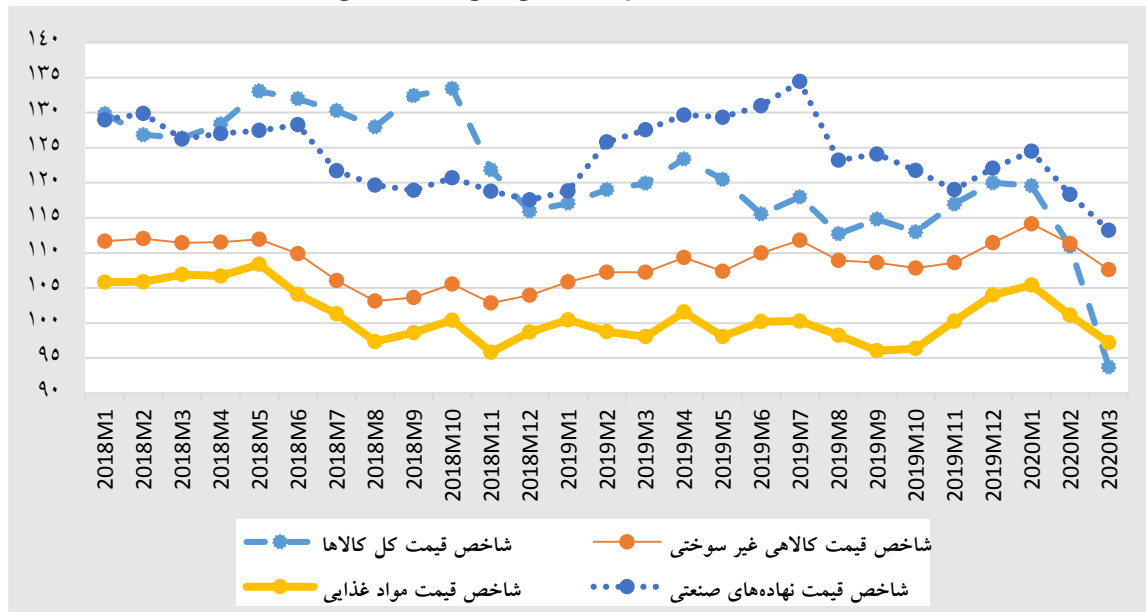
نمودار (۴-۱۳). تورم نقطه‌به‌نقطه کالاهای وارداتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۶ (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

نمودار (۴-۱۴) شاخص قیمت کالاهای جهانی به تصویر کشیده شده است. همچنانکه از این نمودار ملاحظه می‌شود، از ژانویه ۲۰۱۹ تا ژانویه ۲۰۲۰ روند شاخص قیمت کل کالاهای، غیر سوختی و نهاده‌های صنعتی به دلیل شیوع بیماری کرونا روندی کاهنده بوده است. لیکن مواد غذایی به جهت ایمن سازی بدن تقریباً افزایشی بوده است. این در حالی است کشور در طی این مدت با روند افزایشی شاخص بهای کالاهای وارداتی (به دلار) روبرو بوده است.

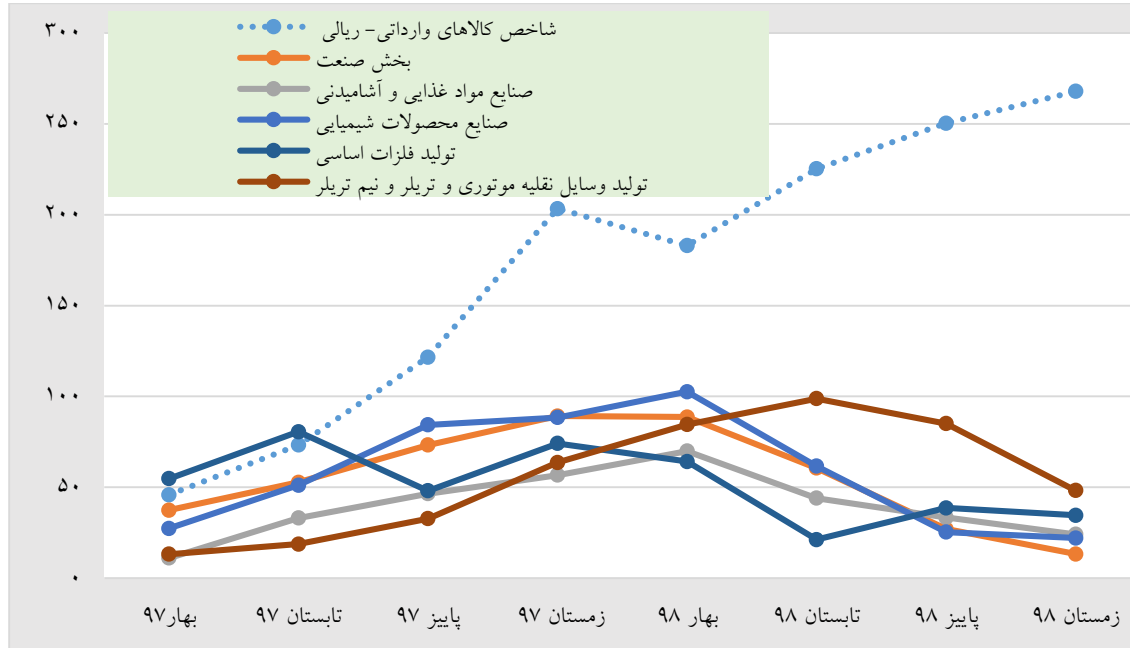
نمودار (۴-۱۴). روند شاخص قیمت جهانی برخی گروه‌های کالایی

مأخذ: صندوق بین‌المللی پول.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		 مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
صفحه: ۱۱۹	تاریخ: ۱۳۹۹		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

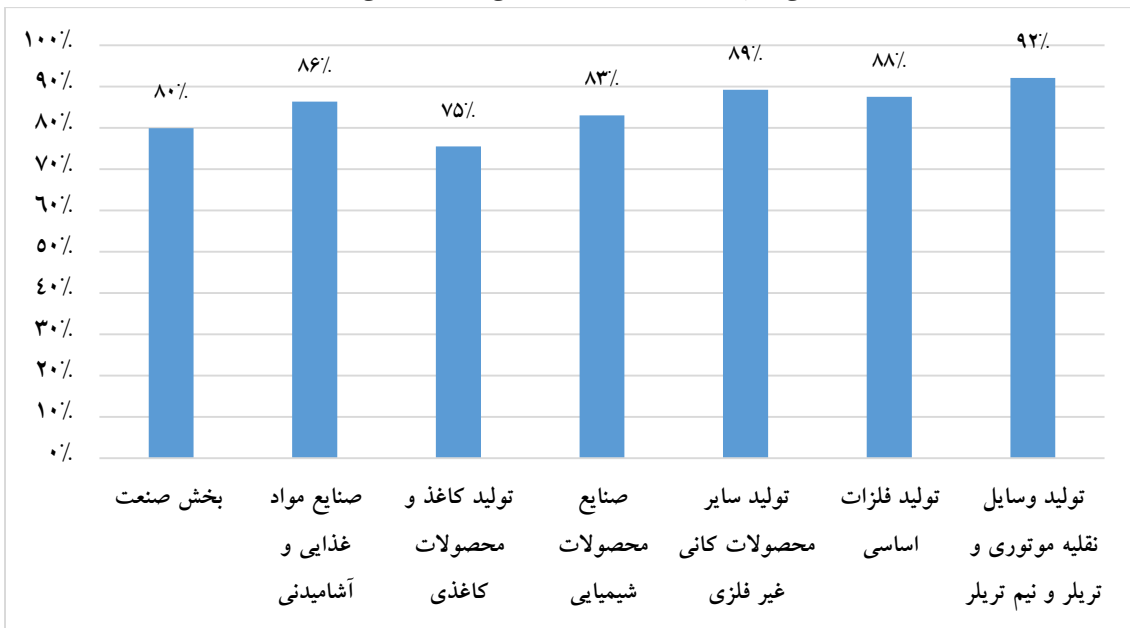
نمودار (۴-۱۵). روند شاخص قیمت تولیدکننده برخی گروه‌های کالایی و شاخص قیمت واردات (ریالی)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

از منظر تأثیر تورم کالاهای وارداتی بر هزینه تولید از شاخص همبستگی شاخص قیمت گروه‌های منتخب کالاهای صنعتی (با داشتن سهم حدود ۴۰ درصدی از شاخص قیمت تولیدکننده) با شاخص قیمت ریالی واردات بهره گرفته شد. همچنانکه ملاحظه می‌شود میزان همبستگی بالای ۷۵ درصد در گروه‌های مختلف است (نمودار ۴-۱۶).

نمودار (۴-۱۶). همبستگی تورم تولیدکننده در گروه‌های صنعتی با قیمت وارداتی کالاها در دوره ۹۸-۱۳۹۷

مأخذ: مرکز آمار ایران.

شکاف تولید:

همانطوریکه قبلاً ذکر شد یکی از عوامل موثر بر تورم، فاصله گرفتن تولید واقعی از تولید بالقوه است. به عبارت دیگر رشد مثبت اقتصاد به مفهوم کاهش این فاصله و رشد منفی به معنی عمیق‌تر شدن این شکاف است و هرچه این شکاف بیشتر شود انتظار می‌رود فشار بر سطح عمومی قیمت‌ها نیز بیشتر شود.

همانطوریکه در فصل سوم این کتاب بدان اشاره شد، اقتصاد ایران از فصل دوم سال ۱۳۹۷ وارد رکود شد و این رکود تا انتهای سال ۱۳۹۸ ادامه داشت؛ بطوریکه رشد اقتصادی از منفی ۴٫۱ درصد (با نفت) و منفی ۱٫۵ درصد بدون نفت در سال ۱۳۹۷، به ترتیب به ۶٫۹- درصد و ۰٫۵- درصد در سال ۱۳۹۸ رسیده است. به عبارت دیگر در سالهای ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ با کاهش رشد اقتصادی و کاهش حجم اقتصاد ایران و عمیق‌تر شدن شکاف تولید، فشار بر تورم از ناحیه عرضه اقتصاد بیشتر شده است و بخشی از افزایش در تورم به این عامل برمی‌گردد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل چهارم

تورم به عنوان یکی از چالش‌های متبلا به اقتصاد ایران، آسیبهای جدی بر پیکره اقتصاد وارد می‌کند، معظلی که عمده کشورهای دنیا آن را حل کرده و هم اکنون معدود کشورها در دنیا می‌توان یافت که هنوز تورم گریبانگیر آنان است. این شاخص از آن جهت رفاه آحاد جامعه و سودآوری بنگاههای اقتصادی را تحت الشعاع قرار می‌دهد از حساسیت خاصی در مقایسه با سایر شاخصها برخوردار است.

اقتصاد ایران دهه‌هاست که گرفتار تورم مزمن بوده و هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی بسیاری نیز از بابت آن پرداخت می‌کند. متوسط نرخ تورم (تورم بلندمدت) در دو دهه گذشته حدود ۱۹ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۸ تورم سالانه ۳۴٫۸ درصد به ثبت رسیده که حدود دو برابر روند بلندمدت آن است. در این بین تورم گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها با ۴۳ درصد بیش از تورم کل بوده است. گروه اخیر با توجه به اینکه سهم بالایی در سبد هزینه خانوارهای دهکهای پایین جامعه دارد می‌تواند به گسترش فقر در جامعه منجر شود. از سوی دیگر تورم به انتظارات تورمی دامن زده و باعث می‌شود بازارهای مختلف دست خوش نابسامانی شده و در حلقه‌ای به هم پیوسته مجدداً تورم ایجاد نماید.

رشد ۳۴٫۸ درصدی شاخص بهای تولیدکننده در سال ۱۳۹۸، که نسبت به سال ۱۳۹۷ (۴۷ درصد) کمتر بوده، موجب ایجاد نااطمینانی نسبت به آینده و به جلو انداختن خریدهای آتی و فشار بر تقاضا و چرخه معیوب افزایش قیمت‌ها را دامن می‌زند. در واقع در فضای تورمی، افزایش قیمت‌ها از سوی بنگاه‌های اقتصادی خود پیشران تورم شده و به تورم بیشتر منجر می‌شود.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
صفحه: ۱۲۱	تاریخ: ۱۳۹۹	
		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار
		موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

بررسی زیرگروه‌های شاخص بهای تولیدکننده در سال ۱۳۹۸ حاکی است که گروه کشاورزی به میزان ۳۲٫۸ درصد، گروه صنعت ۴۱٫۸ درصد و گروه معدن ۴۵ درصد رشد را تجربه کرده‌اند. بنابراین رشد قیمت در بخش معدن و صنعت نسبت به سایر بخش‌ها و حتی نسبت به شاخص کل در سطح بسیار بالاتری بوده است که این امر به دلیل تخلیه افزایش شدید نرخ ارز در سال ۱۳۹۷ و افزایش هزینه‌های تولید به‌خصوص کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای وارداتی بوده است. علاوه بر افزایش هزینه‌های تولید، ذکر این نکته نیز ضروری است که در این سال واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای نیز افت شدیدی را به دلیل محدودیت‌های وارداتی و افزایش نرخ ارز تجربه کرده که این امر خود تأثیر زیادی بر هزینه‌های تولید داشته است.

شاخص بهای کالاهای صادراتی در سال ۱۳۹۸ رشد ۶ درصدی را تجربه نمود که از علل این موضوع می‌توان به افزایش نرخ ارز و افزایش صادرات کالاهای با ارزش افزوده پایین‌تر (کاهش ارزش هر تن کالای صادراتی) اشاره کرد. از ویژگی صادرات غیرنفتی کشور وابستگی زیادی آن به کالاهای منبع محور و انرژی‌بر است که باعث می‌شود، شاخص بهای کالاهای صادراتی به‌شدت تحت تأثیر قیمت جهانی مواد خام قرار گیرد؛ به‌نحوی که با کاهش قیمت‌های جهانی این شاخص نیز کاهش می‌یابد. رشد شاخص بهای کالاهای وارداتی در سال ۱۳۹۸، ۵۱٫۳ درصد بوده است که در مقایسه با شاخص بهای صادرات منجر به تداوم نزولی رابطه مبادله طی سال‌های گذشته شده است. این امر حاکی از آن است تجارت کشور عمدتاً بر اساس فروش کالاهای ارزان‌تر و با ارزش افزوده پایین‌تر و خرید کالاهایی با ارزش افزوده بالاتر طی این سال‌ها مواجهه بوده که این روند در سال‌های اخیر شدت نیز گرفته است. بررسی ریشه‌های تورم در اقتصاد ایران در بلندمدت حاکی از آن است که مهمترین منشاء بی‌ثباتی و تهدید جدی اقتصاد ایران، عدم تعادل ساختاری در بخش پولی کشور است که این نیز ریشه در ناترازیهای بودجه عمومی دولت دارد (سلطه مالی سیاست پولی). این امر باعث شده است که سرعت انتشار نقدینگی در کشور بیشتر از ظرفیتهای اقتصاد ایران شود که آثار آن را می‌توان در روند رو به رشد نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی مشاهده کرد. بررسی روند تراز عملیاتی دولت از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۸ حکایت از شکاف بیشتر درآمدهای عمومی و اعتبارات هزینه‌ای دارد. در سال ۱۳۹۸ نیز به دلیل عدم تحقق درآمدهای نفتی، بیماری کرونا و تداوم تحریم‌ها شدت نیز گرفته است. به عبارت دیگر کسری بودجه مزمن و ساختاری کشور، از کانالهای مختلف تکالیف بودجه‌ای یا شیوه‌های دیگر به منابع بانکی بانک مرکزی منتقل شده و از طریق اضافه برداشت بانکها از بانک مرکزی به رشد پایه پولی منجر شده است؛ بطوریکه نقدینگی در یک سال منتهی به اسفندماه ۱۳۹۸ بالغ بر ۳۱٫۳ درصد رشد کرده که از روند بلندمدت آن نیز پیش گرفته است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۲۲	تاریخ: ۱۳۹۹		

تحریم‌های اقتصادی نیز مزید بر علت شده و از کانال‌های مختلف از جمله افزایش هزینه‌های تولید (کاهش دسترسی به مواد اولیه و سرمایه‌ای و همچنین با قیمت بالا) هم انتظارات تورمی را تحریک کرده و هم اینکه موجبات شکاف بیشتر تولید شده است. از سوی دیگر نرخ ارز نیز به دلیل سیاست‌های نادرست دولت در سالیان گذشته، در برهه‌هایی بشدت رشد کرده و ناترازی‌های ساختاری اقتصاد کشور را (از جمله کسری بودجه) عمیق‌تر نموده و از کانال فشار بر نقدینگی، به تورم مزمن منتهی شده است.

مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۲۳

فصل پنجم: تحولات بخش صنعت و معدن

مجموعه: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۲۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

چکیده

در سال ۱۳۹۸ رشد ارزش افزوده بخش صنعت به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ منفی بوده است. تمرکز بالای پروانه‌های بهره‌برداری در سال ۱۳۹۸ بر سرمایه‌گذاری‌های ایجاد با سهم ۵۰,۳ درصدی از سرمایه‌گذاری‌های انجام شده و ۵۳,۸ درصد از اشتغال ایجاد شده و نه توسعه‌ای، عمدتاً در صنایع منبع محور «ساخت فلزات اساسی»، «ساخت مواد و محصولات شیمیایی»، «سایر محصولات کانی غیرفلزی»، «محصولات غذایی و آشامیدنی» و «کک و فرآورده‌های حاصل از نفت» می‌تواند گواهی بر این مدعا باشد که در بسیاری صنایع به علت بالا بودن قیمت مواد اولیه مورد نیاز و عمدتاً سرکوب قیمتی محصولات، حاشیه سود پایین‌تر بوده و ریسک سرمایه‌گذاری بالاتر است.

بر اساس آخرین اطلاعات مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۷، بالغ بر ۷۶ درصد ارزش افزوده و ۸۱ درصد ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی با ۱۰ نفر کارکن و بیشتر مربوط به صنایع «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت»، «مواد و محصولات شیمیایی»، «تولید فلزات پایه»، «تولید فرآورده‌های غذایی»، «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر» و «تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی» بوده است، این در حالی است که صنایع دانش‌محور با سهم ۹,۸ درصدی از ارزش افزوده و صنایع ساخت‌محور با سهم ۱۰,۱ درصدی از ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی کمترین سهم را در میان رشته فعالیت‌های صنعتی از آن خود کرده است. در ارتباط با صادرات صنایع منبع محور «مواد و محصولات شیمیایی»، «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت» و «فلزات پایه» (با مجموع سهم بالغ بر ۸۴ درصد در سال ۱۳۹۷) توجه به این نکته حائز اهمیت است که رابطه مبادله این رشته فعالیت‌ها نشان‌دهنده سهم بالاتر محصولات با ارزش افزوده پایین در مقایسه با محصولات وارداتی در این رشته فعالیت‌ها و درواقع شواهدی بر عدم توسعه و تکمیل زنجیره ارزش در این صنایع است.

یکی از مهم‌ترین وقایع سال ۱۳۹۸ در بخش معدن، تحریم مجدد فلزات اساسی همراه با جهش نرخ ارز بود که موجب بروز عدم تعادل در عرضه و تقاضای محصولات معدنی و صنایع معدنی در بورس کالای ایران شد. وابستگی قیمت مواد و محصولات معدنی به قیمت جهانی توأم با شکاف معنادار نرخ ارز دولتی و آزاد موجب ایجاد حاشیه سود و ورود تقاضای سفته‌بازی به این بازار شد. اگرچه مداخلات ستاد/ کارگروه تنظیم بازار در راستای مدیریت تقاضا و کاهش تقاضای کاذب بود؛ به سبب اجرایی نشدن تمام مصوبات و محدودیت‌های نظارت در کوتاه‌مدت، هزینه‌های تولید صنایع پایین دست افزایش و تولید در این صنایع کاهش یافت. علاوه بر آن، محدودیت‌های صادراتی با هدف تأمین بازار داخل نیز به افت صادرات انجامید.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۲۵	تاریخ: ۱۳۹۹	

مقدمه

استمرار محدودیت‌های تامین ارز با افت درآمدهای نفتی بواسطه خروج آمریکا از برجام و محدودیت‌های تجاری ناشی از آن که با همه‌گیری ویروس کرونا در زمستان ۱۳۹۸ تشدید شد، افزایش قیمت نهاده‌های تولید و اخلال در زنجیره تامین صنعتی را به همراه داشت. افزایش هزینه و زمان تامین نهاده‌های تولید و کاهش تقاضای موثر اقتصاد با کاهش مخارج عمرانی دولت و افت درآمد حقیقی خانوار با تعطیلی و نیمه تعطیلی برخی از واحدهای تولیدی و صنفی، موجب کند شدن فرآیند خروج از رکود بخش صنعت شد و همچنین زمینه را برای افزایش عمق ساخت داخل در اقلام گلوگاهی تولید صنعتی را فراهم آورد.

۵-۱. بخش صنعت

۵-۱-۱. ارزش افزوده بخش صنعت

ارزش افزوده صنعت (فارغ از زیرگروه‌های ساختمان، معدن و تأمین آب، برق و گاز طبیعی) به قیمت جاری از ۹۸۰,۲ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ به ۵۶۵۰,۳ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ رسیده که متوسط رشد سالانه ۲۸,۴ درصدی را در این دوره تجربه کرده است. این در حالی است که ارزش افزوده صنعت به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ طی دوره مورد بررسی با متوسط کاهش سالانه ۱,۱ به ۹۰۸,۵ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ رسیده است. رشد منفی ارزش افزوده بخش صنعت به قیمت ثابت و افزایش سهم صنعت از تولید ناخالص داخلی به قیمت جاری (از ۱۴,۳ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۱۶,۹ درصد در سال ۱۳۹۸) گویای آن است که بخش صنعت در اقتصاد ایران به لحاظ اسمی بزرگ‌تر شده است.

۵-۱-۲. تولید محصولات صنعتی منتخب

در سال ۱۳۹۸ محصولات «سموم دفع آفات نباتی ۴۰,۵ درصد»، «ماشین لباسشویی ۳۲,۷ درصد»، «وانت ۲۹,۵ درصد»، «داروی انسانی ۲۴,۸ درصد» و «نخ فیلامنت پلی استر ۲۰,۸ درصد» بیشترین رشد تولید را (از بعد مقدار) تجربه کردند. در رابطه با محصولات «ماشین لباسشویی» و «وانت» توجه به این نکته ضروری است که در سال ۱۳۹۷ این محصولات با بیشترین کاهش تولید مواجه بوده است. در تحلیل عملکرد تولید محصولات «سموم دفع آفات نباتی»، «داروی انسانی» و «نخ فیلامنت پلی استر» باید توجه داشت که ارقام رشد مثبت تجربه شده در سال ۱۳۹۸ بیش از مقادیر رشد سال‌های موردبررسی بوده است. بیشترین کاهش تولیدات صنعتی در سال ۱۳۹۸ مربوط به تولید «کامیون، کامیونت و کشنده ۵۴,۵- درصد»، «اتوبوس، مینی‌بوس و ون ۴۵,۷- درصد»، «کمباین ۳۹,۷- درصد»، «الیاف اکریلیک ۲۸,۸- درصد» و «انواع سواری ۱۴,۴- درصد» بوده است. در ارتباط با محصولات صنعتی «کامیون، کامیونت و کشنده» و «انواع سواری» نیز مشاهده می‌شود که مقدار تولید تجربه شده در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال‌های پیشین، کمترین مقدار

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۲۶	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار تاریخ: ۱۳۹۹	

تولید به وقوع پیوسته است. استمرار تحریم مستقیم صنعت خودروی کشور هم‌زمان با تشدید تحریم‌های مالی و بانکی موجب دشواری تأمین قطعات و مجموعه‌های فاقد تولید داخل خصوصاً در قطعات با فناوری متوسط به بالا نظیر کیسه هوا، ECU، استکان تایپ و توربو شارژر شد. اگر چه در راستای ارتقای تاب‌آوری صنعت خودرو و کاهش وابستگی وارداتی این صنعت سه میز ساخت داخل با مشارکت ۸۹ سازنده و انعقاد قراردادهای همکاری به ارزش ۲۷۵ میلیون یورو در سال ۱۳۹۸ تشکیل شد؛ اما متأسفانه کمبود نقدینگی همراه با جهش بالغ بر ۲ برابری نرخ ارز و اثرات سوء آن بر قیمت نهاده‌های داخلی (محصولات پتروشیمی، ورق‌های فولادی و ...) به کاهش تولید انواع سواری، کامیون، کامیونت و کشنده انجامید.

جدول (۵-۱). روند تولید محصولات صنعتی منتخب طی دوره ۹۸-۱۳۹۴

عنوان	واحد سنجش	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	رشد ۱۳۹۷-۹۸	متوسط رشد دوره
صنعتی بیشترین رشد از محصولات	سموم دفع آفات نباتی	۲۷,۴	۳۲,۶	۳۶,۱	۲۶,۷	۳۷,۵	۴۰,۵	۸,۲
	ماشین لباسشویی	۴۹۲,۹	۸۶۱,۷	۸۹۰,۳	۵۵۹,۲	۷۴۲,۲	۳۲,۷	۱۰,۸
	وانت	۷۵,۲	۷۷,۷	۷۳	۵۱,۶	۶۶,۸	۲۹,۵	-۲,۹
	داروی انسانی	۴۰,۴	۳۸	۳۸,۳	۳۹	۴۸,۷	۲۴,۸	۴,۸
	نخ فیلامنت پلی استر	۲۶۰,۶	۲۱۲,۴	۲۴۰	۲۴۵,۱	۲۹۶,۲	۲۰,۸	۳,۳
صنعتی کمترین رشد از محصولات	کامیون، کامیونت و کشنده	۹۹۱۵	۱۵۷۷۶	۱۶۴۰۲	۹۹۴۷	۴۵۲۸	-۵۴,۵	-۱۷,۸
	اتوبوس، مینی بوس و ون	۱۳۰۸	۲۶۳۸	۴۲۶۱	۳۶۳۲	۱۹۷۲	-۴۵,۷	۱۰,۸
	کمباین	۲۲۵	۴۰۸	۷۵۸	۷۱۲	۴۲۹	-۳۹,۷	۱۷,۵
	الیاف اکریلیک	۱۸,۹	۶,۹	۰,۳۴	۲,۴	۱,۷	-۲۸,۸	-۴۵,۲
	انواع سواری	۸۹۲,۳	۱۲۵۵,۲	۱۴۲۹	۸۸۶,۳	۷۵۸,۴	-۱۴,۴	-۴

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸، بیشترین متوسط رشد دوره مربوط به تولید «کمباین ۱۷,۵ درصد»، «ماشین لباسشویی ۱۰,۸ درصد»، «اتوبوس، مینی‌بوس و ون ۱۰,۸ درصد»، «سموم دفع آفات نباتی ۸,۲ درصد»، «داروی انسانی ۴,۸ درصد» و «نخ فیلامنت پلی استر ۳,۳ درصد» بوده است. «داروی انسانی» تنها محصولی است که در سال قبل نیز جزء محصولات دارای بیشترین متوسط رشد بوده است. در این دوره بیشترین کاهش متوسط رشد مربوط به «الیاف اکریلیک ۴۵,۲- درصد» به دلیل تعطیلی خط تولید کارخانه پلی اکریلیک، «کامیون، کامیونت و کشنده ۱۷,۸- درصد» و «انواع سواری ۴- درصد» بواسطه تحریم‌ها و اختلال در زنجیره تأمین قطعات منفصله و مجموعه‌ها و همچنین کمبود سرمایه در گردش بوده است. «الیاف اکریلیک» تنها محصولی است که در سال ۱۳۹۷ نیز در گروه محصولات دارای کمترین متوسط رشد قرار داشته است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۲۷

بررسی روند تغییرات تولید محصولات منتخب صنعتی در سال ۱۳۹۸، حاکی از آن است که محدودیت در تامین نهاده‌های تولید بواسطه تحریم‌ها، چند نرخی بودن ارز و نبود مکانیزمی برای پوشش ریسک نوسانات نرخ ارز برای تولیدکنندگان، ناکارآمدی‌های نظام بیمه، مالیات و بازارهای مالی بانک‌ها برای تامین مالی تولید و کاهش تقاضای موثر اقتصاد بواسطه کاهش قدرت خرید خانوار و مخارج عمرانی دولت، عمده علل نوسان تولید و استمرار روند کاهشی در برخی از صنایع نظیر خودرو بوده است.

۳-۱-۵. پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی صادره

طی دوره ۹۸-۱۳۹۳، تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره (به‌عنوان معیاری از تقاضای بالفعل سرمایه‌گذاری) متوسط رشد سالانه ۴,۷ درصد را تجربه کرده و میزان سرمایه‌گذاری این پروانه‌ها ۳۰,۷ درصد و اشتغال ایجاد شده ناشی از آن ۵,۵ درصد افزایش داشته است. همچنین تعداد، سرمایه و اشتغال پروانه‌های بهره‌برداری در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال قبل به ترتیب ۵,۵ درصد، ۱,۵ درصد و ۱ درصد رشد داشته است. هم‌راستا با کاهش ۲۲,۸ واحد درصدی نرخ تورم تولیدکننده بخش صنعت در سال ۱۳۹۸ (از ۶۴,۶ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۴۱,۸ درصد در سال ۱۳۹۸)، میزان سرمایه موردنیاز هر پروانه بهره‌برداری با کاهش ۳,۸ درصدی و اشتغال ناشی از هر پروانه نیز با کاهش ۴ درصدی همراه بود. این موضوع ناشی از رشد بزرگ‌تر تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره نسبت به سرمایه و اشتغال ناشی از این پروانه‌ها و نه ناشی از کاهش نرخ تورم بوده است.

جدول (۵-۲). روند تغییرات تعداد، سرمایه و اشتغال پروانه بهره‌برداری طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ (درصد)

سال/شرح	تعداد	سرمایه (میلیارد ریال)	اشتغال (نفر)	متوسط سرمایه هر پروانه (میلیارد ریال)	متوسط اشتغال هر پروانه (نفر)
۱۳۹۳	۴۷۴۴	۱۴۶۰۲۵	۷۶۵۴۵	۳۰,۸	۱۶,۱
۱۳۹۴	۴۷۳۰	۱۷۰۷۹۴	۷۵۶۵۲	۳۶,۱	۱۶,۰
۱۳۹۵	۵۳۲۵	۳۱۹۶۸۹	۹۱۲۴۳	۶۰,۰	۱۷,۱
۱۳۹۶	۵۲۷۶	۲۵۶۵۳۹,۷	۹۶۹۶۲	۴۸,۶	۱۸,۴
۱۳۹۷	۵۶۴۹	۵۴۹۱۵۵,۱	۹۹۰۵۳	۹۷,۲	۱۷,۵
۱۳۹۸	۵۹۵۷	۵۵۷۱۸۱,۳	۱۰۰۰۴۶	۹۳,۵	۱۶,۸
متوسط رشد دوره	۴,۷	۳۰,۷	۵,۵	-	-
رشد ۹۸-۱۳۹۷	۵,۵	۱,۵	۱	-	-

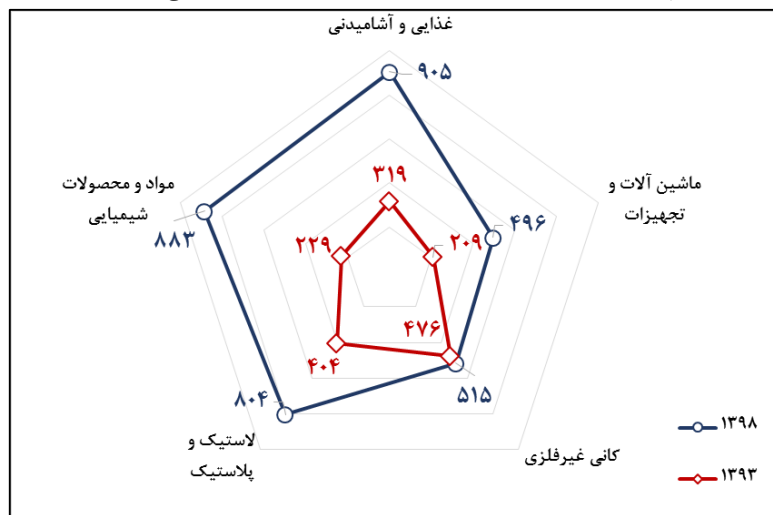
ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات (سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۷).

مقایسه تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۸ مبین آن است که در سال ۱۳۹۳ رشته فعالیت‌های منبع محور «کانی غیرفلزی»، «محصولات از لاستیک و پلاستیک»، «محصولات غذایی و آشامیدنی» و «ساخت مواد و محصولات شیمیایی» از جذابیت بالایی برای سرمایه‌گذاری برخوردار بوده‌اند و این ترکیب در طول سال‌ها همچنان محفوظ باقی‌مانده است. از مهم‌ترین دلایل جذابیت بالای

	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۲۸

صنایع منبع محور و مادر برای سرمایه‌گذاری می‌توان به چگالی بیشتر تابع توزیع یارانه‌های مستقیم و غیرمستقیم دولت به سمت این صنایع، بالا بودن ریسک سرمایه‌گذاری در صنایع با فناوری بالا و احتمال شکست در آن‌ها به ویژه در سال‌های تحریمی و عدم امکان دسترسی به منابع دانشی خارج از کشور و همچنین سهولت خام فروشی در بازارهای خارجی به نسبت محصولات با ارزش افزوده بالاتر با توجه به اهمیت فاکتورهای نظیر برند، استاندارد و... برای این محصولات اشاره داشت.

نمودار (۵-۱). تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۸

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

از منظر تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره در سال ۱۳۹۸، رشته فعالیت‌های «محصولات از توتون و تنباکو ۱۰۰ درصد»، «ابزار پزشکی، اپتیکی، دقیق و ساعت ۴۲,۴ درصد» و «ماشین‌آلات دفتری و حسابداری ۴۲,۱ درصد» با بیشترین رشد تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره در سال ۱۳۹۸ مواجه بودند. رشته فعالیت «چوب و محصولات چوبی بجز مبل ۲۵,۴- درصد» به علت کمبود اولیه بواسطه توقف بهره‌برداری چوب از جنگل‌ها، وجود محدودیت‌هایی در واردات چوب نظیر کمبود منابع ارزی و قوانین سختگیرانه، عدم حمایت دولت از طرح‌های تامین مواد اولیه از مسیر بازیافت مواد موجب شده است تا این صنعت با بیشترین کاهش تعداد پروانه‌های بهره‌برداری مواجه باشد. رشته فعالیت «دباغی، چرم، کیف، چمدان و کفش ۲۰,۴- درصد» دومین رشته فعالیت برخوردار از بیشترین کاهش تعداد پروانه بهره‌برداری صادره در سال ۱۳۹۸ بوده است. افزایش قیمت تمام شده محصولات چرمی ناشی از افزایش قیمت پوست در بازارهای داخلی با تقلیل کشتار در کشور همراه با کاهش قدرت خرید خانوار در سال ۱۳۹۸ موجب کوچک شدن اندازه بازار داخلی این صنعت شد. علاوه بر آن، وضع عوارض صادراتی بر صادرات سالامبور و وت بلو وفق ماده (۳۷) قانون «رفع موانع تولید رقابت-پذیر و ارتقای نظام مالی کشور» در راستای جلوگیری از خام فروشی به تنگ‌تر شدن اندازه بازار

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۲۹	تاریخ: ۱۳۹۹	

خارجی انجامید. بروز مازاد عرضه در این بازار همراه با وابستگی وارداتی این صنعت در تامین ماشین-آلات مدرن، انگیزه برای سرمایه‌گذاری در این صنعت را کاهش داده است.

جدول (۵-۳). روند تغییرات تعداد پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۴ (درصد)

عنوان رشته فعالیت صنعتی	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
بیشترین افزایش در رشته فعالیت‌های صنعتی	۱۰۰	-۲۵	-۳۳,۳	۲۰۰	۱۰۰
	۴۶۵	۱۹,۲	۱۰,۵	-۲۸,۹	۴۲,۴
	۱۸۵,۷	۱۰	۹,۱	۸۵	۴۲,۱
	۲۱,۴	۴۱,۲	-۱۲,۵	-۱۴,۳	۳۳,۳
	-۲۳,۱	۵۷,۹	۲۷,۶	۵,۴	۲۸,۲
کمترین افزایش در رشته فعالیت‌های صنعتی	۱۹	۲۱,۳	-۱۴,۹	۲۷,۴	-۲۵,۴
	۲۹,۴	-۳۴,۱	۱۹۳,۱	-۳۸,۱	-۲۰,۴
	-۲	۷۳,۵	-۱۸,۸	۳۳,۸	-۱۶,۵
	۲۹,۱	۳,۵	-۷	۷,۵	-۱۴,۹
	-۱۵,۶	۴۶	۲۳,۴	۹,۹	-۱۳,۳

منابع: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

بیشترین افزایش میزان سرمایه در پروانه‌های بهره‌برداری در سال ۱۳۹۸ مربوط به رشته فعالیت «انتشار، چاپ و تکثیر ۵۹۴,۵ درصد» و بواسطه بهره‌برداری از واحد «ترام چاپ سپاهان» در اصفهان به ارزش ۴۷۲۲,۱ میلیارد ریال بوده است که با توجه به سرمایه‌گذاری‌های ناچیز سال ۱۳۹۷، این میزان سرمایه‌گذاری منجر به رشد بالای سرمایه در این رشته فعالیت شده است. رشته فعالیت‌های «ماشین‌آلات دفتری و حسابداری ۳۳۲,۷ درصد» و «رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی ۲۱۰,۳ درصد» به لحاظ میزان سرمایه‌گذاری به بهره‌برداری رسیده، در رتبه‌های بعدی قرار دارند. محدودیت‌های وارداتی در تامین «ماشین‌آلات دفتری و حسابداری» و «رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی» به موازات رویکرد دولت در حمایت از پروژه‌های ساخت داخل و اولویت در تامین نیاز داخل با استفاده از توان تولیدکنندگان داخلی در راستای اجرای قانون «حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی» موجب شده است تا بازار مناسبی برای این محصولات فراهم گردد که نتیجه آن رشد ۲۹۶,۵ درصدی سرمایه‌گذاری بالقوه در رشته فعالیت «ماشین‌آلات دفتری و حسابداری» در سال ۱۳۹۷ و به بهره‌برداری رسیدن برخی از این جوازهای تاسیس صادره در سال ۱۳۹۸ بوده است. در رشته فعالیت «رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی» توجه به این نکته حائز اهمیت است که علاوه بر دلایل برشمرد، رشد منفی سرمایه‌های به بهره‌برداری رسیده در سال ۱۳۹۷ عامل دیگری بر رشد بالای سال ۱۳۹۸ است. رشته فعالیت «ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی ۲۰۷,۶ درصد» به لحاظ میزان سرمایه‌گذاری به بهره‌برداری رسیده در رتبه بعدی قرار دارد. افتتاح برخی از پروژه‌های ایجاد و توسعه‌ای نظیر «جنرال

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۳۰

کب پارس با سرمایه ۴۴۴۴,۹ میلیارد ریال»، «مجتمع صنعتی سپاهان باتری با سرمایه ۲۶۰۰,۶ میلیارد ریال»، «بین‌المللی راشا مهر نیکان با سرمایه ۲۵۴۰,۴ میلیارد ریال»، «کابل سینا با سرمایه ۱۸۶۷,۲ میلیارد ریال»، «پارس سامان ایرانیان با سرمایه ۷۰۹,۷ میلیارد ریال»، «استام صنعت با سرمایه ۴۴۰ میلیارد ریال» و «تولیدی و بازرگانی اشجع باطری با سرمایه ۴۰۱,۸ میلیارد ریال» موجب شده است تا سرمایه‌گذاری صنعتی در این رشته فعالیت در سال ۱۳۹۸ با رشد همراه باشد. رشته فعالیت «محصولات از توتون و تنباکو ۱۵۹,۹ درصد» در رتبه پنجم بیشترین افزایش سرمایه پروانه بهره‌برداری قرار گرفته است و این موضوع ناشی از به بهره‌برداری رسیدن برخی از پروژه‌های بزرگ صنعتی در این رشته فعالیت از قبیل «توتون صنعت پارسیان قشم با سرمایه ۱۱۸۸,۹ میلیارد ریال»، «دخانیات متحد احسان قشم با سرمایه ۶۸۲,۵ میلیارد ریال»، «زرین صنعت شفا با سرمایه ۶۷۵ میلیارد ریال» و «شرکت آینده تنباکو آسیا قشم با سرمایه ۶۴۵,۴ میلیارد ریال» بوده است.

رشته فعالیت‌های صنعتی «کک و فرآورده‌های حاصل از نفت ۶۷,۶- درصد» و «ساخت مواد و محصولات شیمیایی ۲۸,۴- درصد» نیز با بیشترین کاهش میزان سرمایه‌گذاری روبه‌رو بوده‌اند. رشته فعالیت «کک و فرآورده‌های حاصل از نفت» در سال ۱۳۹۷ به دلیل به بهره‌برداری رسیدن فاز سوم پالایشگاه ستاره خلیج فارس و پالایش نفت لاوان با افزایش شدید سرمایه‌گذاری بهره‌برداری مواجه بود و عدم سرمایه‌گذاری مجدد باارزشی به میزان مشابه آن موجب شد تا این رشته فعالیت در سال ۱۳۹۸ با کاهش زیادی همراه باشد. این موضوع در خصوص پنج رشته فعالیتی که با بیشترین کاهش سرمایه در پروانه‌های بهره‌برداری در سال ۱۳۹۸ مواجه بودند، صدق می‌کند.

جدول (۵-۴). روند تغییرات میزان سرمایه پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۴ (درصد)

عنوان رشته فعالیت صنعتی	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
بیشترین افزایش در رشته فعالیت‌های صنعتی	انتشار، چاپ و تکثیر	۱۳,۵	۲,۲	-۴۴,۳	۵۹۴,۵
	ماشین‌آلات دفتری و حسابداری	-۴۳,۱	۶۵,۲	-۷۲,۶	۳۳۲,۷
	رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی	۹۷	۷,۴	۳۸,۸	-۷۷,۹
	ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی	۳۹,۹	۳۱	-۶۴,۴	۹۲,۸
	محصولات از توتون و تنباکو	۸۱۵,۵	-۷۹	۲۰۵۶۳,۷	-۸۳,۳
کمترین افزایش در رشته فعالیت‌های صنعتی	کک و فرآورده‌های حاصل از نفت	۲۱۰,۱	۱۶۳	-۷۴,۷	۳۰۵۳,۸
	ساخت مواد و محصولات شیمیایی	۹۱,۸	۱۳,۴	-۳۶	۲۵۱,۹
	محصولات فلزی فابریکی	۷۵,۱	-۲۴,۴	۲۵	۲۴,۳
	وسایل نقلیه موتوری	۲۲,۴	-۵,۳	۱۵,۲	۱۰۶,۶
	محصولات از لاستیک و پلاستیک	-۱۸	۵۶,۱	۵۱	۴۴,۳

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۳۱

در میان رشته فعالیت‌های صنعتی، رشته فعالیت‌های «ماشین‌آلات دفتری و حسابداری»، «انتشار، چاپ و تکثیر» و «رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی» علاوه بر قرارگیری در میان پنج رشته فعالیت با بیشترین میزان سرمایه‌گذاری پروانه‌های بهره‌برداری در سال ۱۳۹۸، از جهت اشتغال‌زایی نیز به ترتیب با رشد ۲۳۲٫۱ درصدی، ۴۲٫۷ درصدی و ۲۸٫۴ درصدی در رتبه‌های اول، دوم و پنجم قرار گرفتند. رشته فعالیت‌های «ساخت مواد و محصولات شیمیایی ۳۱٫۵ درصد» و «پوشاک و عمل آوردن پوست خز ۳۱٫۱ درصد» به ترتیب رتبه‌های سوم و چهارم اشتغال‌زایی ناشی از سرمایه‌گذاری را از آن خود کردند. به بهره‌برداری رسیدن ۹ طرح ایجاد نظیر «پتروشیمی آبادان ۱۵۰۰ نفر»، «کربنات سدیم کاوه ۱۰۰۳ نفر» و «دارویی آرایشی بهداشتی آریان کیمیا تک ۶۹۵ نفر» و ۱۱ طرح توسعه‌ای مانند «پتروشیمی شهید تندگویان ۱۱۵۳ نفر»، «پتروشیمی پردیس ۶۹۵ نفر» و «داروسازی مکمل‌های غذایی حیاتی کارن ۹۹ نفر» در رشته فعالیت «ساخت مواد و محصولات شیمیایی» و صنایع پوشاک اویشن با ۲۰۰ نفر شاغل در رشته فعالیت «پوشاک و عمل آوردن پوست خز» از مهم‌ترین دلایل افزایش اشتغال‌زایی این دو رشته فعالیت هستند. کمترین میزان اشتغال‌زایی ناشی از سرمایه‌گذاری صنعتی در سال ۱۳۹۸ مربوط به رشته فعالیت‌های «چوب و محصولات چوبی بجز مبل ۴۰٫۲- درصد»، «کک و فرآورده‌های حاصل از نفت ۲۹٫۱- درصد» و «وسایل نقلیه موتوری ۲۱٫۹- درصد» است که مورد اول از بیشترین کاهش تعداد پروانه بهره‌برداری و دو مورد دوم از بیشترین کاهش در سرمایه‌گذاری برخوردار بودند. در ارتباط با رشته فعالیت‌های «کک و فرآورده‌های حاصل از نفت» و «وسایل نقلیه موتوری» توجه به این موضوع حائز اهمیت است که ماهیت این دو صنعت سرمایه‌بر بوده و اشتغال‌زایی این صنایع عمدتاً در حلقه‌های پسین و پیشین علی‌الخصوص در حوزه خدمات متصل به تولید اتفاق می‌افتد.

جدول (۵-۵). روند تغییرات میزان اشتغال پروانه‌های بهره‌برداری به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۸-۱۳۹۴ (درصد)

عنوان رشته فعالیت صنعتی						۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
بیشترین افزایش در رشته فعالیت‌های صنعتی	ماشین‌آلات دفتری و حسابداری					۱۱۵٫۷	-۲۲٫۴	-۵۳٫۱	۲۷٫۸	۲۳۲٫۱
	انتشار و چاپ و تکثیر					-۵۳٫۲	۶۳٫۳	-۴۱٫۲	۲۸٫۸	۴۲٫۷
	ساخت مواد و محصولات شیمیایی					۸٫۴	۲٫۳	۲۵	۲٫۲	۳۱٫۵
	پوشاک و عمل آوردن پوست خز					-۴۰٫۹	۸۹٫۲	۳٫۴	۱۰٫۷	۳۱٫۱
	رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی					-۳۴٫۲	۱۹٫۱	۲۸٫۹	-۶۲٫۹	۲۸٫۴
کمترین افزایش در رشته فعالیت‌های صنعتی	چوب و محصولات چوبی بجز مبل					۲۵٫۸	۶۸٫۴	-۲۸٫۸	۴۵٫۶	-۴۰٫۲
	کک و فرآورده‌های حاصل از نفت					۹٫۲	-۵٫۵	-۲۲٫۲	۳۱۶٫۸	-۲۹٫۱
	وسایل نقلیه موتوری					-۳۶٫۲	۶۲٫۳	۵	۱۲٫۱	-۲۱٫۹
	ساخت کاغذ و محصولات کاغذی					-۲۴٫۴	۱۱٫۴	۱۰٫۳	۲۷٫۴	-۲۰٫۹
	محصولات فلزی فابریکی					۲۲٫۶	-۸	۳	۲۹	-۱۵٫۷

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۳۲

کادر (۹). وضعیت اشتغال صنعتی

متوسط افزایش ۳۰,۷ درصدی سرمایه‌گذاری‌های صنعتی و ۴,۷ درصدی تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ در حالی رخ داده است که اشتغال صنعتی تنها ۵,۵ درصد افزایش داشته است. افزایش سرمایه‌گذاری‌ها در صنایع دانش‌محور نظیر «ماشین‌آلات دفتری و حسابداری» و «رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی» و صنایع سرمایه‌بر نظیر «محصولات از توتون و تنباکو» موجب ناچیز بودن افزایش اشتغال صنعتی نسبت به افزایش سرمایه‌گذاری پروانه‌های بهره‌برداری شده است. نکته حائز اهمیت آن است که بخش صنعت بواسطه ماهیت آن اشتغال‌زا نبوده و انتظار اشتغال‌زایی از آن باور نادرستی است که در جامعه شکل گرفته است. بر اساس تجربیات جهانی، اشتغال صنعتی بصورت غیرمستقیم و از طریق خدمات متصل به تولید در حلقه‌های پیش از ساخت نظیر تحقیق و توسعه و طراحی و در حلقه‌های پس از ساخت در بخش‌های بازاریابی، توزیع و فروش رخ می‌دهد.

۵-۱-۴. اهم طرح‌های صنعتی ایجاد و توسعه‌ای

سرمایه طرح‌های ایجاد و توسعه‌ای در سال ۱۳۹۸ در مجموع حدود ۴۶۶ هزار میلیارد ریال بوده که به تفکیک حدود ۴۹ طرح ایجاد^۱ با سرمایه ۲۳۴,۸ هزار میلیارد ریال و اشتغال ۱۱۴۵۵ نفر و حدود ۷۲ طرح توسعه‌ای^۲ با سرمایه‌ای معادل ۲۳۱,۹ هزار میلیارد ریال و اشتغال ۹۸۵۳ نفر در کشور به بهره‌برداری رسیده است. در ارتباط با سرمایه‌گذاری ایجاد توجه به چند نکته حائز اهمیت است: اولاً، سرمایه‌گذاری ایجاد به واسطه وابستگی بیشتر آن به تأسیس واحد جدید و خرید ماشین‌آلات از سرمایه‌بری بیشتری نسبت به سرمایه‌گذاری توسعه‌ای برخوردار است. ثانیاً، با توجه به وجود ظرفیت‌های خالی در صنایع ایجاد شده در کشور، ایجاد واحدهای جدید بدون توجه به لزوم تحریک تقاضا و بازسازی برای این محصولات، موجب هدر رفت سرمایه خواهد شد؛ بنابراین لازم است سازوکاری برای مدیریت مجوزدهی، ایجاد انگیزه برای توسعه واحدهای موجود و استفاده حداکثری از ظرفیت‌های ایجاد شده طراحی شود تا با کمبود نقدینگی در کشور و هدر رفت سرمایه به حداقل ممکن کاهش یابد.

سهم سرمایه‌گذاری انجام شده و اشتغال ایجاد شده در بخش ایجاد به ترتیب معادل ۵۰,۳ و ۵۳,۸ درصد بوده است. عمده سرمایه‌گذاری‌های ایجاد به لحاظ حجم سرمایه مصروفه در رشته فعالیت‌های «ساخت فلزات اساسی»، «ساخت مواد و محصولات شیمیایی»، «سایر محصولات کانی غیرفلزی»،

^۱ طرح‌های مهم راه‌اندازی شده ایجاد به طرح‌های با بیش از ۶۰ میلیارد تومان سرمایه‌گذاری اطلاق می‌شود.

^۲ طرح‌های مهم راه‌اندازی شده توسعه‌ای به طرح‌های با بیش از ۴۰ میلیارد تومان سرمایه‌گذاری اطلاق می‌شود.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۳۳	تاریخ: ۱۳۹۹		

«محصولات غذایی و آشامیدنی» و «کک و فراآورده‌های حاصل از نفت» بوده است. نکته قابل توجه در خصوص سرمایه‌گذاری‌های ایجاد در رشته فعالیت «ساخت فلزات اساسی» آن است که بر خلاف سال گذشته که عمده سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در این صنعت برای تولید آهن اسفنجی و فولاد، فروکروم، میلگرد و مفتول بود، در سال ۱۳۹۸ سرمایه‌گذاری‌های انجام شده متنوع‌تر و برای تولید کاتد مس (شرکت‌های بابک مس ایرانیان و صنایع معدنی فرآوری مس امید سبزواران)، شمش روی (ذوب روی اصفهان)، فولاد آلیاژی (تولید فولاد کیمیای صبا)، شمش فولاد ساختمانی (فولاد پارس هفت تپه) و آهن اسفنجی (توسعه آهن و فولاد گل گهر) بوده است.

در رابطه با رشته فعالیت «ساخت مواد و محصولات شیمیایی» نیز مشاهده می‌شود سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده در این صنعت برای تولید کربنات سدیم (کربنات سدیم کاوه)، محصولات دارویی و بهداشتی (دارویی آرایشی بهداشتی آریان کیمیا تک، داروسازی اکتوورکو، ویتان فارمد، فن‌آوران مبتکر کاسپین و آرای‌سان رونیکا)، انواع رنگ‌های روغنی و اکریلیک (رنگ‌سازی نیپون و ایرانیان)، پلی اتیلن ترفتالات (پتروشیمی محب پلی استر خاوران) بوده است. این سرمایه‌گذاری‌ها عمدتاً در حلقه‌های مفقوده زنجیره ارزش رشته فعالیت «ساخت مواد و محصولات شیمیایی» و در راستای خودکفایی و تامین نیاز داخل انجام گرفته و نشان‌دهنده جهت‌گیری وزارت صنعت، معدن و تجارت در هدایت سرمایه‌گذاران به سوی تولید محصولات با ارزش افزوده بالاتر و مورد نیاز کشور است.

جدول (۵-۶). طرح‌های مهم ایجاد راه‌اندازی شده به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی (سرمایه مجوز و اشتغال)

نام واحد	استان	سرمایه مجوز (میلیارد ریال)	اشتغال (نفر)	گروه فعالیت ۲ رقمی
پتروشیمی بوشهر	بوشهر	۵۰۷۰۳	۸۸۰	کک و فراآورده‌های حاصل از نفت
توسعه آهن و فولاد گل گهر	کرمان	۲۴۷۴۰٫۵	۵۵۲	ساخت فلزات اساسی
ماد کوش	هرمزگان	۲۳۱۸۰٫۹	۳۶۰	استخراج کانه‌های فلزی
معدنی و صنعتی گل گهر	کرمان	۲۲۶۹۵٫۴	۳۸۵	استخراج کانه‌های فلزی
بابک مس ایرانیان	کرمان	۱۵۲۹۵٫۳	۲۲۳	ساخت فلزات اساسی
کربنات سدیم کاوه	فارس	۱۳۳۵۱	۱۰۰۳	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
پالایش نفت لاوان	منطقه ویژه اقتصادی	۸۶۵۲٫۴	۱۳۸۰	کک و فراآورده‌های حاصل از نفت
ویتان فارمد	البرز	۵۵۴۱٫۱	۱۰۳	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
فولاد بوتیای ایرانیان	کرمان	۵۳۲۹٫۲	۱۹۸	استخراج کانه‌های فلزی
صنایع شیشه آذرینا جام	خراسان رضوی	۵۱۹۲٫۶	۵۲۳	سایر محصولات کانی غیرفلزی
ترام چاپ سپاهان	اصفهان	۴۷۲۲٫۱	۳۰	انتشار و چاپ و تکثیر
صنعت فیبر وینا	گیلان	۴۷۰۹	۱۵۰	چوب و محصولات چوبی بجز مبل
پتروشیمی آبادان	منطقه آزاد اروند	۴۰۰۰	۱۵۰۰	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
صنایع بهداشتی کویر سلولز یزد	یزد	۳۵۵۵٫۲	۶۳	ساخت کاغذ و محصولات کاغذی

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۳۴

محصولات از لاستیک و پلاستیک	۳۰	۲۸۳۳	اردبیل	مجمع صنعتی آرتاویل تایر
ساخت مواد و محصولات شیمیایی	۱۶۳	۲۶۳۹	البرز	داروسازی اکتوورکو
ساخت فلزات اساسی	۱۷۸	۲۱۹۴,۶	خراسان شمالی	تولیدی فولاد کیمیای صبا
کک و فرآورده‌های حاصل از نفت	۱۲	۲۱۰۹,۸	اصفهان	پایا انرژی کاوه ایرانیان
ساخت مواد و محصولات شیمیایی	۲۵۰	۱۷۱۰,۲	تهران	پتروشیمی محب پلی استر خاوران
کک و فرآورده‌های حاصل از نفت	۸۰	۱۶۸۶	منطقه ویژه اقتصادی	پالایش و پخش پلیمر پارس هرمزان
محصولات غذایی و آشامیدنی	۲۲	۱۶۶۶,۸	آذربایجان شرقی	آرد سهند مراغه
ساخت فلزات اساسی	۱۶۲	۱۵۱۳,۵	جنوب کرمان	صنایع معدنی فراوری مس امید سبزواران
محصولات غذایی و آشامیدنی	۱۵۰	۱۴۲۷,۷	گلستان	آلتن دانه صحرا
محصولات غذایی و آشامیدنی	۱۲۲	۱۴۲۵,۷	اصفهان	شهدینه آران هشت بهشت
استخراج کانه‌های فلزی	۲۶۶	۱۳۸۴,۳	کرمان	بین‌المللی اسمیران
چوب و محصولات چوبی بجز میل	۱۳۵	۱۲۷۲,۸	قزوین	صنایع چوبی و بازرگانی ای جی تی ایرانیان
ساخت فلزات اساسی	۱۴۰	۱۲۴۵,۱	خوزستان	فولاد پارس هفت تپه
وسایل نقلیه موتوری	۱۰۶	۱۲۱۲,۱	منطقه ویژه اقتصادی	شایان دیزل صنعت پارس
محصولات از لاستیک و پلاستیک	۱۲۰	۱۱۹۱,۹	تهران	توسعه تجارت عدالت آریا
محصولات از توتون و تنباکو	۱۸۰	۱۱۸۸,۹	منطقه آزاد قشم	توتون صنعت پارسیان قشم
محصولات غذایی و آشامیدنی	۸۰	۱۰۹۵	قزوین	سهامی عام ویتانا
استخراج کانه‌های فلزی	۱۵۰	۱۰۷۰,۲	خراسان رضوی	پایست معدن سفیر
محصولات غذایی و آشامیدنی	۱۵۰	۱۰۳۲,۳	اردبیل	رویای هفت آسمان سیلان
ساخت مواد و محصولات شیمیایی	۴۵	۱۰۱۱,۸	مازندران	مهندسین فن‌آوران میتکر کاسپین
ساخت مواد و محصولات شیمیایی	۳۲۵	۱۰۰۰,۸	منطقه ویژه اقتصادی	دارویی آرایشی بهداشتی آریان کیمیا تک
سایر محصولات کانی غیرفلزی	۸۰	۹۸۸,۶	زنجان	آریا فرم آرا
ساخت منسوجات	۳۴۲	۹۷۷,۱	سمنان	درین ریس سمنان
ساخت مواد و محصولات شیمیایی	۱۴۴	۹۲۴,۴	البرز	رنگ سازی نیپون و ایرانیان
محصولات فلزی فابریکی	۹	۹۱۱,۲	فارس	ماهان فلز فجر
ساخت مواد و محصولات شیمیایی	۴۵	۸۶۹,۵	منطقه ویژه اقتصادی	آرای سان رونیکا
وسایل نقلیه موتوری	۳۰	۸۶۱,۸	کرمان	طراحی، مهندسی و ساخت رینگ آلومینیومی پارس
ساخت منسوجات	۲۲	۸۴۳,۸	تهران	توسعه بافت و تکمیل آپادانا
سایر تجهیزات حمل و نقل	۵	۷۹۷,۱	اصفهان	همراه سیکلت جهان
سایر محصولات کانی غیرفلزی	۸۵	۷۹۲,۱	یزد	کاشی کارون نوین ایساتیس
محصولات از توتون و تنباکو	۱۵	۶۸۲,۵	منطقه آزاد قشم	دخانیات متحد احسان قشم
محصولات از توتون و تنباکو	۳۶	۶۷۵	قزوین	زرین صنعت شفا
محصولات از توتون و تنباکو	۲۶	۶۴۵,۴	منطقه آزاد قشم	شرکت آینده تنباکو آسیا قشم
پوشاک و عمل آوردن پوست خز	۲۰۰	۶۳۹,۸	مازندران	صنایع پوشاک اویشن

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۳۵	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

ذوب روی اصفهان	اصفهان	۶۱۲,۹	۲۰۰	ساخت فلزات اساسی

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

سرمایه‌گذاری‌های ایجادیه به تفکیک استان‌های کشور نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۸، استان کرمان با سرمایه‌گذاری به میزان ۷۰۳۰۶,۵ میلیارد ریال و ایجاد اشتغال برای ۱۶۵۴ نفر در رتبه نخست قرار داشته و رتبه دوم به استان بوشهر با سرمایه‌گذاری به میزان ۵۰۷۰۳ میلیارد ریال و اشتغال ۸۸۰ نفر و رتبه سوم به استان هرمزگان با سرمایه‌گذاری برابر با ۲۳۱۸۰,۹ میلیارد ریال و اشتغال ۳۶۰ نفر اختصاص دارد. همانگونه که مشاهده می‌شود عمده سرمایه‌گذاری‌ها در استان‌های جنوبی و جنوب شرق کشور انجام شده است که از منابع هیدروکربوری، نفتی و معادن فلزی و غیرفلزی برخوردار هستند.

عمده سرمایه‌گذاری‌های توسعه‌ای به لحاظ حجم سرمایه مصروفه در رشته فعالیت‌های «محصولات غذایی و آشامیدنی با سرمایه ۵۰۶۹۴,۵ میلیارد دلار و اشتغال ۱۱۰۹ نفر»، «ساخت فلزات اساسی با سرمایه ۴۴۱۱۳,۸ میلیارد ریال و اشتغال ۱۵۲۲ نفر»، «ساخت مواد و محصولات شیمیایی با سرمایه ۴۰۵۱۳,۴ میلیارد ریال و اشتغال ۲۱۲۹ نفر»، «ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی با سرمایه ۱۳۰۰۴,۶ میلیارد ریال و اشتغال ۴۳۶ نفر» و «محصولات فلزی فابریکی با سرمایه ۸۲۵۶,۶ میلیارد ریال و اشتغال ۱۴۵ نفر» بوده است.

سرمایه‌گذاری‌های توسعه‌ای به تفکیک استان‌های کشور عمدتاً در استان‌های خراسان رضوی با سرمایه‌گذاری به حجم ۵۹۳۹۳,۶ میلیارد ریال و ایجاد اشتغال برای ۱۴۸۲ نفر، تهران با حجم سرمایه ۴۹۷۶۸,۷ میلیارد ریال و اشتغال‌زایی ۹۶۸ نفر و بوشهر با سرمایه‌گذاری به میزان ۲۳۵۲۰,۵ میلیارد ریال و ایجاد اشتغال برای ۶۹۵ نفر انجام پذیرفته است. به استثنای استان تهران که عمده سرمایه‌گذاری‌های توسعه‌ای در رشته فعالیت «محصولات غذایی و آشامیدنی» بوده است در سایر استان‌ها، سرمایه‌گذاری‌های استانی عمدتاً در راستای توسعه صنایع منبع‌محور انجام شده است.

جدول (۵-۷). طرح‌های مهم توسعه‌ای راه‌اندازی شده به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی (سرمایه مجوز و اشتغال)

نام واحد	استان	سرمایه مجوز (میلیارد ریال)	اشتغال (نفر)	گروه فعالیت ۲ رقمی
صنایع معدنی فولاد سنگان خراسان	خراسان رضوی	۴۲۳۰۲,۹	۱۱۵۰	استخراج کانه‌های فلزی
توسعه بند فرآور	تهران	۲۵۴۶۵,۲	۲۹	محصولات غذایی و آشامیدنی
پتروشیمی پردیس	بوشهر	۲۳۵۲۰,۵	۶۹۵	ساخت مواد و محصولات شیمیایی

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۳۶

ذوب آهن پاسارگاد	فارس	۱۹۶۲۷,۶	۶۷۸	ساخت فلزات اساسی
مواد غذایی برنا لبن	تهران	۱۸۶۵,۹	۰	محصولات غذایی و آشامیدنی
مجتمع فولاد خراسان	خراسان رضوی	۱۳۳۰۴,۴	۱۶۸	ساخت فلزات اساسی
کشت و صنعت پنج گل پروان	تهران	۱۱۸۱۱,۷	۸۲	محصولات غذایی و آشامیدنی
آلومینای ایران	خراسان شمالی	۷۳۲۲,۲	۱۹۷	ساخت فلزات اساسی
فولاد سیرجان ایرانیان	کرمان	۶۵۳۱,۶	۳۲۹	استخراج کانه‌های فلزی
پتروشیمی شهید تندگویان	خوزستان	۶۲۷۲,۸	۱۱۵۳	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
تالک ایرانیان	گیلان	۴۵۷۸,۹	۳۰	محصولات فلزی فابریکی
جنرال کب پارس	تهران	۴۴۴۴,۹	۹۴	ماشین آلات و دستگاه‌های برقی
رزین رویا	مرکزی	۳۰۴۴,۶	۱۸۷	ساخت کاغذ و محصولات کاغذی
پتروشیمی ایلام	ایلام	۲۹۶۰,۵	۶۰	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
بهظرف یاران خوزستان	خوزستان	۲۷۱۵,۳	۰	محصولات از لاستیک و پلاستیک
مجتمع صنعتی سپاهان باتری	اصفهان	۲۶۰۰,۶	۱۰۰	ماشین آلات و دستگاه‌های برقی
تولیدی شکوه آذین	آذربایجان شرقی	۲۵۷۱,۲	۰	محصولات غذایی و آشامیدنی
بین‌المللی راشا مهر نیکان	آذربایجان شرقی	۲۵۴۰,۴	۱۲	ماشین آلات و دستگاه‌های برقی
آهنگری تراکتورسازی	آذربایجان شرقی	۲۲۹۹,۲	۳۵	محصولات فلزی فابریکی
ساوین تاب	مازندران	۲۲۱۴,۳	۱۹۰	ساخت منسوجات
فومن شیمی	گیلان	۲۰۷۱,۱	۴۵	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
شیشه فلوت کاویان	خراسان رضوی	۲۰۲۷,۵	۹۵	سایر محصولات کانی غیرفلزی
عالی‌فرد	تهران	۱۹۶۰,۹	۲۵	محصولات غذایی و آشامیدنی
کابل سینا	مرکزی	۱۸۶۷,۲	۹۵	ماشین آلات و دستگاه‌های برقی
شیمی داروئی آفاق	البرز	۱۶۰۲,۵	۷	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
گروه صنعتی بازرگانی سامان صنعت اطلس	البرز	۱۵۵۰,۷	۳۳	محصولات غذایی و آشامیدنی
تولید فرآورده‌های گوشتی کاله آمل	مازندران	۱۴۸۱,۳	۱۵۵	محصولات غذایی و آشامیدنی
آریاک کیمیای خوانسار	اصفهان	۱۲۵۱	۳۰	چوب و محصولات چوبی بجز مبل
فرآورده‌های لبنی تین (دامداران)	تهران	۱۱۹۳,۵	۴۴۹	محصولات غذایی و آشامیدنی
کارخانجات نساجی خوی	آذربایجان غربی	۱۱۹۱,۵	۸۲	ساخت منسوجات
صنایع سنگبری سنگستان محلات	مرکزی	۱۱۷۱,۹	۳۷	سایر محصولات کانی غیرفلزی
شرکت تولیدی فولاد اصفهان	اصفهان	۱۰۳۵	۰	ساخت فلزات اساسی
کناف ایران	تهران	۹۸۸,۳	۲۴	سایر محصولات کانی غیرفلزی
فولاد گستر حداد کچو	اصفهان	۹۸۶,۹	۲۳۰	ساخت فلزات اساسی
ملی صنایع مس ایران مجتمع مس سونگون	آذربایجان شرقی	۹۷۶	۳۸	استخراج کانه‌های فلزی
گروه مهندسی فناوری جدید صلح آسمانی اروند	منطقه آزاد اروند	۹۶۶,۶	۸	محصولات از لاستیک و پلاستیک

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۳۷

صنایع تولیدی پلی استایرن انبساطی سهند	مازندران	۸۸۰٫۸	۶۰	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
فاتح صنعت کیمیا	فارس	۸۶۱٫۷	۲۸۷	ساخت ماشین آلات و تجهیزات
بین المللی امید پارسینا دماوند	تهران	۸۴۴٫۱	۰	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
کابی آلیاژ منطقه آزاد ماکو	منطقه آزاد ماکو	۸۴۳٫۶	۱۴۹	ساخت فلزات اساسی
کابل سازی افق البرز	قزوین	۸۳۷٫۵	۲۱	محصولات فلزی فابریکی
نستله ایران	قزوین	۸۰۳	۵۶	محصولات غذایی و آشامیدنی
کشت و صنعت طلاچین	قزوین	۷۸۸٫۹	۴۰	محصولات غذایی و آشامیدنی
آردسازی زهره بناب	آذربایجان شرقی	۷۸۶٫۴	۱۲	محصولات غذایی و آشامیدنی
شرکت صنعتی حدید مبتکران	تهران	۷۶۰	۰	وسایل نقلیه موتوری
تخته فشرده ممتاز گلستان	گلستان	۷۵۰	۶۰	چوب و محصولات چوبی بجز مبیل
داروسازی و مکمل های غذایی - حیاتی کارن	یزد	۷۴۳٫۲	۹۹	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
پارس سامان ایرانیان	خراسان رضوی	۷۰۹٫۷	۰	ماشین آلات و دستگاه های برقی
جلفا کاران ارس	منطقه آزاد ارس	۶۸۵٫۵	۱۱۱	ساخت منسوجات
نساجی آفرین اردکان	یزد	۶۳۲٫۴	۱۰۵	ساخت منسوجات
کارا فیدار رادمان فراز	قم	۶۱۴٫۲	۵	ساخت ماشین آلات و تجهیزات
داروسازی دانا	آذربایجان شرقی	۶۰۰	۰	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
پرریس	زنجان	۵۹۵	۸۰	ساخت منسوجات
خوش طعم خوزستان	خوزستان	۵۴۳٫۲	۱۳	سایر فعالیت های خدمات مهندسی
صنایع بسته بندی میدان چهارطاقی طوس	خراسان رضوی	۵۴۱	۵۹	محصولات فلزی فابریکی
سنگبری نی ریز برلیان	فارس	۵۲۶٫۲	۵۱	سایر محصولات کانی غیر فلزی
پارسیان کانی اسپادانا	اصفهان	۵۱۴٫۳	۳	استخراج سایر معادن
تولیدی شیمیایی و معدنی سرچشمه هامون	کرمان	۵۰۹٫۸	۰	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
تولیدی و صنعتی سامد	خراسان رضوی	۵۰۸٫۱	۱۰	ساخت مواد و محصولات شیمیایی
مجتمع فولاد خرم آباد	لرستان	۴۹۸	۴۷	ساخت فلزات اساسی
گیل راد شمال	گیلان	۴۹۶٫۱	۵۳	ساخت فلزات اساسی
پارس چیپک آراز	منطقه ویژه اقتصادی	۴۷۵	۳۵	ساخت کاغذ و محصولات کاغذی
مارپیچ باختر	کرمانشاه	۴۶۷٫۴	۲۱	وسایل نقلیه موتوری
استام صنعت	البرز	۴۴۰	۷۰	ماشین آلات و دستگاه های برقی
ریسندگی و بافندگی اکریل تاب	مازندران	۴۳۵٫۵	۵۰	ساخت منسوجات
علی، مختار و غلامرضا پاکزاد	تهران	۴۳۴٫۲	۲۶۵	ساخت ماشین آلات و تجهیزات
پتروشیمی مارون	خوزستان	۴۳۲٫۹	۱۱۹۳	کک و فرآورده های حاصل از نفت
راد فرش مروارید	آذربایجان شرقی	۴۲۴٫۲	۶۳	ساخت منسوجات
بهارچین اصفهان	اصفهان	۴۱۹٫۲	۰	ساخت منسوجات
صنایع شیر فجر گنبد	گلستان	۴۱۶٫۷	۲۲۸	محصولات غذایی و آشامیدنی

تولیدی ساریه شمال	مازندران	۴۱۱	۰	سایر محصولات کانی غیرفلزی
تولیدی و بازرگانی اشجع باطری	اردبیل	۴۰۱,۸	۶۵	ماشین آلات و دستگاه های برقی

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

۵-۱-۵. مجوزهای تاسیس صنعتی

این شاخص نشان دهنده تقاضای بالقوه سرمایه گذاری صنعتی است. تعداد جوازهای تاسیس صنعتی صادره و اشتغال پیش بینی شده ناشی از آن طی دوره ۹۸-۱۳۹۳ به طور متوسط سالانه حدود ۸,۶ درصد و ۸,۴ درصد رشد داشته است. میزان سرمایه پیش بینی شده برای ایجاد واحدهای صنعتی نیز با متوسط رشد سالانه ۲۹,۴ درصدی همراه بوده است که بخشی از آن ناشی از تورم در طول دوره موردبررسی است.

متوسط سرمایه و اشتغال ناشی از هر جواز تاسیس به عنوان شاخص منعکس کننده وضعیت فضای کسب و کار کشور و متغیرهای کلان اقتصادی، نشان می دهد که سرمایه موردنیاز برای راه اندازی هر بنگاه صنعتی از ۵۷,۷ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۳ به ۱۳۸,۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ افزایش یافته، این در حالی است که میزان اشتغال پیش بینی شده به ازای تاسیس هر بنگاه صنعتی از ۲۴ نفر در سال ۱۳۹۳ به ۲۳,۸ نفر در سال ۱۳۹۸ تغییر یافته است که این موضوع نشان می دهد علی رغم رشد اسمی میزان سرمایه مورد نیاز برای ایجاد یک واحد صنعتی، اشتغال ناشی از راه اندازی هر واحد صنعتی با تغییر چندانی در طول دوره مورد بررسی روبه رو نبوده است. به بیان دقیق تر، رشد حدود ۱۴۰ درصدی سرمایه مورد نیاز برای ایجاد هر واحد صنعتی همراه با افت ۰,۸- درصدی اشتغال پیش بینی شده از راه اندازی واحدهای جدید گواهی بر وجود نگاه نادرست به بخش صنعت به عنوان متولی ایجاد اشتغال در کشور از یکسو و از سوی دیگر، تاییدی بر افزایش ریسک سرمایه گذاری و عملیاتی در کشور است. انزوای ایران بواسطه تحریم های ایالات متحده آمریکا و ممنوعیت های سرمایه گذاری، وجود تنش های آبی در تنگه هرمز توأم با تنش های موجود در منطقه خاورمیانه، وجود فساد گسترده و سیستماتیک در کشور، حضور گسترده شرکت های دولتی در صنایع بزرگ و افزایش احتمال شکست بخش خصوصی در سرمایه گذاری در این بخش ها موجب شده است تا ریسک امنیتی، تجاری و سرمایه گذاری و عملیاتی در ایران بالا باشد^۱.

جدول (۵-۸). روند تغییرات تعداد، سرمایه و اشتغال مجوزهای تاسیس طی دوره ۹۸-۱۳۹۳

عنوان	تعداد	سرمایه مجوز (میلیارد ریال)	اشتغال مجوز (نفر)	متوسط سرمایه هر مجوز (میلیارد ریال)	متوسط اشتغال هر مجوز (نفر)

^۱ بر اساس گزارش موسسه fitchsolutions امتیاز ریسک تجاری و سرمایه گذاری در ایران برابر با ۳۶,۴ و ریسک عملیاتی معادل ۴۳,۱ است.

 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۳۹

۲۴	۵۷,۷	۴۰,۴۰۷۶	۹۷۱۱۲۶	۱۶۸۴۱	۱۳۹۳
۲۳,۹	۷۴,۶	۳۸۲۷۷۳	۱۱۹۴۶۰۳	۱۶۰۱۰	۱۳۹۴
۲۲,۸	۷۴,۸	۳۹۱۰۱۸	۱۳۱۴۷۲۵,۵	۱۶۹۸۸	۱۳۹۵
۲۲,۹	۸۵	۴۷۶۳۴۰	۱۷۶۹۸۳۵,۶	۲۰۷۶۷	۱۳۹۶
۲۲,۷	۱۱۷,۶	۵۵۳۴۴۵	۲۸۷۰۸۰۷,۳	۲۴۴۱۴	۱۳۹۷
۲۳,۸	۱۳۸,۴	۶۰۵۳۰۷	۳۵۲۳۴۴۰	۲۵۴۵۴	۱۳۹۸
-	-	۸,۴	۲۹,۴	۸,۶	متوسط رشد دوره
-	-	۹,۴	۲۲,۷	۴,۳	رشد ۹۸-۱۳۹۷

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

مقایسه تعداد جوازهای تاسیس صنعتی صادره و اشتغال ناشی از آن در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد علی‌رغم رشد ۲۲,۷ درصدی سرمایه‌پیش‌بینی شده برای ایجاد واحدهای صنعتی جدید، رشد تعداد جوازهای تاسیس و اشتغال پیش‌بینی شده آن به ترتیب معادل ۴,۳ و ۹,۴ درصد بوده است که این موضوع نیز مؤید نتایج ذکر شده پیشین است. بیشترین تعداد جوازهای تاسیس صنعتی صادره در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷، مربوط به رشته فعالیت‌های «دباغی، چرم، کیف، چمدان و کفش ۹۴,۱ درصد»، «ساخت مواد و محصولات شیمیایی ۳۰,۶ درصد» و «ساخت کاغذ و محصولات کاغذی ۲۹,۴ درصد» بوده است.

۵-۱-۶. سرمایه‌گذاری خارجی مصوب در بخش صنعت^۱

سرمایه‌گذاری خارجی انعکاسی از وضعیت فضای کسب‌وکار کشور از منظر سرمایه‌گذاران بیرونی و کشورهای خارجی است. بدین معنا که هر چه زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشوری از جایگاه مناسب‌تری در جهان برخوردار بوده و ریسک‌های امنیتی، تجارت و سرمایه‌گذاری، لجستیک، عملیاتی و بازار کار کم‌تر باشد، تمایل سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در آن کشور بیشتر خواهد بود. کاهش ۱,۲ درصدی تعداد سرمایه‌گذاری‌های خارجی مصوب در کشور در سال ۱۳۹۸ و کاهش ۲۲,۵ درصدی حجم این نوع سرمایه‌گذاری ناشی از تشدید تحریم‌های خصمانه ایالات متحده آمریکا بر کشور، ضعیف شدن اقتصاد ایران در بخش بهبود محیط کسب و کار و کاهش امنیت سرمایه‌گذاری در کشور بوده است.

از ۸۲ شرکت ثبت شده، ۳۳ شرکت با ۱۰۰ درصد سهامدار خارجی و ۴۸ شرکت بصورت مشارکتی با شرکای داخلی و یک مورد تحت عنوان ترتیبات قراردادی است. علاوه بر آن، از لحاظ حجم

۱ داده‌های ارائه شده در این بخش مربوط به سرمایه‌گذاری‌های خارجی مصوب و نه جذب شده است و معمولاً بر اساس اطلاعات تاریخی کمتر از ۳۰ درصد از سرمایه‌گذاری‌های خارجی مصوب، جذب صنایع کشور می‌شوند که این امر تا حدی ناشی از نامطلوب بودن محیط سرمایه‌گذاری کشور است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۴۰

سرمایه گذاری خارجی مصوب سال ۱۳۹۸، سهم «صنعت» ۹۸ درصد، سهم «معدن» ۰,۱۲ درصد و سهم «تجارت» ۱,۸۸ درصد بوده است.

جدول (۵-۹). تعداد و حجم طرح های مصوب صنعتی، معدنی و تجاری مصوب در هیات سرمایه گذاری خارجی (میلیون دلار)

عنوان	۱۳۹۷	۱۳۹۸	رشد دوره
تعداد	۸۳	۸۲	-۱,۲
حجم کل سرمایه گذاری خارجی	۱۱۰۲,۶	۸۵۴,۷	-۲۲,۵

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات.

جذاب ترین حوزه های معدنی شامل «استخراج و فرآوری منیزیت» و «تولید کنسانتره نفلین سینیت» و در بخش تجارت شامل «ساخت رستوران»، «سفارش کالا در فضای مجازی از طریق تارنما و نرم افزار»، «ساخت و تولید محصولات صنایع دستی و چرمی» بوده است.

بیشترین حجم سرمایه گذاری خارجی مصوب سال ۱۳۹۸ در رشته فعالیت های «محصولات از توتون و تنباکو»، «محصولات غذایی و آشامیدنی»، «سایر کانی غیرفلزی»، «ساخت مواد و محصولات شیمیایی» و «کک و فرآورده های حاصل از نفت» انجام شده است. «تولید سیگار فیلتر دار و فرآوری توتون سیگار» در رشته فعالیت «محصولات از توتون و تنباکو»؛ «تولید انواع محصولات لبنی و فرآوری آن ها»، «تولید خمیر مایه»، «تولید انواع پودر نوشیدنی فوری»، «تولید خوراک آماده دام، طیور و آبزیان»، «تولید انواع کیک مغزدار، انواع نان حجیم و نیمه حجیم»، «انواع شکلات و کرم شکلاتی» در رشته فعالیت «محصولات غذایی و آشامیدنی ها»؛ «تولید انواع کاشی و نانو سرامیک های پیشرفته»، «تولید لوازم بهداشتی چینی و تولید دانه ها و پودرهای شیشه ای»، «تولید منیزیت کلیسینه شده»، «تولید و برش سنگ گرانیتی»، «سقف متحرک اتوماتیک و پنجره متحرک اتوماتیک» در رشته فعالیت «سایر محصولات کانی غیرفلزی»؛ «تولید مکمل های دارویی»، «تولید گازهای صنعتی و طبی»، «تولید خمیر الکترو گرافیتی» و «تولید انواع مواد استریل کننده بر پایه پروکسی اسیدها»، «تولید انواع داروهای دستگاه گوارش، گیاهی، قند خون، کلیه و مجاری ادراری»، «تولید کیت تشخیص سریع آنتی بادی منوکلونال میکروبیولوژی»، «تولید انواع فرآورده ها از مشتقات خون، داروهای نو ترکیب و پپتیدی»، «تولید فرآورده های ویژه بیماران آی سی یو» در رشته فعالیت «ساخت مواد و محصولات شیمیایی» و «احداث پالایشگاه میعانات گازی»، «تولید هیدروکربن های سبک و سنگین»، «تولید و فرآوری مواد شیمیایی» در رشته فعالیت «کک و فرآورده های حاصل از نفت» از جذابیت بالاتری برای سرمایه گذاران خارجی برخوردار بودند.

 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۱۴۱

بیشترین سرمایه‌گذاری خارجی مصوب به ترتیب مربوط به کشورهای امارات متحده عربی (۳۰ درصد از حجم سرمایه‌گذاری‌های خارجی مصوب)، هلند (۲۲ درصد از حجم سرمایه‌گذاری‌های خارجی مصوب)، چین (۲۰ درصد از حجم سرمایه‌گذاری‌های خارجی مصوب) بوده است. «ترکیه» و «آلمان» نیز با کسب سهم ۱۰ و ۹ درصدی از کل سرمایه‌گذاری‌های خارجی مصوب، جایگاه چهارم و پنجم را از آن خود کرده‌اند. اما از لحاظ تعداد طرح‌های مصوب، کشور «افغانستان» توانسته است با کسب ۱۴ مجوز برای انجام سرمایه‌گذاری در رتبه نخست قرار دارد. «ترکیه» با ۱۳ طرح مصوب در رتبه دوم، «چین» با ۱۱ طرح مصوب در رتبه سوم و «امارات متحده عربی» و «اتریش» هر کدام با ۶ طرح مصوب به طور مشترک در رتبه چهارم قرار گرفته‌اند. «عراق» و «هند» نیز هر کدام با ۵ طرح مصوب به طور مشترک رتبه پنجم را کسب کرده‌اند.

بررسی سهم استان‌ها در جذب سرمایه‌گذاری خارجی مصوب طی سال ۱۳۹۸ حاکی از آن است که ۲۳ استان کشور پذیرای سرمایه سرمایه‌گذاران خارجی بوده‌اند. بر اساس تعداد جوازهای سرمایه‌گذاری خارجی مصوب، استان «خراسان رضوی» با تعداد ۲۰ طرح و استان «تهران» با تعداد ۱۱ طرح مصوب، در رتبه‌های اول و دوم قرار داشته‌اند. استان‌های «قزوین»، «آذربایجان شرقی» و «خوزستان» هر کدام با تعداد ۵ طرح مصوب بطور مشترک در رتبه سوم قرار گرفته‌اند. بر اساس حجم سرمایه‌گذاری خارجی مصوب، استان «زنجان» با جذب ۱۸ درصد از حجم سرمایه‌گذاری‌ها در سکوی نخست، استان «خراسان رضوی» با جذب ۱۵ درصد و استان «کرمانشاه» با جذب ۱۳ درصد از حجم سرمایه‌گذاری خارجی مصوب در رتبه‌های دوم و سوم مارتن تزریق پول خارجی ایستاده‌اند. شایان ذکر است که چهار استان «زنجان»، «خراسان رضوی»، «کرمانشاه» و «هرمزگان» بیش از ۵۴ درصد از حجم سرمایه‌گذاری خارجی مصوب در کشور در این دوره را از آن خود کرده‌اند. پس از این استان‌ها، استان «هرمزگان» با جذب ۸ درصد سرمایه‌گذاری‌ها و استان‌های «تهران» و «فارس» هر کدام با سهم ۷ درصد، در رتبه‌های بعدی جذب سرمایه خارجی مصوب قرار گرفته‌اند. همچنین استان‌های «بوشهر» و «قزوین» هر کدام با سهم ۶ درصد، از دیگر استان‌های با کشش سرمایه‌گذاری خارجی بوده‌اند. استان «آذربایجان شرقی» با سهم ۵ درصد، استان «کردستان» با سهم ۴ درصد، استان «یزد» با سهم ۳ درصد، استان‌های «کرمان»، «خوزستان» و «مرکزی» هر کدام با سهم ۲ درصد، استان‌های «البرز» و «اصفهان» هر کدام با سهم ۱ درصد، استان‌هایی بوده‌اند که در جغرافیای جذب سرمایه خارجی سال ۱۳۹۸ قرار داشته‌اند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۴۲	تاریخ: ۱۳۹۹	

۵-۱-۷. ترکیب ارزش افزوده رشته فعالیت‌های صنعتی^۱

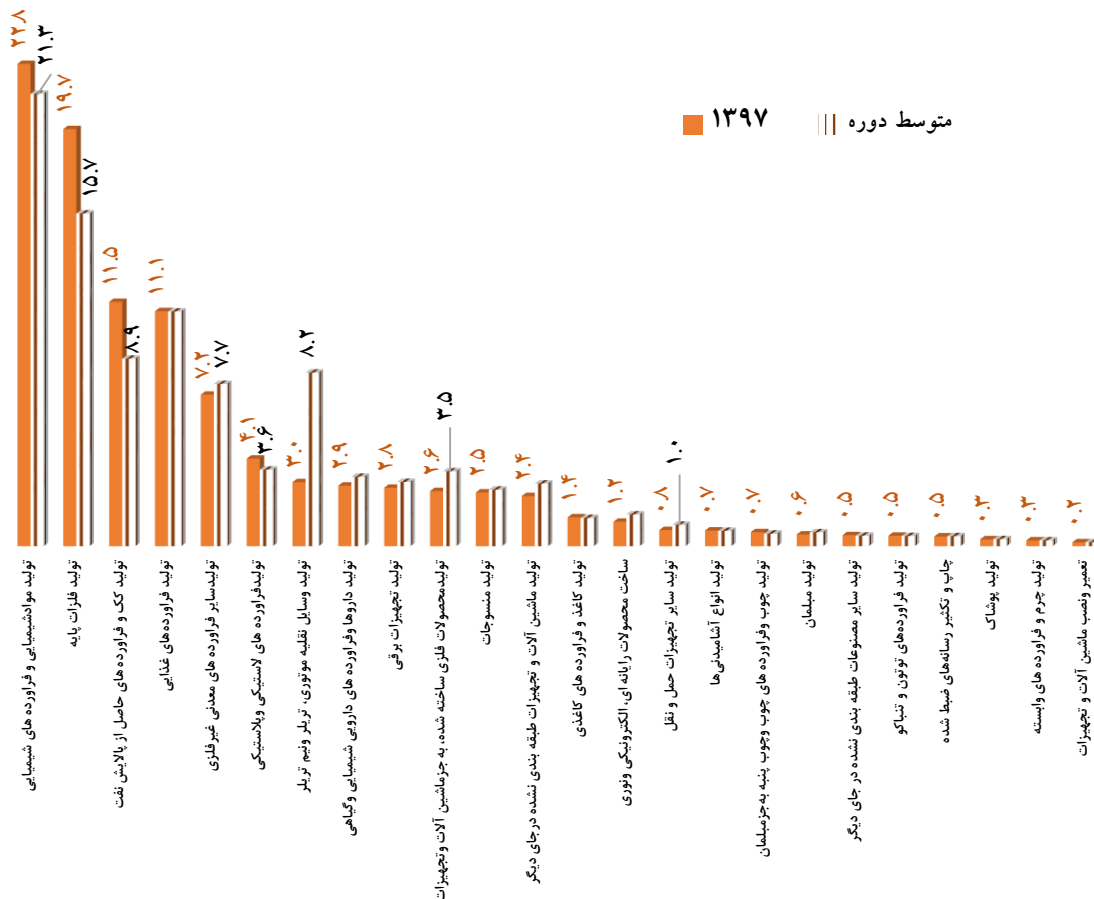
بررسی ترکیب ارزش افزوده رشته فعالیت‌های صنعتی کشور نشانگر عدم توازن ارزش آفرینی در ۲۴ رشته فعالیت صنعتی است؛ به نحوی که در سال ۱۳۹۷ شش رشته فعالیت صنعتی عمدتاً منبع محور «تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی»، «فلزات پایه»، «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت»، «تولید فرآورده‌های غذایی»، «تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی» و «تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی» بالغ بر ۷۶ درصد از ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی را از آن خود کرده‌اند. رشته فعالیت‌های «تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی» و «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت» به دلیل برخورداری از مزیت‌های نفت و گاز کشور و رشته فعالیت‌های «فلزات پایه» و «تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی» در پرتوی انرژی ارزان و منابع غنی معدنی در کشور توسعه یافته‌اند. توسعه رشته فعالیت «تولید فرآورده‌های غذایی» به دلیل اهمیت این صنعت در تامین امنیت غذایی جامعه و نتیجتاً، حمایت‌های دولت برای توسعه این صنعت از طریق قیمت‌گذاری نهاده‌های مورد نیاز این رشته فعالیت بوده است.

نمودار (۵-۲). سهم فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده زیرگروه صنعت طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)

۱ با توجه به بهره‌گیری از داده‌های کارگاه‌های صنعتی مرکز آمار ایران برای تحلیل این بخش و بخش‌های بعدی و با عنایت به آنکه آخرین داده‌های منتشره مربوط به سال ۱۳۹۷ است، این سال مبنای آخرین سال تحلیل قرار گرفته است.

۲ با توجه به ارائه آمار کارگاه‌های صنعتی از سال ۱۳۹۵ برحسب کد طبقه‌بندی فعالیت اقتصادی (ISIC) ویرایش ۴ از سوی مرکز آمار ایران، تعداد رشته فعالیت‌های صنعتی به ۲۴ مورد تغییر کرده است و به همین دلیل، دوره زمانی مورد بررسی از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ در نظر گرفته شده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۴۳	تاریخ: ۱۳۹۹	

ماخذ: محاسبات بر اساس داده های مرکز آمار ایران.

این در حالی است که سهم ارزش افزوده همه رشته فعالیت ها به استثنای «تولید فرآورده های غذایی» و «تولید سایر فرآورده های معدنی غیرفلزی» در سال ۱۳۹۷ بیشتر از متوسط دوره ۹۷-۱۳۹۴ بوده است. مصرف عمده محصولات رشته فعالیت «تولید سایر فرآورده های معدنی غیرفلزی» نظیر شیشه، ظروف چینی و بهداشتی، سیمان و بتن، کاشی و سرامیک، گچ و آجر و... عمدتاً در فرآیند ساخت و ساز و منفی شدن رشد بخش ساختمان در سال ۱۳۹۷ که معلول بی ثباتی شرایط اقتصاد کلان و تاثیر آن بر سرمایه گذاری بخش غیردولتی در ساختمان های مسکونی و غیرمسکونی و کاهش مخارج عمرانی دولت بوده است، کاهش تولید و ارزش افزوده این رشته فعالیت در سال ۱۳۹۷ در قیاس با متوسط دوره مورد بررسی را به دنبال داشته است.

با خروج ایالت متحده آمریکا از برجام در بهار ۱۳۹۷، اگر چه صنعت غذای کشور مشمول تحریم های این کشور نشد، اما عدم انتقال پول و کم توجهی دولت به تخصیص ارز به بخش خصوصی جهت تامین نهاده های وارداتی موجب شد تا صنعت تولید فرآورده های غذایی کشور با بحران کمبود نقدینگی و مواد اولیه در سال ۱۳۹۷ مواجه شود. افزایش بی رویه قیمت مواد اولیه و کاهش موجودی

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۱۴۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

انبار تولیدکنندگان از دیگر علل برابری ارزش افزوده این رشته فعالیت در سال ۱۳۹۷ با متوسط دوره مورد بررسی بود.

ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر در سال ۱۳۹۷ (به قیمت جاری) نسبت به سال قبل آن بالغ بر ۴۴ درصد رشد داشت و از میان رشته فعالیت‌های صنعتی، صنایع «تولید چرم و فرآورده‌های وابسته ۷۰۶,۸ درصد»، «تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات ۳۷۶,۹ درصد»، «تولید چوب و فرآورده‌های چوب و چوب پنبه بجز مبلمان ۲۴۶,۲ درصد»، «چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده ۲۴۶,۲ درصد»، «تولید سایر مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر ۱۹۰,۵ درصد»، «تولید مبلمان ۱۱۸,۲ درصد» و «تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو ۱۰۳,۱ درصد» بیشترین رشد را داشته‌اند. بر اساس ماهیت صنایع (منبع محور، کشاورزی پایه، ساخت محور و دانش محور)، بیشترین سهم از ارزش افزوده صنعتی مربوط به صنایع منبع محور (۶۲,۳ درصد) بوده و صنایع دانش محور (۹,۸ درصد) کمترین نقش را در ارزش افزایی کارگاه‌های صنعتی در سال ۱۳۹۷ داشته است. نکته قابل توجه آن است که ارزش افزوده صنایع دانش محور (۱۶,۴- درصد) با رشد منفی در سال ۱۳۹۷ مواجه بوده است که بخش اعظم آن ناشی از تحریم‌های مستقیم و خروج شرکای خارجی صنعت «ساخت محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری» و «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر» از کشور بوده است.

صنایع «تولید فرآورده‌های غذایی ۵,۴ درصد»، «تولید چرم و فرآورده‌های وابسته ۱,۷ درصد»، «تولید چوب و فرآورده‌های چوب و چوب پنبه بجز مبلمان ۱,۴ درصد»، «تولید سایر مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر ۱ درصد» که از بیشترین رشد برخوردار بوده‌اند، بیشترین سهم را در رشد ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی در سال ۱۳۹۷ داشته‌اند و رشته فعالیت‌های «تولید پوشاک ۰,۱۵ درصد»، «تولید سایر تجهیزات حمل و نقل ۰,۲۲ درصد»، «تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی ۰,۲۲ درصد» کمترین سهم را در رشد ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی داشته‌اند. از مجموع ۲۴ رشته فعالیت صنعتی، ۱۲ رشته فعالیت با رشد منفی ارزش افزوده همراه بوده‌اند و همین موضوع موجب کاهش رشد ارزش-افزوده صنعتی از ناحیه این صنایع بوده است و از مهم‌ترین رشته فعالیت‌های صنعتی می‌توان به «محصولات شیمیایی ۱۷,۸- درصد»، «تولید فلزات پایه ۱۱,۲- درصد» و «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر ۹- درصد» اشاره داشت.

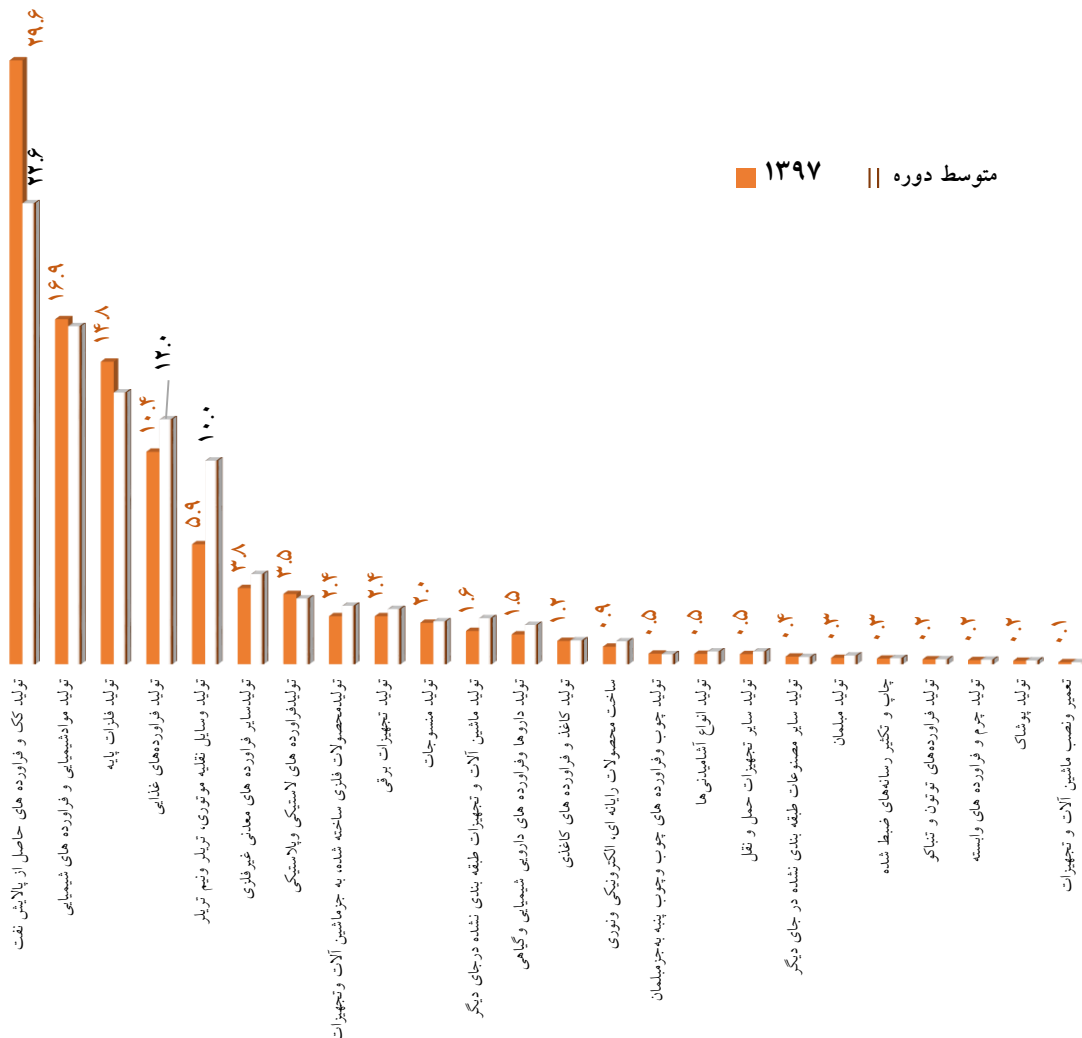
۵-۱-۸. ارزش ستانده صنعت

شش رشته فعالیت صنعتی «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت»، «مواد و محصولات شیمیایی»، «تولید فلزات پایه»، «تولید فرآورده‌های غذایی»، «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر»

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۴۵	تاریخ: ۱۳۹۹ ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

و «تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی» بالغ بر ۸۱ درصد از ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی در سال ۱۳۹۷ را از آن خود کرده‌اند و سایر رشته فعالیت‌ها (۸ رشته فعالیت) تنها توانستند سهمی معادل ۱۸,۶ درصد از ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی را به خود اختصاص دهند. بر اساس ماهیت صنعت، صنایع منبع محور (۶۵,۹ درصد) و صنایع کشاورزی پایه (۱۳,۵ درصد) بیشترین سهم و صنایع ساخت‌محور (۱۰,۱ درصد) کمترین سهم را از ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی داشته‌اند. نکته قابل توجه آن است که ارزش ستانده صنایع دانش‌محور همانند ارزش افزوده از رشد ۵,۷- درصدی در سال ۱۳۹۷ برخوردار بوده است. رشته فعالیت‌های «تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات ۰,۱ درصد»، «تولید پوشاک ۰,۲ درصد»، «تولید چرم و فرآورده‌های وابسته ۰,۲ درصد»، «تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو ۰,۲۴ درصد» دارای کمترین سهم از ارزش ستانده در سال ۱۳۹۷ بوده‌اند.

نمودار (۵- ۳). سهم فعالیت‌های صنعتی از ارزش ستانده زیرگروه صنعت طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)

ماخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۴۶	تاریخ: ۱۳۹۹	

ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر در سال ۱۳۹۷ (به قیمت جاری) نسبت به سال قبل آن بالغ بر ۵۸ درصد رشد داشت و از میان رشته فعالیت‌های صنعتی «صنایع پالایشگاهی ۱۲۴,۵ درصد»، «پوشاک ۷۶,۷ درصد»، «تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی ۷۴,۲ درصد»، «تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی ۶۷,۳ درصد» و «تولید فلزات پایه ۶۶,۸ درصد» رشد بالایی را تجربه کرده‌اند. رشته فعالیت‌های «صنایع پالایشگاهی ۲۵,۹ درصد»، «محصولات شیمیایی ۱۰,۳ درصد» و «تولید فلزات پایه ۹,۴ درصد» بیشترین سهم از رشد ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی در سال ۱۳۹۷ را داشته و رشته فعالیت‌های «تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات ۰,۰۵ درصد»، «تولید مبلمان ۰,۰۶ درصد» و «تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو ۰,۱ درصد» کمترین سهم از رشد ارزش ستانده را به خود اختصاص داده‌اند. رشته فعالیت‌های «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر ۲,۶- درصد» و «ساخت محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری ۰,۰۶- درصد» تأثیر منفی بر رشد ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی داشته‌اند.

کادر (۱۰). بررسی ارزش افزوده فعالیت‌های صنعتی در دوره ۹۷-۱۳۹۱

بررسی ارزش افزوده رشته فعالیت‌های صنعتی در طول دوره ۱۳۹۱ الی ۱۳۹۷ نشانگر برخی شواهد به شرح زیر است: شش رشته فعالیت صنعتی عمدتاً منبع محور «تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی»، «فلزات پایه»، «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت»، «تولید فرآورده‌های غذایی»، «تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی» و «تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی» بالغ بر ۷۶ درصد از ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی در سال ۱۳۹۷ را خلق کرده‌اند. «تولید فرآورده‌های غذایی با سهم از رشد ۵,۴ درصد» بالاترین سهم از رشد ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی در سال ۱۳۹۷ را از آن خود کرده و کمترین میزان سهم از رشد نیز مربوط به رشته فعالیت «ماشین‌آلات اداری و حسابگر ۰,۱۱ درصد» بود.

رشته فعالیت «تولید کاغذ و فرآورده‌های غذایی با سهم از رشد ۰,۲۲ درصد» کمترین نقش را در رشد ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی در سال ۱۳۹۷ داشته است.

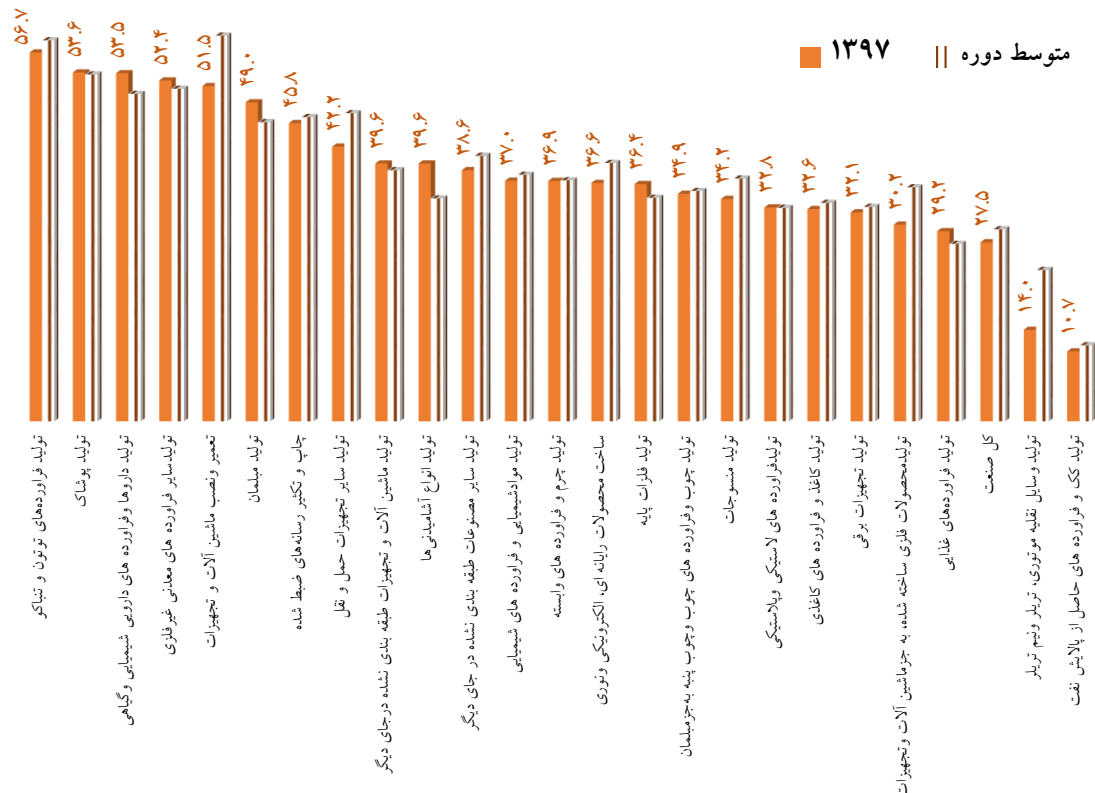
شش رشته فعالیت «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت»، «مواد و محصولات شیمیایی»، «تولید فلزات پایه»، «تولید فرآورده‌های غذایی»، «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر» و «تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی»، بیشترین نقش را در ایجاد ارزش ستانده در سال ۱۳۹۷ داشته‌اند که این امر حاکی از تمرکز بالای صنایع بر تعداد محدودی از رشته فعالیت‌های صنعتی بوده که بخشی از آن ناشی از تخصیص حمایت‌های بیشتر دولتی بر آنها است.

مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۴۷	تاریخ: ۱۳۹۹	

۵-۱-۹. نسبت ارزش افزوده به ارزش ستانده صنعتی

این شاخص نشان‌دهنده خالص ارزش افزایی به ازای هریک واحد تولید صنعتی و فارغ از حمایت‌های قیمتی است. مقدار این شاخص در دوره ۹۷-۱۳۹۴ به‌طور متوسط معادل ۲۹,۵ درصد بوده که بیشترین مقدار آن نیز مربوط به سال ۱۳۹۵ معادل ۳۱,۵ درصد و کمترین آن مربوط به سال ۱۳۹۷ معادل ۲۷,۵ درصد بوده است.

نمودار (۵-۴). متوسط نسبت ارزش افزوده به ارزش ستانده طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)

ماخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

در طول دوره ۹۷-۱۳۹۴، نسبت ارزش افزوده به ارزش ستانده به‌طور متوسط در رشته فعالیت‌های صنعتی «تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات ۵۹,۳ درصد»، «تولید پوشاک ۵۸,۵ درصد»، «تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیر فلزی ۵۰,۳ درصد» از سایر رشته فعالیت‌های صنعتی بیشتر بوده که این امر نشانگر توفیق این صنایع در ارزش‌آفرینی به ازای هر واحد تولید است. این در حالی است که رشته فعالیت‌هایی نظیر «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت ۱۱,۷ درصد»، «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر ۲۳,۲ درصد» و «تولید فرآورده‌های غذایی ۲۷,۲ درصد» کمترین ارزش افزوده به ازای هر واحد تولید را ایجاد کرده‌اند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۴۸	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

در سال ۱۳۹۷ رشته فعالیتهای «تولید فرآوردههای توتون و تنباکو ۵۶,۷ درصد»، «پوشاک ۵۳,۶ درصد» و «تولید دارو و فرآوردههای داروی شیمیایی و گیاهی ۵۳,۵ درصد» بیشترین ارزش افزایی به ازای تولید هر واحد محصول داشته‌اند که در سومین رشته فعالیت دانش نقش مهمی در تولید دارد.

کادر (۱۱). نسبت پایین ارزش افزوده به ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی در رشته فعالیتهای صنعتی

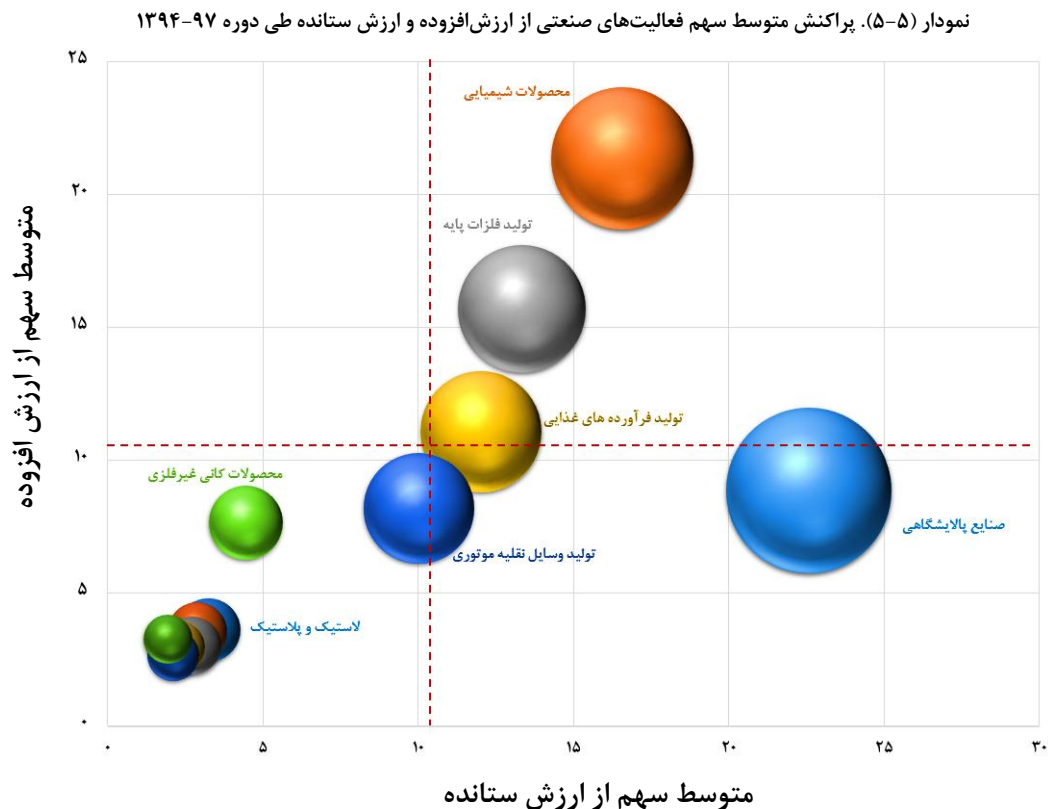
نسبت پایین ارزش افزوده به ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی در رشته فعالیتهای صنعتی منبع‌محور نشان‌دهنده تمرکز تولید رشته فعالیتهای صنعتی بر محصولات با ارزش افزوده پائین (حلقه‌های ابتدایی زنجیره ارزش صنعتی) در این صنایع است. در صنایع ساخت‌محور نیز کوچک بودن اندازه این شاخص ناشی از مونتاژکاری و پایین بودن میزان تعمیق ساخت داخل و انتقال دانش فنی تولید به کشور است.

در نمودار (۵-۵)، پراکنش متوسط سهم رشته فعالیتهای صنعتی از ارزش افزوده و ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ نشان‌دهنده توسعه بیشتر سه رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی»، «تولید فلزات پایه» و «تولید فرآوردههای غذایی» به نسبت سایر رشته فعالیتهای صنعتی است و همین امر موجب شده است که در دور جدید تحریم‌ها علیه کشور با خروج آمریکا از برجام، دو رشته فعالیت اول در لیست صنایع تحریمی قرار گیرد. یکی از دلایل رشد بیشتر دو رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی» و «تولید فلزات پایه»، عرضه خوراک با قیمت ارزان و پایین‌تر از قیمت جهانی به مجتمع‌های پتروشیمی گاز پایه و امکان فروش محصولات با قیمت‌هایی نزدیک به قیمت جهانی است. در خصوص رشته فعالیت «تولید فلزات پایه» نیز عرضه انرژی یارانه‌ای به تولیدکنندگان و امکان عرضه و فروش بر اساس درصدی از قیمت جهانی در بورس کالای ایران موجب افزایش سودآوری این رشته فعالیت شده است.

رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی» با سهم بالا از ارزش افزوده و ارزش ستانده (به ترتیب معادل ۲۱,۳ و ۱۶,۶ درصد)، رشته فعالیت «تولید فلزات پایه» با سهم بالا از ارزش افزوده و ارزش ستانده (به ترتیب معادل ۱۵,۷ و ۱۳,۳ درصد) و رشته فعالیت «تولید فرآوردههای غذایی» با سهم بالا از ارزش افزوده و ارزش ستانده (به ترتیب معادل ۱۱,۰۸ و ۱۲,۰۳ درصد) در ناحیه اول قرار دارند. رشته فعالیت «صنایع پالایشگاهی» دارای سهم بالا از ارزش ستانده (۲۲,۶ درصد) و سهم پائین از ارزش افزوده (۸,۹ درصد) بوده و در ناحیه چهارم قرار دارد. رشته فعالیتهای «تولید وسایل نقلیه موتوری» و «محصولات کانی غیرفلزی» اگرچه دارای سهمی کمتر از متوسط سهم از ارزش افزوده و ارزش ستانده صنعتی هستند اما از سایر رشته فعالیتهای صنعتی که دارای سهمی کمتر از ۱۱ درصد از ارزش افزوده و ارزش ستانده هستند، از نقش کلیدی‌تری در تولید و ارزش‌آفرینی صنعتی برخوردارند. هیچ رشته فعالیت صنعتی هم در ناحیه دوم با ارزش افزوده بالاتر از متوسط سهم از ارزش افزوده و با ارزش ستانده

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۴۹	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

پایین تر از متوسط سهم از ارزش صنعتی قرار ندارد.

ماخذ: محاسبات بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران.

۱-۵-۱۰. ترکیب صادرات صنعتی از نقطه نظر ارزش افزوده و ارزیابی

بر اساس آمار کارگاه‌های صنعتی، صادرات صنعتی طی دوره ۱۳۹۴-۹۷ با متوسط افزایش ۱۱,۶ درصدی از ۱۷۱۰۶ میلیون دلار در سال ۱۳۹۴ به ۲۳۸۰۴ میلیون دلار در سال ۱۳۹۷ رسیده است. طی این دوره ۹۱ درصد از صادرات صنعتی کشور توسط چهار رشته فعالیت منبع محور «مواد و محصولات شیمیایی ۴۰ درصد»، «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت ۳۲ درصد»، «تولید فلزات پایه ۱۳ درصد» و «تولید فرآورده‌های غذایی ۶ درصد» انجام شده است. سایر رشته فعالیت‌های صنعتی نیز به‌طور متوسط سهم ۹ درصدی از صادرات را به خود اختصاص داده‌اند. در سال ۱۳۹۷ نیز این چهار رشته فعالیت به ترتیب با سهمی معادل ۴۱,۲ درصد، ۲۷,۳ درصد، ۱۶ درصد و ۵,۵ درصد نقش کلیدی در درآمدزایی ارزی بخش صنعت کشور داشته‌اند.

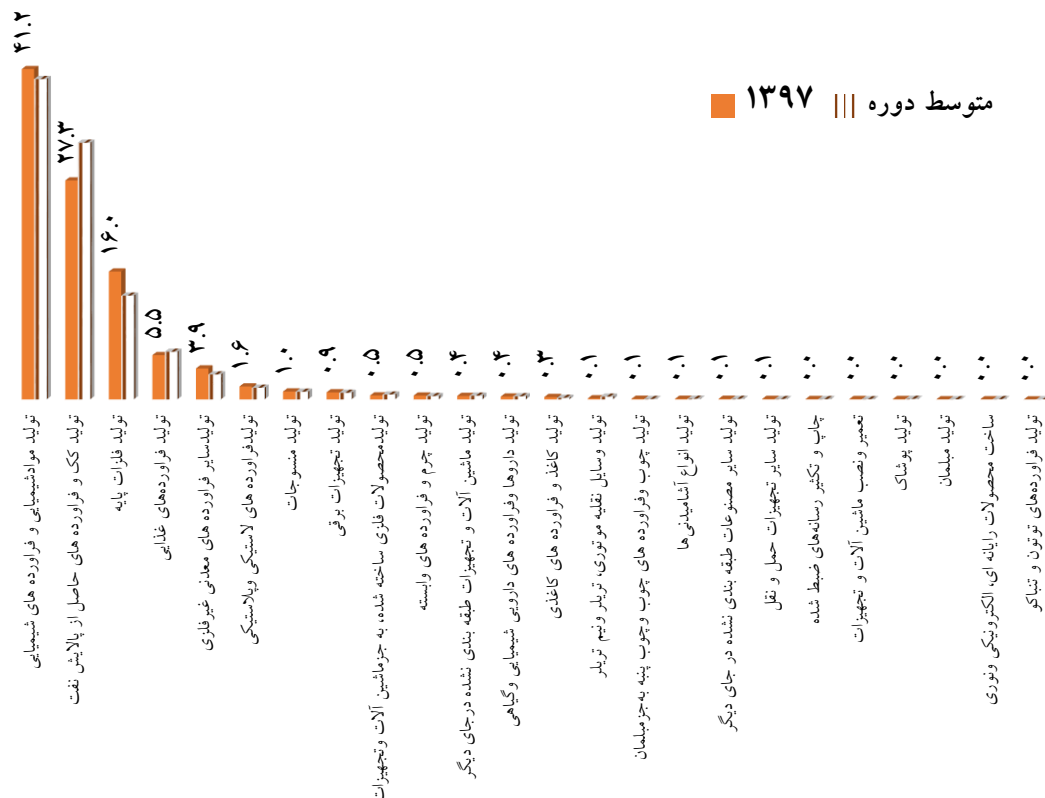
رابطه مبادله (نسبت قیمت صادرات به واردات) رشته فعالیت‌های «صنایع پالایشگاهی»، «مواد و محصولات شیمیایی» و «فلزات پایه» به ترتیب معادل ۰,۳، ۰,۳۴ و ۰,۲۲ بوده و این امر حاکی از سهم بالای محصولات با ارزش افزوده پایین در سبد صادراتی و سهم بالای محصولات با ارزش افزوده بالا در سبد وارداتی این رشته فعالیت‌ها است. بدان معنا که در این صنایع عمده تمرکز تولید و صادرات بر

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۵۰	تاریخ: ۱۳۹۹		

حلقه‌های بالادستی بوده و توسعه متوازن به‌سوی ارزش افزایی بیشتر در این صنایع کمتر محقق شده است و اگر تولیدی هم در حلقه‌های پایین‌دست این رشته فعالیت‌ها انجام می‌شود از قدرت رقابت‌پذیری بالایی برخوردار نیستند. نگاهی به ارزش کالاهای صادراتی در مقایسه با کالاهای وارداتی در این رشته فعالیت‌ها حاکی از عدم توسعه و تکمیل زنجیره ارزش در این رشته فعالیت‌ها و صادرات محصولات عمدتاً به‌صورت خام و با ارزش‌افزوده پایین در آن‌ها است.^۱

مقایسه سهم رشته فعالیت‌های صنعتی از صادرات کارگاه‌های صنعتی در سال ۱۳۹۷ به نسبت متوسط دوره ۹۷-۱۳۹۴ نشان می‌دهد به‌جز رشته فعالیت‌های «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت»، «تولید فرآورده‌های غذایی»، «تولید محصولات فلزی ساخته شده»، «تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر» و «تولید وسایل نقلیه موتوری، اریلر و نیم‌تریلر» سهم صادراتی سایر رشته فعالیت‌های صنعتی بیشتر از متوسط دوره بوده است.

نمودار (۵-۶). متوسط سهم فعالیت‌ها از صادرات صنعتی طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)

ماخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

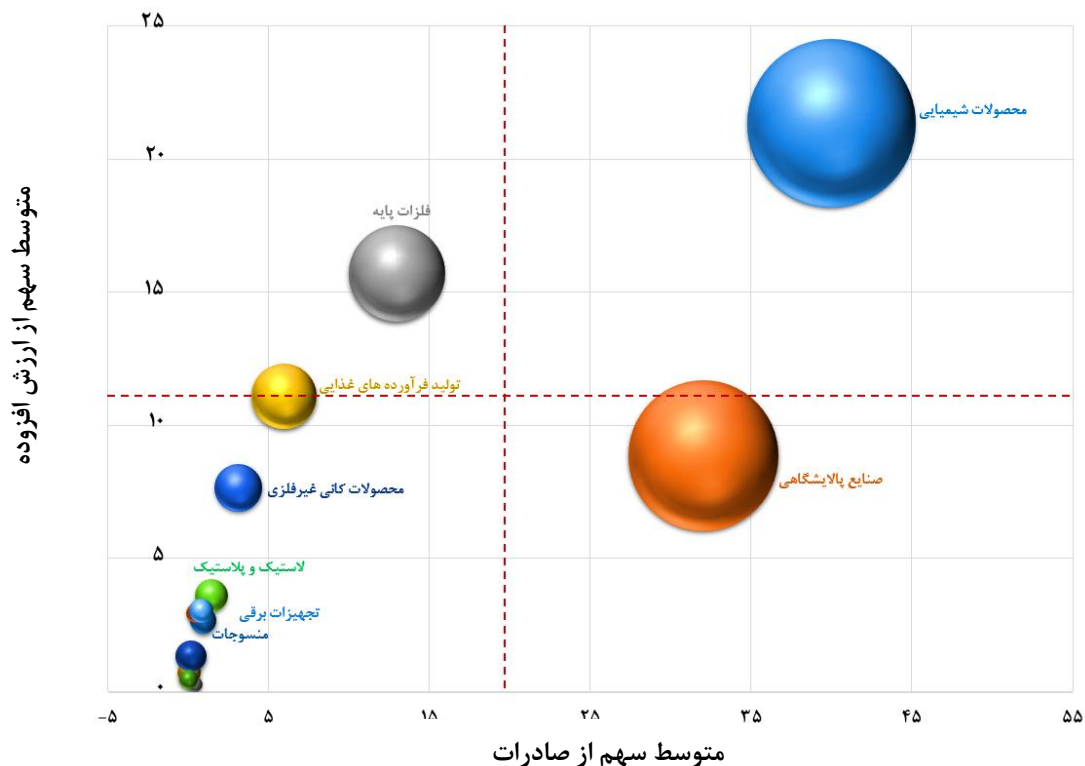
۱ متوسط قیمت وارداتی در رشته فعالیت‌های «مواد و محصولات شیمیایی»، «صنایع پالایشگاهی»، «فلزات پایه» و «تولید فرآورده‌های غذایی» به ترتیب برابر با ۱۰۶۰۷٫۳، ۶۳۳۹٫۵، ۳۵۷۴۸٫۸ و ۳۸۲۹٫۹ دلار بر تن بوده و متوسط قیمت صادراتی در این رشته‌ها به ترتیب برابر با ۳۵۹۰٫۸، ۱۸۷۵٫۸، ۷۹۰۵٫۳ و ۶۱۴٫۹ دلار بر تن بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۵۱	تاریخ: ۱۳۹۹	

در نمودار (۵-۷)، پراکنش متوسط سهم رشته فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و صادرات صنعتی طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ نشان می‌دهد که تنها رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی» در ناحیه اول یعنی بیشترین سهم از درآمدزایی ارزی و ارزش‌آفرینی قرار داشته است. رشته فعالیت «صنایع پالایشگاهی» اگرچه از متوسط سهم صادرات صنعتی بالایی در دوره موردبررسی برخوردار بوده است اما از متوسط سهم ارزش افزوده صنعتی کمتر از متوسط دوره برخوردار بوده است (ناحیه دو). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که تمرکز اصلی صادرات صنعتی کشور روی دو رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی» و «صنایع پالایشگاهی» است.

رشته فعالیت «فلزات پایه» در نقطه مقابل رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی» قرار دارد بدین معنا که سهم صادراتی کمتر از متوسط و ارزش افزوده بالاتر از متوسط دوره مورد بررسی را ایجاد کرده است. رشته فعالیت «تولید فرآورده‌های غذایی» اگرچه دارای سهمی کمتر از متوسط سهم از ارزش افزوده و صادرات صنعتی است اما از سایر رشته فعالیت‌های صنعتی که دارای سهمی کمتر از ۱۱ درصد از ارزش افزوده و صادرات صنعتی هستند، از نقش پررنگ‌تری در درآمدزایی ارزی و ارزش‌آفرینی برخوردار است.

نمودار (۵-۷). پراکنش متوسط سهم رشته فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و صادرات صنعتی طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)

ماخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

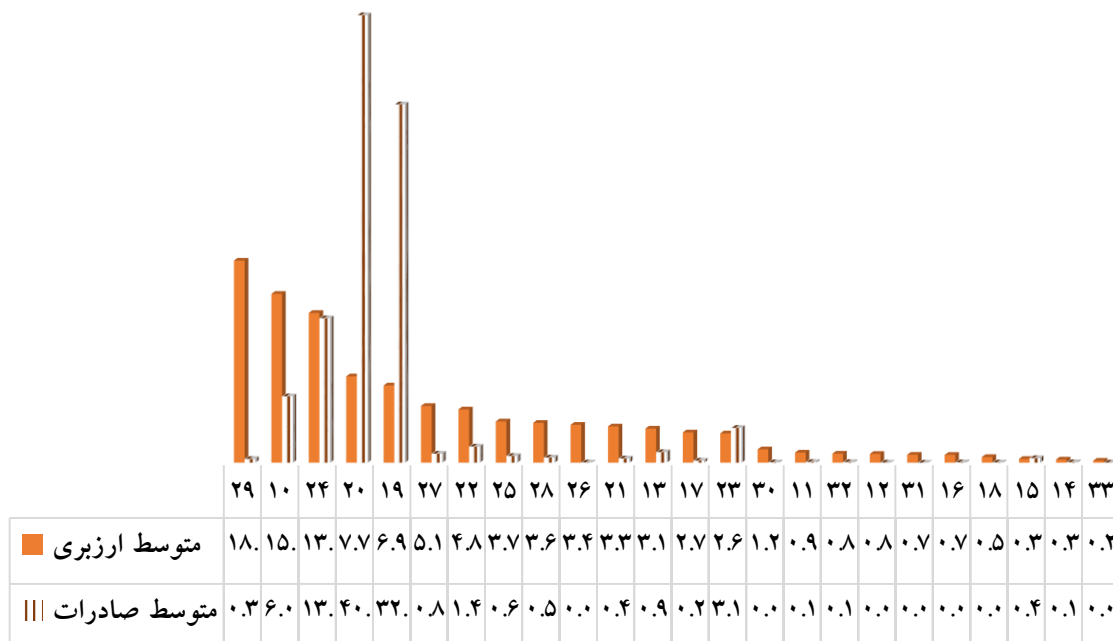
برای تحلیل دقیق‌تر میزان درآمدزایی ارزی صنایع لازم است میزان ارزیابی (هزینه‌های ارزی جهت

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۵۲	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

واردات) آن‌ها نیز مورد بررسی قرار گیرد. به‌عنوان نمونه رشته فعالیت‌های «مواد و محصولات شیمیایی»، «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت» و «تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی» میزان خالص درآمدزایی ارزی مثبتی دارند. بدان معنا که رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی (کد ۲۰)» سهم ۴۰ درصدی از صادرات صنعتی و سهم ۷,۷ درصدی از کل ارزشی رشته فعالیت‌های صنعتی را به خود اختصاص داده است. همچنین رشته فعالیت «صنایع پالایشگاهی (کد ۱۹)» سهم ۳۲ درصدی از صادرات صنعتی و سهم ۶,۹ درصدی از کل ارزشی رشته فعالیت‌های صنعتی را دارا است. علاوه بر آن، رشته فعالیت «تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی (کد ۲۳)» با سهم ۳,۱ درصدی از صادرات و سهم ۰,۹ درصدی از ارزشی رشته فعالیت‌های صنعتی، دارای درآمدزایی ارزی مثبت هستند. این در حالی است که «تولید فلزات پایه (کد ۲۴)» و «تولید فرآورده‌های غذایی (کد ۱۰)» علی‌رغم آنکه در گروه رشته فعالیت‌های دارای بیشترین درآمدزایی ارزی هستند، ارزشی بالاتری داشته و دارای خالص ارزشی منفی هستند.

سایر رشته فعالیت‌های صنعتی نظیر «تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی (کد ۲۲)»، «منسوجات (کد ۱۳)» و «تولید محصولات فلزی ساخته شده بجز ماشین‌آلات و تجهیزات (کد ۲۵)» به لحاظ درآمدزایی ارزی در رتبه‌های بعدی صادرات کارگاه‌های صنعتی قرار دارند اما به واسطه وابستگی وارداتی بالا در تأمین نهاده‌های تولید، ارزشی منفی دارند.

نمودار (۵-۸). متوسط سهم صادراتی و ارزشی رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)

ماخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۵۳	تاریخ: ۱۳۹۹	

کادر (۱۲). هزینه‌های ارزی عمده صادرات صنعتی

به‌طور متوسط بالغ بر ۹۰ درصد صادرات صنعتی طی دره ۹۷-۱۳۹۴ توسط چهار رشته فعالیت صنعتی «مواد و محصولات شیمیایی»، «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت»، «تولید فلزات پایه» و «تولید فرآورده‌های غذایی» صورت گرفته است. علی‌رغم منبع محور بودن این رشته فعالیت‌ها و تأمین سهم عمده مواد اولیه از منابع داخلی، به‌طور متوسط حدود ۴۳٫۱ درصد هزینه‌های ارزی را به خود اختصاص داده‌اند. عمده هزینه‌های ارزی انجام شده توسط این رشته فعالیت‌ها مربوط به خرید تجهیزات و ماشین‌آلات به‌واسطه عدم توسعه صنعت ماشین‌سازی کشور مطابق با نیاز واحدهای صنعتی فعال بوده و بخشی از آن نیز جهت تأمین نهاده‌های دانش‌محوری نظیر کاتالیست‌ها در صنعت پتروشیمی، الکتروود گرافیتی در صنعت فولاد، پودر آلومینا در صنعت آلومینیوم و برخی از افزودنی‌ها و مواد اولیه بسته‌بندی در تولید فرآورده‌های غذایی است که در داخل از کشور تولید نشده یا تولید محدودی دارند.

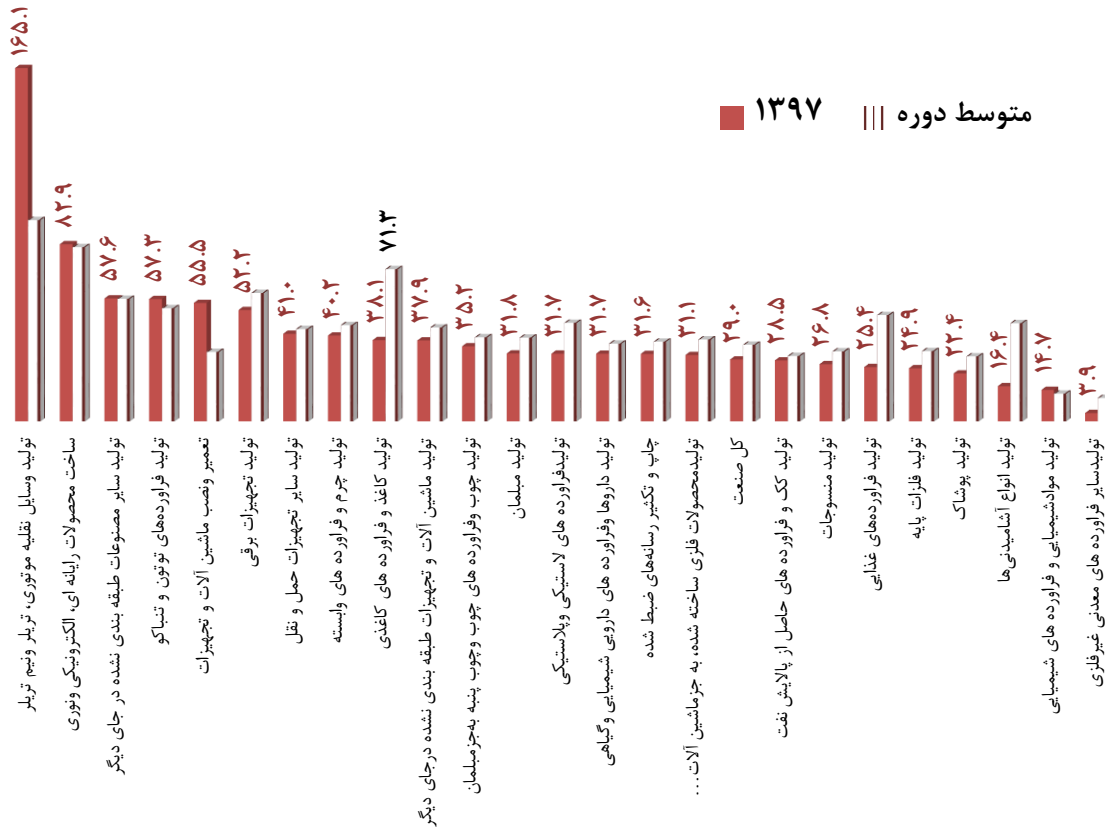
۵-۱۱. نسبت مواد اولیه وارداتی به ارزش‌افزوده رشته فعالیت‌های صنعتی

این نسبت نشان‌دهنده میزان وابستگی هر رشته فعالیت به مواد اولیه خارجی است. در سال ۱۳۹۷ نسبت مواد اولیه وارداتی به ارزش‌افزوده کارگاه‌های صنعتی برابر با ۲۹ درصد بوده است و نشان می‌دهد که بخشی از سهم ستانده کارگاه‌های صنعتی مربوط به مواد اولیه وارداتی است. رشته فعالیت‌های «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر ۱۶۵٫۱ درصد»، «ساخت محصولات الکترونیکی، رایانه‌ای و نوری ۸۲٫۹ درصد»، «تولید سایر مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر ۵۷٫۶ درصد» و «تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات ۵۵٫۵ درصد» بیشترین وابستگی به مواد اولیه خارجی را داشته‌اند. در رشته فعالیت «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر» عدم تکمیل زنجیره تولید صنایع بالادست مانند زنجیره تولید پلی‌اول، پلی‌پروپیلن، پلاستیک‌های مهندسی، ورق‌های فولادی، پایین بودن عمق ساخت داخل و وابستگی وارداتی در تأمین قطعات منفصله و مجموعه‌های با فناوری متوسط به بالا نظیر توربو شارژر، کیسه هوا، استکان تایپت و همچنین، ثبات دستوری نرخ ارز و نبود توجیه اقتصادی برای داخلی‌سازی قطعاتی نظیر آینه‌های جانبی، رینگ، مجموعه تعلیق جلو و... موجب بالا بودن وابستگی وارداتی در تأمین نهاده‌های این صنعت شده است. شکل‌گیری صنعت «ساخت محصولات الکترونیکی، رایانه‌ای و نوری» بر پایه مونتاژکاری در کشور و تصاحب بازارهای داخلی توسط رقبای خارجی موجب بالا بودن ریسک سرمایه‌گذاری در این صنعت و پایین بودن میزان داخلی‌سازی شده است. در صنعت «تولید سایر مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر» سهم بالغ بر ۷۰ درصدی اقلام ورزشی (نظیر پوشاک، کفش، تجهیزات و لوازم ورزشی) وارداتی از بازار داخل، عدم تکمیل زنجیره تولید صنایع نساجی، الکترونیک، لاستیک و پلاستیک برای تأمین مواد اولیه مورد نیاز تولید لوازم ورزشی و اسباب بازی موجب وابستگی وارداتی این صنعت به مواد اولیه خارجی شده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۵۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

کمترین وابستگی وارداتی به مواد اولیه در رشته فعالیت «تولید سایر محصولات معدنی غیرفلزی ۳,۹ درصد» و در نتیجه وجود منابع غنی معدنی در کشور است.

نمودار (۵-۹). نسبت مواد اولیه خارجی مصرف شده به ارزش افزوده طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)

ماخذ: محاسبات براساس داده های مرکز آمار ایران.

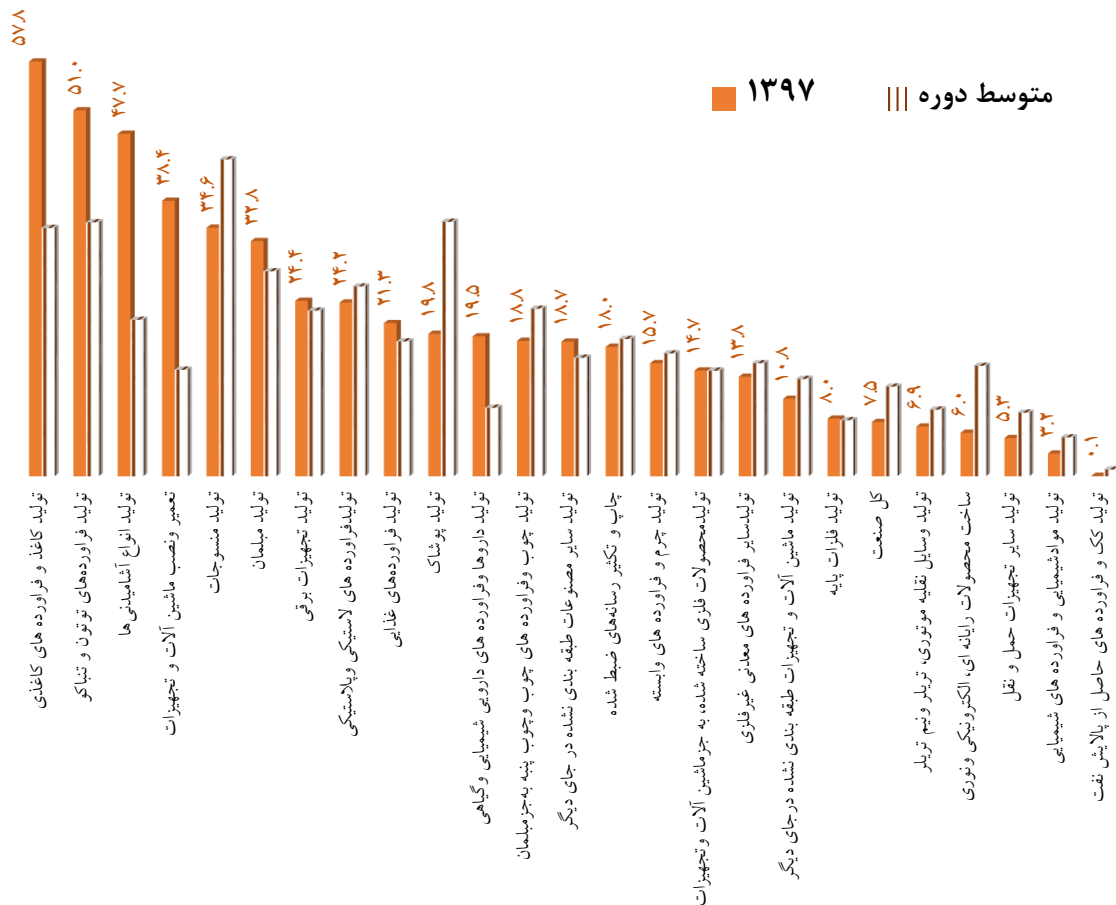
۱-۵-۱۲. نسبت اموال سرمایه ای خارجی به سرمایه های ثابت رشته فعالیت های صنعتی

این نسبت نشان دهنده میزان وابستگی رشته فعالیت های صنعتی به ماشین آلات، ابزار و لوازم کار، لوازم و تجهیزات اداری، وسایل نقلیه، ساختمان و تاسیسات و نرم افزارهای کامپیوتری خارجی است. متوسط سهم کالاها و اموال سرمایه ای خارجی به تشکیل سرمایه صنعت طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ بالغ بر ۱۲,۵ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۷ رشته فعالیت های «تولید کاغذ و فرآورده های کاغذی ۵۷,۸ درصد»، «تولید فرآورده های توتون و تنباکو ۵۱ درصد» و «تولید انواع آشامیدنی ها ۴۷,۷ درصد» بیشترین سرمایه گذاری را در خرید اموال سرمایه ای خارجی داشته اند. کمترین هزینه برای خرید تجهیزات و سرمایه خارجی به رشته فعالیت های «تولید کک و فرآورده های حاصل از نفت ۰,۱ درصد»، «مواد و

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۱۵۵	تاریخ: ۱۳۹۹	

محصولات شیمیایی ۳,۲ درصد و «تولید سایر تجهیزات حمل و نقل ۵,۳ درصد» اختصاص داشته است.

نمودار (۵-۱۰). نسبت اموال سرمایه‌ای خارجی به سرمایه ثابت طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)

ماخذ: محاسبات بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران.

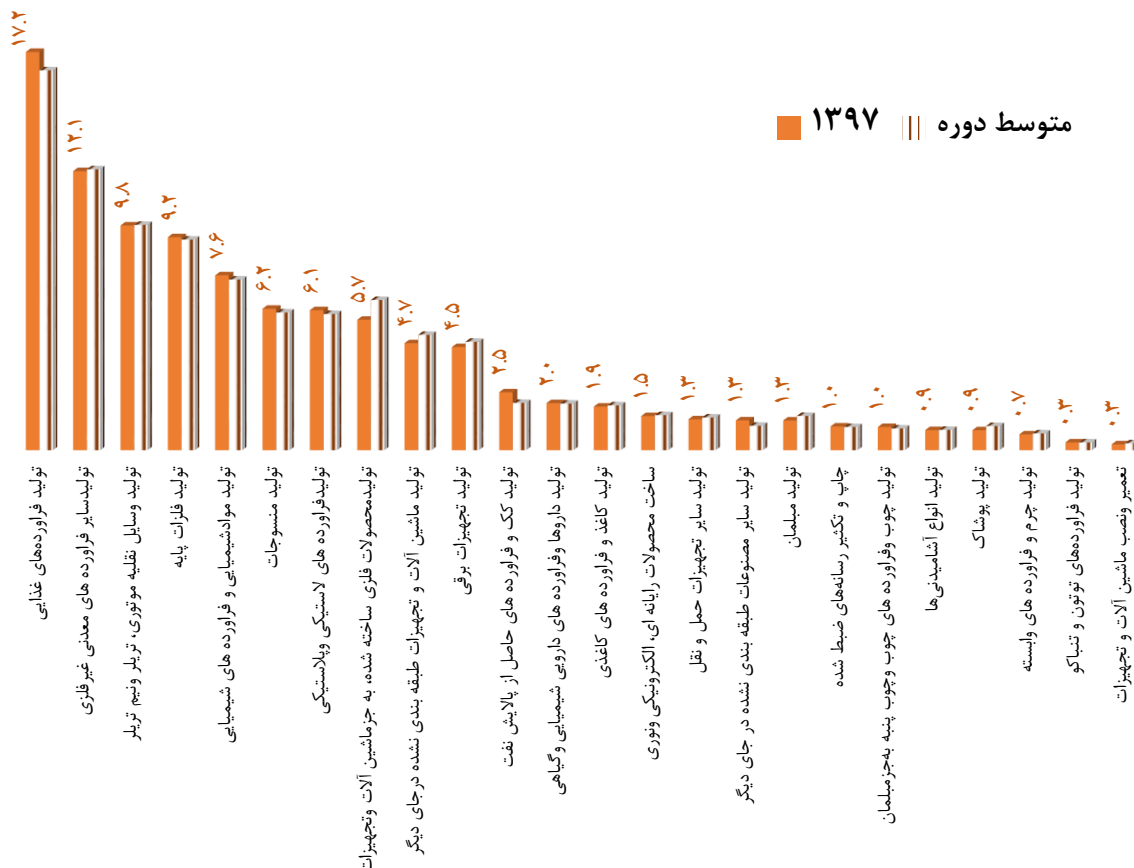
کادر (۱۳). آسیب‌پذیری برخی رشته فعالیت‌ها و راهکار اجرای نهضت ساخت داخل

وابستگی بالای رشته فعالیت‌های «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر»، «ساخت محصولات الکترونیکی، رایانه‌ای و نوری» و «تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات» به مواد اولیه خارجی موجب آسیب‌پذیری بالای این صنایع علی‌الخصوص «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر» از شوک‌های بیرونی نظیر جهش نرخ ارز و تحریم در سال ۱۳۹۷ شده است. از این‌رو، تلاش شد تا با اجرای نهضت ساخت داخل در وزارت صنعت، معدن و تجارت و اتصال تولیدکنندگان به شرکت‌های دانش‌بنیان گامی مهم در راستای درون‌زایی بخش صنعت و ارتقای تعمیق ساخت داخل صنایع کشور برداشته شود.

۱۳-۱-۵. اشتغال صنعتی

اشتغال مجموع رشته فعالیت‌های صنعتی طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ با متوسط کاهش ۱,۱ درصدی از ۱۷۹۳۳۵۸ نفر در سال ۱۳۹۴ به ۱۷۳۳۷۸۹ نفر در سال ۱۳۹۷ کاهش یافته است. شایان ذکر است بالغ بر ۸۳ درصد اشتغال کارگاه‌های صنعتی با ده نفر کارکن و بیشتر در سال ۱۳۹۷ مربوط به ده رشته فعالیت صنعتی است که بیشترین سهم آن به «تولید فرآورده‌های غذایی» ۱۷,۲ درصد و «تولید سایر محصولات معدنی غیرفلزی» ۱۲,۱ درصد اختصاص دارد. رشته فعالیت‌های «تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات» ۰,۳ درصد، «تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو» ۰,۳ درصد، «تولید چرم و فرآورده‌های وابسته» ۰,۷ درصد، «تولید پوشاک» ۰,۹ درصد و «تولید انواع آشامیدنی‌ها» ۰,۹ درصد کمترین سهم را در اشتغال صنعتی داشته‌اند.

نمودار (۵-۱۱). سهم فعالیت‌های صنعتی از اشتغال زیرگروه صنعت طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ (درصد)

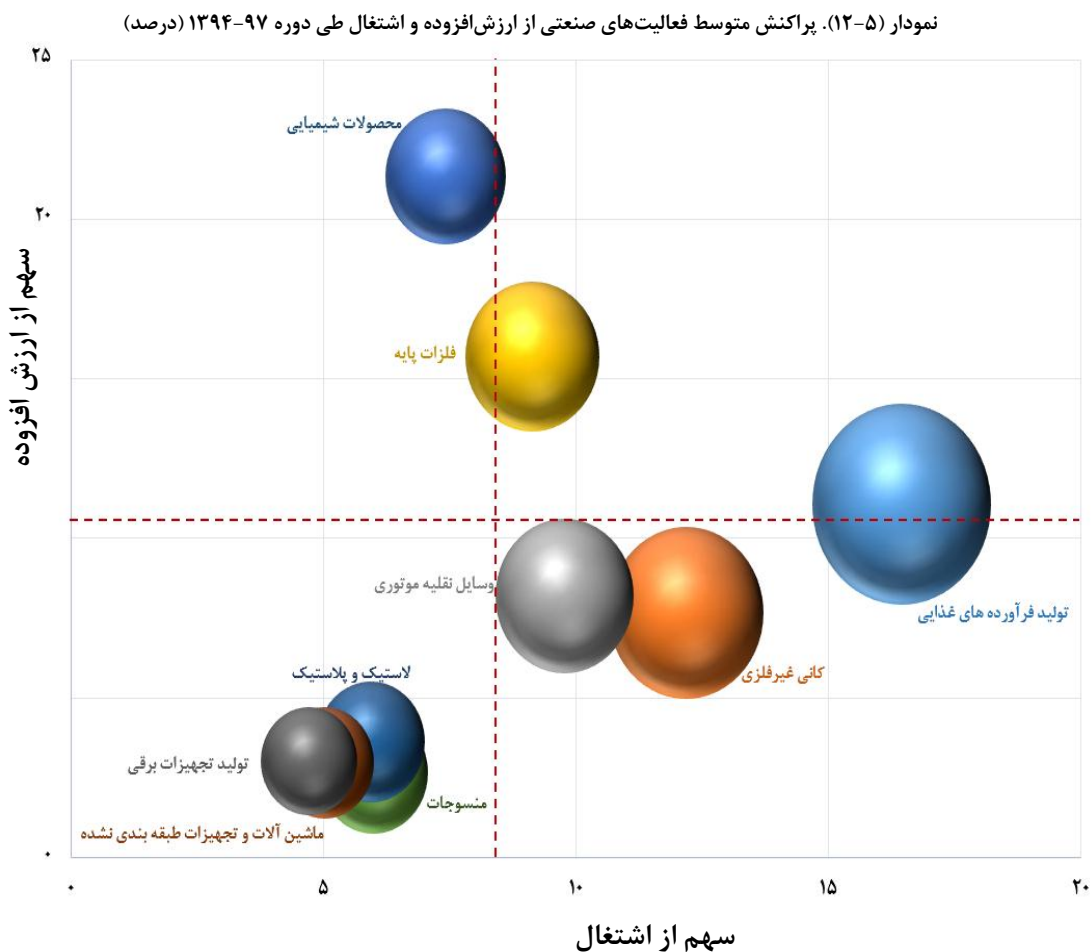

ماخذ: محاسبات براساس داده‌های مرکز آمار ایران.

در نمودار (۵-۱۲)، پراکنش متوسط سهم رشته فعالیت‌های صنعتی از ارزش افزوده و اشتغال صنعتی طی دوره ۹۷-۱۳۹۴ نشان می‌دهد، تمرکز اصلی بر رشته فعالیت «تولید فرآورده‌های غذایی» با سهم

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۵۷	تاریخ: ۱۳۹۹		

۱۶,۵ درصدی از اشتغال و سهم ۱۱,۰۸ درصدی از ارزش افزوده و رشته فعالیت «فلزات پایه» به ترتیب با سهم ۹,۱ و ۱۵,۷ درصدی از اشتغال و ارزش افزوده در ناحیه اول نمودار قرار دارند. رشته فعالیت‌های «تولید سایر محصولات معدنی غیرفلزی» و «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر» به ترتیب با سهم ۱۲,۲ و ۹,۸ درصدی از اشتغال و ۷,۷ و ۸,۲ درصدی از ارزش افزوده در ناحیه چهارم قرار دارند. رشته فعالیت «مواد و محصولات شیمیایی» نیز به ترتیب با سهم ۷,۴ درصدی از اشتغال و سهم ۲۱,۴ درصدی از ارزش افزوده در ناحیه دوم قرار گرفته است. سایر رشته فعالیت‌های صنعتی با متوسط ارزش افزوده‌ای کمتر از ۱۱ درصد و متوسط اشتغالی زیر ۸ درصد در ناحیه سوم جای گرفته‌اند.

ماخذ: محاسبات بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران.

بالغیر ۵۵ درصد شاغلان کارگاه‌های صنعتی در پنج رشته فعالیت «تولید فرآورده‌های غذایی»، «تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی»، «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر»، «تولید فلزات پایه» و «مواد و محصولات شیمیایی» مشغول به کار هستند. با توجه به سهم بالای صنایع سرمایه‌بر در به کارگیری شاغلان صنعتی می‌توان نتیجه گرفت توسعه صنایع کاربر و سرمایه‌بر در کشور به طور متوازن صورت نگرفته و وظیفه اشتغال‌زایی در بخش صنعت ایران بر دوش صنایع سرمایه‌بر علی‌رغم ماهیت ذاتی آن‌ها بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۵۸	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۲-۵. بخش معدن

۱-۲-۵. تولید محصولات منتخب معدنی و صنایع معدنی

بیشترین رشد تولید محصولات معدنی در سال ۱۳۹۸ شامل «ظروف شیشه‌ای ۱۳,۲ درصد»، «سیمان ۷,۹ درصد»، «ظروف چینی ۷,۶ درصد»، «فولاد خام ۷,۴ درصد» و «شیشه‌جام ۵,۱ درصد» بوده است. ظرفیت‌سازی در زنجیره تولید فولاد با راه‌اندازی کارخانه گندله توسعه ملی (تولید ۲,۵ میلیون تن گندله)، کارخانه تولید کنسانتره سنگ آهن (تولید ۵ میلیون تن کنسانتره سنگ آهن)، فولاد استانی بافت (تولید ۸۰۰ هزار تن آهن اسفنجی)، کارخانه ذوب و فولادسازی (تولید ۱,۲ میلیون تن فولاد)، کارخانه تولید آهن اسفنجی (تولید ۲ میلیون تن آهن اسفنجی) و کارخانه احیای مستقیم چادرملو (تولید ۱,۵۵ میلیون تن آهن اسفنجی) از مهم‌ترین دلایل افزایش «تولید فولاد خام» بوده است. در رابطه با تحلیل عملکرد تولید در محصولات با رشد مثبت توجه به این نکته حائز اهمیت است که به استثنای «شیشه جام» در باقی این پنج محصول، میزان تولید محقق شده در سال ۱۳۹۸ بیش از مقادیر تولید سال‌های مورد بررسی بوده و «شیشه جام» در طول دوره مورد بررسی از متوسط رشد منفی ۳۷,۷ درصد برخوردار بوده است.

جدول (۵-۱۰). روند تولید محصولات معدنی و صنایع معدنی منتخب طی دوره ۹۸-۱۳۹۴

عنوان	واحد سنجش	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	رشد ۹۸-۱۳۹۷	متوسط رشد دوره
رشد	ظروف شیشه‌ای	۴۴۹,۲	۴۶۰,۹	۴۱۲,۱	۴۶۸,۸	۵۳۰,۶	۱۳,۲	۴,۳
	سیمان	۵۷۸۹۷,۸	۵۵۵۲۷,۱	۵۴۷۱۹,۹	۵۶۸۹۰,۳	۶۱۳۹۵,۶	۷,۹	۱,۵
	ظروف چینی	۴۹,۵	۴۷,۷	۴۶,۶	۵۰,۴	۵۴,۲	۷,۶	۲,۳
	فولاد خام	۱۶۵۳۸,۵	۱۸۷۶۸,۵	۲۰۸۳۳,۳	۲۳۶۰۶	۲۵۳۴۴,۳	۷,۴	۱۱,۳
	شیشه جام	۷۲۷,۴	۸۲۶,۱	۹۸۲,۳	۱۰۴,۲	۱۰۹,۶	۵,۱	-۳۷,۷
رشد	شمش آلومینیوم	۳۵۳,۳	۳۳۸,۸	۳۵۱	۳۱۰	۲۸۵,۸	-۷,۸	-۵,۲
	کنسانتره زغالسنگ	۱۱۱۳,۹	۱۲۳۲	۱۵۳۴,۱	۱۶۲۶	۱۵۲۲,۷	-۶,۴	۸,۱
	آلومینا	۲۴۳,۹	۲۳۵	۲۴۰	۲۳۷,۸	۲۳۲,۴	-۲,۳	-۱,۲
	کاتد مس	۱۹۳,۱	۱۹۰,۱	۱۵۹,۶	۲۴۹,۱	۲۵۲,۷	۱,۴	۶,۹

منبع: وزارت صنعت، معدن و تجارت.

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار
	تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۵۹

کمترین رشد تولید مربوط به «شمش آلومینیوم ۷,۸- درصد»، «کنسانتره زغال سنگ ۶,۴- درصد»، «آلومینا ۲,۳- درصد» و «کاتد مس ۱,۴ درصد» بوده است. در رابطه با کاهش تولید «شمش آلومینیوم» توجه به چند نکته حائز اهمیت است. اولاً، انتظار می‌رفت با بهره‌برداری فاز ۱ آلومینیوم جنوب (سالکو) با ظرفیت تولید ۳۰۰ هزار تن شمش، اسلب و بیلت آلومینیوم و فاز ۱ آلومینیوم جاجرم با ظرفیت ۴۰ هزار تن شمش آلومینیوم در سال ۱۳۹۸، رشد تولید این محصول تحقق یابد. ثانیاً، کمبود «پودر آلومینا» در کشور و قرار گیری این محصول در لیست محصولات معدنی منتخب با کم‌ترین رشد توام با محدودیت تامین این نهاد از طریق واردات بواسطه تحریم فروش، عرضه، تأمین یا نقل و انتقال گرافیت، فلزات خام و نیمه ساخته مانند آلومینیوم و فولاد موجب شد تا میزان تولید «شمش آلومینیوم» در کشور در سال ۱۳۹۸ کاهش یابد. تفاوت معادن زغال سنگ با سایر معادن کشور و بسته‌بودن این معادن موجب شد تا با شیوع ویروس کرونا در زمستان ۱۳۹۸ و لزوم اجرای طرح‌های فاصله‌گذاری اجتماعی، میزان تولید در این معادن کاهش یابد که این موضوع بر افت تولید «کنسانتره زغال سنگ» اثرگذار بوده، بگونه‌ای که بهره‌برداری کارخانه فرآوری زغال سنگ طبس (میدکو) با ظرفیت تولید ۵۵۰ هزار تن کنسانتره خام نتوانسته است بر کاهش تولید ناشی از بحران کووید-۱۹ غلبه نماید. عمده پروژه‌های بهره‌برداری شده برای توسعه زنجیره تولید مس در رابطه با توسعه تولید مس آندی (طرح توسعه ذوب خاتون‌آباد) و تولید اسیدسولفوریک (طرح کارخانه اسید سوسولفوریک سرچشمه) بوده و از این‌رو، تولید «کاتد مس» در سال ۱۳۹۸ با افزایش چندانی همراه نبود.

۲-۲-۵. تجارت محصولات منتخب معدنی و صنایع معدنی

سهم ارزشی بخش معدن و صنایع معدنی از کل صادرات کشور در سال ۱۳۹۸ بالغ بر ۱۷ درصد و حدود ۸,۵ میلیارد دلار بوده است که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل با کاهش ۷,۶ درصدی مواجه بوده است. این در حالی است که به لحاظ وزنی میزان صادرات بخش معدن و صنایع معدنی برابر با ۵۸,۷ میلیون تن بوده و نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۷ با افزایش ۱,۷ درصدی مواجه بوده است. کاهش ارزشی ۷,۶ درصدی صادرات در مقابل افزایش ۱,۷ درصدی وزنی تا حدودی نشان‌دهنده افزایش سهم محصولات با ارزش افزوده پایین‌تر در سبد صادراتی این بخش است. بیشترین صادرات محصولات معدنی و صنایع معدنی به لحاظ ارزشی مربوط به «فولاد و محصولات فولادی»، «مس و محصولات» و «زنجیره سیمان» و به لحاظ وزنی مربوط به «زنجیره سیمان»، «فولاد و محصولات فولادی» و «سنگ آهن (دانه‌بندی)» بوده است. در ارتباط با صادرات ارزشی و وزنی محصولات توجه به چند نکته حائز اهمیت است:

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۶۰	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار تاریخ: ۱۳۹۹	

۱- از میان محصولات معدنی و صنایع معدنی تنها «فولاد و محصولات فولادی»، «مس و محصولات»، «آهن اسفنجی»، «زنجیره روی»، «پودر آلومینا»، «میکا» و «آنتیموان» از رشد ارزشی و وزنی صادرات برخوردار بوده و در «مس و محصولات»، «زنجیره روی» و «پودر آلومینا» رشد ارزشی صادرات بیش از رشد وزنی بوده است که این موضوع نشان می‌دهد توسعه و تقویت زنجیره این محصولات می‌تواند گام مثبتی برای ارتقای درآمدهای ارزی کشور از محل صادرات این مواد باشد.

۲- «زنجیره سیمان» علی‌رغم جای‌گیری در گروه سه محصول برتر صادراتی به لحاظ ارزشی و وزنی در بخش معدن، با کاهش ۲۳,۱ درصدی ارزش صادرات در سال ۱۳۹۸ نسبت به ۱۳۹۷ و رشد ۲۷,۸ درصدی صادرات وزنی روبه‌رو بوده است که این موضوع دلالت بر تمرکز تولید و صادرات در حلقه‌های بالادست این محصول و با ارزش افزوده پایین دارد.

۳- «سنگ آهن (گندله)» و «سنگ آهن (دانه‌بندی)» از جمله محصولات معدنی و صنایع معدنی هستند که به لحاظ ارزشی با رشد مثبت ۴ و ۵۹,۸ درصدی در سال ۱۳۹۸ مواجه بوده ولیکن از منظر وزنی با کاهش ۱۳,۳ و ۲۴,۶ درصدی وزن همراه بوده‌اند. با توجه به ارزش‌افزایی پایین این محصولات، رشد ارزشی صادرات متأثر از افزایش قیمت جهانی سنگ‌آهن در طول سال ۱۳۹۸ بواسطه افزایش تولید و تقاضای فولاد چین بوده است.

میزان واردات محصولات معدنی و صنایع معدنی به لحاظ ارزشی و وزنی به ترتیب برابر با ۲,۳ میلیارد دلار و ۳,۷ میلیون تن بوده که نسبت به سال قبل با افزایش ۲۸ درصدی و ۳۲,۱ درصدی همراه بوده است. با اینحال، تراز تجاری این بخش در سال ۱۳۹۸ مثبت و حدود ۵,۳ میلیارد دلار بوده است. نکته قابل‌توجه در واردات محصولات معدنی و صنایع معدنی آن است که بیشترین واردات انجام‌شده به لحاظ ارزشی مربوط به «فولاد و محصولات فولادی»، «زنجیره آلومینیوم» و «زغال‌سنگ و کک» و به لحاظ وزنی مربوط به «زغال‌سنگ و کک»، «فولاد و محصولات فولادی»، «پودر آلومینا» و «زنجیره آلومینیوم» بوده است. با توجه به قرارگیری «فولاد و محصولات فولادی» در گروه پنج محصول برتر صادراتی بخش معدن و سهم بالای این محصول در واردات این بخش، می‌توان نتیجه گرفت که زنجیره ایجادشده در حوزه فولاد و محصولات فولادی در برخی از حلقه‌های موردنیاز صنایع پایین‌دست آن تشکیل نشده یا با کمبود همراه است. کمبود «پودر آلومینا» ماده اولیه تولید آلومینیوم در کشور موجب وابستگی وارداتی این محصول شده است؛ علاوه بر آن، عدم توازن تولید «زنجیره آلومینیوم» با میزان تقاضای داخلی به تامین این محصول از خارج انجامیده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۶۱	تاریخ: ۱۳۹۹	

جدول (۵-۱۱). صادرات و واردات محصولات معدنی و صنایع معدنی منتخب در سال ۱۳۹۸ (وزن: میلیون تن و ارزش: میلیون دلار)

نام محصول	صادرات				واردات			
	وزن	رشد ۹۸-۱۳۹۷	ارزش	رشد ۹۸-۱۳۹۷	وزن	رشد ۹۸-۱۳۹۷	ارزش	رشد ۹۸-۱۳۹۷
آنتیمون	۷,۰۶	۶۵۹,۱	۱۳,۵	۶۵۸,۴	۰,۶	۱۳۰,۸	۶,۰۵	۱۲۶,۶
فولاد و محصولات فولادی	۱۰۷۴۱,۲۴	۲۰,۶	۴۳۳۹,۳۴	۵,۴	۷۶۴,۲۲	-۴۲,۲	۹۸۵,۹	-۲۳,۵
سفال، آجر، کاشی و سرامیک	۴۹,۹۴	-۴۱,۹	۹,۸	-۱۴,۳	۴۹,۳۶	۳۲,۸	۱۴۰,۱۳	۲۶,۹
زغال سنگ و کک	۰	-۱۰۰	۰	-۱۰۰	۹۷۵,۴۸	۴۸,۲	۲۷۳,۰۲	۳۵
زنجیره آلومینیوم	۶۰,۶۱	-۳۴,۵	۱۱۵,۷۷	-۳۵	۱۲۸,۴۲	۱۷,۵	۲۸۰,۴۷	۲۸,۹
زنجیره تیتان	۰,۱۱	-۲۶,۷	۰,۱۸	-۵۳,۸	۵۹,۵۵	۳۲,۷	۱۶۴,۴۷	۲۲,۳
زنجیره سرب	۹۵,۸۷	-۳,۲	۱۰۶,۸۴	-۱۶,۵	۴,۸۹	-۶۸,۱	۱۳,۳۹	-۶۸,۷
زنجیره روی	۱۴۱,۸	۱۷	۳۰۱,۷۱	۱۷,۹	۶۸,۵۳	-۲۸,۵	۲۹,۸۷	۲,۴
زنجیره سیمان	۱۷۵۳۱,۴۴	۲۷,۸	۳۲۳,۳۳	-۲۳,۱	۴۵,۷۴	-۱,۶	۳۷,۸۸	۱۱,۱
زنجیره کروم	۲۲۸,۷۷	-۲۷,۸	۴۵,۵۷	-۱۷,۸	۶,۲	۱۱۵,۳	۱۰,۷۲	۵۱,۶
مس و محصولات	۴۲۹,۵۷	۱۷,۷	۱۲۴۱,۷۵	۳۵,۳	۱,۴۷	-۲۱,۴	۱۶,۸۶	-۳,۲
میکا	۰,۳	۲۷۵	۰,۰۶	۵۰	۰,۸۳	-۸,۸	۰,۷۵	۱۳,۶
نیکل و محصولات	۰,۰۱	۰	۰,۰۲	-۳۳,۳	۲,۱۵	۴۱,۴	۳۶,۰۱	۴۶,۳
کنسانتره و سنگ آهن	۳۷۶۰,۷۲	-۳۱,۹	۲۹۳,۹۳	-۲۲,۸	۰	۰	۰	۰
سنگ آهن (دانه بندی)	۶۶۶۶,۹۶	-۲۴,۶	۲۸۴,۵۱	۵۹,۸	۰	۰	۰	۰
سنگ آهن (گندله)	۲۴۱۴,۷۵	-۱۳,۳	۲۰۹,۹۲	۴	۰	۰	۰	۰
آهن اسفنجی	۹۴۵,۰۶	۷۷,۱	۱۶۸,۱۹	۵۹,۹	۰,۴۳	۳۴,۴	۰,۴۷	۳۸,۲
پودر آلومینا	۰,۳۳	۵۰	۰,۳۹	۱۴۳,۸	۳۵۶,۰۲	۱۳,۸	۱۶۷,۰۶	-۵,۴
سایر محصولات معدنی	۱۵۵۹۳,۲۷	۱۶۲,۸	۱۰۴۱,۶۳	۱۳۲,۵	۱۱۹۹,۸۹	۴۵۳,۵	۱۰۳۶,۲۵	۲۷۸,۵
جمع کل	۵۸۶۶۷,۸۱	۱,۷	۸۴۹۶,۴۴	-۷,۶	۳۶۶۳,۷۸	۳۲,۱	۳۱۹۹,۳	۲۸

ماخذ: سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (۱۳۹۹).

رابطه مبادله (نسبت قیمت صادرات به واردات هر محصول) مواد و محصولات معدنی و صنایع معدنی در جدول فوق نشان می دهد که به جز زنجیره روی و پودر آلومینا در مابقی محصولات قدرت رقابت پذیری تولیدات داخلی پایین تر از رقبا است.

وجود حاشیه بازار برای بسیاری از مواد و محصولات معدنی عرضه شده در بورس کالای بواسطه اختلاف نرخ ارز نیمایی و بازار آزاد و مداخلات ستاد تنظیم بازار کشور در وضع محدودیت های صادراتی در راستای اولویت دهی به تامین نیاز داخل همراه با تحریم های مستقیم فلزات از مهم ترین علل کاهش ۷,۶ درصدی ارزش صادرات رسمی مواد و محصولات معدنی در سال ۱۳۹۸ بوده است.

۳-۲-۵. پروانه اکتشاف و گواهی کشف معدنی

پروانه اکتشاف مجوزی برای انجام عملیات اکتشافی در محدوده‌ای مشخص است و تعداد پروانه‌های صادر شده گویای میزان تقاضای بالفعل معدنکاری در کشور است. با توجه به استمرار سیاست‌های دولت در توسعه تولید داخل در راستای اجرایی‌سازی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی با هدف ارتقای تاب‌آوری تولید داخلی در برابر محدودیت‌های تحمیلی ناشی از خروج آمریکا از برجام، مشاهده می‌شود که تعداد پروانه‌های اکتشاف صادر شده در سال ۱۳۹۸ بواسطه پیش‌بینی پذیر نبودن متغیرهای کلان اقتصادی و رشد شدید نرخ ارز با کاهش ۶٫۸ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۷ مواجه شد.

جدول (۵-۱۲). پروانه اکتشاف و گواهی کشف صادره در بخش معدن طی دوره ۹۸-۱۳۹۴

عنوان	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	رشد ۹۸-۱۳۹۷	متوسط رشد دوره
پروانه اکتشاف	۷۲۱	۷۹۵	۹۸۸	۱۰۲۹	۹۵۹	-۶٫۸	-۷٫۴
گواهی کشف	۶۳۱	۵۶۲	۵۱۲	۵۵۹	۵۰۶	-۹٫۵	۵٫۴

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت.

گواهی کشف نیز به عنوان شاخصی که نشان‌دهنده حصول موفقیت در فرآیند اکتشاف است، در سال ۱۳۹۸ با کاهش ۹٫۵ درصدی به ۵۰۶ گواهی صادره رسیده است که کم‌ترین میزان در طول دوره مورد بررسی بوده است. این در حالی است که با تحریم مستقیم بخش معدن و صنایع معدنی در سال ۱۳۹۷ و تشدید آن در سال ۱۳۹۸، انتظار می‌رفت با توجه به اقدامات انجام شده از سوی سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران به‌عنوان یکی از سازمان‌های توسعه‌ای در بخش معدن، درصد حصول موفقیت در فرآیند اکتشافات معدنی افزایش یابد. از جمله مهم‌ترین اقدامات انجام شده توسط سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران در بخش اکتشافات در سال ۱۳۹۸ می‌توان به سرمایه‌گذاری ۱۱۵۷ میلیاردی این سازمان در بخش اکتشافات و توسعه فعالیت‌های اکتشافی در کلیه استان‌های دارای پهنه اکتشافی و دریافت مجوز اکتشاف بیش از ۴۰۵ هزار کیلومتر مربع در استان‌های مختلف از مساحت کشور، راه‌اندازی اولین شرکت بخش خصوصی متشکل از کنسرسیوم شرکت توسعه معادن و فلزات و ۱۱ شرکت بزرگ معدنی کشور به منظور مشارکت در فعالیت‌های اکتشافی و تخصیص ۱۳ پهنه اکتشافی به مساحت ۶۶ هزار کیلومتر مربع به شرکت مذکور، تعریف ۸۲ پروژه اکتشافی بر روی مواد معدنی مختلف نظیر آهن، زغال‌سنگ، پلی‌متال، طلا، مس، آنتیموان، سرب و روی، کرومیت، تیتان، نیکل، مولیبدن، باریت، فسفات، بوکسیت، شورابه‌ها (پتاس، منیزیم، لیتیوم و...)، انجام ۱۳۱ هزار متر حفاری اکتشافی به‌رغم فشارهای خارجی و تأثیرات تحریم، اشاره داشت که منجر به کشف ذخایر جدید ۸ نوع ماده معدنی شامل طلا، زغال‌سنگ حرارتی و کک‌شو، سنگ آهن، آنتیموان،

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۱۶۳

عناصر نادر خاکی، باریت و بوکسیت شد. این در حالی است که تا پیش از اجرای این برنامه اکتشاف، ذخایر عناصر نادر خاکی در ایران نامشخص بود اما تاکنون ۶۵ هزار تن از این نوع عناصر کشف شده است.

بیشترین تعداد پروانه‌های اکتشاف صادره به تفکیک استان‌ها در سال ۱۳۹۸ به ترتیب مربوط به استان - های کرمان (۱۱۸ پروانه)، خراسان جنوبی (۷۸ پروانه) و فارس (۶۵ پروانه) بوده است. استان کرمان به واسطه برخورداری از معادن مس، زغال‌سنگ، سنگ آهن، کرومیت و تیتانیوم، استان خراسان جنوبی از منظر وجود معادن منیزیت، مس، سرب، روی، آهن، طلا، قلع، تنگستن، سنگ‌های تزئینی مانند گرانیت، زغال‌سنگ، خاک‌های صنعتی و بتونیت و استان فارس به دلیل وجود ذخایر غنی سنگ‌های ساختمانی، سنگ آهن، سنگ گچ، سنگ نمک، کرومیت، کبالت، مس، سرب، روی و باریت جز سه استان دارای بیشترین تعداد پروانه اکتشاف صادره می‌باشند. به لحاظ تغییرات در تعداد پروانه‌های اکتشاف صادره، استان‌های چهارمحال و بختیاری (معادن خاک‌نسوز آرژنیت و بوکسیت، سنگ تزئینی از نوع مرمریت، سنگ لاشه، سنگ گچ، سیلیس، آهک و آلومینوم)، ایلام (معادن بیتومین، سنگ گچ، سنگ آهک، لاشه و مالون، آلومینوم آهکی، شیل و مارن، کلسیت، سیلیس، شن، ماسه، مرمریت و نمک)، کرمان، کردستان (معادن سنگ‌های تزئینی و غیرتزئینی، طلا، سیلیس، فلدسپات، دولومیت، باریت، سنگ لاشه، پوکه و مصالح ساختمانی) و قزوین (معادن سیلیس، خاک صنعتی، آهک، شن و ماسه، گچ، سرب و روی و مس) دارای بیشترین افزایش بودند. توجه به این نکته ضروری است که به جز استان کرمان در سایر استان‌های برخوردار از بیشترین پروانه اکتشاف صادره، سایر استان‌ها در حوزه معدن چندان فعال نبوده و افزایش گواهی‌های اکتشاف ناشی از برنامه‌های توسعه اکتشافات معدنی دولت در راستای افزایش سهم بخش معدن در رشد اقتصادی کشور و توسعه خودکفایی بوده است. استان‌های بوشهر، جنوب کرمان، کرمانشاه، همدان، خوزستان و کهگیلویه و بویراحمد با بیشترین کاهش در تعداد پروانه‌های اکتشاف صادره روبه‌رو بودند. به استثنای استان خوزستان و جنوب کرمان، کاهش تعداد پروانه‌های اکتشاف در تطابق با محدودیت‌های معدنی این استان‌ها در قیاس با سایر استان‌ها بوده است. عمده گواهی‌های کشف صادر شده در سال ۱۳۹۸ مربوط به استان‌های خراسان رضوی (۵۰ گواهی)، یزد (۴۵ گواهی)، فارس (۳۸ گواهی)، خراسان جنوبی (۳۵ گواهی)، آذربایجان غربی (۳۱ گواهی) و سمنان (۳۱ گواهی) و کمترین آن برای استان‌های گلستان (فاقد گواهی)، گیلان، ایلام و کهگیلویه و بویراحمد (هر کدام ۱ گواهی) بوده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود تعداد گواهی کشف صادره در این سال مطابق با مزیت‌های معدنی استان‌ها و جایگاه بخش معدن در اقتصاد استان است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۶۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

جدول (۵-۱۳). بیشترین و کمترین تعداد پروانه اکتشاف و گواهی کشف معدنی صادره به تفکیک استان‌ها در سال ۱۳۹۸

شاخص	پروانه اکتشاف				گواهی کشف			
	استان	۱۳۹۷	۱۳۹۸	رشد ۱۳۹۷-۹۸	استان	۱۳۹۷	۱۳۹۸	رشد ۱۳۹۷-۹۸
تعداد پروانه و گواهی	چهارمحال و بختیاری	۴	۸	۱۰۰	قم	۱	۵	۴۰۰
	ایلام	۲	۳	۵۰	البرز	۱	۴	۳۰۰
	کرمان	۸۶	۱۱۸	۳۷,۲	خراسان شمالی	۵	۱۱	۱۲۰
	کردستان	۲۷	۳۴	۲۵,۹	اردبیل	۹	۱۹	۱۱۱,۱
	قزوین	۲۴	۲۹	۲۰,۸	سمنان	۱۹	۳۱	۶۳,۲
بیشترین کاهش پروانه و گواهی	بوشهر	۱۰	۳	-۷۰	ایلام	۴	۱	-۷۵
	جنوب کرمان	۴۱	۲۱	-۴۸,۸	لرستان	۲۴	۸	-۶۶,۷
	کرمانشاه	۱۶	۹	-۴۳,۸	چهارمحال و بختیاری	۳۷	۱۵	-۵۹,۵
	همدان	۳۵	۲۲	-۳۷,۱	زنجان	۲۴	۱۲	-۵۰
	خوزستان	۳۹	۲۶	-۳۳,۳	کهگیلویه و بویر احمد	۲	۱	-۵۰

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت.

استان‌های قم و البرز در مقایسه با بسیاری از استان‌های معدن‌خیز کشور نظیر کرمان، یزد و خوزستان از مزیت‌های معدنی کم‌تر برخوردار بوده و همین موضوع موجب شده است تا بخش معدن در این استان‌ها از سهم چندانی در اقتصاد استان برخوردار نباشد؛ از این‌رو است که افزایش تعداد گواهی‌های کشف صادره در این استان از ۱ مورد در سال ۱۳۹۷ به ۵ و ۴ مورد در سال ۱۳۹۸، موجب رشد ۴۰۰ و ۳۰۰ درصدی گواهی‌های کشف صادره شده است.

۵-۲-۴. پروانه بهره‌برداری معدنی

طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸ تعداد پروانه‌های بهره‌برداری معدنی سالانه به‌طور متوسط ۸,۲ درصد کاهش یافته و در سال ۱۳۹۸ به کمترین مقدار خود در طول دوره مورد بررسی (معادل ۵۶۸ فقره) رسیده است. علاوه بر کاهش تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره، میزان استخراج اسمی ناشی از این پروانه‌ها نیز با کاهش بیش از ۱۴ درصدی از ۲۷۳۰۸,۸ هزار تن در سال ۱۳۹۷ به ۲۳۳۸۶ هزار تن در سال ۱۳۹۸ رسید. کاهش بیشتر میزان استخراج اسمی نسبت به تعداد پروانه‌های بهره‌برداری در سال ۱۳۹۸ همراه با مقایسه نسبت استخراج اسمی به تعداد پروانه بهره‌برداری صادره در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ (این نسبت از حدود ۴۲,۳ هزار تن به ازای هر پروانه بهره‌برداری در سال ۱۳۹۷ به ۴۱,۲ هزار تن به ازای هر پروانه بهره‌برداری در سال ۱۳۹۸ کاهش یافته است) می‌تواند ناشی از کاهش ذخایر معادن روباز و افت کیفی کانه‌ها با افزایش عمق استخراج در این معادن به‌واسطه ضعف در تکنولوژی‌های معدن‌کاری برای انجام اکتشافات و استخراج‌های عمیق باشد که این امر به کاهش

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۶۵

بهره‌وری فعالیت‌های معدن‌کاری انجامیده است.

به تناسب کاهش تعداد پروانه بهره‌برداری و میزان استخراج اسمی، میزان اشتغال ناشی از پروانه‌های بهره‌برداری نیز کاهش ۶٫۸ درصدی را در سال ۱۳۹۸ تجربه کرده است.

جدول (۵-۱۴). روند تغییرات تعداد، میزان استخراج اسمی و اشتغال پروانه بهره‌برداری معدن طی دوره ۹۸-۱۳۹۴

عنوان	واحد	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	رشد ۱۳۹۷-۹۸	متوسط رشد دوره
پروانه بهره‌برداری	فقره	۸۰۰	۸۶۰	۷۵۵	۶۴۵	۵۶۸	-۱۱٫۹	-۸٫۲
میزان استخراج اسمی	هزار تن	۴۱۱۰۴	۴۴۱۸۳٫۶	۴۱۵۱۳٫۵	۲۷۳۰۸٫۸	۲۳۳۸۶	-۱۴٫۴	-۱۳٫۲
اشتغال	نفر	۱۵۱۵	۴۳۶۳	۵۹۱۴	۵۱۴۲	۴۷۰۰	-۸٫۶	۳۲٫۷

ماخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۵-۲-۵. معادن در حال بهره‌برداری در کشور

بررسی وضعیت عملکردی معادن در حال بهره‌برداری کشور طی سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۸ نشان می‌دهد به استثنای تعداد معادن فعال سایر متغیرهای اقتصادی شامل تعداد شاغلان، ارزش تولیدات، حجم تولیدات، ارزش افزوده، ارزش سرمایه‌گذاری و ارزش ستانده از متوسط رشد سالانه به ترتیب معادل ۳٫۱ درصد، ۳۹٫۷ درصد، ۱٫۶ درصد، ۴۲ درصد، ۱۴ درصد و ۳۹٫۳ درصد برخوردار بوده‌اند. مقایسه نسبت ارزش تولیدات معدنی و ارزش افزوده معدنی به کل معادن نشان می‌دهد که علاوه بر افزایش ارزش فروش محصولات هر معدن، میزان ارزش افزایی معادن نیز تقریباً به همان نسبت در حال افزایش بوده است، نسبت شاخص ارزش افزوده به ارزش ستانده نیز مبین این موضوع است. البته توجه به این نکته نیز حائز اهمیت است که در طول مورد بررسی برخلاف رشد ارزش تولیدات و ارزش افزوده، تعداد معادن فعال با روند تقریباً کاهشی همراه بوده است. نکته قابل توجه دیگر، نسبت شاغلان به تعداد معادن است. علی‌رغم کاهش تعداد معادن، تعداد شاغلان در هر معدن افزایش کمی داشته است که این امر می‌تواند ناشی از کاربرد بیشتر ماشین‌آلات معدنی در فعالیت‌های معدن‌کاری و جایگزینی آن با نیروی انسانی و یا توسعه معادن سرمایه‌بر باشد.

جدول (۵-۱۵). معادن فعال از منظر شاخص‌های کلان اقتصادی طی دوره ۱۳۹۳-۹۷

شاخص	واحد	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	رشد ۱۳۹۸-۹۷	متوسط رشد دوره
معدن	تعداد	۵۳۵۵	۵۲۱۴	۴۹۱۳	۵۳۵۳	۴۹۱۶	۴۹۷۴	۱,۲	-۱,۳
تعداد شاغلان	نفر	۹۱۸۶۹	۹۱۲۱۱	۹۳۴۸۶	۹۵۸۳۱	۹۹۷۳۴	۱۰۷۰۷۴	۷,۴	۳,۱
ارزش تولیدات	میلیارد ریال	۱۳۹۲۰,۶	۱۱۸۲۹۱	۱۶۵۷۳۴	۲۵۰۴۸۵	۳۹۴۵۲۵	۶۵۰۳۱۰	۶۴,۸	۳۹,۷
حجم تولیدات	میلیون تن	۳۶۳,۶	۳۴۳	۳۵۴,۱	۳۶۱,۲	۳۶۱,۴	۳۹۲,۲	۸,۵	۱,۶
ارزش افزوده	میلیارد ریال	۹۷۵۹۰	۸۴۰۷۱	۱۲۳۲۷۶	۱۹۵۱۱۵	۳۰۷۹۸۸	۴۹۶۵۰۱	۶۱,۲	۴۲
ارزش سرمایه‌گذاری	میلیارد ریال	۱۹۸۷۳	۲۹۴۲۱	۲۰۳۶۸	۲۱۶۹۴	۱۹۴۷۶	۳۰۴۲۷	۵۶,۲	۱۴
ارزش ستانده	میلیارد ریال	۱۴۲۶۲۱,۵	۱۲۰۴۰۰,۲	۱۶۸۶۲۴,۸	۲۵۴۲۹۳,۸	۳۹۸۰۴۷,۵	۶۵۶۴۴۰	۶۴,۹	۳۹,۳

ماخذ: مرکز آمار ایران (چکیده نتایج طرح آمارگیری سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹).

در سال ۱۳۹۸، ارزش و حجم تولیدات معدنی به ترتیب با رشد ۶۴,۸ درصدی و ۸,۵ درصدی روبرو شد. در این سال، صادرات زنجیره فولاد، مس، روی و ... ۸,۴ میلیارد دلار بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۰,۸ میلیارد دلار کاهش یافته است. درحالی‌که حجم صادرات بخش معدن و صنایع معدنی در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ حدود ۳ درصد رشد داشته است.

تحلیل متغیرهای کلان اقتصادی به تفکیک رشته فعالیت‌های معدنی در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که تعداد، شاغلان و ارزش افزوده معادن به ترتیب با رشد ۱,۲، ۷,۴ و ۶۱,۲ درصد روبرو شده است. بخش قابل توجه افزایش ارزش افزوده ناشی از افزایش ارزش افزوده استخراج سنگ مس، استخراج شن و ماسه و استخراج سنگ آهک بوده است. بیشترین سهم تعداد معادن به ترتیب مربوط به استخراج شن و ماسه (۲۵,۱ درصد) و استخراج سنگ آهک (۱۹,۷ درصد) و استخراج سنگ تزئینی (۱۲,۶ درصد) است.^۱ بررسی‌ها نشان می‌دهد که علی‌رغم سهم پایین تعداد معادن مرتبط با استخراج سنگ آهن و سنگ مس، بیشترین سهم را از اشتغال و ارزش افزوده معادن کشور در اختیار دارند. این امر اهمیت زنجیره فلزات اساسی در حوزه معدن کشور را نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۸ بیشترین ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری کشور به ترتیب مربوط به استان‌های کرمان (معادل ۲۹۰۷۸۳ میلیارد ریال)، یزد (معادل ۷۳۲۱۲ میلیارد ریال) و آذربایجان شرقی (معادل

^۱ شایان ذکر است حدود ۳۵,۷ درصد از کل معادن در ردیف «سایر فعالیت‌ها» طبقه‌بندی شده است.

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۶۷

۴۱۷۶۹ میلیارد ریال) بوده است. نکته حائز اهمیت آنکه ارزش افزایی استان‌ها صرفاً معطوف به رشته فعالیت‌هایی که دارای بیشترین ارزش افزوده بوده‌اند، نمی‌باشد چرا که استان یزد فاقد معدن سنگ مس بوده و ارزش افزوده ایجاد شده در این استان ناشی از معدنکاری در رشته فعالیت‌های زیرمجموعه فعالیتی نظیر «استخراج سنگ، شن و ماسه» می‌باشد. در استان‌های کرمان و آذربایجان شرقی نیز بخش عمده‌ای از ارزش آفرینی مربوط به زیرمجموعه‌های فعالیت «استخراج سنگ، شن و ماسه» است. نسبت ارزش افزوده به ارزش تولیدات معدنی به عنوان شاخصی که نشان‌دهنده میزان فرآوری مواد معدنی استخراج شده می‌باشد، برای همه رشته فعالیت‌ها کوچکتر از یک است که این امر نشان‌دهنده ضعف در حلقه‌های پس از استخراج در بخش معدن کشور و لزوم سرمایه‌گذاری و توسعه این حلقه‌ها است.

جدول (۵-۱۶). تعداد معادن، تعداد شاغلان و ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری کشور در فعالیت‌های منتخب ۹۸-۱۳۹۷ (میلیارد ریال)

شرح	۱۳۹۷			۱۳۹۸			تغییرات ۱۳۹۷ به ۱۳۹۸		
	معادن	شاغلان	ارزش افزوده	معادن	شاغلان	ارزش افزوده	معادن	شاغلان	ارزش افزوده
کشور	۴۹۱۶	۹۹۷۳۴	۳۰۷۹۸۸	۴۹۷۴	۱۰۷۰۷۴	۴۹۶۵۰۱	۱,۲	۷,۴	۶۱,۲
استخراج سنگ آهن	۱۳۱	۲۵۱۱۵	۱۶۷۰۰۶	۱۳۴	۲۶۰۲۷	۲۴۶۰۸۱	۲,۳	۳,۶	۴۷,۳
استخراج سنگ مس	۶۳	۱۲۱۶۱۲	۸۶۵۳۵	۶۴	۱۶۱۵۲	۱۶۳۳۶۵	۱,۶	-۸۶,۷	۸۸,۸
استخراج ذغال سنگ	۸۷	۱۲۱۶۰۶	۸۲۱۷۸	۹۰	۱۱۳۱۲	۱۸۴۰۶	۳,۴	-۹۰,۷	-۷۷,۶
استخراج سنگ آهک	۹۶۶	۱۰۸۶۰	۸۹۵۷	۹۸۰	۱۱۸۶۰	۱۴۳۳۵	۱,۴	۹,۲	۶۰,۰
استخراج سنگ تزئینی	۶۷۰	۱۰۲۶۱	۱۰۰۹۵	۶۲۵	۱۰۲۸۷	۱۳۰۳۸	-۶,۷	۰,۳	۲۹,۲
استخراج شن و ماسه	۱۱۷۰	۸۲۵۹	۴۶۹۱	۱۲۴۷	۹۹۲۳	۸۸۰۸	۶,۶	۲۰,۱	۸۷,۸
استخراج سرب و روی	۴۵	۳۳۴۳	۷۱۹۵	۴۴	۳۸۸۴	۷۴۰۱	-۲,۲	۱۶,۲	۲,۹
استخراج سنگ طلا	۱۴	۱۶۰۳	۴۱۲۱	۱۵	۱۶۰۹	۶۳۹۹	۷,۱	۰,۴	۵۵,۳
سایر فعالیت‌ها	۱۷۶۷	۱۵۰۷۵	۱۱۱۷۱	۱۷۷۵	۱۶۰۲۰	۱۸۶۶۸	۰,۵	۶,۳	۶۷,۱

ماخذ: مرکز آمار ایران (۱۳۹۹).

استمرار برنامه‌های ظرفیت‌سازی و تکمیل زنجیره تولید فولاد و مس توسط سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو) در سال ۱۳۹۸ موجب شد تا سهم رشته فعالیت‌های «استخراج سنگ آهن» و «استخراج سنگ مس» از سرمایه‌گذاری در بخش معدن حدود ۵۷,۵ درصد باشد. بیشترین سرمایه‌گذاری‌های استانی در بخش معدن در سال ۱۳۹۸ به ترتیب در استان‌های کرمان (معادل ۱۰۳۰۰ میلیارد ریال)، یزد (معادل ۵۸۲۹ میلیارد ریال) و اصفهان (معادل ۱۸۴۰ میلیارد ریال) انجام شده است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۶۸

۵-۲-۶. عرضه و تقاضای محصولات معدنی در بورس کالای ایران

در راستای تنظیم بازار مواد و محصولات صنعتی و معدنی و ایجاد شفافیت در عرضه، قیمت گذاری و فروش محصولات صنعتی و معدنی، «شرکت بورس کالای ایران» در سال ۱۳۸۶ آغاز به کار کرد. از آنجا که چگونگی نحوه عرضه و قیمت محصولات معدنی و صنایع معدنی به عنوان نهاده‌های مورد نیاز صنایع کارخانه‌ای، نقش بسزایی در قیمت تمام شده تولیدات صنعتی دارد در این بخش تلاش شده است تا میزان عرضه، حجم تقاضا و معاملات محصولات منتخب معدنی معامله شده در بورس کالای ایران بررسی و ارزیابی شود.

استمرار شکاف نرخ ارز بازار آزاد و نیمایی همراه با متوسط رشد ماهانه ۳٫۸ درصدی نرخ ارز نیما در طول سال ۱۳۹۸ و همچنین وجود محدودیت‌های تحریمی در تامین نهاده‌ها، دانش و صادرات محصولات فلزی همراه با افزایش تقاضای داخلی بواسطه عدم امکان تامین از محل واردات به رشد ۳۸ درصدی تقاضای فولاد و محصولات فولادی انجامید (از ۱۲۸۸۵ هزار تن در سال ۱۳۹۷ به بیش از ۱۷۷۸۸ هزار تن در سال ۱۳۹۸ رسید). دولت در راستای تامین نیاز داخل و کاهش انگیزه فولادسازان (خصوصاً تولیدکنندگان فعال در حلقه‌های بالادست زنجیره و دارای سبکه صادراتی) به صادرات، محدودیت‌هایی را در حوزه صادرات وضع نمود. علاوه بر آن، به منظور کاهش قیمت محصولات فولادی و فولاد خام با هدف حمایت از صنایع پایین دست تغییراتی در شیوه قیمت گذاری محصولات زنجیره فولاد اعمال کرد. برآیند این سیاست‌ها رشد ۳۵٫۹ درصدی میزان عرضه فولاد خام و محصولات فولادی^۱ (از بیش از ۷۲۲۱ هزار تن در سال ۱۳۹۷ به ۹۸۱۲٫۸ هزارتن در سال ۱۳۹۸) و افزایش ۱٫۷ برابری تعداد عرضه کنندگان (از ۲۸ عرضه کننده به ۴۷ عرضه کننده) را به دنبال داشت. البته توجه به این نکته حائز اهمیت است که بخشی از افزایش میزان عرضه و تعداد عرضه کنندگان ناشی از بهره‌برداری از طرح‌های فولادی بود که در بخش‌های قبلی بدان‌ها اشاره شد. با توجه به تقاضای ۱۷۷۸۸ هزارتنی محصولات فولادی و عرضه انجام شده در بورس کالای ایران، تنها ۵۱٫۱ درصد از تقاضاها معادل ۹۰۹۱ هزار تن در بورس کالا تأمین شد و ارزش کل معاملات صورت پذیرفته نیز معادل ۴۴۴۰۵۸ میلیارد ریال بوده است. حجم و ارزش معاملات انجام شده در سال ۱۳۹۸ حاکی از آن است که ارزش هر تن از فولاد خام و محصولات فولادی بطور متوسط حدود ۴۸۸۴۴ هزار ریال بوده که نسبت به

^۱ محصولات فولادی در بورس کالا در طبقه‌بندی‌های بلوم و بیلت فولادی، تیر آهن سبک، تیر آهن متوسط، تیر آهن نیمه سنگین، تیر آهن سنگین، میلگرد متوسط، میلگرد سنگین، سبد میلگرد مخلوط، ورق گرم، ورق سرد، ورق گالوانیزه، سبد تیر آهن مخلوط، سبد میلگرد و تیر آهن، میلگرد سبک، ورق قلع اندود، قراضه فولادی، میلگرد فوق سنگین (صنعتی)، سبد مخلوط، ناودانی، نبشی، سیم فولادی، سبد ورق گرم، شمش فولادی، تختال، سبد تیر آهن و ناودانی، سبد نبشی و ناودانی، سبد میلگرد و نبشی، سبد ناودانی، لوله و پروفیل عرضه می‌شود.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۶۹	تاریخ: ۱۳۹۹	

دوره مشابه سال قبل ۴۴ درصد رشد داشته که این موضوع بصورت مستقیم بر قیمت تمام شده تولید در صنایع پایین دست نظیر خودرو و لوازم خانگی اثرگذار بوده است.

میزان عرضه سنگ آهن در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۸ با کاهش ۵۸,۳ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۷، معادل ۲۷۵ هزار تن بود. این کاهش عرضه ناشی از عدم الزام تولیدکنندگان سنگ آهن به عرضه محصولات در بورس کالای ایران وفق سیاست های تنظیم بازار فولاد بود. با توجه به تولید ۹۵ میلیون تنی سنگ آهن در کشور در سال ۱۳۹۸، حدود ۰,۳ درصد از تولید در بورس کالا عرضه شده و مابقی تولید در بازار آزاد به فروش رسیده و یا توسط خود کارخانه های تولیدکننده برای تولید سایر محصولات زنجیره فولاد مورد استفاده قرار گرفته است. از میزان تقاضای ۱۴۵ هزار تنی سنگ آهن، حدود ۸۰ درصد تقاضا معادل ۱۱۵ هزار تن به ارزش ۵۳۶ میلیارد ریال در بورس کالا تأمین شده و ارزش هر تن سنگ آهن معامله شده با رشد حدود ۴۰ درصدی از متوسط ۳۳۳۲ هزار ریال در سال ۱۳۹۷ به ۴۶۶۱ هزار ریال در سال ۱۳۹۸ رسیده و اثر این افزایش قیمت در قیمت فروش فولاد خام و محصولات فولادی نیز قابل مشاهده است.

میزان عرضه محصولات آلومینیومی (شمش و بیلت) برابر با ۲۵۳,۹ هزار تن و توسط ۵ تولیدکننده بوده است. علی رغم کاهش ۷,۸ درصدی تولید شمش آلومینیوم (۲۸۵,۸ هزار تن تولید آلومینیوم) در نتیجه تحریم های مستقیم فلزات و دشواری تأمین آلومینا، میزان عرضه این محصول در سال ۱۳۹۸ بالغ بر ۱۰۶ درصد بیشتر از سال ۱۳۹۷ بود و حدود ۸۹ درصد از آلومینیوم تولید شده در کشور در بورس کالا عرضه شد. این میزان عرضه تنها پاسخگوی ۷۳ درصد از تقاضای صورت گرفته در بورس کالای ایران بود و از ۲۷۲,۱ هزار تن تقاضا، در نهایت ۱۹۸,۳ هزار تن معامله به ارزش ۴۴۸۸۷,۵ میلیارد ریال در این بازار انجام شد. علاوه بر افزایش حجم عرضه و معاملات انجام شده، ارزش هر تن آلومینیوم فروش رفته در بورس کالای ایران از ۱۸۲۸۳۳ هزار ریال در سال ۱۳۹۷ به ۲۲۶۳۶۲ هزار ریال در سال ۱۳۹۸ افزایش یافته و رشد ۲۴ درصدی را تجربه کرده است.

محصولات مس به حجم ۱۱۸۷ هزار تن توسط ۹ تولیدکننده در ۴۶۶ عرضه در بورس کالای ایران عرضه شد و از تقاضای ۲۷۶ هزار تنی محصولات زنجیره مس در بورس کالا، حدود ۲۱۸ هزار تن محصول به ارزش ۱۰۶۴۸۴,۴ میلیارد ریال از طریق این بازار تأمین شد. اگر چه میزان عرضه محصولات مس در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۸ نسبت به ۱۳۹۷ حدود ۲ درصد کاهش یافته است، میزان تقاضا در این بازار حدود ۸۳ درصد کاهش داشته است؛ از این رو است که با توجه به کاهش جزیی عرضه، بالغ بر ۷۸ درصد از تقاضا در بازار بورس کالا تأمین شده است. نکته دیگر آنکه، ارزش هر تن محصولات مس عرضه شده در بورس کالا از ۳۱۱۶۱۰ هزار ریال در سال ۱۳۹۷ با رشد ۵۷ درصدی به ۴۸۸۴۶۱ هزار ریال در سال ۱۳۹۸ رسیده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۱۷۰	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

حدود ۷۴ هزار تن سیمان در ۴۶ عرضه توسط ۴ تولیدکننده سیمان در بورس کالای ایران عرضه شد. با توجه به تولید ۵۴۵۲۱,۶ هزار تنی سیمان در سال ۱۳۹۷، مقدار بسیار ناچیزی معادل ۰,۱۴ درصد از کل تولید در بورس کالای ایران عرضه شد که این امر ناشی از عدم الزام عرضه سیمان در بورس کالا و فروش آن در بازار آزاد می‌باشد. از این رو، با توجه به تقاضای بسیار کم سیمان معادل ۲۵ هزار تن در بورس کالا، کل تقاضا به ارزش ۳۳,۷ میلیارد ریال در این بازار تأمین شد.

جدول (۵-۱۷). میزان عرضه مواد و محصولات معدنی در بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۸

محصولات فولادی و فولاد خام					
نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)	نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)
تولیدی فولاد سپیدفراب کویر	۷۴	۲۹۸۳۲۰	فولاد مبارکه اصفهان	۵۲	۴۵۷۳۷۵۴
ذوب آهن اصفهان	۱۰۰	۱۱۰۴۷۰۷	مجتمع فولاد خراسان	۷۵	۵۳۵۷۹۲
فولاد آذربایجان	۴۶	۱۸۵۰۶۴	فولاد روینا جنوب	۲۱	۵۸۳۰۰
فولاد خرم‌دشت تاکستان	۵	۶۵۱۲	نورد فولاد صنعتی و ساختمانی یزد	۲۵	۱۱۰۱۳۲
فولاد خوزستان	۴۰	۱۲۲۳۰۰۰	فولاد ظفر نوین گستر بناب	۱۱	۳۰۴۷۰
فولاد کاوه جنوب کیش	۲۱	۲۱۵۰۰۰	فولاد کاوه اروند	۱۹	۲۷۷۴۲
آذر فولاد امین	۸	۷۵۲۴	فولادسازان کیوان یزد	۲	۳۵۰۰
آهن و فولاد ارفع	۲۹	۲۳۱۰۰۰	مجتمع ذوب آهن و نورد کرمان	۹	۸۳۱۶
پرشین فولاد آریا	۳۱	۶۲۸۳۲	مجتمع صنعتی ذوب آهن پاسارگاد	۲۳	۲۸۰۰۰
فولاد ارگ تبریز	۸	۶۲۷۰	مجتمع معدنی و صنعت آهن و فولاد بافق	۲۳	۷۰۳۱۲
مجتمع ذوب آهن فولاد خزر	۱۹	۶۰۳۱۷۲	تولیدی صنعتی اصفهان در	۲	۳۰۰۰
مجتمع فولاد صنعت بناب	۱۹	۱۹۹۷۶	ذوب و نورد زرفام	۵	۸۰۰۰
تولید فولاد تارا شمش یزد	۴	۸۵۰۰	شرکت ذوب بريس	۱	۱۰۰۰
جهان فولاد سیرجان	۲۰	۶۰۸۳۸	صبا فولاد زاگرس	۲۷	۸۱۸۱۸
سیما فولاد جهان	۲	۲۵۰۸	صنایع صدرا ذوب	۱	۱۰۰۰
شرکت معدنی و صنعتی چادرملو	۲۵	۲۵۵۰۰۰	صنایع هفت الماس	۸	۲۶۰۰
صنایع آهن و فولاد سرمد ابرکوه	۱۳	۳۷۹۵۰	غلتک سازان سپاهان	۵	۹۵۰۰
صنایع فولاد کاوه تیکمه داش	۲	۲۲۰۰	فولاد سیرجان ایرانیان	۱۵	۱۰۸۰۰۰
صنعت تجارت پردیس آذربایجان	۲	۳۵۰۰	فولاد عتیق آذر سهند	۱۳	۱۳۳۹۸
فولاد امیرکبیر خزر	۱	۱۱۰۰	قائم پروفیل رازی	۷	۱۹۰۹۶
فولاد صنعت صائب تبریز	۱	۵۵۰	گسترش خدمات آتیه اندیشان سپهر شرق	۱۰	۱۷۵۰۰
فولاد کویر دامغان	۱	۱۰۰۰	مجتمع فولاد آتیه خاورمیانه	۵	۱۰۸۹۰
گروه صنعتی درپاد تبریز	۱	۵۵۰	مجتمع فولاد ظفر بناب	۱۲	۱۸۷۰۰

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۷۱

گسترش فولاد فجر آذربایجان		۱	۱۱۰		
سنگ آهن					
نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)	نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)
تماس	۵	۲۱۰۰۰۰	فولاد سیرجان ایرانیان	۱	۱۰۰۰۰
شرکت صنعتی و معدنی توسعه ملی	۲	۱۰۰۰۰	صنعتی و معدنی توسعه فراگیر	۹	۴۵۰۰۰
آلومینیوم					
نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)	نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)
آلومینیوم المهدی	۵۳	۵۴۵۶۰	صنایع نگین آلومینیوم گلپایگان	۲۳	۱۵۰۰
آلومینیوم ایران (ایرالکو)	۱۶۶	۱۹۵۳۹۰	آلومینای ایران	۱	۲۰۰۰
آلومینیوم هرمز جنوب	۱	۴۰۰			
مس					
نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)	نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)
شرکت ملی صنایع مس ایران	۲۲۵	۱۱۲۲۱۰۰	گیل راد شمال	۵۰	۳۳۴۰۰
صنایع تولیدی دنیای مس کاشان	۵۰	۲۱۶۸۰	گروه صنایع کابل سازی افق البرز	۴۳	۱۸۳۵
فراوری مس درخشان تخت گنبد	۳۱	۱۲۷۰	راشا مهر نیکان	۷	۱۱۲۰
آریا کابل فدک	۱۰	۱۰۳۰	صنایع مس کاوه	۳۰	۲۳۰۰
بابک مس ایرانیان	۲۰	۲۳۶۰			
سیمان					
نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)	نام شرکت	تعداد عرضه	حجم عرضه (تن)
سیمان آبیک	۲	۲۲۶۰۰	-	-	-

ماخذ: بورس کالای ایران.

۳-۵. رسوخ فناوری در صنایع کشور

رسوخ فناوری در صنایع و ارتقاء ظرفیت نوآوری با استفاده از توانمندی‌های موجود در کشور در این بخش‌ها، می‌تواند زمینه‌ساز بهبود بهره‌وری و افزایش ارزش افزوده محصولات تولیدشده در کشور باشد. یکی از مهمترین محورهای اثرگذار بر بهبود بهره‌وری و افزایش ارزش افزوده در حوزه وزارت صنعت، معدن و تجارت مجوزهای صادره از سوی این وزارتخانه برای فعالان اقتصادی است. آمار و اطلاعات مربوط به این حوزه در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ در جدول (۵-۱۸) ارائه شده است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۷۲

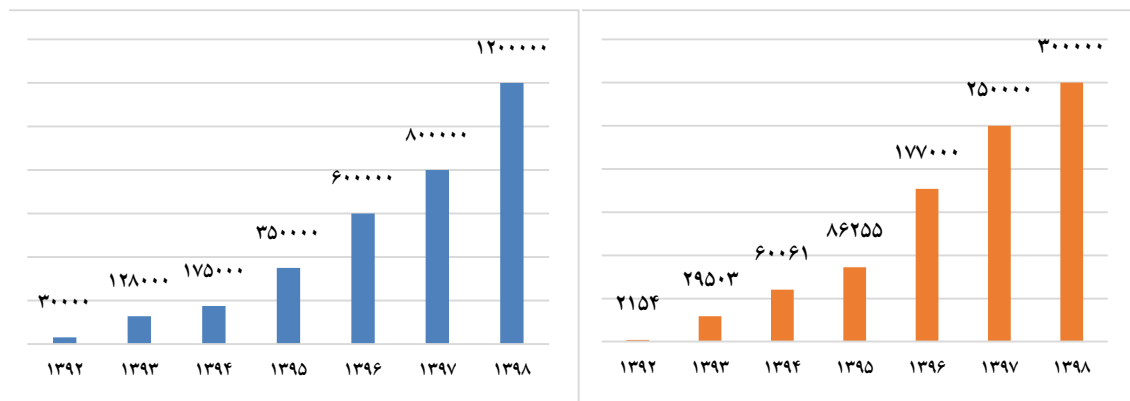
جدول Error! No text of specified style in document. (۵-۱۸). تعداد مجوزها و گواهی‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت در زمینه صنایع پیشرفته و دانش‌بنیان

عنوان	سال ۱۳۹۷	سال ۱۳۹۸	تغییرات ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷
جواز تاسیس مرکز پژوهش‌های صنعتی و معدنی (فقره)	۱۴	۲۱	۵۰,۰
جواز خدمات فنی مهندسی (فقره)	۳۲۴	۳۳۴	۳,۱
پروانه فنی مهندسی (فقره)	۲۱۲	۱۸۹	-۱۰,۸
پروانه تحقیق و توسعه	۱۹۰	۱۶۸	-۱۱,۶
گواهی تحقیق و توسعه	۳۱۴	۲۹۷	-۵,۴

ماخذ: گزارش‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت.

بر اساس جدول (۵-۱۸)، در سال ۱۳۹۸ تعداد ۲۱ فقره جواز تاسیس مرکز پژوهش‌های صنعتی و معدنی صادر شده که نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۵۰ درصد رشد داشته است. همچنین، جواز خدمات فنی مهندسی صادره در این سال، تعداد ۳۳۴ بوده که نسبت به سال پیش از خود، حدود ۳,۱ درصد رشد داشته است. این در حالی است که تعداد پروانه فنی مهندسی، پروانه تحقیق و توسعه و گواهی تحقیق و توسعه صادره در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ کاهش یافته و به ترتیب با رشد ۸,۱۰-، ۱۱,۶- و ۵,۴- مواجه شده است. گسترش و رسوخ فناوری حوزه‌های صنعتی، زمینه را برای توسعه اقتصاد دانش‌بنیان نیز فراهم می‌کند.

نمودار (۵-۱۳). اشتغال و درآمد ایجاد شده توسط شرکت‌های دانش‌بنیان طی دوره ۹۸-۱۳۹۲

ماخذ: معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری. درآمد ایجاد شده توسط شرکت‌های دانش‌بنیان (میلیارد ریال)

باید توجه داشت در دولت یازدهم و دوازدهم، اجرایی‌سازی قانون حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان (مصوب ۱۳۸۹) از سیاست‌های اصلی بوده است؛ قانونی که اجرای جدی آن تا سال ۱۳۹۲ به تعویق افتاده بود. در آغاز دولت یازدهم، تنها ۲ شرکت از مسیر این قانون، تأیید صلاحیت شده بودند که این رقم تا اسفند ۱۳۹۹ با رشد نمایی به ۵۷۸۵ شرکت رسید. مزایای قانون حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان نظیر معافیت مالیاتی، عوارض، حقوق گمرکی، سود بازرگانی و عوارض صادراتی و تسهیلات بانکی،

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۷۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

نقش عمده‌ای در این رشد داشته است. شرکت‌های دانش‌بنیان تا پایان سال ۱۳۹۸ مجموعاً بالغ بر سیصد هزار (۳۰۰,۰۰۰) اشتغال مستقیم ایجاد نموده‌اند و مجموع درآمد این شرکت‌ها در سال مالی ۱۳۹۸ به بیش از یک میلیون و دویست هزار (۱,۲۰۰,۰۰۰) میلیارد ریال رسیده است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل پنجم

در سال ۱۳۹۸ با افت درآمدهای نفتی و ادامه محدودیت‌های تامین ارز ناشی از تشدید تحریم‌ها به تبع خروج آمریکا از برجام و محدودیت‌های تجاری ناشی از آن و نیز شیوع ویروس کرونا در انتهای سال، موجب افزایش قیمت نهاده‌های تولید و اخلال در زنجیره تامین صنعتی شد. کاهش مخارج عمرانی دولت، افزایش هزینه و زمان تامین نهاده‌های تولید، کاهش تقاضای موثر اقتصاد و افت درآمد حقیقی خانوار و نیز تعطیلی و نیمه تعطیلی برخی از واحدهای تولیدی و صنفی، خروج کند رکود بخش صنعت را به همراه داشت. این شرایط منجر شد که زمینه برای افزایش عمق ساخت داخل در اقلام گلوگاهی تولید صنعتی فراهم شود.

بواسطه تشدید تحریم‌های مستقیم صنایع استراتژیک کشور (خودرو، پتروشیمی، فلزات اساسی، نفت و گاز) همراه با اثرات منفی تحریم تبادلات مالی و حمل‌ونقل بر تامین مواد اولیه و واسطه‌ای وارداتی موردنیاز و اخلال در زنجیره تامین قطعات منفصله و مجموعه‌ها، کمبود سرمایه در گردش و همچنین قاپچاق برخی از محصولات معدنی و اقلام بالادست به واسطه شکل‌گیری انگیزه‌های سوداگرانه در نتیجه اختلاف ارز دولتی و آزاد در سال ۱۳۹۸ موجب کاهش تولید «کامیون، کامیونت و کشنده ۵۴.۵- درصد»، «اتوبوس، مینی‌بوس و ون ۴۵.۷- درصد»، «کمباین ۳۹.۷- درصد»، «الیاف اکریلیک ۲۸.۸- درصد» و «انواع سواری ۱۴.۴- درصد» شده است.

همچنین، بررسی روند تغییرات تولید محصولات منتخب صنعتی در سال ۱۳۹۸، حاکی از آن است که محدودیت در تامین نهاده‌های تولید بواسطه تحریم‌ها، چند نرخ بودنی بود و نبود مکانیزمی برای پوشش ریسک نوسانات نرخ ارز برای تولیدکنندگان، ناکارآمدی‌های نظام بیمه، مالیات و بازارهای مالی بانک‌ها برای تامین مالی تولید و کاهش تقاضای موثر اقتصاد بواسطه کاهش قدرت خرید خانوار و مخارج عمرانی دولت، عمده علل نوسان تولید و استمرار روند کاهشی در برخی از صنایع نظیر خودرو بوده است.

در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال قبل، تعداد، سرمایه و اشتغال پروانه‌های بهره‌برداری صادره صنعتی به ترتیب ۵.۵ درصد، ۱.۵ درصد و ۱ درصد رشد داشته است. از طرفی، تمرکز سرمایه‌گذاری‌ها همانند سال‌های پیشین بر صنایع منبع محور بوده و یکی از مهم‌ترین دلایل آن، چگالی بیشتر تابع توزیع یارانه‌های مستقیم و غیرمستقیم دولت به سمت این صنایع، بالا بودن ریسک سرمایه‌گذاری در صنایع با فناوری بالا و احتمال شکست در آن‌ها به ویژه در سال‌های تحریمی و عدم امکان دسترسی به منابع دانشی خارج از کشور و همچنین سهولت خام فروشی در بازارهای خارجی به نسبت محصولات با ارزش افزوده بالاتر با توجه به اهمیت فاکتورهای نظیر برند، استاندارد و... برای این محصولات بوده

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۷۴	تاریخ: ۱۳۹۹		

است. حال آنکه در صنایع پایین دست به علت بالا بودن قیمت مواد اولیه مورد نیاز و سرکوب قیمتی محصولات، حاشیه سود پایین تر بوده و ریسک سرمایه گذاری بالاتر است. از طرفی، در سرمایه گذاری های صنعتی بالفعل، بیشتر سرمایه گذاری ها از نوع ایجاد (۴۹ طرح با سرمایه معادل ۲۳۴,۸ هزار میلیارد ریال) بوده و سرمایه گذاری های توسعه ای نیز (۷۲ طرح با سرمایه معادل ۲۳۱,۹ هزار میلیارد ریال) بوده است. عمده سرمایه گذاری های ایجاد به لحاظ حجم سرمایه مصروفه در رشته فعالیت های «ساخت فلزات اساسی»، «ساخت مواد و محصولات شیمیایی»، «سایر محصولات کانی غیرفلزی»، «محصولات غذایی و آشامیدنی» و «کک و فرآورده های حاصل از نفت» بوده است. سرمایه بری بیشتر سرمایه گذاری ایجاد به واسطه وابستگی بیشتر آن به تأسیس واحد جدید و خرید ماشین آلات توأم با عدم تکمیل زنجیره تولید صنایع منبع محور و وجود ظرفیت های خالی در صنایع ایجاد شده در کشور، ایجاد واحدهای جدید بدون توجه به لزوم تحریک تقاضا و بازسازی برای این محصولات، موجب هدر رفت سرمایه بوده و بیانگر لزوم طراحی سازوکاری برای مدیریت مجوزدهی، ایجاد انگیزه برای توسعه واحدهای موجود و استفاده حداکثری از ظرفیت های ایجاد شده است.

به علاوه، تمرکز بالای سرمایه گذاری های صنعتی بالقوه بر صنایع منبع محور همراه با رشد حدود ۱۴۰ درصدی سرمایه مورد نیاز برای ایجاد هر واحد صنعتی (از ۵۷,۷ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۳ به ۱۳۸,۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸) در مقابل کاهش ۰,۸ درصدی اشتغال زایی پیش بینی شده (از ۲۴ نفر در سال ۱۳۹۳ به ۲۳,۸ نفر در سال ۱۳۹۸) بیانگر رشد اسمی میزان سرمایه مورد نیاز برای ایجاد یک واحد صنعتی، و عدم تغییر چندان اشتغال ناشی از راه اندازی هر واحد صنعتی بوده و نیز وجود نگاه نادرست به بخش صنعت به عنوان متولی ایجاد اشتغال در کشور و تأییدی بر افزایش ریسک سرمایه گذاری و عملیاتی در کشور است. اگرچه با توجه به توسعه اتوماسیون و فناوری های جدید تولید، انتظار اشتغال زایی از بخش صنعت مغایر با ماهیت ذاتی این بخش است اما با توسعه حلقه های مفقوده زنجیره ارزش صنایع در بخش های تحقیق و توسعه، طراحی، برندینگ، بازاریابی و خدمات پس از فروش می توان سهم اشتغال این بخش در کل اقتصاد را ارتقا بخشید. با این وجود، انزوای ایران بواسطه تحریم های ایالات متحده آمریکا و ممنوعیت های سرمایه گذاری، وجود تنش های آبی در تنگه هرمز توأم با تنش های موجود در منطقه خاورمیانه، وجود فساد گسترده و سیستماتیک در کشور، حضور گسترده شرکت های دولتی در صنایع بزرگ و افزایش احتمال شکست بخش خصوصی در سرمایه گذاری در این بخش ها موجب شده است تا ریسک امنیتی، تجاری و سرمایه گذاری و عملیاتی در ایران بالا باشد.

مطابق با اطلاعات مرکز آمار ایران، در سال ۱۳۹۷ بالغ بر ۷۶ درصد ارزش افزوده و ۷۹ درصد ارزش ستانده کارگاه های صنعتی در صنایع منبع محور «تولید مواد شیمیایی و فرآورده های شیمیایی»، «فلزات پایه»، «تولید کک و فرآورده های حاصل از پالایش نفت»، «تولید فرآورده های غذایی»، «تولید سایر فرآورده های معدنی غیرفلزی» و «تولید فرآورده های لاستیکی و پلاستیکی» بوده و صنایع دانش محور با سهم ۹,۸ درصدی از ارزش افزوده و ۱۰,۱ درصدی از ارزش ستانده کارگاه های صنعتی، کمترین

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۱۷۵	تاریخ: ۱۳۹۹	

دستآورد را در میان رشته فعالیت‌های صنعتی از آن خود کرده‌اند؛ که این امر ناشی از شکل‌گیری صنایع کشور بر پایه مزیت‌ها و عدم توسعه صنعتی بر مبنای صنایع با ارزش افزوده بالا مطابق با تجربه صنعتی شدن در کشورهای توسعه‌یافته بوده است.

نکته دیگر آنکه سهم صادرات کارگاه‌های صنعتی کشور در سال ۱۳۹۷ مربوط به رشته فعالیت‌های «مواد و محصولات شیمیایی»، «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت»، «تولید فلزات پایه» و «تولید فرآورده‌های غذایی» به ترتیب معادل ۴۱,۲ درصد، ۲۷,۳ درصد، ۱۶ درصد و ۵,۵ درصد بوده است اما رابطه مبادله این رشته فعالیت‌ها نشان‌دهنده ارزش پایین‌تر کالاهای صادراتی در مقابل وارداتی و درواقع، صادرات محصولات با ارزش افزوده پایین به واسطه عدم توسعه و تکمیل زنجیره ارزش در این صنایع است. این امر حاکی از سهم بالای محصولات با ارزش افزوده پایین در سبد صادراتی و سهم بالای محصولات با ارزش افزوده بالا در سبد وارداتی این رشته فعالیت‌ها است.

در سال ۱۳۹۸ بیشترین رشد تولیدات محصولات معدنی کشور نیز متعلق به «ظروف شیشه‌ای ۱۳,۲ درصد»، «سیمان ۷,۹ درصد»، «ظروف چینی ۷,۶ درصد»، «فولاد خام ۷,۴ درصد» و «شیشه جام ۶,۷ درصد» بوده است. از طرفی، «شمش آلومینیوم ۷,۸- درصد»، «کنسانتره زغال‌سنگ ۶,۴- درصد»، «آلومینا ۲,۳- درصد» و «کاتد مس ۱,۴ درصد» کمترین رشد تولید محصولات معدنی کشور را داشته‌اند. کاهش تولید «شمش آلومینیوم» به دلیل کمبود «پودر آلومینا» در کشور، قرارگیری این محصول در لیست محصولات معدنی منتخب با کم‌ترین رشد، محدودیت تامین این نهاد از طریق واردات بواسطه تحریم فروش، عرضه، تأمین یا نقل و انتقال گرافیت، فلزات خام و نیمه ساخته مانند آلومینیوم و فولاد؛ کاهش تولید کنسانتره زغال‌سنگ تفاوت معادن زغال‌سنگ با سایر معادن کشور و بسته‌بودن این معادن با شیوع ویروس کرونا و لزوم اجرای طرح‌های فاصله‌گذاری اجتماعی بوده است. بیشترین صادرات محصولات معدنی و صنایع معدنی نیز به لحاظ ارزشی مربوط به «فولاد و محصولات فولادی»، «مس و محصولات» و «زنجیره سیمان» و به لحاظ وزنی مربوط به «زنجیره سیمان»، «فولاد و محصولات فولادی» و «سنگ آهن (دانه‌بندی)» بوده است. رابطه مبادله مواد و محصولات معدنی و صنایع معدنی به‌جز زنجیره روی و پودر آلومینا در مابقی محصولات قدرت رقابت‌پذیری تولیدات داخلی پایین‌تر از رقبا است.

همچنین، تحریم مجدد فلزات اساسی همراه با جهش نرخ ارز یکی از مهم‌ترین وقایع سال ۱۳۹۸ در بخش معدن بود که موجب بروز عدم تعادل در عرضه و تقاضای محصولات معدنی و صنایع معدنی در بورس کالای ایران شد. وابستگی قیمت مواد و محصولات معدنی به قیمت جهانی توأم با شکاف معنادار نرخ ارز دولتی و آزاد موجب ایجاد حاشیه سود و ورود تقاضای سفته‌بازی به این بازار شد. اگرچه مداخلات ستاد/ کارگروه تنظیم بازار در راستای مدیریت تقاضا و کاهش تقاضای کاذب بود؛ به‌سبب اجرایی نشدن تمام مصوبات و محدودیت‌های نظارت در کوتاه‌مدت، هزینه‌های تولید صنایع پایین دست افزایش و تولید در این صنایع کاهش یافت. علاوه بر آن، محدودیت‌های صادراتی با هدف تأمین بازار داخل نیز به افت صادرات انجامید.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۷۶	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار تاریخ: ۱۳۹۹	

تحلیل متغیرهای کلان اقتصادی به تفکیک رشته فعالیت‌های معدنی در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که تعداد، شاغلان و ارزش افزوده معادن به ترتیب ۱،۲، ۷،۴ و ۶۱،۲ درصد رشد داشته‌اند. بخش قابل توجه افزایش ارزش افزوده ناشی از افزایش ارزش افزوده استخراج سنگ مس، استخراج شن و ماسه و استخراج سنگ آهک بوده است. از طرفی، علی‌رغم سهم پایین تعداد معادن مرتبط با استخراج سنگ آهن و سنگ مس، بیشترین سهم را از اشتغال و ارزش افزوده معادن کشور در اختیار دارند. این امر اهمیت زنجیره فلزات اساسی در حوزه معدن کشور را نشان می‌دهد. همچنین، سهم رشته فعالیت‌های «استخراج سنگ آهن» و «استخراج سنگ مس» از سرمایه‌گذاری در بخش معدن حدود ۵۷،۵ درصد باشد.

در نهایت، در سال ۱۳۹۸ تعداد ۲۱ فقره جواز تاسیس مرکز پژوهش‌های صنعتی و معدنی صادر شده که نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۵۰ درصد رشد داشته است. همچنین، جواز خدمات فنی مهندسی صادره در این سال، تعداد ۳۳۴ بوده که نسبت به سال پیش از خود، حدود ۳،۱ درصد رشد داشته است. این در حالی است که تعداد پروانه فنی مهندسی، پروانه تحقیق و توسعه و گواهی تحقیق و توسعه صادره در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ کاهش یافته و به ترتیب با رشد ۱۰،۸-، ۱۱،۶- و ۵،۴- مواجه شده است. به علاوه، شرکت‌های دانش‌بنیان تا پایان سال ۱۳۹۸ مجموعاً بالغ بر سیصد هزار (۳۰۰،۰۰۰) اشتغال مستقیم ایجاد نموده‌اند و مجموع درآمد این شرکت‌ها در سال مالی ۱۳۹۸ به بیش از یک میلیون و دویست هزار (۱،۲۰۰،۰۰۰) میلیارد ریال رسیده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۷۷	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار تاریخ: ۱۳۹۹	

**فصل ششم: تأمین مالی بخش صنعت، معدن و تجارت و تحلیل پویایی‌های
بخش صنعت و معدن در بازار سرمایه**

مجموعه: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۷۸	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

چکیده

بررسی ساختار تامین مالی ایران در سال ۱۳۹۸ گویای این موضوع است که همچنان تامین مالی بخش صنعت و معدن معطوف به نظام بانکی بوده و بعد از آن بازار سرمایه بیشترین نقش را در تامین مالی این بخش ایفا کرد و با توجه به محدود بودن اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه و نیز محدودیت‌های جذب منابع مالی خارجی، فعالیت‌های صنعتی و معدنی از محل این دو منبع مالی چندان توفیق نداشت. به‌رغم آنکه در این سال، تسهیلات بانک صنعت و معدن به‌عنوان بانک تخصصی این بخش رشد داشته است، با این حال، سهم تسهیلات این بانک از کل تسهیلات بخش صنعت و معدن از در سال ۱۳۹۸ کاهش یافته است. همچنین در این سال صنایع کوچک و متوسط در بهره‌مندی از خدمات ضمانتی و بیمه‌ای ارائه‌شده توسط صندوق‌های حمایتی نیز با محدودیت مواجه بودند.

با توجه به کاهش تسهیلات ریالی و ارزی صندوق توسعه ملی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸، مهم‌ترین بخش‌های صنعتی بهره‌مند از تسهیلات ارزی صندوق توسعه ملی شامل طرح‌های پتروشیمی، فولادی، سیمان، کاشی، سنگ و صنایع مشابه بوده است. به‌رغم آنکه تسهیلات اعطایی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به بخش صنعت و معدن به قیمت اسمی در سال ۱۳۹۸ رشد پیدا کرد ولی با توجه به افزایش بیش از ۴۰ درصدی شاخص صنعت در این سال (به سبب افزایش نرخ ارز و قیمت مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای و شیوع ویروس کرونا در انتهای سال ۱۳۹۸)، عملاً این بخش تحت حمایت و پوشش کافی بازار پول قرار نگرفت و تا حدودی می‌توان این موضوع را در رشد منفی این بخش مشاهده کرد. درواقع، مسئله اصلی آن است که بخش صنعت و معدن با توجه به بازدهی کمتر و نیز زمان‌بر بودن روند سرمایه‌گذاری آن در قیاس با سایر بخش‌ها، عمدتاً در دسترسی به تسهیلات با محدودیت بیشتری روبرو بوده است؛ به‌طوری که سهم این بخش از مانده تسهیلات نظام بانکی از ۳۰٫۲ درصد در سال ۱۳۸۰ به کمتر از ۲۰ درصد در سال ۱۳۹۸ کاهش یافت. این در حالی است که سهم بخش بازرگانی و خدمات از ۱۷٫۲ درصد در سال ۱۳۸۰ به حدود ۵۰ درصد در سالیان اخیر افزایش داشت. از طرفی بازدهی انتظاری بالای بازارهای مالی در سالیان اخیر به سبب شوک‌های ارزی و قیمتی و به طور خاص بازده بیش از ۱۸۰ درصدی بازار بورس در سال ۱۳۹۸، انگیزه تخصیص نقدینگی به سرمایه‌گذاری بخش صنعت و معدن را کاهش داده است. همچنین ترکیب بهره‌مندی بنگاه‌های صنعتی و معدنی از منابع بانکی نشان می‌دهد که اولویت تامین مالی صنایع بزرگ، محرومیت نسبی صنایع کوچک و متوسط (عمدتاً از ناحیه تامین وثایق) را به دنبال داشته است. به‌رغم آنکه تامین مالی بخش صنعت و معدن در این سال در بازار سرمایه افزایش یافت، عمدتاً از ناحیه افزایش سرمایه بوده که مختص شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس و

مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۷۹	تاریخ: ۱۳۹۹	

فراپورس است. ضمن آنکه افزایش سرمایه شرکت‌ها بیشتر ناشی از افزایش ارزش دارایی‌های در پی افزایش نرخ ارز بوده و عملاً منابع جدید قابل توجهی جهت تأمین مالی، اضافه نشده است. همچنین عمده ابزارهای مالی منتشره در بازار سرمایه مربوط به دولت و نهادهای عمومی بوده و بهره‌گیری صنایع از آن محدود بوده است.

از منظر پویایی‌های بخش صنعت و معدن در بازار سرمایه در سال ۱۳۹۸ نیز شواهد نشان می‌دهد تغییرات شاخص صنعت در ۶ ماهه اول سال به دلیل افزایش نرخ ارز و در ۶ ماهه دوم سال به دلیل ورود سرمایه گذاران جدید به واسطه واگذاری‌های بخش دولتی و عمومی با افزایش همراه بوده و در مجموع این شاخص در قیاس با سال قبل رشد ۱۸۶,۳ درصدی را تجربه کرد. عملکرد صنایع بورسی و فراپورسی در سال ۱۳۹۸ حاکی از افزایش ارزش بازاری، معاملاتی و سودآوری این صنایع به ترتیب با نرخ رشد ۱۷۴,۳، ۲۳۲,۱ و ۹۳,۱ درصدی بود که عمدتاً ناشی از عملکرد سه صنعت مهم شامل محصولات شیمیایی، ساخت فلزات اساسی و استخراج کانه‌های فلزی بوده است که بیش از ۴۰ درصد از کل ارزش بازاری بورس را در اختیار داشتند.

مقدمه

یکی از دغدغه‌های اصلی بنگاه‌های اقتصادی در طی چند سال اخیر، تأمین مالی برای استمرار و گسترش فعالیت‌ها بوده است؛ به نحوی که کمبود منابع مالی کافی، سرمایه‌گذاری‌های آن‌ها را تحت تأثیر خود قرار داده است. در این میان، نقش و اهمیت بازارهای مالی مختلف در ایفای نقش تجهیز منابع مالی و هدایت و مدیریت آن به سمت بخش‌های مولد و به‌ویژه فعالیت‌های صنعتی و معدنی از اهمیت مضاعفی برخوردار است؛ به نحوی که یکی از رویکردهای وزارت صنعت، معدن و تجارت در جهت رونق تولید، مربوط به تأمین منابع مالی و توسعه سرمایه‌گذاری است. با این توضیح، هدف فصل حاضر، بررسی نقش هر یک از بازارهای مالی در تأمین مالی بخش‌های تولیدی با تأکید بر بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸ و نیز تحلیل پویایی‌های این بخش در بازار سرمایه است. در این راستا در بخش اول عملکرد بازارها و منابع مالی کشور مشتمل بر بازار پول (بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، بانک تخصصی صنعت و معدن، صندوق توسعه ملی، صندوق‌های حمایتی زیرمجموعه وزارت صنعت، معدن و تجارت)، بازار سرمایه (به تفکیک بورس، فرا بورس و بورس کالا)، سرمایه‌گذاری خارجی و بودجه دولت در قالب اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای ارائه خواهد شد. در بخش دوم که به پویایی‌های بخش صنعت و معدن در بازار سرمایه اختصاص دارد، تحلیلی از روند شاخص‌های قیمت کل و صنعت، شاخص‌های مالی و شاخص‌های عملکردی بازار سرمایه ارائه خواهد شد؛ ضمن آنکه فعالیت برخی صنایع مهم و اصلی در بازار سرمایه کشور نیز تبیین می‌شود.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۸۰	تاریخ: ۱۳۹۹		

۶-۱. بررسی ساختار تأمین مالی کشور

به‌طور کلی ساختار تأمین مالی در اقتصاد ایران از چهار بخش اصلی بازار پول و اعتبار، بازار سرمایه، منابع خارجی (به‌ویژه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی) منابع دولت در قالب تملک دارایی‌های سرمایه‌ای تشکیل می‌شود. جدول (۶-۱)، سهم هر یک از این بازارها را در تأمین مالی اقتصاد ایران طی دوره ۱۳۹۵-۹۸ نشان می‌دهد.

جدول (۶-۱). سهم بازارهای مختلف مالی در تأمین مالی کشور طی دوره ۹۸-۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال)

سال	نظام بانکی ^(۱) *		بازار سرمایه ^(۲) **		سرمایه‌گذاری خارجی ^(۳) ^۱		اعتبارات عمرانی ^(۴)		مجموع	
	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ
۱۳۹۵	۵۴۸۳,۶	(۸۳,۷)	۵۲۷,۶	(۸,۱)	۱۲۲,۸	(۱,۹)	۴۲۰,۰	(۶,۳)	۶۵۵۴,۰	(۱۰۰)
۱۳۹۶	۶۱۳۹,۱	(۸۰,۵)	۸۲۸,۵	(۱۰,۹)	۲۰۳,۰	(۲,۶)	۴۱۷,۰	(۶)	۷۶۲۹,۶	(۱۰۰)
۱۳۹۷	۷۷۳۷,۳	(۸۰,۳)	۱۱۶۹,۲	(۱۲,۱)	۲۵۵,۸	(۲,۷)	۴۶۹,۵	(۴,۹)	۹۶۳۱,۸	(۱۰۰)
۱۳۹۸	۹۷۴۹,۹	(۷۷,۶)	۲۱۵۹,۱	(۱۷,۲)	۱۹۴,۸	(۱,۵)	۲۶۰	(۳,۷)	۱۲۵۶۳,۸	(۱۰۰)

مأخذ: (۱) بانک مرکزی ج.ا.ا؛ (۲) سازمان بورس اوراق بهادار؛ (۳) آنکتاد؛ (۴) قوانین بودجه سالیانه کشور و اعداد در پرانتز سهم و محاسبات تحقیق.

* اگرچه صندوق توسعه ملی به‌عنوان یک نهاد توسعه‌ای و یکی از نهادهای تأمین‌کننده منابع مالی کشور به‌شمار می‌رود، با این حال منابع آن از طریق سیستم بانکی به بخش تولید اعطا می‌شود؛ لذا این موضوع در تسهیلات نظام بانکی لحاظ شده است.

**تأمین مالی در بازار سرمایه مربوط به بازار اولیه و ثانویه است و تأمین مالی نهادهای مالی (افزایش ارزش صندوق‌ها و سایر نهادهای مالی) در آن لحاظ نشده است.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود نظام تأمین مالی کشور بانک محور است و به‌طور متوسط بیش از ۷۸ درصد از تأمین مالی را به خود اختصاص داده است. پس از نظام بانکی، بازار سرمایه، اعتبارات طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و سرمایه‌گذاری خارجی به ترتیب بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. سهم پایین و کمتر از ۴ درصدی سرمایه‌گذاری خارجی تا حد زیادی مربوط به آثار اعمال تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی علیه کشور بوده است؛ ضمن آنکه باید توجه داشت که این سرمایه‌گذاری‌ها نیز عمدتاً مربوط به بخش‌های انرژی و نفت و گاز است. علاوه بر این، سهم عمده اعتبارات طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای دولت صرف توسعه زیرساخت کشور می‌شود و بخش‌های مولد اقتصادی به‌صورت مستقیم سهم چندانی از آن ندارند. همچنین افزایش سهم بازار سرمایه در کل تأمین مالی اقتصاد ایران در

^۱ بر اساس گزارش سالانه آنکتاد، ارقام سرمایه‌گذاری خارجی کشور طی دوره ۹۷-۱۳۹۵ به ترتیب معادل ۳۳۷۲، ۵۰۱۹، ۲۳۷۳ و ۱۵۰۸ و میلیون دلار بوده که با توجه به نرخ ارز بازار آزاد در این سال‌ها (که به ترتیب ۳۶۴۴۰، ۴۰۴۵۳ و ۱۰۷۸۳۲ و ۱۲۹۱۸۳ ریال بوده است)، ارقام مندرج در جدول بر حسب هزار میلیارد ریال ارائه شده است.

^۲ گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۸۱

طی سالیان اخیر به واسطه گسترش بازار بدهی، از ناحیه انتشار اوراق خزانه بابت پرداخت بدهی‌های دولت صورت گرفته است. به منظور ارزیابی دقیق‌تر، در ادامه سهم هریک از این بازارهای مالی در تأمین مالی بخش صنعت و معدن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۱-۶. نظام بانکی

۱-۱-۱-۶. بانک‌ها و مؤسسات اعتباری

بر اساس آخرین اطلاعات موجود، میزان تسهیلات پرداختی بانک‌ها در سال ۱۳۹۸ به بخش‌های اقتصادی معادل ۹۷۴۹,۹ هزار میلیارد ریال بوده که در مقایسه با سال قبل رشدی در حدود ۲۶ درصد را تجربه کرده است. از این میزان تسهیلات اعطایی در سال ۱۳۹۸، بخش صنعت و معدن حدود ۳۱۷۲,۳ هزار میلیارد ریال را به خود اختصاص داده که در مقایسه با سال قبل ۵۱,۸ درصد رشد داشته است؛ به طوری که سهم بخش صنعت و معدن از کل تسهیلات اعطایی بانک‌ها (۳۲,۵ درصد) در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۵,۵ واحد درصد رشد یافت (جدول ۶-۲).

جدول (۶-۲). میزان و سهم تسهیلات بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال-درصد)

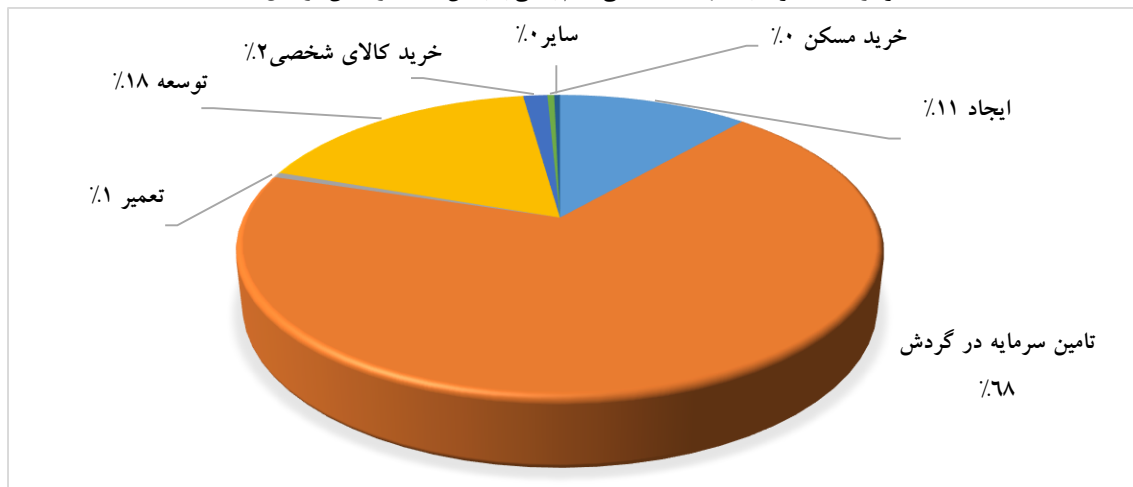
سال	کل بخش‌ها	سهم صنعت و معدن	سهم بازرگانی و خدمات*	سهم ساختمان	سهم کشاورزی	سهم سایر بخش‌ها	رشد اعطای تسهیلات بخش صنعت و معدن (درصد)	رشد اعطای تسهیلات به کل بخش‌ها (درصد)
۱۳۹۰	۲۰۰۸,۹	۳۱,۶	۴۲,۷	۱۷,۰	۸,۶	۰,۱	-	-
۱۳۹۱	۱۹۵۵,۸	۳۱,۷	۴۵,۷	۱۳,۵	۹,۰	۰,۱	-۲,۴	-۲,۶
۱۳۹۲	۲۳۶۲,۲	۲۹,۹	۴۸,۴	۱۲,۲	۹,۴	۰,۱	۱۴,۰۵	۲۰,۸
۱۳۹۳	۳۴۱۴,۱	۳۱,۲	۴۹,۲	۱۱,۸	۷,۵	۰,۳	۵۰,۸	۴۴,۵
۱۳۹۴	۴۱۷۳,۲	۲۹,۲	۵۲,۰	۱۰,۳	۸,۴	۰,۱	۱۴,۵	۲۲,۲
۱۳۹۵	۵۴۸۳,۶	۲۹,۳	۵۲,۹	۹,۱	۸,۵	۰,۲	۳۲,۰۷	۳۱,۴
۱۳۹۶	۶۱۳۹,۱	۲۸,۴	۵۵,۰	۸,۴	۸,۰	۰,۲	۸,۳	۱۲
۱۳۹۷	۷۷۳۷,۳	۲۷	۵۱,۹	۱۳,۴	۷,۶	۰,۱	۱۹,۹	۲۶
۱۳۹۸	۹۷۴۹,۹	۳۲,۵	۵۲,۷	۷	۷,۷	۰,۱	۵۱,۸	۲۶

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

بررسی اطلاعات جدول (۶-۲) نشان می‌دهد که در دوره مورد بررسی به‌طور متوسط حدود ۳۰ درصد از تسهیلات اعطایی نظام بانکی کشور به‌عنوان مهم‌ترین رکن تأمین مالی کشور به بخش صنعت و معدن اختصاص یافته است؛ با این حال حتماً باید در تحلیل همین سهم (حدود ۳۰ درصد در دوره ۹۸-۱۳۹۰) از تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش صنعت و معدن نیز احتیاط کرد؛ چراکه بخشی از آن مربوط به امهال و استمهال تسهیلات اعطایی سال‌های گذشته بوده و سهم تسهیلات ایجاد کمیتر از

۱۵ درصد از کل تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن است. از طرفی، عمده تسهیلات بانکی طی دوره یادشده در قالب تسهیلات سرمایه در گردش اعطا شده است (نمودار ۶-۱).

نمودار (۶-۱). ترکیب تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸

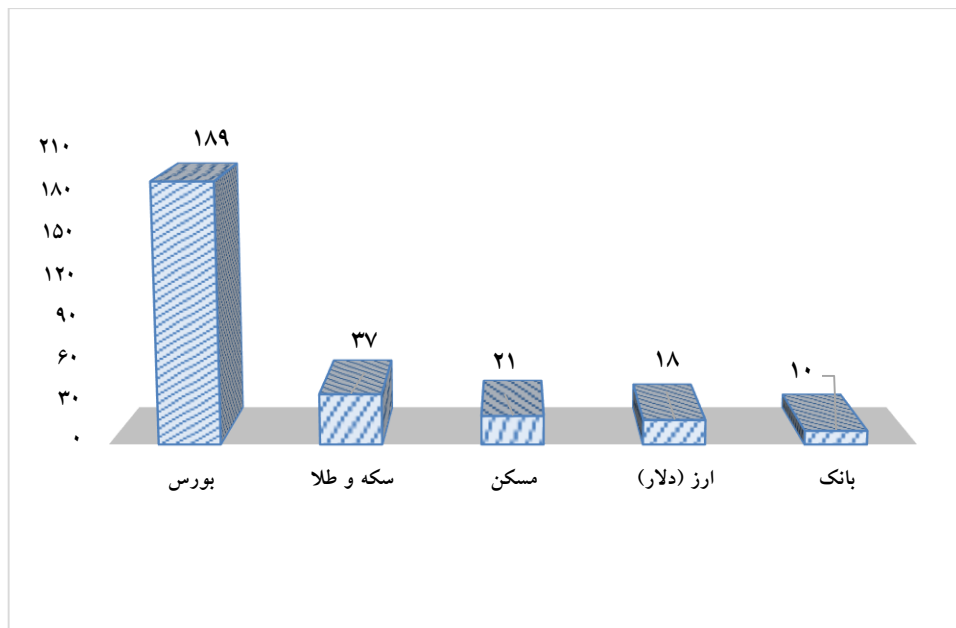
مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

سهم تسهیلات بانک‌ها به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که عمده آن در قالب تسهیلات سرمایه در گردش (۶۸ درصد) اعطا شده است. از سویی، سهم مجموع تسهیلات اعطایی ایجاد و توسعه‌ای بخش صنعت و معدن معادل ۲۹ درصد بوده است. نکته حائز اهمیت آن است که میزان تسهیلات اعطایی ایجاد و توسعه‌ای به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ با رشد قابل توجه همراه بوده است (سهم ۲۹ درصدی سال ۱۳۹۸ در قیاس با سهم ۱۴,۳ درصدی سال ۱۳۹۷). به عبارت دیگر میزان تسهیلات اعطایی ایجاد به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸ معادل ۳۶۲,۷ هزار میلیارد ریال بوده که در قیاس با مبلغ ۱۵۰,۶ هزار میلیارد ریالی سال ۱۳۹۷ رشد قابل توجه ۱۴۰ درصدی را تجربه کرد. این امر بیانگر توجه بیشتر نظام بانکی در تأمین مالی سرمایه‌گذاری و توسعه ظرفیت‌های تولیدی بوده است و نتیجه این رویکرد تا حدی در رشد پروانه‌های بهره‌برداری صادره ایجاد (برای راه‌اندازی واحدهای جدید صنعتی) در سال ۱۳۹۸ قابل مشاهده است.

به رغم رشد قابل ملاحظه نظام بانکی در تأمین مالی بخش صنعت و معدن باید به این نکته مهم توجه داشت که همچنان بازدهی بالای بازارهای مالی، تجهیز منابع مالی برای سرمایه‌گذاری‌های این بخش مولد را با محدودیت مواجه می‌سازد. نمودار زیر، جذابیت و بازدهی بالای بازارهای مالی در قیاس با بازدهی سرمایه‌گذاری‌های مولد را نشان می‌دهد.

نمودار (۶-۲). بازدهی بازارهای مالی در سال ۱۳۹۸ (درصد)

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۸۳	تاریخ: ۱۳۹۹	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

مطابق نمودار (۶-۲)، متوسط بازدهی بازار ارز، سکه و طلا، بورس و مسکن در سال ۱۳۹۸ به ترتیب ۱۸، ۳۷، ۱۸۹ و ۲۱ درصد بوده است که با بازدهی فعالیت‌های مولد قابل قیاس نیست. هرچند صنایع منبع محور صادراتی در سال ۱۳۹۸ توانستند از ناحیه افزایش نرخ ارز درآمدهای ریالی قابل توجهی به دست آورند. بنابراین توجه به دو نکته در خصوص نمودار (۶-۲) حائز اهمیت است. اول اینکه بازدهی بالاتر بازارهای موازی نظیر سکه و طلا، ارز و بورس در قیاس با بازار پول در حالی است که سه بازار مذکور دارای درجه نقد شوندگی بالایی هستند. دوم اینکه این احتمال وجود دارد به علت وجود بازدهی بالا در این سه بازار، بخشی از منابع اعتباری و تسهیلات بخش‌های اقتصادی از جمله بخش صنعت و معدن به سمت این بازارها انحراف پیدا کند.

۲-۱-۱-۶. بانک تخصصی صنعت و معدن

میزان تسهیلات اعطایی بانک صنعت و معدن در دوره ۹۸-۱۳۹۰ به‌طور متوسط سالانه حدود ۳۳,۵ درصد رشد داشته است؛ به‌طوری‌که از میزان ۲۵/۶ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ به حدود ۱۷۳,۱ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ رسیده است. تسهیلات اعطایی بانک صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸ در قیاس با سال ۱۳۹۷ حدود ۳۶,۱ درصد رشد داشته است. علاوه بر این، سهم این بانک از تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸ حدود ۵,۵ درصد بوده که نسبت به سال گذشته ۰,۶ واحد درصد کاهش رشد داشته است (جدول ۶-۳).

جدول (۶-۳). عملکرد بانک صنعت و معدن در اعطای تسهیلات طی دوره ۹۸-۱۳۹۰ (هزار میلیارد ریال)

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۱۸۴

۳۱۷۲,۴	۲۰۸۹,۳	۱۷۴۲	۱۶۱۰	۱۲۱۹	۱۰۶۵	۷۰۶	۶۱۹	۶۳۴	کل تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن
۱۷۳,۱	۱۲۷,۲	۸۵,۱	۹۰,۰	۸۱,۶	۴۹,۸	۴۰,۲	۳۱,۹	۲۵,۶*	تسهیلات بانک صنعت و معدن*
۵,۵	۶,۱	۴,۹	۵,۶	۶,۷	۴,۷	۵,۷	۵,۱	۴,۰۳	سهم بانک صنعت و معدن از تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن (درصد)
۳۶,۱	۴۹,۵	-۵,۴	۱۰,۳	۶۴	۲۴	۲۶	۲۴,۷	-	رشد تسهیلات بانک صنعت و معدن (درصد)

مأخذ: گزارش عملکرد بانک صنعت و معدن.

*شامل پرداخت از منابع داخلی، وجوه اداره شده، حساب ذخیره ارزی و صندوق توسعه ملی است
 **عملکرد کلی بانک صنعت و معدن بر اساس پرداختی‌ها به طرح‌های کوچک، متوسط و بزرگ.

از دیگر کارکردهای این بانک عاملیت وجوه صندوق توسعه ملی مطابق ماده ۵۲ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲)، است (جدول ۶-۴).

جدول (۶-۴). عملکرد عاملیت بانک صنعت و معدن در اعطای تسهیلات منابع صندوق توسعه ملی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال)

شرح	سال ۱۳۹۷	سال ۱۳۹۸	درصد تغییر سال ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷
مانده سپرده‌ها	۴۷,۹	۶۷,۲	۴۰,۴
گشایش اعتبارات اسنادی ریالی	۱۶,۴	۲۷,۳	۶۶,۶
گشایش اعتبارات اسنادی ارزی (میلیون دلار)	۸۰۰	۴۳۹	-۴۵,۱
وصولی‌ها	۷۸,۲	۱۱۳,۳	۳۶,۱

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت، گزارش عملکرد ۱۲ ماهه ۱۳۹۸.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، به‌رغم آنکه گشایش اعتبارات اسنادی ریالی توسط این بانک رشد قابل‌ملاحظه ۶۶,۶ درصدی را تجربه کرد، اعتبارات اسنادی ارزی ارائه‌شده از طریق این بانک با کاهش رشد ۴۵,۱ درصدی مواجه شد که این امر می‌تواند بیانگر اثر پیامدهای لغو برجام بر بخش صنعت و معدن عمدتاً در حوزه واردات مواد اولیه و کالاهای سرمایه‌ای باشد که رشد این بخش را با محدودیت جدی مواجه کرده و سبب افزایش هزینه‌های تولید این بخش شده است.

۶-۱-۲. صندوق توسعه ملی

صندوق توسعه ملی مطابق با سه الزام قانونی زیر اقدام به سپرده‌گذاری ریالی در بانک‌های مختلف جهت اعطای تسهیلات به بخش‌های مختلف اقتصادی می‌نماید:

- ماده ۵۲ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲)
- بند (الف) تبصره (۱۸) ماده واحده قانون بودجه سنواتی
- قانون حمایت از توسعه و ایجاد اشتغال پایدار در مناطق روستایی و عشایری

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	
صفحه: ۱۸۵		

در سال ۱۳۹۸ مجموع مبالغ تخصیص یافته به متقاضیان کل بخش های اقتصادی از منابع صندوق توسعه ملی ۲۰,۲ هزار میلیارد ریال بوده که ۳,۸ و ۱۶,۴ هزار میلیارد ریال آن به ترتیب مربوط به ماده (۵۲) قانون الحاق (۲) و بند (الف) تبصره (۱۸) بوده و به علت عدم ابلاغ سهمیه مرحله پنجم «قانون حمایت از توسعه و ایجاد اشتغال پایدار...» و آیین نامه اجرایی آن هیچگونه قرارداد سپرده گذاری ریالی با بانک های منتخب منعقد نشده و بنابراین عملکردی در این خصوص وجود نداشته است.

به رغم آنکه بخش صنعت یکی از حوزه های مهم در برخورداری از تسهیلات این صندوق (با سهم ۷۷,۷ درصد) در سال ۱۳۹۸ به شمار می رود؛ با این حال مطابق عملکرد صندوق توسعه ملی، اعطای تسهیلات ریالی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال قبل خود با کاهش قابل ملاحظه ۶۲,۴ درصدی مواجه شد. از طرفی کل تسهیلات ارزی این صندوق در سال ۱۳۹۸ با کاهش حدود ۵۰,۱ درصدی مواجه شد (جدول ۵-۶).

جدول (۵-۶). تسهیلات صندوق توسعه ملی به بخش صنعت و معدن (میلیون دلار - هزار میلیارد ریال)

سال	۱۳۹۷		۱۳۹۸		تغییرات سالانه (درصد)	
نوع تسهیلات	کل بخش ها	بخش صنعت و معدن	کل بخش ها	بخش صنعت و معدن	کل بخش ها	بخش صنعت و معدن
ریالی	۷۸,۷	۴۱,۸	۲۰,۲	۱۵,۷	-۷۴,۳	-۶۲,۴
ارزی*	۴۰۴۷	۷۶۴	۲۰۱۸	** -	-۱۹,۱	-

مأخذ: صندوق توسعه ملی.

* در سال های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به دلیل عدم درخواست بانک ها هیچگونه قرارداد سپرده گذاری ارزی از محل منابع صندوق با بانک ها منعقد نگردیده است و تمامی این مبلغ از طریق قرارداد عاملیت اعطا شده است.

** میزان تسهیلات ارزی تخصیص یافته به بخش صنعت و معدن در دسترس نیست؛ با این حال از کل ۲۱۵۱۵ میلیون دلار تسهیلات ارزی ارائه شده به کل بخش های اقتصادی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ (از طریق قرارداد عاملیت) سهم بخش صنعت و معدن معادل ۵۷۴۶ میلیون دلار (۲۶,۷ درصد) بوده است.

از مجموع ۱۵,۷ هزار میلیارد ریال تسهیلات ریالی تخصیص یافته به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸، سهم مناطق (بخش های اقتصادی) برخوردار، کمتر توسعه یافته، صادراتی و دانش بنیان به ترتیب ۸,۵، ۳,۷، ۳,۳ و ۰,۲ هزار میلیارد ریال بوده است.

علاوه بر این زیربخش های صنعتی و معدنی برخوردار از تسهیلات ارزی صندوق طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ عمدتاً مربوط به نیروگاه، آهن و فولاد، مصالح ساختمانی، صنعت شیشه و چینی، صنایع چوب، کاغذ و سلولزی، سایر فلزات و محصولات فلزی و دارو و تجهیزات بهداشتی و درمانی بوده است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۸۶

۳-۱-۶. تأمین مالی صنایع کوچک و متوسط

۱-۳-۱-۶. طرح رونق تولید

در سال ۱۳۹۸ در راستای طرح رونق تولید (وفق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی)، به ۲۰۹۳۰ واحد تولیدی کوچک و متوسط و طرح نیمه‌تمام دارای پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰ درصد جمعاً حدود ۳۳۵٫۸ هزار میلیارد ریال تسهیلات بانکی پرداخت شد که باوجود رشد حدود ۴۴ درصدی مبلغ تسهیلات اعطا شده در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷، تعداد دریافت‌کنندگان تسهیلات مذکور حدود ۳۵ درصد کاهش یافته است (جدول ۶-۶).

جدول (۶-۶). تسهیلات بانکی پرداختی به واحدهای تولیدی کوچک و متوسط و طرح‌های نیمه‌تمام دارای پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰ درصد
وزارت صنعت، معدن و تجارت (فقره- هزار میلیارد ریال)

سال	فرایند رونق		مستقیم بانک		انتقالی سال قبل		مجموع	
	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ
۱۳۹۷	۲۵۰۱	۶۳٫۲	۲۸۰۲۸	۱۵۴٫۵	۱۶۲۲	۱۵٫۲	۳۲۱۵۱	۲۳۲٫۸
سهم	۷٫۸	۲۷٫۱	۸۷٫۲	۶۶٫۳	۵٫۰	۶٫۵	۱۰۰	۱۰۰
۱۳۹۸	۴۳۹۷	۱۲۷٫۲	۱۶۵۳۷	۲۰۸٫۶	-	-	۲۰۹۳۰	۳۳۵٫۸
سهم	۲۱	۳۷٫۹	۷۱	۶۲٫۱	-	-	۱۰۰	۱۰۰
تغییرات	۷۵٫۸	۱۰۱٫۳	-۴۱	-۳۵	-	-	-۳۴٫۹	۴۴٫۲

مأخذ: گزارش عملکرد سالانه وزارت صنعت، معدن و تجارت ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷.

البته باید توجه شود به علت فقدان یک سازوکار سیاستی روشن منطبق با یک سیاست صنعتی منسجم، امکان ارزیابی دقیق این طرح با محدودیت مواجه شده است جدول (۶-۷)، میزان تسهیلات اعطایی به واحدهای کوچک و متوسط در قالب طرح رونق تولید به تفکیک استان‌های کشور در سال ۱۳۹۸ را نشان می‌دهد.

جدول (۶-۷). تسهیلات رونق تولید به واحدهای کوچک و متوسط به تفکیک استان‌های کشور در سال ۱۳۹۸
(هزار میلیارد ریال - درصد)

استان (هزار میلیارد ریال - درصد)		
نام استان	تسهیلات	سهم
تهران	۶۷٫۴	۲۰٫۱
البرز	۳۴٫۱	۱۰٫۲
مرکزی	۱۹٫۵	۵٫۸

^۱ طبق تبصره ۱۶ قانون بودجه سال ۱۳۹۵ کل کشور، به دولت اجازه داده می‌شود برای تسریع در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به منظور تأمین اعتبار مورد نیاز پروژه‌های مصوب ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی، علاوه بر اعتباراتی که در بودجه دستگاه‌های اجرایی مصوب شده است، نسبت به استفاده از منابع بودجه حداکثر تا ۱۰ درصد اعتبارات هزینه‌ای (به استثنای فصول اول و ششم) و پنج درصد اعتبارات طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای به پیشنهاد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و تصویب ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی برای تأمین اعتبار اجرای برنامه‌ها، طرح‌ها و پروژه‌های اقتصادی مورد استفاده قرار دهد.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۸۷

اصفهان	۱۸,۴	۵,۵
سمنان	۱۷,۵	۵,۲
آذربایجان شرقی	۱۶,۹	۵,۰
زنجان	۱۶,۵	۴,۹
مازندران	۱۶	۴,۸
فارس	۱۳,۷	۴,۱
قزوین	۱۲,۸	۳,۸
خراسان رضوی	۱۲,۴	۳,۷
یزد	۱۲,۲	۳,۶
گیلان	۱۲,۲	۳,۶
کرمان	۱۱,۳	۳,۴
قم	۷,۷	۲,۳
گلستان	۷,۶	۲,۳
هرمزگان	۵,۳	۱,۶
کردستان	۴,۸	۱,۴
بوشهر	۳,۸	۱,۱
خوزستان	۳,۷	۱,۱
لرستان	۳,۶	۱,۱
خراسان جنوبی	۳,۲	۱,۰
همدان	۳,۲	۱,۰
کرمانشاه	۲,۸	۰,۸
آذربایجان غربی	۲,۴	۰,۷
اردبیل	۱,۵	۰,۴
ایلام	۱,۵	۰,۴
چهارمحال بختیاری	۱,۳	۰,۴
سیستان و بلوچستان	۰,۸	۰,۲
مناطق آزاد	۰,۸	۰,۲
خراسان شمالی	۰,۵	۰,۱
کهگیلویه و بویراحمد	۰,۲	۰,۱
جنوب کرمان	۰,۱	۰,۰
مجموع	۳۳۵,۷	

مأخذ: گزارش عملکرد سالانه وزارت صنعت، معدن و تجارت (۱۳۹۸) و محاسبات تحقیق

مطابق جدول (۶-۷)، بیشترین دریافتی تسهیلات رونق تولید مربوط به استان‌های تهران، البرز، مرکزی، اصفهان، سمنان و آذربایجان شرقی به ترتیب با سهم ۲۰,۱، ۱۰,۲، ۵,۸، ۵,۵، ۵,۲ و ۵ درصد بوده است. در مقابل استان‌های کمتر برخوردار نظیر ایلام، کهگیلویه و بویراحمد، کرمانشاه، خراسان شمالی و چهارمحال بختیاری سهم کمتر از ۱ درصدی از این نوع تسهیلات را دریافت کردند. از این رو، توجه به تجهیز منابع مالی استان‌های کمتر برخوردار ضرورت دارد.

۶-۱-۳-۲. اعتبارات و خدمات صندوق‌های بیمه‌ای و ضمانتی

صندوق ضمانت صادرات ایران

مطابق عملکرد صندوق ضمانت صادرات ایران، ارزش پوشش‌های بیمه‌ای این صندوق در سال ۱۳۹۸ رشد ۲۱,۷ درصدی را تجربه کرده و از میزان ۱۶۴۳ میلیون دلار در سال ۱۳۹۷ به ۲۰۰۰ میلیون دلار در سال ۱۳۹۸ رسیده است. از طرف دیگر، ارزش ضمانت‌نامه‌های صادرشده در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال قبل خود تغییری نداشته است. در مجموع عملکرد صندوق در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ با رشد ۱۵,۵ درصدی همراه بوده است (جدول ۶-۸).

جدول (۶-۸). بیمه‌نامه‌ها و ضمانت‌نامه‌ها صادرشده صندوق ضمانت صادرات ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۷ (میلیون دلار)*

عنوان	ارزش پوشش		تغییرات سال ۱۳۹۷ به ۱۳۹۸ (درصد)
	۱۳۹۷	۱۳۹۸	
پوشش‌های بیمه‌ای	۱۶۴۳	۲۰۰۰	۲۱,۷
پوشش‌های تضمینی	۶۵۰	۶۵۰	۰
مجموع پوشش‌های بیمه‌ای و ضمانتی	۲۲۹۳	۲۶۵۰	۱۵,۵

مأخذ: گزارش عملکرد سالانه ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ وزارت صنعت، معدن و تجارت و عملکرد صندوق ضمانت صادرات ایران. *در گزارش مقدماتی صندوق ضمانت صادرات ایران ارقام کل برای سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به ترتیب ۲۱۷۲ و ۲۶۰۳ گزارش شده است.^۱ همچنین بر اساس اعلام مدیرعامل صندوق عملکرد این سازمان در سال ۱۳۹۸ معادل ۲۶۵۰ میلیون دلار گزارش شده است.

شایان ذکر است مطابق اطلاعات منتشره، طی ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۸ عمده پوشش‌های صندوق معطوف به بخش صنعت به ویژه محصولات پتروشیمی و شیمیایی (به ارزش ۸۴۰,۴ میلیون دلار) و خدمات فنی و مهندسی (به ارزش ۵۶۵,۵ میلیون دلار) بوده است.

صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران

ارزش ضمانت‌نامه‌های صادره صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ با کاهش رشد ۴۶,۴ درصدی از نظر تعداد و کاهش رشد ۴۷,۶ درصدی از نظر مبلغ روبرو شد (جدول ۶-۹).

جدول (۶-۹). مبلغ ضمانت‌نامه‌های صادره و تمدیدی صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۶

https://egfi.ir/Index.aspx?page_=form&lang=1&sub=0&templine=newmain&PageID=37

https://egfi.ir/index.aspx?page_=dorsaetoolsenews&lang=1&templine=newmain&sub=0&PageID=505

6&PageIDF=0&BlockName=tool_dorsaetoolsenews_sample_newmain_block281

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۸۹

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

شرح	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	تغییرات ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷
ضمانت‌نامه‌های	۳۵۳	۲۹۳	۱۵۷	-۴۶,۴
صادر و تمدیدی	۲۶۴۶,۹	۲۱۴۰,۳	۱۱۲۰,۵	-۴۷,۶

مأخذ: عملکرد صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران و گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۷.

ضمانت‌نامه‌های صادر و تمدیدی صنایع کوچک در سال ۱۳۹۸ ارزشی معادل ۱۱۲۰,۵ میلیارد ریال داشته و در قالب ۱۵۷ ضمانت‌نامه صورت پذیرفته شده است.

صندوق حمایت از تحقیق و توسعه صنایع الکترونیک (صحا)

تسهیلات اعطایی این صندوق (قراردادهای منعقدشده) در سال ۱۳۹۸ به میزان ۸۰۳ میلیارد ریال در قالب ۷۳ طرح بوده که در مقایسه با میزان آن در سال ۱۳۹۷ از نظر مبلغ ۳۰,۵ درصد افزایش و از نظر تعداد ۱۷ درصد کاهش داشته است همچنین این صندوق در سال ۱۳۹۸ به میزان ۸۶۹ میلیارد ریال ضمانت‌نامه در قالب ۱۵۱ طرح صادر کرد (جدول ۶-۱۰).

جدول (۶-۱۰). مقایسه عملکرد صندوق حمایت از تحقیق و توسعه صنایع الکترونیک (صحا) در سال ۱۳۹۸ (میلیارد ریال)

عنوان		۱۳۹۷		۱۳۹۸		تغییرات سال ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷ (درصد)	
		تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ
تسهیلات مالی	قرارداد منعقدشده	۸۸	۶۱۵	۷۳	۸۰۳	-۱۷	۳۰,۵
ضمانت‌نامه	ضمانت‌نامه صادره	۱۳۹	۷۰۹	۱۵۱	۸۶۹	۸,۶	۲۲,۵

مأخذ: گزارش عملکرد سالانه وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ و محاسبات تحقیق

علاوه براین، صندوق مذکور در سال ۱۳۹۸ معادل ۲۳۳ ضمانت‌نامه به ارزش معادل ۱۴۱۰ میلیارد ریال را تمدید کرد!

صندوق توسعه صنایع دریایی

در سال ۱۳۹۸ صندوق توسعه صنایع دریایی اهلیت فنی ۱۶۳ متقاضی تسهیلات برای تعمیرات شناور، ساخت شناور و ... را تایید و به بانک‌های عامل معرفی کرد که از این میزان، تسهیلات ۱۴۱ طرح به مبلغ

۷۱۷,۲ هزار میلیارد ریال به تصویب بانک‌های عامل رسید که از لحاظ تعداد طرح کاهش رشد ۵۰ درصدی را تجربه کرد در حالیکه مبلغ تسهیلات مصوب با رشد ۵۷۹,۸ درصدی همراه بود (جدول ۶-۱۱).

جدول (۶-۱۱). عملکرد صندوق توسعه صنایع دریایی در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۹ (میلیارد ریال-فقره)

نوع تسهیلات	۱۳۹۷	۱۳۹۸	تغییرات
تعمیرات شناور	۸۲۶۸۸	۳۰۲۰۰	۶۳,۵
ساخت شناور	۶۲۴	۷۷۵۶۰	۱۲۳۲۹,۵
تجهیزات و زیرساخت	۲۰۰	۰	-۱۰۰
سرمایه در گردش	۴۰	۳۹۶۰۰۰	۹۸۹۹۰۰
ضمانت نامه	۷	۲۷۶۹۶	۳۹۵۵۵۷,۱
کارآفرینی	۲۱۹۴۴	۱۸۵۷۸۰	۷۴۶,۶
تسهیلات متقاضی یارانه	۰	۰	۰
مجموع تسهیلات	۱۰۵۵۰۳	۷۱۷۲۳۶	۵۷۹,۸

مأخذ: گزارش عملکرد سالانه وزارت صمت ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ و محاسبات تحقیق.

مطابق جدول (۶-۱۱)، عمده افزایش چشمگیر تسهیلات مصوب این صندوق مربوط به تسهیلات برای سرمایه در گردش، ضمانت‌نامه و تسهیلات جهت ساخت شناور به ترتیب با رشد ۹۸۹۹۰۰، ۳۹۵۵۵۷,۱ و ۱۲۳۲۹,۵ درصدی بوده است. ضمن آنکه تسهیلات برای کارآفرینی و تعمیرات شناور با رشد ۷۴۶,۶ و ۶۳,۵ درصدی همراه بوده است. با این حال در سال ۱۳۹۸ تسهیلاتی جهت تجهیزات و زیرساخت پرداخت نشد و همچنین در این سال همانند سال ۱۳۹۷ این صندوق هیچگونه یارانه سود تسهیلات پرداخت نکرده است.

صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی

بر اساس عملکرد صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی، در سال ۱۳۹۸ ارزش بیمه‌نامه‌های صادره صندوق به ۳۵۰۰ میلیارد ریال می‌رسد که در قیاس با مقدار ۱۱ ماهه سال ۱۳۹۷ (حدود ۶۵۸/۲ میلیارد ریال) بیش از ۴ برابر رشد داشته است. عمده شرکت‌های بهره‌مند از اعتبارات این صندوق در سال ۱۳۹۸ شامل شرکت افق توسعه معادن خاورمیانه به منظور تولید مس به روش تانک لیچینگ و هیپ لیچینگ؛ کارخانه مس تخت گنبد سیرجان جهت افزایش ظرفیت کارخانه خود جهت تولید کنستانتره ۲۵ درصدی؛ کارخانه سنگ آهن آفتاب جهت نصب و راه‌اندازی تجهیزات موردنیاز برای تولید کنستانتره آهن بوده است. از دیگر شرکت‌ها و فعالیت‌های بهره‌مند از تسهیلات صندوق می‌توان

به شرکت سامان کاوش طبس، شرکت معدن جو، شرکت تکافر سپاهان، دو عملیات اکتشافی جدید در زمینه اکتشاف در استان گلستان، دو پروژه فرآوری آهن استان هرمزگان و شرکت ذوب آهن جنوب شرق ایران و دو معدن سرب و روی در اصفهان خراسان جنوبی اشاره کرد.^۱ علاوه بر این، طبق اعلام مدیرعامل صندوق بیمه سرمایه گذاری فعالیت های معدنی، این سازمان در سال ۱۳۹۸ سرمایه خود را از ۱۴۳ میلیارد به ۳۵۰ میلیارد تومان رسانده است.^۲

۶-۱-۴. عملکرد ماده ۸ قانون هدفمند کردن یارانه ها

مطابق ماده ۸ قانون هدفمند کردن یارانه ها، دولت مکلف شده بود، ۳۰ درصد از خالص وجوه حاصل از اجرای این قانون را برای پرداخت کمک های بلاعوض، یارانه سود تسهیلات و وجوه اداره شده برای اجرای مواردی از جمله حمایت از تولیدکنندگان بخش کشاورزی و صنعتی اختصاص دهد. در این ارتباط در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ (ردیف ۲۲ جدول مربوط به بند الف تبصره ۱۴) منابع مالی در نظر گرفته شده در ارتباط با اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها برای حمایت از بخش تولید و اشتغال در کنار مواردی همچون اجرای سایر اهداف مندرج در ماده (۳۹) قانون برنامه پنجساله ششم توسعه، بند «الف» تبصره (۱۸) قانون هدفمند کردن یارانه ها، حق بیمه سهم دولت اقشار خاص از جمله رانندگان حمل و نقل درون و برون شهری، تأمین ۲۰ درصد کمک به رزمندگان معسر و کسری هزینه درمان تکمیلی جانبازان و ایثارگران، پوشش بیمه اقشار خاص (قالیبافان، زنان سرپرست خانوار) و افزایش سرمایه و منابع صندوق کارآفرینی امید و اجرای قانون جامع حمایت از معلولین مجموعاً ۲۱,۱ هزار میلیارد ریال بوده است (این رقم برای سال ۱۳۹۷ معادل ۵۰ هزار میلیارد ریال بود). با این حال، عملکردی از این محل گزارش نشده است. شایان ذکر است که به رغم لحاظ رقم ۵۰ هزار میلیارد ریالی در قانون بودجه برای سال ۱۳۹۷، عملکرد سال مذکور حاکی از آن است که هیچ گونه منابع مالی از این محل به تولید و بخش صنعت و معدن اختصاص نیافت.^۳

<http://www.felezatonline.ir/News-12883/%D8%B9%D9%85%D9%84%DA%A9%D8%B1%D8%AF-%D8%B5%D9%86%D8%AF%D9%88%D9%82-%D8%A8%DB%8C%D9%85%D9%87-%D8%B3%D8%B1%D9%85%D8%A7%DB%8C%D9%87%E2%80%8C%DA%AF%D8%B0%D8%A7%D8%B1%DB%8C-%D9%81%D8%B9%D8%A7%D9%84%DB%8C%D8%AA%E2%80%8C%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D8%B9%D8%AF%D9%86%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%B3%D8%A7%D9%84-98/?id=12883>

^۱<https://khabarban.com/a/27376081>

^۲<http://www.ibena.ir/news/109175/>

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۱۹۲	تاریخ: ۱۳۹۹ ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۶-۱-۵. تأمین مالی از بازار سرمایه

۶-۱-۵-۱. تأمین مالی بازار سرمایه به تفکیک روش‌ها

تأمین مالی از بازار سرمایه به‌طور معمول به طرق افزایش سرمایه، عرضه اولیه سهام شرکت‌ها در بورس و فرابورس، انتشار انواع ابزارهای تأمین مالی و تأسیس شرکت‌های سهامی عام زیر انجام می‌شود. جدول (۶-۱۲) تأمین مالی در بازار سرمایه کشور را طی دوره ۹۸-۱۳۹۷ به تفکیک چهار روش مذکور نشان می‌دهد.

جدول (۶-۱۲). میزان تأمین مالی از طریق بازار سرمایه به تفکیک روش‌ها طی دوره ۹۷-۱۳۹۱ (هزار میلیارد ریال-درصد)

تغییرات	۱۳۹۸	۱۳۹۷	شرح*
۶۶,۷	۲	۱,۲	۱- تأسیس شرکت‌های سهامی عام
-	۰,۱	۰,۱	سهام (درصد)
۶۳,۱	۱۰۹۷,۳	۶۲۷,۶	۲- افزایش سرمایه**
-	۵۰,۸	۵۳,۷	سهام (درصد)
۱۷۴,۶	۵۳	۱۹,۳	۳- عرضه اولیه سهام شرکت‌ها در بورس و فرابورس
-	۲,۵	۱,۷	سهام (درصد)
۹۷,۶	۱۰۰۶,۷	۵۲۱,۲	۴- انتشار انواع ابزارهای تأمین مالی
-	۴۶,۶	۴۴,۶	سهام (درصد)
۸۴,۶	۲۱۵۹,۱	۱۱۶۹,۳	کل تأمین مالی

مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار.

*تأمین مالی در بازار سرمایه مربوط به بازار اولیه و ثانویه است و تأمین مالی نهادهای مالی (افزایش ارزش صندوق‌ها و سایر نهادهای مالی) در آن لحاظ نشده است.

**افزایش سرمایه از محل بدون تجدید ارزیابی برای سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به ترتیب ۲۵۴,۷ و ۴۱۷,۷ هزار میلیارد ریال بود همچنین افزایش سرمایه از محل تجدید ارزیابی برای سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به ترتیب ۳۷۲,۹ و ۶۷۹,۶ هزار میلیارد ریال بود.

حجم تأمین مالی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ به میزان ۸۴,۶ درصد رشد داشته که سهم قابل توجه آن مربوط به افزایش سرمایه و انتشار انواع ابزارهای تأمین مالی بوده است. افزایش سرمایه در سال ۱۳۹۸ با رشد بیش از ۶۳,۱ درصد سهمی معادل ۵۰,۸ درصد از کل تأمین مالی در بازار سرمایه را به خود اختصاص داد که این امر تا حد زیادی به تغییرات نرخ ارز و آثار آن بر ارزش دارایی‌های بنگاه‌ها مرتبط بوده که در قالب افزایش سرمایه منعکس شده و لزوماً منابع مالی جدیدی وارد حوزه صنعت و معدن نشده است. در واقع از کل میزان افزایش صورت گرفته در سال ۱۳۹۸ بیش از نیمی از آن (معادل ۶۷۹,۶

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۹۳	تاریخ: ۱۳۹۹	

هزار میلیارد ریال) مربوط به افزایش سرمایه از محل تجدید ارزیابی بوده و عملاً نقدینگی جدیدی وارد بخش حقیقی اقتصاد نشده است. رتبه دوم در تأمین مالی بازار سرمایه در سال ۱۳۹۸ به انتشار انواع ابزارهای مالی اختصاص داشته است که سهمی معادل ۴۶,۶ درصدی از کل تأمین مالی بازار سرمایه را در اختیار دارد. با این حال، بخش قابل توجهی از این ابزارها مربوط به تأمین مالی حوزه تولید و حوزه‌های صنعتی و معدنی نیست و به تأمین مالی فعالیت‌های دولت مرتبط است. در واقع در سال ۱۳۹۸ عمده تأمین مالی در بازار بدهی مربوط به دولت با سهم ۸۲,۲ درصد با محوریت اسناد خزانه بوده و پس از آن اوراق بدهی شرکتی و شهرداری‌ها به ترتیب با سهم ۱۳,۹ و ۳,۹ درصدی در جایگاه بعدی قرار داشتند. برآوردها نشان می‌دهد سهم بخش صنعت و معدن از کل تأمین مالی بازار سرمایه در سال ۱۳۹۸ حدود ۱۰۹۶,۹ هزار میلیارد ریال بوده است (حدود ۵۰,۸ درصد از کل تأمین مالی). شیوه برآورد به شرح زیر است:

- صنایع بخش صنعت و معدن به طور متوسط در سال ۱۳۹۸ سهم ۸۳ درصدی درصدی از مجموع ارزش بازار سهام بورس و فرابورس را در اختیار داشتند.^۱ با فرض اینکه افزایش سرمایه متناسب با ارزش بازاری صورت گرفته، می‌توان بیان کرد سهم بخش صنعت از میزان افزایش سرمایه معادل ۹۱۰,۷ هزار میلیارد ریال بوده است.

- از طرفی با فرض اینکه ۱۳,۹ درصد از اوراق بدهی منتشره مربوط به اوراق بدهی شرکتی باشد می‌توان بیان کرد ۱۳۹,۹ هزار میلیارد ریال از اوراق منتشره جهت تأمین مالی بخش صنعت و معدن اختصاص یافت. علاوه بر این از ۳۰ هزار میلیارد ریال عرضه اولیه صورت گرفته در بورس، سهم شرکت‌های صنعتی و معدنی حدود ۲۳,۳ هزار میلیارد ریال بوده، ضمن اینکه کل عرضه اولیه صورت گرفته در فرابورس (۲۳ هزار میلیارد ریال) نیز مربوط به بخش صنعت و معدن بوده است. بنابراین تأمین مالی بخش صنعت و معدن از محل عرضه اولیه در بازار سرمایه کشور در سال ۱۳۹۸ حدود ۴۶,۳ هزار میلیارد ریال بوده است.

۶-۱-۶. اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای بودجه

به رغم آنکه اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای دولت در دوره ۱۳۹۷-۱۳۹۰ روند افزایشی داشته است؛ با این حال این مقدار در سال ۱۳۹۸ در قیاس با سال ۱۳۹۷ اندکی با کاهش همراه بود (کاهش از ۴۶۹,۵ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۷ به ۴۶۰ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸). از طرفی عملکرد بودجه‌ای بخش صنعت و معدن در این دوره به‌طور متوسط دارای روند کاهشی بوده است و به‌رغم آنکه در دوره ۹۸-۱۳۹۶ به‌طور متوسط سالانه بیش از ۴۰ هزار میلیارد تومان به اعتبارات طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای دولت اختصاص یافته است، بخش صنعت و معدن سهم چندانی از این اعتبارات را در اختیار نداشته است (سهم کمتر از ۱ درصد).

^۱ در سال ۱۳۹۸ سهم شرکت‌های صنعتی و معدنی از ارزش بازاری بورس و فرابورس به ترتیب ۸۴ و ۸۱ درصد بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۹۴	تاریخ: ۱۳۹۹	

جدول (۶-۱۳). اعتبارات طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای دولت در تأمین مالی (هزار میلیارد ریال - درصد)

سال	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
کل تملک دارایی‌های سرمایه‌ای	۲۸۹,۰	۱۵۲,۲	۲۲۰,۱	۲۹۹,۵	۲۷۲,۰	۳۸۶,۶	۴۴۱,۸	۴۶۹,۵	۴۶۰
بخش صنعت و معدن	۵,۷	۰,۷	۲,۸	۲,۲	۱,۳	۱,۸	۷,۲	۱	*۱
سهم از کل (درصد)	۲,۰	۰,۵	۱,۳	۰,۷	۰,۵	۰,۳	۰,۵	۰,۲	۰,۲

مأخذ: قوانین بودجه سال ۱۳۹۸-۱۳۹۰ کل کشور و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و مرکز پژوهش‌های مجلس.

* به دلیل عدم اطلاع از آمار مربوط به بخش صنعت و معدن از اطلاعات عملکردی سال ۱۳۹۷ استفاده شده است.

۶-۱-۷. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

جدول زیر وضعیت سرمایه‌گذاری خارجی در ایران (با لحاظ بخش نفت) را بر اساس آمارهای آنکتاب (کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل) طی دوره ۹۸-۱۳۹۰ نشان می‌دهد.

جدول (۶-۱۴). روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۰ (میلیون دلار)

سال	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
مبلغ	۴۲۲۷	۴۶۶۲	۳۰۵۰	۲۱۰۵	۲۰۵۰	۳۳۷۲	۵۰۱۹	۲۳۷۳	۱۵۰۸
تغییرات (درصد)	-	۱۰,۳	-۳۴,۶	-۳۱	-۲,۶	۶۴,۵	۴۸,۸	-۵۲,۷	-۳۶,۵

مأخذ: گزارش بین‌المللی سرمایه‌گذاری آنکتاب، ۲۰۱۹.

با توجه به جدول، جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ایران از سال ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴ روندی نزولی داشته به طوری که از رقم حدود ۴,۷ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۱ به حدود ۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۴ کاهش یافت. کاهش سرمایه‌گذاری خارجی در این دوره زمانی عمدتاً ناشی از پیامدهای اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه اقتصاد ایران است. در ادامه با توجه به توافق برجام، میزان سرمایه‌گذاری خارجی روند افزایشی داشت؛ به طوری که از حدود ۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۴ به ۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ رسید. در ادامه با توجه به افزایش مخاطرات ناشی از خروج آمریکا از برجام میزان سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۹۸ همانند سال ۱۳۹۷ روند کاهشی به خود گرفت و از ۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ به حدود ۲,۴ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۷ و ۱,۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۸ کاهش یافت.

با توجه به اینکه اطلاعات مربوط به منابع جذب‌شده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در حوزه صنعت و معدن در دسترس نیست، جدول (۶-۱۵) اطلاعات روند سرمایه‌گذاری خارجی مصوب بخش صنعت و معدن در دوره ۹۸-۱۳۹۰ را نشان می‌دهد.

۱ با توجه به عدم دسترسی به برخی از اطلاعات، رقم گزارش شده رقم مصوب است ضمن آنکه اعتبارات مربوط به طرح‌های مشارکت عمومی خصوصی در آن لحاظ نشده است.

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۱۹۵

جدول (۶- ۱۵). سرمایه‌گذاری خارجی مصوب کل بخش‌های اقتصادی طی دوره ۹۸-۱۳۹۰ (میلیون دلار - درصد)^۱

سال	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
مصوب بخش صنعت، معدن و تجارت	۱۳۷۲	۲۴۸۵	۱۱۰۲	۷۰۶	۱۷۸۱	۱۹۲۳	۳۴۹۷	۱۱۰۳	۸۵۴,۷

مأخذ: گزارش عملکرد سالانه وزارت صنعت، معدن و تجارت (۱۳۹۸) و سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران.

مطابق جدول (۶- ۱۵)، میزان سرمایه‌گذاری خارجی مصوب بخش صنعت در ادامه کاهش خود در سال ۱۳۹۷ در سال ۱۳۹۸ نیز کاهش یافت به طوری از میزان ۱,۱ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۷ به مقدار ۰,۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۸ کاهش یافته و رشد منفی ۲۲,۵ درصد را تجربه کرده است. مطابق شواهد در سال ۱۳۹۸ مجموع ۸۲ طرح سرمایه‌گذاری خارجی به ارزش ۸۵۴,۷ میلیون دلار در بخش صنعت، معدن و تجارت به تصویب رسیده است.

با توجه به موارد مطرح‌شده جدول (۶- ۱۶) سهم تأمین مالی بخش صنعت و معدن از منابع مالی مختلف در سال ۱۳۹۸ را نشان می‌دهد.

جدول (۶- ۱۶). سهم تأمین مالی بخش صنعت و معدن از منابع مالی مختلف در سال ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال - میلیون دلار - درصد)

۱۳۹۸		۱۳۹۷		شرح		
سهم (درصد)	میزان تأمین مالی بخش صنعت و معدن	کل تأمین مالی	سهم (درصد)	میزان تأمین مالی بخش صنعت و معدن	کل تأمین مالی	منابع تأمین مالی
۳۲,۵	۳۱۷۲,۳	۹۷۴۹,۹	۲۷	۲۰۸۹,۳	۷۷۳۷,۳	۱ نظام بانکی
۱۰۰	۱۷۳,۱	۱۷۳,۱	۱۰۰	۱۲۷,۲	۱۲۷,۲	۲ بانک صنعت و معدن*
			عدم دسترسی	عدم دسترسی	عدم دسترسی	۳ صندوق توسعه ملی
۷۷,۷	۱۵,۷	۲۰,۲	۵۳,۱	۴۱,۸	۷۸,۷	- صندوق توسعه ملی (تسهیلات ریالی)
عدم دسترسی	عدم دسترسی	۲۰۱۸	۱۸,۹	۷۶۴	۴۰۴۷	- صندوق توسعه ملی (تسهیلات ارزی)**
عدم دسترسی	عدم دسترسی	۳۳۵,۸	عدم دسترسی	عدم دسترسی	۲۳۲,۸	۴ تأمین مالی SMEها و طرح رونق تولید
بدون عملکرد	بدون عملکرد	بدون عملکرد	۱۷	۱۲,۳	۷۳,۲	۵ قانون توسعه پایدار
۱۰۰	۷۱۸	۷۱۸	۱۰۰	۱۰۶,۱	۱۰۶,۱	۶ صندوق‌های ضمانتی***
۱۰۰	۷۱۷,۲	۷۱۷,۲	۱۰۰	۱۰۵,۵	۱۰۵,۵	صندوق توسعه صنایع دریایی
۱۰۰	۰,۸	۰,۸	۱۰۰	۰,۶	۰,۶	صندوق حمایت از تحقیق و توسعه صنایع الکترونیک (صحا)

۱. با توجه به اینکه اطلاعات مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی جذب شده برای دوره مذکور در دسترس نبوده از اطلاعات مصوب استفاده شده است.

۷	ماده ۸ قانون هدفمندی یارانه‌ها	عدم دسترسی	بدون عملکرد	بدون عملکرد	عدم دسترسی	عدم دسترسی	عدم دسترسی
۸	بازار سرمایه****	۱۱۶۹,۳	۵۷۰,۸	۵۶,۵	۲۱۵۹,۱	۱۰۹۶,۹	۵۰,۸
۹	تملك دارایی‌های سرمایه‌ای	۴۶۹,۵	۱۳	۰,۴	۴۶۰	عدم دسترسی	عدم دسترسی
۱۰	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۲۵۵,۸	عدم دسترسی	عدم دسترسی	۱۹۴,۸	عدم دسترسی	عدم دسترسی

* فرض بر این است که کل تسهیلات بانک صنعت و معدن به فعالیت‌های صنعتی و معدنی اعطا شده است.

** مابقی تسهیلات به بخش‌های حمل‌ونقل، پتروشیمی بالادست، پالایشگاه، نیروگاه، نفت و گاز بالادست، نفت و گاز پایین‌دست و سایر بخش‌ها به ترتیب به میزان ۶۰۷، ۱۲۰، ۹۴۸، ۵۹۸، ۷۹۲، ۵ و ۲۱۲ میلیون دلار اعطا گردید.

*** فرض بر این است که تسهیلات صندوق‌های ضمانتی به فعالیت‌های صنعتی و معدنی اعطا شده است.

**** توجه شود مجموع تأمین مالی بخش صنعت و معدن در بازار سرمایه برای سال ۱۳۹۷ بر اساس تأمین مالی در سه بازار بورس، فرابورس و بورس کالا برآورد شده در حالیکه برای سال ۱۳۹۸ بر اساس روش‌های تأمین مالی برآورد شده است.

با توجه به موارد مطرح شده می‌توان جمع‌بندی از وضعیت تأمین مالی بخش صنعت و معدن از بازارهای مختلف مالی در سالیان اخیر به‌ویژه سال ۱۳۹۸ را به شرح زیر ارائه کرد.

۱- بخش صنعت و معدن با توجه به آنکه بازدهی نسبتاً کمتری در قیاس با فعالیت‌های غیرمولد و غیرصنعتی داشته و نیز سرمایه‌گذاری صنعتی در بلندمدت به نتیجه می‌رسد، عمدتاً در دسترسی به تسهیلات و منابع بانکی در قیاس با سایر بخش‌ها با محدودیت بیشتری روبرو بوده است؛ به‌طوری‌سهم این بخش از مانده تسهیلات نظام بانکی در طی سالیان اخیر کاهش یافته است. درواقع سهم مانده تسهیلات مربوط به بازرگانی داخلی، خدمات و متفرقه از ۱۷,۲ در سال ۱۳۸۰ به حدود ۵۰ درصد در سال ۱۳۹۸ افزایش داشته؛ درحالی‌که سهم بخش‌های مولد کشور نظیر کشاورزی و صنعت و معدن به مرور زمان کاهش یافت. این بدان معنی است که بخش مالی کشور بیشتر در خدمت بخش‌های غیرمولد بوده و حمایت خود را از بخش حقیقی مولد کمتر کرده است؛ یا می‌توان بیان کرد بخش‌های مولد و اشتغال‌زای کشور نظیر بخش کشاورزی و صنعت و معدن جذابیت لازم را در قیاس با سایر بخش‌ها در جذب منابع بانکی از دست داده‌اند و این امر احتمال بزرگ‌تر شدن بخش غیرمولد اقتصاد (با اشتغال‌زایی و ارزش‌افزوده پایین)، صنعت زدایی، افزایش بیکاری و درنهایت نابرابری‌های اجتماعی را افزایش خواهد داد.

۲- با توجه به تغییرات و رشد بالای شاخص قیمت بازارهای مالی در سالیان اخیر به‌خصوص ناشی از شوک‌های ارزی و حباب‌های قیمتی (به ویژه در بازار سرمایه)، انگیزه کافی برای تخصیص و هدایت نقدینگی به بخش سرمایه‌گذاری‌های مولد بخش صنعت و معدن وجود ندارد. بررسی‌های صورت گرفته مربوط به رتبه بازدهی بازارهای اقتصادی در میان ۵ بازار مختلف شامل بازار سکه و طلا، ارز، مسکن، بازار سرمایه (شاخص بورس) و سپرده رسمی بانکی برای دوره ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که در میان آن‌ها

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۱۹۷

بازار بورس با ثبت رشد حدود ۲۷ برابر بیشترین بازدهی را برای سرمایه‌گذاران به همراه داشته است و بعد از آن بازار ارز (دلار) با رشد ۱۷ برابری دومین بازار پربازده برای سرمایه‌گذاران طی ده سال اخیر بوده است؛ شاخص طلا و مسکن با افزایش ۱۳ و ۷ برابری به ترتیب در رتبه‌های سوم و چهارم قرار گرفته‌اند؛ کم بازده‌ترین بازار در میان ۵ بازار یاد شده برای سرمایه‌گذاران در یک سال گذشته بازار سپرده رسمی بانکی بوده است که افزایش ۴ برابری را برای سپرده‌گذاران به همراه داشته است.^۱ بازدهی بازارهای مالی طی دوره ۱۰ ساله منتهی به سال ۱۳۹۸ در حالی به صورت فوق رقم خورده که بخش قابل توجهی از نسبت‌های بازدهی شرکت‌های بورسی زیرمجموعه بخش صنعت و معدن چندان مناسب نبوده است.

۳- ترکیب بهره‌مندی بنگاه‌های صنعتی و معدنی از منابع مالی و به‌ویژه بانکی نشان می‌دهد که اولویت تأمین مالی صنایع بزرگ در بخش صنعت و معدن، محرومیت نسبی صنایع کوچک و متوسط از منابع اعتباری را به دنبال داشته است. به‌رغم آنکه در سال ۱۳۹۸ در راستای سیاست اقتصاد مقاومتی حدود ۳۳۵٫۸ هزار میلیارد ریال تسهیلات به واحدهای کوچک و متوسط اعطا شد با این حال سهم آن از کل تسهیلات بانکی و تسهیلات بخش صنعت و معدن در این سال به ترتیب حدود ۳٫۴ و ۱۰٫۶ درصد بوده است. تأمین وثایق مورد نیاز برای اخذ تسهیلات و نیز فقدان برخورداری از نظام رتبه‌بندی اعتباری مشتریان از مهم‌ترین محدودیت‌های تأمین منابع مالی بانکی صنایع کوچک و متوسط است.

۴- در خصوص منابع غیربانکی نیز ظرفیت بازار سرمایه، بودجه دولت و صندوق‌های حمایتی دولتی (مهم‌ترین آن‌ها شامل صندوق ضمانت صادرات ایران، صندوق حمایت از تحقیق و توسعه صنایع الکترونیک، صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران و صندوق بیمه سرمایه‌گذاری فعالیت‌های معدنی) نسبتاً محدود است. اگرچه راه‌اندازی بازار صنایع کوچک و متوسط در فرابورس و گواهی سپرده کالایی در بورس کالا ظرفیت‌های جدیدی است که می‌تواند در تأمین مالی SMEها به کار گرفته شود؛ با این حال به سبب اندک بودن ارزش تولیدات این صنایع و به تبع آن ارزش پایین گواهی سپرده، بیشتر بانک‌ها از پذیرش گواهی سپرده به عنوان وثیقه خودداری می‌کنند.

۵- در بازار سرمایه نیز تأمین مالی بخش صنعت و معدن عمدتاً به صورت افزایش سرمایه انجام می‌شود که مختص شرکت‌های پذیرفته‌شده بزرگ در بورس و فرابورس است. با این حال، افزایش سرمایه شرکت‌ها عمدتاً ناشی از افزایش ارزش دارایی‌های آن‌ها در پی افزایش نرخ ارز بوده و عملاً منابع جدید قابل توجهی جهت تأمین مالی اضافه نشده است. در این بازار نیز امکان بهره‌مندی از ابزارهای مالی نوین به سبب فقدان سیستم رتبه‌بندی اعتباری شرکت‌ها و نهادهای اقتصادی با محدودیت روبرو

<https://codeboursi.ir/blog/%D9%85%D9%82%D8%A7%DB%8C%D8%B3%D9%87-%D8%A8%D8%A7%D8%B2%D8%AF%D9%87%DB%8C-%D8%A8%D8%A7%D8%B2%D8%A7%D8%B1%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D8%AE%D8%AA%D9%84%D9%81-%D8%B3%D8%A7%D9%84-98/>

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۹۸	تاریخ: ۱۳۹۹	

است. در بازار بدهی نیز عمده اوراق مربوط به دولت و نهادهای شبه دولتی است و بهره‌گیری از اوراق شرکتی و سایر اوراق بهادار محدود است.

۵- حجم سایر منابع تأمین مالی بخش صنعت و معدن همچون منابع دولتی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نسبتاً محدود بوده است. بودجه دولت بیشتر در قالب کمک‌های فنی و اعتباری به ارتقای تولیدات صنعتی پرداخته که کمتر در ارتباط با توسعه رقابت‌پذیری صنعتی قرار داشته است. علاوه بر این، به‌رغم جذابیت بخش صنعت و معدن در پذیرش سرمایه خارجی در سالیان اخیر، عمده سرمایه خارجی معطوف به معدودی صنایع منبع محور مشتمل بر صنایع تجهیزات حمل‌ونقل و خودروسازی، صنایع شیمیایی و فرآورده‌های نفتی، لاستیک و پلاستیک و صنایع فلزات اساسی بوده که پس از لغو برجام به نظر نمی‌رسد که بخش صنعت و معدن از این منابع بهره‌مند شده باشند.

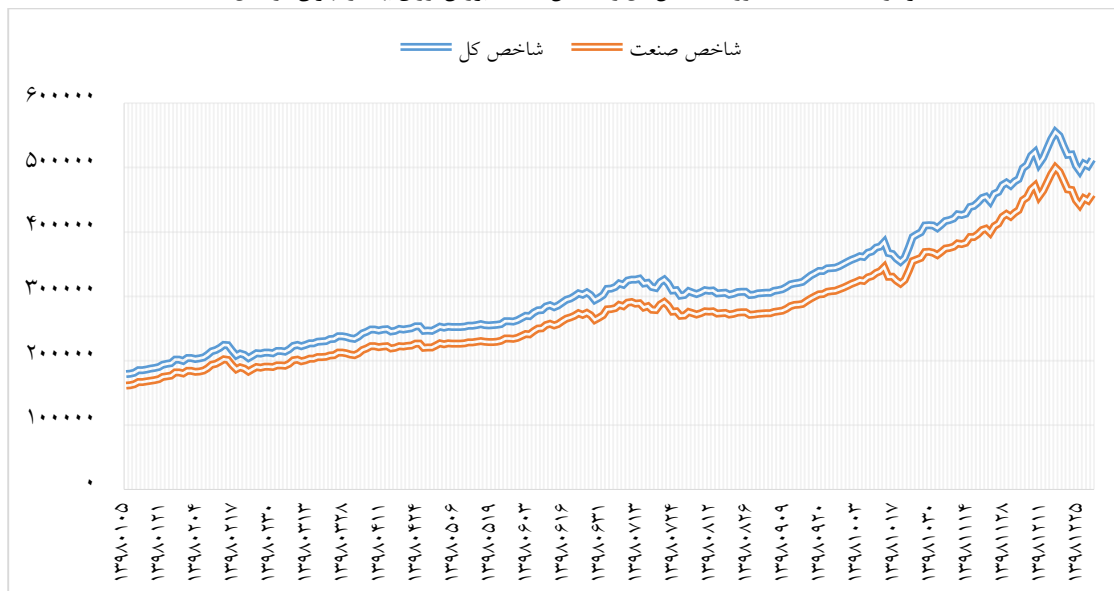
۲-۶. پویایی‌های بخش صنعت و معدن در بازار سرمایه

۲-۶-۱. عملکرد بخش صنعت و معدن در بورس اوراق بهادار

۲-۶-۱-۱. شاخص قیمت صنعت در بورس اوراق بهادار

شاخص قیمت صنعت در سال ۱۳۹۸ در قیاس با سال قبل با افزایش ۱۸۳,۵ درصدی همراه بود؛ به‌طوری‌که از رقم ۱۶۱۵۴۴ واحدی در اوایل سال ۱۳۹۸، به سطح ۴۵۸۰۳۲ واحدی در پایان این سال رسید. همچنین شاخص کل بورس اوراق بهادار در پایان اسفند سال ۱۳۹۸ به ۵۱۲۹۰۰ واحد رسید که در مقایسه با ابتدای سال رشد قیمت ۱۸۶,۲ درصدی را تجربه کرد (نمودار ۶-۳).

نمودار (۶-۳). مقایسه روند شاخص کل و شاخص صنعت بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۹۷

مأخذ: سازمان بورس اوراق بهادار تهران.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۱۹۹	تاریخ: ۱۳۹۹		

مطابق نمودار (۶-۳) و نیز بررسی روند شاخص بورس در سال ۱۳۹۷ ملاحظه می گردد که رونق بورس در برای سال ۱۳۹۸ نیز تکرار شد. افزایش شاخص بورس در ۶ ماهه اول سال همانند روند افزایشی آن در سال ۱۳۹۷ عمدتاً مربوط به تضعیف شدید ارزش ریال و رشد سه برابری نرخ ارز و به تبع آن جهش سودآوری ریالی شرکت‌ها بوده است. رشد شاخص در ۶ ماهه دوم سال ۱۳۹۸ همگام با رکود سایر بازارهای موازی و ورود سیل نقدینگی از سوی سرمایه گذاران تازه وارد بوده است. در واقع در سال ۱۳۹۸ در مجموع ۸۲۲ هزار سهامدار جدید وارد بورس شده‌اند که با اضافه شدن این تعداد سهامدار، جمعیت کل سهامداران بورس به ۱۱ میلیون و ۶۵۵ هزار نفر رسیده است. ضمن اینکه در اواخر سال ۱۳۹۸ به یکباره تعداد سهامداران تازه وارد ۲,۵ برابر افزایش یافته و از ۶۸ هزار نفر در دی ماه به ۱۵۴ هزار نفر در بهمن ماه و ۱۷۲ هزار نفر در اسفند ماه رسیده که همزمان با اعلام واگذاری سهام شرکت‌های دولتی نظیر شستا در بورس بوده است.

۶-۲-۱-۲. بررسی ارزش معاملات و ارزش بازاری صنایع بورسی

جدول (۶-۱۷) ارزش بازار بورس را به تفکیک صنایع کلیدی در سال ۱۳۹۸ در قیاس با سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، ارزش بازاری بورس در سال ۱۳۹۸ معادل ۳.۱۷۴ درصد رشد داشته و بررسی سهم صنایع از ارزش کل بازار بورس در سال ۱۳۹۸ مؤید آن است که «محصولات شیمیایی» در حدود ۲۲ درصد از کل ارزش بازاری بورس تهران را تشکیل می‌دهند. پس از این صنعت، دو صنعت «فلزات اساسی» و «استخراج کانه‌های فلزی» به ترتیب با سهم ۱۴,۴ و ۷,۹ درصد در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. درواقع سه صنعت مهم بورسی در این سال شامل محصولات شیمیایی، ساخت فلزات اساسی و استخراج کانه‌های فلزی بودند که مجموعاً ۳.۴۴ درصد از ارزش بازاری را به خود اختصاص دادند و به ترتیب رشد ۱۵۶,۶، ۱۳۷,۲ و ۱۱۵,۱ درصدی را در مقایسه با سال ۱۳۹۷ تجربه کردند.

جدول (۶-۱۷). ارزش بازار به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ (هزار میلیارد ریال - درصد)

شرح	۱۳۹۷		۱۳۹۸		تغییرات سال ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷ (درصد)
	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	سهم (درصد)	
محصولات شیمیایی	۱۶۰۴,۴	۲۳,۵	۴۱۱۶,۳	۲۲	۱۵۶,۶
فلزات اساسی	۱۱۳۶,۳	۱۶,۶	۲۶۹۵,۲	۱۴,۴	۱۳۷,۲
استخراج کانه‌های فلزی	۶۸۵,۷	۱۰	۱۴۷۴,۹	۷,۹	۱۱۵,۱
بانک و مؤسسات اعتباری	۴۴۳,۷	۷,۱	۱۲۶۱,۲	۶,۷	۱۸۴,۲
فرآورده‌های نفتی	۶۶۶,۲	۹,۸	۱۲۵۰,۲	۶,۶	۸۷,۷

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۰۰

شرکت‌های چندرشته‌ای صنعتی	۳۸۱,۳	۵,۶	۹۵۱,۱	۵,۱	۱۴۹,۴
مواد و محصولات دارویی	۱۸۵,۶	۲,۷	۹۲۹,۳	۵	۴۰۰,۷
مخابرات	۳۱۱,۲	۴,۶	۷۶۵,۱	۴,۱	۱۴۵,۹
خودرو و ساخت قطعات	۱۷۰,۴	۲,۵	۶۷۷,۷	۳,۶	۲۹۷,۷
سیمان، آهک و گچ	۸۱,۵	۱,۲	۴۲۹,۳	۲,۳	۴۲۶,۷
رایانه و فعالیت‌های وابسته	۲۰۲,۶	۳	۴۰۹	۲,۲	۱۰۱,۹
سایر صنایع	۹۵۹,۹	۱۳,۴	۳۷۷۲,۴	۲۰,۱	۲۹۳
ارزش کل بازاری	۶۸۲۸,۸	۱۰۰	۱۸۷۳۱,۷	۱۰۰	۱۷۴,۳

مأخذ: بورس اوراق بهادار تهران.

بر اساس اطلاعات بورس اوراق بهادار تهران، ارزش معاملات این بازار در سال ۱۳۹۸ بالغ بر ۵۱۲۶,۴ هزار میلیارد ریال بوده که در قیاس با سال ۱۳۹۷ رشد ۲۱۹ درصدی را تجربه کرده است. از رقم مذکور، سهم عمده آن ۹۱,۲ درصد) یعنی رقمی معادل ۴۶۷۳,۷ هزار میلیارد ریال مربوط به معاملات بازار سهام بوده است. پس از آن بازارهای صندوق‌های قابل مبادله، اوراق بدهی و بازار مشتقه به ترتیب با سهم‌های ۶,۷، ۲ و ۰,۱ درصدی از ارزش معاملات بورس در جایگاه بعدی قرار گرفتند. جدول (۶-۱۸) ارزش معاملات بازار بورس اوراق بهادار تهران به تفکیک صنایع را در سال ۱۳۹۸ در قیاس با سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد.

جدول (۶-۱۸). ارزش معاملات بورس اوراق بهادار تهران به تفکیک صنایع در سال ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال-درصد)

تغییرات (درصد)	۱۳۹۸		۱۳۹۷		شرح
	سهم (درصد)	ارزش معاملات	سهم (درصد)	ارزش معاملات	
۱۱۲,۱	۱۱,۶	۵۴۳,۳	۱۸,۲	۲۵۶,۱	محصولات شیمیایی
۳۸۶,۴	۱۱,۱	۵۲۰,۹	۷,۶	۱۰۷,۱	خودرو و ساخت قطعات
۱۲۰,۲	۱۰,۵	۴۸۹,۲	۱۵,۸	۲۲۲,۲	فلزات اساسی
۱۶۰,۱	۹,۱	۴۲۷,۱	۱۱,۷	۱۶۴,۲	بانک، مؤسسات اعتباری
۱۲۶۶,۸	۵,۵	۲۵۵,۶	۱,۳	۱۸,۷	مواد و محصولات دارویی
۷۰,۵	۴,۹	۲۲۹,۱	۹,۵	۱۳۴,۴	فرآورده‌های نفتی
۱۵۱,۳	۴,۱	۲۰۶,۲	۵,۸	۸۲,۰۴	استخراج کانه‌های فلزی
۱۰۰۶,۱	۴,۳	۱۹۹,۱	۱,۲	۱۸	سیمان، آهک و گچ
۱۱۰۰	۳,۹	۱۸۱,۲	۱,۱	۱۵,۱	محصولات غذایی
۳۸۲,۵	۳,۵	۱۶۵,۴	۲,۷	۳۸,۶	سرمایه‌گذاری

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		 مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۰۱	تاریخ: ۱۳۹۹		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار

سایر صنایع	۲۸۴,۹	۲۱,۱	۱۴۵۶,۶	۳۱,۵	۴۱۱,۳
کل بازار	۱۴۰۷,۴	۱۰۰	۴۶۷۳,۷	۱۰۰	۲۳۲,۱

مأخذ: بورس اوراق بهادار تهران.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، ارزش معاملات بازار سهام بورس در سال ۱۳۹۸ با رشد قابل ملاحظه ۲۳۲,۱ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۷ مواجه شد که عمدتاً به سبب رشد ارزش معاملاتی سهام محصولات دارویی، محصولات غذایی و سیمان، آهک و گچ به ترتیب به میزان ۱۲۶۶,۸، ۱۱۰۰ و ۱۰۰۶,۱ درصد بوده است. مطابق جدول (۶-۱۸)، در سال ۱۳۹۸ پنج صنعت محصولات شیمیایی، خودرو و ساخت قطعات، فلزات اساسی، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری و مواد و محصولات دارویی مجموعاً ۴۷,۸ درصد از کل ارزش معاملات بورس را به خود اختصاص دادند.

۶-۲-۱-۳. بررسی وضعیت شاخص‌های مالی صنایع بورسی

جدول (۶-۱۹) تحولات شاخص‌های اصلی مالی بورس اوراق بهادار را در سال ۱۳۹۸ را نسبت به سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد.

جدول (۶-۱۹). شاخص‌های مالی بورس اوراق بهادار در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ (هزار میلیارد ریال-درصد)

سال	۱۳۹۷	۱۳۹۸	تغییرات (درصد)
سود	۶۲۷,۱	۱۲۱۱,۱	۹۳,۱
سود تقسیمی	۴۱۹,۱	۷۴۹,۳	۷۸,۸
P/E	۶,۸۸	۱۰,۲۶	۴۹,۱
EPS	۵۴۴	۹۶۴	۷۲,۲
DPS	۳۶۴	۵۹۷	۶۴
DPS/EPS	۶۷	۶۲	-۷,۵

مأخذ: بورس اوراق بهادار تهران.

مطابق جدول (۶-۱۹)، شاخص‌های سودآوری صنایع بورسی شامل میزان سود و سود تقسیمی در سال ۱۳۹۸ به ترتیب به ۱۲۱۱,۱ و ۷۴۹,۳ هزار میلیارد ریال رسیده که نسبت به سال ۱۳۹۷ به ترتیب ۹۳,۱ و ۷۸,۸ درصد رشد داشته است. این امر نشانگر افزایش ظرفیت منابع درونی بنگاه‌ها در تأمین مالی است. علاوه بر این درآمد واقعی به ازای هر سهم (EPS) و سود تقسیمی به ازای هر سهم (DPS) در این سال افزایش داشته است. نسبت سود تقسیمی به سود به دست آمده (DPS/EPS) از ۶۷ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۶۲ درصد در سال ۱۳۹۸ کاهش یافته است. شایان ذکر است، نسبت قیمت به سود سهام (P/E) در سال ۱۳۹۸ افزایش داشته و به ۱۰,۲۶ رسیده است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	
صفحه: ۲۰۲		

جدول (۶-۲۰)، شاخص‌های مالی بورس اوراق بهادار را به تفکیک صنایع اصلی برای سال ۱۳۹۸ در قیاس با سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد. مطابق این جدول، در سال ۱۳۹۸ نسبت سود تقسیمی به سود کل (یا نسبت DPS به EPS) در صنایع مهم بورسی نظیر محصولات شیمیایی، فلزات اساسی و شرکت‌های چند رشته‌ای در قیاس با سال قبل کاهش یافته و ظرفیت خوبی جهت تأمین مالی از منابع درونی بنگاه‌ها ایجاد شده است.

مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۰۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

عنوان طرح: کتاب سال صنعت، معدن و تجارت (۱۳۹۸)

DPS/EPS (درصد)		DPS (ریال)		EPS (ریال)		P/E		سود تقسیمی (هزار میلیارد ریال)		سود (هزار میلیارد ریال)		شرح
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۷	
۷۲	۷۴	۹۸۶	۵۴۰	۱۳۶۶	۷۲۹	۹	۷	۲۹۰,۴	۱۲۹,۲	۴۰۳,۸	۱۷۴,۵	محصولات شیمیایی
۳۷	۳۹	۳۳۰	۲۴۹	۸۹۵	۶۴۳	۸	۶	۸۶,۹	۴۴,۵	۲۳۵,۹	۱۱۴,۹	فلزات اساسی
۶۶	۸۵	۴۲۲	۲۸۲	۶۳۶	۳۳۲	۱۰	۶	۳۰,۹	۴۱	۴۶,۶	۴۸,۲	شرکت‌های چند رشته‌ای صنعتی
۱۸	۸۴,۱	۶۴	۵۶	۳۴۷	۱۲۹	۵	۱۱	۱,۶	۳,۲	۸,۸	۷,۵	بانک‌ها، مؤسسات اعتباری
۵۶	۶۱	۹۴	۷۹	۱۶۹	۱۲۹	۳۹	۱۱	۲,۶	۳,۲	۴,۷	۵,۳	خودرو و ساخت قطعات
۸۶	۸۰	۶۸۹	۳۸۱	۷۹۸	۴۷۶	۱۲	۸	۸۹,۹	۳۸,۴	۱۰۴,۱	۴۷,۹	استخراج کانه‌های فلزی
۸۷	۹۱	۷۹۰	۷۸۳	۹۰۹	۸۶۳	۱۱	۵	۵۴,۹	۵۴,۵	۶۳,۲	۶۰,۱	مخابرات
۶۸	۷۹	۲۹۵	۲۲۱	۳۶۸	۲۸۰	۲۸	۹	۶,۵	۴,۵	۹,۶	۵,۸	سیمان، آهک و گچ
۴۴	۴۲	۱۰۳۴	۴۰۶	۲۳۳۶	۹۵۸	۶	۶	۷۰,۵	۲۴,۲	۱۵۹,۴	۵۷,۱	فرآورده‌های نفتی
۸۰	۸۱	۸۲۶	۶۴۶	۱۰۳۸	۸۰۰	۲۱	۸	۲۲,۱	۱۴,۸	۲۷,۸	۱۸,۳	مواد و محصولات دارویی

مأخذ: سازمان بورس اوراق بهادار.

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بهداشتی و ایمنی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۰۴

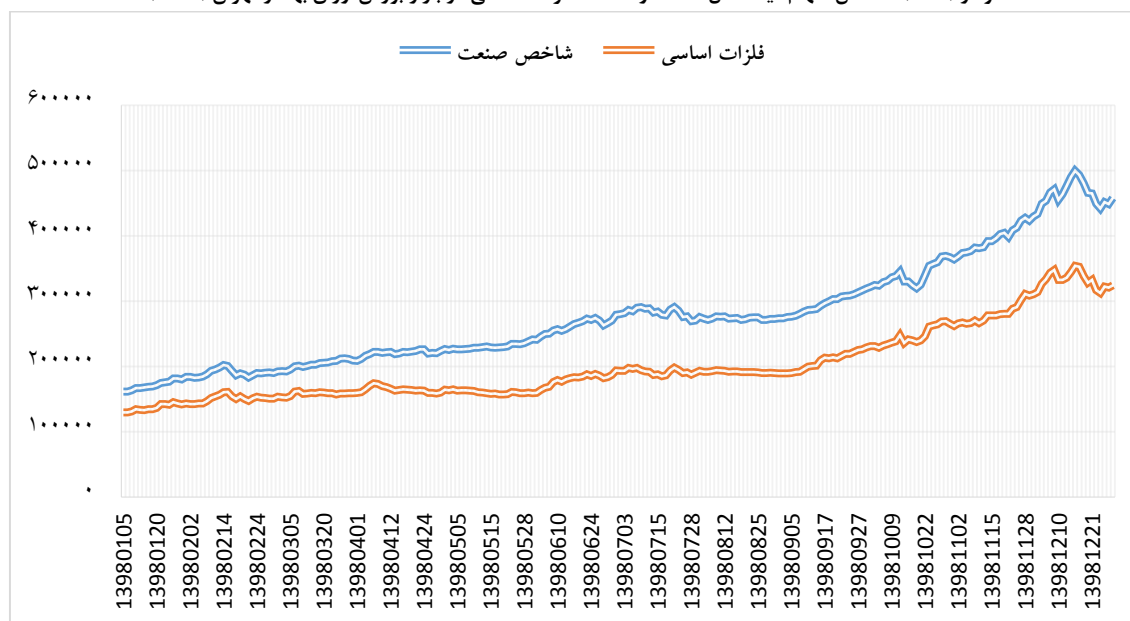
۶-۲-۱-۴- تحلیل وضعیت صنایع منتخب در بورس اوراق بهادار

در سال ۱۳۹۸، حدود ۴۰ درصد از ارزش بازار کل صنایع بورسی به سه صنعت محصولات شیمیایی (۲۲ درصد)، فلزات اساسی (۱۴,۴ درصد) و خودرو و ساخت قطعات (۳,۶ درصد) اختصاص داشت. صرف نظر از سهم بازاری این صنایع، در طی چند سال اخیر، تغییرات شاخص صنعت در بازار بورس نیز تا حدی زیادی به نوسانات شاخص قیمت این صنایع وابسته بوده است. از این رو، در ادامه پویایی های این سه صنعت به عنوان صنایع مهم بورسی در سال ۱۳۹۸ مورد بررسی قرار گرفته است.

صنعت فلزات اساسی

شاخص قیمت فلزات اساسی از کانال ۱۲۹۷۷۹ واحد در ابتدای سال ۱۳۹۸ به ۳۲۴۹۵۸ واحد در پایان سال ۱۳۹۸ افزایش یافته است که افزایش بازدهی حدود ۱۵۳,۴ درصدی را نشان می دهد که تقریباً هم راستا با رشد شاخص صنعت بوده است (نمودار ۶-۴).

نمودار (۶-۴). شاخص سهام قیمت کل صنعت و صنعت فلزات اساسی در بازار بورس اوراق بهادار تهران (۱۳۹۸)

مأخذ: سازمان بورس اوراق بهادار.

ارزش بازاری فلزات اساسی در پایان سال ۱۳۹۸ نسبت به دوره مشابه سال قبل، با افزایش ۱۳۷,۲ درصدی به ۲۶۹۵,۲ هزار میلیارد ریال رسید. علاوه بر این نسبت P/E صنعت فلزات اساسی در سال ۱۳۹۸ با افزایش حدود ۳۳,۳ درصدی روبرو شد (جدول ۶-۲۱).

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۲۰۵	تاریخ: ۱۳۹۹		

جدول (۶-۲۱). بررسی شاخص‌های مهم صنعت فلزات اساسی در سال ۱۳۹۸

پایان سال	ارزش بازار	P/E	متوسط EPS	متوسط DPS
سال / واحد	هزار میلیارد ریال	-	ریال	ریال
۱۳۹۷	۱۱۳۶,۳	۶	۶۴۳	۲۴۹
۱۳۹۸	۲۶۹۵,۲	۸	۸۹۵	۳۳۰
تغییرات (درصد)	۱۳۷,۲	۳۳,۳	۳۹,۱	۳۲,۵

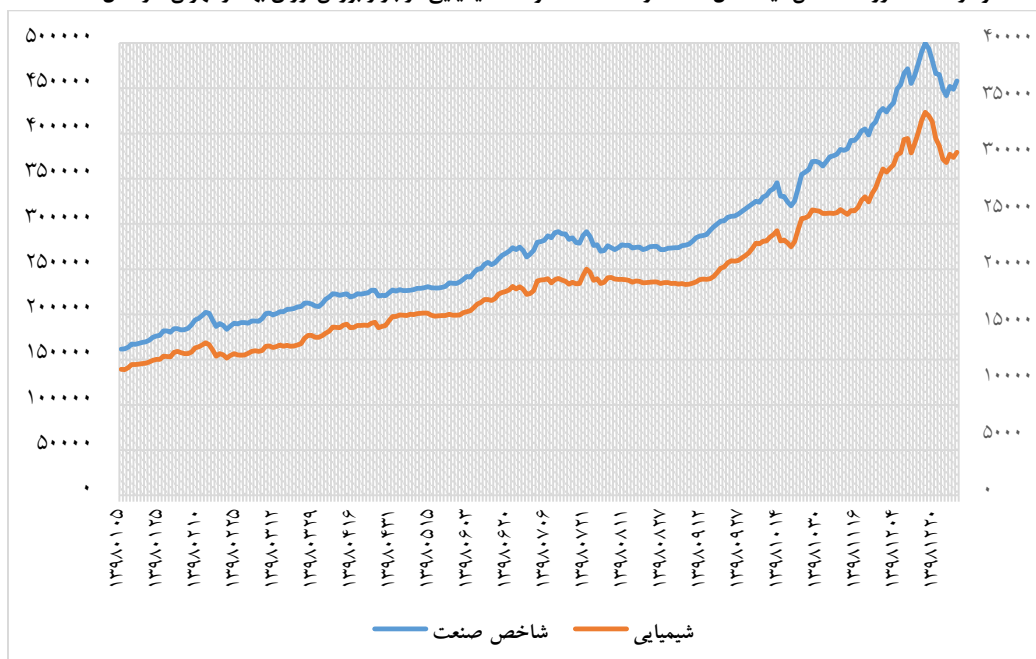
مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار.

مطابق جدول (۶-۲۱)، شاخص سودآوری صنعت فلزات اساسی شامل متوسط EPS و متوسط DPS در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ به ترتیب ۳۹,۱ و ۳۲,۵ درصد رشد داشتند و در مجموع نسبت سود تقسیمی به سود نقدی در سال ۱۳۹۸ در قیاس با سال ۱۳۹۷ کاهش یافت (از حدود ۳۹ درصد به ۳۷ درصد) که این امر بیانگر ظرفیت مناسب منابع درونی صنعت فلزات اساسی در تأمین مالی فعالیت‌های این صنعت است.

صنعت محصولات شیمیایی

شاخص صنعت محصولات شیمیایی در سال ۱۳۹۸ از میزان تقریبی ۱۱۱۳۱ واحد به حدود ۳۰۳۱۸ واحد افزایش داشته که بازدهی حدود ۱۷۲,۴ درصدی را به ثبت رسانده که هم‌راستا با شاخص صنعت بوده است (نمودار ۶-۵).

نمودار (۶-۵). روند شاخص قیمت کل صنعت و صنعت محصولات شیمیایی در بازار بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۹۸

مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار.

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۰۶

ارزش بازاری صنعت محصولات شیمیایی در بورس در سال ۱۳۹۸ حدود ۴۱۱۶,۳ هزار میلیارد ریال بوده که در مقایسه با سال ۱۳۹۷ رشد ۱۵۶,۵ درصدی را تجربه کرده است (جدول ۶-۲۲).

جدول (۶-۲۲). بررسی شاخص‌های مهم صنعت محصولات شیمیایی در سال ۱۳۹۷

پایان سال	ارزش بازار	P/E	متوسط EPS	متوسط DPS
سال / واحد	هزار میلیارد ریال	-	ریال	ریال
۱۳۹۷	۱۶۰۴,۴	۷	۷۲۹	۵۴۰
۱۳۹۸	۴۱۱۶,۳	۹	۱۳۶۶	۹۸۶
تغییرات	۱۵۶,۵	۲۸,۶	۸۷,۴	۸۲,۶

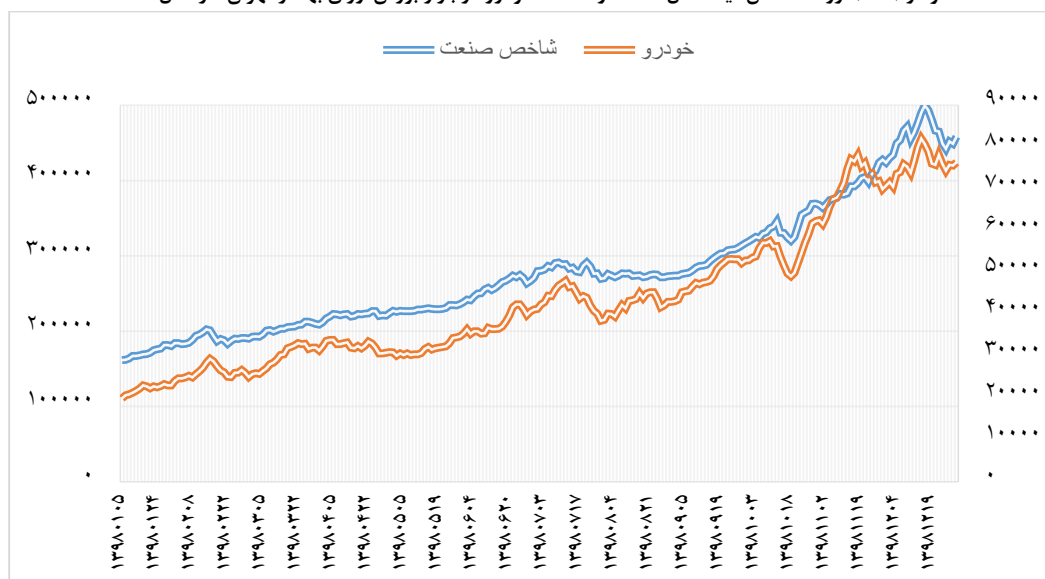
مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار.

نسبت P/E صنعت محصولات شیمیایی در سال ۱۳۹۸ در قیاس با سال ۱۳۹۷ حدود ۲۸,۶ درصد رشد داشته است؛ ضمن آنکه متوسط سود هر سهم و متوسط سود نقدی پرداخت شده هر سهم در این مقطع زمانی به ترتیب معادل ۸۷,۴ و ۸۲,۶ درصد رشد داشته است.

صنعت خودرو و ساخت قطعات

در سال ۱۳۹۸ شاخص صنعت خودرو و ساخت قطعات از حدود ۱۹۸۷۲ واحد به ۷۶۳۷۵ واحد افزایش داشته و افزایش بازدهی حدود ۲۸۴,۳ درصدی را به ثبت رسانده است (نمودار ۶-۶).

نمودار (۶-۶). روند شاخص قیمت کل صنعت و صنعت خودرو در بازار بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۹۸

مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار.

بیشترین دلیل رشد سهام گروه خودرویی را می‌توان به افزایش سرمایه‌های شرکت‌های این گروه اشاره

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
تاریخ: ۱۳۹۹		صفحه: ۲۰۷	

کرد. در واقع ایران خودرو و سایپا در سال ۱۳۹۸ به ترتیب افزایش سرمایه ۲۰۰۰ و ۴۴۰ درصدی را به ثبت رساندند.

ارزش بازاری صنعت خودرو و ساخت قطعات در بورس از ۱۷۰,۴ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۷ با رشد ۲۹۷,۷ درصدی به ۶۷۷,۷ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ رسیده است (جدول ۶-۲۳). علاوه بر این نسبت P/E این صنعت در سال ۱۳۹۸ از ۱۱ به ۳۹ افزایش یافته است.

جدول (۶-۲۳). شاخص‌های صنعت خودرو و شاخص کل در سال ۱۳۹۸

سال / واحد	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	P/E	متوسط EPS ریال	متوسط DPS ریال
۱۳۹۷	۱۷۰,۴	۱۱	۱۲۹	۷۹
۱۳۹۸	۶۷۷,۷	۳۹	۱۶۹	۹۴
درصد تغییر	۲۹۷,۷	۲۵۴,۵	۳۱	۱۸,۹

مأخذ: سازمان بورس و اوراق بهادار.

در سال ۱۳۹۸ میزان سودآوری صنعت خودرو رشد ۳۱ درصدی را نسبت به سال ۱۳۹۷ تجربه کرد. علاوه بر این، میزان سود تقسیمی میان سهامداران در این سال نیز با افزایش ۱۸,۹ درصدی همراه بوده است.

۲-۲-۶. عملکرد بخش صنعت و معدن در بازار فرابورس

۱-۲-۲-۶. ارزش بازاری فرابورس صنایع اصلی

جدول (۶-۲۴) ارزش بازار به تفکیک صنایع را در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ در بازار فرابورس نشان می‌دهد. بررسی سهم صنایع از ارزش بازار فرابورس در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که «محصولات شیمیایی» ۱۸,۳ درصد از ارزش این بازار را تشکیل می‌دهند. پس‌ازاین، دو صنعت «اوراق تأمین مالی» و «فلزات اساسی» به ترتیب با سهم ۱۵,۱ و ۱۱,۱ درصد در رتبه دوم و سوم قرار دارند.

جدول (۶-۲۴). ارزش بازاری در فرابورس به تفکیک صنایع مختلف در سال ۱۳۹۸

تغییرات (درصد)	۱۳۹۷		۱۳۹۷		گروه صنعت
	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	سهم (درصد)	ارزش بازار (هزار میلیارد ریال)	
۱۱۶,۸	۱۸,۳	۱۲۷۰,۹	۲۲,۸	۵۸۶,۳	محصولات شیمیایی
۴۸,۳	۱۵,۱	۱۰۴۸,۷	۲۷,۵	۷۰۷,۳	اوراق تأمین مالی
۱۱۸,۸	۱۱,۱	۷۷۱,۲	۱۳,۷	۳۵۲,۴	فلزات اساسی
۲۳۵,۹	۵,۳	۳۶۹,۱	۴,۳	۱۰۹,۹	استخراج کانه های فلزی
۲۳۳,۲	۵,۲	۳۶۰,۹	۴,۲	۱۰۸,۳	عرضه برق، گاز، بخار و آب گرم
۴۲۹,۷	۴,۳	۳۰۱,۴	۲,۲	۵۶,۹	سرمایه گذاری ها

مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

صفحه: ۲۰۸

تاریخ: ۱۳۹۹

ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

۲۲۸,۹	۴,۲	۲۹۸,۶	۳,۵	۹۰,۸	بانک‌ها و مؤسسات اعتباری
۳۳۲,۸	۴,۱	۲۸۶,۱	۲,۶	۶۶,۱	بیمه و صندوق بازنشستگی به‌جز تأمین اجتماعی
۴۲۶,۴	۳,۶	۲۴۹	۱,۸	۴۷,۳	محصولات غذایی و آشامیدنی به‌جز قند و شکر
۶۹۹,۹	۲,۹	۲۰۳,۱	۱	۲۵,۴	مواد و محصولات دارویی
۱۳۹,۹	۲۵,۸	۱۷۹۶,۲	۱۶,۴	۴۲۱,۷	سایر
۱۷۰,۴	۱۰۰	۶۹۵۵,۲	۱۰۰	۲۵۷۲,۴	ارزش کل بازار

مأخذ: گزارش سالانه فرابورس ایران و محاسبات تحقیق.

۲-۲-۲-۶. ارزش معاملات فرابورس ایران به تفکیک صنایع اصلی

بررسی سهم صنایع از ارزش معاملات فرابورس در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که «اوراق تأمین مالی» ۲۸,۱ درصد از ارزش بازار فرابورس را تشکیل می‌دهند جدول (۶-۲۵). پس‌ازاین، دو صنعت «فلزات اساسی» و «محصولات شیمیایی» به ترتیب با سهم ۷,۲ و ۶,۳ درصد در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. در سال ۱۳۹۸ پنج صنعت گروه اوراق تأمین مالی؛ فلزات اساسی؛ محصولات شیمیایی؛ صندوق سرمایه‌گذاری قابل معامله و انبوه‌سازی، املاک و مستغلات تقریباً حدود ۵۱,۷ درصد از سهم از ارزش معاملات را به خود اختصاص داده‌اند. در حالت کلی می‌توان بیان کرد، اولاً، بازار فرابورس عمدتاً متکی به ابزارهای تأمین مالی (با محوریت دولت) بوده و ثانیاً، معاملات بازار در بخش صنعت محدود به چند صنعت بزرگ و منبع محور بوده است.

جدول (۶-۲۵). ارزش معاملات در فرابورس به تفکیک صنایع مختلف در سال ۱۳۹۸

تغییرات (درصد)	۱۳۹۸		۱۳۹۷		گروه صنعت
	سهم (درصد)	ارزش معاملات (هزار میلیارد ریال)	سهم (درصد)	ارزش معاملات (هزار میلیارد ریال)	
۸۷,۸	۲۸,۱	۹۱۰,۸	۴۷,۷	۴۸۴,۹	اوراق تأمین مالی
۱۷۲,۲	۷,۲	۲۳۴,۴	۸,۵	۸۶,۱	فلزات اساسی
۱۸۹,۹	۶,۳	۲۰۵,۸	۷,۰	۷۱,۰	محصولات شیمیایی
۱۸۵,۰	۵,۴	۱۷۶,۱	۶,۱	۶۱,۸	صندوق سرمایه‌گذاری قابل معامله
۶۸۸,۹	۴,۶	۱۴۹,۹	۱,۹	۱۹,۰	انبوه‌سازی، املاک و مستغلات
۸۹۴,۳	۴,۳	۱۴۰,۲	۱,۴	۱۴,۱	بانک‌ها و مؤسسات اعتباری
۶۱۲,۳	۴,۱	۱۳۳,۲	۱,۸	۱۸,۷	سرمایه‌گذاری‌ها
۹۵۴,۵	۳,۶	۱۱۸,۱	۱,۱	۱۱,۲	مواد و محصولات دارویی
۶۳۶,۶	۳,۳	۱۰۶,۸	۱,۴	۱۴,۵	محصولات غذایی و آشامیدنی به‌جز قند و شکر

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۰۹	تاریخ: ۱۳۹۹		

بیمه و صندوق بازنشستگی به جز تأمین اجتماعی	۱۳,۷	۱,۳	۸۸,۷	۲,۷	۵۴۷,۴
سایر	۲۰۳,۷	۲۰,۰	۹۷۷,۹	۳۰,۲	۳۸۰,۱
ارزش کل معاملات	۱۰۱۷,۱	۱۰۰,۰	۳۲۴۱,۹	۱۰۰,۰	۲۱۸,۷

مأخذ: گزارش سالانه فرا بورس ایران و محاسبات تحقیق.

۳-۲-۶. عملکرد بخش صنعت و معدن در بورس کالای ایران

ارزش معاملات کل بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۸ کاهش رشد ۵ درصدی را در قیاس با سال ۱۳۹۷ تجربه کرده است. علاوه بر این، ارزش معاملات به تفکیک سه بازار بورس کالا حاکی از آن است که مجموع معاملات در بازار فیزیکی یا رشد ۵۶ درصدی همراه بوده در حالیکه بازار مشتقه و بازار مالی به ترتیب با کاهش ۷۰ و ۱۶ درصدی مواجه بودند (جدول ۶-۲۶).

جدول (۶-۲۶). ارزش معاملات بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال ۱۳۹۷ (هزار میلیارد ریال-درصد)

شرح	۱۳۹۷	۱۳۹۸	تغییرات ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷
بازار فیزیکی	۸۸۴,۳	۱۳۷۶,۱	۵۶
بازار مشتقه	۸۲۴,۰	۲۴۹,۸	-۷۰
بازار مالی	۷۸,۱	۶۵,۳	-۱۶
مجموع معاملات	۱۷۸۶,۱	۱۶۹۱,۲	-۵

مأخذ: شرکت بورس کالایی ایران.

به رغم رشد منفی ارزش معاملات بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۸، اقداماتی در این بازار نظیر راه‌اندازی قراردادهای آتی پسته، پذیرش چهار انبار جهت راه‌اندازی معاملات گواهی سپرده کالایی زیره سبز، پذیرش سه انبار جهت راه‌اندازی معاملات گواهی سپرده کالایی پسته فندق و پذیرش چهار کالای جدید بر حسب تولیدکننده صورت گرفت.

بازار فیزیکی بورس کالای ایران

از میان پنج رینگ معاملاتی در بازار فیزیکی در سال ۱۳۹۸، کالاهای صنعتی و معدنی سهم عمده‌ای از بازار فیزیکی را در اختیار دارند (حدود ۳۷,۱ درصد) (جدول ۶-۲۷).

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۲۱۰	

جدول (۶-۲۷). ارزش معاملات بازار فیزیکی بورس کالای ایران در سال ۱۳۹۷ (هزار میلیارد ریال-درصد)

تغییرات بر حسب مقدار	تغییرات بر حسب ارزش	۱۳۹۸	۱۳۹۷	شرح
۶	۵۶	۱۳۷۶,۱	۸۸۴,۳	بازار فیزیکی
۲۵	۸۷	۶۱۲,۳	۳۲۸,۱	- صنعتی و معدنی
		۴۴,۵	۳۷,۱	سهم (درصد)
-۲	۳۸	۴۲۴,۵	۳۰۷,۱	- پتروشیمی
		۳۰,۸	۳۴,۷	سهم (درصد)
۱۵	۵۱	۳۳۱,۴	۲۱۹,۲	- فرآورده‌های نفتی
		۲۴,۱	۲۴,۷	سهم (درصد)
-۱۰۰	-۱۰۰	۰,۰۹	۲۶,۵	- محصولات کشاورزی
		۰,۰	۲,۵	سهم (درصد)
۲۲	۴۰	۴,۸	۳,۴	- بازار فرعی
		۰,۳	۱	سهم (درصد)
۲۲۴	۳۵۷	۲,۹	۰,۶	طلا
		۰,۲	۰,۰	سهم (درصد)

مأخذ: شرکت بورس کالایی ایران.

مطابق جدول (۶-۲۷)، به رغم آنکه ارزش معاملاتی بازار فیزیکی ۵۶ درصد رشد را در سال ۱۳۹۸ تجربه کرد با این حال رشد مقدار کالاهای مبادله شده در این بازار تنها ۶ درصد بوده که عمدتاً مربوط به رشد بازار فراورده‌های نفتی، بازار فرعی و طلا بوده است و مقدار کالاهای مبادله شده در رینگ محصولات صنعتی حدود ۲۵ درصد رشد داشته درحالیکه رینگ‌های پتروشیمی و کشاورزی به ترتیب با کاهش رشد ۲ و ۱۰۰ درصدی مواجه بوده‌اند که این خود نمایانگر رشد مثبت بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸ است.

بازار اوراق بهادار (بازار مالی و بازار مشتقه) بورس کالای ایران

عملکرد بازار مشتقه در بورس کالای ایران نشان می‌دهد مجموع معاملات ابزارهای مالی در پایان سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ کاهش رشد ۷۰ درصدی داشته است که عمدتاً مربوط به کاهش قراردادهای آتی بوده است (جدول ۶-۲۸).

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
تاریخ: ۱۳۹۹		صفحه: ۲۱۱	

جدول (۶-۲۸). ارزش معاملاتی بازار مشتقه بورس کالایی ایران طی در سال ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال)

شرح	۱۳۹۷	۱۳۹۸	تغییرات ۱۳۹۷ به ۱۳۹۶ (درصد)
بازار مشتقه	۸۲۴,۰	۲۴۹,۸	-۷۰
- قراردادهای آتی	۸۲۳,۳	۲۴۸,۶	-۷۰
- قراردادهای اختیار معامله	۰,۷	۱,۲	۶۷

مأخذ: شرکت بورس کالایی ایران.

عملکرد بازار مالی در بورس کالای ایران نشان می‌دهد که مجموع معاملات ابزارهای مالی در پایان سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ با کاهش ۱۶ درصدی همراه بوده است (جدول ۶-۲۹).

جدول (۶-۲۹). ارزش معاملاتی ابزارهای مالی بورس کالایی ایران در سال ۱۳۹۷ (هزار میلیارد ریال-درصد)

شرح	۱۳۹۷	۱۳۹۸	تغییرات ۱۳۹۷ به ۱۳۹۸
بازار مالی	۷۸,۱	۶۵,۳	-۱۶
- سلف موازی استاندارد	۲۰,۴	۸,۱	-۶۰
- گواهی سپرده کالایی	۱۸,۸	۳۹,۹	۱۱۲
- صندوق سرمایه‌گذاری	۳۸,۷	۱۷,۲	-۵۶

مأخذ: شرکت بورس کالایی ایران.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل ششم

در سال ۱۳۹۸ تأمین مالی اقتصاد ایران و نیز بخش صنعت و معدن همچنان معطوف به نظام بانکی بوده است و تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش صنعت و معدن در این سال با رشد قابل ملاحظه ۵۱,۸ درصدی همراه بود به طوری که سهم این بخش از کل تسهیلات بانکی نسبت به سال قبل، در حدود ۵,۵ واحد درصد افزایش یافت. با توجه به اینکه یکی از سیاست‌های مهم دولت در سال‌های اخیر حفظ و حمایت از بنگاه‌های اقتصادی موجود بوده، در سال ۱۳۹۸ نیز عمده تسهیلات نظام بانکی (۶۸ درصد) در قالب سرمایه در گردش به بنگاه‌های صنعتی و معدنی اعطا شده است. ضمن اینکه میزان تسهیلات اعطایی ایجاد به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ رشد قابل ملاحظه ۱۴۰ درصدی را تجربه کرده است. این امر بیانگر توجه نظام بانکی در تحریک سرمایه‌گذاری و توسعه ظرفیت‌های تولیدی است هر چند کفایت نیازمندی‌های بخش را نمی‌دهد. از طرفی به‌رغم آنکه در این سال تسهیلات بانک صنعت و معدن به‌عنوان بانک تخصصی این بخش ۳۶,۱ درصد رشد یافت ولی سهم این بانک از کل تسهیلات صنعت و معدن در قیاس با سال قبل کاهش یافت (کاهش از ۶,۱ به ۵,۵ درصد).

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		
صفحه: ۲۱۲	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

به‌رغم آنکه منابع تأمین مالی جذب شده در بخش صنعت و معدن به قیمت اسمی در سال ۱۳۹۸ رشد پیدا کرد، با توجه به افزایش بیش از ۴۰ درصدی شاخص قیمت صنعت، عملاً این بخش تحت حمایت و پوشش کافی بازارهای مالی قرار نگرفت. بخش صنعت و معدن با توجه به بازدهی کمتر و نیز زمان‌بر بودن روند سرمایه‌گذاری آن در قیاس با سایر بخش‌ها نظیر بخش خدمات در دسترسی به تسهیلات بانکی با محدودیت بیشتری روبرو بوده است و این امر احتمال بزرگ‌تر شدن بخش غیر مولد اقتصاد (با اشتغال‌زایی و ارزش‌افزوده پایین)، صنعت‌زدایی، رشد تولیدی فقرزدا، بیکاری و در نهایت نابرابری‌های اجتماعی را افزایش خواهد داد. از طرفی بازدهی بالای بازارهای مالی در سال‌های اخیر انگیزه تخصیص نقدینگی به سرمایه‌گذاری بخش صنعت و معدن را کاهش داده است. از طرفی شواهد نشان می‌دهد که اولویت تأمین مالی صنایع بزرگ در بخش صنعت و معدن، محرومیت نسبی صنایع کوچک و متوسط (عمدتاً از ناحیه محدودیت در تأمین وثایق) از منابع اعتباری را به دنبال داشته است. از سویی، در راستای طرح رونق تولید (سیاست‌های اقتصاد مقاومتی)، حدود ۳۳۵٫۸ هزار میلیارد ریال تسهیلات بانکی به واحدهای صنعتی کوچک و متوسط اعطا شد که به علت فقدان یک سازوکار سیاستی روشن و منسجم به‌ویژه سیاست صنعتی، تخصیصی هدفمند و کارا به‌صورت دقیق امکان‌پذیر نیست. به‌عنوان نمونه برخی استان‌های کشور نظیر ایلام، کهگیلویه و بویراحمد، کرمانشاه، خراسان شمالی و چهارمحال بختیاری سهم کمتر از ۱ درصدی از این نوع تسهیلات را دریافت کردند. ازاین‌رو، توجه به تجهیز منابع مالی استان‌های کمتر برخوردار ضرورت دارد. ضمن اینکه در سال ۱۳۹۸ به علت عدم ابلاغ سهمیه مرحله پنجم «قانون حمایت از توسعه و ایجاد اشتغال پایدار ...» و آیین‌نامه اجرایی آن، هیچگونه قرارداد سپرده‌گذاری ریالی با بانک‌های منتخب، منعقد نشده و بنابراین عملکردی در این خصوص موجود نیست.

در سال ۱۳۹۸ تسهیلات ریالی و ارزی صندوق توسعه ملی به بخش صنعت و معدن با کاهش همراه بود و به دلیل عدم درخواست بانک‌ها هیچگونه قرارداد سپرده‌گذاری ارزی از محل منابع صندوق با بانک‌ها منعقد نگردید. مهم‌ترین بخش‌های صنعتی بهره‌مند از تسهیلات ارزی صندوق توسعه ملی شامل طرح‌های مربوط به نیروگاه، آهن و فولاد، مصالح ساختمانی، صنعت شیشه و چینی، صنایع چوب، کاغذ و سلولزی، سایر فلزات و محصولات فلزی و دارو و تجهیزات بهداشتی و درمانی بوده است. باید توجه داشت جهش نرخ ارز و نوسانات آن ریسک استفاده از این تسهیلات را افزایش خواهد داد. بعد از نظام بانکی و اعتباری کشور، بازار سرمایه بیشترین سهم را در تأمین مالی بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸ ایفا کرد. بااین‌حال، اثرات تزاحمی دولت از طریق انتشار اسناد خزانه و سایر اوراق بدهی دولتی (عموماً با نرخ سود بالا)، تأمین مالی بخش را از این بازار با محدودیت همراه کرد. از طرفی سهم عمده تأمین مالی بخش صنعت و معدن، مربوط به چند صنعت بزرگ و منبع محور بوده است که عمدتاً

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۱۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

از ناحیه افزایش سرمایه و آن هم به واسطه تجدید ارزیابی دارایی ها بوده که عملاً نقدینگی جدیدی وارد صنایع نشده است (افزایش سرمایه از محل بدون تجدید ارزیابی و تجدید ارزیابی برای سال ۱۳۹۸ به ترتیب ۴۱۷,۷ و ۶۷۹,۶ هزار میلیارد ریال بود).

یکی از ظرفیت‌های مهم تأمین مالی بخش صنعت و معدن در چند سال اخیر، منابع ناشی از قانون هدفمند کردن یارانه‌ها بوده که در سال ۱۳۹۸ حتی مبلغ مصوب آن در قیاس با سال ۱۳۹۷ کاهش یافت (کاهش از ۵۰ به ۲۱,۱ هزار میلیارد ریال). همچنین، به رغم آنکه در سال ۱۳۹۸ بیش از ۴۰ هزار میلیارد تومان به اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای اختصاص یافت، بخش صنعت و معدن سهم چندانی از این اعتبارات در اختیار نداشته است (سهم کمتر از ۱ درصد). علاوه بر این، با توجه به شدت تحریم‌های اقتصادی در این سال، بخش صنعت حتی از منظر سرمایه‌گذاری خارجی مصوب نیز با کاهش چشمگیر مواجه بوده (رشد منفی ۲۲,۵ درصدی)؛ بنابراین می‌توان بیان کرد این بخش جذب چندانی از منابع مالی خارجی در این سال نداشته است.

در بازار سرمایه تغییرات شاخص قیمت صنعت در سال ۱۳۹۸ مثبت بود و در قیاس با سال ۱۳۹۷ حدود ۱۸۳,۵ درصد رشد داشت. روند شاخص صنعت در ۶ ماهه اول سال به دلیل تضعیف شدید ارزش ریال و رشد سه برابری نرخ ارز و به تبع آن جهش سودآوری ریالی شرکت‌ها بوده در حالی که رشد شاخص در ۶ ماهه دوم سال ۱۳۹۸ همگام با رکود سایر بازارهای موازی، ورود سیل نقدینگی از سوی سرمایه‌گذاران تازه وارد همزمان با اعلام واگذاری سهام شرکت‌های دولتی نظیر شستا در بورس بوده است. عملکرد صنایع بورسی در سال ۱۳۹۸ حاکی از افزایش ارزش بازاری، معاملاتی و سودآوری صنایع بوده است؛ که عمدتاً ناشی از افزایش نرخ ارز و رشد قیمت‌ها بوده است. بررسی‌ها همچنین حاکی از آن است عملکرد بازار بورس تحت تأثیر سه صنعت مهم بورسی شامل محصولات شیمیایی، ساخت فلزات اساسی و استخراج کانه‌های فلزی است که مجموعاً ۴۴,۳ درصد از ارزش بازاری را به خود اختصاص دادند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۱۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

فصل هفتم: تحولات انرژی در بخش صنعت

مدرس مطالعات و پژوهش های بازرگانی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی
موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹
			صفحه: ۲۱۵

چکیده

بخش صنعت و معدن با در اختیار داشتن سهم حدود ۱۵ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور، سهم حدود ۲۵ درصدی از مصارف انرژی کشور را نیز به خود اختصاص داده است. با توجه به اینکه آخرین آمارهای منتشره، باید عنوان داشت مصرف انرژی در بخش صنعت در طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ افزایش حدود ۱۰٫۸ درصدی را تجربه کرده است و تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت در بخش صنعت طی این دوره رشد حدود ۲۰ درصدی داشته است. عدم تعدیل کامل قیمت حامل‌های انرژی از سال ۱۳۹۴ و افزایش فعالیت‌های صنعتی و همچنین عدم اصلاح ساختار فناوری در مصرف انرژی بخش صنعت از عوامل افزایش مصرف نهایی انرژی در این بخش بوده است.

ترکیب مصرف انرژی در بخش صنعت در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد، که بیشترین سهم انرژی مصرفی مربوط به گاز طبیعی و برق با سهم حدود ۹۲ درصدی است. گاز طبیعی با سهم ۷۷ درصدی بیشترین مصرف را در سبد مصرفی صنایع کشور به خود اختصاص داده که این مقدار نسبت به سال ۱۳۹۲ افزایش داشته است. بر این اساس مصرف گاز طبیعی به عنوان یک سوخت پاکتر نسبت به مصرف فرآورده‌های نفتی در بخش صنعت افزایش داشته است. توزیع مصرف گاز طبیعی در میان صنایع حاکی از آن است که کارخانجات سیمان، پتروشیمی و صنایع فولاد بیشترین مصرف گاز طبیعی را در بخش صنعت به خود اختصاص داده‌اند. در سال ۱۳۹۶ سهم سایر صنایع عمده از مصرف گاز طبیعی حدود ۳۳ درصد بوده است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد شدت انرژی در بخش صنعت از ۰٫۳۷ در سال ۱۳۹۰ به ۰٫۳۴ در سال ۱۳۹۶ رسیده است و بررسی ضریب انرژی نیز که رابطه بین مصرف انرژی و تولید را نشان می‌دهد، حاکی از آن است که همواره مصرف نهایی انرژی در ایران بیش از تولید ناخالص داخلی بوده است. علی‌رغم اینکه بیشترین سهم از آلاینده‌گی در بخش صنعت مربوط به گاز طبیعی است با این حال توجه به این نکته ضروری است که علی‌رغم سهم پایین بنزین در سبد انرژی بخش صنعت، آلاینده‌گی مربوط به بنزین به خصوص CO منتشر شده در این سوخت بالا است.

بررسی ترکیب مصرف انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر نشان می‌دهد که برق بیشترین سهم را در سبد انرژی مصرف شده در این کارگاه‌ها دارد. همچنین روند مصرف گاز طبیعی در این سال‌ها به عنوان جایگزین نفت گاز (گازوئیل) در کارگاه‌های صنعتی افزایشی بوده است. بررسی ساختار صنعتی کشور از منظر تولید طی سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد که ترکیب کالاهای تولیدی کشور عمدتاً بر رشته فعالیت‌های تولید محصولات کانی غیرفلزی، تولیدات فلزات اساسی، صنایع تولید کک - پالایشگاه‌ها، صنایع مواد غذایی و آشامیدنی، صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی و تولید وسایل

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۱۶	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

نقلیه‌ی موتور، تریلر و نیم تریلر تمرکز داشته است که حدود ۷۹,۵ درصد مصرف انرژی و ۶۳,۴ درصد از ارزش افزوده را به خود اختصاص داده‌اند.

در سال ۱۳۹۶ برخی اقدامات به منظور بهینه‌سازی انرژی در کشور انجام شده است که اهم این موارد شامل طرح بازیافت در فرآیندهای صنعتی، انجام حمایت‌های مالی برای کاهش شدت انرژی در صنایع ماده در ارتباط با ماده ۱۲ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، نظارت و بازرسی استانداردهای مصرف انرژی هستند.

مقدمه

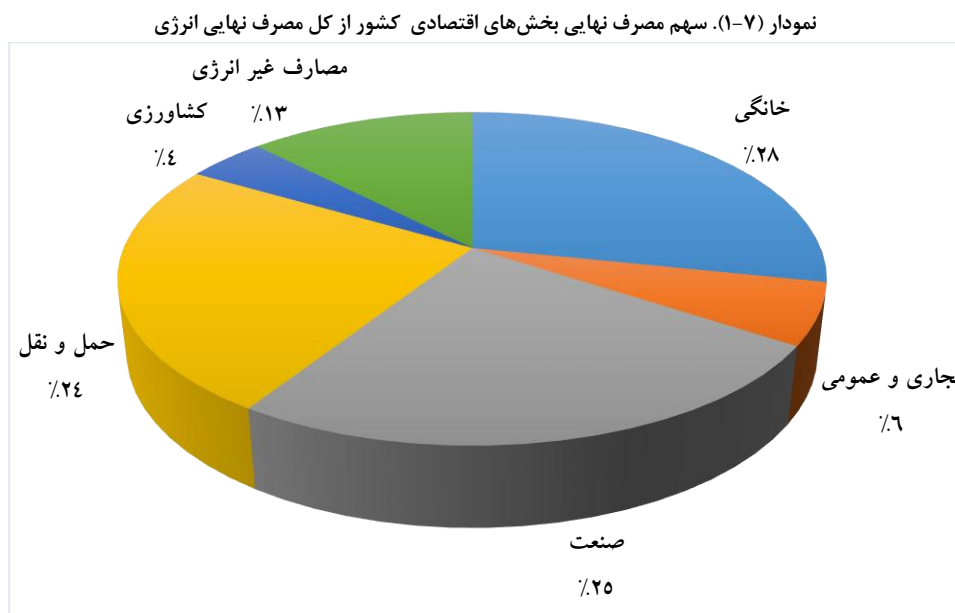
یکی از مهمترین عوامل تولید در بخش صنعت، انرژی است که ساختار تولیدی کشور را تحت تاثیر قرار داده است. انرژی نقش مهمی را در زنجیره عرضه و در فرآیند تولید بسیاری از کالاها به عنوان یک نهاده ایفا می‌کند. علاوه بر این، در دهه‌های اخیر توجه ویژه‌ای به مصرف انرژی و تأثیر آن بر بخش‌های مختلف اقتصادی و محیط زیست شده است. بخش صنعت به عنوان یکی از بخش‌های مهم مصرف‌کننده انرژی است که سهم حدود ۲۵ درصدی از مصرف انرژی در کل کشور دارد. از آنجا که چگونگی ارتباط بین مصرف انرژی و تولیدات بخش صنعت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، در این فصل سعی شده با ارایه تصویری از مصرف انرژی، ساختار شکل گرفته بخش صنعت بر اساس میزان و نوع مصرف مورد بررسی قرار گیرد.

۷-۱. مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت

انرژی یکی از عوامل تولید در بخش صنعت محسوب می‌شود. از این رو شناخت و ارایه تصویری از مصرف انرژی و ترکیب آن و همچنین قیمت حامل‌های انرژی می‌تواند نقش مهمی در تصمیم‌سازی‌های ساختار تولید بخش صنعت داشته باشد. بر اساس آخرین آمارهای منتشرشده ترازنامه انرژی سال ۱۳۹۶ (وزارت نیرو)، در سال ۱۳۹۶ مصرف نهایی انرژی در تمامی زیربخش‌های اقتصادی معادل ۱۳۶۳,۵ میلیون بشکه معادل نفت خام بوده است که بخش صنعت به میزان ۳۳۹,۳ میلیون بشکه معادل نفت خام از آن را مصرف کرده و سهم ۲۴,۹ درصدی را از کل مصرف نهایی انرژی در این سال را به خود اختصاص داده است. (نمودار ۷-۱) سهم بخش‌های مختلف از مصرف نهایی کل انرژی را نشان می‌دهد.^۱

^۱ در سال ۲۰۱۵ متوسط سرانه کل مصرف انرژی در سطح جهان ۱,۲۸ تن معادل نفت خام به ازای هر نفر و برای ایران ۲,۲۲ بوده است. همچنین مقدار متوسط سرانه مصرف نهایی انرژی برای جهان ۱,۱۷ و برای ایران ۱,۹۸ تن معادل نفت خام به ازای هر نفر بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۱۷	تاریخ: ۱۳۹۹			

ماخذ: ترازنامه انرژی سال ۱۳۹۶.

بر اساس این آمار، کل مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۲ علی‌رغم نوساناتی، روندی افزایشی داشته است. مطابق جدول (۷-۱) مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت در کل این دوره رشد ۸٫۱۰ درصدی را تجربه کرده است و از ۳۰۶٫۱ میلیون بشکه معادل نفت خام در سال ۱۳۹۲ به مقدار ۳۳۹٫۳ میلیون بشکه معادل نفت خام در سال ۱۳۹۶ رسیده است. عدم تعدیل قیمت حامل‌های انرژی از سال ۱۳۹۴ و همچنین افزایش فعالیت‌های صنعتی از عوامل کلیدی در افزایش مصرف نهایی انرژی بخش صنعت در سال ۱۳۹۶ بوده است.

بررسی مصرف حامل‌های انرژی در بخش صنعت نشان می‌دهد که گاز طبیعی با سهم ۷۷٫۳ درصدی، برق با سهم ۱۵ درصدی و فرآورده‌های نفتی با سهم ۷٫۳ درصدی بیشترین انواع انرژی مصرف شده را در اختیار دارند که افزایش مصرف در تمامی آنها در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از آن قابل مشاهده است. در مجموع این سه نوع حامل انرژی سهم ۹۹٫۶ درصدی از کل انواع انرژی مصرف شده در بخش صنعت را در سال ۱۳۹۶ به خود اختصاص داده‌اند. با توسعه شبکه گازرسانی سهم گازطبیعی در کل مصرف نهایی این بخش افزایش داشته که این موضوع نمایانگر جایگزینی مطلوب فرآورده‌های نفتی با گاز طبیعی طی یک دهه اخیر بوده است. اطلاعات و آمار نیز نشان می‌دهد که در دوره مورد بررسی مصرف فرآورده‌های نفتی با کاهش ۳۰ درصدی و سایر حامل‌ها شامل گازطبیعی و برق به ترتیب با رشد حدود ۱۵ و ۲۰ درصدی روبه‌رو بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۱۸	تاریخ: ۱۳۹۹	

جدول (۷-۱). مصرف انرژی بخش صنعت به تفکیک حامل‌های انرژی (میلیون بشکه معادل نفت خام)

صنعت	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	رشد کل دوره	رشد سال ۱۳۹۶ نسبت به ۱۳۹۵
فرآورده‌های نفتی	۳۵.۳	۳۵.۵	۲۵.۳	۲۴.۲	۲۴.۷	-۳۰	۲۰.۶
	(۱۱.۵)	(۱۱.۰)	(۸.۲)	(۷.۴)	(۷.۳)	-	-
گاز طبیعی	۲۲۷.۸	۲۴۱.۴	۲۳۵	۲۵۲.۳	۲۶۲.۳	۱۵.۱	۳.۹
	(۷۴.۴)	(۷۴.۹)	(۷۶.۶)	(۷۷.۶)	(۷۷.۳)	-	-
برق ^(۱)	۴۲.۲	۴۴.۶	۴۵.۴	۴۷.۴	۵۰.۸	۲۰.۴	۷.۱
	(۱۳.۸)	(۱۳.۸)	(۱۴.۸)	(۱۴.۶)	(۱۵)	-	-
کل مصرف انرژی	۳۰۶.۱	۳۲۲.۵	۳۰۶.۹	۳۲۵.۲	۳۳۹.۳	۱۰.۸	۴.۳

مأخذ: ترازنامه انرژی سال ۱۳۹۶.

(۱) شامل سایر مصارف برق نیز می‌شود.

(۲) اعداد داخل پرانتز سهم مصرف نهایی هر یک از انواع انرژی را از کل مصرف نهایی انرژی بخش صنعت نشان می‌دهد.

۷-۲. ترکیب سهم مصرف انرژی در صنعت^۱

بر اساس آمارهای ترازنامه انرژی، بخش صنعت در سال ۱۳۹۶ سهمی حدود ۲۴,۹ درصدی از کل مصرف نهایی انرژی را در میان بخش‌های مختلف به خود اختصاص داده است؛ این در حالی است که سهم این بخش از کل تولید ناخالص داخلی در این سال حدود ۱۵,۱ درصد به قیمت‌های جاری بوده است.^۲

بررسی روند مصرف انرژی در بخش صنعت نشان می‌دهد که بعد از اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها، گاز طبیعی و برق بیشترین سهم مصرف را در این بخش به خود اختصاص داده‌اند. سهم مصرف گاز طبیعی و برق در سال ۱۳۹۲ به ترتیب حدود ۷۴ و ۱۴ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۶ نیز گاز طبیعی و برق بیشترین سهم مصرف انرژی را در بخش صنعتی داشته‌اند. در این سال، سهم مصرف گاز طبیعی و برق در بخش صنعت از کل مصرف انرژی به ترتیب ۷۷ درصد و ۱۴,۹ درصد بوده است. بر این اساس، در مجموع ۹۲,۲۹ درصد از انرژی مصرف شده در بخش صنعت مربوط به گاز طبیعی و برق است. فرآورده‌های نفتی پس از این دو حامل انرژی به‌عنوان منبع انرژی آن دسته از صنایع کانی غیرفلزی همچون کارخانه‌های سیمان مورد استفاده قرار می‌گیرد که به لحاظ دسترسی به گاز طبیعی با محدودیت روبه‌رو هستند. سهم این حامل انرژی در سال ۱۳۹۶ برابر با ۷ درصد از کل مصرف انرژی در بخش صنعت بوده است که روند کاهشی در سهم این حامل در سال‌های اخیر مشاهده

^۱ آمارهای مرتبط با سال ۱۳۹۶ در این قسمت توسط وزارت نیرو و مرکز آمار ایران تا کنون منتشر نشده است.

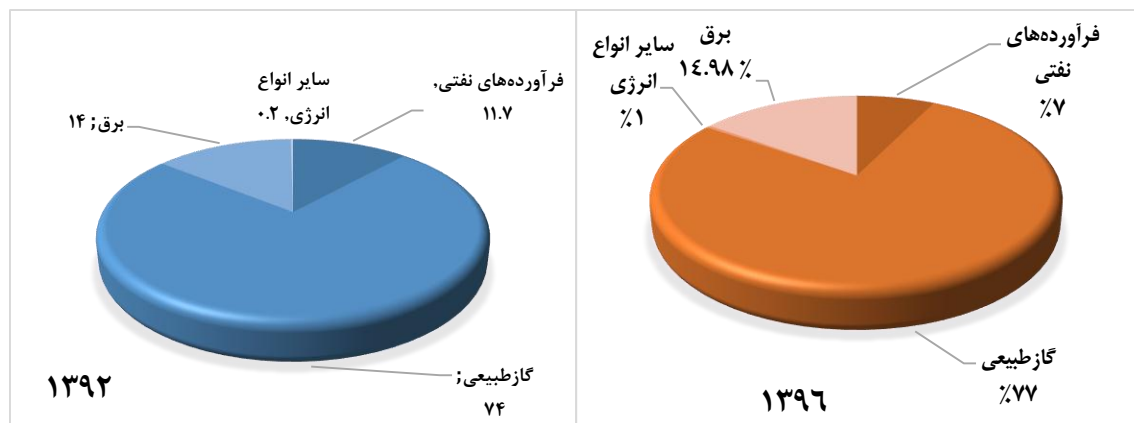
^۲ زیرگروه صنعت (ساخت).

^۳ حساب‌های ملی مرکز آمار ایران (۱۳۹۷).

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۱۹	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

می‌شود. باید توجه داشت که پایین بودن قیمت نسبی گاز طبیعی نسبت به حامل‌های انرژی، گرایش برای مصرف بیشتر انرژی گاز طبیعی را در بخش صنعت افزایش داده است.

نمودار (۷-۲). سهم مصرف حامل‌های انرژی در بخش صنعت سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۶

مأخذ: ترازنامه انرژی سال ۱۳۹۶.

۷-۲-۱. مصارف گاز طبیعی

سهم بخش صنعت از کل مصرف نهایی گاز طبیعی کشور از ۱۸,۵ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۱۹,۲ درصد در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است (بر حسب میلیون تن معادل نفت خام). مصرف عمده گاز طبیعی در بخش‌های مختلف مرتبط با صنعت و همچنین نیروگاه‌ها و پالایشگاه‌ها در جدول (۷-۲) آرایه شده است.

جدول (۷-۲). روند و ترکیب مصارف گاز طبیعی به تفکیک بخش‌های مختلف طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۲ (میلیون مترمکعب - درصد)

عنوان	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	تغییرات سال ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵	متوسط رشد سالانه
صنایع عمده و کوچک	۴۰۸۲۹	۴۲۹۲۳,۴	۴۰۱۸۳	۴۴۲۸۵	۴۵۹۲۵	۴.۰	۳
نیروگاه‌ها (۱)	۳۶۶۴۷,۶	۵۰۱۷۲,۳	۵۸۴۲۴,۲	۶۱۸۷۱,۸	۹۷۰۶۱	۹۶.۰	۲۸
پالایشگاه و تلمبه‌خانه	۴۱۹۸,۴	۴۳۰۹	۴۸۶۹,۵	۴۶۴۸,۴	۶۰۶۰	۳۳.۶	۱۰
سوخت پتروشیمی	۹۴۱۰,۹	۱۰۰۹۲,۳	۱۰۷۷۰,۳	۱۱۲۸۷,۸	۱۰۸۲۰	-۵.۰	۴
خوراک پتروشیمی	۱۰۷۲۸,۷	۱۱۷۷۱,۶	۱۲۳۲۲,۹	۱۲۶۸۱,۱	۶۳۸۵	-۵۸.۷	-۱۲
کل مصارف نهایی گاز طبیعی	۱۰۵۱۳۲,۲	۱۱۰۵۸۰,۹	۱۱۲۱۹۰	۱۱۹۹۱۷,۹	۱۲۳۹۶۴,۷	۳.۸	۴
کل مصرف گاز طبیعی (۲)	۱۶۲۸۷۴	۱۸۳۵۹۰,۲	۱۹۴۸۳۲,۷	۲۰۷۸۵۵	۲۰۱۸۴۶	-۳.۷	۶

مأخذ: ترازنامه هیدروکربوی سال ۱۳۹۶.

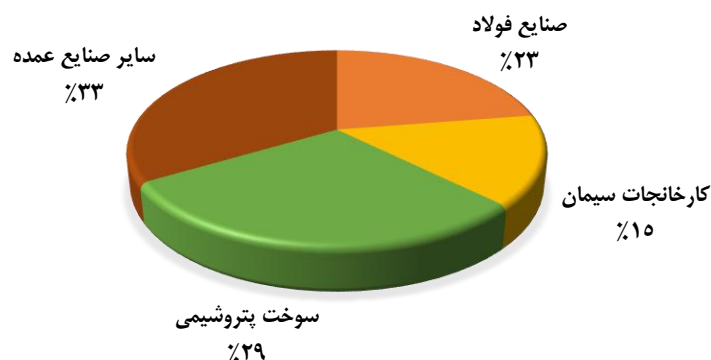
(۱) سوخت نیروگاه‌ها شامل نیروگاه‌های وزارت نیرو، صنایع بزرگ و بخش خصوصی است.

(۲) مصرف کل شامل مصرف نهایی گاز طبیعی، مصرف بخش انرژی، صادرات و ذخیره‌سازی گاز طبیعی است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۲۰	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

بر اساس آمار منتشر شده در ترازنامه هیدروکربوری، توزیع مصرف گاز طبیعی در سال ۱۳۹۶ در بخش‌های مختلف صنعتی (صنایع عمده) شامل سوخت صنایع پتروشیمی، صنایع فولاد، کارخانجات سیمان و سایر واحدهای صنعتی کشور به صورت نمودار (۳-۷) بوده است.

نمودار (۳-۷). توزیع مصرف گاز طبیعی در صنایع عمده در سال ۱۳۹۶

ماخذ: ترازنامه هیدروکربوی سال ۱۳۹۶.

بر اساس آخرین آمار در دسترس، میزان کل مصرف گاز طبیعی سایر صنایع کوچک و عمده ۴۵۹۲۵ میلیون متر مکعب (۲۸۱,۴ میلیون بشکه معادل نفت خام و سهم ۲۴ درصدی از کل مصارف گاز طبیعی) بود که نسبت به سال قبل ۳,۴۳ درصد رشد داشته است. مصرف گاز طبیعی در صنایع عمده شامل ۳۷۱۵۵ میلیون متر مکعب (۲۲۸ میلیون بشکه معادل نفت خام) است که سهم ۱۸,۴ درصدی از کل مصارف گاز طبیعی را به خود اختصاص داده است.

۲-۲-۷. مصارف برق

بر اساس اطلاعات جدول (۳-۷)، سهم مصرف صنعتی از کل مصرف برق کشور از حدود ۳۵ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۳۴,۷ درصد در سال ۱۳۹۸ کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۸ مقدار مصرف برق در صنعت نسبت به مدت مشابه سال قبل رشد ۶,۷ درصدی را تجربه کرده است. همچنین متوسط رشد سالانه مصرف برق در صنعت ۴,۵ درصد است، این در حالیست که تعداد مشترکین برق در بخش صنعت، در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال قبل ۳,۲ درصد افزایش داشته است. کل مصرف برق در سال ۱۳۹۸، معادل ۲۷۱ هزار گیگاوات ساعت گزارش شده است که نسبت به سال قبل از آن ۴,۷ درصد افزایش را نشان می‌دهد که بیشترین افزایش مربوط به بخش خانگی ۴,۸ درصد و صنعتی ۶,۷ درصد بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبى		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانى	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانى
صفحه: ۲۲۱	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

جدول (۷-۳). مصرف برق به تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی طی ۹۸-۱۳۹۲ (گیگاوات ساعت - درصد)

تغییرات سال ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۴,۸	۸۹۲۰۵	۸۵۰۹۹	۸۳۴۰۳	۷۸۳۸۷,۱	۷۶۱۰۳,۳	۷۱۱۶۲,۷	۶۴۳۷۸,۹	خانگی
-	(۳۲,۸)	(۳۲,۸)	(۳۳,۵)	(۳۳)	(۳۳)	(۳۲)	(۳۲)	
۲,۷	۲۴۷۱۳	۲۴۰۷۳	۲۴۳۲۸	۲۹۹۱۴,۳	۲۲۱۹۵,۷	۱۹۷۶۶,۷	۱۷۸۳۰,۹	عمومی
-	(۹,۱)	(۹,۳)	(۹,۳)	(۱۰)	(۱۰)	(۹)	(۹)	
۵,۶	۲۰۰۴۵	۱۸۹۹۰	۱۸۶۸۱	۱۷۶۱۹,۸	۱۶۶۷۹,۷	۱۵۴۰۴,۴	۱۳۳۷۶,۶	تجاری
-	(۷,۴)	(۷,۳)	(۷)	(۷)	(۷)	(۷)	(۷)	
۶,۷	۹۴۴۷۰	۸۸۵۴۱	۸۴۲۱۸	۷۷۱۶۷,۰	۷۱۶۵۷,۰	۷۴۰۷۰,۵	۷۰۳۰۸,۸	صنعتی
-	(۳۴,۷)	(۳۴,۱)	۳۳,۴	(۳۲)	(۳۱)	(۳۴)	(۳۵)	
-	-	-	-	۴۳۵,۷	۵۶۹,۸	۳۸۵,۴	۳۲۴,۹	حمل و نقل
-	-	-	-	(۰,۲)	(۰,۳)	(۰,۲)	(۰,۲)	
۱,۴	۳۸۵۷۴	۳۸۰۳۳	۳۹۳۷۹	۳۶۲۲۱,۵	۳۶۰۸۸,۶	۳۵۱۸۷,۹	۳۳۱۰۳,۱	کشاورزی
-	(۱۴,۲)	(۱۴,۶)	(۱۵)	(۱۵)	(۱۶)	(۱۶)	(۱۶)	
-۱,۹	۴۸۹۴	۴۹۸۸	-	۴۶۹۹,۵	۴۰۱۷,۳	۳۸۳۶,۹	۳۷۶۴,۷	روشنایی
-	(۱,۸)	(۱,۹)	-	(۲)	(۲)	(۲)	(۲)	معابر
۴,۷	۲۷۱۹۰۱	۲۵۹۷۲۴	۲۵۵۰۲۶	۲۳۷۴۳۵,۸	۲۲۷۳۱۱,۵	۲۱۹۸۱۴,۴	۲۰۳۰۸۷,۹	مجموع

مأخذ: وزارت نیرو/ اعداد داخل پرانتز سهم هستند (گزارش عملکرد سال ۱۳۹۸ صنعت آب و برق).

۷-۲-۳. مصارف فرآورده‌های نفتی

طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ مصرف فرآورده‌های نفتی در بخش صنعت حدود ۳۰ درصد کاهش داشته است. براساس اطلاعات مندرج در جدول (۷-۴)، مصرف نفت کوره (به‌عنوان فرآورده نفتی) نسبت به سایر انواع این فرآورده‌ها سهم بیشتری در بخش صنعت دارد. مصرف سایر فرآورده‌های نفتی از جمله بنزین و گازوئیل در سال ۱۳۹۶ نیز نسبت به سال قبل از آن به ترتیب به‌میزان ۶ و ۸,۶ درصد افزایش نشان می‌دهد.

جدول (۷-۴). مصرف انواع فرآورده‌های نفتی در بخش صنعت طی دوره ۹۶-۱۳۹۲

تغییرات سال ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	شرح
-۱۳,۹	۱۰۷۲۸۶۵	۱۲۴۶۴۶۴	۱۴۹۱۶۵۵	۲۸۱۰۸۷۹	۲۷۸۱۱۹۲	نفت کوره - هزار لیتر
-	۲۲,۱	۱۸,۹	۱۷,۴	۲۱	۱۴,۷	
۸۶۵,۲	۷۳۱۰۳	۷۵۷۴	۹۲۹۶	۸۰۵۱	۱۸۸۷۴	نفت سفید - هزار لیتر
-	۱,۷	۰,۲	۰,۲	۰,۲	۰,۴	
۶	۴۷۶۸۵	۴۴۹۷۶	۳۱۳۷۴	۴۶۱۹۷	۲۹۳۹۲	بنزین - هزار لیتر
-	۰,۲	۰,۲	۰,۱	۰,۲	۰,۱	
۸,۶	۲۶۸۵۳۴۳	۲۴۷۲۰۵۹	۲۳۶۳۱۵۷	۲۵۵۶۲۱۹	۲۵۸۵۹۹۰	گازوئیل - هزار لیتر
-	۸,۹	۸,۱	۷,۷	۷,۱	۶,۵	
۲,۳	۳,۴	۳,۳	۳,۵	۴,۹	۴,۸	کل مصرف فرآورده‌های عمده نفتی در بخش صنعت (میلیون تن معادل نفت خام)

مأخذ: ترازنامه انرژی ۱۳۹۶/ اعداد داخل پرانتز سهم از کل مصرف هر نوع فرآورده از کل مصرف آن فرآورده نفتی هستند.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	
صفحه: ۲۲۲		

۳-۷. شدت و ضریب انرژی در بخش صنعت

مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت را می‌توان متأثر از سطح تولید، شدت انرژی، تکنولوژی مورد استفاده در خطوط تولیدی و محتوی فناورانه محصولات صنعتی دانست. هرگونه بهبودی در این عوامل، به کاهش شدت انرژی و صرفه‌جویی در مصرف انرژی در سطح مشخص تولید منجر خواهد شد. بر اساس جدول (۵-۷) مصرف نهایی انرژی طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ در صنعت با رشد ۱۵ درصدی مواجه بوده است و رشد ارزش افزوده کل بخش صنعت به قیمت‌های جاری در این دوره ۵۳ درصد بوده است. این در حالی است که رشد ارزش افزوده طی این دوره بر اساس قیمت‌های ثابت حدود ۲۰ درصد بوده است. طی این سال‌ها روند افزایش شدت انرژی در کشور عمدتاً به دلیل استفاده از فناوری‌های قدیمی، تجهیزات فرسوده و به‌ویژه اعمال نشدن راهکارهای غیرقیمتی در مدیریت مصرف انرژی در این بخش است که نیازمند اصلاح ساختاری در مصرف انرژی صنایع و مدیریت بهتر انرژی است.

جدول (۵-۷). مصرف انرژی و ارزش افزوده در بخش صنعت ۹۶-۱۳۹۲

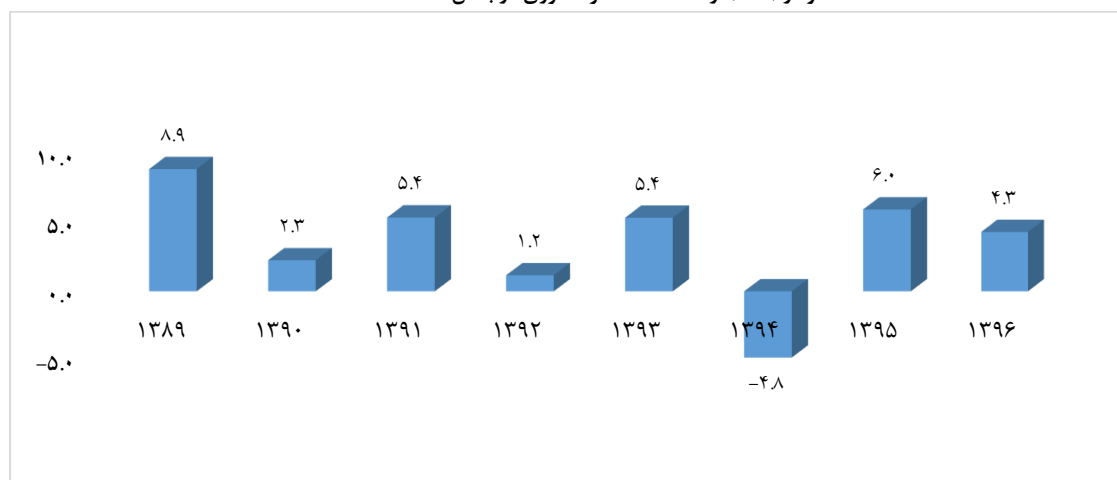
شرح	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	تغییرات سال به ۱۳۹۶ ۱۳۹۵	تغییرات طی دوره ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶
کل مصرف نهایی گاز طبیعی (میلیون بشکه نفت خام) *	۲۲۷.۸	۲۴۱.۴	۲۳۵.۰	۲۵۲.۳	۲۶۲.۳	۴.۰	۱۵.۱
کل مصرف نهایی برق (میلیون بشکه نفت خام) *	۴۲.۲	۴۴.۶	۴۵.۴	۴۷.۴	۵۰.۸	۷.۲	۲۰.۴
کل مصرف نهایی فرآورده‌های نفتی (میلیون بشکه نفت خام) *	۳۵.۳	۳۵.۵	۲۵.۳	۲۴.۲	۲۴.۷	۲.۱	-۳۰.۰
کل مصرف نهایی انرژی (میلیون بشکه نفت خام) *	۳۰۶.۱	۳۲۲.۵	۳۰۶.۹	۳۲۵.۲	۳۳۹.۳	۴.۳	۱۰.۸
ارزش افزوده بخش صنعت به قیمت جاری (هزار میلیارد ریال)	۱۷۴۱	۱۸۶۶	۱۷۷۰	۲۱۷۸	۲۶۷۳	۲۲.۷	۵۳.۵
ارزش افزوده بخش صنعت به قیمت ثابت (هزار میلیارد ریال)	۸۲۴	۸۶۳	۸۲۳	۹۱۰	۱,۰۰۰	۹.۸	۲۱.۳
ارزش افزوده در صنایع ۱۰ نفر کارکن و بالاتر (هزار میلیارد ریال)	۱۱۶۳	۱۳۳۲	۱۱۷۶	۱۷۵۴	۲۱۶۴	۲۳.۴	۸۶.۱
ارزش کل مصرف انرژی در صنایع ۱۰ نفر کارکن و بالاتر (هزار میلیارد ریال)	۸۲	۱۰۸	۱۰۸	۱۴۲	۱۵۶	۹.۹	۹۰.۲
بهره‌وری انرژی در صنایع ۱۰ نفر کارکن و بیشتر	۹۷	۸۶	۷۲	۷۹	-	-	-
شدت انرژی در بخش صنعت (بشکه معادل نفت خام به میلیون ریال)	۰.۳۷	۰.۳۷	۰.۳۷	۰.۳۶	۰.۳۴	-	-

مأخذ: مرکز آمار ایران و (*) ترازنامه انرژی سال ۱۳۹۶.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۲۳	تاریخ: ۱۳۹۹			

با توجه به اصلاح قیمت حامل‌های انرژی در اواخر سال ۱۳۸۹، رشد مصرف انرژی در بخش صنعت روندی نزولی به خود گرفت و این روند تا سال ۱۳۹۲ تداوم یافت. همانگونه که در نمودار (۷-۴)، نشان داده شده نرخ رشد مصرف انرژی طی این دوره از ۸,۹ درصد در سال ۱۳۸۹ به حدود ۱,۲ درصد در سال ۱۳۹۲ کاهش یافت. بخشی از این کاهش در مصرف انرژی طی این سال‌ها بالأخص سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ ناشی کاهش فعالیت اقتصادی در بخش صنعت و تعطیلی برخی از بنگاه‌ها و همچنین فشار ناشی از تحریم‌ها بر صنایع بوده است؛ بااین‌حال، پس از تعدیل آثار هدمندی، در سال ۱۳۹۳ مجدداً افزایش نرخ رشد مصرف انرژی قابل مشاهده است. در سال ۱۳۹۴ کاهش چشم‌گیری حدود ۴,۸ درصدی در مصرف انرژی بخش صنعت مشاهده می‌شود که بسیار قابل توجه است. بررسی ترکیب سبد انرژی مصرفی در بخش صنعت در این سال نشان می‌دهد که این امر ناشی از کاهش ۲۸ درصدی در مصرف فرآورده‌های نفتی و همچنین کاهش ۲,۷ درصدی در مصرف گاز طبیعی بوده است. حتی مصرف برق نیز در این سال رشد کمتری نسبت به سال قبل داشته است. با توجه به اینکه در سال ۱۳۹۴ اقتصاد کشور در رکود قرار داشته این کاهش را عمدتاً می‌توان ناشی از کاهش مصرف به علت کاهش فعالیت‌های اقتصادی دانست و با توجه به رشد ۶ درصدی مصرف انرژی در بخش صنعت در سال ۱۳۹۵، کاهش مصرف در سال ۱۳۹۴ نمی‌تواند حاکی از بهبود قابل توجه در الگوی مصرف در کارگاه‌ها و مراکز صنعتی باشد. در نهایت این که در سال ۱۳۹۶ مصرف انرژی در بخش صنعت رشد ۴,۳ درصدی را تجربه کرده است.

نمودار (۷-۴). رشد سالانه مصرف انرژی در بخش صنعت ۹۶-۱۳۸۹

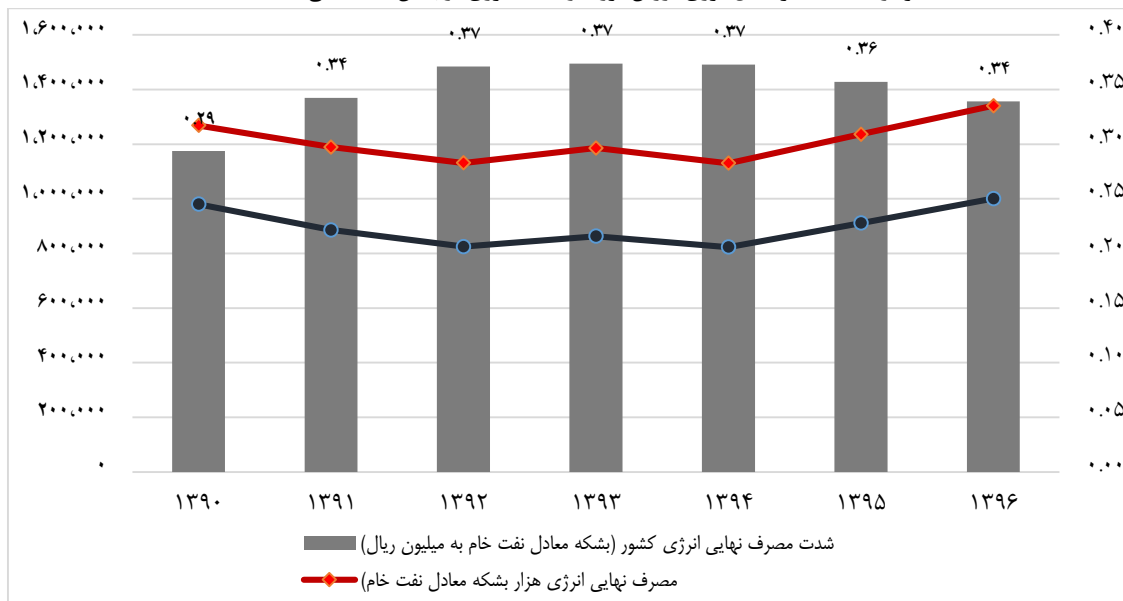

مأخذ: ترازنامه انرژی ۱۳۹۶.

شایان ذکر است، شاخص شدت مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت (ساخت) از ۰,۲۹ در سال ۱۳۹۰ به ۰,۳۴ واحد (بر اساس شبکه معادل نفت خام به میلیون ریال) در سال ۱۳۹۶ رسیده است (نمودار ۷-۵).

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۲۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

نمودار (۷-۵). مصرف کل انرژی، ارزش افزوده و شدت انرژی در بخش صنعت طی ۱۳۹۰-۱۳۹۶

ماخذ: ترازنامه انرژی سال ۱۳۹۶ و مرکز آمار ایران.

ضریب انرژی: برای بررسی رابطه بین مصرف انرژی و تولید، می‌توان از شاخص ضریب انرژی نیز استفاده نمود. ضریب انرژی از تقسیم نرخ رشد مصرف نهایی انرژی به نرخ رشد تولید ناخالص داخلی به دست می‌آید. به دلیل استفاده از نرخ رشد در ضریب انرژی، مشکلات تبدیل به واحد یکسان جهت مقایسه (مانند نرخ ارز در مقایسه شدت انرژی) در این شاخص وجود ندارد. خصوصیت دیگر ضریب انرژی این است که برای یک دوره زمانی محاسبه می‌شود، در حالی که شاخص شدت انرژی معمولاً جهت ارزیابی در یک سال معین به کار می‌رود. معمولاً در ارزیابی ضریب انرژی آن را با عدد یک مقایسه می‌نمایند. رشد مصرف انرژی در روند توسعه اقتصادی اغلب از نرخ کاهندهای برخوردار است. همچنین انتظار می‌رود که کشورهای توسعه یافته، مصرف انرژی را با توجه به میزان تولیدات خود به حداقل ممکن رسانده باشند. در دوره ۲۰۱۵-۲۰۰۰ شاخص ضریب انرژی در جهان نسبت به دوره قبل اندکی کاهش یافته و به عدد ۰,۴۷ رسیده است. با استفاده از آمار داخلی در ترازنامه، ملاحظه می‌شود که ضریب انرژی ایران در سال‌های ۶۲-۱۳۵۲ به دلیل شرایط ویژه حاکم بر کشور، به خصوص جنگ تحمیلی، روند رشد تولید ناخالص داخلی و همگام با آن رشد مصرف نهایی انرژی، دستخوش تحولات زیادی بوده است. در دوره ۷۳-۱۳۶۳ ضریب انرژی به عدد ۲,۶۷ و در دوره ۸۴-۱۳۷۴ به ۱,۲۵ رسیده است. در دوره ۹۵-۱۳۸۵ مجدداً ضریب انرژی افزایش یافته و به عدد ۱,۳۲ بالغ شده است و در دوره ۹۶-۱۳۸۶ این شاخص عدد ۱,۲۱ را به خود اختصاص داده است. به عبارت دیگر در تمامی دوره‌های مزبور، تقریباً رشد مصرف نهایی انرژی بیش از رشد تولید ناخالص داخلی بوده است.^۱

^۱ ترازنامه انرژی ۱۳۹۵.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۲۵	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۴-۷. قیمت حامل‌های انرژی

قیمت اسمی فروش حامل‌های انرژی طی سال‌های ۹۸-۱۳۹۲ (جدول ۷-۶) نشان می‌دهد که قیمت این حامل‌ها به استثنای برق و بنزین از سال ۱۳۹۴ تغییری نداشته است؛ این در حالی است که به علت عدم تعدیل قیمت‌ها از سال ۱۳۹۴ و همچنین افزایش نرخ ارز، شکاف میان قیمت فوب خلیج فارس و قیمت‌های مصوب داخلی به خصوص در سال ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ افزایش داشته است و این موضوع تحقق ماده (۱) قانون هدفمندی مبنی بر تعدیل تدریجی قیمت‌های داخلی تا رسیدن به قیمت فوب خلیج فارس را با چالش روبه‌رو کرده است.^۱ در سال ۱۳۹۸ در میان حامل‌های انرژی قیمت بنزین رشد حدود ۲ برابری را تجربه کرده است.

جدول (۷-۶). قیمت اسمی فروش حامل‌های انرژی طی دوره ۹۸-۱۳۹۲ (ریال)

حامل‌های انرژی	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
بنزین معمولی	۴۰۰۰،۷۰۰	۱۰۰۰۰،۷۰۰،۴۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱۵۰۰۰-۳۰۰۰۰
بنزین سوپر	۸۰۰۰و۵۰۰۰	۱۱۰۰۰،۸۰۰،۵۰۰	۱۲۰۰۰	۱۲۰۰۰	۱۲۰۰۰	۱۲۰۰۰	۳۰۰۰۰
نفت سفید (لیتر)	۱۰۰۰	۱۰۰۰،۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰	۱۵۰۰
نفت گاز به غیراز سوخت نیروگاه‌ها (لیتر)	۳۵۰۰	۵۰۰۰،۲۵۰،۳۵۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰
نفت کوره میلیون لیتر به‌غیراز سوخت نیروگاه‌ها (لیتر)	۲۰۰۰	۲۵۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰
گاز طبیعی خوراک پتروشیمی (مترمکعب)	۷۰۰	۳۴۴۵	۳۴۴۵	*	*	*	*
گاز طبیعی به‌غیراز سوخت نیروگاه‌ها (مترمکعب)	۷۲۹،۵	۱۱۰۲،۲	۱۲۳۴،۵	*	*	*	*
سرجم برق (کیلووات ساعت)	۴۱۸	۵۲۵،۶	۵۷۳،۲۷	۶۶۲	۶۸۲،۷	*	*

مأخذ: ترازنامه انرژی ۱۳۹۶ و مصوبات هیات وزیران.

* مقادیر در دسترس نمی‌باشد.

آنچه قابل مشاهده است آن است که انواع حامل‌های انرژی با قیمت‌های مناسب در اختیار بخش‌های مختلف قرار می‌گیرد. اما به سبب میزان مصرف، پایین بودن بهره‌وری و بالا بودن شدت انرژی در اکثر واحدهای اقتصادی، این رانت که از طریق قیمت‌های پایین‌تر در اختیار تولیدکنندگان قرار می‌گیرد، لزوماً به تولید ثروت بیشتر ختم نشده است.

۱ باید توجه داشت هرچند ماده (۱) قانون هدفمندی یارانه‌ها بر کاهش شکاف میان نرخ داخلی و فوب تأکید می‌کند، مشخص نیست که نرخ فوب بر اساس ریال که به شدت تحت تأثیر نرخ تسعیر قرار دارد، چرا باید مبنای این محاسبات قرار گیرد.

جدول (۷-۷). قیمت متوسط فروش گاز طبیعی در بخش‌های مختلف (ریال بر متر مکعب)

بخش‌ها	۱۳۹۲		۱۳۹۳		۱۳۹۴		۱۳۹۵		۱۳۹۶	
	تعرفة ماه ابتدای سال	تعرفة ماه‌های سرد سال	تعرفة ماه ابتدای سال	تعرفة ماه‌های سرد سال	تعرفة ماه ابتدای سال	تعرفة ماه‌های سرد سال	تعرفة ماه ابتدای سال	تعرفة ماه‌های سرد سال	تعرفة ماه ابتدای سال	تعرفة ماه‌های سرد سال
صنعتی (صنایع عمده)	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰
صنعتی (صنایع کوچک)	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰
پالایشگاه و تلمبه‌خانه‌های نفت	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰
خوراک مجتمع‌های پتروشیمی کود اوره	۷۰۰	۷۰۰	۳۴۴۵	۳۴۴۵	۳۴۴۵	۳۴۴۵	(۲)	(۲)	(۲)	(۲)
مجتمع‌های پتروشیمی	۷۰۰	۷۰۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰
فولاد	۷۰۰	۷۰۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۲۰
کشاورزی و دامپروری	۱۰۰۰	۶۰۰	۱۱۵۰	۶۹۰	۱۱۵۰	۶۹۰	۱۱۵۰	۶۹۰	۱۱۵۰	۶۹۰
نیروگاه (سایر صنایع)	۸۰۰	۸۰۰	۸۰۰	۸۰۰	*	*	*	*	*	*

مأخذ: ترازنامه انرژی ۱۳۹۶.

* مطابق ابلاغ ماهیانه است.

متوسط قیمت برق طی دوره ۹۶-۱۳۹۲ از ۴۱۸.۵ در ابتدای دوره به ۶۸۲.۷ ریال به ازای هر کیلووات در انتهای دوره افزایش یافت است. افزایش قیمت طی این دوره برای برق در بخش صنعت از ۴۴۲.۶ به ۶۹۶.۵ ریال به ازای هر کیلووات ساعت بوده است. همچنین قیمت برق در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از آن رشد حدود ۳ درصدی در تمامی بخش‌ها داشته است. همانطور که مشاهده می‌شود قیمت برق در بخش صنعت نسبت به سایر بخش‌ها مانند بخش کشاورزی و خانگی بالاتر است و از این حیث می‌تواند بر هزینه‌های تولید صنعتی تاثیر بیشتری داشته باشد.

جدول (۷-۸). متوسط قیمت برق در بخش‌های مختلف (ریال بر کیلووات ساعت)

بخش‌ها	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵*	۱۳۹۶	تغییرات سال ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵
خانگی	۳۴۶.۷	۴۳۹.۴	۵۰۴.۷	۵۳۸.۴	۵۵۵.۲	۳,۱۲
عمومی	۵۱۶.۳	۶۱۷.۶	۷۱۷.۶	۷۶۵.۴	۷۸۹.۴	۳,۱۴
کشاورزی	۱۳۳.۴	۱۷۷.۹	۱۹۵.۵	۲۰۸.۵	۲۱۵.۱	۳,۱۷
صنعت	۴۴۲.۶	۵۴۲.۶	۶۳۳.۲	۶۷۵.۴	۶۹۶.۵	۳,۱۲
سایر مصارف	۱۳۴۲.۲	۱۶۶۴	۲۰۴۶.۸	۲۱۸۳.۲	۲۲۵۱.۵	۳,۱۳
کل (۱)	۴۱۸.۵	۵۲۵.۶	۶۱۴.۷	۶۶۲.۰	۶۸۲.۷	۳,۱۳

مأخذ: ترازنامه انرژی ۱۳۹۶.

(۱) این ردیف متوسط وزنی تعرفه برق است.

* نرخ تعرفه برق در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۴ در بخش‌های مختلف ۱۰ درصد افزایش داشته است.

۵-۷. میزان آلاینده‌گی در بخش صنعت

در سال ۱۳۹۶ بخش صنعت به میزان ۲۲,۹ هزار تن CO، ۱۰۲۸۵۲ هزار تن CO₂، ۱۶۷ هزار تن NO₂ و ۹۳ هزار تن SO₂ منتشر کرده است که بیشترین سهم در این آلاینده‌گی‌ها به ترتیب مربوط به گاز طبیعی، نفت گاز، نفت کوره، و گاز کوره بلند بوده است. نکته قابل توجه این است که علی‌رغم سهم پایین بنزین در سبد انرژی بخش صنعت، آلاینده‌گی مربوط به بنزین به خصوص CO منتشر شده از این سوخت بیشتر از حتی گاز طبیعی است.

جدول (۷-۹). میزان انتشار گازهای آلاینده و گلخانه‌ای بخش صنعت در سال ۱۳۹۶ - تن

سوخت	No2	So2	So3	Co	SPM	Co2	CH2	N2o
بنزین	۶۴۴	۷۲	-	۱۶۶۹۰	۶۲	۱۱۳۴۴۸	۵	۱
نفت سفید	۳۷	۱۷۵	-	۵۷	-	۱۹۰۳۵۸	۸	۲
نفت گاز	۱۳۴۲۲۷	۴۲۱۶۰	۵۳۷	۵۳۷	۴۰۲۸	۷۵۶۶۴۵۱	۳۰۶	۶۱
نفت کوره	۱۰۷۲۹	۵۰۳۵۵	۷۶۹	۲	۱۰۷۳	۳۴۶۴۴۳۷	۱۳۴	۲۷
گاز مایع		۰,۰۲	*	۵	-	۱۰۷۴۴	۰,۲	۰,۲
گاز طبیعی	۱۴۲۵۵۹	۲۹۱	-	۵۶۶۲	۱۱۹۹۱	۹۰۰۴۱۹۳۰	۱۶۰۵	۱۶۱
گاز کک	*	*	*	*	*	۱۶۲۳۰۸	۴	۰,۴
گاز کوره بلند	*	*	*	*	*	۱۳۰۲۶۰۹	۵	۱
جمع	۱۶۷۳۹۵	۹۳۰۵۳	۱۳۰۶	۲۲۹۵۵	۱۷۱۵۴	۱۰۲۸۵۲۲۸۴	۲۰۶۷	۲۵۲

ماخذ: ترازنامه انرژی سال ۱۳۹۶.

جدول (۷-۱۰). میزان انتشار گازهای آلاینده و گلخانه‌ای بخش صنعت طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۲ - تن

سوخت	No2	So2	So3	Co	SPM	Co2	CH2	N2o
۱۳۹۲	۱۶۴۹۷۵	۱۷۱۴۷۸	۲۵۱۱	۱۵۷۴۸	۱۷۱۱۴	۹۵۳۴۹۹۷۷	۲۰۴۷	۲۶۹
۱۳۹۳	۱۷۲۷۳۱	۱۷۲۴۱۸	۲۵۲۷	۲۱۹۳۱	۱۷۷۴۲	۱۰۰۲۱۵۵۱۰	۲۱۳۳	۲۷۸
۱۳۹۴	۱۵۴۸۵۷	۱۰۷۴۴۳	۱۵۴۲	۱۶۵۷۰	۱۵۸۱۸	۹۳۷۲۷۸۵۸	۱۹۰۷	۲۳۷
۱۳۹۵	۱۶۲۵۷۴	۹۷۶۸۰	۱۳۸۸	۲۱۶۹۵	۱۶۵۴۸	۹۸۹۲۰۷۹۷	۱۹۹۵	۲۴۴
۱۳۹۶	۱۶۷۳۹۵	۹۳۰۵۳	۱۳۰۶	۲۲۹۵۵	۱۷۱۵۴	۱۰۲۸۵۲۲۸۴	۲۰۶۷	۲۵۲

ماخذ: ترازنامه انرژی سال ۱۳۹۶.

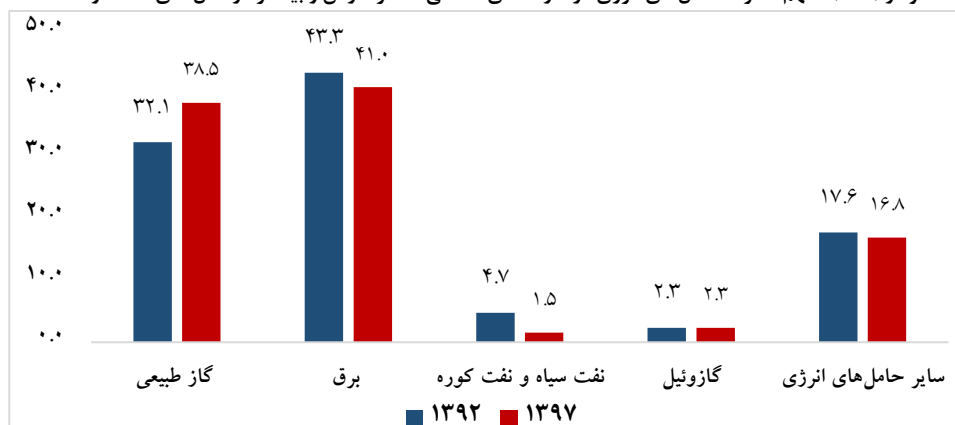
مطابق جدول (۷-۱۰)، با توجه به اینکه مصرف سوخت CO و CO₂ بیشتر از حد افزایش یافته است و با توجه به ساختار میزان انتشار گازهای آلاینده سوخت در حامل‌های انرژی، نگرانی از تداوم مصرف بی‌رویه آن وجود دارد لذا، با عنایت به اهمیت رشد پایدار و نیز نقش صنعت در این حوزه ضرورت دارد، رشد و توسعه صنعتی با ملاحظات مرتبط با توسعه پایدار هماهنگ بوده و همچنین ملاحظات زیست محیطی را به صورت کامل پیگیری و اجرا نماید.

۶-۷. وضعیت شاخص‌های انرژی در کارگاه‌های صنعتی بالاتر از ۱۰ نفر کارکن و بیشتر

۶-۷-۱. ترکیب مصرف انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر^۱

بر اساس آخرین اطلاعات مرکز آمار ایران، کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر، حامل برق طی سال‌های اخیر بیشترین سهم را در سبد انرژی مصرف شده در این کارگاه‌ها به خود اختصاص داده است. مقایسه سبد مصرف انرژی این کارگاه‌ها نشان می‌دهد که بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ سهم مصرف برق، و نفت سیاه و نفت کوره در کارگاه‌های صنعتی کاهش داشته و با توجه به افزایش سهم گاز طبیعی این فرآورده جایگزین آنها شده است.

نمودار (۶-۷). سهم مصرف حامل‌های انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۷

ماخذ: سهم مصرف حامل‌های انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۷

* سایر حامل‌های انرژی شامل سهم مصرف آب در این کارگاه‌ها نیز می‌باشد که در سال ۱۳۹۷ حدود ۷,۶ درصد بوده است.

روند افزایش سهم مصرف گاز طبیعی و کاهش سهم مصرف فرآورده‌های نفتی بیانگر تغییر تدریجی الگوی مصرف انرژی در بخش صنعت طی سال‌های اخیر است.^۲ با این حال هنوز بخشی از مصرف انرژی در این بخش از طریق فرآورده‌های نفتی تأمین می‌شود.

جدول (۷-۱۱) نشان‌دهنده سهم مصرف صنایع عمده مصرف‌کننده انرژی از سبد حامل‌های انرژی منتخب طی سال‌های ۹۷-۱۳۹۳ است. همان‌طور که از این جدول استنباط می‌شود حجم زیادی از مصرف این حامل‌ها در کل صنعت کشور، فقط توسط رشته فعالیت‌های محصولات کانی غیرفلزی، مواد و محصولات شیمیایی، فلزات اساسی، صنایع تولید ذغال کک و صنایع غذایی و آشامیدنی مصرف می‌شود. به عنوان مثال در سال ۱۳۹۷ به میزان ۹۸,۵ درصد از مصرف کل نفت کوره و نفت سیاه سهم این ۵ صنعت بوده است.

^۱ آخرین آمار منتشر شده کارگاه‌های صنعتی توسط مرکز آمار مربوط به سال ۱۳۹۷ است.

^۲ در افزایش مصرف گاز طبیعی توسط صنایع این تهدید وجود دارد که با افزایش تقاضای خانوار در شش ماهه دوم سال برای گاز طبیعی احتمال افت فشار و یا قطع این حامل افزایش یابد و از این محل امکان آسیب‌پذیری برای صنایع کشور جهت دسترسی به گاز طبیعی وجود دارد.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۲۹	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

جدول (۷-۱۱). تغییرات سهم مصرف انواع حامل‌های انرژی در صنایع عمده مصرف‌کننده انرژی کشور طی دوره ۹۷-۱۳۹۳

سال	شرح	محصولات کانی غیرفلزی	مواد و محصولات شیمیایی	فلزات اساسی	تولید زغال کک	مواد غذایی و آشامیدنی	مجموع سهم ۵ صنعت
۱۳۹۳	گاز طبیعی	۲۶.۶	۲۵.۹	۲۱.۱	۱۵.۶	۵.۵	۹۴.۶
	برق	۱۳.۲	۲۱.۳	۳۸.۳	۴.۱	۴.۳	۸۱.۱
	گازوئیل	۳۱.۴	۱۱.۸	۸.۶	۷.۹	۲۱.۹	۸۱.۵
	نفت کوره	۸۰.۹	۰.۳	۷.۵	۷	۳.۵	۹۹.۵
۱۳۹۴	گاز طبیعی	۱۵	۴.۸	۲.۵	۶۲.۷	۳.۳	۸۸.۳
	برق	۱۱.۶	۲۸.۹	۳۶.۲	۷.۶	۴.۵	۸۸.۸
	گازوئیل	۳۳.۱	۱۱.۲	۱۴.۸	۳	۲۲.۵	۸۴.۶
	نفت کوره	۸۰.۸	۰.۲	۲.۴	۱۲	۳.۱	۹۸.۵
۱۳۹۵	گاز طبیعی	۲۰.۸	۳۷.۹	۲۴.۵	۴.۵	۵.۸	۹۳.۵
	برق	۱۵	۲۶.۷	۳۲.۴	۱.۸	۶.۲	۸۲.۱
	گازوئیل	۳۸.۵	۱۲.۲	۱۸.۹	۱.۵	۱۴.۵	۸۵.۵
	نفت سیاه و نفت کوره	۷۳.۴	۰.۱	۷	۱۳.۸	۴.۴	۹۸.۸
۱۳۹۶	گاز طبیعی	۱۸.۶	۳۸.۵	۲۷.۴	۳.۵	۵.۸	۹۳.۹
	برق	۱۳.۴	۲۵.۹	۳۴.۷	۱.۷	۶.۱	۸۱.۸
	گازوئیل	۲۸.۴	۲۸.۷	۱۳.۷	۱.۷	۱۱.۲	۸۳.۶
	نفت سیاه و نفت کوره	۷۹.۶	۰.۱	۱۰.۴	۵.۵	۲.۹	۹۸.۴
۱۳۹۷	گاز طبیعی	۵.۱	۶.۴	۳۶.۲	۱۸.۴	۲۸.۰	۹۴.۱
	برق	۶.۴	۲.۴	۲۳.۵	۱۳.۵	۳۵.۹	۸۱.۷
	گازوئیل	۱۳.۵	۴.۲	۱۴.۳	۳۴.۹	۱۱.۵	۷۸.۴
	نفت سیاه و نفت کوره	۱.۷	۱۸.۵	۰.۶	۷۵.۱	۲.۶	۹۸.۵

مأخذ: مرکز آمار ایران، کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر ۹۷-۱۳۹۰.

۷-۶-۲. شاخص‌های انرژی بر حسب رشته فعالیت‌های صنعتی (بر اساس آخرین اطلاعات مصرف

انرژی بر حسب میلیون بشکه)

بررسی آمار رشته فعالیت‌های صنعتی در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که در مجموع ۵ رشته فعالیت صنعتی حدود ۷۹,۵ درصد از مصرف انرژی و ۶۳,۴ درصد از ارزش‌افزوده کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر را به خود اختصاص داده‌اند این در حالی است که در سال ۱۳۹۴ اگر چه سهم مصرف انرژی تغییری نداشته، سهم ارزش‌افزوده این رشته فعالیت‌های صنعتی ۶۴ درصد یوده است.

جدول (۷-۱۲). مقدار مصرف انرژی و ارزش‌افزوده در صنایع مصرف‌کننده عمده انرژی ۹۵-۱۳۹۴ (کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر)

شرح		مصرف انرژی میلیون بشکه معادل نفت خام		ارزش افزوده هزار میلیارد ریال		شدت انرژی بشکه معادل نفت خام به میلیارد ریال	
فعالیت		۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۵

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۳۰

۰.۱۸	۰.۲۱	۱۷۵.۴۴	۱۴۱.۴۹	۳۱.۰۹	۲۹.۶۷	کل صنعت
۰.۲۶	۰.۲۸	۳۵.۲۵	۳۰.۶۰	۹.۲۸	۸.۶۸	تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی
۰.۲۵	۰.۲۸	۲۲.۲۸	۱۹.۶۰	۵.۶۱	۵.۵۶	تولید فلزات پایه
۰.۰۹	۰.۱۰	۱۹.۲۹	۱۶.۵۴	۱.۷۰	۱.۶۶	تولید فرآورده‌های غذایی
۰.۰۲	۰.۰۲	۲۱.۰۵	۱۱.۹۷	۰.۳۶	۰.۲۹	تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر
۰.۵۸	۰.۶۴	۱۳.۳۶	۱۱.۸۶	۷.۷۷	۷.۶۱	تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی
۰.۲۷	۰.۴۵	۱۵.۴۳	۸.۳۸	۴.۱۲	۳.۷۴	تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت
۰.۰۴	۰.۰۴	۶.۷۱	۶.۱۷	۰.۲۷	۰.۲۶	تولید محصولات فلزی ساخته شده به جز ماشین‌آلات و تجهیزات
۰.۰۲	۰.۰۲	۶.۲۳	۵.۲۲	۰.۱۱	۰.۰۹	تولید داروها و فرآورده‌های دارویی شیمیایی و گیاهی
۰.۰۳	۰.۰۳	۴.۸۷	۵.۲۰	۰.۱۴	۰.۱۴	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر
۰.۰۵	۰.۰۶	۶.۰۷	۵.۱۶	۰.۳۲	۰.۳۰	تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی
۰.۰۳	۰.۰۴	۵.۸۷	۴.۴۰	۰.۱۸	۰.۱۷	تولید تجهیزات برقی
۰.۱۰	۰.۱۱	۴.۷۷	۳.۹۶	۰.۴۷	۰.۴۳	تولید منسوجات
۰.۰۱	۰.۰۱	۲.۷۹	۲.۳۰	۰.۰۲	۰.۰۲	ساخت محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری
۰.۱۵	۰.۱۶	۲.۳۱	۲.۰۶	۰.۳۶	۰.۳۲	تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی
۰.۰۲	۰.۰۲	۲.۰۸	۱.۷۴	۰.۰۴	۰.۰۴	تولید سایر تجهیزات حمل و نقل
۰.۰۷	۰.۰۷	۱.۲۰	۱.۱۷	۰.۰۹	۰.۰۹	تولید انواع آشامیدنی‌ها
۰.۰۴	۰.۰۵	۱.۲۸	۰.۹۵	۰.۰۵	۰.۰۴	تولید مبلمان
۰.۱۳	۰.۱۲	۰.۸۸	۰.۸۹	۰.۱۱	۰.۱۱	تولید چوب و فرآورده‌های چوب
۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۷۲	۰.۷۷	۰.۰۳	۰.۰۳	تولید سایر مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر
۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۷۲	۰.۷۶	۰.۰۲	۰.۰۲	چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۸۶	۰.۵۴	۰.۰۱	۰.۰۰	تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو
۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۶۵	۰.۵۲	۰.۰۲	۰.۰۱	تولید پوشاک
۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۴۸	۰.۴۵	۰.۰۲	۰.۰۲	تولید چرم و فرآورده‌های وابسته
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۲۹	۰.۲۶	۰.۰۰۴	۰.۰۰۴	تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات

مأخذ: نتایج آمارگیری از مصرف انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر ۱۳۹۵ و ۱۳۹۴ و محاسبات تحقیق.

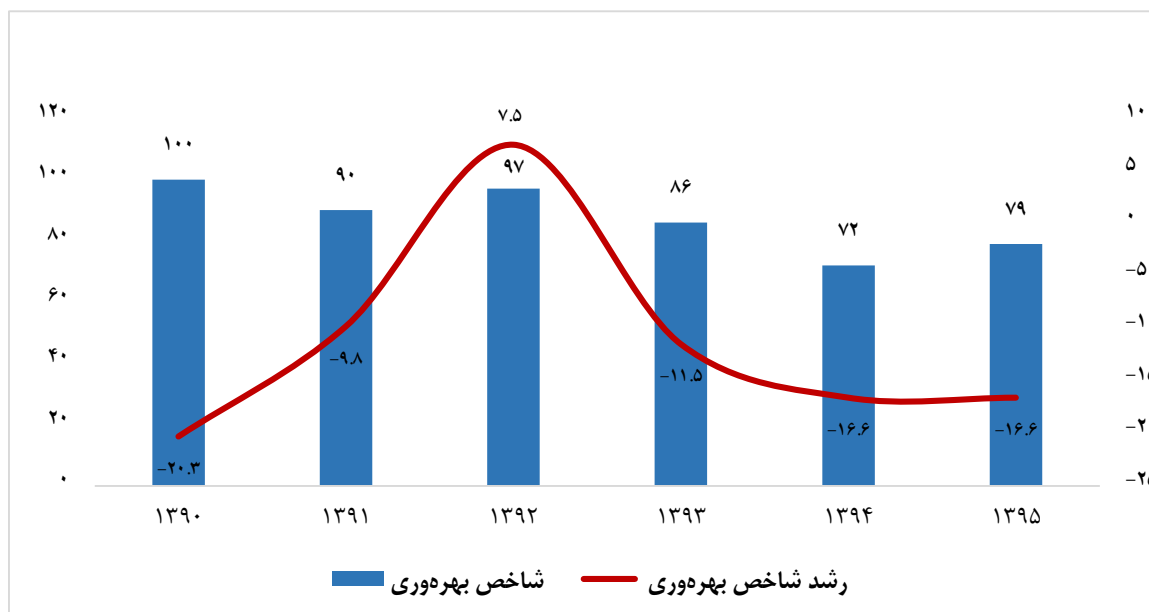
بررسی ساختار صنعتی کشور از منظر تولید طی سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که ترکیب کالاهای تولیدی کشور عمدتاً بر رشته فعالیت‌های تولید محصولات کانی غیرفلزی، تولیدات فلزات اساسی، صنایع تولید کک - پالایشگاه‌ها، صنایع مواد غذایی و آشامیدنی، صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی و تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر تمرکز داشته است. در بین این صنایع نیز سهم صنایع منبع‌محور مانند مواد و محصولات شیمیایی و تولید کک (که از شدت انرژی بالاتری برخوردارند) افزایش یافته است. براین اساس، بخشی از افزایش مصرف نهایی انرژی طی این دوره را می‌توان در افزایش سهم تولید صنایع تولید کک و مواد و محصولات شیمیایی و بالاتر بودن شدت انرژی آنها دانست.

شاخص بهره‌وری انرژی در بخش صنعت نیز بر کاهش بهره‌وری در این بخش دلالت دارد. شاخص بهره‌وری انرژی فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر نشان می‌دهد که این شاخص از ۱۰۰ واحد در سال ۱۳۹۰ به ۷۹ واحد در سال ۱۳۹۵ کاهش داشته است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۳۱

نمودار (۷-۷). شاخص بهره‌وری انرژی در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر طی دوره ۱۳۹۰-۹۵

ماخذ: سازمان ملی بهره‌وری ۱۳۹۷.

۷-۷. بررسی مصرف انرژی صنایع عمده

عمده مصرف انرژی در بخش صنعت (ساخت) مربوط به رشته فعالیت‌های فلزات اساسی (فولاد، مس و آلومینیوم) و کانی‌های غیرفلزی (سیمان، کاشی و سرامیک و شیشه) است. بررسی صورت‌های مالی سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد بیشترین سهم هزینه‌های انرژی در سبد هزینه‌های تولید شرکت‌های بورسی مربوط به کارخانجات سیمان و فولاد است. سیمان تهران با سهم ۲۱,۵ درصد، فولاد مبارکه اصفهان ۹,۸ درصد و فولاد خوزستان ۸,۳ درصد و آلومینیوم ایران با سهم ۸ درصد بیشترین انرژی‌بری را در میان شرکت‌های بورسی دارند. شرکت ملی مس ۶,۳ درصد، کاشی و سرامیک الوند ۵,۹ درصد، کاشی و سرامیک سینا ۴,۷ درصد و ذوب آهن اصفهان ۳,۱ درصد هزینه‌های تولید خود را به هزینه‌های انرژی اختصاص داده‌اند.

جدول (۷-۱۳). خلاصه‌ای از برآورد مصرف انرژی در صنایع عمده در سال ۱۳۹۷

صنایع معدنی و زنجیره ارزش	برآورده مصرف برق در سال ۱۳۹۷ کیلووات ساعت	برآورد مصرف گاز در سال ۱۳۹۷ میلیون متر مکعب
زنجیره ارزش فولاد	۲۹۱۹۳,۶	۱۰۵۴۷,۳
صنایع تولید آلومینیوم	۴۶۷۶	۵۱
زنجیره ارزش مس	۱۹۸۳	۱۵۰

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۳۲

صنعت سیمان و کلینکر	۶۶۳۴	۶۵۷۲
صنعت کاشی و سرامیک	۱۴۲۰,۵	۱۳۷۴,۹
صنعت شیشه	۲۹۳,۵	۵۴۳,۲
جمع کل	۴۴۲۰۰,۶	۱۹۲۱۱,۴
سهم از مصرف انرژی کشور	۱۷	۹,۷

ماخذ: مرکز پژوهش‌های مجلس.

صنایع عمده تولید فلزات اساسی و کانی‌های غیرفلزی کشور به طور متوسط ۱۷ درصد از مصرف کل برق و ۹,۷ درصد از مصرف کل گاز طبیعی را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول (۷-۱۴). مصرف سوخت و خوراک گاز طبیعی در صنعت پتروشیمی طی سال‌های ۱۳۹۰-۹۷

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
سوخت	۵۵۶۲,۴	۶۸۰۸,۶	۶۶۷۷,۶	۹۷۲۲	۹۹۳۳	۹۶۳۸,۱	۱۰۸۲۴	۱۱۶۰۰
خوراک	۴۹۴۵	۴۱۸۵	۳۹۴۳,۷	۵۰۷۷,۹	۵۵۱۱	۵۸۷۵,۶	۶۳۸۵,۲	۶۷۰۰
مجموع	۱۰۵۰۷,۴	۱۰۹۳۳,۶	۱۰۶۲۱,۳	۱۴۷۹۹,۹	۱۵۴۴۴	۱۵۵۱۳,۷	۱۷۲۰۹,۲	۱۸۳۰۰

ماخذ: ترازنامه هیدروکربوری (۱۳۹۵) و مرکز پژوهش‌های مجلس.

۸-۷. بهینه‌سازی و تقاضای انرژی در بخش صنعت در سال ۱۳۹۶^۱

- در سال ۱۳۹۶ عمده‌ترین اقداماتی که در خصوص بهینه‌سازی در این بخش صورت گرفته، به شرح زیر می‌باشد:
- نصب نیروگاه‌های بازیافت حرارتی خوزستان- اهواز و یزد بهاباد با ظرفیت ۱۳/۶ مگاوات و بهره‌برداری از نیروگاه ۹/۶ مگاواتی خوزستان و تولید ۴۱/۳ میلیون کیلووات ساعت در سال ۱۳۹۶.
- بهره‌برداری از طرح جایگزینی الواتور به جای ایرلیفت در کارخانه سیمان شاهرود، اجرای طرح‌های جایگزینی الواتور به جای ایرلیفت در کارخانه‌های سیمان دشتستان و داراب و اجرای مرحله دوم طرح توسعه و تجهیز آزمایشگاه سیستم روشنایی در قالب "طرح یارانه سود تسهیلات و وجوه اداره شده برای کاهش شدت انرژی" توسط سازمان انرژی‌های تجدیدپذیر و بهره‌وری انرژی برق (ساتبا).
- اجرایی شدن طرح برق‌دار کردن چاه‌های کشاورزی دیزلی، حداکثر با ۱۶۵۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری، ۸/۷ میلیون متر مکعب صرفه‌جویی در مصرف نفت و گاز و کاهش ۰,۷ میلیون تن انتشار آلاینده تا پایان سال ۱۴۰۶، توسط شرکت بهینه‌سازی مصرف سوخت در راستای اجرای ماده ۱۲ قانون رفع موانع تولید.

^۱ ترازنامه انرژی سال ۱۳۹۶.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۳۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

- برآورد میزان صرفه‌جویی حاصل از طرح‌های اجرایی بخش حمل و نقل در پایان سال ۱۳۹۶، به میزان ۳۴/۲ میلیون بشکه معادل نفت خام.
- گاز سوز شدن ۳/۷ درصد از ۳/۸ میلیون دستگاه خودرو دوگانه سوز کشور و نصب و راه‌اندازی ۴۰ باب جایگاه CNG در سال ۱۳۹۶.
- مصرف ۷/۶ میلیارد متر مکعب CNG در سال ۱۳۹۶ با ۰/۷ درصد افزایش نسبت به سال قبل از آن.
- برآورد میزان صرفه‌جویی ناشی از اجرای استاندارد مصرف سوخت در خودروهای سبک و موتور سیکلت‌ها به ترتیب ۷/۳ و ۳/۶ میلیون بشکه معادل نفت خام در سال ۱۳۹۶.
- ماده ۱۲ قانون رفع موانع تولید در بخش حمل و نقل: اجرای طرح‌های نوسازی ۶۵ هزار دستگاه کامیون و کشنده فرسوده بالای ۱۰ تن دارای سن بالاتر از ۳۵ سال، طرح جایگزینی ۱۷ هزار اتوبوس فرسوده دیزلی درون شهری با اتوبوس‌های گاز سوز، طرح توسعه حمل و نقل بار و مسافر راه‌آهن جمهوری اسلامی ایران با هدف صرفه‌جویی ۵/۹،۷/۲ و ۱۰/۵ میلیون متر مکعب در مصرف نفت گاز؛ همچنین اجرای طرح‌های جایگزینی ۱۴۰ هزار تاکسی فرسوده با تاکسی تمام گاز سوز با پیمایش بالا/ برقی یا هیبرید و طرح تولید قوای محرکه کم مصرف در خودروهای داخلی در طول اجرای این طرح‌ها با هدف صرفه‌جویی ۷/۰ و ۲/۰ میلیون متر مکعب صرفه‌جویی در مصرف بنزین.
- صرفه‌جویی ۱۳۳۰ هزار متر مکعب گاز طبیعی در سال ۱۳۹۶ در اثر اجرای طرح جمع‌آوری دیگ و مشعل‌های قدیمی و خرید، جایگزینی و راه‌اندازی چگالشی در ساختمان‌های نفت توسط شرکت بهینه‌سازی مصرف سوخت.
- ماده ۱۲ قانون رفع موانع تولید در بخش ساختمان: اجرای طرح ارتقای کارایی موتورخانه‌های مسکونی، اداری و تجاری با سرمایه‌گذاری ۲ میلیارد ریال با هدف صرفه‌جویی ۱۵/۴ میلیارد متر مکعب گاز طبیعی در طول دوره اجرای طرح و کاهش انتشار ۳۰/۷ میلیون تن معادل کربن گازهای گلخانه‌ای در طی این دوره و همچنین اجرای طرح جایگزینی و اسقاط یک میلیون دستگاه بخاری مرسوم با بخاری‌های گازسوز دودکش‌دار راندمان بالا (هرمتیک هوشمند) با هدف صرفه‌جویی معادل ۳/۱ میلیارد متر مکعب از طبیعی در مصرف گاز طبیعی و نفت سفید و کاهش ۶/۱ میلیون تن معادل کربن نیز از انتشار آلاینده‌ها توسط شرکت بهینه‌سازی مصرف سوخت در سال ۱۳۹۶.
- افزایش ۴۴۴/۸ مگاوات به توان نیروگاهی کشور در اثر انجام اقدامات متعدد در راستای طرح افزایش کارایی و بهینه‌سازی واحدهای نیروگاهی با اجرای سیستم مدیا، طرح IGV+ و ارتقای واحدهای گازی V94.2 توسط شرکت توانیر و همچنین خنک‌سازی هوای ورودی واحدهای

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۳۴	تاریخ: ۱۳۹۹	

- ۵ و ۶ گازی نیروگاه شهید رجایی، انجام خدمات مشاوره‌ای امکان‌سنجی انتخاب پیمانکار و نظارت بر تعویض FD-FAN یک واحد نیروگاه شازند، انجام خدمات مشاوره مدیریت انرژی برای طرح احداث واحد تولید همزمان برق بیمارستان فارابی، انجام فاز اول پروژه خدمات مشاوره‌ای جهت امکان‌سنجی احداث واحدهای تولید همزمان برق و حرارت در مناطق روستایی توسط سازمان انرژی‌های تجدیدپذیر و بهره‌وری انرژی برق (ساتبا) در سال ۱۳۹۶.
- نصب ۸۲/۶ هزار کنتور هوشمند طرح فهام بر روی مشترکین پر مصرف دیماندی و نصب ۱۸/۹ هزار کنتور هوشمند بر چاه‌های آب کشاورزی در سال ۱۳۹۶.
 - شرکت بهینه‌سازی مصرف سوخت در سال ۱۳۹۶ انجام اقدامات متعدد درخصوص بهینه‌سازی مصرف انرژی در ایستگاه‌های پمپاژ مناطق نفت‌خیز جنوب، ایستگاه تقویت فشار گاز کنگان در شرکت ملی نفت مناطق مرکزی، طرح پیشنهادی واحدهای پتروشیمی، طرح افزایش کارایی مصرف انرژی در سایر مجموعه‌های صنعت نفت و بازیابی گازهای ارسالی به مشعل (فلر) و تبدیل آن به برق در شرکت‌های نفت و گاز پارس، نفت مرکزی و مناطق نفت‌خیز جنوب، توسط شرکت بهینه‌سازی مصرف سوخت در سال ۱۳۹۶.
 - جمع‌آوری و تبدیل استفاده‌کننده غیرمجاز به انشعاب مجاز برق طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۵ و صرفه‌جویی بالغ بر ۳۹۸۹/۲ تراوات ساعت.
 - صرفه‌جویی ۲۲/۵ تراوات ساعت تلفات شبکه‌های توزیع برق طی سال‌های ۹۶-۱۳۹۵.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل هفتم

- سهم بخش صنعت از کل مصارف انرژی بخش‌های اقتصادی نزدیک به ۲۵ درصد است. با توجه به آخرین آمار در دسترس، عملکرد مصرف انواع حامل‌های انرژی در بخش صنعت در سال ۱۳۹۶ بیانگر روند افزایشی مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت بوده، ضمن اینکه روند رشد ارزش‌افزوده در این بخش چندان متناسب با مصرف انرژی نیست. با توجه به عدم تناسب مصرف انرژی در صنایع و همچنین رشد ارزش‌افزوده صنعت طی سالیان اخیر به نظر همچنان موضوع تولیدات با ارزش‌آفرینی محدودتر و فرآیندهای تولیدی با فناوری پایین و انرژی‌بر در کارگاه‌های صنعتی ادامه دارد.

با توجه به این که انواع حامل‌های انرژی با قیمت‌های مناسب در اختیار بسیاری از بخش‌های صنعتی قرار گرفته با این حال به سبب پایین بودن بهره‌وری و بالا بودن شدت انرژی خلق ثروت در این بخش با چالش روبه‌رو بوده‌است. بررسی ساختار صنعتی کشور از منظر تولید در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد (آخرین آمار در دسترس) که ترکیب کالاهای تولیدی کشور عمدتاً بر رشته فعالیت‌های تولید محصولات کانی غیرفلزی، تولیدات فلزات اساسی، صنایع تولید کک-پالایشگاه‌ها، صنایع مواد غذایی

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبى		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانى	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانى
صفحه: ۲۳۵	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

و آشامیدنی، صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی و تولید وسایل نقلیه‌ی موتوری، تریلر و نیم تریلر تمرکز داشته است که حدود ۷۹,۵ درصد مصرف انرژی و ۶۳,۴ درصد از ارزش افزوده را به خود اختصاص داده‌اند.

بررسی‌ها نشان می‌دهد اگرچه شدت انرژی در این سال‌ها به مقدار جزئی کاهش داشته، همواره مصرف نهایی انرژی در ایران بیش از تولید ناخالص داخلی بوده است؛ کما اینکه شاخص بهره‌وری نیز در این سال‌ها در بخش صنعت روندی کاهشی داشته است.

باید توجه داشت در صورتی سیاست‌های توسعه صنعتی در کشور قابلیت پیگیری را خواهند داشت که ساختار برآمده از سیاست‌های قیمتی کنونی مورد کنکاش قرارگیرد و اصلاحات سیاستی در این خصوص انجام شود.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۳۶	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

فصل هشتم: تحلیل تجارت خارجی

مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
مجموعه: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	صفحه: ۲۳۷

چکیده

رابطه بین بخش تجارت و رشد و توسعه اقتصادی از اهمیت بالایی برخوردار است. اما وجود محدودیت‌های فراوان در سطح بین‌المللی و تکانه‌های شدید اقتصادی سبب شده است تا جریان تجارت با اختلال روبرو شود. در کنار این تغییرات، چند سال تحریم‌های یک و چندجانبه شدید علیه بخش خارجی اقتصاد ایران اعم از زیرساخت‌های نظام‌های بانکی، بیمه‌ای و حمل‌ونقل، ساختار واردات و صادرات غیرنفتی را دچار تغییرات جدی کرده است. با چنین شرایطی، بررسی وضعیت تجارت کشور در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که حجم کل تجارت کالایی غیرنفتی ایران از منظر میزان، ارزش، ارزش واحد به خصوص رابطه مبادله رو به وخامت گذاشته است. این کاهش و افول چشمگیر در منافع تجارت اساساً متأثر از شرایط خاص خروج آمریکا از برجام در سال ۱۳۹۷ و متعاقب آن اعمال تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی-تجاری آن کشور بوده است.

در سال ۲۰۱۹ (۱۳۹۸) ارزش صادرات کالایی ایران با ۶۵٫۷ میلیارد دلار، فقط ۰٫۳۵ درصد ارزش صادرات کالایی جهان (نصف سهم از اقتصاد جهانی) بوده است. در واقع گویای بسته‌تر شدن بخش خارجی اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۸ است. علی‌رغم اهتمام دست‌اندرکاران تجارت، همچنان صادرات ایران به‌ویژه صادرات غیرنفتی اندازه، سهم و رتبه قابل توجهی در صادرات جهانی ندارد و قسمت اعظم صادرات به نفت خام اختصاص دارد؛ حتی قسمت اعظم صادرات غیرنفتی کالاهایی با منشأ منابع طبیعی، نفت و گاز و مشتقات آن، کشاورزی (خشکبار) و سستی (فرش دستباف) است و بنابراین از وضع مطلوب صادرات صنعتی به‌ویژه تولیدات محصولات صنعتی با ارزش افزوده بالا فاصله وجود دارد. صادرات مواد اولیه با ارزش افزوده نسبتاً پایین و متأثر از قیمت‌های جهانی، عدم تنوع سبد کالاهای صادراتی محدودیت در بازاریابی و وجود تمرکز در جغرافیای صادراتی سبب شده است تا تراز تجاری انعطاف لازم را در جبران و یا کاهش تکانه ناشی از نوسانات قیمت در تجارت را داشته باشد.

ماحصل اعمال سیاست‌های مختلف حمایتی از صنایع و کالاهای مختلف، افزایش تعداد ردیف‌های تعرفه از ۷۹۹۱ ردیف در سال ۱۳۹۷ به ۸۲۲۷ ردیف در سال ۱۳۹۸ بوده است. از کل ردیف‌های تعرفه‌ای در سال ۱۳۹۸، حدود ۹۴/۲ درصد از ردیف‌های تعرفه‌ای (تعداد ۷۷۵۲ ردیف) با متوسط تعرفه‌های ۱۹/۱۵ درصد، بدون تغییر باقی‌مانده است. تعداد ۷۲ ردیف (۰/۹ درصد) با افزایش نرخ تعرفه مواجه بوده‌اند و متوسط نرخ تعرفه آنها از ۱۲/۹۹ درصد به ۲۲/۸۳ درصد افزایش یافته‌اند. حدود ۸۱ ردیف تعرفه‌ای (۱ درصد) نیز از تعرفه کاهشی برخوردار شده‌اند و سطح تعرفه‌ای به میزان ۵۳/۵ درصد کاهش یافته است. همچنین در تحولات سیاست‌های تجاری با استفاده از ابزار تعرفه، ۹۶ ردیف با متوسط تعرفه ۲۰/۲۳ درصد مربوط به سال ۱۳۹۷ حذف و جهت شفافیت بیشتر در تعیین تعرفه کالاها، ۳۲۲ ردیف (۳/۹ درصد) با متوسط تعرفه ۱۹/۳۲ درصد اضافه شده است. علاوه بر این، تعداد

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۳۸	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

طبقات تعرفه‌ای که در سال‌های گذشته با هدف کاهش پراکندگی نرخ‌ها و تسهیل در کنترل برای اعمال صحیح تعرفه‌ها در ۸ طبقه (۵، ۱۰، ۱۵، ۲۰، ۲۶، ۳۲، ۴۰ و ۵۵) تعیین شده بود مجدداً در سال ۱۳۹۸ به ۱۵ طبقه (۴، ۵، ۱۰، ۱۵، ۲۰، ۲۵، ۲۶، ۳۲، ۳۵، ۴۰، ۴۵، ۵۵، ۷۵، ۹۵ و ۱۰۰) افزایش یافت.

اقدام جدید کشور در زمینه انعقاد موافقت‌نامه‌های تجاری در سال ۱۳۹۸، انعقاد موافقت‌نامه تجارت ترجیحی با اتحادیه اقتصادی اوراسیا بوده است که بدین ترتیب تعداد کشورهای دارای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی از ۱۰ کشور در سال ۱۳۹۷ به ۱۳ مورد در سال ۱۳۹۸ افزایش یابد. در شرایط فعلی، سهم و ارزش تجارت کشور با شرکای دارای موافقت‌نامه تجاری دوجانبه حدود ۱۶/۶ درصد کل تجارت (۸۵ میلیارد دلار، گزارش گمرک کشور) بوده و تنها ۱۴/۹ درصد از اقلام تجاری بین ایران و کشورهای مذکور ترجیحی هستند؛ بنابراین حدود ۲/۴ درصد از کل ارزش تجارت کشور ترجیحی است.

همچنین دولت در سال ۱۳۹۸ نیز همانند سال ۱۳۹۷، به سبب نوسانات متغیرهای کلان به‌ویژه نرخ ارز و محدودیت‌های دسترسی به منابع ارزی، دستورالعمل‌ها و بخش‌نامه‌های متعددی را برای مدیریت تولید و تجارت کشور صادر نموده اما تعداد آنها در مقایسه با سال ۱۳۹۷ رو به کاهش بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۳۹	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مقدمه

توجه به نقش تجارت در افزایش سطح رفاه ملل و رفع نیازها سبب اهمیت روزافزون تجارت شده و در طی زمان، تجارت از تولید پیشی گرفته است. از این رو تحلیل همه‌جانبه تجارت هر کشور نقش به‌سزایی در تحقق اهداف اقتصادی و توسعه پایدار و همه‌جانبه دارا است. تجارت ایران به‌عنوان یکی از بخش‌های اصلی اقتصاد در برنامه‌های توسعه دارای جهت‌گیری برنامه‌های توسعه به سوی بهبود صادرات غیرنفتی و هدفمندی واردات بوده است تا بتواند به افزایش درآمد سرانه کشور کمک کند. از منظر شاخص درآمد سرانه، ایران در میان کشورهای منتخب منطقه رتبه انتهایی را در اختیار دارد و شکاف قابل ملاحظه‌ای با کشورهایی همچون ترکیه، عربستان، قطر، کویت، بحرین و عمان دارد.

در این بین، اوضاع تجارت خارجی ایران به‌مراتب نامناسب‌تر نیز است، به طوری که نه تنها اندازه بخش خارجی اقتصاد و صادرات غیرنفتی کوچک‌تر شده است، بلکه همچنان صادرات غیرنفتی از مجموعه‌ای ضعیف‌های بنیادین رنج می‌برد. فصل حاضر به بررسی ابعاد مختلف تجارت کشور در سال ۱۳۹۸ با تأکید بر بخش صنعت، معدن و تجارت می‌پردازد. در سال ۱۳۹۸ نیز تجارت دستخوش تحولات اساسی چند وجهی و چند لایه مختلف شده است که در این فصل به ابعاد مختلف بخش خارجی اقتصاد ایران و تحلیل تجارت کالایی و خدمات کشور پرداخته می‌شود.

انقباض تجارت خارجی ایران: در سال ۲۰۱۹ (۱۳۹۸) ارزش صادرات کالایی ایران با ۵۵,۱ میلیارد دلار، فقط ۰,۳۵ درصد ارزش صادرات کالایی جهان (نصف سهم از اقتصاد جهانی) بوده است. در واقع گویای بسته‌تر شدن بخش خارجی اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۸ دارد. به طوری که اگر تا چندی پیش، تجارت خارجی ایران در منطقه جایگاه سه اقتصاد برتر را داشت، در سال ۱۳۹۸ دست کم ۵ کشور منطقه به ترتیب امارات متحده عربی ۳۱۵,۹ میلیارد دلار، عربستان سعودی ۲۶۱,۶ میلیارد دلار، ترکیه ۱۸۰,۸ میلیارد دلار، عراق ۸۲,۳ میلیارد دلار و قطر ۷۲,۹ میلیارد دلار در ارزش صادرات کالایی از ایران پیشی گرفته‌اند و حتی کشور کوچک کویت با ۶۴,۵ میلیارد دلار به مرز صادرات کالایی ایران رسیده است. بنابراین بخش خارجی اقتصاد ایران در مقایسه با حتی کشورهای منطقه، کوچک‌تر شده و نسبت صادرات کالایی به اندازه اقتصاد ایران با ۱۱ درصد، بسته‌تر شده است.

کم توجهی به مزیت رقابتی: تا چند دهه گذشته الگوی تجارت جهانی و بازیگران کلیدی آن مبتنی بر مزیت نسبی بوده و اما هم‌اکنون در تبیین الگوی تجارت جهانی بویژه اقتصادهای توسعه‌یافته، مزیت رقابتی مسلط‌تر شده است. این در حالی است که تجارت خارجی بویژه صادرات کالایی ایران، همچنان مبتنی بر مزیت نسبی است و مزیت رقابتی در تبیین الگوی تجارت خارجی ایران کم‌رنگ است، به‌نحوی که تحولات ساختاری، صرفه‌های مقیاس، نیروی انسانی با کیفیت، فناوری بالا، کارآفرینی و نظایر آن در تبیین الگوی تجارت خارجی ایران کم‌رنگ است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۴۰	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

تنوع کالایی پایین: اصولاً شاخص تنوع کالایی در تجارت از اقتصادهای توسعه‌یافته به اقتصادهای با کم‌ترین درجه توسعه‌یافتگی روبه کاهش است. در این بین، شاخص تنوع کالایی در تجارت ایران در زمره اقتصادهای توسعه‌نیافته قرار دارد و تا دستیابی به تنوع کالایی بالاتر برای نمونه ترکیه، شکاف بالایی را شاهد است.

سهم غالب فناوری متوسط در صادرات کالایی و صادرات غیرنفتی: از منظر درجه و به‌کارگیری فناوری، مبادله کالاها در تجارت خارجی به سه سطح پایین (کاربر)، متوسط (منابع‌بر) و بالا (دانش‌بنیان) طبقه‌بندی می‌شوند. صادرات کالایی ایران نه از فناوری پایین به نفع طیف بزرگی از نیروی کار، برخوردار است و نه از فناوری بالا و دانش‌بنیان، بهره می‌برد. در واقع صادرات کالایی ایران به‌ویژه صادرات غیرنفتی مبتنی بر فناوری متوسط، اساساً منابع‌بر و سرمایه‌بر دولتی متکی بوده است و منافع اقتصادی درون‌زا و سرریز حداقلی دارد.

کاهش تنوع شرکای تجاری: اصولاً شاخص تنوع شرکای تجاری متناسب با اندازه تجارت کشورها مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. درواقع کشوری با صادرات کالایی بیش از ۵۰۰ میلیارد دلار با تمام کشورهای جهان مبادله کالایی دارد و در مقابل، کشوری با ۵ میلیارد دلار صادرات کالایی، شرکای تجاری محدودتر دارد. شاخص تنوع شرکای تجاری در تجارت ایران در زمره اقتصادهای توسعه‌نیافته قرار دارد و با وضع مجدد تحریم‌ها، شرکای تجاری در صادرات غیرنفتی ایران محدودتر شده است. بنابراین شکاف بالایی از این جنبه با وضع مطلوب وجود دارد.

تداوم افول انواع رابطه مبادله (قیمتی و درآمدی) در اثر افزایش هزینه مبادله در تجارت خارجی ایران: روند رو به بهبود رابطه مبادله در یک دوره زمانی بلندمدت گویای آن است که اقتصاد کشورها در حوزه تجارت چقدر نفع می‌برند. از این منظر، تجارت خارجی ایران اوضاع مناسبی ندارد. وضع مجدد تحریم‌ها، منافع تجاری ایران را کاملاً تحت‌الشعاع قرار داده است. متوسط قیمت هر تن کالای صادرات در سال ۱۳۹۸ معادل ۲۸۳ دلار بوده که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۶,۶ درصد کاهش یافته است، یعنی با تناژ صادراتی بیشتر منافع ارزی کمتری نصیب کشور شده است.

۸-۱. تجارت خارجی غیرنفتی کشور

بنا بر گزارش سازمان جهانی تجارت^۱، حجم تجارت در سال ۲۰۱۹ حدود ۰,۱ درصد کاهش یافته است. از دلایل این کاهش می‌توان به طولانی شدن اختلاف تجاری میان ایالات متحده و چین، افزایش تعرفه‌های ناشی از آن و نااطمینانی‌های تجاری، اشاره کرد. اما عوامل ساختاری و چرخه‌ای خاص کشورها از جمله تغییر مواضع سیاست پولی در اقتصادهای توسعه‌یافته، تکانه‌های بزرگ اقتصادی، نوسانات

^۱ World Trade Statistical Review (2020)

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۴۱	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مالی و عدم اطمینان ناشی از برگزیت در اتحادیه اروپا نیز در این کاهش تجارت سهم داشته‌اند. بنابراین تغییرات ساختاری رابطه بین تجارت و رشد در سطح بین‌الملل بعد از بحران مالی جهانی و حرکت اقتصادهای بزرگ به سمت حمایت‌گرایی و استفاده بیشتر از اقلام داخلی در توسعه صادرات، صحنه تجارت بین‌الملل را با واقعیت‌های جدیدی روبرو ساخته است که کاهش سرعت تجارت جهانی و میزان رشد آن از نمودهای عینی آن است. در کنار این تغییرات، چند سال تحریم‌های یک و چندجانبه شدید علیه بخش خارجی اقتصاد کشور اعم از نظام‌های بانکی، بیمه‌ای و حمل‌ونقل، ساختار واردات و صادرات غیرنفتی را دچار تغییرات جدی کرده است. بنابراین با توجه به تحولات جهانی و تحریم‌های ایران که عمدتاً آثار آن از کانال تجارت بر کشور وارد می‌شود عملکرد ایران در سال ۱۳۹۸ مورد بررسی قرار خواهد گرفت. بررسی عملکرد تجارت خارجی کشور در سال ۱۳۹۸ (جدول ۸-۱) نشان می‌دهد که تحولات قابل توجهی در این بخش رخ داده است که این موارد را می‌توان در کل تجارت، صادرات غیرنفتی، واردات و تراز تجاری مشاهده کرد.

الف. حجم کل مبادلات (تجارت) کالایی غیرنفتی ایران از منظر میزان و ارزش به ترتیب با ۱۲+ و ۳- درصد تغییر به ۱۶۹ میلیون تن و ۸۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۸ رسید. این تغییر، اساساً متأثر از شرایط خاص خروج آمریکا از برجام در سال ۱۳۹۷ و متعاقباً اعمال تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی-تجاری آن کشور بوده است. چراکه با وجود افزایش چشمگیر میزان کل تجارت، ارزش مبادلات تجاری ایران رو به کاهش گذاشته است.

ب. حجم صادرات کالا با احتساب میعانات گازی در سال ۱۳۹۸ از منظر میزان و ارزش صادرات به ترتیب با تغییرات ۱۴+ و ۷- درصدی روبرو شد و به ۱۳۴ میلیون تن و ۴۱,۴ میلیارد دلار رسید. در این سال رشد ارزش واحد کالاهای صادراتی با احتساب میعانات گازی با تغییر ۱۸,۳- درصدی به شدت رو به وخامت گذاشت. این افول در ارزش واحد صادرات غیرنفتی، نشانه مطلوبی از تحولات توسعه‌ای در حوزه تجارت کشور نیست. چراکه علی‌رغم افزایش چشمگیر میزان صادرات غیرنفتی، همچنان ارزش صادرات غیرنفتی روبه کاهش گذاشته است. در واقع هزینه مبادله در تجارت خارجی ایران روبه فزونی گذاشته است.

ج. حجم صادرات کالا بدون احتساب میعانات گازی در سال ۱۳۹۸ از منظر میزان و ارزش صادرات گزارش نشده است. باید توجه داشت که با کاهش ارزش پول ملی در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ صادرات در ابتدا افزایش داشت. با این حال راه‌اندازی بازار ثانویه برای فروش ارز با قیمت‌های کمتر از بازار آزاد و اجبار صادرکنندگان به عرضه ارز در این بازار، اثر تضعیف پول بر افزایش صادرات در ادامه این سال محدود شد. در واقع سیاست‌های دولت در زمینه پیمان‌سپاری ارزی، برخی ممنوعیت‌های صادراتی و

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۴۲	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

همچنین محدودیت‌های ناشی از تحریم‌های آمریکا اجازه نداد که کاهش ارزش پول ملی به تقویت صادرات در این سال، منجر شود.

د) **حجم واردات ایران** در سال ۱۳۹۸ از ابعاد ارزشی، مقداری و ارزش واحد دست‌خوش تغییراتی شد به نحوی که، ارزش و میزان واردات به ترتیب با +۱ و +۹ درصدی به ۳۵,۴ میلیون تن و ۷,۴۳ میلیارد دلار رسید. در این سال ارزش واحد کالاهای وارداتی با کاهش ۷- درصدی روبرو شد. بنظر می‌رسد این کاهش در ارزش واحد واردات، در تغییر ساختار کالاهای وارداتی ایران اساساً واردات کالاهای ضروری ریشه دارد.

جدول (۸-۱). ارزش و میزان صادرات، واردات، تراز و رابطه مبادله تجارت غیرنفتی ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۵

شاخص	واحد	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	درصد تغییرات		
						۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶
صادرات کالا (با میعانات گازی)	میزان (میلیون تن)	۱۲۹,۹	۱۳۲,۹	۱۱۷,۲	۱۳۴,۰	۱,۸	-۱۲	+۱۴
	ارزش (میلیون دلار)	۴۴۰۴۲	۴۶۹۸۲	۴۴۳۱۰	۴۱۳۷۰	۶,۶	-۵,۷	-۷
	ارزش واحد (دلار به ازای تن)	۳۳۹,۱	۳۵۳,۶	۳۷۸	۳۰۸,۷	۴,۲۸	۶,۹	-۱۸,۳
صادرات غیرنفتی (بدون میعانات گازی)	میزان (میلیون تن)	۱۱۱,۲	۱۱۵,۷	۱۰۷,۷	...	۴,۴۸	-۷	...
	ارزش (میلیون دلار)	۳۶۷۲۳	۳۹۹۱۹	۳۹۳۷۵	...	۸,۵	-۱,۴	...
	ارزش واحد (دلار به ازای تن)	۳۳۰,۱	۳۴۵	۳۷۰,۵	...	۴,۴۹	۷,۴	...
واردات	میزان (میلیون تن)	۳۳,۴	۳۸,۹	۳۲,۱	۳۵,۳۶	۱۶,۳۵	-۱۷,۵	+۹
	ارزش (میلیون دلار)	۴۳۶۸۴	۵۴۴۵۹	۴۶۶۱۲	۴۳۷۳۵	۲۴	-۲۲	+۱
	ارزش واحد (دلار به ازای تن)	۱۳۰۷,۹	۱۴۰۱,۴	۱۳۲۹,۵	۱۲۳۶,۸۵	۷,۱۵	-۵,۱	-۶,۹۷
کل مبادلات تجارت کالایی غیرنفتی	میزان (میلیون تن)	۱۶۳,۳	۱۷۱,۷	۱۴۹,۳	۱۶۹,۰۳	۵,۱۷	-۱۳	+۱۲
	ارزش (میلیون دلار)	۸۷۷۲۶	۱۰۱۴۴۱	۸۶۹۲۲	۸۴۸۹۷	۱۵,۴	-۱۴	-۳
	ارزش واحد (دلار به ازای تن)	۵۳۷,۲	۵۹۰,۷	۵۸۲,۳	۵۰۲,۲۶	۹,۹۴	-۱,۴	-۱۳,۷
تراز تجاری (با میعانات گازی)	میزان (میلیون تن)	۹۶,۵	۹۵	۸۵,۲	۹۸,۳۳	-۱,۵۱	-۱۰,۴	+۱۵
	ارزش (میلیون دلار)	۳۵۸	-۷۴۷۷	۱۶۹۸	-۲۴۰۷	-۲۱۵۹	۱۲۳	-۲۶۰
رابطه مبادله	ارزش واحد صادرات به واردات	۰,۲۵۹	۰,۲۵۲	۰,۲۸۴	۰,۲۵۰	-۲,۷۰	۱۲,۸	-۱۲,۱۱

مأخذ: نتایج پژوهش بر مبنای داده‌های آماری سازمان توسعه تجارت ایران، ۹۸-۱۳۹۵.

ه) **رابطه مبادله تجارت غیرنفتی** در سال ۱۳۹۸ از ۰,۲۸ واحد در سال ۱۳۹۷ به ۰,۲۵ واحد در سال ۱۳۹۸، با ۱۲- درصد شدت روبه کاهش گذاشت. بدین ترتیب با وجود ارقام بسیار نازل این شاخص برای ایران، همچنان روبه وخامت گذارد. این امر بر ضرورت توجه بیشتر در سیاست‌گذاری، تحولات بنیادین در ساختار تجارت ایران بویژه صادرات غیرنفتی و افزایش ارزش کالاهای صادراتی کشور تأکید

دارد. در غیر این صورت، تجارت کشور در بلندمدت به زیان منافع ملی تغییر خواهد کرد و کمترین عواید متوجه کشور خواهد بود.

و) **تراز تجاری** کشور در سال ۱۳۹۸ حساب جاری کالایی (تراز تجاری) کشور با بیش از ۱۲ درصد کاهش، رقمی معادل ۲۴۰۷- میلیون دلار کسری را نشان می‌دهد. این کسری در تجارت ایران در شرایطی که ارزش خارجی پول ملی در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ شدیداً تضعیف شده، ریشه در عمق بحران در تجارت خارجی ایران دارد. چراکه علی‌رغم افزایش میزان صادرات توأم با کاهش ارزش آن و تغییر ساختار واردات کالایی، همچنان تراز تجاری با کسری مواجه است.

ز) **شاخص باز بودن تجاری** نقش‌آفرینی پایین تجارت در رشد اقتصاد ملی و عدم رشد بالاتر تجارت در مقایسه با تولید ناخالص داخلی نشان از پایین بودن شاخص باز بودن تجارت کشور دارد. هم‌زمان با دور جدید تحریم‌ها از سال ۱۳۹۷ تاکنون این شاخص روندی نزولی داشته است، حتی سطح شاخص باز بودن اقتصاد بدون احتساب نفت ایران (با احتساب قاچاق) در مقایسه با تجارت با نفت در سطح پایین‌تری است.

بر این اساس باید متذکر شد که تجارت ایران در سال ۱۳۹۸ در معرض عوامل محیطی بسیاری قرار گرفت و تمامی این تحولات با افزایش ریسک تجاری، توسعه همکاری‌های اقتصادی و گسترش روابط تجاری ایران را با سایر کشورها متاثر کرد. برقراری روابط تجاری و بازرگانی میان ایران و جهان، افزایش فرآیندهای تجاری به علت افزایش زمان تجارت و هزینه‌های تجاری، محدودیت‌های کرونایی و همچنین سخت‌تر شدن فرآیندهای مالی و بانکی تجارت چالش‌های مهم تجارت ایران در این سال به‌واسطه تحریم‌ها بوده است. علاوه بر این، در سال ۱۳۹۸ دولت سیاست‌هایی را به‌منظور مدیریت منابع ارزی و واردات کشور در پیش گرفت که این سیاست‌ها نیز آثاری را بر حوزه تجارت داشت. اهم این موارد شامل تخصیص دلار ۴۲۰۰۰ ریالی به واردکنندگان قانونی و جلوگیری از عرضه ارز توسط صرافی‌ها با هدف کاهش تقاضای ارز از طریق ممانعت از تبدیل دارایی به ارز، محدودیت استفاده از ارز متقاضی و ارز موردنیاز واردات غیررسمی، ممنوعیت ثبت سفارش، اولویت‌بندی ارزی کالای وارداتی، پیمان‌سپاری ارزی، قیمت‌گذاری و نظارت بر توزیع کالا و نظایر آن بوده است.

۲-۸. صادرات غیرنفتی ایران

۲-۸-۱. ساختار صادرات برحسب فصول عمده نظام هماهنگ طبقه‌بندی و کدگذاری کالا (HS) ده فصل عمده به ترتیب ارزش صادرات برای سال ۱۳۹۸ در جدول (۸-۲) ارایه شده است. ملاحظه می‌شود ساختار صادرات کالایی ایران همچنان متکی بر مواد خام اولیه و صنایع منابع بر و انرژی‌بر بوده است، به طوری که ارزش واحد صادراتی نازل بوده و پیوسته نازل‌تر نیز شده است. مطابق آن جدول،

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۴۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

این ده فصل مجموعاً بیش از ۴۵ درصد از کل ارزش صادرات را به خود اختصاص داده‌اند. با دقت در آن نتیجه می‌شود در گام نخست، ارزش صادرات فصول مربوط به مشتقات نفتی و انرژی‌برها با وجود افزایش وزنی، ارزش واحد صادراتی روبه کاهش گذاشته است. در گام دوم، محصولات غذایی با منشاء کشاورزی قرار دارند و در مرحله بعد مواد اولیه خام از جمله نمک، خاک و سنگ قرار دارند. با دقت در ساخت، بافت و ترکیب صادرات غیرنفتی ایران نتیجه می‌شود همچنان جای محصولات صنایع کارخانه‌ای با ارزش افزوده بالا به خصوص دانش بنیان، مبتنی بر تحقیق و توسعه با فناوری بالا کاملاً خالی بوده و همچنان جایگاهی نداشته است.

جدول (۸-۲). صادرات به تفکیک فصول عمده نظام هماهنگ طی سال ۱۳۹۸ (میلیون دلار، هزار تن، درصد)

عنوان فصل	ارزش	میزان	٪ سهم	تغییرات ارزش	
				۱۳۹۷	۱۳۹۸
فصل ۳۹- مواد پلاستیکی	۴۲۵۴	۴۵۱۳	۱۰,۳	+۷,۰	-۲۳,۰
فصل ۷۲- چدن، آهن و فولاد	۴۲۴۴	۱۱۱۸۱	۱۰,۳	+۲۳,۰	+۹,۰
فصل ۲۹- محصولات شیمیایی آلی	۳۰۶۴	۹۸۲۷	۷,۴	+۱۷,۰	-۲۵,۰
فصل ۰۸- میوه‌های خوراکی	۲۳۴۳	۲۵۸۶	۵,۷	+۱۹,۰	+۳۷,۰
فصل ۲۶- سنگ فلز، جوش و خاکستر	۱۰۶۶	۱۳۵۸۵	۲,۶	-۲۴,۰	-۶,۰
فصل ۷۴- مس و مصنوعات از مس	۹۹۵	۱۵۴	۲,۴	+۰,۰	-۹,۰
فصل ۰۷- سبزیجات، نباتات، ریشه‌ها	۹۷۷	۲۵۷۷	۲,۴	+۲,۰	-۹,۰
فصل ۳۱- کودها	۷۶۹	۴۱۴۵	۱,۹	+۱۶,۰	-۹,۰
فصل ۷۳- مصنوعات از چدن، آهن و فولاد	۵۵۲	۶۱۸	۱,۳	+۵,۰	-۱۳,۰
فصل ۲۵- نمک، گوگرد، خاک و سنگ	۵۴۹	۲۶۴۳۷	۱,۳	+۵,۰	-۱۳,۰
جمع ۱۰ فصل	۱۸۸۱۲	۷۵۶۲۴	۴۵	+۷,۰	-۸,۰

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران (۱۳۹۷ و ۱۳۹۸) به نقل از گمرک ج. ا. ایران.

بی‌تردید این ترکیب صادرات و تغییرات آنها که اساساً مبتنی بر منابع طبیعی و سوختی خدادادی است و نظر به فقدان پیچیدگی‌های محصولی، نمی‌توانند برای کشور به رشد اقتصادی درونزا منجر شود؛ در واقع تجارت خارجی رشد اقتصاد ملی را حمایت نمی‌کند. مضافاً حتی بهبود در ارزش‌آوری نیز خدشه وارد است و اشتغال‌زایی پایینی دارند، به بهبود اشتغال در بازار کار نیز منجر نخواهد شد.

۸-۲-۲. ساختار صادرات غیرنفتی برحسب گروه کالا

در سال ۱۳۹۸، ساختار صادرات غیرنفتی برحسب گروه کالایی کاملاً آشفته و ناشفاف بوده و مبتنی بر تحلیل کارشناسی نبوده است. چراکه در حالی که زیرگروه‌های صنعت اطلاعات آمار تجاری ارایه نشده است، قسمت اعظم از صادرات در ذیل گروه "سایر" آورده شده است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۴۵

جدول (۸-۳). ارزش و وزن صادرات غیرنفتی کشور طی دوره ۹۸-۱۳۹۵ (میلیون دلار، هزار تن، درصد)

بخش	ترکیب ارزشی صادرات				ترکیب وزنی صادرات			
	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
گروه صنعت	۲۹۲۹۱,۵	۳۱۱۹۶,۱	۳۲۳۳۷,۲	...	۶۷۱۴۶,۲	۶۹۱۸۴,۷	۶۹۴۱۷,۲	...
(صنعت)	۱۴۹۰۳,۳	۱۷۲۳۰,۱	۱۸۱۷۱,۳	۱۵۵۰۸	۳۴۸۷۱	۴۱۴۱۰,۵	۴۲۴۶۷,۳	۴۴۲۴۴
(پتروشیمی)	۱۱۱۹۰	۱۱۰۲۱,۲	۱۰۸۱۳,۷	...	۲۴۲۴۰	۲۱۳۱۵,۸	۲۰۴۳۸	...
(گاز مایع)	۳۱۹۸,۱	۲۹۴۴,۹	۳۳۵۲,۳	...	۸۰۳۵,۲	۶۴۵۸,۵	۶۵۱۲	...
معدن	۱۳۷۵,۳	۲۱۶۹,۷	۱۴۲۰,۳	۱۲۴۶	۲۹۶۵۵	۲۸۷۱۳,۴	۲۴۴۷۴,۵	۲۱۹۶۷
میعانات گازی	۷۳۱۹,۷	۷۰۶۳	۴۹۳۵	...	۱۸۶۶۲,۹	۱۷۱۷۵,۱	۹۴۸۰,۶	...
کشاورزی	۳۳۸۲,۹	۳۴۴۰,۸	۳۳۷۸,۴	۴۰۲۵	۴۴۴۶,۹	۴۵۲۴,۲	۴۹۱۲,۲	۵۴۰۰
فرش و صنایع دستی	۳۸۸,۴	۴۶۲,۲	۳۰۴,۷	۱۵۴	۹,۴۷	۹,۶	۱۳	۱۵
سایر	...	...	۳۲۲	۲۰۳۱۲	...	...	۸۲۷	۶۲۰۵۳
مجموع	۴۱۷۵۷,۷	۴۴۳۳۱,۹	۴۲۳۷۵,۷	۴۱۳۷۰	۱۱۹۹۲۰,۵	۱۱۹۶۰۷,۱	۱۰۸۲۹۷,۶	۱۳۴۰۱۸

مأخذ: صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات (۱۳۹۸).

*اختلاف احتمالی در مجموع جدول با کل آمار تجاری ارائه شده در جدول (۸-۱) به علت عدم انتشار اطلاعات برخی از تعرفه ها است.

از ابتدای سال ۱۳۹۸ بدلیل مشکلات ناشی از تشدید تحریم ها از جمله حمل و نقل کالاها و انتقال ارز، اطلاعات آمار تجارت از سوی گمرک بطور کامل و در سطح جزئیات منتشر و ارایه نشده و نواقص موجود در جدول فوق نیز به همین دلیل است.

جدول (۸-۴). ساختار صادرات غیرنفتی کشور طی دوره ۹۸-۱۳۹۵ (میلیون دلار، هزار تن، درصد)

بخش	سهم				تغییرات نسبت به سال قبل			
	۱۳۹۷		۱۳۹۸		۱۳۹۷		۱۳۹۸	
	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن
گروه صنعت	۷۶	۶۴	...	...	۴	۰,۳	...	...
(صنعت)	۴۳	۳۹	۳۷,۴۹	۳۳,۰۱	۵	۳	-۱۴,۶۶	+۴,۱۸
(پتروشیمی)	۲۶	۱۹	...	...	-۲	-۴	...	...
(گاز مایع)	۸	۶	...	...	۱۴	۱	...	...
معدن	۳	۲۳	۳,۰۱	۱۶,۳۹	-۳۵	-۱۵	-۱۲,۲۷	-۱۰,۲۵
میعانات گازی	۱۲	۹	...	...	-۳۰	-۴۵	...	...
کشاورزی	۸	۵	۹,۷۳	۴,۰۳	-۲	۹	+۱۹,۱۴	+۹,۹۳
فرش و صنایع دستی	۱	ناچیز	۰,۳۷	۰,۰۱	-۳۴	۳۵	-۴۶,۱۸	+۱۵,۳۸
سایر	...	...	۴۹,۱۰	۴۶,۳۰	...	...	۶۳,۰۸+برابر	۷۵,۰۳+برابر
مجموع*	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	-۴	-۹	-۲,۳۷	+۲۳,۷۵

مأخذ: همان.

مطابق جدول (۸-۴) سهم ارزش و وزن صادرات صنعت از کل صادرات غیرنفتی کشور در سال ۱۳۹۸ به ترتیب ۳۷,۴۹ درصد و ۳۳,۰۱ درصد بوده که بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است، درحالیکه ارزش صادرات صنعت در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۱۴,۴ درصد کاهش یافته است. همچنین بیشترین کاهش ارزش صادرات در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال پیش از خود، مربوط به فرش و صنایع دستی بوده که حدود ۴۶,۱۸ درصد کاهش داشته است.

۸-۲-۳. ساختار صادرات غیرنفتی برحسب اقلام عمده صادراتی

در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ اقلام عمده صادراتی کشور عمدتاً وابسته به منابع نفت و گاز هستند. در این میان میعانات گازی، گاز طبیعی مایع شده و پروپان مایع شده بخش مهمی از صادرات غیرنفتی را تشکیل می دهند.

جدول (۸-۵). اقلام عمده صادرات غیرنفتی کالایی کشور ۱۳۹۸ (میلیون دلار، هزار تن، درصد، دلار به ازای یک تن)

عنوان کالاها/ سال	ارزش	وزن	سهم ارزشی	تغییرات ارزشی	تغییرات وزنی
۱. متانول	۱۱۰۲	۵۹۹۳	۲,۷	-۱۸	+۳۹
۲. پلی اتیلن گرید فیلم با چگالی کمتر از ۹۴ درصد	۱۰۷۵	۱۲۶۲	۲,۶	-۱۵	+۷
۳. شمش از آن و فولاد غیرمزوج	۸۵۳	۲۲۸۴	۲,۱	+۶۳	+۶۵
۴. سایر محصولات نیمه تمام از آهن یا فولادهای غیر ممزوج	۸۰۸	۲۱۲۷	۲,۰	+۹۹	+۱۱۹
۵. کاتود و قطعات کاتود از مس تصفیه شده	۸۰۷	۱۲۳	۲,۰	+۱۴۱	+۷۸
۶. پلی اتیلن گرید فیلم با چگالی ۹۴ درصد یا بیشتر	۷۷۵	۹۱۷	۱,۹	-۱۹	+۱۰
۷. اوره حتی به صورت محلول در آب	۷۶۲	۴۱۲۲	۱,۸	-۹	+۱۷
۸. پسته با پوست تازه یا خشک	۷۱۵	۹۱	۱,۷	+۱۲۰	+۱۱۷
۹. محصولات نیمه تمام از آهن/ فولاد غیرمزوج	۷۰۵	۱۸۵۹	۱,۷	-۲۰	-۱۱
۱۰. میله های آهنی یا فولادی، گرم نورد شده دارای دندان	۵۸۳	۱۴۵۰	۱,۴	+۵۳	+۸۹
جمع اقلام عمده (بر مبنای اقلام سال ۱۳۹۸)	۸۱۸۵	۲۰۲۲۹	۲۰	+۱۳	+۳۳

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران (۱۳۹۸).

۸-۲-۴. ساختار صادرات غیرنفتی برحسب مهم ترین شرکای صادراتی

تنوع پایین در بازارهای هدف صادراتی از ویژگی های فعلی صادرات غیرنفتی ایران است که با وضع مجدد تحریم ها متمرکزتر نیز شده است. عمده ترین شرکای صادراتی سال ۱۳۹۸ چهار کشور چین، عراق، ترکیه و امارات سهمی معادل ۶۷,۸ درصد از صادرات غیرنفتی هستند که در مقایسه با سال قبل، ۷ واحد درصد متمرکزتر شده است (جدول ۸-۶). تمرکز بیش از حد مناطق هدف صادراتی ایران، آسیب پذیری صادرات کشور را افزایش می دهد و بدیهی است که در این حالت قدرت چانه زنی فعالان و تجار را در بازار این کشورها به مراتب کاهش می دهد.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۲۴۷	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

جدول (۸-۶). مهم‌ترین بازارهای صادرات غیرنفتی ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۶ (میلیون دلار، درصد)

رتبه	۱۳۹۶			۱۳۹۷			۱۳۹۸		
	نام کشور	صادرات	تغییرات ارزش	نام کشور	صادرات	تغییرات ارزش	نام کشور	صادرات	تغییرات ارزش
۱	چین	۹۰۶۵	۱۹,۳	چین	۹۲۱۸	۲۰,۸	چین	۹۵۲۰	۲۳,۰
۲	امارات	۶۷۶۴	۱۴,۴	عراق	۸۹۶۱	۲۰,۲	عراق	۸۹۹۲	۲۱,۷
۳	عراق	۶۴۲۵	۱۳,۷	امارات	۵۹۵۵	۱۳,۴	ترکیه	۵۰۴۶	۱۲,۲
۴	کره جنوبی	۴۳۸۰	۹,۳	افغانستان	۲۹۲۷	۶,۶	امارات	۴۵۰۱	۱۰,۹
۵	ترکیه	۳۹۹۱	۸,۵	کره جنوبی	۲۵۶۸	۵,۸	افغانستان	۲۳۶۱	۵,۷
۶	افغانستان	۲۷۹۲	۵,۹	ترکیه	۲۳۶۹	۵,۳	هند	۱۵۷۹	۳,۸
۷	هند	۲۷۳۵	۵,۸	هند	۲۰۴۳	۴,۶	پاکستان	۱۱۰۸	۲,۷
۸	پاکستان	۹۳۱	۲	پاکستان	۱۲۴۷	۲,۸	اندونزی	۹۱۴	۲,۲
۹	تایلند	۷۳۱	۱,۶	اندونزی	۷۸۷	۱,۸	تایلند	۶۳۴	۱,۵
۱۰	اندونزی	۶۴۵	۱,۴	عمان	۷۲۹	۱,۶	عمان	۵۲۷	۱,۳
۱۱	تایوان	۵۷۳	۱,۲	تایلند	۷۱۰	۱,۶	روسیه	۴۵۸	۱,۱
۱۲	عمان	۵۲۱	۱,۱	آذربایجان	۴۱۱	۰,۹	آذربایجان	۴۳۰	۱,۰
۱۳	ژاپن	۴۲۵	۰,۹	ترکمنستان	۴۰۰	۰,۹	ارمنستان	۳۷۶	۰,۹
۱۴	ایتالیا	۴۲۳	۰,۹	فدراسیون روسیه	۲۸۱	۰,۶	ترکمنستان	۲۹۰	۰,۷
۱۵	ترکمنستان	۴۱۸	۰,۹	تایوان	۲۷۹	۰,۶	ج. کره	۲۸۷	۰,۷
۱۶	هنگ کنگ	۳۷۹	۰,۸	ایتالیا	۲۷۶	۰,۶	قطر	۲۳۴	۰,۶
۱۷	ویتنام	۳۶۴	۰,۸	آلمان	۲۵۴	۰,۶	ازبکستان	۲۳۲	۰,۶
۱۸	آلمان	۳۶۰	۰,۸	کویت	۲۵۳	۰,۶	آلمان	۲۰۰	۰,۵
۱۹	سوریه	۳۲۶	۰,۷	مالزی	۲۴۷	۰,۶	مالزی	۱۸۹	۰,۵
۲۰	آذربایجان	۳۲۴	۰,۷	ژاپن	۲۴۱	۰,۵	کویت	۱۸۶	۰,۵
جمع ۱۰ کشور		۳۸۴۵۹	۸۱,۹	جمع ۱۰ کشور	۳۶۸۰۴	۸۲,۹	جمع ۱۰ کشور	۳۲۳۵۴	۸۵,۰
جمع ۲۰ کشور		۴۲۵۷۲	۹۰,۷	جمع ۲۰ کشور	۴۰۱۵۶	۹۰,۶	جمع ۲۰ کشور	۳۸۰۶۳	۹۲,۰
جمع کل با احتساب میعانات گازی		۴۶۹۸۲	۱۰۰	جمع کل	۴۴۳۱۰	۱۰۰	جمع کل	۴۱۳۷۰	۱۰۰

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران (۱۳۹۶ و ۱۳۹۷).

در حوزه صادرات غیرنفتی از بعد کشوری، تعداد پایین کشورهای مؤثر در جذب اقلام ایرانی، حذف بازارهای اروپایی از سبد صادرات کشور، تمرکز بالا در مناطق راهبردی و حذف برخی بازارهای سنتی در منطقه آسیای شرقی ازجمله واقعیت‌های اصلی این حوزه هستند. ویژگی صادرات ایران، وابستگی بالای آن به کشورهای در حال توسعه و پیرامونی است. در سال ۱۳۹۸ تعداد ۱۰ و ۲۰ کشور به ترتیب حدود ۸۵ و ۹۲ درصد از صادرات غیرنفتی را به خود اختصاص داده‌اند که جزء کشورهای در حال توسعه هستند. در میان کشورهای هدف صادراتی در سال ۱۳۹۸ کشورهای ترکیه، اندونزی، ازبکستان، قطر، ارمنستان، روسیه و آذربایجان توانسته‌اند رتبه خود را در بین شرکای تجاری بازارهای صادراتی هدف ایران ارتقا دهند. به علاوه، ارزش صادرات به کشورهای ترکیه و ارمنستان نیز در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ دارای رشد قابل توجهی بوده است. در سال ۱۳۹۸ از بین ۲۰ کشور نخست هدف صادراتی، تنها آلمان با رتبه‌های ۱۸ از اتحادیه اروپا حضور دارند. همچنین باید توجه داشت، اگرچه یکی از تحولات

اساسی که تجارت جهانی را در این سال تحت تأثیر قرار داد جنگ تجاری بین آمریکا و چین بود و ایران فرصت‌هایی را در جهت بهبود تجارت خود داشت؛ با این حال، تحریم‌ها تا حدودی فرصت کنش‌های مقتضی را جهت توسعه صادرات و حضور در بازارهای جدید را محدودتر کرد.

۸-۲-۵. ساختار صادرات غیرنفتی برحسب بلوک‌های اقتصادی منطقه‌ای

الگوی صادرات غیرنفتی ایران (برحسب میزان، ارزش، سهم و درصد تغییرات) به تفکیک بلوک‌های منطقه‌ای در جدول (۸-۷) درج شده است. در سال ۱۳۹۸ از لحاظ وزن و ارزش کشورهای همکاری اسلامی جایگاه نخست و اتحادیه اروپا جایگاه آخر در بین بلوک‌های منتخب منطقه‌ای صادرات غیرنفتی را در اختیار داشته‌اند.

جدول (۸-۷). ترکیب صادرات کالاهای غیرنفتی به تفکیک بلوک‌های اقتصادی منطقه‌ای طی دوره ۹۸-۱۳۹۶

شرح/سال	وزن (میلیون تن)			ارزش (میلیارد دلار)			درصد تغییرات		ارزش واحد صادراتی (دلار به تن)		
	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	وزنی	ارزشی	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
همکاری اسلامی (OIC)	۵۲,۱۹	۵۴,۶۲	۷۶,۸۹	۲۰,۲۱	۲۲,۰۵	۲۴,۶۶	۵	+۲۵,۰	۳۸۷,۲	۴۰۳,۷	۳۲۰,۷
سازمان همکاری اقتصادی (ECO)	۲۴,۴۹	۱۷,۸۸	۲۹,۹۴	۸,۹۳	۷,۸	۹,۷۱	-۲۷	+۶۷,۰	۳۶۴,۶	۴۳۶,۲	۳۲۴,۳
شورای همکاری خلیج فارس (PGCC)	۲۴,۷۵	۲۰,۹۲	۱۹,۲۳	۷,۷۶	۷,۱۹	۵,۴۶	-۱۵	-۸,۰	-۲۴,۰	۳۱۳,۵	۳۴۳,۷
اتحادیه همکاری جنوب شرق آسیا (ASEAN)	۵,۰۵	۴,۸۶	۴,۸۷	۲,۱۳	۲,۰	۱,۹۴	-۴	+۵۵,۰	-۳,۰	۴۲۱,۸	۴۱۱,۵
کشورهای مشترک‌المنافع (CIS)	۳,۷۳	۴,۱۹	۶,۴۸	۱,۸۸	۱,۸۲	۲,۲۳	۱۲	+۰,۱	-۳	۵۰۴	۴۳۴,۴
مجمع اقتصادی اوراسیا (EAEU)	...	۱,۵۵	۳,۱۵	...	۰,۶۲	۱,۰۷	...	+۱۰۲,۰	+۷۲,۶	...	۳۳۹,۷
اتحادیه اروپا (EU)	۱,۵۵	۱,۱۶	۰,۶۹	۱,۵۳	۱,۰۶	۰,۷۱	-۲۵	-۴۱,۵	-۳۱	۹۸۷,۱	۹۱۳,۸

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران (۱۳۹۷-۹۸).

در سال ۱۳۹۸ ارزش صادرات به‌استثنای کشورهای عضو بلوک‌های منطقه‌ای همجوار از جمله اکو در سایر بلوک‌های منطقه‌ای با کاهش روبرو شده است. قیمت واحد صادرات به اتحادیه اروپا با ۹۱۴ دلار به ازای هر تن در جایگاه نخست و کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس با ۲۸۴ دلار به ازای هر تن در جایگاه آخر قرار دارد. نظر به این که هم‌اینک کالاهای صادراتی با قیمت و ارزش واحد نازل جایگاه مسلط در صادرات غیرنفتی ایران دارند.

نکته قابل توجه این که در طی دوره ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ صادرات به اتحادیه اروپا از لحاظ ارزش واحد صادراتی ایران حداقل دو برابر سایر مناطق و بلوک‌های تجاری است. این ارزش واحد بالای صادراتی ایران به اتحادیه اروپا ریشه در ماهیت و ساختار کالاهای صادراتی ایران به آن کشورها دارد. مضافاً از دیدگاهی می‌توان عنوان داشت که ارتباط تجاری با اتحادیه اروپا نظر به بازاری کاملاً متمایز، همیشه می‌تواند به نفع ایران باشد. درواقع تجارت با اتحادیه اروپا دارای آثار سرریز و ابعاد جانبی مثبت بالاتری دارد.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۴۹

۳-۸. واردات ایران

۱-۳-۸. ساختار واردات برحسب نوع مصرف

ترکیب واردات برحسب نوع مصارف نشان می‌دهد که ساختار مصرفی واردات متأثر از تحریم‌های اخیر، دستخوش تغییراتی اساسی شده است. از بهار سال ۱۳۹۷ در واردات هر سه نوع کالا کاهش قابل توجهی تجربه شده است؛ به نحوی که کالاهای واسطه‌ای ۱۵,۸ درصد، کالاهای مصرفی ۳۰,۴ درصد و کالاهای سرمایه‌ای ۱۹,۲ درصد با کاهش مواجه شدند (جدول ۸-۸). رشد یک درصدی ارزش واردات در سال ۱۳۹۸ قادر به جبران کم و کاستی‌های سال ۱۳۹۷ بویژه در زمینه تامین کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای مورد نیاز صنایع کشور نبوده و تنها بخشی از کاهش واردات کالاهای واسطه‌ای را از طریق رشد ۱۰ درصدی این کالاها جبران کرد؛ این اتفاق سبب شد سهم کالاهای واسطه‌ای از کل واردات (۶۷/۵ درصد) در مقایسه با سال‌های قبل افزایش یابد؛ اما واردات کالاهای سرمایه‌ای دیگر گروه کالایی موثر بر رونق تولید نه تنها با افزایش روبرو نبوده بلکه در تداوم روند کاهش ۱۹/۲ درصد در سال ۱۳۹۷، با کاهش مجدد در حدود ۱۳,۶ درصد در سال ۱۳۹۸ مواجه شد. این در حالی است علیرغم وجود محدودیت‌ها و ضرورت صرفه‌جویی‌های ارزی، کاهش ۳۰ درصد کالاهای مصرفی در سال ۱۳۹۷ نیز با افزایش ۱۱ درصدی در سال ۱۳۹۸ به نوعی جبران شد. در مجموع، ساختار واردات کشور در سال ۱۳۹۸ با حفظ ارزش کل واردات، با افزایش سهم و جایگاه کالاهای واسطه‌ای و مصرفی و کاهش سهم و جایگاه کالاهای سرمایه‌ای روبرو بوده است.

جدول (۸-۸). ساختار واردات کشور بر حسب نوع مصرف طی دوره ۹۸-۱۳۹۶ (هزارتن - میلیون دلار - درصد)

کالا	وزن			ارزش			سهم از واردات			درصد تغییرات به سال قبل	
	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	ارزشی	وزنی
واسطه‌ای	۲۹۰۵۱	۲۶۲۵۳	۳۱۶۸۷	۲۹۴۳۸	۲۶۶۷۲	۳۱۶۸۷	۵۸,۴	۶۲,۵	۶۷,۵	-۱۵,۸	+۲۰
مصرفی	۳۳۸۰	۲۷۲۹	۲۸۰۷	۶۸۵۶	۶۸۵۶	۹۸۴۴	۱۸,۱	۱۶,۱	۱۷,۴	-۳۰,۴	+۲
سرمایه‌ای	۸۶۹	۵۳۸	۴۸۴	۶۷۷۱	۸۳۸۲	۵۹۴۰	۱۵,۴	۱۵,۹	۱۳,۶	-۱۹,۲	-۱۰
سایر	۵۵۵۶	۲۵۲۶	۴۱۰	۶۷۳	۲۳۱۳	۴۵۴۶	۸,۱	۵,۵	۱,۵	-۴۹,۱	-۸۴
کل واردات	۳۸۸۵۶	۳۲۰۴۶	۳۵۳۴۸	۴۳۶۵۲	۴۲۶۱۲	۵۴۴۵۹	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	-۲۱,۸	+۹

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران (۹۸-۱۳۹۶).

در حوزه واردات افزایش تمرکز در مبادی وارداتی و حرکت از واردات مستقیم به سمت واردات غیرمستقیم با دو یا چند واسطه، پیش افتادن منطقه آسیای شرقی با هزینه حمل بالا و کاهش واردات از منطقه با مزیت آسیای مرکزی، و جنوب غربی، از مهمترین تغییرات بوده است. چنانچه نگاهی به ساختار وارداتی کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه انداخته شود، مشاهده می‌شود که بخش عمده‌ای از واردات از کشورهای توسعه‌یافته را عموماً اقلام واسطه‌ای تشکیل می‌دهد که صرف تولید کالاهای

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۵۰

مصرف داخلی و نیز صرف صادرات می‌شود. بنابراین سهم عمده‌ای از واردات را اقلام واسطه‌ای تشکیل داده‌اند. باید توجه داشت که کاهش واردات واسطه‌ای و سرمایه‌ای می‌تواند نشانی از رکود بخش صنعت دارد. در نتیجه تحریم‌ها و ضرورت جانشین‌سازی برخی اقلام فاقد امکان واردات، واردات واسطه‌ای از منطقه آسیای جنوب غربی به سمت منطقه آسیای شرقی جابه‌جا شد.

۸-۳-۲. ساختار واردات برحسب فصول عمده نظام هماهنگ

ده فصل عمده به ترتیب ارزش واردات برای سال ۱۳۹۸ در جدول (۸ - ۹) ارایه شده است. ملاحظه می‌شود ساختار واردات کالایی از شرایط تحریم‌ها و تنگنای ارزی ناشی از آن متأثر بوده است. مطابق آن، این ده فصل مجموعاً بیش از ۶۰ درصد از کل ارزش واردات را به خود اختصاص داده‌اند. با دقت در آن نتیجه می‌شود ارزش واردات فصول مربوط به امنیت غذایی از جمله غلات، چربی‌ها و روغن‌ها افزایش یافته است. در مرحله بعد مواد اولیه و قطعات صنایع کارخانه‌ای از جمله ماشین‌آلات، کاغذ و مقوا و محصولات دارویی در سال ۱۳۹۸ رو به افزایش بوده است. درواقع مدیریت واردات به سمت سویی حرکت کرده که در گام نخست نیازهای وارداتی ضروری حداقل معیشت را فراهم آورده، در مرحله دوم، ارزش واردات حوزه نیازهای سلامت و بهداشت با محوریت محصولات دارویی بوده و در مرحله بعد مبتنی بر مواد اولیه صنعت است. این اولویت‌بندی‌ها باتوجه به شرایط تحریم و بر اساس سیاست‌های دولت در این شرایط انجام شده است.

جدول (۸ - ۹). واردات به تفکیک فصول عمده نظام هماهنگ طی سال ۱۳۹۸ (میلیون دلار، هزار تن، درصد)

عنوان فصل	ارزش	میزان	% سهم	۱۳۹۷	۱۳۹۸
فصل ۸۴- راکتورهای هسته‌ای	۶۶۶۴	۶۱۳	۱۵,۳	-۲,۰	-۱۲,۰
فصل ۸۵- ماشین‌آلات و ...	۵۲۵۵	۳۳۹	۱۲,۰	+۱۴,۰	+۴۷,۰
فصل ۱۰- غلات	۵۰۳۰	۱۵۰۸۶	۱۱,۵	+۱۵,۰	+۱۸,۰
فصل ۲۹- محصولات شیمیایی آلی	۱۹۰۲	۵۰۶	۴,۴	+۲۶,۰	+۴۰,۰
فصل ۹۰- آلات و دستگاه‌های اپتیک	۱۴۸۹	۲۲	۳,۴	+۱۰,۰	+۸,۰
فصل ۳۹- مواد پلاستیکی	۱۳۷۲	۵۶۳	۳,۱	۵	۸
فصل ۱۲- دانه‌ها و میوه‌های روغنی	۱۳۳۱	۲۲۱۹	۳,۰	-۱۹,۰	-۱۱,۰
فصل ۳۰- محصولات دارویی	۱۲۹۹	۱۴	۳,۰	+۵,۰	-۱۶,۰
فصل ۴۸- کاغذ و مقوا	۱۲۵۱	۱۰۴۰	۲,۹	+۴۹,۰	+۴۲,۰
فصل ۱۵- چربی‌ها و روغن‌های حیوانی و نباتی	۱۲۲۳	۱۵۸۴	۲,۹	+۲۱,۰	+۱۵,۰
جمع ۱۰ فصل فوق	۲۶۸۱۳	۲۱۹۸۶	۶۱,۴	+۱۱,۰	+۱۰,۰

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران (۱۳۹۷ و ۱۳۹۸).

۸-۳-۳. ساختار واردات برحسب اقلام عمده وارداتی

ترکیب واردات برحسب اقلام کالاهای مهم وارداتی در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که ۱۰ قلم کالای مهم وارداتی سهم ۲۷,۹ درصدی از کل واردات را در اختیار دارد. بخش قابل توجهی از اقلام مورد اشاره

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۵۱	تاریخ: ۱۳۹۹		

اقلام کالاهای حساس و ضروری و مواد اولیه کشاورزی مرتبط با امنیت غذایی و معیشت جامعه، قطعات منفصله صنایع تولید خودرو و وسایل نقلیه و اقلام گلوگاهی در زنجیره تولید محصولات پایه فلزی است. بنابراین، تحریم‌ها سبب شده است تا اقلام حیاتی و ضروری در صدر واردات کشور قرار گیرند.

جدول (۸-۱۰). ساختار واردات برحسب اقلام عمده وارداتی در سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ (میلیون دلار-درصد)

ردیف	شرح	ارزش		% سهم		% تغییرات به سال قبل	
		۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۷
۱	انواع ذرت (۱۰۰۵)	۲۲۰۳	۲۰۹۹	۴,۹	۵,۰	۲۸	+۵,۰
۲	دستگاه‌های تلفن (۸۵۱۷)	۱۸۳۸	۷۵۶	۱,۸	۴,۲	-۴۵,۰	+۱۴۳,۰
۳	برنج (۱۰۰۶)	۱۶۷۰	۱۵۸۱	۳,۷	۳,۸	۳۰	+۶,۰
۴	الکترودهای زغالی برای کوره‌ها	۱۳۹۲	۶۳۸	۱,۵	۳,۲	+۱۸۸,۰	+۱۱۸,۰
۵	بذر جو (۱۰۰۳)	۱۰۰۷	۵۹۶		۲,۳		+۶۹,۰
۶	کنجاله سویا (۲۳۰۴)	۹۴۳	۶۲۸	۱,۵	۲,۲	+۲۵,۰	+۵۰,۰
۷	لوییای سویا (۱۲۰۱)	۸۳۹	۱۱۵۶	۲,۷	۱,۹	۲۳	-۲۷,۰
۸	داروها (۳۰۰۴)	۸۳۷	۱۰۹۷	۲,۶	۱,۹	-۴	-۲۴,۰
۹	قطعات منفصله خودروهای سواری (۹۸۸۷)	۷۳۷	۲۶۳۴	۶,۲	۱,۷	-۳۵,۰	-۲۷,۰
۱۰	لاستیک رویی خودرو (۴۰۱۱)	۷۱۱	۳۱۵		۱,۶		+۱۲۶,۰
جمع ده قلم		۱۲۱۷۷	۱۱۹۸۰	۲۸,۲	۲۷,۹	-۵	+۶,۰

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران (۱۳۹۷ و ۱۳۹۸).

۸-۳-۴. ساختار واردات برحسب مهم‌ترین مبادی وارداتی

عمده مبادی وارداتی در سال ۱۳۹۸ به ترتیب چین، امارات و ترکیه (جایگزین کره جنوبی) و هند، که نزدیک دو سوم (۶۵,۸ درصد) از کل واردات کشور را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۸-۱۱). تشدید تحریم‌ها بر روند تجارت با شرکای تجاری آثار ملموس و متفاوتی را به همراه داشته است. واردات از عمده کشورها در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ با کاهش روبرو شد. با این حال، واردات از ترکیه، هند و چین رو به افزایش گذاشت.

جدول (۸-۱۱). مهم‌ترین مبادی وارداتی ایران طی دوره ۹۸-۱۳۹۶ (میلیون دلار-درصد)

ردیف	نام کشور	واردات	% سهم	۱۳۹۷		۱۳۹۸	
				واردات	% سهم	واردات	% تغییرات
۱	چین	۱۳۲۳۶	۲۴,۳	۱۰۳۱۵	۲۴,۲	۱۱۲۱۱	۲۵,۶
۲	امارات	۱۰۰۵۹	۱۸,۵	۶۵۶۷	۱۵,۴	۸۹۱۳	۲۰,۴
۳	کره جنوبی	۳۷۱۹	۶,۸	۲۶۱۷	۶,۱	۴۹۹۶	۱۱,۴
۴	ترکیه	۳۲۲۲	۵,۹	۲۵۹۵	۶,۱	۳۶۷۶	۸,۴
۵	آلمان	۳۰۹۴	۵,۷	۲۴۷۲	۵,۸	۲۱۰۳	۴,۸
۶	هند	۲۲۵۸	۴,۱	۲۱۰۵	۴,۹	۱۱۷۱	۲,۷
۷	سوئیس	۲۱۶۰	۴,۰	۲۰۵۰	۴,۸	۱۱۲۵	۲,۶

ردیف	۱۳۹۶			۱۳۹۷			۱۳۹۸		
	نام کشور	واردات	% سهم	نام کشور	واردات	% سهم	نام کشور	واردات	% تغییرات
۸	فرانسه	۱۷۷۱	۳,۳	روسیه	۱۳۴۳	۳,۲	انگلیس	۱۰۷۸	۲,۵
۹	هلند	۱۴۴۰	۲,۶	هلند	۱۱۵۹	۲,۷	ایتالیا	۹۸۷	۲,۳
۱۰	ایتالیا	۱۴۳۷	۲,۶	ایتالیا	۱۱۴۵	۲,۷	هلند	۹۷۹	۲,۲
۱۱	بریتانیا	۱۱۰۵	۲,۰	فرانسه	۱۰۴۶	۲,۵	ج. کره	۷۸۱	۱,۸
۱۲	سنگاپور	۹۵۱	۱,۷	بریتانیا	۱۰۲۱	۲,۴	برزیل	۵۵۶	۱,۳
۱۳	روسیه	۷۲۸	۱,۳	سنگاپور	۹۱۱	۲,۱	سنگاپور	۵۳۱	۱,۲
۱۴	بلژیک	۶۸۸	۱,۳	اتریش	۵۵۴	۱,۳	فرانسه	۴۳۵	۱,۰
۱۵	برزیل	۶۷۵	۱,۲	برزیل	۴۸۹	۱,۱	پاکستان	۴۱۰	۰,۹
۱۶	ژاپن	۶۶۸	۱,۲	عمان	۴۳۳	۱,۰	اتریش	۳۹۰	۰,۹
۱۷	مالزی	۴۹۰	۰,۹	ژاپن	۴۳۲	۱,۰	مالزی	۳۰۵	۰,۷
۱۸	اسپانیا	۴۴۶	۰,۸	اسپانیا	۴۱۶	۱,۰	اسپانیا	۲۷۶	۰,۶
۱۹	اتریش	۳۳۷	۰,۶	مالزی	۳۹۶	۰,۹	بلژیک	۲۶۵	۰,۶
۲۰	عمان	۲۱۷	۰,۴	بلژیک	۳۹۴	۰,۹	تایلند	۲۳۲	۰,۵
جمع ۱۰ کشور		۴۲۳۹۶	۷۷,۸	جمع ۱۰ کشور	۳۲۳۶۸	۷۵,۹	جمع ۱۰ کشور	۳۶۲۵۶	۸۲,۹
جمع ۲۰ کشور		۴۸۷۰۱	۸۹,۲	جمع ۲۰ کشور	۳۸۴۶۰	۹۰,۱	جمع ۲۰ کشور	۴۰۴۱۸	۹۲,۰
جمع کل واردات		۵۴۴۵۹		جمع کل	۴۲۶۱۲		جمع کل	۴۳۷۳۵	

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران (۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸).

ادامه تحریم‌ها و مشکلات ناشی از نوسانات ارز در سال ۱۳۹۸، سهم کشورهای اروپایی در بین شرکای عمده وارداتی ایران در ۱۳۹۸ کاهش قابل توجهی داشته است؛ به‌طوری‌که ارزش، رشد ارزش، سهم و رتبه کشورهای مطرح اروپایی از جمله آلمان، فرانسه، سوئیس، انگلیس، ایتالیا، اتریش، اسپانیا و بلژیک شدیداً کاهش یافت. از طرفی، مجموع سهم ۱۰ کشور اول تأمین‌کننده نیازهای وارداتی ایران در سال ۱۳۹۸ حدود ۸۳ درصد بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۷ واحد درصد افزایش یافته است.

۴-۸. تجارت غیررسمی ایران

حجم قاچاق از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۶ روندی کاهنده داشته است. این حجم از قاچاق حدود ۲۴ تا ۲۹ درصد واردات کشور است و اثر منفی بر تولید، اشتغال و درآمد دولت دارد. طبق برآورد ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز کل حجم قاچاق از ۱۲/۹ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ به ۱۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۷ و به میزان ۱۵/۹ درصد افزایش یافته است. حجم قاچاق ورودی در سال ۱۳۹۷ (۱۲/۰۴ میلیارد دلار) نسبت به سال ۱۳۹۶ (۱۲/۰۵ میلیارد دلار) حدود یک دهم درصد افزایش و حجم قاچاق خروجی نیز با توجه به تحولات

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۵۳

نرخ ارز و کاهش ارزش پول ملی طی همین دوره از ۰/۹ میلیارد دلار به ۲/۹ میلیارد دلار حدود ۳ برابر شده است. آمار دقیقی از برآورد ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز از واردات کالای قاچاق به کشور در سال ۱۳۹۸ در دست نیست، اما بر اساس اظهارات رئیس ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، حجم کالای قاچاق به کشور به حدود ۱۲/۵ میلیارد دلار می‌رسد.

۵-۸. نرخ تعرفه

۱-۵-۸. تحولات ساختار تعرفه‌ای کشور

وضع موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای بر واردات کالا از ابزارهای اعمال سیاست تجاری کشورها برای مدیریت واردات و توسعه صادرات محسوب می‌شود. به‌طورکلی کشورها بر واردات کالاها و محصولات کشاورزی عموماً از تعرفه‌های بالاتری در مقایسه با کالاهای غیرکشاورزی بهره می‌برند و حتی مداخله و توصیه سازمان‌های بین‌المللی مرتبط ازجمله «سازمان جهانی تجارت» نیز تأثیری بر تغییر این رویکرد کشورها نداشته است. پافشاری کشورها بر این امر به دلیل اهمیت بالای تأمین نیازهای داخل به‌ویژه حفظ امنیت غذایی است؛ باوجوداین کاهش تعرفه کالاهای صنعتی طی دهه‌های اخیر در سیاست تجاری کشورها مدنظر قرار گرفته است. در ایران سطوح تعرفه کالاها برای سال‌های متمادی بسیار بالا و در سطح پنج کشور برخوردار از بالاترین نرخ‌های تعرفه قرار دارد.

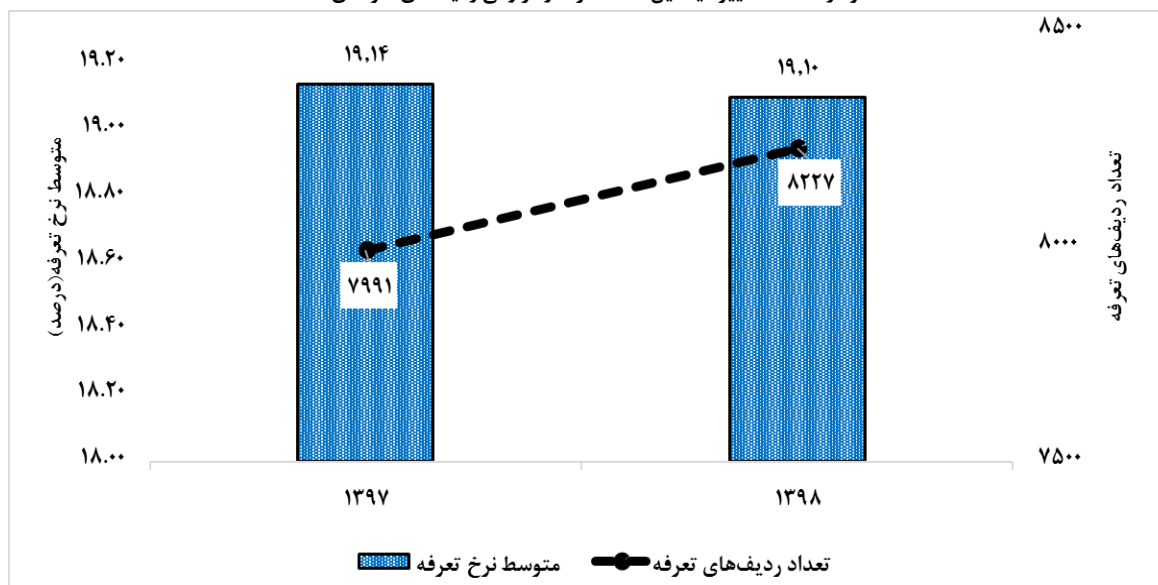
۲-۵-۸. تغییر متوسط نرخ تعرفه در سطح کل

در سال ۱۳۹۸ متوسط نرخ کل تعرفه‌ها با تغییر اندکی بطور متوسط به میزان ۰/۰۴ درصد کاهش یافته است. بدین‌صورت که متوسط نرخ تعرفه از ۱۹/۱۴ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۹/۱۰ درصد در سال ۱۳۹۸ کاهش اندکی داشته است. این در حالی است که تعداد ردیف‌های تعرفه‌ای با هدف شفاف‌سازی و حمایت هدفمند از صنایع داخلی ۲۳۶ مورد افزایش و تعداد طبقات تعرفه‌ای^۱ که در سال‌های گذشته باهدف کاهش پراکندگی نرخ‌ها در ۸ طبقه (۵، ۱۰، ۱۵، ۲۰، ۲۶، ۳۲، ۴۰ و ۵۵) تعیین شده بود مجدداً در سال ۱۳۹۸ به ۱۵ طبقه (۴، ۵، ۱۰، ۱۵، ۲۰، ۲۵، ۲۶، ۳۲، ۳۵، ۴۰، ۴۵، ۵۵، ۷۵، ۹۵ و ۱۰۰) افزایش یافت (نمودار ۸-۱).

^۱ منظور از طبقات تعرفه‌ای، مجموع فراوانی نرخ‌های متمایز در ساختار تعرفه هر کشور است. متخصصان تجارت عموماً توافق دارند که ساختار تعرفه‌ای نسبتاً یکنواخت بر ساختار تعرفه‌ای با پراکندگی زیاد نرخ‌ها اولویت دارد. اگرچه افزایش تعداد ردیف‌های تعرفه، شناسایی کالا را دقیق‌تر می‌سازد اما منجر به افزایش تعداد طبقات نیز می‌شود که در صورت عدم کنترل مناسب، امکان فساد را بیشتر می‌کند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۵۴	تاریخ: ۱۳۹۹	

نمودار (۸-۱). تغییر میانگین ساده تعرفه و فراوانی ردیف‌های تعرفه‌ای

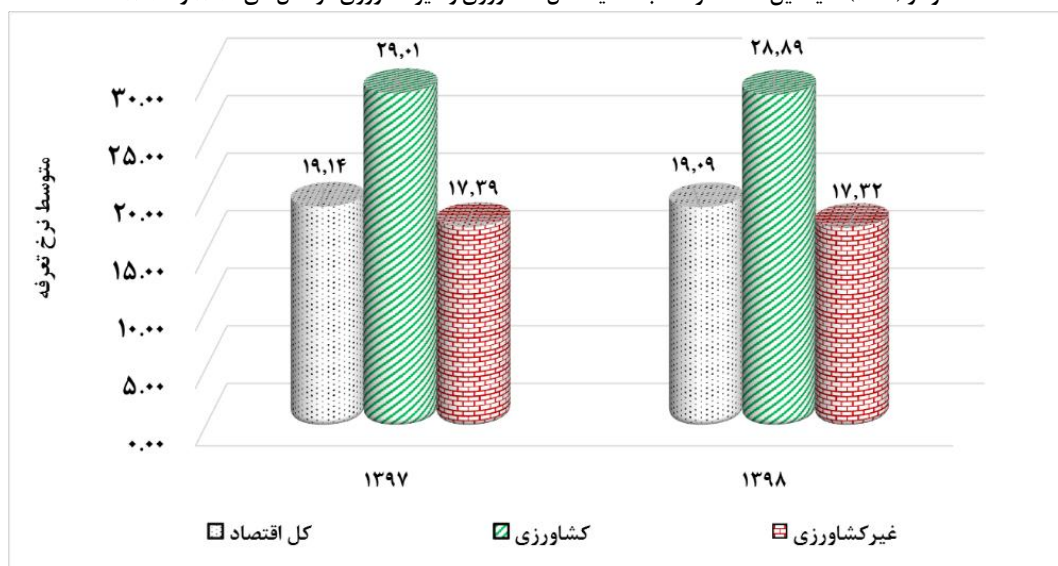

مأخذ: محاسبه و ترسیم بر اساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

۸-۵-۳. تعرفه بخش کشاورزی و غیرکشاورزی

با توجه به اهمیت بخش کشاورزی در اقتصاد ملی به‌ویژه در تأمین امنیت غذایی، همه کشورها حمایت‌های بیشتری از بخش کشاورزی در مقایسه با بخش غیرکشاورزی به‌عمل می‌آوردند. مقایسه نرخ‌های تعرفه در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ حاکی از آن است که ۰,۰۵ واحد درصد حمایت‌های تعرفه‌ای در اقتصاد کشور کمتر شده است. همچنین متوسط کاهش در نرخ حمایت‌های تعرفه‌ای از بخش غیر کشاورزی ۰,۰۶ واحد درصد و در بخش کشاورزی ۰/۱۲ واحد درصد بوده است (نمودار ۸-۲).

نمودار (۸-۲). میانگین ساده تعرفه‌ها به تفکیک کل، کشاورزی و غیرکشاورزی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸

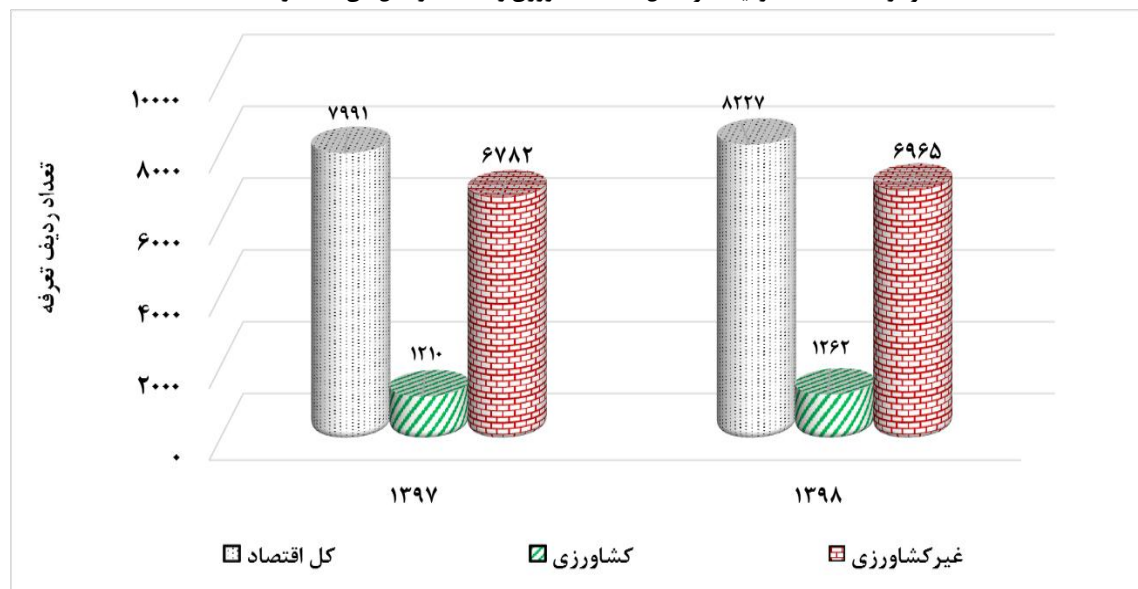

مأخذ: محاسبه و ترسیم بر اساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۵۵	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

همچنین بررسی نظام تعرفه‌ای کشور در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که در تداوم هدفمندی حمایت از محصولات مختلف صنعتی و کشاورزی، در مجموع تعداد ردیف‌های تعرفه‌ای به میزان ۲۳۶ مورد افزایش یافته است و به ۸۲۲۷ ردیف تعرفه‌ای هشت رقمی HS بالغ گردید؛ افزایش در بخش کشاورزی ۵۲ ردیف و در بخش غیر کشاورزی ۱۸۳ ردیف بوده است (نمودار ۸-۳).

نمودار (۸-۳). تعداد ردیف تعرفه کل کالاها، کشاورزی و صنعت در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸

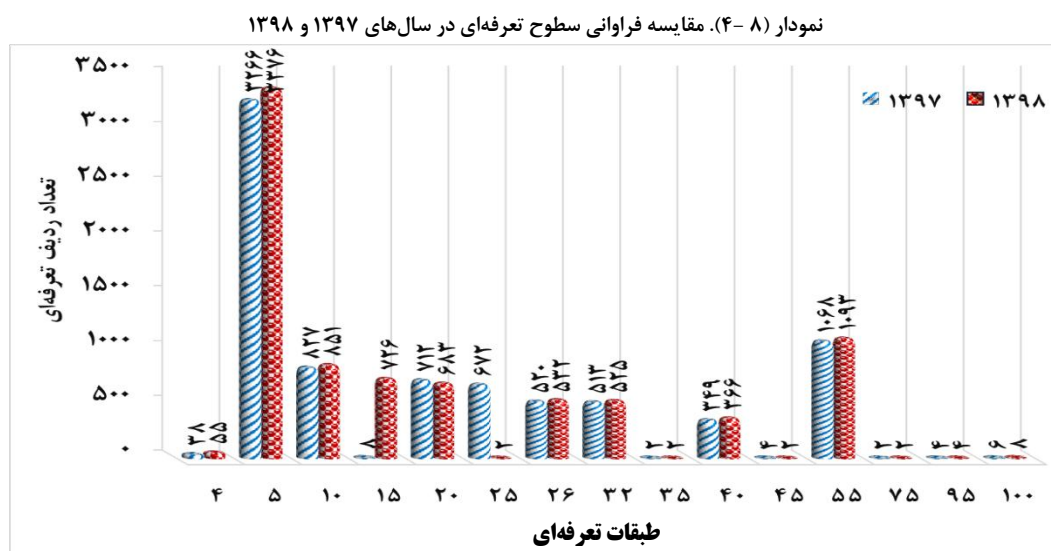

مأخذ: محاسبه و ترسیم براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

۸-۵-۴. تغییر طبقات تعرفه‌ای

سیاست تعرفه‌ای در سال‌های اخیر کاهش تعداد طبقات تعرفه‌ای بوده، به‌طوری‌که از ۱۰ طبقه در سال ۱۳۹۴ به ۸ طبقه در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ کاهش یافته است، اما این روند در سال ۱۳۹۷ تغییر کرده و به ۱۴ طبقه و همچنین در سال ۱۳۹۸ به ۱۵ طبقه افزایش یافت؛ حداقل نرخ تعرفه در سال ۱۳۹۸ معادل ۴ درصد و حداکثر نرخ تعرفه نیز در سطح بالاتر معادل ۱۰۰ درصد تعیین شد، این درحالی است که حداقل و حداکثر تعرفه‌ها در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ به‌ترتیب معادل ۵ و ۵۵ درصد بود. بیشترین میزان افزایش فراوانی ردیف‌های تعرفه‌ای مربوط به سطح تعرفه ۱۵ درصد به تعداد ۷۱۸ ردیف، سطح تعرفه ۵ درصد به تعداد ۱۱۰ ردیف و سطح تعرفه ۱۰ درصد به تعداد ۲۴ ردیف بوده است. از تعداد ردیف‌های تعرفه در برخی از طبقات کاسته شده است؛ فراوانی سطح تعرفه ۲۵ به تعداد ۶۷۰ ردیف تعرفه و طبقه ۲۰ به تعداد ۲۹ ردیف تعرفه‌ای کاهش یافته است. این تغییرات در مجموع کاهش ناچیز ۰/۰۴ واحد درصدی در متوسط تعرفه‌ها را بدنبال داشته است (نمودار ۸-۴).

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۵۶	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مأخذ: محاسبه و ترسیم براساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

در اثر تغییر سطوح تعرفه‌ای و اعمال سیاست‌های مختلف حمایتی از صنایع و کالاهای مختلف، در مجموع تعداد ۷۲ ردیف (۹/۰ درصد) با افزایش نرخ تعرفه مواجه بوده‌اند به‌طوری‌که متوسط نرخ تعرفه این کالاها از ۱۲/۹۹ درصد به ۲۲/۸۳ درصد افزایش یافته‌اند. علاوه بر این حدود ۸۱ ردیف تعرفه‌ای (۱۱ درصد) نیز از تعرفه کاهشی برخوردار شده‌اند و سطح تعرفه‌ای آن‌ها در سال ۱۳۹۸ به میزان ۵۳/۵ درصد در مقایسه با سال ۱۳۹۷ کاهش یافته است. همچنین بیش از ۹۴/۲ درصد از ردیف‌های تعرفه‌ای (تعداد ۷۷۵۲ ردیف) با متوسط تعرفه‌های ۱۹/۱۵ درصد، بدون تغییر باقی‌مانده است. در تحولات سیاست‌های تجاری با استفاده از ابزار تعرفه، ۹۶ ردیف با متوسط تعرفه ۲۰/۲۳ درصد مربوط به سال ۱۳۹۷ حذف و جهت شفافیت بیشتر در تعیین تعرفه کالاها، ۳۲۲ ردیف (۳/۹ درصد) با متوسط تعرفه ۱۹/۳۲ درصد اضافه شده است. بدین ترتیب در مجموع با تغییرات فوق تعداد ردیف‌های تعرفه از ۷۹۹۱ ردیف به ۸۲۲۷ ردیف افزایش یافته است.

جدول (۸-۱۲). تغییرات سطوح تعرفه‌ای در سال ۱۳۹۸

وضعیت تغییر در نرخ تعرفه	تعداد ردیف تعرفه‌ای	متوسط ساده تعرفه		سهم از کل تعرفه‌های ۱۳۹۸ (درصد)	درصد تغییر
		۱۳۹۸	۱۳۹۷		
افزایشی	۷۲	۲۲,۸۳	۱۲,۹۹	۰,۹	۷۵,۸
کاهشی	۸۱	۹,۶۸	۲۰,۸۰	۱	-۵۳,۵
بدون تغییر	۷۷۵۲	۱۹,۱۵	۱۹,۱۵	۹۴,۲	۰,۰
حذف شده	۹۶		۲۰,۲۳	-	
جدید	۳۲۲	۱۹,۳۲		۳,۹	
کل	۸۲۲۷	۱۹,۰۹	۱۹,۱۴	۱۰۰	-۰,۲۶

مأخذ: محاسبه بر اساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

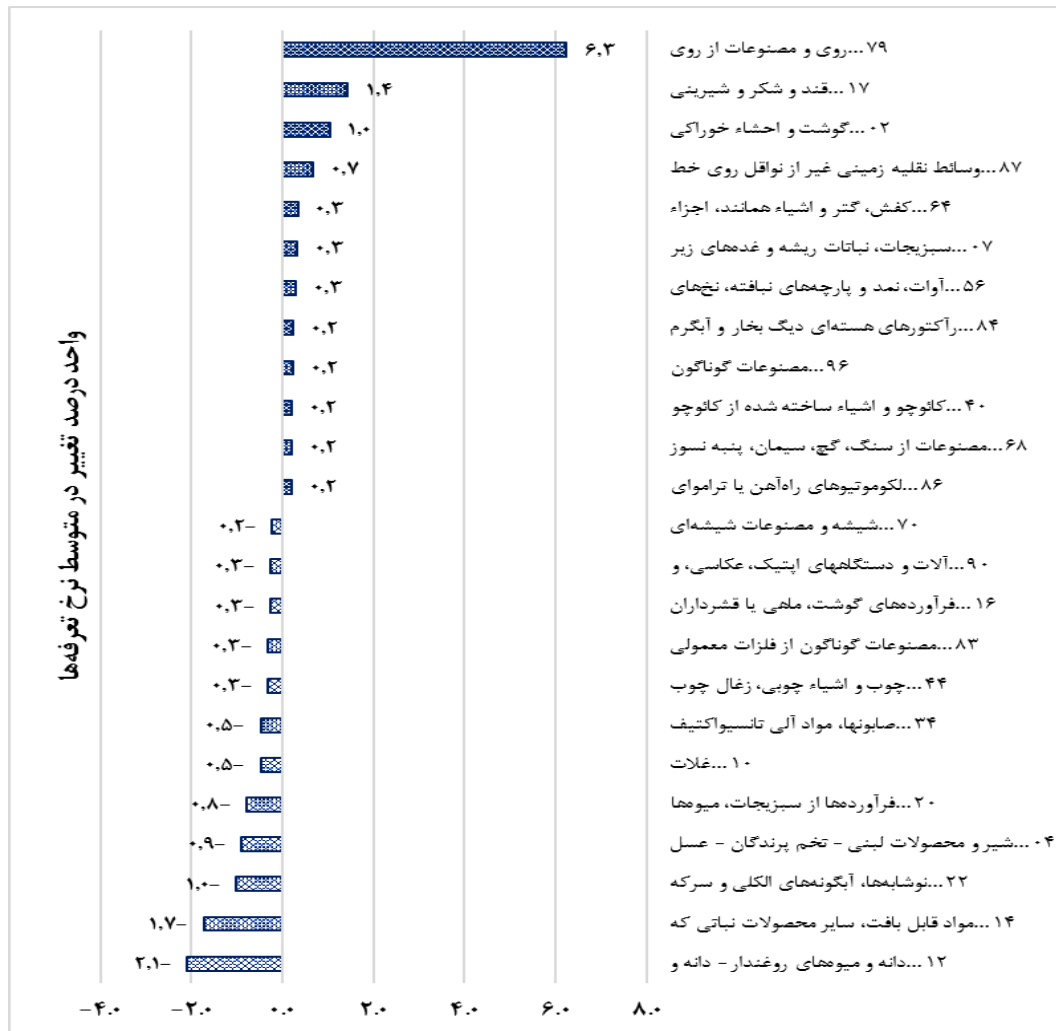
برخی از گروه‌های کالایی در مقایسه با سایرین، بیشترین تغییرات را در سطوح تعرفه‌ای خود شاهد بوده‌اند. طبق

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۵۷

نمودار (۸-۵)، روی و مصنوعات روی (فصل ۷۹) و قند و شکر و شیرینی (فصل ۱۷) با ۶/۳ و ۱/۴ واحد درصد افزایش، بیشترین افزایش تعرفه‌ای و همچنین دانه‌ها و میوه‌های روغن دار (فصل ۱۲) و مواد قابل بافت و سایر محصولات نباتی (فصل ۱۲) به ترتیب با ۲/۱ و ۱/۷ واحد درصد بیشترین میزان کاهش‌ها را در اختیار داشته‌اند.

نمودار (۸-۵). بیشترین واحد تغییر در متوسط نرخ تعرفه‌ها برحسب گروه‌های کالایی در سال ۱۳۹۸

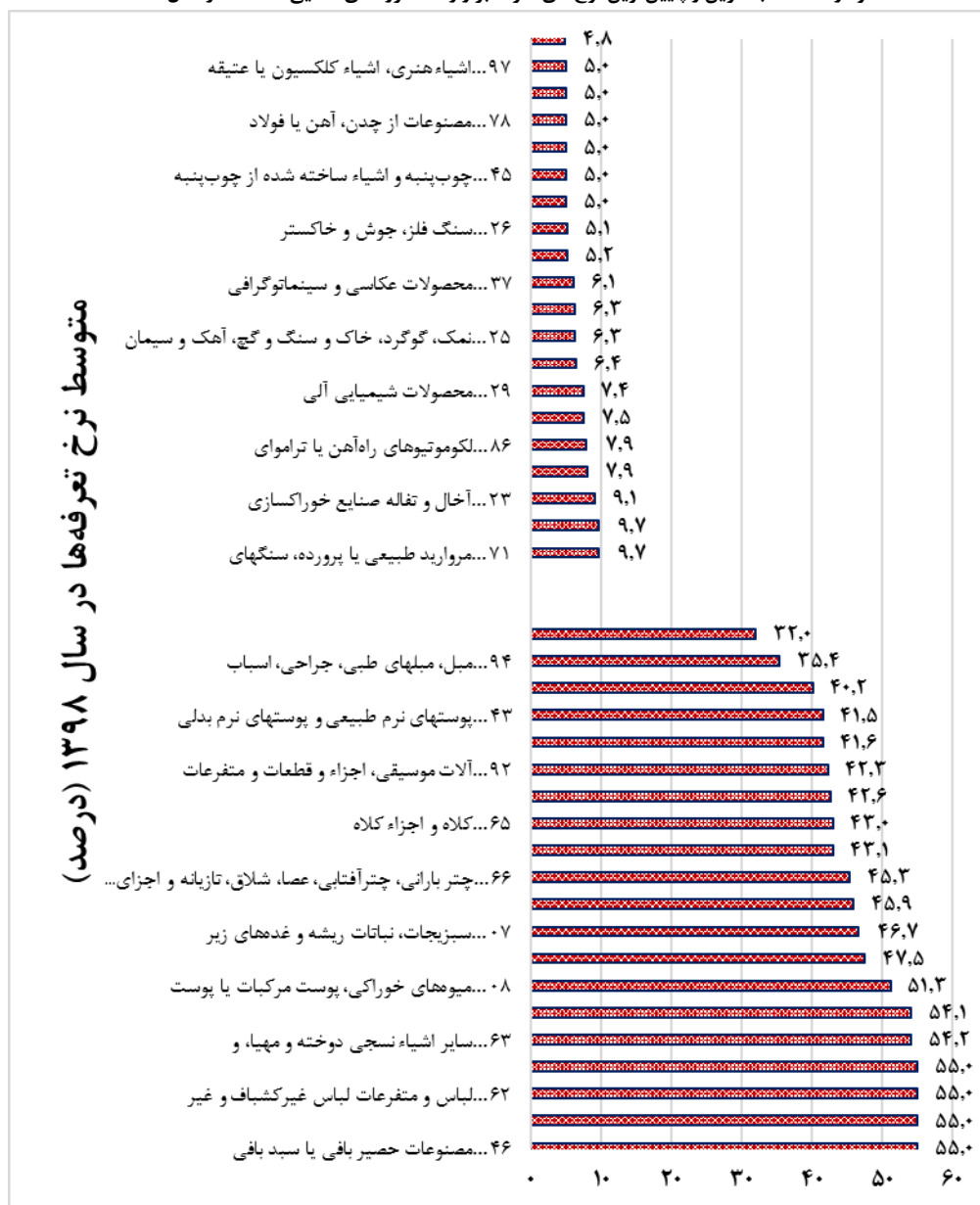
مأخذ: محاسبه و ترسیم بر اساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

۸-۵-۵. تصویری از کالاهای برخوردار از بالاترین و پایین‌ترین نرخ‌های تعرفه

در مقررات صادرات و واردات ایران در سال ۱۳۹۸، بالاترین نرخ‌های تعرفه (به‌طور میانگین ۵۵ درصد) مربوط محصولات پوشاک و نساجی، مصنوعات حصیربافی و سبببافی و انواع کف‌پوش‌ها (شامل فرش، گلیم و...) بوده است. همچنین پایین‌ترین نرخ‌ها نیز مربوط به اشیاء هنری و عتیقه، مصنوعات فلزی (از قبیل آهن، فولاد، قلع، نیکل و...)، چوب پنبه و اشیاء ساخته شده از آنها و سنگ فلز، جوش و خاکستر بوده است. درواقع واردات بسیاری از فلزات و مواد معدنی و شیمیایی از کمترین موانع تعرفه‌ای در واردات برخوردارند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۵۸	تاریخ: ۱۳۹۹	

نمودار (۸-۶). بالاترین و پایین‌ترین نرخ‌های تعرفه بر واردات گروه‌های کالایی مختلف در سال ۱۳۹۸

مأخذ: محاسبه و ترسیم بر اساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

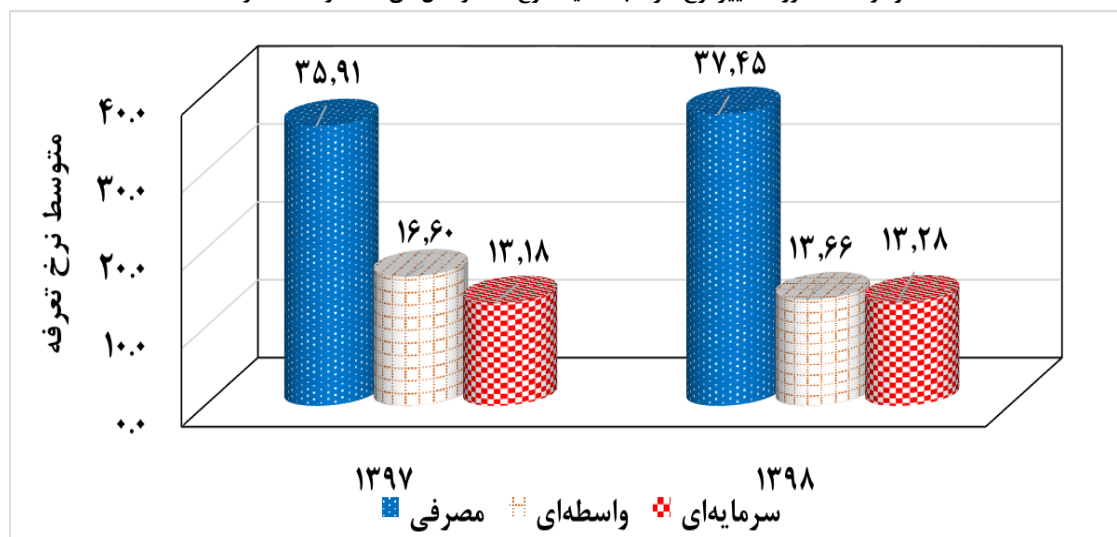
۸-۵-۶. تعرفه به تفکیک نوع کالا

در تعرفه‌های سال ۱۳۹۸، افزایش فراوانی تعداد ردیف‌های تعرفه و همچنین افزایش در متوسط کل نرخ تعرفه کالاها مشاهده شده است؛ بررسی تغییر در متوسط تعرفه کالاها به تفکیک کاربرد (از لحاظ سرمایه‌ای، واسطه‌ای و مصرفی) حاکی از افزایش متوسط تعرفه‌ها در کالاهای مصرفی و تا حدودی سرمایه‌ای و کاهش در کالاهای واسطه‌ای است. هرچند افزایش تعرفه کالاهای مصرفی به جهت اهداف دولت در حمایت از تولیدات داخلی منطقی به نظر می‌رسد، اما طبق نمودار (۸-۷)، متوسط تعرفه‌های کالاهای سرمایه‌ای نیز اندکی افزایش یافته است، اما متوسط تعرفه کالاهای واسطه‌ای به میزان ۲/۹ درصد

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۵۹	تاریخ: ۱۳۹۹		

واحد کاهش یافته است. با توجه به ضرورت ورود کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای و برنامه‌های دولت در حمایت از صنایع داخلی و خروج از رکود، مناسب است جهت‌گیری تغییرات تعرفه‌ای با دقت و جامعیت بیشتری صورت گیرد.

نمودار (۸-۷). روند تغییر نرخ تعرفه به تفکیک نوع کالا در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ (درصد)

مأخذ: محاسبه و ترسیم بر اساس قانون مقررات صادرات و واردات سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

۸-۶. عملکرد حضور کشور در موافقت‌نامه‌های ترجیحی

۸-۶-۱. ارزش تجارت ایران با شرکای تجاری ترجیحی

کشور ایران از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۸ با ۹ کشور ازبکستان (۱۳۸۲)، پاکستان (۱۳۸۵)، تونس (۱۳۸۶)، کوبا (۱۳۸۷)، بوسنی هرزگوین (۱۳۸۸)، قرقیزستان (۱۳۸۸) - که اخیراً لغو شده است)، بلاروس (۱۳۹۱) - که به‌طور یک‌طرفه از سوی ایران منعقد شده است)، ترکیه (۱۳۹۳) و افغانستان (۱۳۹۵) موافقت‌نامه تجارت ترجیحی دوجانبه و از سال ۱۳۸۷ با سوریه موافقت‌نامه تجارت آزاد دوجانبه منعقد و اجرایی نموده است.^۱ علاوه بر این از آبان‌ماه ۱۳۹۸، کشورهای قرقیزستان و بلاروس به همراه سه کشور روسیه، ارمنستان و قزاقستان در قالب اتحادیه اقتصادی اوراسیا با ایران موافقت‌نامه تجارت ترجیحی منعقد و اجرایی نمودند. بنابراین ایران در مجموع با ۱۳ کشور تا پایان سال ۱۳۹۸ موافقت‌نامه در قالب دو و

^۱ کشورهایی که از سطح صنعتی بالاتری برخوردارند با کاهش موانع تعرفه‌ای و دیگر موانع تجاری از طریق برقراری موافقت‌نامه تجاری، کشورهای کمتر توسعه‌یافته را به بازار صادراتی محصولات صنعتی خود تبدیل می‌نمایند که چنین ترتیبات تجاری نابرابر بوده و پایدار نخواهد بود. نظریه‌پردازان حوزه تجارت معتقدند که ترتیبات تجارت منطقه‌ای به علت کوتاه بودن فاصله جغرافیایی، اثر ایجاد تجارت بیشتری نسبت به اثر انحراف تجارت دارند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۶۰	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

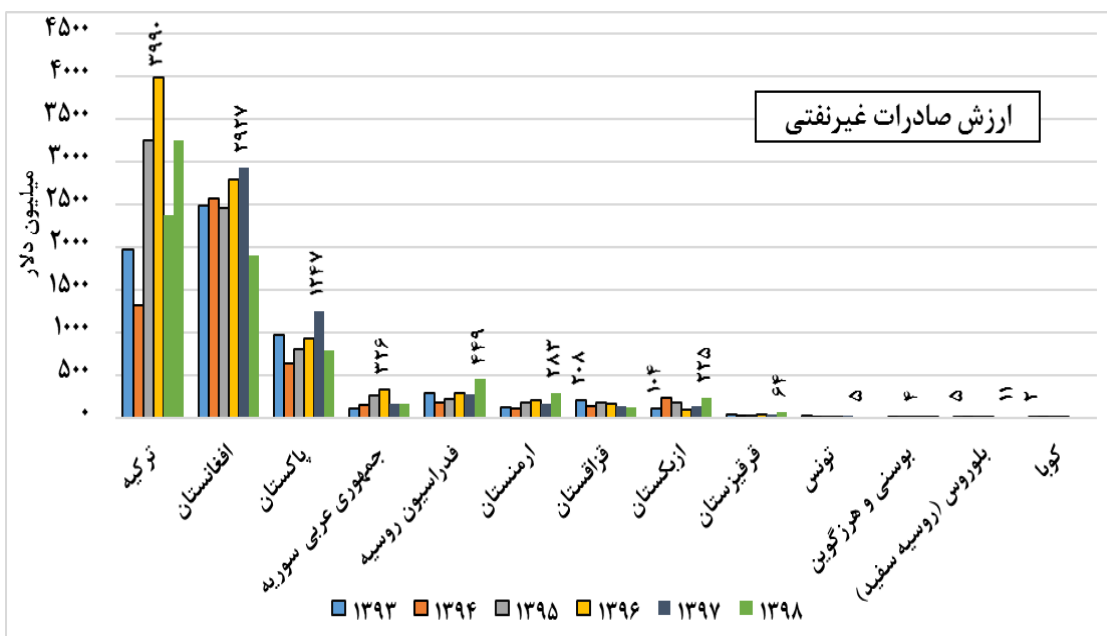
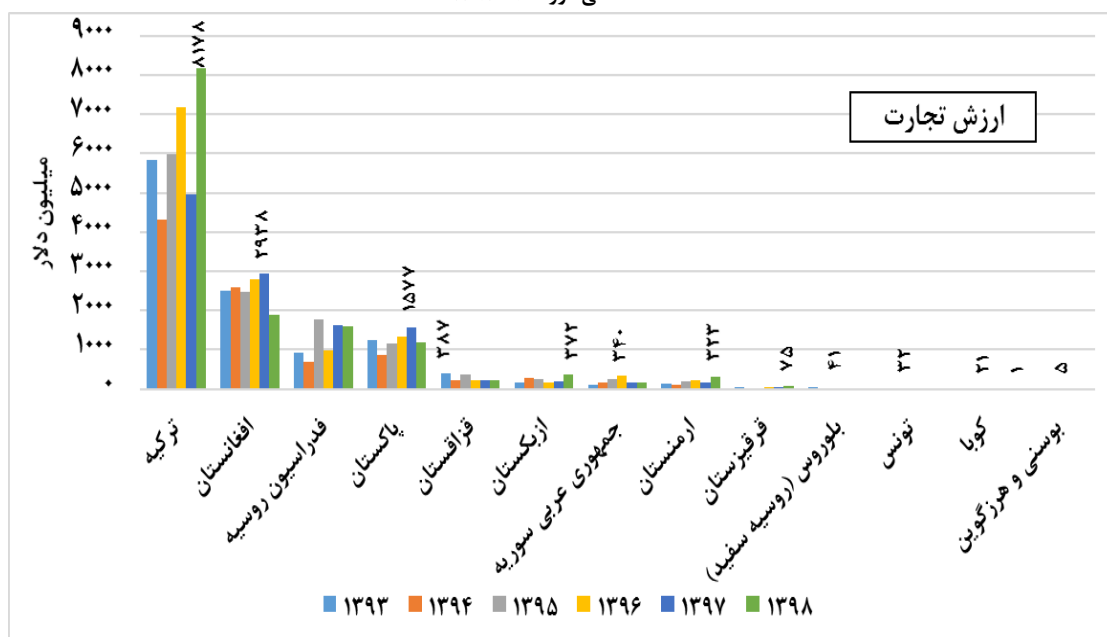
چندجانبه منعقد و به اجرا در آورده است.

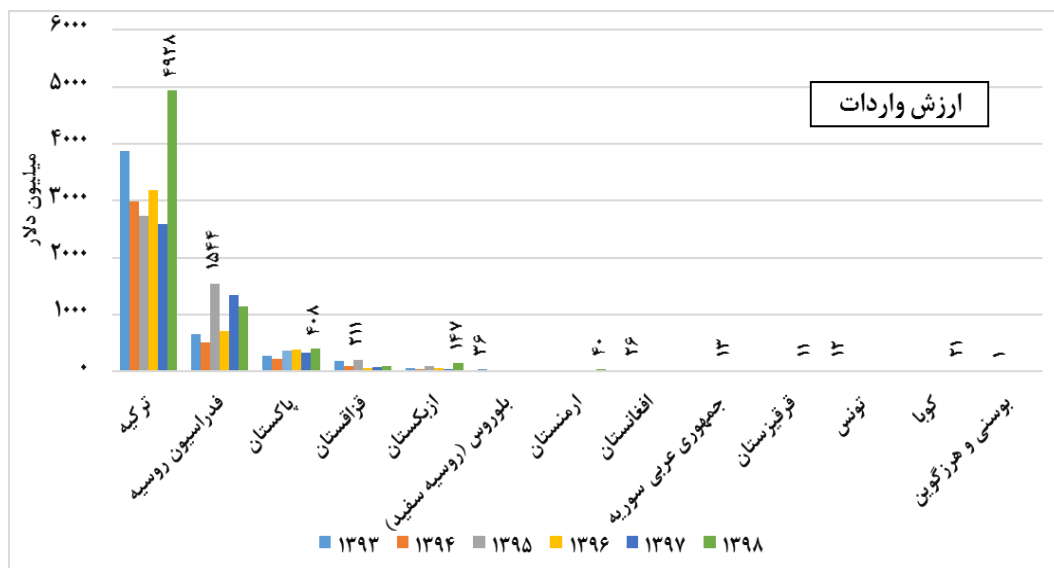
تجارت ترجیحی در قالب کل ارزش تجارت غیرنفتی ایران با شرکای تجاری فوق در سال ۱۳۹۸ معادل ۱۴۱۰۹ میلیون دلار بوده است که ۶۹۰۵ میلیون دلار (۶۹/۶ درصد) از آن به صادرات و ۶۸۴۳ میلیون دلار (۳۰/۴ درصد) از آن به واردات اختصاص داشته است. همچنین ارزش تجارت ترجیحی با ۱۳ کشور در سال ۱۳۹۸ معادل ۲۰۱۸ میلیون دلار بوده است؛ این رقم حدود ۱۴/۹ درصد از کل تجارت با شرکای تجاری دارای موافقت نامه با ایران را شامل می شود که ۲۲ درصد از ارزش تجارت ترجیحی به صادرات ترجیحی ۷۸ درصد به واردات ترجیحی اختصاص داشته است.^۱ پس از ورود افغانستان در جمع شرکای ترجیحی و خروج قرقیزستان از این جمع، تراز تجاری ایران با مجموع کشورهای مذکور در سال ۱۳۹۷ مثبت شده است. به طور متوسط سهم مجموع ۱۳ کشور دارای موافقت نامه تجاری با ایران از کل تجارت (غیرنفتی) ایران در سال ۱۳۹۸ حدود ۱۶/۶ درصد است که از کل ۱۴۱۰۹ میلیون دلار تجارت با کشورهای دارای موافقت نامه تجاری با ایران، ترکیه ۵۸ درصد، افغانستان ۱۳/۵ درصد، روسیه ۱۱/۳ درصد، پاکستان ۸/۵ درصد و نه کشور دیگر در مجموع حدود ۸/۷ درصد است. سهم شرکای ترجیحی از کل ارزش تجارت کالایی ایران از ۸/۵ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۱۱/۴ درصد در سال ۱۳۹۷ و با ورود اتحادیه اقتصادی اوراسیا به جمع شرکای ترجیحی ایران به ۱۶/۶ درصد در سال ۱۳۹۸ رسیده است. ترکیه مهم ترین شریک تجاری ایران محسوب می شود که ارزش تجارت غیرنفتی ایران با ترکیه به بیش از ۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۸ بالغ شده است. پس از ترکیه، تجارت ایران با افغانستان با ارزشی معادل ۲/۳ میلیارد دلار در رتبه بعدی قرار دارد. با ورود روسیه در قالب کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا به جمع شرکای ترجیحی ایران، کشور مذکور با حدود ۱/۶ میلیارد دلار رتبه سوم را به خود اختصاص داده است و همچنین پاکستان نیز با ۱/۲ میلیارد دلار در رتبه چهارم و تجارت با نه کشور دیگر در مجموع حدود ۱/۲ و در سطح نازلی قرار دارد؛ به طوری که کشورهای ازبکستان، ارمنستان، قزاقستان و سوریه با اختلاف زیاد نسبت به چهار کشور برتر با ارزش تجارت معادل ۳۷۲، ۳۲۳، ۳۲۸ و ۱۷۳ میلیون دلار در رتبه های پنجم تا هشتم قرار دارند. پنج شریک تجاری دیگر به دلیل ارزش تجارت پایین، جایگاه درخور توجهی در بین شرکای تجاری ترجیحی ایران ندارند.

^۱ مطابق گزارش گمرک کشور، کل ارزش تجارت غیرنفتی کشور در سال ۱۳۹۸ (با احتساب صادرات میعانات گازی) حدود ۸۵ میلیارد دلار بوده است که حدود ۲ میلیارد دلار (۲/۴ درصد) آن مربوط به تجارت ترجیحی می باشد. این رقم در سال ۱۳۹۶ معادل ۱,۴ میلیارد دلار (۱/۴ درصد) بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۲۶۱	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

نمودار (۸-۸). جایگاه تجارت، صادرات و واردات شرکای دارای موافقت‌نامه دوجانبه ترجیحی و آزاد با ایران
طی دوره ۹۸-۱۳۹۳

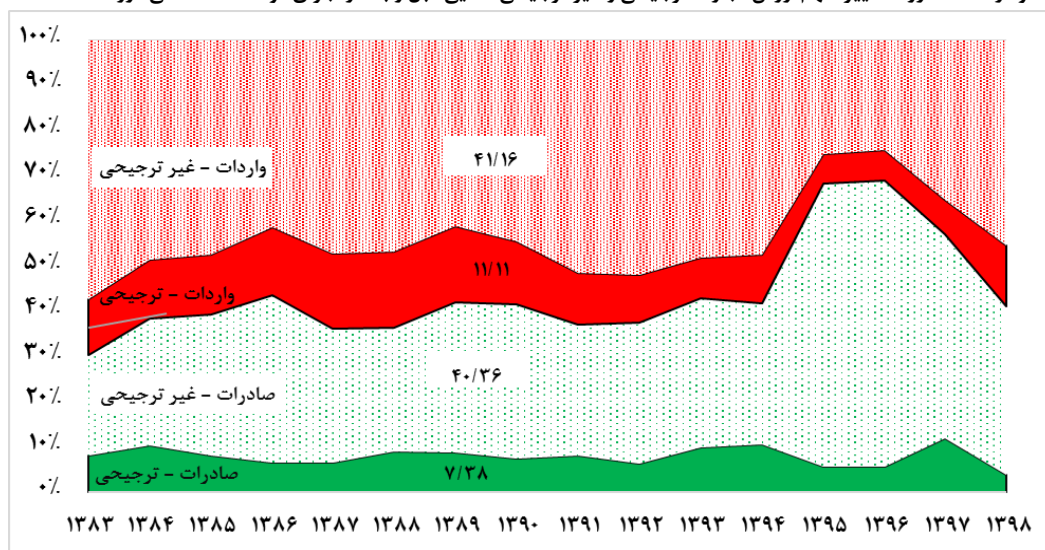

مأخذ: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی (۱۳۹۸).

۸-۶-۲. مقایسه روند تجارت ترجیحی و غیرترجیحی ایران

طی دوره ۹۸-۱۳۸۳ که تعداد موافقت نامه از یک مورد در سال ۱۳۸۳ به ۵ مورد در سال ۱۳۸۷، ۱۰ مورد در سال ۱۳۹۳ و ۱۳ مورد در سال ۱۳۹۸ افزایش یافته است. هم‌اکنون ایران در مورد همه شرکای ترجیحی به جز افغانستان، ترجیحات تعرفه‌ای در صادرات و واردات برقرار نموده است. پس از اجرای موافقت‌نامه‌ها و اعمال تخفیف‌های تعرفه‌ای، تغییر قابل ملاحظه‌ای در سهم تجارت ترجیحی، مشاهده نشده است. حتی با ورود کشورهایی مانند ترکیه و اتحادیه اقتصادی اوراسیا، بدلیل تعداد اندک و محدود کالاهای با تعرفه ترجیحی نسب به کل سبد کالاهای تجاری دوجانبه، در عمل سهم این اقلام در کل تجارت افزایش پیدا نکرده است.

نمودار (۸-۹). روند تغییر سهم ارزش تجارت ترجیحی و غیر ترجیحی کالایی قبل و بعد از اجرای موافقت‌نامه‌ها طی دوره ۹۸-۱۳۸۳

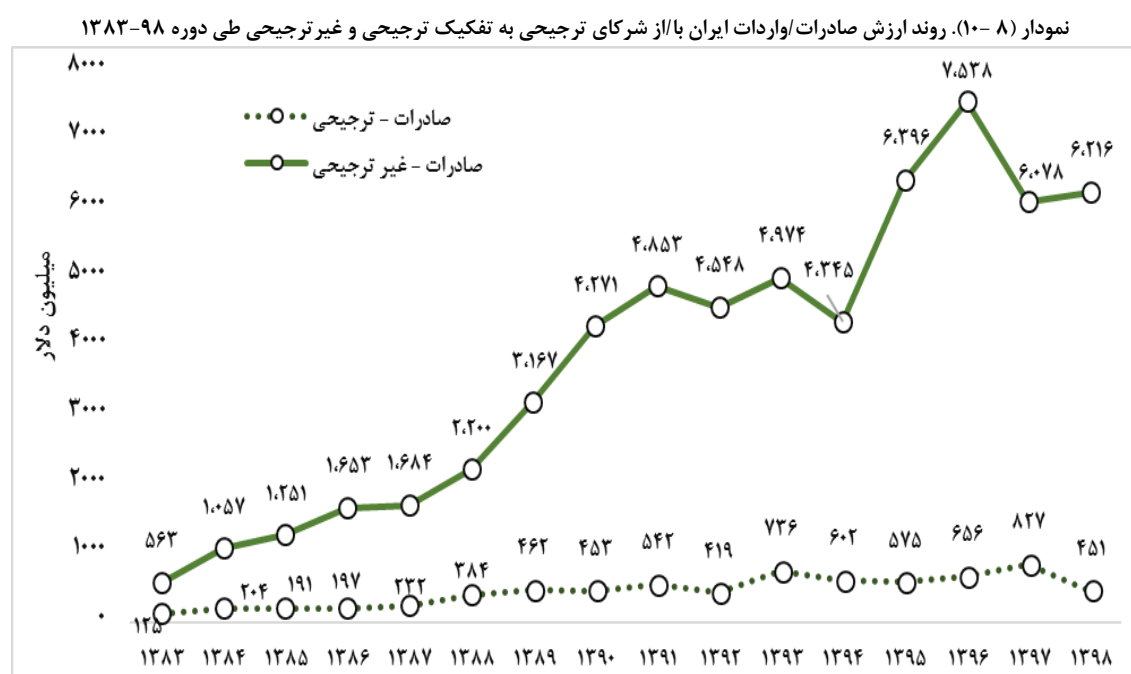

مأخذ: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی (۱۳۹۸).

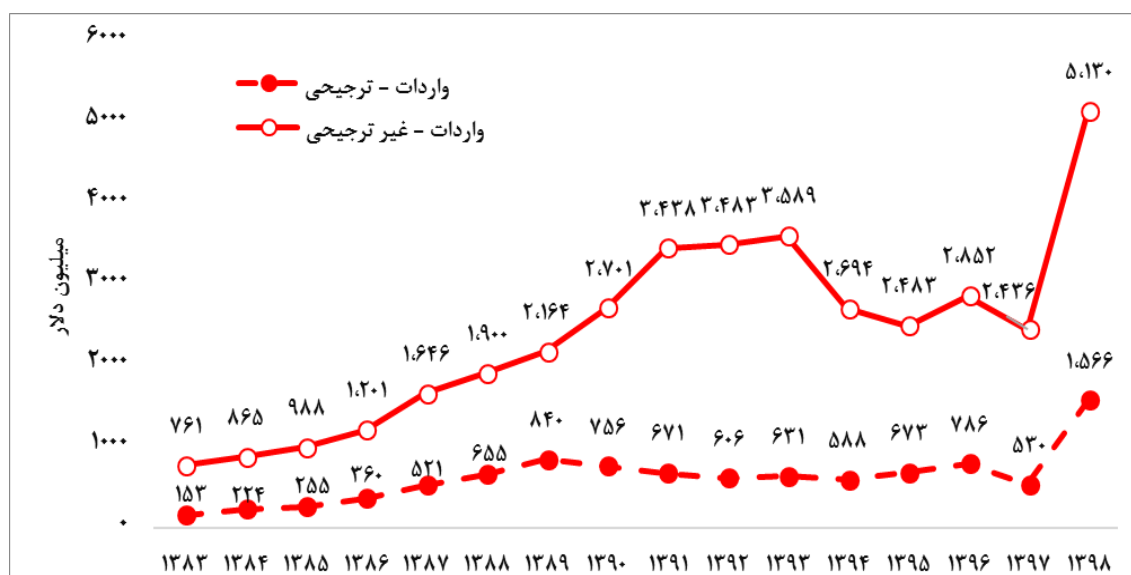
مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبى		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانى	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانى
صفحه: ۲۶۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مقایسه ارزش صادرات اقلام ترجیحی و غیرترجیحی به شرکای ترجیحی نشان می‌دهد که ارزش صادراتی اقلام ترجیحی در قبل و بعد از اجرای موافقت‌نامه‌ها همواره کمتر از ارزش صادراتی اقلام غیرترجیحی بوده است. علی‌رغم افزایش تعداد موافقت‌نامه‌ها و در نتیجه افزایش اقلام برخوردار از تخفیفات تعرفه‌ای طی دهه اخیر، اقلام انتخاب شده برای اخذ ترجیحات تعرفه‌ای از لحاظ تعدد و ارزش صادراتی مبتنی بر اهمیت آن‌ها در سبد صادراتی کشور نبوده، به‌طوری‌که در عمل بخش اعظم تجارت بالفعل ایران با شرکا را پوشش نداده است.

بررسی‌های دقیق‌تر حاکی است که بدون استثناء در مورد همه موافقت‌نامه‌ها، بخش کمی از کالاهای صادراتی ایران به بازار کشورهای مورد نظر با اقلام ترجیحی پوشش داده شد و به علل مختلف حتی از تعداد آن‌ها در سال‌های پس از اجرا کاسته شده است. به عبارت دیگر در بسیاری از موافقت‌نامه‌ها حتی برخی از کالاهای ترجیحی موجود در سبد صادراتی کشور در زمان اجرای موافقت‌نامه‌ها، در سال‌های پس از اجرا بازار خود را از دست داده‌اند؛ درحالی‌که این انتظار وجود داشته که با توجه به ترجیحات اخذ شده، این کالاها قادر به حفظ بازار خود در کشور شریک تجاری باشند. همچنین اعلام ممنوعیت واردات کالاها از سوی نهادهای مسئول بدون توجه به تعهدات کشور در چارچوب موافقت‌نامه‌های تجارت ترجیحی منعقد، دستیابی به اهداف توسعه تجارت از طریق اینگونه موافقت‌نامه‌ها را با مشکل مواجه می‌کند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۶۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مأخذ: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی (۱۳۹۸).

در مجموع علی‌رغم افزایش تعداد موافقت‌نامه‌ها طی یک دهه اخیر به‌ویژه ورود ترکیه (۱۳۹۳)، افغانستان (۱۳۹۵) و اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا، به دلیل پوشش ناکافی سبد صادراتی بالفعل کشور توسط اقلام ترجیحی و عدم توفیق اقلام صادراتی بالقوه برای حضور در سبد صادراتی کشور پس از اجرای موافقت‌نامه‌ها، شکاف بین ارزش صادرات اقلام ترجیحی و غیرترجیحی رو به افزایش بوده است. شکاف بین ارزش واردات ترجیحی و ارزش واردات غیرترجیحی نیز رو به افزایش بوده حتی از سال ۱۳۸۹ به بعد، ارزش اقلام موجود در سبد وارداتی کشور از شرکای ترجیحی روند کاهشی داشته است. بدون شک کسب منافع تجاری و دسترسی به بازار از سوی دو طرف جاری ضامن بقاء، توسعه و گسترش اینگونه موافقت‌نامه‌ها است. طی دوره ۹۸-۱۳۸۳، در خصوص ۱۳ کشور مورد نظر، تجارت غیرترجیحی همواره بیش از تجارت ترجیحی بوده است. علاوه بر آن، ارزش واردات غیرترجیحی بیش از ارزش واردات ترجیحی بوده است. در حال حاضر با ورود اتحادیه اقتصادی اوراسیا در جمع شرکای ترجیحی ایران، تراز تجارت ترجیحی ایران در اکثر سال‌ها منفی بوده و بیشترین کسری تراز تجارت ترجیحی نیز مربوط به سال ۱۳۹۸ و معادل ۱۱۱۷ میلیون دلار بوده است.

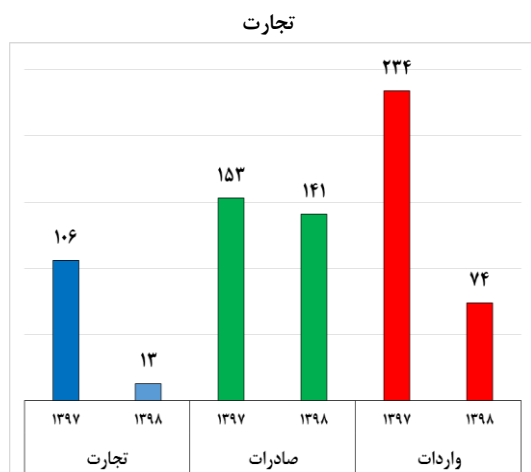
۸-۷. سیاست‌گذاری در حوزه تجارت (بخش‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های صادر شده)

دولت در سال ۱۳۹۸ نیز همانند سال ۱۳۹۷، به سبب نوسانات متغیرهای کلان به‌ویژه نرخ ارز و محدودیت‌های دسترسی به منابع ارزی، دستورالعمل‌ها و بخش‌نامه‌های متعددی را برای مدیریت تولید و تجارت کشور صادر نموده اما تعداد آنها در مقایسه با سال ۱۳۹۷ رو به کاهش بوده است.

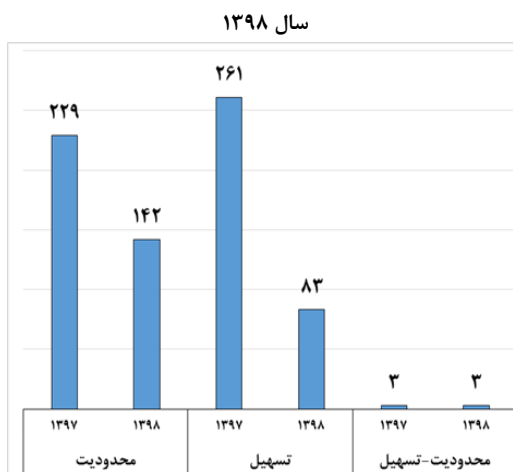
مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۶۵	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

بر اساس بررسی‌ها، در سال ۱۳۹۸ در حدود ۲۲۸ بخشنامه و دستورالعمل مختلف از سوی گمرک ابلاغ شده و با توجه به شرایط تحریمی ۱۳ بخش‌نامه گمرکی در حوزه تجارت، ۱۴۱ بخشنامه در حوزه صادرات و ۷۴ بخش‌نامه در حوزه واردات صادر شده است. تعداد بخشنامه‌ها در سال ۱۳۹۸ با توجه به کاهش نسبی تلاطمات اقتصادی نسبت به سال ۱۳۹۷ کاهش یافته است.

نمودار (۸-۱۲). تعداد بخش‌نامه‌های گمرکی به تفکیک حوزه

نمودار (۸-۱۱). تعداد بخش‌نامه‌های و دستورالعمل‌های گمرکی در

بخش اعظم بخشنامه‌های صادر شده از سوی دستگاه‌ها در سال ۱۳۹۸ نیز همانند سال ۱۳۹۷ در جهت ایجاد محدودیت‌های تجاری برای مدیریت جریان تجارت کشور صادر شده است. تعداد این بخشنامه‌ها تا ماه پنجم سال ۱۳۹۸ بدلیل تشدید تحریم و ضرورت مدیریت بازار رو به افزایش بوده و از ماه ششم تا نهم روند کاهشی داشته است؛ اما در اواخر سال با هدف تنظیم بازار و ساماندهی صادرات مجدداً افزایش یافت و در نهایت به ۲۲۸ مورد رسید.

بخش عمده بخش‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های گمرکی صادره در سال ۱۳۹۸ مربوط به تشریفات و کنترل‌های گمرکی (۱۱۲ مورد، ۴۹ درصد) بوده است. همچنین معافیت‌ها و ممنوعیت‌ها (۲۶ مورد)، شرایط و مقررات عمومی واردات و صادرات (۲۲ مورد) و تشریفات و شرایط عمومی اظهار و ترخیص (۲۱ مورد) در رتبه‌های بعدی از نظر فراوانی بخش‌نامه‌ها قرار دارند.

بررسی‌های حاکی است با وجود صدور تعداد ۲۲۸ بخشنامه و دستورالعمل گمرکی مختلف در سال ۱۳۹۸ حدود ۳۷ درصد از آنها بدلیل صدور بخشنامه‌های جدید پوشش‌دهنده بخشنامه‌های قبلی و یا بدلیل اتمام دوره زمانی اجرای بخشنامه‌ها، منقضی شده‌اند که لازم است از فهرست موافقت‌نامه‌های جاری خارج شوند.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل هشتم

سال ۱۳۹۸ به دلیل بازگشت تحریم‌ها به اقتصاد ایران و نوسانات متغیرهای اقتصادی همچون نرخ ارز شرایط ویژه‌ای را برای تجارت به وجود آورد. در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ اگرچه که نرخ ارز جهش حدود سه برابری را تجربه کرد اما صادرات کشور کاهش یافت و از منظر واردات نیز واردات کالاهای واسطه‌ای و نهاده‌ها نیز که تولید را تحت تأثیر قرار می‌دهد، روندی کاهشی را تجربه کرد. بررسی وضعیت تجارت کشور در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که ارزش تجارت غیرنفتی کاهش یافت. این کاهش چشمگیر اساساً متأثر از شرایط خاص خروج آمریکا از برجام و متعاقباً اعمال تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی-تجاری بوده است.

توجه به این نکته ضروری است که ساختار تجارت ایران همچون سال‌های گذشته در صادرات مبتنی بر مواد نفت پایه و در واردات نشان از وابستگی تولید به واردات دارد که به دلیل این وابستگی کاهش در واردات عمدتاً نشانه‌ای از رکود صنعتی در کشور است که آمار تولید ناخالص داخلی و رشد بخش صنعت در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ گواهی بر این مدعا است.

به لحاظ نوع کالاهای صادراتی، خام‌فروشی در قالب صادرات مواد اولیه و واسطه‌ای بر سبد صادراتی ایران سیطره داشته و در سال ۱۳۹۸ نیز صادرات موادخام اولیه و منابع پر و واسطه‌ای جایگاه مسلط در تجارت غیرنفتی ایران را داشته است. همچنین در این میان، سه گروه تولید مواد و محصولات شیمیایی، تولید زغال کک - پالایشگاه‌های نفت و سوخت‌های هسته‌ای و تولید فلزات اساسی در مجموع سهم بزرگی از کل صادرات غیرنفتی ایران را در اختیار داشته‌اند. بررسی صادرات سال ۱۳۹۸ در فعالیتهای صنعتی نشان می‌دهد که گروه‌هایی که ارزش واحد صادراتی بالاتری دارند سهم بسیار کمی در کل صادرات را در اختیار دارند.

سبد صادراتی ایران مجموعاً ۴۳۷۶ تعرفه را شامل می‌شود. بررسی‌ها نشان می‌دهد که تنها تعداد ۰/۲ درصد از کل اقلام صادراتی کشور (۹ ردیف تعرفه) ارزشی معادل ۱۲,۷ میلیارد دلار (با سهم ۲۹ درصدی در صادرات) را در اختیار دارند که این میزان تنها توسط سه شرکت دولتی صادر شده است. درعین حال، هیچ شرکت خصوصی بیش از یک میلیارد دلار صادرات نداشته است. «فقدان تنوع در اقلام صادراتی باارزش» و «ضعف عمومی در توانمندی بنگاه‌های صادراتی» از عمده علل توسعه‌نیافتگی بیشتر صادرات ایران است. در این دوره، بنگاه‌های اقتصادی داخلی به دلیل مشکلات عدیده‌ای چون بازارهای ضعیف داخلی، از دست رفتن بازارهای خارجی، بدهی‌های معوق و مشکلات تأمین مالی کمتر توانستند از گشایش‌های مالی و تجاری محیط بین‌المللی بهره‌مند شوند، به‌طوری‌که همچنان تمرکز بالایی در بازارهای صادراتی و مبادی وارداتی مشاهده می‌شود.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۶۷	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ با وضع تحریم‌ها ارزش واردات هر سه نوع کالا دستخوش نوسان‌هایی گردید، به نحوی که ابتدا کالاهای واسطه‌ای ۱۵٫۸ درصد، کالاهای مصرفی ۳۰٫۴ درصد و کالاهای سرمایه‌ای ۱۹٫۲ درصد با کاهش مواجه شدند و سپس بخشی از این کاهش در سال ۱۳۹۸ جبران گردید. ترکیب واردات برحسب اقلام کالاهای مهم وارداتی نیز نشان می‌دهد که ۱۰ قلم کالای مهم وارداتی سهم مهمی از کل واردات را در اختیار دارد. بخش قابل توجهی از این اقلام، کالاهای حساس و ضروری کشاورزی مرتبط با امنیت غذایی و معیشت جامعه، قطعات منفصله صنایع تولید خودرو و وسایل نقلیه و اقلام گلوگاهی در زنجیره تولید محصولات پایه فلزی است. بنابراین، تحریم‌ها سبب شد تا اقلام حیاتی و ضروری در حوزه‌های مختلف در صدر اولویت واردات قرار گیرند.

تغییر در رویکردهای جهانی و حمایت‌گرایی بیشتر کشورها و چند سال تحریم‌های یک و چندجانبه شدید علیه بخش خارجی اقتصاد کشور اعم از نظام‌های بانکی، بیمه‌ای و حمل و نقل، می‌بایست مسیر تجارت خارجی را به سمت رهایی از وابستگی و تغییر در ساختارهای وارداتی و صادراتی کشور هدایت کند؛ این در حالی است که همچنان این ساختار وابسته گریبان‌گیر این بخش است. نکته اصلی اینکه تمرکز بر کالاهای خام و با پیچیدگی کمتر موجب شده که سبد صادراتی کشور بر رشد اقتصادی کم اثر باشد.

ازجمله واقعیات بخش خارجی و به‌خصوص صادرات تولیدات صنعتی ایران عبارت است از: پایین بودن سطح تولید صادرات محور در کشور، رقابت‌پذیری پایین محصولات تولیدی صنعتی، تنوع‌پذیری پایین صادرات به لحاظ کالایی و کشوری و تکیه بر صنایع منبع محور ازجمله محصولات پتروشیمی و فرآورده‌های نفتی و سهم پایین صنایع با فناوری بالا و پیشرفته در صادرات صنعتی کشور. تمامی این موارد سال‌ها باعث شده که صادرات ایران نتواند به جایگاه مناسب در سطح جهانی دست یابد. بنگاه‌های اقتصادی داخلی به دلیل مشکلات عدیده‌ای چون بازارهای ضعیف داخلی، ازدست‌رفتن بازارهای خارجی، بدهی‌های معوق و مشکلات تأمین مالی کمتر توانستند از گشایش‌های مالی و تجاری محیط بین‌المللی بهره‌مند شوند، به‌طوری که همچنان تمرکز بالایی در بازارهای صادراتی و مبادی وارداتی مشاهده می‌شود و عمده تمرکز بازارهای تولیدی کشور بازارهای داخلی است. در این سال بخش قابل توجهی از اقلام وارداتی اقلام کالاهای حساس و ضروری مواد اولیه کشاورزی مرتبط با امنیت غذایی و معیشت جامعه، قطعات منفصله صنایع تولید خودرو و وسایل نقلیه و اقلام گلوگاهی در زنجیره تولید محصولات پایه فلزی بوده است.

از مهم‌ترین تحولات این سال در زمینه سیاست‌های تجاری کاهش ۰/۰۵ واحد درصدی متوسط نرخ تعرفه‌ها نسبت به سال قبل، کاهش متوسط نرخ‌های تعرفه در بخش کشاورزی و غیر کشاورزی، افزایش ردیف‌های تعرفه باهدف شفاف‌سازی و حمایت هدفمندتر از صنایع داخلی بوده، اما افزایش تعداد

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۶۸	تاریخ: ۱۳۹۹	

طبقات تعرفه‌ای برخلاف اهداف قبلی در جهت کاهش پراکندگی نرخ‌های تعرفه بوده است. به علاوه حداقل نرخ‌های تعرفه که در سطح ۴ درصد و حداکثر تعرفه‌ها در سطح ۱۰۰ درصد تعیین شده است. با این حال، این اقدامات به رغم رویکرد کلی دولت مبنی بر تحریک رشد اقتصادی علیرغم کاهش متوسط تعرفه کالاهای واسطه‌ای و افزایش متوسط تعرفه کالاهای مصرفی، به افزایش متوسط نرخ تعرفه کالاهای سرمایه‌ای انجامید که نیازمند دقت و جامعیت بیشتر در سیاست‌های تعرفه‌ای را می‌طلبد.

انعقاد موافقت‌نامه تجارت ترجیحی با اتحادیه اقتصادی اوراسیا سبب شد که تعداد کشورهای دارای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی از ۱۰ کشور در سال ۱۳۹۷ به ۱۳ مورد در سال ۱۳۹۸ افزایش یابد. البته ایران با کشورهای قیرقزستان و بلاروس بصورت دوجانبه موافقت‌نامه تجارت ترجیحی منعقد نموده بود که این دو کشور به همراه کشورهای روسیه، ارمنستان و قزاقستان در قالب اتحادیه اقتصادی اوراسیا موافقت‌نامه تجارت ترجیحی جدیدی را منعقد نموده و از آبان ۱۳۹۸ اجرایی نموده‌اند. بررسی عملکرد تجاری دوجانبه حاکی از آن است که توفیق در این موافقت‌نامه‌ها تنها در مورد دو کشور ترکیه و پاکستان به عنوان شرکای عمده و طبیعی تجاری ایران و همچنین اتحادیه اقتصادی اوراسیا در مدت پنج ماهه پایان سال ۱۳۹۸، قابل مشاهده است. از پیش مشخص است که احتمال موفقیت برای کسب منافع تجاری از طریق انعقاد موافقت‌نامه‌های تجاری با هشت شریک تجاری با توجه به طیف کالاهای ترجیحی و همچنین حجم پایین مبادلات دوجانبه ضعیف‌تر می‌باشد. در شرایط فعلی، سهم و ارزش تجارت کشور با شرکای دارای موافقت‌نامه تجاری دوجانبه حدود ۱۶/۶ درصد کل تجارت (۸۵ میلیارد دلار، گزارش گمرک کشور) بوده و تنها ۱۴/۹ درصد از اقلام تجاری بین ایران و کشورهای مذکور ترجیحی هستند؛ بنابراین حدود ۲/۴ درصد از کل ارزش تجارت کشور ترجیحی است. این ارقام نشان می‌دهد که هم کشورهای انتخاب شده برای انعقاد موافقت‌نامه تجاری و هم سطح پوشش کالاهای ترجیحی مبتنی بر اهمیت آن‌ها در بین شرکای تجاری و نوع کالاهای مبادله شده نبوده است.

برای دستیابی ایران به سهم و ارزش صادرات صنعتی سرانه معادل یکایک کشورها، بایستی تحولات بنیادین در صنعت و تجارت کشور رخ دهد که سخت و اما ناممکن نیست. توسعه تجارت به خصوص توسعه صادرات صنایع کارخانه‌ای مستلزم تحقق چهار رکن است که اگر به هر دلیلی یکی از چهار رکن هماهنگ و یا فعال نباشد، تحقق اهداف صادرات صنایع کارخانه‌ای را با شکست مواجه می‌سازد؛ این چهار حوزه عبارت است از: الف- ایجاد امکانات و انگیزه برای صادرات صنایع کارخانه‌ای؛ ب- کاهش هزینه تولید صنایع صادراتی؛ ج- ارتقای قابلیت رقابت بین‌المللی صنایع کارخانه‌ای؛ و د- ایجاد محیط امن برای فعالیت صنایع کارخانه‌ای صادراتی.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۶۹	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

فصل نهم: تحلیل بازرگانی داخلی

مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹
		صفحه: ۲۷۰

چکیده

سهم خدمات از ارزش افزوده کل کشور در سال ۱۳۹۸ بیشتر از سهم گروه‌های صنعت و کشاورزی و حدود ۴۷,۱ درصد بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۰,۵ درصد رشد یافته است. در میان زیرگروه‌های بخش خدمات، بیشترین سهم ارزش افزوده از ارزش افزوده کل در دوره ۹۸-۱۳۹۲ مربوط به بخش بازرگانی داخلی (مجموع فعالیت‌های عمده و خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا و مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار و دامپزشکی) بوده که سهمی بیش از ۳۰ درصد داشته است. از طرفی، سهم بخش خدمات از اشتغال کشور در دوره ۹۸-۱۳۹۶ بیش از ۵۰ درصد بوده که سهم اشتغال بخش خدمات بازرگانی داخلی از کل اشتغال بخش خدمات نیز در این دوره حدود ۵۳ درصد بوده است. واحدهای صنفی در حوزه توزیع، بزرگ‌ترین زیربخش بازرگانی داخلی است و در سال ۱۳۹۸ تعداد ۲۷۱۴۶۴۶ واحدهای صنفی دارای پروانه کسب بوده که تاریخ اعتبار حدود ۱۹,۲ درصد از این تعداد، منقضی شده است. به علاوه، ۷۵۰ هزار واحد صنفی بدون پروانه کسب نیز در کشور فعال هستند و در مجموع ۳ میلیون و ۵۰۰ هزار واحد صنفی دارای پروانه کسب و فاقد پروانه کسب در کشور فعال هستند. تعداد واحدهای صنفی خدماتی (شامل واحدهای خدماتی و خدمات فنی) واحدهای توزیعی و تولیدی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال پیش از خود، به ترتیب حدود ۳,۶ درصد، ۲,۱ درصد و ۱,۴ درصد رشد داشته‌اند. فروشگاه‌های بزرگ و زنجیره‌ای در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۶۵,۹ درصد رشد داشته (از تعداد ۱۲۶ در سال ۱۳۹۷ به ۲۰۹ در سال ۱۳۹۸) و همچنین، تعداد فروشگاه‌های زنجیره‌ای همگن و فروشگاه زنجیره‌ای چندمنظوره نیز به ترتیب ۱۱,۱ و ۱۰,۹ درصد رشد داشته است. باتوجه به پیشرفت‌های فراوان تکنولوژی و رواج فعالیت‌های اینترنتی و شبکه‌ای، صدور مجوز کسب‌وکارهای مجازی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۴۷,۴ درصد رشد داشته؛ البته تعداد پرونده‌های رسیدگی شده با ماهیت کسب‌وکارهای اینترنتی نیز حدود ۹,۸ درصد رشد یافته است.

در حوزه تأمین، خرید تضمینی دانه‌های روغنی و افت خرید تضمینی گندم توسط شرکت بازرگانی دولتی ایران در سال ۱۳۹۸ رشد داشته و خرید تضمینی برنج در این سال، صفر بوده است. از طرفی، واردات روغن خام و شکر خام نیز در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ رشد داشته ولی واردات برنج کاهش یافته و واردات کره نیز در این سال انجام نشده است. بر این اساس، مقدار وابستگی به واردات در سال ۱۳۹۸ به ترتیب در گندم، شکر خام و روغن خام بیشتر بوده است. با وجودی که حوزه تأمین در سال ۱۳۹۸ با مشکلاتی اعم از نوسانات قیمت جهانی، تأمین ارز، ترخیص کالاها و ... مواجه بوده با این حال شرکت بازرگانی دولتی ایران نقش قابل توجهی در تأمین کالاهای اساسی (بیش از ۵۰ میلیون تن) برعهده داشته است. در حوزه فروش نیز فروش برنج، روغن خام، شکر خام و سفید در سال ۱۳۹۸ رشد داشته و میزان

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۷۱	تاریخ: ۱۳۹۹			

فروش گندم و دانه‌های روغنی نسبت به سال ۱۳۹۷ رشد منفی را تجربه کرده‌اند. در حوزه مدیریت لجستیک داخلی تا پایان اسفند ماه سال ۱۳۹۸ مقدار کل حمل و نقل و جابجایی گندم، برنج و شکر خام در داخل کشور، در مجموع ۷,۵۲ میلیون تن بوده و مجموع کل مقدار حمل و جابجایی کالاهای مورد عمل شرکت بازرگانی دولتی ایران به کشور توسط شرکت‌های حمل و نقل در سال ۱۳۹۸ حدود ۴,۷ میلیون تن بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۱۹,۸ درصد رشد یافته است. در حوزه مدیریت لجستیک خارجی در سال مذکور، مقدار کل حمل و جابجایی کالاهای گندم، روغن خام، برنج و شکر خام به مبادی ورودی کشور در مجموع حدود ۲,۶۶ میلیون تن بوده است. همچنین، تعداد ۱۱۶ فقره بیمه‌نامه به ارزش حدود ۱۲۶ میلیارد ریال صادر شده است. به علاوه، درآمد حاصل از تعجیل تخلیه کشتی‌های حامل کالاهای مورد عمل شرکت جمعاً نزدیک به ۲۲۹ هزار یورو بوده است. در حوزه نگهداری و ذخیره‌سازی نیز میزان کل ظرفیت ذخیره‌سازی کالاهای مورد عمل شرکت در سال ۱۳۹۸ حدود ۲۲,۲۵۵ میلیون تن بوده و نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۰,۹ درصد رشد داشته است.

در سال ۱۳۹۸ نیز همچنان میادین میوه و تره‌بار نیز به عنوان یکی از بخش‌های نظام توزیع درون شبکه‌ای تحت نظارت مستقیم شهرداری‌ها فعالیت داشته که مجموعاً ۲۴۶ واحد در تهران و تعدادی نیز در برخی از شهرستان‌های کشور فعال هستند. توسعه این میادین در سایر استان‌های کشور با هدف کوتاه کردن فاصله تولید و عرضه محصولات کشاورزی در راستای حمایت از تولیدکنندگان محصولات کشاورزی و مصرف‌کنندگان، و اقشار کم‌درآمد می‌تواند نقش مهمی در کاهش هزینه‌های مبادله از طریق کاهش دلالتان و واسطه‌های غیرضروری داشته باشد.

بررسی عملکرد بورس کالای ایران نیز حاکی از رشد ۳,۹ درصدی در حجم و نیز رشد ۳۸,۱ درصدی در ارزش معاملات کل بازار بوده که بیشترین حجم و ارزش نیز مربوط به مجموع معاملات تالار پتروشیمی و فرآورده‌های نفتی بوده است.

در حوزه نظارت و بازرسی بر بازار، سال ۱۳۹۸ حاکی از افزایش بازرسی‌ها و تشکیل پرونده و تخلفات کشف شده نسبت به سال ۱۳۹۷ بوده است. همچنین رسیدگی به شکایات مردمی و کل شکایات و درصد رسیدگی به شکایات (متخلف و در دست بررسی)، روند کاهشی داشته است.

کارگروه تنظیم بازار کشور در سال ۱۳۹۸ به منظور سیاست‌گذاری و بررسی تحولات داخلی و بیرونی اثرگذار بر تنظیم بازار کالاها و خدمات، تعداد ۵۵ جلسه برگزار کرده است. محورهای عمده تصمیمات کارگروه تنظیم بازار کشور در این سال، شامل سیاست‌گذاری درخصوص توزیع و عرضه کالاهای اساسی؛ گروه‌های کالایی مشمول ارز ترجیحی و تخصیص آن؛ تسهیل در امر تجارت؛ تأمین کسری بازار، بررسی، کنترل و اطلاع‌رسانی قیمت‌ها در بازار و ترمیم ذخایر راهبردی کشور؛ کنترل و نظارت

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۷۲	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

بر بازار؛ قیمت‌گذاری کالاها و خدمات؛ هماهنگی جهت تأمین ارز کالاهای اساسی؛ ممنوعیت‌های فصلی و تغییر در تعرفه‌ها بوده است.

مقدمه

بازرگانی داخلی شامل عوامل، نهادها و فرآیندها است که در تعامل با یکدیگر کالاها و خدمات را از مراکز تولید و مبادی ورودی دریافت و در میان مصرف‌کنندگان داخل کشور توزیع می‌کنند. بازرگانی داخلی بر اساس نوع مالکیت به دو بخش دولتی و غیردولتی تقسیم می‌شود. عمده‌ترین فعالان بخش دولتی بازرگانی داخلی، شامل شرکت بازرگانی دولتی ایران، و در زیرمجموعه شهرداری‌ها شامل میادین میوه و تره‌بار شهرداری تهران و تعدادی از شهرهای کشور و بورس کالایی هستند. از طرفی، بخش غیردولتی بازرگانی داخلی را می‌توان به دو بخش عمده، اصناف؛ و نیز فروشگاه‌های زنجیره‌ای، کسب‌وکارهای مجازی و بازاریابی شبکه‌ای را می‌توان نام برد. کارآمدی بخش بازرگانی داخلی تعادل اقتصادی و بهبود در وضعیت تولید و مصرف را از طریق بهبود دسترسی مصرف‌کنندگان به کالاها و خدمات با نرخ شفاف و منصفانه و جلوگیری از کسری بازار تضمین می‌کند. به علاوه، بخش بازرگانی داخلی با حذف دلالتان و واسطه‌های غیرضروری، کاهش هزینه‌های مبادله، سبب کاهش هزینه تمام شده تولید و مصرف، ارتقاء بهره‌وری و افزایش رفاه مصرف‌کنندگان و احقاق حقوق آن‌ها و ... می‌شود. به همین منظور در این فصل به تحلیل و بررسی عملکرد بخش بازرگانی داخلی و زیرمجموعه‌های آن در سال ۱۳۹۸ پرداخته شده است.

۹-۱. جایگاه بخش بازرگانی در تولید ناخالص داخلی

سهم ارزش افزوده گروه خدمات از ارزش افزوده کل، در دوره ۹۸-۱۳۹۲ بیشتر از سهم گروه‌های صنعت و کشاورزی بوده است. همچنین، سهم گروه خدمات از ارزش افزوده کل در سال ۱۳۹۸ حدود ۴۷,۱ بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۰,۵ درصد رشد یافته است. بخش خدمات دارای ۶ زیرگروه عمده و خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا؛ حمل و نقل، انبارداری، پست، اطلاعات و ارتباطات؛ فعالیت‌های مالی و بیمه؛ مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار و دامپزشکی؛ اداره امور عمومی و خدمات شهری، آموزش، فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی؛ و سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی است. در میان زیرگروه‌های بخش خدمات بخشی یا تمام فعالیت‌های ۳ زیرگروه اصلی عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۷۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مربوط به تأمین جا و غذا؛ حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات و خدمات مستغلات و خدمات حرفه‌ای و تخصصی، تحت عنوان بازرگانی داخلی کشور نامگذاری شده‌اند.^۱

در میان زیرگروه‌های بخش خدمات، بیشترین سهم ارزش افزوده از ارزش افزوده کل در سال ۱۳۹۸ مربوط به فعالیت‌های عمده و خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا؛ و نیز مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار و دامپزشکی است (با سهم‌های یکسان ۱۲,۶ درصد). کارایی این فعالیت به عنوان آخرین حلقه زنجیره تأمین و عرضه محصولات در کشور، سهم مهمی در رونق بخشی به فعالیت‌های تولیدی کشور در سه گروه صنعت، معدن و کشاورزی ایفا می‌کند. این در حالی است که رشد تکنولوژی در سراسر جهان، سبب افزایش سهم ارزش افزوده بخش خدمات و کاهش سهم ارزش افزوده بخش‌های تولیدی (صنعت، معدن و کشاورزی) از ارزش افزوده کل شده است.

جدول (۹-۱). سهم ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی از ارزش افزوده کل طی دوره ۹۸-۱۳۹۲ (درصد)^۲

سال	گروه کشاورزی	گروه صنعت	گروه خدمات	عمده و خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا	حمل و نقل، انبارداری، پست، اطلاعات و ارتباطات	فعالیت‌های مالی و بیمه	مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار و دامپزشکی	اداره امور عمومی و خدمات شهری، آموزش، فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی	سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی
۱۳۹۲	۷,۸	۴۷,۶	۴۴,۵	۱۲,۸	۷,۱	۲,۵	۱۱,۸	۹,۶	۰,۸
۱۳۹۳	۸,۵	۴۳,۲	۴۸,۴	۱۳,۲	۸,۴	۲,۰	۱۲,۴	۱۱,۵	۰,۹
۱۳۹۴	۹,۶	۳۴,۸	۵۵,۳	۱۳,۲	۹,۶	۲,۲	۱۴,۹	۱۴,۳	۱,۰
۱۳۹۵	۹,۰	۳۷,۷	۵۲,۳	۱۲,۳	۹,۱	۲,۰	۱۴,۳	۱۳,۷	۰,۹
۱۳۹۶	۸,۴	۳۹,۶	۵۰,۸	۱۲,۵	۸,۷	۱,۸	۱۳,۷	۱۳,۱	۰,۹
۱۳۹۷	۸,۱	۴۴,۰	۴۶,۸	۱۲,۳	۸,۲	۱,۷	۱۲,۲	۱۱,۷	۰,۸
۱۳۹۸	۸,۳	۴۳,۸	۴۷,۱	۱۲,۶	۸,۵	۱,۸	۱۲,۶	۱۰,۹	۰,۷

مأخذ: مرکز آمار ایران.

^۱ بخش زیادی از حمل و نقل دریایی، هوایی و بخشی از حمل و نقل زمینی کشور در آمار و اطلاعات حساب‌های ملی کشور در زیرمجموعه بخش بازرگانی خارجی می‌باشند. با این وجود، بیشتر حمل و نقل زمینی، انبارداری و خدمات بازرگانی کشور زیرمجموعه بخش بازرگانی داخلی است. مطابق قانون نظام صنفی، بخشی از فعالیت صنعت (اصناف تولیدی) و کشاورزی (عرضه محصولات کشاورزی) هم زیرمجموعه بخش بازرگانی داخلی است. در نتیجه، بازرگانی داخلی، سهم بالایی از کل ارزش افزوده گروه خدمات و قسمتی از ارزش افزوده بخش‌های صنعت و معدن و کشاورزی کشور را به خود اختصاص داده که بیانگر اهمیت و نقش مهم بازرگانی داخلی در اقتصاد کشور به ویژه در زنجیره تأمین و عرضه محصولات است.

^۲ مابقی مربوط به خالص مالیات بر واردات است که با احتساب آن جمع ارزش افزوده سه گروه اقتصادی و این شاخص عدد ۱۰۰ خواهد بود.

	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۷۴

مطابق جدول (۹-۱)، سهم بخش بازرگانی داخلی (مجموع فعالیت‌های عمده و خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا و مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار و دامپزشکی) از ارزش افزوده کل در دوره مورد بررسی به طور متوسط ۳۵ درصد بوده است و در سال ۱۳۹۸ نیز این سهم با رشدی حدود ۳,۲ درصد نسبت به سال ۱۳۹۷ به حدود ۳۳,۸ درصد افزایش یافته است. از طرفی، روند سهم زیرگروه عمده و خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا نیز در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷، حدود ۰,۳ واحد درصد افزایش یافته است. همچنین، روند این سهم در دوره ۹۸-۱۳۹۲ کاهشی بوده و از حدود ۱۲,۸ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۱۲,۶ درصد در سال ۱۳۹۸ کاهش یافته است. این در حالی است که سهم زیرگروه‌های حمل و نقل و انبارداری و مستغلات و کرایه در دوره ۹۸-۱۳۹۲ دارای روند صعودی بوده است اما همچنان سهم حمل و نقل و انبارداری در سال ۱۳۹۸ از سهم زیرگروه عمده و خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا کمتر بوده است.

۹-۲. جایگاه بخش خدمات و بازرگانی در اشتغال ایران

براساس اطلاعات وضعیت اشتغال کشور در دوره ۹۸-۱۳۹۶، بخش خدمات با سهمی بیش از ۵۰ درصد، بالاترین سهم را از اشتغال کشور در اختیار داشته و پس از آن، بخش‌های صنعت و کشاورزی به ترتیب حدود ۳۲ و ۱۷,۵ درصد از اشتغال کشور را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین، سهم بخش خدمات از اشتغال کشور در سال ۱۳۹۸ حدود ۵۰,۳ درصد بوده است و نسبت به سال قبل تغییری نداشته است. جداول (۹-۲) و (۹-۳) آمار اشتغال در بخش‌های اصلی اقتصاد و اشتغال نیروی کار در فعالیت‌های زیرمجموعه بازرگانی داخلی از زیر بخش خدمات را نشان می‌دهد.

جدول (۹-۲). وضعیت اشتغال به تفکیک فعالیت‌های عمده اقتصادی طی دوره ۹۸-۱۳۹۶

بخش اقتصادی	۱۳۹۶		۱۳۹۷		۱۳۹۸		تغییرات ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷	
	تعداد (نفر)	سهم (درصد)	تعداد (نفر)	سهم (درصد)	تعداد (نفر)	سهم (درصد)	تعداد	تغییرات
کشاورزی	۴۰۷۳۵۱	۱۷,۵	۴۲۲۱۲۴۵	۱۷,۷	۴۲۹۲۵۴۱	۱۷,۷	۷۱۲۹۶	۱,۶۹
صنعت	۷۵۴۴۷۰۹	۳۲,۳	۷۶۲۳۰۳۷	۳۲,۰	۷۷۶۶۰۱۷	۳۲,۰	۱۴۲۹۸۰	۱,۸۸
خدمات	۱۱۷۲۱۵۰۴	۵۰,۲	۱۱۹۹۵۳۸۵	۵۰,۳	۱۲۲۱۲۹۰۱	۵۰,۳	۲۱۷۵۱۶	۱,۸۱
مجموع	۲۳۳۴۳۵۶۴	۱۰۰	۲۳۸۳۹۶۶۷	۱۰۰	۲۴۲۷۱۴۵۹	۱۰۰	۴۳۱۷۹۲	۱,۸۱

مأخذ: مرکز آمار ایران و محاسبات پژوهش.

مطابق جدول (۹-۲)، تعداد شاغلین بخش خدمات در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال قبل خود، ۲۱۷۵۱۶ نفر به شاغلین کشور افزوده شده و رشد اشتغال این بخش در این سال ۱,۸ درصد بوده است. سهم

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۷۵

اشتغال زنان در بخش خدمات از کل اشتغال زنان حدود ۵۳,۳ درصد و سهم اشتغال مردان در بخش خدمات مردان از کل اشتغال مردان حدود ۴۹,۷ درصد بوده است.

جدول (۳-۹). وضعیت اشتغال زیرگروه‌های فعالیت بخش خدمات مرتبط با زیربخش بازرگانی داخلی (نفرکارکن)
طی دوره ۹۸-۱۳۹۶ (نفر- درصد)

درصد تغییر به ۱۳۹۸ ۱۳۹۷	۱۳۹۸		۱۳۹۷		۱۳۹۶		شرح
	سهم از بخش خدمات بازرگانی	تعداد	سهم از بخش خدمات بازرگانی	تعداد	سهم از بخش خدمات بازرگانی	تعداد	
۰,۷	۵۷,۵۱	۳۷۶۱۷۳۹	۵۸,۸۴	۳۷۳۴۴۹۶	۵۹,۲	۳۷۰۲۸۵۶	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی
۵,۷	۳۶,۲۲	۲۳۶۹۳۰۶	۳۵,۳۱	۲۲۴۱۲۸۰	۳۵,۳	۲۲۱۰۷۱۴	حمل‌ونقل و انبارداری
۱۰,۶	۶,۲۷	۴۱۰۲۱۵	۵,۸۴	۳۷۰۸۴۸	۵,۵	۳۴۱۲۶۴	فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا
۳,۱	۱۰۰	۶۵۴۱۲۶۰	۱۰۰	۶۳۴۶۶۲۴	۱۰۰	۶۲۵۴۸۳۴	مجموع خدمات بازرگانی
۱,۳	۵۳,۶		۵۲,۹		۵۳,۴		سهم اشتغال خدمات بازرگانی داخلی از کل بخش خدمات

مأخذ: مرکز آمار ایران و محاسبات پژوهش.

مطابق جدول فوق (۳-۹)، سهم اشتغال خدمات بازرگانی داخلی از کل بخش خدمات طی دوره ۹۸-۱۳۹۶ حدود ۵۳ درصد بوده است. این در حالی است که سهم ارزش‌افزوده بخش بازرگانی از کل ارزش‌افزوده اقتصاد در سال‌های مورد بررسی پایین‌تر از سهم اشتغال در گروه فعالیت‌های مذکور بوده است که نشان از شدت کاربری بیشتر فعالیت‌های زیرمجموعه بازرگانی داخلی دارد. بر این اساس می‌توان دریافت فعالیت‌های بخش بازرگانی داخلی یکی از بخش‌هایی است که به دلیل کاربر بودن نوع آن، می‌توان در اشتغالزایی مدنظر سیاستگذاران قرار گیرد. بررسی دقیق‌تر در زیرمجموعه‌های بازرگانی داخلی در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که بیشترین سهم اشتغال، مربوط به عمده‌فروشی و خرده‌فروشی است.

۳-۹. بخش بازرگانی داخلی

فعالان بازرگانی داخلی کشور براساس نوع مالکیت به دو بخش دولتی و غیردولتی تقسیم می‌شوند. بخش دولتی خود به دو گروه زیرمجموعه دولت و شهرداری‌ها قابل تفکیک است. عمده‌ترین فعالان بخش دولتی بازرگانی داخلی، شامل شرکت بازرگانی دولتی ایران و در زیرمجموعه شهرداری‌ها شامل میادین میوه و تره‌بار شهرداری تهران و تعدادی از شهرهای کشور و بورس کالایی هستند. از طرفی، بخش غیردولتی بازرگانی داخلی را می‌توان به دو بخش عمده، کسب‌وکارهای زیرمجموعه قانون نظام صنفی که همان اصناف هستند؛ و نیز کسب‌وکارهای زیرمجموعه قانون تجارت که عمدتاً شرکت‌های سهامی خاص، سهامی عام، شرکت‌های تعاونی هستند که از مهم‌ترین این فعالیت‌ها می‌توان شرکت‌های پخش، فروشگاه‌های زنجیره‌ای، کسب‌وکارهای مجازی و بازاریابی شبکه‌ای را نام برد.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۷۶

۹-۳-۱. وضعیت نظام توزیع کشور در بخش غیردولتی

۹-۳-۱-۱. واحدهای صنفی

بزرگترین زیربخش بازرگانی داخلی در بخش غیردولتی، واحدهای صنفی یا اصناف هستند. در پایان سال ۱۳۹۸ تعداد ۲۷۱۴۶۴۶ واحد صنفی در بخش بازرگانی داخلی در فعالیتهای تولیدی، توزیعی، خدماتی و خدمات فنی در مناطق مختلف کشور دارای پروانه کسب بوده‌اند. از این تعداد تاریخ اعتبار حدود ۱۹,۲ درصد طبق تبصره ۲ ماده ۵ قانون نظام صنفی - منقضى شده است و نیاز به تمدید پروانه دارند. این در حالی است که مطابق آخرین اطلاعات موجود، حدود ۷۵۰ هزار واحد صنفی بدون پروانه کسب در کشور فعال هستند. بدین ترتیب در مجموع حدود ۳ میلیون و ۵۰۰ هزار واحد صنفی تولیدی، توزیعی، خدماتی و خدمات فنی دارای پروانه کسب و بدون پروانه کسب در سال ۱۳۹۸، در سراسر کشور فعالیت دارند. بر اساس قانون نظام صنفی، متولی اعطای مجوز و تمدید فعالیت واحد صنفی، کنترل، نظارت و بازرسی زنجیره تأمین و عرضه محصولات (کالا و خدمات)، اتحادیه‌های صنفی، اتاق‌های اصناف شهرستان‌های سراسر کشور و اتاق اصناف ایران هستند. بر این اساس، تشکلهای صنفی زیرمجموعه اتاق اصناف ایران، در سال ۱۳۹۸ شامل ۸۳۳ اتاق اصناف شهرستان و ۷۴۳۷ اتحادیه صنفی تولیدی، توزیعی، خدماتی و خدمات فنی است. با توجه به اطلاعات و آمار، به‌طور متوسط در سال ۱۳۹۸ برای حدود ۳۲۵۹ واحد صنفی یک اتاق اصناف شهرستان و به ازای هر ۳۶۵ واحد صنفی یک اتحادیه صنفی مشغول به فعالیت بوده است.

بر اساس آمار منتشره دبیرخانه هیأت عالی نظارت بر سازمان‌های صنفی کشور، سهم واحدهای صنفی دارای پروانه کسب از حیث نوع فعالیت در سال ۱۳۹۸، شامل حدود ۱۹,۲ درصد تولیدی، ۴۸,۷ درصد توزیعی و حدود ۳۲,۱ درصد خدماتی بوده است. در جدول (۹-۴) آمار تغییر در تعداد، ترکیب فعالیت اصناف در بازه زمانی ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸ ارائه شده است.

جدول (۹-۴). تعداد و ترکیب واحدهای صنفی طی دوره ۹۸-۱۳۹۵^۱

سال	خدماتی ^۳	توزیعی	تولیدی	مجموع
۱۳۹۵	۶۵۶۹۸۰	۱۰۰۹۸۴۵	۴۰۰۰۰۴	۲۰۶۶۸۲۹
۴۱۳۹۶	۷۹۶۴۸۴	۱۲۴۵۹۶۹	۴۹۳۲۵۱	۲۵۳۵۷۰۴
۵۱۳۹۷	۸۴۱۰۰۲	۱۲۹۵۷۲۰	۵۱۲۸۰۲	۲۶۴۹۵۲۴
۶۱۳۹۸	۸۷۱۵۴۶	۱۳۲۳۲۴۲	۵۱۹۸۵۸	۲۷۱۴۶۴۶

^۱ اظهارات آقای طالب‌زاده رئیس اتاق اصناف کشور در مصاحبه با روزنامه همشهری، کد مطلب ۱۶۵۰۲، ۱۳۹۷/۲/۲۷.

^۳ ارقام این ستون، از مجموع تعداد واحدهای صنفی خدماتی و خدمات فنی حاصل شده است.

^۴ از مجموع واحدهای صنفی در سال ۱۳۹۶، طبق تبصره ۲ ماده ۵ قانون نظام صنفی، تاریخ اعتبار تعداد ۲۵۶۹۳۷ واحد منقضى شده است.

^۵ از مجموع واحدهای صنفی در سال ۱۳۹۷، طبق تبصره ۲ ماده ۵ قانون نظام صنفی، تاریخ اعتبار تعداد ۳۶۰۴۱۲ واحد منقضى شده است.

^۶ از مجموع واحدهای صنفی در سال ۱۳۹۸، طبق تبصره ۲ ماده ۵ قانون نظام صنفی، تاریخ اعتبار تعداد ۵۲۰۰۰۸ واحد منقضى شده است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۷۷

تغییرات ۱۳۹۸ نسبت به ۱۳۹۷ (درصد)	۳,۶	۲,۱	۱,۴	۲,۵
سهم واحدهای نیازمند به تمدید پروانه در هر گروه صنفی (درصد)	۱۹,۵	۱۸,۶	۲۰,۱	۱۹,۲

مأخذ: مرکز آمار ایران و دبیرخانه هیأت عالی نظارت بر سازمان‌های صنفی کشور و محاسبات پژوهش.

براساس اطلاعات جدول (۹-۴)، مجموع تعداد واحدهای صنفی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۲,۵ درصد رشد داشته است. این در حالی است که این نرخ رشد در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۶ حدود ۴,۵ درصد و نیز در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال ۱۳۹۵ حدود ۲۲,۷ درصد بوده و همانطور که مشخص است مجموع تعداد واحدهای صنفی در دوره ۹۸-۱۳۹۵ با نرخ رشد کاهنده‌ای همراه بوده است. از طرفی، نرخ رشد واحدهای صنفی به تفکیک صنوف در سال ۱۳۹۸ نیز ارقام مختص به خود را دارند به گونه‌ای که بیشترین نرخ رشد مربوط به صنوف خدماتی (واحدهای خدماتی و خدمات فنی) در حدود ۳,۶ درصد بوده است. پس از آن، نرخ رشد واحدهای صنوف توزیعی و تولیدی به ترتیب حدود ۲,۱ درصد و ۱,۴ درصد بوده است. بر این اساس، نرخ رشد اصناف تولیدی در سال ۱۳۹۸ و سال ۱۳۹۷ کمتر از سایر اصناف بوده و این به معنی نامساعدتر بودن شرایط کسب‌وکارهای تولیدی نسبت به سایر صنوف است. با این وجود، همچنان اصناف تولیدی و توزیعی غیررسمی در کشور فعالیت دارند که تهیه سازو کار مناسب جهت شناسایی و ایجاد انگیزه‌های مناسب، جهت هدایت آن‌ها به بخش رسمی همواره از دغدغه‌های جدی وزارت صنعت، معدن و تجارت بوده است.

مطلب دیگر آن است که با فرض اینکه هر واحد صنفی بتواند حدوداً ۲,۵ نفر اشتغالزایی داشته باشد، و با توجه به تعداد ۲۷۱۴۶۴۶ واحد صنفی در سال ۱۳۹۸، برآورد شده است اشتغال ایجاد شده در این سال حدود ۶,۸ میلیون نفر خواهد بود.

علاوه بر این، از مجموع پروانه‌های کسب صادر شده در سال ۱۳۹۸ حدود ۸۱,۵ درصد به مردان و حدود ۱۸,۵ درصد آن به زنان اختصاص داشته است.

به علاوه، میزان استفاده اصناف از دستگاه کارت‌خوان، صندوق مکانیزه فروش و ترازوی دیجیتال در جدول (۹-۵) ارائه شده است. بر این اساس، حدود ۵۵,۵ درصد از واحدهای صنفی کشور تا پایان سال ۱۳۹۸ به دستگاه کارت‌خوان مجهز شده‌اند که نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۳ واحد درصد کاهش یافته است که به دلیل تجهیز بسیاری از واحدها در سال‌های پیشین بوده و واحدهای تجهیز نشده کمتری باقی مانده که همچنین، حدود ۲۵,۶ درصد از واحدهای صنفی کشور نیز از صندوق مکانیزه استفاده کرده‌اند که نسبت به سال پیش از خود، حدود ۳,۱ درصد کاهش یافته است. از طرفی، سهم واحدهای صنفی تجهیز شده به ترازوی دیجیتال از کل واحدهای صنفی کشور تا پایان سال ۱۳۹۸

^۱ از مجموع واحدهای صنفی در سال ۱۳۹۸، طبق تبصره ۲ ماده ۵ قانون نظام صنفی، تاریخ اعتبار تعداد ۵۲۰۰۰۸ واحد منقضی شده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۷۸	تاریخ: ۱۳۹۹	

حدود ۱۷,۱ درصد بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۱,۱ واحد درصد کاهش یافته است. کاهش سهم واحدهای صنفی استفاده‌کننده از این تجهیزات می‌تواند ناشی از ضعف سیاست‌گذاری و عملکرد نامناسب سیاست‌های مصوب در حوزه اصناف کشور باشد.

جدول (۵-۹). وضعیت استفاده از ابزار لازم و ضروری فعالیت در زنجیره تأمین و عرضه محصولات توسط اصناف تا پایان سال ۱۳۹۸

سال	تعداد واحدهای تجهیز شده به کارت خوان	سهم واحدهای تجهیز شده به کارت خوان از کل واحدهای صنفی (درصد)	تعداد واحدهای تجهیز شده به صندوق مکانیزه	سهم واحدهای تجهیز شده به صندوق مکانیزه (درصد)	تعداد واحدهای تجهیز شده به ترازی دیجیتال	سهم واحدهای تجهیز شده به ترازی دیجیتال از واحدهای توزیعی (درصد)
۱۳۹۷	۱۵۴۸۲۷۴	۵۸,۵	۷۶۱۲۷۷	۲۸,۷	۴۸۲۹۵۷	۱۸,۲
۱۳۹۸	۱۵۰۶۳۸۳	۵۵,۵	۶۹۵۵۱۶	۲۵,۶	۴۶۲۸۸۲	۱۷,۱

مأخذ: گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت و محاسبات پژوهش.

تجهیز واحدهای صنفی به دستگاه کارت‌خوان منجر به افزایش رفاه مشتری و تسهیل معاملات واحدهای صنفی می‌شود. عدم تجهیز ۴۶,۵ درصدی کل اصناف کشور با وجود هزینه پایین مجهز شدن به این دستگاه‌ها، قابل تأمل است. از طرفی، سهم پایین استفاده از ترازی دیجیتال و صندوق‌های مکانیزه توسط کسب‌وکارها، می‌تواند زمینه‌ساز تضییع حقوق مصرف‌کنندگان، ضعف در پاسخگویی به نیازهای مشتریان و عدم شفافیت توسط واحدهای صنفی فاقد این تجهیزات شوند.

۹-۳-۱-۲. فروشگاه‌های زنجیره‌ای

وضعیت صدور مجوز برای فروشگاه‌های زنجیره‌ای به عنوان یکی از زیرمجموعه‌های نظام توزیع غیردولتی در دوره ۹۸-۱۳۹۶ در جدول (۹-۶) ارائه شده است.

جدول (۹-۶). وضعیت صدور مجوز برای انواع فروشگاه‌های زنجیره‌ای طی دوره ۹۸-۱۳۹۶

نوع فروشگاه	تا پایان سال ۱۳۹۶	تا پایان سال ۱۳۹۷	تا پایان سال ۱۳۹۸	تغییر ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷ (درصد)
فروشگاه بزرگ زنجیره‌ای	۶۹	۱۲۶	۲۰۹	۶۵,۹
فروشگاه زنجیره‌ای چندمنظوره	۷۵۷	۸۵۴	۹۴۷	۱۰,۹
فروشگاه زنجیره‌ای همگن	۱۷	۱۸	۲۰	۱۱,۱

مأخذ: گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت و محاسبات پژوهش.

مطابق جدول (۹-۶)، در سال ۱۳۹۸ در حوزه توزیع، تعداد فروشنده‌های زنجیره‌ای، همچنان رشد قابل ملاحظه‌ای داشته که بیانگر افزایش توجه به مقیاس در تأسیس فروشگاه‌ها بوده است. این در حالی است که در دوره ۹۸-۱۳۹۶ تعداد فروشگاه‌های زنجیره‌ای بزرگ و چندمنظوره با رشد کاهنده‌ای مواجه بوده‌اند.

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۲۷۹	

۳-۱-۳-۹. کسب و کارهای اینترنتی

کسب و کار مجازی و بازاریابی شبکه‌ای از جمله فعالیت‌های خرده‌فروشی نوینی هستند که عرضه محصولات را از طریق فناوری‌های نوین انجام می‌دهند و آمار آن طی دوره ۹۸-۱۳۹۶ در جدول (۷-۹) ارائه شده است.

جدول (۷-۹). وضعیت صدور مجوز برای کسب و کارهای اینترنتی تا پایان سال ۱۳۹۷

نوع	تا پایان سال ۱۳۹۶	تا پایان سال ۱۳۹۷	تا پایان سال ۱۳۹۸	تغییر ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷ (درصد)
کسب و کار مجازی	۴۳۶	۱۰۰۰	۱۴۷۴	۴۷,۴
بازاریابی شبکه‌ای	۲۴	۳۱	۳۵	۱۲,۹

مأخذ: گزارش‌های عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت و محاسبات پژوهش.

مطابق جدول (۷-۹)، کسب و کارهای مجازی و بازاریابی شبکه‌ای در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ به ترتیب حدود ۴۷,۷ و ۱۲,۹ رشد داشته است. با این وجود، کسب و کارهای اینترنتی با چالش‌های متعددی از جمله شناخت ناکافی قانونگذاران و سیاستمداران از ابعاد، حوزه‌ها و نحوه کارکرد این کسب و کارها و به تبع آن عدم جامعیت و شمولیت قوانین و مقررات؛ سرعت بالای تغییر این فناوری‌ها و عدم به‌روزرسانی به موقع قوانین و مقررات؛ عدم آگاهی کافی کاربران از این حوزه؛ عدم وجود سازوکارهای بیمه شاغلین این کسب و کارها؛ وجود صفحات تقلبی و اعتماد نابجا کاربران به آن‌ها مواجه هستند که با توجه به رشد سریع فناوری در سطح جهان و کشور، ضرورت شناخت بیشتر این نوع کسب و کارها و تدوین قوانین و مقررات جامع جهت رفع این چالش‌ها جهت رشد و توسعه آن‌ها حائز اهمیت است. از طرفی، تخلفات به وقوع پیوسته از این نوع کسب و کارها نیز در حال افزایش بوده است. به گونه‌ای که رقم رسیدگی به شکایات از کسب و کارهای اینترنتی از تعداد ۸۹۶۸ در سال ۱۳۹۷ به ۹۸۴۶ پرونده در سال ۱۳۹۸ افزایش یافته است که بیانگر رشد حدود ۹,۸ درصدی این تخلفات بوده است.

۲-۳-۹. وضعیت فعالان تأمین و عرضه کالا و خدمات در بخش دولتی

از جمله شرکت‌ها، سازمان‌ها و نهادهای با مالکیت و مدیریت دولتی که به تبع قانون یا مقررات خاص برای کمک به اجرای بخشی از مصوبات تنظیم بازار دولت جهت تأمین و عرضه محصولات به‌ویژه کالاهای اساسی فعالیت دارند شرکت مادر تخصصی بازرگانی دولتی ایران و یا شرکت پشتیبانی امور دام هستند (که بر اساس اساسنامه مصوب هیئت وزیران، مسئولیت تهیه، نگهداری، خرید و فروش و توزیع اقلام و کالاهای اساسی مورد نیاز در بخش تأمین (تولید و واردات) و عرضه در بازار داخلی را بر عهده دارند). فعالیت شرکت بازرگانی دولتی بیشتر تأمین و عرضه محصولات همچون غلات، شکر، روغن و ... است و شرکت پشتیبانی امور دام به تأمین و توزیع نهاده‌ها و فرآورده‌های دامی (انواع گوشت قرمز و

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۸۰	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

سفید) مشغول است. در این بخش، عملکرد شرکت بازرگانی دولتی در تأمین کالاهای اساسی عمده، سازمان میادین میوه و تره‌بار و بورس کالایی در سال ۱۳۹۸ ارائه شده است.

۹-۳-۲-۱. شرکت بازرگانی دولتی ایران (GTC)

شرکت بازرگانی دولتی، بزرگ‌ترین بنگاه با مالکیت دولتی در بخش بازرگانی داخلی است که وظیفه تهیه و تأمین کالاهای اساسی و استراتژیک (گندم، برنج، روغن خام و شکر خام و ...)، بهسازی امور خرید، ذخیره‌سازی، توزیع کالاها و نظارت بر اجرای این امور را در راستای اجرای سیاست‌های تنظیم بازار و با اولویت حمایت از تولید داخلی بر عهده دارد.^۱ در چند سال اخیر این شرکت در قالب شرکت مادر تخصصی فعالیت دارد و سعی دارد بخش زیادی از فعالیت‌ها در زنجیره تأمین و عرضه را به بنگاه‌های بخش خصوصی واگذاری نماید. در جداول (۸-۹ تا ۱۱-۹)، عملکرد شرکت بازرگانی دولتی در سال ۱۳۹۸ در حوزه‌های تأمین، فروش، مدیریت لجستیک داخلی و خارجی و نگهداری و ذخیره‌سازی ارائه شده است.

- حوزه تأمین:

جدول (۸-۹). عملکرد شرکت بازرگانی دولتی در حوزه تأمین بر اساس قراردادهای خرید تضمینی، مقدار خرید و واردات (هزار تن)

نوع	محصول	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	تغییرات ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷ (درصد)
تأمین داخلی (مقدار خرید تضمینی)	گندم	۸۸۷۰,۶	۹۴۶۴,۳	۷۷۱۷	-۱۸,۵
	برنج	۰,۶۱۱	۰,۰۱	۰	-۱۰۰
	دانه‌های روغنی ^۲	۲۸۶,۲۹	۳۸۷,۲۶	۴۳۱,۶۱	۱۱,۵
	تصفیه شکر خام ^۳	-	-	۱۰۵۵,۳	-
تأمین خارجی (مقدار خریداری شده)	گندم	۰	۰	۳۷۸۲	-
	برنج	۲۹۱,۵	۶۲۱,۵	۳۳۰	-۴۶,۹
	روغن خام	۱۳۲	۴۸۹۱	۴۴۰	-۵۰,۶
	شکر خام	۶۶	۱۲۹۰	۱۰۱۳	-۲۱,۵
مقدار واردات	گندم	۰	۰	۸۳۲,۸	-
	برنج	۱۷۷,۵	۳۱۱,۲	۳۰۵,۳	-۱,۹
	روغن خام	۱۳۸,۵	۳۴۰,۱	۵۲۶	۵۴,۷
	شکر خام	۱۳۷,۵	۳۱۷	۱۰۰۳,۰۵	۲۱۶,۴
	کره (تن)	۳۷۵	۳۰۰	۰	-۱۰۰

^۱ اهداف این شرکت عبارتند از: ارائه خدمات بازرگانی از قبیل واردات، خرید (تأمین)، تدارک تجهیزات نگهداری محصولات در مناطق مختلف کشور همچون ساخت انبارهای ذخیره‌سازی (انبار، سیلو و غیره)، آماده‌سازی، فرآوری، عرضه (فروش) و صادرات مازاد تقاضای کالاهای اساسی و سایر کالاها به بازارهای جهانی با استفاده از ابزارهای نوین عرضه همچون بورس کالایی در کنار مطالعه و برنامه‌ریزی برای تأمین نیاز کشور در مناطق مختلف به امکانات لجستیک را پیگیری می‌نماید.

^۲ خرید تضمینی دانه‌های روغنی در راستای اجرای سیاست‌های حمایتی دولت از تولیدکنندگان داخلی و با هدف توسعه کشت دانه‌های روغنی در سال ۱۳۹۵ به استناد تصویب‌نامه شماره ۲۱۶۷۷۴ مورخ ۱۳۹۴/۸/۲۰ شورای اقتصاد از برنامه‌های کلیدی شرکت بازرگانی دولتی بوده است.

^۳ آماری از عملکرد این شرکت در خصوص تصفیه شکر خام برای سال‌های گذشته در دسترس نیست.

^۴ حدود ۳۳۰ هزار تن از خرید مقادیر روغن خام در سال ۱۳۹۷، غیر قطعی بوده است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۸۱

مأخذ: شرکت مادر تخصصی بازرگانی دولتی ایران (۱۳۹۸) و محاسبات پژوهش.

عملکرد شرکت بازرگانی دولتی ایران در حوزه تأمین در سه قالب تأمین داخلی (خرید تضمینی از کشاورزان داخلی)، تأمین خارجی (مقدار خریداری شده از بازارهای جهانی) و مقدار واردات به کشور در جدول (۸-۹)، ارائه شده است. در بخش تأمین داخلی، خرید تضمینی دانه‌های روغنی دارای روند صعودی بوده و در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۱۱,۵ درصد رشد یافته است. با این وجود، در سال ۱۳۹۸ خرید تضمینی برنج صورت نگرفته است. همچنین، خرید تضمینی گندم در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ روندی نزولی داشته و حدود ۱۸,۵ درصد کاهش یافته است.

در بخش تأمین خارجی (مقدار خریداری شده از بازارهای جهانی)، در سال ۱۳۹۸ مقدار خریداری شده گندم حدود ۳,۷۸۲ میلیون تن بوده است. این در حالی است که این مقدار در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۶ صفر بوده و تأمین این محصول از طریق خرید تضمینی انجام شده است. از طرفی، برنج، روغن خام و شکر خام در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ همگی دارای روند نزولی بوده و به ترتیب حدود ۴۶,۹ درصد، ۵۰,۶ درصد و ۲۱,۵ درصد کاهش یافته‌اند.

مقدار واردات گندم صرف نظر از سال خرید در پایان سال ۱۳۹۸ حدود ۸۳۲,۸ هزار تن بوده است. همچنین، مقدار وارداتی روغن خام و شکر خام به کشور نیز دارای روند صعودی بوده و در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ به ترتیب حدود ۵۴,۷ درصد و ۲۱۶,۴ درصد افزایش یافته‌اند. این در حالی است که مقدار واردات برنج در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ دارای روندی نزولی بوده و حدود ۱۰۹- درصد کاهش یافته است. به علاوه، در سال ۱۳۹۸ مقدار واردات کره، صفر بوده است. در نتیجه می‌توان بیان کرد که وابستگی به واردات در سال ۱۳۹۸ به ترتیب در گندم، شکر خام و روغن خام بیشتر بوده است.

- حوزه فروش:

جدول (۹-۹). عملکرد شرکت بازرگانی دولتی در حوزه فروش (هزارتن)

محصول	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	تغییرات ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷ (درصد)
گندم ^۱	۱۰۸۱۰,۵	۱۱۰۴۸,۲	۱۰۶۷۰	-۳,۴
برنج	۱۰۰,۹	۱۲۱,۵	۲۴۰,۳۳	۹۷,۸
روغن خام ^۲	۱۲۲,۱	۳۰۲,۸	۴۹۳,۳	۶۲,۹
دانه‌های روغنی	۹۷,۸۳	۴۳۲,۵	۴۰۵,۷	-۶,۲
شکر خام و سفید ^۳	۱۷۱,۸	۳۲۷,۶	۹۰۷,۹۹	۱۷۷,۲

مأخذ: شرکت مادر تخصصی بازرگانی دولتی ایران (۱۳۹۸) و محاسبات پژوهش.

- ^۱ این رقم از مجموع ارقام مربوط به مقدار فروش گندم برای مصارف نانوائی یارانه‌ای، آزادپز و مصارف صنف و صنعت بدست آمده است.
- ^۲ این رقم از مجموع ارقام مربوط به مقدار فروش روغن خام از طریق بورس و خارج از بورس بدست آمده است.
- ^۳ این رقم از مجموع ارقام مربوط به ۴ قلم مقدار فروش شکر خام و شکر سفید (بر اساس مجوزهای صادره)، مقدار شکر خام (از طریق بورس) و مقدار فروش شکر سفید بدست آمده است.

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۸۲

بر اساس جدول (۹-۹)، در سال ۱۳۹۸ از سوی شرکت بازرگانی دولتی ایران، در مجموع حدود ۱۰۶۷۰ هزارتن گندم برای مصارف نانوائی یارانه‌ای، آزادپز و مصارف صنف و صنعت فروش رسیده است. در حالیکه فروش گندم دارای روند نزولی بوده و از سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۳,۴ درصد کاهش یافته است. از طرفی، میزان فروش برنج در سال ۱۳۹۸ دارای روند صعودی بوده و نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۹۷,۸ درصد رشد داشته است. اما، مقدار فروش دانه‌های روغنی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ دارای روند نزولی بوده و نرخ رشد آن حدود ۶,۲- درصد بوده است. همچنین، مقدار فروش دو محصول روغن خام (مجموع فروش از طریق بورس و فرابورس) و شکر خام و سفید (در مجموع) در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ به ترتیب حدود ۶۲,۹ درصد و ۱۷۷,۲ درصد رشد یافته‌اند.

- حوزه مدیریت لجستیک داخلی:

جدول (۹-۱۰). عملکرد شرکت بازرگانی دولتی در حوزه مدیریت لجستیک داخلی (هزارتن)

تغییرات ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷ (درصد)	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	اقدام آماری
-۹,۶	۶۰۲۱	۶۶۶۴	۸۳۸۴	مقدار حمل و جابجایی گندم (در داخل کشور)
۷۰۰,۷	۱۱۴۵	۱۴۳	۵۹	مقدار حمل و جابجایی شکر خام (در داخل کشور)
۴۴,۹	۳۵۸	۲۴۷	۱۹۳	مقدار حمل و جابجایی برنج (در داخل کشور)
۶,۷	۷۵۲۴	۷۰۵۴	۸۶۳۶	مجموع کل مقدار حمل و جابجایی کالاهای مورد عمل شرکت بازرگانی دولتی ایران (در داخل کشور)
۸۴,۴	۱۷۳۱,۶	۹۳۹,۱	-	مقدار حمل شهری کالاهای (توسط شرکت‌های حمل و نقل)
-۰,۴	۳۰۰۰,۵	۳۰۱۱,۷	-	مقدار حمل بین شهری کالاهای (توسط شرکت‌های حمل و نقل)
۱۹,۸	۴۷۳۲,۱	۳۹۵۰,۸	-	مجموع کل مقدار حمل و جابجایی کالاهای مورد عمل شرکت بازرگانی دولتی ایران توسط شرکت‌های حمل و نقل

مأخذ: شرکت مادر تخصصی بازرگانی دولتی ایران (۱۳۹۸) و محاسبات پژوهش.

مطابق جدول (۹-۱۰) تا پایان اسفند ۱۳۹۸، مقدار کل حمل و نقل و جابجایی گندم، برنج و شکر خام در داخل کشور، در مجموع ۷,۵۲ میلیون تن بوده است که ۲۰ درصد آن مربوط به برنج و شکر خام و ۸۰ درصد آن مربوط به جابجایی و حمل گندم در داخل کشور بوده است. همچنین، تغییر ۷۰۰ درصدی مقدار حمل و جابجایی شکر خام در داخل کشور در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال پیش از آن، بیانگر آن است که به دلیل وجود اخلاص در بازار این محصول، ورود شرکت بازرگانی دولتی در این بازار زیاد بوده است. علاوه، مجموع کل مقدار حمل و جابجایی کالاهای مورد عمل شرکت بازرگانی دولتی ایران به کشور توسط شرکت‌های حمل و نقل در سال ۱۳۹۸ حدود ۴,۷ میلیون تن بوده که ۳۶,۶ درصد از آن مربوط به حمل درون استانی و ۶۳,۴ درصد آن مربوط به حمل برون استانی بوده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبى		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانى	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانى
صفحه: ۲۸۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

- حوزه مدیریت لجستیک خارجی:

در سال ۱۳۹۸ مقدار کل حمل و جابجایی کالاهای گندم، روغن خام، برنج و شکر خام به مبادی ورودی کشور در مجموع حدود ۲,۶۶ میلیون تن بوده که از این میزان حدود ۳۱,۳ درصد مربوط به گندم، ۱۹,۸ درصد مربوط به روغن خام، ۳۷,۷ درصد مربوط به شکر خام و ۱۱,۵ درصد مربوط به برنج بوده است. همچنین، در این سال، تعداد کشتی‌های حامل کالاهای شرکت که در بنادر ورودی کشور پهلو گرفته‌اند ۸۷ فروند و ۴۹۸ کانتینر بوده که از این میزان حدود ۸۴ فروند و ۳۰۰ کانتینر در بندر ورودی تخلیه شده است.

از طرفی، تعداد بیمه‌نامه‌های صادره توسط این شرکت، در این سال ۱۱۶ فقره به ارزش حدود ۱۲۶ میلیارد ریال بوده که ۱۸ فقره خسارت به ارزش حدود ۷,۰۳ میلیارد ریال از شرکت بیمه دریافت شده است. این در حالی است که تعداد ضمانت‌نامه‌های آزاد شده در این سال تنها ۴۷ فقره بوده است.

نکته دیگر آنکه درآمد حاصل از تعجیل تخلیه کشتی‌های حامل کالاهای مورد عمل شرکت جمعاً نزدیک به ۲۲۹ هزار یورو بوده که حدود ۸۲,۵ درصد آن مربوط به برنج و ۱۷,۵ درصد آن مربوط به شکر خام بوده است. در مقابل، هزینه دیرکرد تخلیه کشتی‌های حامل کالاهای مورد عمل شرکت در سال ۱۳۹۸ جمعاً نزدیک به ۷۹۷,۸ هزار یورو بوده که حدود ۸۱,۴ درصد آن مربوط به شکر خام، ۱۲,۸ درصد آن مربوط به برنج و ۵,۸ درصد آن مربوط به روغن خام بوده است. بنابراین هماهنگی تمام دستگاه‌های مرتبط در خرید، تأمین ارز و ترخیص به موقع کالاها نقش مهمی در هزینه‌های دیرکرد در تخلیه کالاها در کشور دارد.

- حوزه نگهداری و ذخیره‌سازی:

جدول (۹-۱۱). عملکرد شرکت بازرگانی دولتی در حوزه نگهداری و ذخیره‌سازی (تعداد-هزارتن)

تغییرات ظرفیت ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷ (درصد)	۱۳۹۸		۱۳۹۷		۱۳۹۶		نوع امکانات و تأسیسات نگهداری و ذخیره سازی
	ظرفیت	تعداد	ظرفیت	تعداد	ظرفیت	تعداد	
۴,۰	۲۸۶۰	۸۲	۲۷۵۰	۷۹	۳۱۴۵	۸۸	بخش دولتی
۳,۴	۲۷۴۸	۷۴	۲۶۵۸	۷۲	۳۱۳۸	۸۷	
۰	۶۲	۷	۶۲	۷	۶۲	۷	
۰	۱۰۷۸	۱۱۱	۱۰۷۸	۱۱۱	۶۷۹	۱۰۷	

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۸۴

مخازن روغن ^۱	۸۲	۲۶۱	۸۲	۲۶۱	۸۲	۲۶۱	۰
مجموع	۳۷۱	۷۲۸۵	۳۵۱	۶۸۰۹	۳۵۶	۷۰۰۹	۲,۹
سیلوی گندم (بتنی و فلزی)	۳۲۴	۹۴۶۳	۳۷۱	۱۱۳۳۴	۳۷۱	۱۱۳۳۴	۰
بخش خصوصی انبار ذخیره گندم (۱۹۳ واحد مکانیزه، سرپوشیده، معمولی و نیمه مکانیزه و ۱۵ واحد انبار روباز چادری)	۲۵۰	۴۰۳۸	۲۰۸	۳۹۱۲	۲۰۸	۳۹۱۲	۰
مجموع	۵۷۴	۱۳۵۰۱	۵۷۹	۱۵۲۴۶	۵۷۹	۱۵۲۴۶	۰

مأخذ: شرکت مادر تخصصی بازرگانی دولتی ایران (۱۳۹۸).

مطابق جدول (۹-۱۱)، میزان کل ظرفیت ذخیره سازی کالاهای مورد عمل شرکت در سال ۱۳۹۸ حدود ۲۲,۲۵۵ میلیون تن بوده که با رشد حدود ۰,۹ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۷ روبرو شده است. همچنین، مجموع سیلوهای گندم (بتنی و فلزی) دولتی و خصوصی در کشور در سال ۱۳۹۸ تعداد ۴۵۳ سیلو با ظرفیت مجموعاً حدود ۱۴,۱۹۴ میلیون تن بوده است. از طرفی، در مجموع تعداد ۲۸۲ انبار ذخیره گندم (مکانیزه، ساده و ...) دولتی و خصوصی در کشور در سال ۱۳۹۸ وجود داشته که ظرفیت مجموع آنها نزدیک به ۶,۶۶۰ میلیون تن بوده است. به علاوه، میزان ظرفیت انبار ذخیره سایر کالاهای (قند و شکر، برنج و ...)، سردخانه های در اختیار شرکت و نیز مخازن روغنی (ملکی و استیجاری) به ترتیب حدود ۱,۰۷۸، ۶۲ و ۲۶۱ هزار تن بوده است. ظرفیت سیلوی گندم (فلزی و بتنی) بخش دولتی و نیز انبار ذخیره گندم (مکانیزه، ساده و ...) دولتی نیز دارای روند صعودی بوده و در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ به ترتیب حدود ۴ درصد و ۳,۴ درصد رشد داشته اند و این بیانگر رشد زیرساخت های فیزیکی کشور در سال ۱۳۹۸ بوده است.

۹-۳-۲. میادین میوه و تره بار (با تأکید بر تهران)

یکی از اهداف مهم ایجاد سازمان های میادین میوه و تره بار، کوتاه کردن فاصله تولید و عرضه محصولات کشاورزی در راستای حمایت از تولیدکنندگان محصولات کشاورزی و مصرف کنندگان، به خصوص اقشار کم درآمد بوده است. در این راستا، در برخی از شهرستان های کشور، میادین میوه و تره بار مرکزی زیر نظر شهرداری آن مناطق فعالیت دارند. همچنین شهرداری ها در چند مرکز استان و برخی شهرستان ها نیز اقدام به ایجاد این میادین کرده اند اما همچنان تعداد این مراکز کافی نبوده و ظرفیت های بیشتری هم در استان های پیشرو و هم در سایر استان ها و شهرستان های فاقد این میادین وجود دارد که از طریق توسعه این مراکز می توان ضمن حمایت بیشتر از مصرف کنندگان و تولیدکنندگان به کاهش هزینه های مبادله از طریق کاهش

^۱ از ۸۲ مخزن در اختیار شرکت، یک سایت شامل ۲۲ مخزن به ظرفیت ۶۰۰ هزار تن تحت مالکیت شرکت و مابقی استیجاری است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	
صفحه: ۲۸۵		

دلالتان و واسطه‌های غیرضروری اقدام کرد.

در حال حاضر تعداد ۲۲ میدان و ۲۲۴ بازار و بازار محله‌ای (در مجموع ۲۴۶ واحد) در تهران فعال هستند. میادین و بازار میوه و تره بار به عنوان گسترده ترین شبکه عرضه محصولات کشاورزی و مواد غذایی کشور با یک میلیون نوبت خرید در روز هستند که تقریباً نیمی از میوه و تره بار و نیز یک سوم از محصولات پروتئینی مورد نیاز شهروندان تهران از طریق میادین و بازارهای میوه و تره بار عرضه می شود! برآورد می شود روزانه بیش از یک میلیون و ۲۰۰ هزار تن محصولات کشاورزی، دامی و مواد غذایی از طریق شبکه میادین و بازارها در سطح تهران عرضه شده و بیشترین میزان عرضه مربوط به محصولات خام کشاورزی و کمترین آن مربوط به محصولات فرآوری شده بوده است. همچنین برای عرضه محصولات تنظیم بازار ۸۰ جایگاه و غرف موقت دایر شده است.

۳-۲-۳-۹. بورس کالایی

بورس کالای ایران با قدمت بیش از یک دهه، بستر مناسبی برای معاملات محصولات صنعتی و معدنی، محصولات پتروشیمی و فرآورده‌های نفتی و محصولات کشاورزی در قالب قراردادهای نقد، نسبی، سلف و کشف پرمیوم در بازار معاملات کالای فیزیکی و بازار فرعی است. همچنین در این بورس، معاملات ابزارهای نوین مالی از جمله قرارداد آتی، قرارداد اختیار معامله، گواهی سپرده کالایی، سلف موازی استاندارد و صندوق‌های کالایی بر روی کالاهای مختلف در حال انجام هستند.^۱

جدول (۹-۱۲). وضعیت بازار بورس کالا در بخش معاملات داخلی طی دوره ۹۸-۱۳۹۶

سال	شرح	حجم کل معاملات (تن)	ارزش (میلیارد تومان)	سهم از کل حجم معاملات	سهم از کل ارزش معاملات
۱۳۹۶	تالار پتروشیمی	۳۷۹۵۲۰۳	۱۴۵۹۲	۱۸,۲۶	۳۲,۲
	تالار صنعتی	۷۳۷۰۲۸۶	۲۰۲۹۶	۳۵,۴۷	۴۴,۸
	تالار فرآورده‌های نفتی	۶۳۹۵۳۴۳	۶۰۹۶	۳۰,۷۸	۱۳,۵
	تالار کشاورزی	۲۹۰۳۰۸۰	۳۲۵۲	۱۳,۹۷	۷,۲
	کل بازار	۲۰۷۷۹۵۸۸	۴۵۲۷۸	۱۰۰	۱۰۰
۱۳۹۷	تالار پتروشیمی	۴۵۵۶۰۶۷	۲۹۸۰۴	۲۱,۹	۳۷,۷
	تالار صنعتی	۷۷۴۶۴۲۲	۳۲۷۴۱	۳۷,۳	۴۱,۴
	تالار فرآورده‌های نفتی	۶۳۳۲۳۵۱	۱۲۴۹۷	۳۰,۵	۱۵,۸
	تالار کشاورزی	۱۹۳۹۵۰۱	۲۶۴۹	۹,۳	۳,۴

^۱ اظهارات آقای سعید راد مدیرعامل سازمان مدیریت میوه و تره بار در جلسه شورای سازمان مدیریت میوه و تره بار، خبرگزاری مهر، کد خبر ۴۹۱۵۶۷۴، تاریخ ۱۴ اردیبهشت ۱۳۹۹

^۲ دو ماهنامه اختصاصی پیام اقتصادی بورس کالا، سال ۱۳۹۸.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۸۶

۱۰۰	۱۰۰	۷۹۰۰۴	۲۰۷۹۰۰۱	کل بازار	
۳۳	۲۰,۶	۴۱۱۶۴	۴۴۵۱۶۰۲	تالار پتروشیمی	۱۳۹۸
۴۹	۴۴,۹	۶۱۲۳۱	۹۷۰۰۸۴۲	تالار صنعتی	
۱۶,۳	۳۳,۳	۲۰۴۱۳	۷۱۹۱۴۹۹	تالار فرآورده‌های نفتی	
۰,۰۰۷	۰,۰۲	۹	۴۰۵۱	تالار کشاورزی	
۱۰۰	۱۰۰	۱۲۴۸۷۱	۲۱۶۰۳۱۶۶	کل بازار	

مأخذ: بورس کالای ایران و محاسبات پژوهش.

در جدول (۹-۱۲)، سطح حجم معاملات و ارزش آن‌ها در بورس کالای ایران در سال‌های ۹۸-۱۳۹۶ قابل مشاهده است. در سال ۱۳۹۸ حجم کالاهای کشاورزی مبادله شده در بخش داخلی معاملات بورس حدود ۰,۰۲ درصد، پتروشیمی و فرآورده‌های نفتی در مجموع حدود ۵۳,۹ درصد و کالاهای صنعتی حدود ۴۴,۹ درصد از حجم معاملات بازار بورس کالا در بخش داخلی را به خود اختصاص داده است. از طرفی، در سال ۱۳۹۸ حدود ۴۹,۳ درصد از ارزش کل معاملات در تالارهای پتروشیمی و فرآورده‌های نفتی، حدود ۴۹ درصد تالار صنعتی و ۰,۰۰۷ درصد در تالار کشاورزی انجام گرفته است.

در دوره ۹۸-۱۳۹۶ حجم معاملات تالار کشاورزی از کل حجم و ارزش معاملات این تالار از ارزش معاملات کل بورس کالای ایران طور متوسط کمتر از ۱۰ درصد بوده در حالیکه بیشترین سهم از کل معاملات به لحاظ حجم و ارزش مربوط به مجموع معاملات تالارهای پتروشیمی و فرآورده‌های نفتی و سپس مربوط به تالار صنعتی بوده است.

جدول (۹-۱۳). تغییرات بازار بورس کالا در بخش معاملات داخلی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ (درصد)

شرح	تغییرات حجم کل معاملات	تغییرات ارزش کل معاملات
تالار پتروشیمی	-۲,۳	۳۸,۱
تالار صنعتی	۲۵,۲	۸۷
تالار فرآورده‌های نفتی	۱۳,۶	۶۳,۳
تالار کشاورزی	-۹۹,۸	-۹۹,۷
کل بازار	۳,۹	۵۸,۱

مأخذ: بورس کالای ایران و محاسبات پژوهش.

مطابق جدول (۹-۱۳) در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ حجم معاملات به لحاظ وزنی حدود ۳,۹ درصد و به لحاظ ارزشی حدود ۵۸,۱ درصد رشد داشته است. در میان کالاهای مبادله شده در بورس بیشترین افزایش حجم و ارزش به ترتیب حدود ۲۵,۲ درصد و ۸۷ درصد مربوط به گروه کالاهای مبادله شده در تالار صنعتی بوده است. سپس، معاملات فرآورده‌های نفتی بیشترین افزایش را داشته که حجم و ارزش آن در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ به ترتیب حدود ۱۳,۶ درصد و ۶۳,۳ درصد رشد

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۸۷

داشته است. در این میان، معاملات محصولات کشاورزی در سال ۱۳۹۸ در بورس کالا افت بسیار شدیدی داشته و به لحاظ حجم و ارزش معاملات به ترتیب ۹۹,۸ درصد و ۹۹,۷ درصد نسبت به سال ۱۳۹۷ کاهش یافته‌اند و بیشترین کاهش را در میان معاملات سایر تالارها داشته‌اند. البته عمده تمرکز بورس کالا در حوزه کشاورزی به حوزه بازار مالی و ورود و معاملات همزمان زعفران نگین، زعفران پوشال، زیره سبز و پسته فندقی بوده است.^۱

در سال ۱۳۹۸ تحولاتی در بورس کالای ایران صورت گرفت که از مهمترین آن‌ها می‌توان به مواردی همچون: پذیرش و انتشار اوراق سلف موازی استاندارد محصولات و شرکت‌های جدید؛ راه‌اندازی معاملات گواهی سپرده زعفران، زیره سبز و پسته فندقی؛ پذیرش خزانه سکه طلای جدید و راه‌اندازی معاملات گواهی سپرده کالایی سکه طلا؛ افزایش ظرفیت خزانه‌های سکه طلا جهت کاهش شکاف قیمتی گواهی سپرده سکه طلا؛ راه‌اندازی سیستم تسویه خودکار قراردادهای نقدی؛ راه‌اندازی نوع سوم تسویه (نقدی-اعتباری)؛ هماهنگی با بانک مرکزی درخصوص امکان‌سنجی تسویه ارزی؛ تصویب نهایی اصلاحیه دستورالعمل اوراق سلف موازی استاندارد در کمیته تدوین مقررات؛ راه‌اندازی قراردادهای آتی پسته؛ ایجاد زیرساخت‌های لازم جهت مدیریت ریسک لحظه‌ای قراردادهای آتی؛ و راه‌اندازی تابلوی آنلاین جدید اختیار معامله اشاره کرد.^۲

۹-۴. بازرسی، نظارت و حمایت از مصرف‌کنندگان

سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان به منظور بازرسی و کنترل واحدهای صنفی هرساله برخی از شاخص‌های بازرسی، پرونده‌های تشکیل شده، تخلفات صنفی کشف‌شده، رسیدگی به شکایات مردمی و اقدامات انجام شده در راستای احقاق حقوق مصرف‌کنندگان و درصد رسیدگی به شکایات واصله را گزارش می‌دهد که آمار آن در جدول (۹-۱۴) ارائه شده است.

جدول (۹-۱۴). شاخص‌های بازرسی و نظارت از واحدهای صنفی طی دوره ۹۸-۱۳۹۳

سال	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	تغییرات ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷ (درصد)
بازرسی (میلیون فقره)	۶/۱	۴/۱	۳/۶	۳/۸	۴,۰۹	۷,۶
پرونده‌های مشکله (هزار فقره)	۳۴۰	۲۶۲	۲۰۴	۲۰۰	۳۳۲	۶۶
نسبت پرونده‌های مشکله به بازرسی‌های انجام شده (درصد)	۵/۵	۶/۴	۵/۶	۵,۲	۸,۱	۵۵,۸
تخلفات کشف شده (هزار فقره)	۴۲۱	۳۳۲	۲۶۰	۲۸۶	۳۴۶	۲۱
نسبت تخلفات کشف شده به بازرسی‌های انجام شده (درصد)	۶,۹	۸,۱	۷,۲	۷,۵۳	۸,۵	۱۲,۹
نسبت تخلفات کشف شده به پرونده‌های تشکیل شده (درصد)	۱۲۳,۸	۱۲۶,۷	۱۲۷,۵	۱۴۳	۱۰۴,۲	-۲۷,۱

^۱ دو ماهنامه اختصاصی پیام اقتصادی بورس کالا، سال ۱۳۹۸.

^۲ شرکت بورس کالای ایران، ۱۳۹۸.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۸۸	تاریخ: ۱۳۹۹	

رسیدگی به شکایات مردمی (هزار فقره)	۲۳۴	۱۹۷	۱۷۸	۲۶۳	۱۶۰	-۳۹,۲
پلمپ شده و نصب پارچه (هزار فقره)	—	—	—	—	—	—
کل شکایات (هزار فقره)	۲۳۵	۲۰۸	۱۸۸	۲۶۳	۲۵۷	-۲,۳
درصد رسیدگی به شکایات (متخلف)	۴۱	۴۳	۴۲	۴۰	۳۷	-۷,۵
درصد رسیدگی به شکایات (غیر متخلف)	۵۳	۵۲	۵۳	۴۸	۵۲	۸,۳
درصد رسیدگی به شکایات (در دست بررسی)	۶	۵	۵	۱۲	۱۱	-۸,۳
تعداد پرونده‌های صنفی ارسالی به تعزیرات (هزار فقره)	۴۴۲	۲۰۹	۲۳۷	۲۴۹	—	—
مجموع پرونده‌های صنفی رسیدگی شده (هزار فقره)	۵۳۷	۱۲۹	۱۵۶	۳۰۲	—	—
نسبت پرونده‌های صنفی رسیدگی شده به پرونده‌های ارسالی به تعزیرات (درصد)	۱۲۱,۵	۶۱,۷	۶۵,۸	—	—	—
ارزش ریالی پرونده‌های صنفی (میلیارد ریال) ^۱	—	—	۱۳۹۷	۱۳۷۰۱۰	۱۳۲۶۹۳	-۳,۲
میزان جرایم وصولی پرونده‌های صنفی (میلیارد ریال)	۷۷۲	۹۲۰	۳۹۲	۸۵۹	۷۴۰	-۱۳,۹
نسبت میزان جرایم وصولی به ارزش ریالی پرونده‌های صنفی (درصد)	—	—	۲۸,۱	۰,۶۳	۰,۵۶	-۱۱,۱

مأخذ: گزارش عملکرد وزارت صمت و محاسبات پژوهش.

مطابق جدول (۹-۱۴)، در سال ۱۳۹۸ تعداد بازرسی‌ها نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۷,۶ درصد رشد یافته است. از طرفی، تعداد پرونده‌های تشکیل شده نیز دارای روند افزایشی بوده و از ۲۰۰ هزار پرونده در سال ۱۳۹۷ به ۳۳۲ هزار پرونده در سال ۱۳۹۸ افزایش یافته است. روند تخلفات کشف شده نیز در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ افزایشی بوده و حدود ۲۱ درصد رشد داشته است.

از اقداماتی که جهت احقاق حقوق ضایع شده مصرف‌کنندگان حائز توجه است عبارتند از: افزایش اختیارات و فعالیت سازمان حمایت؛ به روز کردن شیوه‌های بخش نظارت و بازرسی و بهبود آن؛ استفاده از انجمن حمایت از مصرف‌کنندگان جهت پیگیری کنترل، نظارت و بازرسی؛ و بازنگری در واگذاری وظایف حاکمیتی به تشکل‌های صنفی جهت بازرسی و نظارت. از طرفی، با توجه به روند رو به افزایش تخلفات و پرونده‌های تشکیل شده، و برای احقاق حقوق ضایع شده مصرف‌کنندگان و عدم تحمیل ضرر و زیان بیشتر بر آن‌ها به دلیل زمانبر و هزینه‌بر بودن پیگیری شکایات و به نتیجه رسیدن، پیشنهاد می‌شود با راه‌اندازی سامانه‌های الکترونیکی شکایات و پیگیری آن و کاهش بروکراسی اداری، روند رسیدگی به پرونده‌ها تسریع یابد و حقوق تضییع شده مصرف‌کنندگان با سرعت بیشتری به آن‌ها برگردانده شود.

^۱ این آمار از مجموع ارقام ارائه شده در گزارش‌های ماهانه عملکرد بخش بازرسی سازمان‌های وزارت صمت در سال ۱۳۹۸ حاصل شده است.

^۲ دلیل افزایش شدید در سال ۱۳۹۷، به تبع در نظر گرفتن تمامی پرونده‌های متشکله سازمان حمایت بوده که در سال‌های ۹۴-۱۳۹۶ تنها پرونده‌های صنفی در نظر گرفته می‌شد.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۲۸۹

۵-۹. بررسی سیاست‌های تنظیم بازار در سال ۱۳۹۸

۹-۵-۱. اهم محور سیاست‌های اعمال‌شده در کارگروه تنظیم بازار در سال ۱۳۹۸

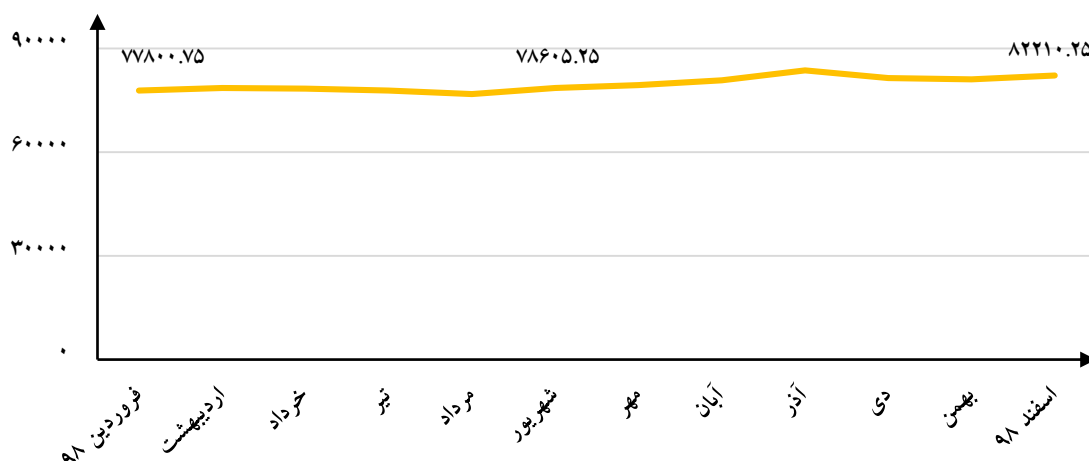
کارگروه تنظیم بازار کشور در سال ۱۳۹۸ به منظور سیاست‌گذاری و بررسی تحولات داخلی و بیرونی اثرگذار بر تنظیم بازار کالاها و خدمات، تعداد ۵۵ جلسه برگزار کرده و تعداد ۸۹۳ مصوب داشته است. محورهای عمده تصمیمات کارگروه تنظیم بازار کشور در این سال، شامل سیاست‌گذاری در خصوص توزیع کالاهای اساسی؛ گروه‌های کالایی مشمول ارز ترجیحی و تخصیص آن؛ تسهیل در امر تجارت؛ تأمین کسری بازار، بررسی، کنترل و اطلاع‌رسانی قیمت‌ها در بازار و ترمیم ذخایر راهبردی کشور؛ کنترل و نظارت بر بازار؛ قیمت‌گذاری کالاها و خدمات؛ هماهنگی جهت تأمین ارز کالاهای اساسی؛ و ممنوعیت‌های فصلی و تغییر در تعرفه‌ها بوده است.

۹-۵-۲. بررسی سیاست‌های اتخاذ شده در اقلام ضروری

برنج

از اهم سیاست‌های اتخاذ شده کارگروه تنظیم بازار در خصوص برنج می‌توان به ادامه تخصیص ارز ۴۲۰۰ تومانی برای تأمین برنج از مبادی وارداتی؛ لغو موقت ممنوعیت واردات برنج در فصل برداشت برنج؛ انجام اقدامات نظارتی و عرضه برنج پاکستانی؛ تزریق برنج به بازار جهت جلوگیری از هر گونه کمبود احتمالی و افزایش حداکثر مهلت تسویه پرداخت مابه‌التفاوت ریالی نرخ ارز برای برنج که نرخ ارز آن از ۴۲۰۰ تومان به نیما تغییر نموده است از ۶ ماه به ۹ ماه، اشاره کرد.

نمودار (۹-۱). میانگین قیمت برنج خارجی (هندی) در بازار در سال ۱۳۹۸ (کیلوگرم / ریال)

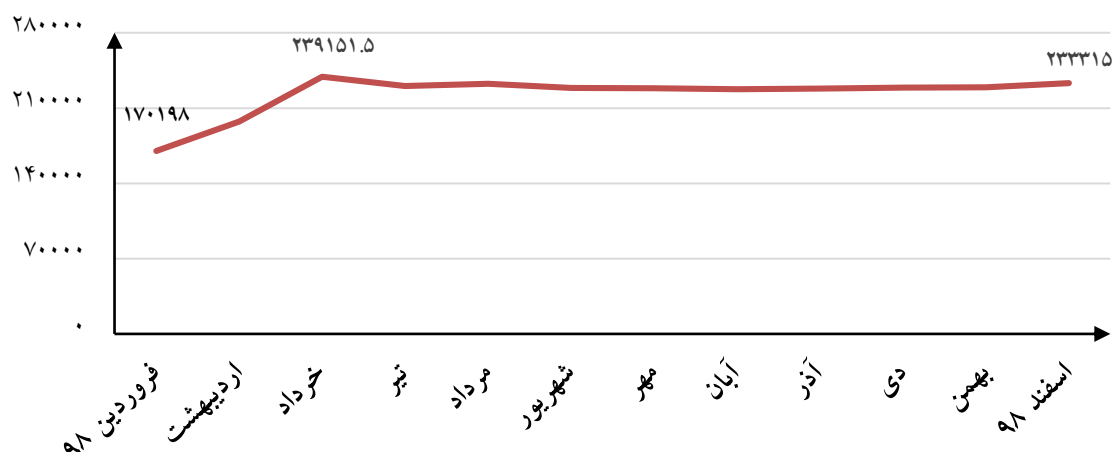

مأخذ: سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		 مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۹۰	تاریخ: ۱۳۹۹		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار

مطابق نمودار (۹-۱)، به طور کلی، میانگین قیمت برنج خارجی (هندی) در سال ۱۳۹۸ رشد ملایمی داشته درحالیکه از ماه‌های اردیبهشت تا مرداد این سال، این روند کاهشی بوده که این امر ناشی از تصویب لغو موقت ممنوعیت واردات برنج در فصل برداشت در اردیبهشت ماه این سال بوده است. پس از آن از میانگین قیمت این محصول از ماه‌های شهریور تا آذر سال ۱۳۹۸ با شیب بیشتری افزایش یافته و مجدداً در دی ماه به دلیل سیاست‌های متخذه تنظیم بازار مرتبط با تسهیل واردات، کاهش یافته و پس از میزان کمی کاهش در بهمن ماه، میانگین قیمت این محصول مجدد در اسفند ۱۳۹۸ به دلیل خارج شدن این محصول از فهرست ارز ۴۲۰۰ تومانی و واردات با ارز نیمایی، عدم تخصیص به موقع ارز از سوی بانک مرکزی افزایش یافته است. بیشترین میزان افزایش میانگین قیمت برنج هندی مربوط به آذر ماه سال ۱۳۹۸ با قیمت ۸۳۶۴۸ ریال بوده که قیمت برنج‌های خارجی علی‌رغم بلامانع بودن ثبت سفارش و تأمین کسری برنج کشور، افزایش یافته است. البته این افزایش می‌تواند به تبع افزایش قیمت بنزین و آثار روانی تورم ناشی از آن باشد.

نمودار (۹-۲). میانگین سطح و تغییرات قیمت برنج طارم درجه ۱ در بازار در سال ۱۳۹۸ (کیلوگرم/ریال)

مأخذ: سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان

همچنین قیمت برنج طارم نیز در سال ۱۳۹۸ روندی افزایشی داشته و بیشترین افزایش آن مربوط به خرداد ماه این سال بوده که با ۲۱,۱ درصد افزایش نسبت به ماه قبل خود به قیمت ۲۳۹۱۵۱ ریال افزایش یافته و پس از آن تا پایان سال دارای روند ملایمی بوده است. افزایش جهش‌وار قیمت این محصول در خرداد ماه و بقای آن تا پایان سال می‌تواند به علت وقوع سیل و خسارت وارده به شالیزارهای کشت این محصول و به تبع آن آثار روانی کسری این محصول در بازار باشد. که اقدامات تنظیم بازاری جهت مدیریت بازار این محصول، بررسی مستمر و نظارت بازار و توزیع این محصول

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۹۱	تاریخ: ۱۳۹۹		

جهت جلوگیری از کسری بازار، تسهیل در امر واردات برنج به عنوان کالای جانشین این محصول جهت کاهش بار افزایش قیمت این محصول در بازار بوده است.

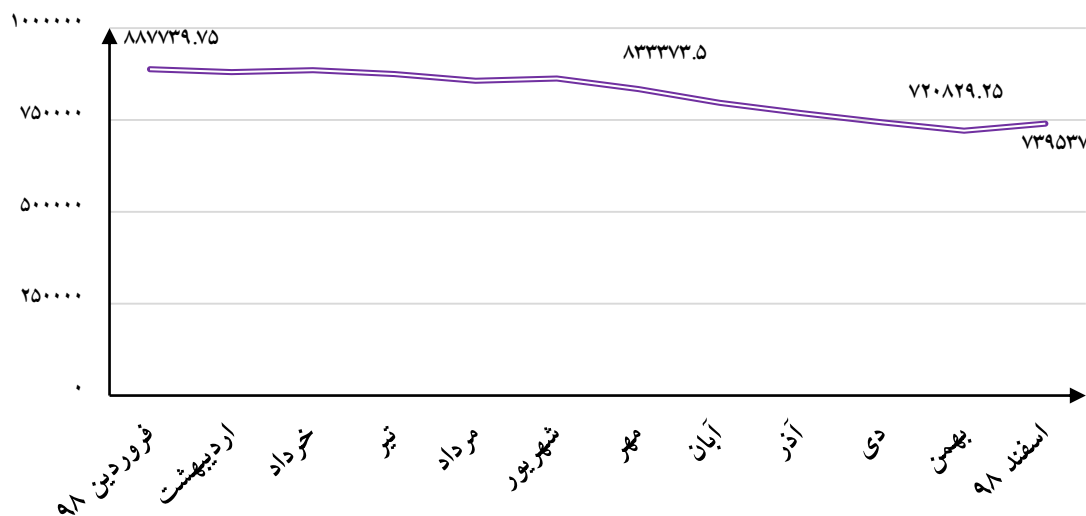
گوشت قرمز

متغیر بودن افزایش نرخ ارز در سال ۱۳۹۸ و نیز به صرفه نبودن واردات گوشت قرمز به کشور و کاهش تمایل وارد کنندگان به واردات این محصول، همچنین مشکلات ناشی از ثبت سفارش، ترخیص، افزایش دریافت‌های گمرکی و از طرفی تخلفات دریافت‌کنندگان نرخ ارز ترجیحی و عدم اقدام به واردات از مشکلات حوزه واردات و تأمین بازار این محصول است که کارگروه تنظیم بازار با تأکید بر این مسائل در جلسات سال ۱۳۹۸ اقدام به بررسی و اتخاذ تصمیماتی در راستای کاهش و حل این موارد نموده است.

اهم تصمیمات کارگروه تنظیم بازار درباره گوشت قرمز شامل مکلف بودن شرکت پشتیبانی امور دام به پرداخت وجوه گوشت‌های منجمد وارداتی از برزیل در زمان تحویل؛ عرضه گوشت وارداتی با ارز نیما بدون مداخله در تعیین نرخ تثبیتی جهت ایجاد انگیزه و افزایش واردات؛ معرفی متخلفان دریافت‌کننده نرخ ارز ترجیحی و عدم اقدام به واردات از وزارت جهاد به سازمان تعزیرات حکومتی؛ عرضه کلیه محموله‌های گوشت وارداتی با ارز ۴۲۰۰۰ ریالی بر مبنای قیمت‌گذاری سازمان حمایت با لحاظ ارز نیما و واریز مابه‌التفاوت به حساب خزانه‌داری کشور؛ انجام ثبت سفارشات جدید و افزایش سرعت ثبت سفارش واردات دام مولد با ارز نیما جهت ترمیم کسری تولید داخل؛ اصلاح تمامی ثبت سفارشات قبلی فاقد کد تخصیص با ارز نیما؛ تأمین و تخصیص ارز تمامی ثبت سفارشات دارای قبض انبار و وارد شده قبل از سال ۱۳۹۸ با ارز ۴۲۰۰۰؛ مکلف شدن تمامی واردکنندگان با ارز ۴۲۰۰ تومانی به تحویل گوشت با قیمت مصوب ۲۹۵۰۰ تومان به شرکت پشتیبانی امور دام؛ مکلف شدن بانک مرکزی با اعلام رسمی و کتبی از سوی وزارت جهاد به بازپرداخت مابه‌التفاوت ۴۰۰ تومانی نرخ ارز مبنای محاسبه عرضه گوشت - های وارداتی (۳۸۰۰ تومانی) با نرخ ارز دریافتی توسط بانک‌های عامل (۴۲۰۰ تومان) به مشمولین؛ مکاتبه وزارت جهاد مبنی بر لزوم تأمین ارز با یک نرخ ثابت و مشخص به معاون اول رئیس جمهور؛ اعمال حداکثر تسهیل توسط وزارت جهاد کشاورزی در راستای تأمین گوشت قرمز وارداتی با ارز نیمایی مطابق مصوبه هیات وزیران؛ مکلف شدن گمرک به عودت اضافه دریافتی از حقوق ورودی ۱۲ درصد برخلاف تصویب گوشت قرمز با ارز نیما و حقوق ورودی ۴ درصد به واردکنندگان بوده است. به علاوه، در نمودار (۳-۹) روند میانگین قیمت گوشت قرمز در سال ۱۳۹۷ ترسیم شده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۹۲	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

نمودار (۳-۹). میانگین قیمت گوشت گوساله در سال ۱۳۹۸ (کیلوگرم/ریال)

مأخذ: سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان

مطابق نمودار (۳-۹) میانگین قیمت گوشت گوساله در سال ۱۳۹۸ روند کاهشی داشته است؛ درحالی‌که این روند کاهشی تا شهریور ماه سال ۱۳۹۸ ملایم بوده و از ماه‌های مهر تا بهمن سال ۱۳۹۸ قیمت این محصول با شیب بیشتری کاهش یافته درحالی‌که در اسفند ماه حدود ۲,۶ درصد افزایش یافته است. به طور کلی سوء استفاده از ارز ۴۲۰۰ تومانی و به تبع آن کاهش تولید گوشت در کشتارگاه‌ها و نیز تخلف در توزیع و عرضه این محصول از عمده دلایل گرانی قیمت گوشت قرمز در سال ۱۳۹۷ بوده است با این وجود از ابتدای سال ۱۳۹۸ علی‌رغم جایگزینی ارز نیمایی بر ارز یارانه‌ای، قیمت گوشت مسیر کاهشی به خود گرفت و این تصمیم، جزء تصمیمات موفق در راستای کنترل قیمت این محصول بوده است.

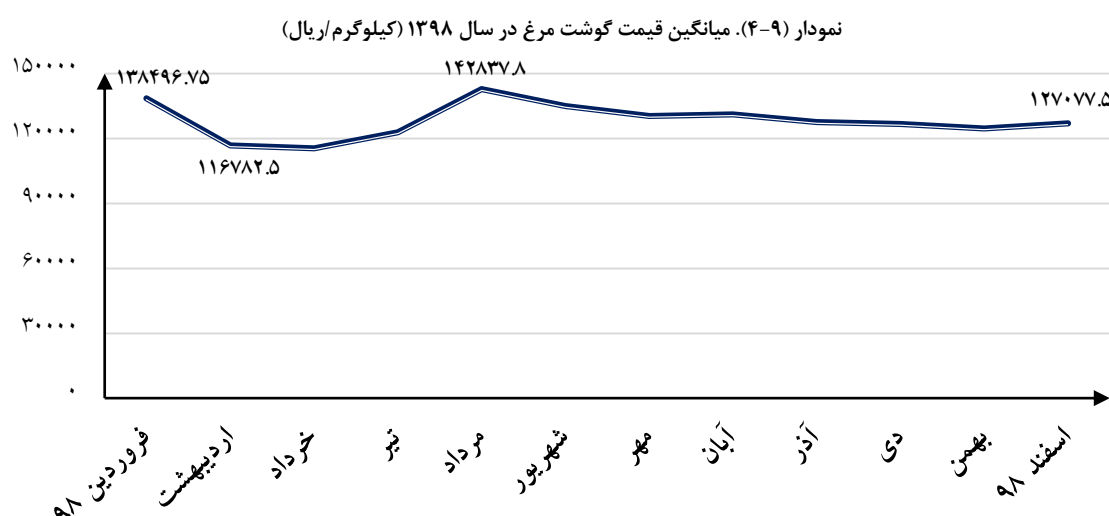
گوشت مرغ

با توجه به نقش پررنگ مرغ در سبد مصرفی خانوار و جایگزین بودن آن با گوشت قرمز و ارزان‌تر بودن آن نسبت به گوشت قرمز، نوسانات قیمت این محصول می‌تواند به سبد مصرفی خانوار، لطمه وارد کند. براین اساس، کارگروه تنظیم بازار به منظور کنترل قیمت این محصول اقدام به برخی سیاست‌گذاری‌ها نموده است.

اهم سیاست‌های تنظیم بازاری شامل مواردی همچون اقدام وزارت جهاد کشاورزی در راستای تامین کسری بازار از واردات مرغ توسط شرکت پشتیبانی امور دام و بخش خصوصی با تسهیل در ثبت سفارش و اعطای مجوز دامپزشکی؛ استفاده از تمام ظرفیت بانک مرکزی برای تامین ارز واردات مرغ؛ اجبار همه واحدها به صدور فاکتور و رعایت سقف قیمت مصوب جوجه یک روزه (۲۴۰۰ ریال) و

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۹۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مرغ زنده توسط وزارت جهاد؛ درج قیمت مصرف‌کننده گوشت مرغ گرم بر روی بسته‌بندی و نیز استقرار بازررس مقیم در کشتارگاه‌ها و برخورد با تخلفات؛ اقدام به تامین نیاز نهاده‌های تولید مرغ بدون هیچگونه محدودیتی و متناسب با مقادیر جوجه‌ریزی و تولید طبق اعلام رسمی وزارت جهاد؛ مکلف شدن معاونت امور دام وزارت جهاد به کنترل‌های دقیق و ایجاد دسترسی لازم در سامانه مربوطه برای دستگاه‌های نظارتی درخصوص مقادیر تولید و عرضه مرغ زنده واحدهای مرغداری و کنترل ایفای تعهد آن‌ها؛ برنامه‌ریزی لازم برای تحقق عرضه حداقل روزی ۸۰۰ تن مرغ گرم و منجمد توسط وزارت جهادکشاورزی؛ اقدام شرکت پشتیبانی امور دام در سراسر کشور نسبت به تامین نیاز بازار و تامین مقادیر نیاز واحدهای بسته‌بندی مرغ را جهت توزیع در سراسر کشور و برخورد با متخلفان؛ اقدامات و تصمیمات لازم برای جلوگیری از کاهش تولید و عرضه گوشت مرغ در زمان مناسب؛ مصوبات افزایش قیمت گوشت مرغ به دلیل افزایش هزینه‌های تولید؛ موافقت با صادرات ۱۵۰۰ تن گوشت مرغ ذخایر پشتیبانی امور دام و صادرات این ذخایر و جایگزین کردن آن با خرید از تولیدات داخل بوده است.

مأخذ: سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان.

قیمت مرغ در سال ۱۳۹۸ دارای روند ملایمی بوده و به طور کلی قیمت این محصول در این سال روند کاهشی داشته است. میانگین قیمت مرغ در اردیبهشت سال ۱۳۹۸ کاهش قابل توجهی در حدود ۱۵,۷ درصد داشته و در ماه خرداد نیز این کاهش ادامه یافته است. از طرفی، از تیر تا ماه مرداد این سال، قیمت این محصول افزایش یافته به طوریکه میزان افزایش قیمت در مرداد این سال حدود ۱۶,۲ درصد نسبت به ماه تیر افزایش یافته است و این ناشی از تصویب افزایش قیمت گوشت مرغ به ۱۲۹۰۰ تومان به ازای

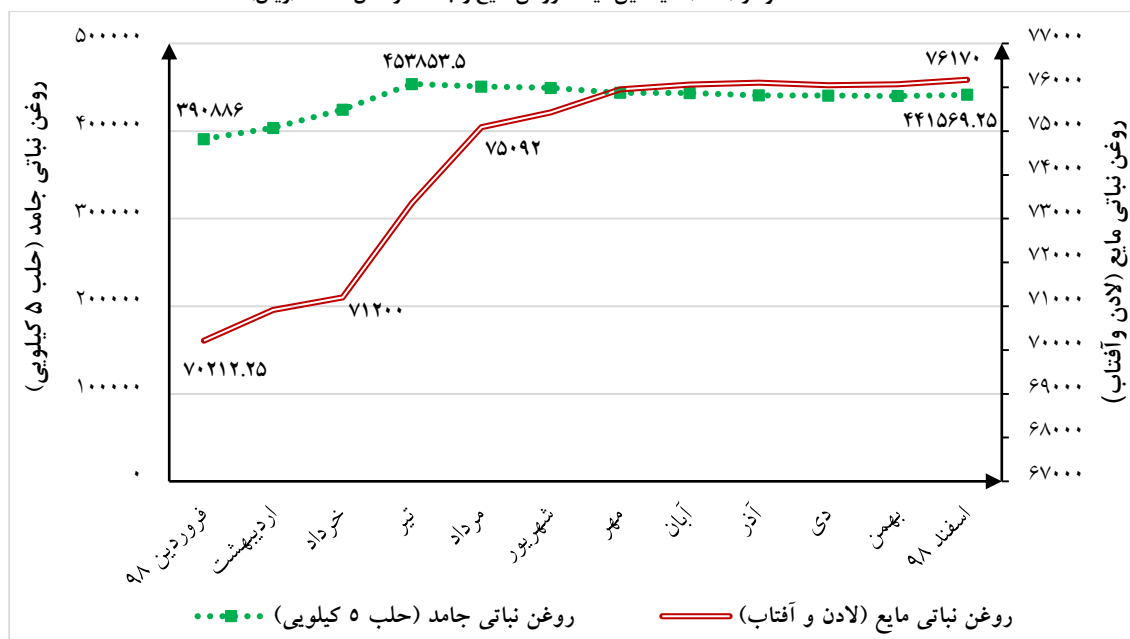
مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۹۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

هر کیلو گرم توسط کارگروه تنظیم بازار به دلیل افزایش هزینه‌های تولید بوده است. در شهریور ماه مجدداً قیمت گوشت مرغ حدود ۵,۵ درصد نسبت به ماه قبل از خود کاهش یافته و روند کاهشی قیمت مرغ، تقریباً تا بهمن ماه ادامه یافته و در اسفند ماه این سال افزایش بسیار کمی را تجربه کرده است.

روغن

تصمیمات کارگروه تنظیم بازار در سال ۱۳۹۸ درباره روغن جهت مدیریت بازار این محصول در کشور، شامل چندین محور است که عبارتند از: مکلف شدن گمرک به مستثنی نمودن روغن خام از ضوابط محدودیت زمانی نگهداری در مخازن گمرکی همانند سال‌های قبل به درخواست شرکت بازرگانی دولتی ایران؛ چراکه به دلیل قراردادن مخازن ملکی و استیجاری ذخیره‌سازی روغن خام این شرکت در مبادی ورودی کشور بعضاً زمان دپوی محموله‌های این شرکت در مبادی ورودی که فراتر از ۶ ماه است باعث متروکه شدن کالا می‌گردد؛ موافقت با افزایش قیمت انواع روغن نباتی مایع در بسته‌بندی Pet به میزان ۱۰ درصد و روغن بسته‌بندی حلب به میزان ۲۰ درصد؛ با توجه به حاشیه بازار ایجاد شده برای انواع روغن حلب ۱۶ کیلویی به دلیل عدم صرفه اقتصادی تولید و کمبود این محصول در بازار و به منظور تامین حداکثری روغن مورد مصرف صنف و صنعت قیمت مصرف‌کننده حلب ۱۶ کیلوگرمی معادل ۱۱۲ هزار تومان تعیین گردید.

نمودار (۹-۵). میانگین قیمت روغن مایع و جامد در سال ۱۳۹۸ (ریال)

مأخذ: سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان

نمودار (۹-۵) روند میانگین قیمتی دو محصول روغن نباتی جامد و مایع را در سال ۱۳۹۸ به تصویر کشیده است. در این نمودار، روند قیمتی هر دو محصول صعودی بوده است به طوریکه با توجه به افزایش هزینه‌های واردات روغن خام (هزینه‌های نقل و انتقال ارز و ...) از یک طرف و اعلام کاهش

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۹۵	تاریخ: ۱۳۹۹	

تولید دانه‌های روغنی داخلی (از جمله کلزا) و با توجه به افزایش هزینه‌های تولید روغن ۱۶ کیلوگرمی که منجر به توقف تولید این محصول و کمبود آن در بازار و افزایش غیر متعارف قیمت این محصول شده است، از تیر ماه سال ۱۳۹۸، کارگروه تنظیم بازار با افزایش قیمت روغن مایع و جامد، موافقت کرد و به تبع آن و نیز تورم انتظاری ناشی از آن، قیمت هر دو محصول، افزایش قابل توجهی را تجربه کرده است به گونه‌ای که در این ماه، قیمت روغن مایع و جامد با بیشترین افزایش به ترتیب حدود ۳,۰۲ درصد و ۶,۹ درصد نسبت به خرداد ماه این سال، رشد یافته است. در ماه‌های مرداد و با شدت کمتر در شهریور این سال نیز رشد فزاینده قیمت روغن مایع ادامه یافته ولی در ماه‌های پس از آن تا آخر سال ۱۳۹۸ رشد ملایمی را تجربه کرده است. این در حالی است که میانگین قیمت روغن جامد از مرداد ماه تا بهمن ماه این سال، دارای افت ملایم بوده و مجدد در اسفند سال ۱۳۹۸ حدود ۰,۳۵ درصد رشد داشته است.

شکر

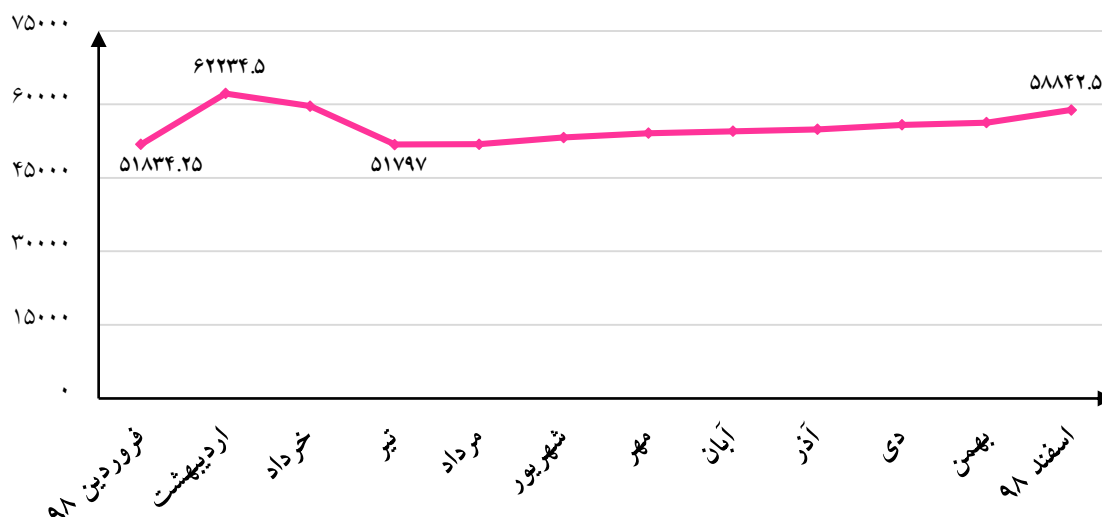
مصوبات کارگروه تنظیم بازار کشور در سال ۱۳۹۸ در ارتباط با مدیریت بازار و قیمت شکر و با توجه به کسری این محصول در این سال بر چند محور اساسی شامل تسریع تولید، توزیع، واردات از طریق ارسال پیشنهاد جهت تغییر گروه ارزی این محصول و تعدیل تعرفه واردات و ممانعت از ثبت سفارش واردکنندگان که به تعهدشان عمل نکرده‌اند و نیز کنترل و نظارت بر بازار استوار بوده است.

این مصوبات شامل مواردی اعم از مکلف شدن وزارت جهاد با مشارکت بخش خصوصی نسبت به تسهیل واردات شکر؛ مکلف شدن شرکت جی تی سی بنا بر پیشنهاد وزارت جهاد به عرضه ماهانه ۲۰۰ هزارتن شکر طی ماه‌های ابتدایی سال تا زمان ایجاد ثبات نسبی (بند ۷ دستور اول ۳۳ جلسه کارگروه تنظیم بازار)، با توجه به تعهدات اخذ شده از سوی وزارت جهاد در زمان ثبت سفارش گمرک، ترخیص شکر وارد شده توسط بخش خصوصی را منوط به تعیین شبکه توزیع از سوی وزارت جهاد در سقف قیمت تعیین شده سازمان حمایت نماید؛ با توجه به ادامه روند افزایشی قیمت و کمبود شکر در بازار و تأکید بر اجرای سریع تصمیم بند ۷ دستور اول ۳۳ جلسه کارگروه تنظیم بازار؛ مقرر شدن توزیع شکر استحصالی داخلی خصوصاً صنایع نیشکر با قیمت‌های مصوب ابلاغی (سقف قیمت مصوب شکر سفید درب کارخانجات داخلی (حداکثر ۳۰۰۰ تومان)) و ممنوعیت خروج و فروش شکر داخلی بدون حواله سازمان صمت استان خوزستان با توجه به اعلام نیاز سازمان‌های صنعت، معدن و تجارت استان‌های محل تولید علی‌الخصوص استان خوزستان؛ تصویب قیمت تحویل شکر فله به بخش صنعت ۳۴۰۰ تومان به ازای هر کیلوگرم، قیمت شکر فله مصارف صنوف و صنوف توزیعی کماکان ۳۰۰۰ تومان به ازای هر کیلوگرم و قیمت مصرف کننده ۳۴۰۰ تومان به ازای هر کیلوگرم؛ تسریع تبدیل شکر

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۹۶	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

خام به شکر سفید و تحویل محموله‌های متقاضیان از سوی شرکت بازرگانی دولتی ایران؛ مکلف شدن شرکت‌های واردکننده شکر از سوی وزارت جهاد با هماهنگی گمرک و سازمان حمایت به تحویل شکر وارداتی به شرکت بازرگانی دولتی ایران طبق نرخ گذاری سازمان حمایت؛ پرداخت مابه‌التفاوت بهای تمام شده محاسباتی از سوی واردکنندگان بخش خصوصی (نرخ مصوب مبنای مابه‌التفاوت ۳۴۰۰ تومان به ازای هر کیلوگرم و برای واحدهای بسته‌بندی شکر مصرف خانوار نرخ مصوب مبنای پرداخت مابه‌التفاوت با کسر هزینه توزیع (۴۰۰ تومان) نرخ ۳۰۰۰ تومان به ازای هر کیلوگرم)؛ انجام برنامه‌ریزی تامین کسری شکر کشور توسط وزارت صمت بر اساس برآورد تولید انجمن کارخانجات قند و شکر (به میزان ۱,۱ میلیون تن)؛ ارسال پیشنهاد تغییر گروه ارزی واردات شکر خام از ۱ به ۲ تعدیل تعرفه واردات شکر از ۲۰ درصد به ۵ درصد با هدف حذف رانت و مفسده‌های ناشی از قیمت تمام شده واردات با ارز ۴۲۰۰ تومان نسبت به قیمت جدید ابلاغی، به عنوان مصوبه کارگروه تنظیم بازار جهت طی فرآیند ابلاغ بر اساس اختیارات بند ۱ مصوبه شماره ۶۳۷۹۳/ت ۵۵۶۳۳-هـ مورخ ۹۸/۵/۱۶ به هیات وزیران انجام شود؛ ممانعت از ثبت سفارش واردکنندگان شکر خام که تعهد خود را در ۶ ماهه ابتدایی سال ۱۳۹۸ ایفا نکرده‌اند؛ انجام اقدامات نظارتی و عرضه شکر برای رساندن بازار به تعادل؛ و مکلف شدن سازمان‌های صنعت، معدن و تجارت به بررسی مقادیر مورد نیاز شکر و ارائه به شرکت بازرگانی دولتی ایران جهت بررسی درخواست‌های واصله در اسرع وقت و صدور حواله از محل موجودی شکرهای تولید داخل حاصل از نیشکر و چغند بهاره و شکر وارداتی با ارز ۴۲۰۰ تومان بوده است.

نمودار (۹-۶). میانگین قیمت شکر ۹۰۰ گرمی در سال ۱۳۹۸ (ریال)

مأخذ: سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۹۷	تاریخ: ۱۳۹۹		

مطابق نمودار (۹-۶)، میانگین قیمت شکر ۹۰۰ گرمی در سال ۱۳۹۸ روند صعودی داشته است. یکی از دلایل مهم آن، وقوع سیل در سال ۱۳۹۸ و مشکلات ناشی از آن در تولید نیشکر و به تبع آن، اختلال در عرضه این محصول بوده است. در این میان میانگین قیمت این محصول در اردیبهشت ماه این سال رشد قابل توجهی در حدود ۲۰ درصد نسبت به فروردین ماه را تجربه کرده که بیشترین میزان رشد قیمت این محصول در این سال نیز بوده و یکی از دلایل آن، افزایش قیمت جهانی شکر بوده است. از طرفی، عدم انجام به موقع اقدامات لازم روند افزایش قیمت شکر را افزایش داد. پس از آن در ماه‌های اردیبهشت و خرداد سال ۱۳۹۸ قیمت این محصول به ترتیب در حدود ۴ و ۱۳ درصدی رشد منفی داشته است. اما از مرداد ماه تا انتهای سال ۱۳۹۸ روند قیمتی شکر رشد ملایمی داشته است و این می‌تواند ناشی از اخذ تصمیمات درست و اجرای مؤثر مصوبات کارگروه تنظیم بازار در جهت پیش‌بینی نیاز کشور و تولید و واردات به موقع این محصول باشد که از شوک قیمتی این محصول جلوگیری نموده است.

نهاده‌های دامی

نهاده‌های دامی شامل ذرت و جو خارجی و کنجاله سویا وارداتی است. در سال ۱۳۹۸ روند میانگین قیمتی کنجاله سویا وارداتی و جو خارجی نزولی بوده در حالیکه میانگین قیمت ذرت خارجی با روند ملایمی افزایش یافته است. این روند بیانگر مدیریت صحیح بازار این نهاده‌ها بوده که توانسته است از وقوع شوک‌های قیمتی و افزایش بی‌رویه قیمت آن‌ها جلوگیری کند.

مصوبات کارگروه تنظیم بازار در راستای مدیریت بازار دو نهاده کنجاله سویا و ذرت عبارتند از:

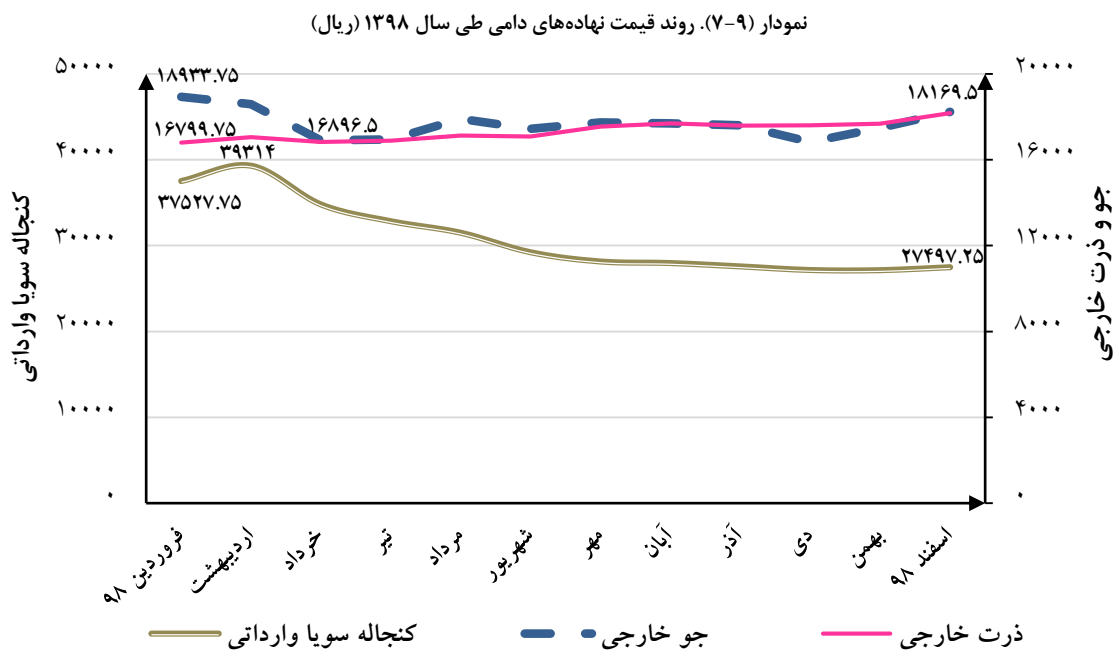
- کنجاله سویا

برنامه‌ریزی و اجرای توزیع کنجاله سویا با رعایت سقف قیمت مصوب به صورت سامانه‌ای و بدون الزام صدور حواله مشروط به عرضه آن به تولیدکنندگان که از نهاده به عنوان ماده اولیه تولید محصول نهایی استفاده می‌کنند (دستور سوم پنجاهمین جلسه کارگروه تنظیم بازار ۱۳۹۸/۶/۳)؛

- ذرت

مکلف شدن وزارت جهاد کشاورزی نسبت به توزیع هدفمند ذرت (درج کلیه محموله‌های توزیع شده ذرت در سامانه بازارگاه سامانه جامع تجارت داخلی) و رساندن کالا با نرخ مصوب به دست مصرف‌کننده اصلی (هفتاد و سومین جلسه کارگروه تنظیم بازار ۱۳۹۸/۱۰/۲۳).

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۹۸	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مأخذ: سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان

مطابق نمودار (۷-۹) کنجاله سویا وارداتی در اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۸ نسبت به خرداد ماه حدود ۴,۷ درصد رشد یافته درحالیکه در ماه‌های پس از آن تا انتهای سال روند نزولی را تجربه کرده است و در پایان سال نسبت به فروردین ماه این سال، حدود ۲۶,۷ درصد رشد منفی یافته است. قیمت جو خارجی نیز در سال ۱۳۹۸ روند نزولی داشته و نوسانات خفیفی را تجربه کرده است و در ماه اسفند نسبت به ماه فروردین این سال، حدود ۳,۷۴ درصد رشد منفی داشته است. از طرفی، درت خارجی در پایان سال ۱۳۹۸ نسبت به ابتدای این سال حدود ۸,۱۵ درصد رشد قیمت داشته و در میان نهاده‌های دامی تنها این نهاده در سال ۱۳۹۸ افزایش قیمت یافته است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل نهم

در سال ۱۳۹۸ کشور با مسائلی اعم از وابستگی بالا به واردات کالاهای اساسی، تحریم، مشکلات ناشی از کاهش فروش نفت، نوسانات ارز و به تبع آن اختلالات به وقوع پیوسته در نظام تولیدی کشور، مشکلات تأمین ارز، نامساعد بودن شرایط جوی و وقوع سیل، و ... مواجه بوده و سال سختی را گذرانده است. در این سال، سهم قابل توجه بخش خدمات از ارزش افزوده کل کشور (حدود ۴۸ درصد) داشته و سهم بیش از ۳۰ درصدی بخش بازرگانی داخلی (مجموع فعالیت‌های عمده و خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا و مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار و دامپزشکی) از ارزش افزوده کل کشور بیانگر نقش و اهمیت قابل توجه بخش بازرگانی داخلی در تولید ناخالص داخلی کشور بوده است. همچنین، سهم بالای بخش خدمات از اشتغال کشور در دوره ۱۳۹۶-۹۸ بیش

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۲۹۹	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

از ۵۰ درصد بوده که بیش از نیمی از آن، مربوط به اشتغال بخش بازرگانی داخلی بوده است و این اختلاف میان سهم ارزش افزوده بخش بازرگانی از کل ارزش افزوده اقتصاد و سهم اشتغال در گروه فعالیت های مذکور، کاربر بودن فعالیت های زیرمجموعه بازرگانی داخلی و اهمیت بخش بازرگانی داخلی در اشتغالزایی و توجه به آن در سیاست گذاری های مربوط به این حوزه را نشان می دهد.

با توجه به رشد حدود ۲,۵ درصدی تعداد واحدهای صنفی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷، با اینحال تاریخ اعتبار حدود ۱۹,۲ درصد از تعداد واحدهای صنفی دارای پروانه کسب، منقضی شده و مطابق آخرین آمار حدود ۷۵۰ هزار واحد صنفی بدون پروانه کسب در کشور فعال هستند و این ضرورت اقدام مناسب جهت ساماندهی به اصناف و صدور پروانه های کسب را آشکار می کند.

در سال ۱۳۹۸ فروشگاه های زنجیره ای بزرگ در مقایسه با فروشگاه های زنجیره ای چند منظوره و همگن، رشد قابل ملاحظه ای داشته که بیانگر توجه ویژه به مقیاس در تأسیس فروشگاه ها بوده است. با توجه به پیشرفت های فراوان تکنولوژی و رواج فعالیت های اینترنتی و شبکه ای، صدور مجوز کسب و کارهای مجازی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۴۷,۴ درصد رشد داشته و در همین راستا تعداد پرونده های رسیدگی شده با ماهیت کسب و کارهای اینترنتی نیز حدود ۹,۸ درصد رشد یافته است. با توجه به مواجه بودن این نوع کسب و کارها با چالش های متعدد، ضرورت شناخت بیشتر این نوع کسب و کارها و تدوین قوانین و مقررات جامع جهت رفع این چالش ها جهت رشد و توسعه آنها حائز اهمیت است. به علاوه، در سال ۱۳۹۸ حوزه تأمین با مشکلاتی اعم از نوسانات قیمت جهانی، تأمین ارز، ترخیص کالاها و ... مواجه بوده با این حال شرکت بازرگانی دولتی ایران نقش قابل توجهی در تأمین کالاهای اساسی و تنظیم بازار برعهده داشته است. از طرفی، مقدار وابستگی به واردات در سال ۱۳۹۸ به ترتیب در گندم، شکر خام و روغن خام بیشتر بوده است. در مجموع نیز می توان گفت زیرساخت های فیزیکی کشور رشد کرده است.

در ارتباط با با میادین میوه و تره بار نکته مهم آن است که توسعه آنها در سایر استان های کشور می تواند نقش مهمی در کاهش هزینه های مبادله از طریق کاهش دلالتان و واسطه های غیر ضروری داشته باشد. همچنین، بررسی عملکرد بورس کالای ایران نیز رشد ۳,۹ درصدی در حجم و نیز رشد ۳۸,۱ درصدی در ارزش معاملات کل بازار را نشان می دهد و بیشترین حجم و ارزش آن، مربوط به مجموع معاملات تالار پتروشیمی و فراورده های نفتی بوده است.

در حوزه نظارت و بازرسی بر بازار، در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ بازرسی ها و تشکیل پرونده و تخلفات کشف شده افزایش یافته درحالی که رسیدگی به شکایات مردمی و کل شکایات و درصد رسیدگی به شکایات (متخلف و در دست بررسی)، روند کاهشی داشته است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۳۰۰	تاریخ: ۱۳۹۹	

به منظور سیاست‌گذاری و بررسی تحولات داخلی و بیرونی اثرگذار بر تنظیم بازار کالاها و خدمات تعداد ۵۵ جلسه توسط کارگروه تنظیم بازار کشور در سال ۱۳۹۸ برگزار شده که محورهای عمده تصمیمات کارگروه تنظیم بازار کشور در این سال شامل سیاست‌گذاری در خصوص توزیع و عرضه کالاهای اساسی؛ گروه‌های کالایی مشمول ارز ترجیحی و تخصیص آن؛ تسهیل در امر تجارت؛ تأمین کسری بازار، بررسی، کنترل و اطلاع‌رسانی قیمت‌ها در بازار و ترمیم ذخایر راهبردی کشور؛ کنترل و نظارت بر بازار؛ قیمت‌گذاری کالاها و خدمات؛ هماهنگی جهت تأمین ارز کالاهای اساسی؛ ممنوعیت-های فصلی و تغییر در تعرفه‌ها بوده است. دخالت‌های دولت در این امور ریشه در نوسانات نرخ ارز، گستره تخصیص ارز مبادلاتی، تنگناهای داخلی و کمبود عرضه، کاهش تمایلات واردکنندگان به واردات برخی محصولات، مشکلات ناشی از ثبت سفارش و ترخیص، مشکلات نظام توزیع و بازار رسانی، سیاست‌های تجاری همچون ممنوعیت‌های فصلی و تغییر در تعرفه‌ها داشته است.

با توجه به بررسی‌ها، ضعف‌های سیاست‌گذاری تنظیم بازار کالا در سال ۱۳۹۸ عبارتند از:

- نبود الگوی مناسب برای تأمین و عرضه کالاها به‌ویژه برای بهره‌گیری از ظرفیت‌های بخش خصوصی؛
- عدم آینده‌نگری و پیش‌بینی به‌خصوص در حوزه تأمین کالاهای اساسی؛
- تأخیر در سیاست‌گذاری‌ها و انجام به‌موقع برخی از مصوبات؛
- توزیع نامناسب و نبود نظارت کافی بر آن؛
- عدم هماهنگی میان دستگاه‌های متولی در تنظیم بازار کالاهای اساسی.

با توجه به تلاش‌های مستمر جهت مدیریت بازار کشور از سوی کارگروه تنظیم بازار کشور، اما همچنان ضعف‌ها و شکاف‌های قابل توجهی با شیوه‌های ایده‌آل و استانداردهای توزیع جهانی وجود دارد که گام برداشتن در راستای آن و دستیابی به آن‌ها، سبب توزیع صحیح محصولات، افزایش رفاه مصرف‌کنندگان، عدم نگرانی از کمبودهای احتمالی محصولات و شوک‌های قیمتی ناشی از آن‌ها خواهد شد.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۰۱	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

فصل دهم: اقدامات وزارت صنعت، معدن و تجارت و سازمان‌های تابعه

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۰۲

چکیده

اهداف کلی و راهبردهای بخش صنعت و معدن در برنامه ششم توسعه مشتمل بر ارتقای رقابت‌پذیری صنعتی و معدنی کشور، نوسازی صنایع و معادن، ارتقای مهارت و فناوری در صنعت و معدن با تاکید بر توسعه صنایع دانش‌بنیان، ارتقای توان و حضور موثر بخش خصوصی و مردمی در فعالیت‌های صنعتی و معدنی، توسعه زنجیره ارزش و تعمیق صنعتی و معدنی و ارتقای بهره‌وری در بخش است. توسعه بازارهای صادراتی، تلاش برای الحاق به سازمان جهانی تجارت و انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه با کشورهای طرف تجاری و هدف به‌ویژه کشورهای منطقه، ساماندهی واردات کالا و خدمات در جهت ارتقای توان تولید داخلی و جلوگیری از قاچاق به‌عنوان مهم‌ترین سیاست‌های بخش تجارت خارجی مدنظر قرار گرفته است. همچنین در بخش بازرگانی داخلی سیاست‌هایی نظیر افزایش بهره‌وری و رقابت‌پذیری در نظام توزیع کالا و خدمات، رقابت‌پذیری در فضای کسب‌وکار اینترنتی و شفاف سازی و روان سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری از اهم راهبردهای برنامه ششم توسعه است. بر این اساس در سال ۱۳۹۸ با توجه به نامگذاری این سال و تاکید مقام معظم رهبری به «رونق تولید» و در راستای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، وزارت صنعت، معدن و تجارت برنامه‌های ویژه‌ای در ۷ محور کلان و ۳۶ برنامه به شرح زیر طراحی و تدوین نموده است.

۱. توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل (مشمول بر ۱۰ برنامه)؛
 ۲. توسعه صادرات غیر نفتی (مشمول بر ۳ برنامه)؛
 ۳. توسعه معادن و صنایع معدنی (مشمول بر ۵ برنامه)؛
 ۴. توسعه فناوری و شرکت‌های دانش بنیان با تغییر رویکرد از مونتاژکاری به نوآوری (مشمول بر ۵ برنامه)؛
 ۵. مدیریت بازار و ساماندهی لجستیک تجاری (مشمول بر ۳ برنامه)؛
 ۶. بهبود فضای کسب و کار مرتبط با بخش صنعت، معدن و تجارت (مشمول بر ۶ برنامه)؛
 ۷. تأمین منابع مالی و توسعه سرمایه‌گذاری (مشمول بر ۴ برنامه).
- بررسی اقدامات وزارت صنعت، معدن و تجارت در راستای اجرایی نمودن برنامه سال ۱۳۹۹، حاکی از آن است بخش قابل توجهی از پروژه‌های سال به شرح ذیل، پیشرفت بالای ۹۰ درصد را تجربه کرده است.
- نهضت ساخت داخل (تحقق ۱۲۶ درصدی هدف داخلی سازی نزدیک به ۲ میلیارد دلار واردات)؛
 - فعال‌سازی ظرفیت خالی واحدهای تولیدی در راستای رونق تولید (تحقق ۱۰۲ درصدی هدف ۲۰۰۰ واحد سال)؛
 - ساماندهی و تکمیل محصولات لوازم خانگی (تحقق ۹۵ درصدی هدف با تولید ۱۲۰۹ هزار دستگاه یخچال، ۷۴۲ هزار دستگاه ماشین لباسشویی و ۱۰۰ هزار دستگاه کولر گازی)؛
 - اجرا و پیاده‌سازی پروژه توسعه خوشه‌های صنعتی به تعداد ۴۰ خوشه صنعتی طی ۳ سال (تحقق ۱۰۰ درصدی)؛

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۰۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

- افزایش حجم و تنوع محصولات صادراتی (کالا و خدمات) به ۱۵ کشور همسایه (تحقق ۱۰۰ درصدی هدف ۳۰ میلیارد دلاری)؛
- توانمندسازی و توسعه بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط با هدف افزایش صادرات غیرنفتی (تحقق ۱۴۳ درصدی هدف)؛
- احیاء و فعال سازی و توسعه معادن کوچک مقیاس (تحقق ۹۷ درصدی هدف سال با احیاء ۱۴۶ معدن و شناسایی ۲۱۳۰ پتانسیل معدنی)؛
- سامان‌دهی لجستیک تجاری و زنجیره‌های تأمین کشور (تحقق ۹۰ درصدی هدف سال)؛
- تکمیل ارتباطات سامانه جامع تجارت با سایر دستگاه‌ها از جمله گمرک، سازمان بنادر و دریانوردی و حذف ارتباطات کاغذی و تقویت نظارت بر بازار کالا و خدمات از تولید و واردات تا مصرف (تحقق ۸۱ درصدی هدف)؛
- تقویت نظارت بر بازار کالا و خدمات از تولید و واردات تا مصرف (تحقق ۱۰۰ درصدی هدف سال)؛
- تنقیح قوانین و مقررات مانع تولید (تحقق ۱۰۰ درصدی هدف سال)؛
- شفاف‌سازی و ایجاد دسترسی آزاد به اطلاعات برای عموم ذی‌نفعان و مبارزه با فساد اداری (تحقق ۹۶ درصدی هدف سال)؛
- طرح رتبه بندی بنگاه‌های اقتصادی پیشران (تحقق ۱۰۰ درصدی هدف سال)؛
- سرمایه گذاری و اجرای طرح‌های توسعه‌ای در مناطق محروم و کمتر برخوردار (تحقق ۱۰۰ درصدی هدف سال).

همچنین بررسی عملکرد بخش صنعت، معدن و تجارت کشور بر اساس برنامه ششم توسعه کشور در سال ۱۳۹۸ به‌عنوان چهارمین سال اجرای برنامه ششم توسعه بیانگر آن است که نرخ رشد ارزش‌افزوده بخش صنعت برای سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ (سال پایه ۱۳۹۰) با نوسانات زیادی مواجه بوده است. عوامل متعددی برافزایش و کاهش متناوب نرخ رشد این بخش مؤثر بوده‌اند. این عوامل اعم از عوامل بیرونی (محیط اقتصادی کشور) و درونی (مشکلات مربوط به فرسودگی خطوط تولید، ضعف بازاریابی، پایین بودن کیفیت کالاها و کمبود تقاضای آن، ضعف مدیریتی و ...) است. از عوامل بیرونی مؤثر بر تولیدات بخش صنعت اجرای برخی قوانین مهم مانند قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، تغییر سیاست‌های ارزی کشور و در نتیجه وقوع شوک‌های ارزی در چند مرحله، بالا رفتن نرخ تورم، انتظارات تورمی آینده و تأثیر آن بر کاهش تقاضای کل، محدودیت نقل و انتقال ارز، محدودیت در تأمین مواد اولیه و قطعات و تجهیزات مورد نیاز بخش، نوسانات قیمت‌های جهانی مواد خام و اولیه پایه معدنی و نفتی و همچنین شیوع بیماری کرونا می‌توان برشمرد.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۰۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مقدمه

سال ۱۳۹۸ با تهدیدات و چالش‌های بسیار مهمی برای اقتصاد و بخش صنعت، معدن و تجارت کشور آغاز شد. اگرچه تحریم‌های یکجانبه دونالد ترامپ (رئیس‌جمهور ایالات متحده) در سال ۱۳۹۷ آغاز شده بود، اما در سال ۱۳۹۸ تحت تأثیر کاهش قیمت جهانی نفت و متعاقب آن محصولات پتروشیمی و فلزات اساسی در کنار افزایش تبلیغات شدید رسانه‌ای مبنی بر تشدید تحریم‌ها در برخی محافل سیاسی و اقتصادی، منجر به افزایش ریسک سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های صنعتی در کشور شد. درواقع اهم تبعات خروج آمریکا از برجام در بخش صنعت، معدن و تجارت کشور شامل بدتر شدن شاخص ریسک کشوری در خصوص جذب سرمایه‌گذار خارجی و داخلی، تهدید صادرات کشور به‌خصوص در زمینه‌های نفت، پتروشیمی و فولاد، محدودیت‌های وارداتی، مشکلات در ارتباط با خدمات پشتیبانی‌کننده تجارت خارجی، افزایش هزینه‌های مبادلاتی با شرکای وارداتی، محدودیت‌های حوزه پولی و مالی کشور است.

براین اساس برنامه‌ها و اقدامات سال ۱۳۹۸ وزارت صنعت، معدن و تجارت و سازمان‌های تابعه آن با تأکید بر رونق تولید و انجام پروژه‌های اولویت‌دار ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی و با هدف تحقق اهداف قانون برنامه ششم توسعه و همچنین کاهش آثار و پیامدهای سوء تحریم‌های یکجانبه ایالات متحده آمریکا، برنامه ریزی و پیگیری شد. لازم به ذکر است در تدوین برنامه‌های سال ۱۳۹۸ وزارتخانه، سند چشم‌انداز افق ۱۴۰۴، سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری مرتبط با بخش، برنامه پنج‌ساله ششم توسعه و برنامه اعلامی وزیر به مجلس شورای اسلامی و همچنین برنامه‌های اجرایی اولویت‌های عمومی و اختصاصی ابلاغی ریاست جمهوری، برنامه‌های تهیه شده توسط معاونت‌ها و حوزه‌های وزارتخانه نیز مدنظر قرار گرفته است. در این فصل ضمن بررسی تکالیف وزارتخانه و اهداف بخش صنعت و معدن و تجارت بر اساس برنامه ششم توسعه، لیست پروژه‌های اولویت‌دار ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی مربوط به بخش صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۸ معرفی شده و در پایان اهم اقدامات وزارتخانه و سازمان‌های تابعه به تفکیک سرفصل‌های برنامه سالانه وزارتخانه ارائه شده است.

۱-۱۰. اقتصاد مقاومتی

با توجه به سیاست‌ها و برنامه‌های ابلاغ شده از سوی ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی، ۶ پروژه اولویت‌دار مطابق جدول (۱-۱۰) در سال ۱۳۹۸ جهت پیاده‌سازی و اجرا برعهده وزارت صنعت، معدن و تجارت گذاشته شد. پروژه‌های اولویت‌دار سال ۱۳۹۸ با هدف مقاوم‌سازی اقتصاد کشور همراه با کاهش و خنثی‌سازی اثرات منفی تحریم‌ها مورد تصویب ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی قرار گرفته است. طبق

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۰۵	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مصوبه این ستاد همانند سال‌های گذشته، تامین مالی پروژه‌های اولویت‌دار بر عهده دستگاه‌ها قرار گرفته است.

جدول (۱-۱۰). پروژه‌های اولویت‌دار طرح‌های ملی اقتصاد مقاومتی با مسئولیت وزارت صنعت، معدن و تجارت

ردیف	ابلاغ ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی برای سال ۱۳۹۸
۱	نوسازی ناوگان حمل و نقل عمومی سنگین
۲	توسعه صنایع دریایی
۳	توسعه تولید و تجارت صنایع نساجی و پوشاک
۴	طراحی، اجرا و پایش بسته حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی
۵	احیاء و فعال‌سازی معادن کوچک مقیاس
۶	تکمیل زنجیره ارزش فلزات اساسی (فولاد، مس و آلومینیوم)

مأخذ: سایت دبیرخانه ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی، <https://rec.mporg.ir>.

۱۰-۲. اهم اهداف بخش صنعت، معدن و تجارت بر اساس قانون برنامه ششم توسعه

پیش از ذکر تکالیف و اقدامات وزارتخانه و سازمان‌های تابعه، مناسب است ابتدا شرح مختصری در خصوص اهداف و راهبردهای بخش صنعت، معدن و تجارت کشور بر اساس قانون برنامه ششم توسعه ارائه شود.

حضور در بازارهای جهانی و بهره‌گیری از مزایای آن، بهبود در تجارت خارجی به‌ویژه توسعه صادرات غیرنفتی و افزایش درآمدهای ارزی حاصل از آن همواره به عنوان یکی از رویکردهای مهم توسعه‌ای در برنامه‌های ۵ ساله توسعه کشور دنبال شده است. براین اساس در قانون برنامه ششم نیز سیاست‌هایی نظیر ارتقای کیفیت و رقابت‌پذیری کالاهای تولید داخل برای صادرات، توسعه بازارهای صادراتی، تلاش برای الحاق به سازمان جهانی تجارت و انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه با کشورهای طرف تجاری و هدف به‌ویژه کشورهای منطقه، به‌عنوان مهم‌ترین سیاست‌های بخش تجارت خارجی مدنظر قرار گرفته و بر اهداف توسعه تعاملات بین‌المللی اقتصادی با تاکید بر روابط منطقه‌ای، ارتقاء سطح رقابت‌پذیری و توسعه صادرات غیرنفتی کالا و خدمات، ساماندهی واردات کالا و خدمات در جهت ارتقای توان تولید داخلی و جلوگیری از قاچاق در فرابخش تجارت خارجی تاکید شده است.

اهداف کلی و راهبردهای بخش صنعت در برنامه ششم توسعه مشتمل بر ارتقای رقابت‌پذیری صنعتی کشور، نوسازی صنایع، ارتقای مهارت و فناوری در صنعت با تاکید بر توسعه صنایع دانش‌بنیان، ارتقای توان و حضور موثر بخش خصوصی و مردمی در فعالیت‌های صنعتی، توسعه زنجیره ارزش و تعمیق

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۰۶	تاریخ: ۱۳۹۹	

صنعتی و ارتقای بهره‌وری در بخش است. همچنین اهداف کلی بخش معدن در برنامه ششم توسعه مشتمل بر ارتقای رقابت‌پذیری فعالیت‌های معدنی کشور، نوسازی صنایع، ارتقای مهارت و فناوری در بهره‌برداری از معادن با تاکید بر توسعه صنایع دانش‌بنیان، ارتقای توان و حضور موثر بخش خصوصی و مردمی در فعالیت‌های معدنی، توسعه زنجیره ارزش و ارتقای بهره‌وری در بخش است. لازم به ذکر است در بخش بازرگانی داخلی، جهت گیری‌های اساسی برنامه ششم توسعه در قالب اهداف کلی به دنبال تحقق افزایش بهره‌وری و رقابت‌پذیری در نظام توزیع کالا و خدمات، رقابت‌پذیری در فضای کسب‌وکار اینترنتی و ساماندهی نظام توزیع و قیمت است که از طریق مدیریت اثربخش عرضه و تقاضا بازار، شفاف‌سازی و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری قابل دستیابی است.

۱۰-۳. تکالیف وزارت صنعت، معدن و تجارت در قانون برنامه ششم توسعه

۱۰-۳-۱. تکالیف حوزه صنعت

- اجرایی کردن طرح نوسازی و بازسازی صنایع (حداکثر تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه) به نحوی که منجر به کاهش مصرف و شدت انرژی و آلاینده‌گی و افزایش بازدهی و ارتقای کیفیت تولیدات داخلی و رقابت‌پذیری آن‌ها شود. همچنین می‌بایست اقدامات حمایتی و تشویقی و همچنین تأمین تسهیلات اعتباری موردنیاز در قالب بودجه‌های سنواتی پیش‌بینی شود (بند ح ماده ۴۶).
 - حمایت از سازندگان داخلی تجهیزات موردنیاز صنعت حمل و نقل ریلی شهری و بین شهری به نحوی که تا پایان اجرای قانون برنامه حداقل هشتاد و پنج درصد (۸۵٪) دانش طراحی و ساخت تجهیزات موردنیاز صنعت حمل‌ونقل ریلی شهری و بین شهری با کمک و استفاده از نهادهای علمی و فناوری ملی نظیر جهاد دانشگاهی، دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی و شرکت‌های دانش‌بنیان داخلی صورت گیرد (ماده ۵۴).
 - با همکاری سازمان ملی استاندارد بر طراحی و ساخت خودروهای داخلی به نحوی نظارت کند که ایمنی خودروهای مذکور متناسب با حداکثر سرعت ارتقاء یافته تا در تصادفات جاده‌ای، تلفات به حداقل میانگین جهانی برسد (ماده ۵۶).
 - به منظور توسعه صنعت هوا و فضا و دستیابی به علوم و فناوری‌های نوین در این حوزه اقدامات زیر صورت گیرد: (ماده ۴۰).
۱. بسترسازی و حمایت لازم به منظور ایجاد و توسعه زیرساخت‌ها و صنایع مرتبط با طراحی، ساخت، آزمایش، پرتاب و بهره‌برداری از سامانه‌های فضایی، ماهواره، ماهواره‌بر و ایستگاه‌های زمینی؛

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۰۷	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۲. حفظ و نگهداری از موقعیت‌های مداری متعلق به جمهوری اسلامی ایران و پیش‌بینی تمهیدات لازم برای ایجاد زیرساخت‌ها و اجرای طرح‌های ماهواره ملی در راستای حفظ نقاط یاد شده.
- قیمت آب و حامل‌های انرژی و سایر کالاها و خدمات یارانه‌ای را با رعایت ملاحظات اجتماعی و اقتصادی و حفظ مزیت نسبی و رقابتی برای صنایع و تولیدات، به‌تدریج تا پایان سال ۱۴۰۰ اصلاح و از منابع حاصل به‌صورت هدفمند برای افزایش تولید، اشتغال، حمایت از صادرات غیرنفتی، بهره‌وری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی و حمایت‌های اجتماعی از خانوارهای نیازمند و تأمین هزینه‌های عملیاتی و سرمایه‌گذاری شرکت‌های ذی‌ربط در چهارچوب بودجه‌های سالانه اقدام لازم را به‌عمل آورد (بند الف ماده ۳۹).
 - به‌منظور افزایش ارزش افزوده انرژی و تکمیل زنجیره ارزش و کاهش شدت انرژی «مصرف انرژی برای واحد تولید» در طول اجرای قانون برنامه، اقدامات زیر را انجام دهد (ماده ۴۴):
 ۱. سالانه تلفات انرژی در بخش ساختمان، پنج‌درصد (۵٪) کاهش یابد.
 ۲. تسهیلات لازم برای ایجاد ظرفیت پالایش توسط بخش غیردولتی را برنامه‌ریزی و اجراء کند.
 ۳. برای جلب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی جهت افزایش ظرفیت تولید محصولات پتروشیمی جدید برنامه‌ریزی کند.
 ۴. در قالب طرح جامع حمل‌ونقل کشور نسبت به کاهش مصرف انرژی و کربن در ناوگان حمل و نقل اقدام و از شماره‌گذاری خودروهایی که شرایط یورو ۴ را ندارند خودداری نماید.
 - سیاست‌گذاری در راستای حمایت از استقرار صنایع در شهرک‌ها و نواحی صنعتی و رقابت پذیری تولیدات صنعتی و معدنی به این صورت که در قالب بودجه‌های سنواتی کمک‌های لازم به شهرک‌ها و نواحی صنعتی دولتی و غیردولتی به ویژه در امور تأمین راه، آب، برق، گاز و تلفن تا ورودی واحدهای مستقر در این شهرک‌ها انجام گردد. دستورالعمل این ماده می‌بایست با پیشنهاد وزارت صنعت، معدن و تجارت به تأیید سازمان برنامه و بودجه کشور برسد (ماده ۵۴ احکام دائمی برنامه ششم).
 - به منظور تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی موضوع توسعه درون‌زا، ارتقای توان تولید ملی، اقتصاد دانش بنیان، دستیابی به اهداف بخش صنعت و برای توسعه سرمایه‌گذاری‌های مشترک حقوقی خصوصی - دولتی، مازاد حاصل از تجدید ارزیابی دارایی‌های ثابت و شرکت‌ها در ترازنامه شرکت‌های ذی‌ربط در سرفصل حقوق صاحبان سهام تحت عنوان مازاد تجدید ارزیابی طبقه بندی و معاف از مالیات شود (جزء ۱، ماده ۶۹ احکام دائمی برنامه ششم).
 - به منظور تبادل نظر دولت و بخش‌های خصوصی و تعاونی و تسهیل فعالیت‌های اقتصادی این بخش‌ها، بررسی و رفع موانع کسب‌وکار و اتخاذ تصمیم مؤثر برای اقدامات لازم در چهارچوب

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۰۸	تاریخ: ۱۳۹۹	

قوانین و مقررات موجود و ارائه پیشنهادها و راهکارهای اجرایی مناسب به مراجع ذیربط، شورای گفت‌وگوی دولت و بخش خصوصی با حضور وزیر صنعت، معدن و تجارت تشکیل شود. محل دبیرخانه این شورا بدون دریافت کمک از دولت در اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران است (بند الف ماده ۱۲ احکام دائمی برنامه ششم).

۱۰-۳-۲. تکالیف حوزه معدن

- با همکاری نیروی انتظامی به منظور حفظ سرمایه‌های ملی و بهره‌برداری مناسب از شبکه راه‌های کشور و نیز به منظور حمایت، توسعه و ارتقای جایگاه بخش معدن و صنایع معدنی در اقتصاد ملی، اقدامات لازم را برای رعایت وزن مجاز در حمل بار جاده‌ای به عمل آورد (بند ث ماده ۴۳).
- شورای معادن در هر استان تشکیل شود. شورای معادن استان موظف است در چهارچوب قوانین و مصوبات شورای عالی معادن ضمن نظارت بر استخراج ماده معدنی شناسایی شده و هرگونه فروش و واگذاری پروانه قبل از بهره‌برداری با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی و حداقل تخریب منابع طبیعی، اقدامات لازم را نسبت به تسهیل، تسریع و ایجاد صنایع پایین‌دستی انجام دهد (جزء ۲، بند الف ماده ۴۳).
- سازمان‌های توسعه‌ای مانند سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایدرو) و سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو) و نهادهای عمومی غیردولتی با رعایت سیاست‌های کلی و قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی و قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مکلفند نسبت به سرمایه‌گذاری در معدن و صنایع معدنی اولویت قائل شوند (بند ب ماده ۴۳).
- درآمدهای حاصل از بخش معدن باید در قالب قانون بودجه سنواتی در امور ذیل صرف شود (بند پ ماده ۴۳):
 - تکمیل زیربنای و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن و زیرساخت‌های عمومی صنایع معدنی؛
 - اجرای تبصره (۶) ماده (۱۴) قانون معادن (با اولویت مناطق مجاور درگیر محدوده معدنی) و مواد (۲۵) و (۳۱) قانون معادن و ماده (۳۵) قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور؛
 - تشویق صادرات محصولات صنایع معدنی دارای ارزش افزوده بالا؛
 - تکمیل نقشه‌های پایه زمین‌شناسی شناسایی، پی‌جویی و اکتشاف عمومی کلیه ظرفیت‌های معدنی کشور.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۰۹	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

- به منظور تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی موضوع توسعه درون زاء، دستیابی به اهداف بخش معدن و برای توسعه سرمایه‌گذاری‌های مشترک حقوقی خصوصی - دولتی، هزینه‌های اکتشافات معدنی در هر مرحله از مطالعات زمین شناسی، اکتشافات تکمیلی و اکتشاف حین استخراج جزء هزینه‌های قابل قبول مالیاتی دارندگان مجوز از مراجع قانونی محسوب شود (جزء ۳، ماده ۶۹ احکام دائمی برنامه ششم).

۱۰-۳-۳. تکالیف حوزه تجارت

- به منظور ایجاد نظام اطلاعات استنادپذیر الکترونیکی و کمک به مقابله با جعل و گسترش متوازن زیرساخت‌های فنی محتوا و خدمات و دولت الکترونیک، کلیه دستگاه‌های اجرائی مکلفند متناسب با منابع، بودجه، تجهیزات، شبکه‌ها، وظایف قانونی خود و برخط شدن نیازهای ذی‌نفعان به توسعه محتوا و خدمات الکترونیک خود بپردازند. همچنین در سال دوم اجرای قانون برنامه تمهیدات لازم برای دستیابی به حداقل هفت‌ونیم درصد (۷/۵٪) رشد سالانه الکترونیکی نمودن معاملات و تجارت کالا و خدمات کشور فراهم شود (بند الف، پ و ث ماده ۶۸).
- وزارت صنعت، معدن و تجارت با همکاری وزارت امور خارجه مکلف است ظرف مدت یکسال از زمان لازم الاجراء شدن این قانون، رایزنان بازرگانی در سفارتخانه‌های ایران در کشورهایی که بر اساس آمار گمرک بیشترین رابطه تجاری با ایران را دارند به گونه‌ای تعیین کند که کلیه این افراد دارای تحصیلات مرتبط با حوزه‌های اقتصادی بوده و به زبان انگلیسی یا کشور هدف تسلط کامل داشته باشند. وزارت امور خارجه با همکاری وزارت صنعت، معدن و تجارت گزارش سالانه اجرای این حکم را به مجلس شورای اسلامی ارائه کند. همچنین، اتاق بازرگانی، صنایع و معادن و کشاورزی، می‌تواند پیشنهادها را به وزارت صنعت، معدن و تجارت ارائه نماید (ماده ۱۰۵).
- واردات تجاری کالا به کشور صرفاً از مبادی و مرزهای رسمی کشور مجاز است و انجام آن منوط به رعایت ضوابط فنی (گمرکی و تجارت خارجی)، ایمنی، بهداشتی، استانداردها و قرنطینه‌ای است که می‌بایستی پس از تصویب مرجع ذی صلاح مربوط توسط وزارتخانه صنعت، معدن و تجارت به گمرک ابلاغ شود (بند الف ماده ۳۹ احکام دائمی برنامه ششم).

۱۰-۴. برنامه‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۸

اگر چه رونق تولید در تمام سال‌ها جزء برنامه‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت بوده است، اما در سال ۱۳۹۸ با توجه به نام‌گذاری این سال و تاکید مقام معظم رهبری به «رونق تولید»، این وزارتخانه برنامه‌های ویژه‌ای برای دستیابی به این امر مهم طراحی نمود؛ براین اساس ۷ محور به شرح ذیل در اولویت برنامه‌های سال ۱۳۹۸ قرار گرفت.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۱۰	تاریخ: ۱۳۹۹ ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۱. توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل (مشمول بر ۱۰ برنامه)؛
 ۲. توسعه صادرات غیر نفتی (مشمول بر ۳ برنامه)؛
 ۳. توسعه معادن و صنایع معدنی (مشمول بر ۵ برنامه)؛
 ۴. توسعه فناوری و شرکت های دانش بنیان با تغییر رویکرد از مونتاژکاری به نوآوری (مشمول بر ۵ برنامه)؛
 ۵. مدیریت بازار و ساماندهی لجستیک تجاری (مشمول بر ۳ برنامه)؛
 ۶. بهبود فضای کسب و کار مرتبط با بخش صنعت، معدن و تجارت (مشمول بر ۶ برنامه)؛
 ۷. تأمین منابع مالی و توسعه سرمایه گذاری (مشمول بر ۴ برنامه).
- در ادامه جزییات محورهای هفتگانه برنامه سال ۱۳۹۸ وزارت صنعت، معدن و تجارت به شرح ذیل تبیین می شود.

۱-۴-۱۰. توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل

در سال ۱۳۹۸ وزارت صنعت، معدن و تجارت ۱۰ برنامه در زمینه توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل در دستور کار قرار داد. در این سال بسیاری از واحدهای تولیدی به دلیل فشار تحریمی آمریکا زیر ظرفیت خود فعالیت می کردند، لذا فعال سازی ظرفیت خالی ۲۰۰۰ واحدهای تولیدی با تسهیلاتی معادل ۱۴ هزار میلیارد ریال در دستور کار قرار گرفت. همچنین رشد ۲۵ درصدی تولیدات نساجی و پوشاک با اشتغال ۹۳ هزار نفری از برنامه های ویژه سال ۱۳۹۸ است که از طریق پروژه توسعه تولید و تجارت صنایع نساجی و پوشاک در برنامه های سال ۱۳۹۸ گنجانده شد. افزایش ظرفیت تولید یک میلیون دستگاه یخچال، ۸۰۰ هزار دستگاه ماشین لباسشویی و ۳۰۰ هزار دستگاه بخاری گازسوز هرمیتیک هوشمند نیز با اجرای پروژه ساماندهی و تکمیل محصولات لوازم خانگی برنامه ریزی شد. همچنین اجرای پروژه توسعه صنایع دریایی از جمله برنامه های سال ۱۳۹۸ است. نوسازی ناوگان حمل و نقل عمومی سنگین به تعداد ۲۰۲ هزار و ۵۰۰ دستگاه انواع ناوگان تجاری، حمایت از تأمین و توسعه ناوگان حمل و نقل ریلی به تعداد ۱۳ هزار و ۱۰۰ واگن، بازسازی و نوسازی حداقل تعداد ۱۵۰۰ واحد صنعتی و صنفی، توسعه کارآفرینی و تجارت فرش دستباف زیرمجموعه مرکز ملی فرش ایران و همچنین در حوزه کاهش قیمت تمام شده در کنار افزایش قیمت، می توان به توسعه خوشه های صنعتی به ۴۰ خوشه و اجرای برنامه های مرتبط با بهبود کیفیت محصولات در ۵۰۰ واحد تولیدی لوازم خانگی و خودرو، از جمله برنامه های سال ۱۳۹۸ جهت توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل است. لازم به تأکید است اجرای عمده پروژه های این بخش تاثیر قابل توجهی در رشد بهره وری بخش خواهد داشت، بطوریکه فعال سازی ظرفیت های بلا استفاده، افزایش میزان تولیدات، بهبود کیفیت محصولات در کنار کاهش قیمت تمام شده از طریق خوشه سازی می تواند بر رشد رقابت پذیری محصولات صنعتی می تواند

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۳۱۱	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

موجبات تحقق شعار سابق یعنی جهش تولید را فراهم آورد؛ عناوین پروژه‌ها و بخش‌های مسئول مرتبط به شرح جدول (۲-۱۰) است.

جدول (۲-۱۰). پروژه‌های مرتبط با محور توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل

ردیف	برنامه/پروژه	مسئول
۱	*فعال‌سازی ظرفیت خالی واحدهای تولیدی در راستای رونق تولید	معاونت امور صنایع با همکاری معاونت طرح و برنامه و سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران
۲	توسعه تولید و تجارت صنایع نساجی و پوشاک	معاونت امور صنایع با همکاری سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران
۳	* اجرای پروژه ساماندهی و تکمیل محصولات خانگی	معاونت امور صنایع
۴	* اجرای پروژه توسعه صنایع دریایی	دبیرخانه شورای عالی صنایع دریایی
۵	* نوسازی ناوگان حمل و نقل عمومی سنگین	سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران
۶	* حمایت از تامین و توسعه ناوگان حمل و نقل ریلی	سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران
۷	* بازسازی و نوسازی صنایع و صنوف تولیدی	معاونت امور صنایع
۸	* توسعه کارآفرینی و تجارت فرش دستباف	مرکز ملی فرش ایران
۹	اجرا و پیاده سازی پروژه توسعه خوشه های صنعتی	سازمان صنایع کوچک و شهرک های صنعتی ایران
۱۰	اجرای برنامه های ارتقاء کیفیت محصولات تولیدی	معاونت امور صنایع

منظور از این علامت* برنامه‌های مرتبط با پروژه‌های اولویت‌دار اقتصاد مقاومتی است.

مأخذ: گزارش برنامه‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۴-۲. توسعه صادرات غیرنفتی

محور دوم برنامه‌های سال ۱۳۹۸ مربوط به توسعه صادرات غیرنفتی است. این مساله با توجه به کاهش درآمدهای نفتی کشور مورد توصیه اکثر کارشناسان است. سیاست‌گذار بخش تولید و تجارت در سه محور توسعه صادرات غیرنفتی را دنبال می‌کند. افزایش حجم و تنوع محصولات صادراتی به کشورهای همسایه، توانمندسازی و توسعه بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط با هدف افزایش صادرات غیرنفتی و گسترش قراردادهای تهاتری کالا با کالا برای مبادلات کالاهای وارداتی و صادراتی از سیاست‌های برنامه‌ریزی شده در این سال است. براین اساس، تمرکز وزارتخانه بر صادرات به ۱۵ کشور همسایه به‌ویژه ۴ کشور عراق، افغانستان، ترکیه، پاکستان برنامه‌ریزی شد بطوریکه جزئیات برنامه‌های این بخش به شرح جدول (۳-۱۰) است.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۱۲

جدول (۱۰-۳). پروژه‌های مرتبط با محور صادرات غیرنفتی

ردیف	برنامه / پروژه	مسئول
۱	* افزایش حجم و تنوع محصولات صادراتی (کالا و خدمات) به ۱۵ کشور همسایه	سازمان توسعه تجارت ایران
۲	* توانمندسازی و توسعه بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط با هدف افزایش صادرات غیرنفتی	سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران با همکاری سازمان توسعه تجارت ایران
۳	گسترش قراردادهای تهاتری کالا - کالا برای مبادلات کالاهای وارداتی و صادراتی	سازمان توسعه تجارت ایران

منظور از این علامت* برنامه‌های مرتبط با پروژه‌های اولویت‌دار اقتصاد مقاومتی است.

مأخذ: گزارش برنامه‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۴-۳. توسعه معادن و صنایع معدنی

جایگزین شدن درآمدهای معدنی به جای نفتی از اهداف اسناد بالادستی کشور است. با توجه به اینکه بخش معدن ظرفیت بالایی در اقتصاد ایران دارد در سال ۱۳۹۸ توسعه معادن و صنایع معدنی از طریق اجرای نقشه راه معدن و صنایع معدنی، پروژه توسعه فعالیت‌های اکتشافی، پروژه احیاء، فعال‌سازی و توسعه معادن کوچک مقیاس به تعداد ۱۵۰ معدن، پروژه تکمیل زنجیره ارزش فلزات اساسی (فولاد، مس و آلومینیوم) و پروژه تجهیز و نوسازی معادن کشور پیگیری شد. جزئیات برنامه‌های این بخش به شرح جدول (۱۰-۴) است.

جدول (۱۰-۴). پروژه‌های مرتبط با محور توسعه معادن و صنایع معدنی

ردیف	برنامه / پروژه	مسئول
۱	اجرای نقشه راه معدن و صنایع معدنی (مقطع زمانی سال ۱۳۹۸)	معاونت امور معادن و صنایع معدنی با همکاری ایמידرو و سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی ایران
۲	* اجرای پروژه توسعه فعالیت‌های اکتشافی	معاونت امور معادن و صنایع معدنی با همکاری ایמידرو و سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی ایران
۳	* اجرای پروژه احیاء، فعال‌سازی و توسعه معادن کوچک مقیاس	سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران
۴	اجرای پروژه تکمیل زنجیره ارزش فلزات اساسی (فولاد، مس و آلومینیوم)	معاونت امور معادن و صنایع معدنی با همکاری ایמידرو
۵	تجهیز و نوسازی معادن کشور	معاونت امور معادن و صنایع معدنی با همکاری ایמידرو

منظور از این علامت* برنامه‌های مرتبط با پروژه‌های اولویت‌دار اقتصاد مقاومتی است.

مأخذ: گزارش برنامه‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۱۳

۱۰-۴-۵. توسعه فناوری‌ها و شرکت‌های دانش‌بنیان

اجرای طرح توانمندسازی تولید و توسعه اشتغال پایدار (طرح ملی تاپ)، حمایت از رسوخ فناوری‌های ایجاد شده توسط شرکت‌های دانش‌بنیان، حمایت از ایجاد دانش فنی و فناوری تولید محصولات منتخب وارداتی از نظر ارزبری با همکاری دانشگاه‌های توانمند کشور و ایجاد مراکز تحول دیجیتال در مواجهه با انقلاب صنعتی چهارم در راستای توسعه فناوری و شرکت‌های دانش‌بنیان با تغییر رویکرد از مونتاژکاری به نوآوری در سال ۱۳۹۸ برنامه‌ریزی شد. جزییات برنامه‌های این محور به شرح جدول (۱۰-۵) است.

جدول (۱۰-۵). پروژه‌های مرتبط با محور توسعه فناوری‌ها و شرکت‌های دانش‌بنیان

ردیف	برنامه / پروژه	مسئول
۱	اجرای طرح توانمندسازی تولید و توسعه اشتغال پایدار، طرح ملی تاپ	معاونت آموزش، پژوهش و فناوری
۲	حمایت از رسوخ فناوری‌های ایجاد شده توسط شرکت‌های دانش‌بنیان به صنعت با همکاری تشکلهای مرتبط	سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران
۳	حمایت از ایجاد دانش فنی و فناوری تولید محصولات منتخب وارداتی از نظر ارزبری با همکاری دانشگاه‌های توانمند کشور (۲۰ مورد)	معاونت آموزش، پژوهش و فناوری
۴	ایجاد مراکز تحول دیجیتال در مواجهه با انقلاب صنعتی چهارم	ایدرو با همکاری سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران

مأخذ: گزارش برنامه‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۴-۵. مدیریت بازار و ساماندهی لجستیک تجاری

آثار و عوارض تحریم‌ها، به عوارض کوتاه‌مدت و بلندمدت قابل تفکیک است. مهم‌ترین آثار کوتاه‌مدت تحریم‌ها، کاهش صادرات نفت و کاهش درآمدهای ریالی حاصل از صادرات نفت و تشدید کسری بودجه است. علاوه بر آن، از دیگر آثار کوتاه‌مدت تحریم‌ها، کاهش تجارت خارجی غیرنفتی، کاهش درآمدهای ارزی کشور، افزایش نااطمینانی و بی‌ثباتی بازارهای کشور است. بر این اساس در محور پنجم از برنامه‌های سال ۱۳۹۸ بخش صنعت، معدن و تجارت کشور به ۲ موضوع کلیدی مخصوصاً در شرایط تحریم‌های ظالمانه یعنی مدیریت بازار و ساماندهی لجستیک تجاری توجه ویژه‌ای شده است. وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال رونق تولید، ساماندهی لجستیک تجاری و مدیریت بازار را با سه محور در دستور کار قرار داده است. ساماندهی لجستیک تجاری و زنجیره‌های تأمین کشور با هدف کلی توانمندسازی و توسعه لجستیک تجاری، تدوین سند جامع نظام توزیع، ساماندهی و توسعه مراکز ذخیره‌سازی و لجستیکی، ساماندهی و بهبود عملکرد فروشگاه‌های بزرگ و زنجیره‌ای یکی از

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۱۴	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

این برنامه‌هاست. تکمیل ارتباطات سامانه جامع تجارت با سایر دستگاه‌ها از جمله گمرک، سازمان بنادر و دریانوردی و حذف ارتباطات کاغذی و حمایت از توسعه فروشگاه‌ها و بازارهای الکترونیکی کالا و خدمات از دیگر برنامه‌هایی سال ۱۳۹۸ است. جزییات برنامه‌های این محور به شرح جدول (۱۰-۶) است.

جدول (۱۰-۶). پروژه‌های مرتبط با محور مدیریت بازار و ساماندهی لجستیک تجاری

ردیف	برنامه / پروژه	مسئول
۱	سامان‌دهی لجستیک تجاری و زنجیره‌های تأمین کشور	معاونت بازرگانی داخلی
۲	تکمیل ارتباطات سامانه جامع تجارت با سایر دستگاه‌ها از جمله گمرک، سازمان بنادر و دریانوردی و حذف ارتباطات کاغذی	معاونت بازرگانی داخلی با همکاری مرکز توسعه تجارت الکترونیکی
۳	تقویت نظارت بر بازار کالا و خدمات از تولید و واردات تا مصرف	سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان

مأخذ: گزارش برنامه‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۴-۶. بهبود فضای کسب و کار

فضای مساعد کسب و کار پیش نیاز دستیابی به رونق تولید و افزایش امنیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری است و تأثیر غیرقابل انکاری بر ایجاد اشتغال و رشد تولید ناخالص داخلی دارد. درواقع هرچه فضای اقتصاد شفاف‌تر باشد و فرد جهت ایجاد کسب و کار مسیر راحت‌تری را طی کند، قطعاً تمایل بیشتری برای بکارگیری سرمایه خود در تولید و کمک به اقتصاد کشور خواهد داشت؛ اما هرچه این فضا پریچ و خم باشد و فرد در راه کسب مجوز برای راه‌اندازی کسب و کار با سنگ‌اندازی و بروکراسی مواجه شود، آورده‌ای در تولید نخواهد داشت و در عوض به سمت فعالیت‌های سوداگرانه همچون خرید و فروش دلار و سکه سوق می‌یابد؛ همه‌ی این موارد در شرایطی است که تشدید تحریم‌ها و کاهش ارزش پول مالی خود عامل محرکی برای انجام فعالیت‌های غیرمولد خواهد بود. همچنین یکی از مهمترین موانع رونق تولید در کشور دستورالعمل‌های قوانین دست و پاگیر است که معمولاً در شرایط تحریمی و ملتهد کشور، بر میزان و تعداد اینگونه دستورالعمل‌ها افزوده می‌شود. بر این اساس وزارت صمت در سال ۱۳۹۸ برنامه‌هایی با ۶ محور به شرح جدول (۱۰-۷) برای بهبود کسب‌وکار در دستور کار قرار داده است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۱۵	تاریخ: ۱۳۹۹			

جدول (۷-۱۰). پروژه‌های مرتبط با محور بهبود فضای کسب و کار

ردیف	برنامه / پروژه	مسئول
۱	اصلاح فرآیندها و دستورالعمل‌ها و حذف یا کاهش زمان صدور مجوزها	معاونت توسعه مدیریت و منابع با همکاری معاونت طرح و برنامه
۲	تنقیح قوانین و مقررات مانع تولید	موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
۳	شفاف‌سازی و ایجاد دسترسی آزاد به اطلاعات برای عموم دینفعان و مبارزه با فساد اداری	معاونت توسعه مدیریت و منابع با همکاری دفتر بازرسی، ارزیابی عملکرد و رسیدگی به شکایات
۴	ایجاد و توسعه سامانه‌های جامع اطلاعاتی	معاونت توسعه مدیریت و منابع با همکاری
۵	تبادل اطلاعات برخط با دستگاه‌های اجرایی کشور	معاونت طرح و برنامه
۶	توسعه سیستم GIS بر مبنای پارامترهای آمایش صنعت، معدن و تجارت	معاونت طرح و برنامه
۷	تدوین و ابلاغ سیاست‌های صنعتی، معدنی و تجاری	معاونت طرح و برنامه با همکاری موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
۸	طرح رتبه‌بندی بنگاه‌های اقتصادی پیشران	معاونت طرح و برنامه

مأخذ: گزارش برنامه‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۷-۴-۱۰. تأمین منابع مالی و توسعه سرمایه‌گذاری

ابزارهای منابع مالی برای بنگاه‌های اقتصادی شامل دو بخش کلی ابزارهای بیرونی و درونی مختلف تأمین مالی است. از مهمترین ابزارهای بیرونی تأمین منابع مالی برای کسب و کارها می‌توان به سرمایه خارجی، ال‌سی‌های بانکی، حمایت از خرید خارجی مانند یوزانس و فاینانس و ... است و در مقابل مهمترین ابزارهای درونی تأمین مالی بنگاه‌ها شامل روش‌هایی همچون ایجاد بدهی از طریق بانک‌ها، اعتبارهای تجاری، موسسات مالی، تأمین سرمایه از طریق تأمین منابع توسط مالکین سهام بنگاه‌ها و نیز بازار سرمایه است.

اصولاً تأمین منابع مالی جهت طرح‌های توسعه‌ای و نیز تأمین سرمایه در گردش از مهمترین دغدغه‌های هر بنگاه اقتصادی مخصوصاً در شرایط تشدید التهابات کلان اقتصاد است و می‌توان گفت اساسی‌ترین عامل در بقا، رشد و توسعه هر کسب و کار و بنگاه اقتصادی است. در کشور ما مخصوصاً از سال ۱۳۹۷، این چالش از اهمیت مضاعفی برخوردار شد. در واقع سیاست فشار حداکثری آمریکا در کنار تورم افسار گسیخته، رشد مدام هزینه‌های تولید، کاهش شدید سرمایه‌گذاری‌های خارجی و محدودیت‌های تجارت خارجی، از علل آشکار نیاز جدی به توجه به موضوعات مربوط به تأمین مالی و توسعه سرمایه‌گذاری در سال ۱۳۹۸ است. ضمن آنکه در پژوهش‌های مختلف، تأمین منابع مالی بعنوان یکی از اصلی‌ترین مشکلات کسب و کارها مخصوصاً در شرایط تحریم عنوان شده است و این موضوع از کلیدی‌ترین

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۱۶	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

چالش‌های بنگاه‌های اقتصادی در راستای رونق تولید به‌شمار می‌رود. بر این اساس سیاست‌گذار بخش صنعت، معدن و تجارت برنامه‌هایی برای حمایت از تولیدکنندگان در سال ۱۳۹۸ به شرح جدول (۱۰-۸) در نظر گرفته است.

جدول (۱۰-۸). پروژه‌های مرتبط با حمایت از تولیدکنندگان

ردیف	برنامه / پروژه	مسئول
۱	بکارگیری ابزارهای نوین تامین مالی با هدف جذب نقدینگی سرگردان	معاونت طرح و برنامه
۲	بسترسازی و حمایت از راه اندازی هلدینگ های سرمایه گذاری استانی و رشته ای با همکاری سازمان بورس	معاونت طرح و برنامه با همکاری ایدرو و ایمیدرو
۳	سرمایه گذاری و اجرای طرح‌های توسعه ای در مناطق محروم و کمتر برخوردار	معاونت طرح و برنامه با همکاری بانک صنعت و معدن
۴	*جذب سرمایه گذار با هدف ساخت داخل کالاهای منتخب وارداتی دارای قابلیت صادرات	معاونت طرح و برنامه با همکاری ایدرو و ایمیدرو

منظور از این علامت* برنامه‌های مرتبط با پروژه‌های اولویت‌دار اقتصاد مقاومتی است.

مأخذ: گزارش برنامه‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۵. بررسی اقدامات وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۸

مهمترین اقدامات و فعالیت‌های انجام شده برای تحقق اهداف برنامه سال ۱۳۹۸ وزارتخانه در ادامه ارائه شده است.

۱۰-۵-۱. توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل

در محور اول برنامه سال ۱۳۹۸، ۸ پروژه با عناوین نهضت ساخت داخل، فعالسازی ظرفیت خالی واحدهای تولیدی در راستای رونق تولید، توسعه تولید و تجارت صنایع نساجی و پوشاک، ساماندهی و تکمیل محصولات لوازم خانگی، توسعه صنایع دریایی، نوسازی ناوگان حمل و نقل عمومی سنگین، حمایت از تامین و توسعه ناوگان حمل و نقل ریلی، بازسازی و نوسازی صنایع و صنوف تولیدی، توسعه کارآفرینی و تجارت فرش دستباف و توسعه خوشه‌های صنعتی، پیگیری و اجرایی شده است. اهم اقدامات صورت گرفته در راستای پروژه‌های مذکور به شرح جداول ذیل است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۱۷	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

جدول (۹-۱۰). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه نهضت ساخت داخل

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
۱/۹ میلیارد دلار	۲/۴ میلیارد دلار	اهم اقدامات صورت گرفته در دو قسمت افزایش توانمندی‌های تولید داخل و مدیریت واردات به شرح ذیل قابل تفکیک است: ۱- افزایش توانمندی‌های تولید داخل - ایجاد مرکز ساخت داخل، ماشین‌سازی و تجهیزات؛ - ایجاد سامانه توانمندی‌ها و اعلام نیاز (توانیران) به آدرس (www.tavaniran.ir)؛ - اجرای کردن قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی؛ ۱۰ میز تخصصی تعمیق ساخت داخل در صنایع مختلف برگزار شد. نتایج حاکی از آن است که در مجموع ۹۷۹ میلیون یورو کاهش ارزشی محقق شد بطوریکه از این رقم ۲۷۵ میلیون یورو سهم خودرو و موتورسیکلت، ۱۱۸ میلیون یورو مخابرات، برق و الکترونیک، ۱۴۳ میلیون یورو هم سهم تجهیزات نفت، گاز و پتروشیمی و ۴۴۳ میلیون یورو صنعت فولاد و مس است. ۲- مدیریت واردات - حذف حدود ۴۰۰۰۰ ایرانکد ردیف کالای خارجی دارای مشابه داخلی از سامانه تدارکات الکترونیکی دولت؛ - ممنوعیت واردات ۱۶۵۰ ردیف تعرفه دارای کالای مشابه خارجی و غیر ضروری؛ - اصلاح فرآیند خرید خارجی دستگاه‌های مشمول.	از منظر فعالیت‌های اجرایی این پروژه ۱۰۰ درصد محقق و از منظر هدف کمی این پروژه ۱۲۶ درصد تحقق یافته است.

مأخذ: گزارش عملکرد سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۱۱). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه فعال‌سازی ظرفیت‌های تولیدی در راستای رونق تولید

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
۲۰۰ واحد	۲۰۳۹ واحد	- شناسایی واحد های راکد؛ - عارضه‌یابی واحدها؛ - تامین نیازمندی‌ها و رفع موانع و مشکلات واحدها؛ - نظارت بر روند فعال‌سازی واحد های هدف در استان‌ها؛ - فعال شدن تعداد ۱۴۴۴ واحد در داخل شهرک‌های صنعتی و تعداد ۵۹۵ واحد در خارج از شهرک‌های صنعتی.	۱۰۰

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۱۱). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه تولید و تجارت صنایع نساجی و پوشاک

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
ریسندگی ۵۸۰۰۰ تن (نخ)، بافندگی ۳۵۰۰۰ تن (پارچه)، رنگریزی، چاپ و تکمیل ۶۹۰۰۰ تن، پوشاک ۲۹۰۰۰ تن، کفش: ۶/۸ میلیون جفت (رشد تولیدات نساجی و پوشاک ۲۵ درصد با ایجاد اشتغال ۹۳ هزار نفر)	با توجه به اینکه عمده نتایج اقدامات در سال ۱۳۹۹ محقق می شود؛ میزان تحقق بر اساس اقدامات سال ۱۳۹۸ قابل محاسبه نیست.	- اجرای طرح توسعه تولید و تجارت پوشاک روستایی با دو هدف اصلی توسعه اشتغال در مناطق روستایی و توسعه تولید پوشاک داخلی. این طرح در ۵ استان اردبیل، چهار محال و بختیاری، کرمانشاه، گیلان و همدان عملیاتی شده، بطوریکه در سال ۱۳۹۸ سرمایه گذاران شناسایی، فعالیت های حقوقی و قانونی انجام و تا پایان سال ۱۳۹۸ در مرحله اخذ تسهیلات از بانک کشاورزی قرار گرفتند. - تعامل با واحدهای استانی و بروز رسانی اطلاعات طرح های در دست احداث؛ - اولویت بندی طرح ها برای تکمیل و راه اندازی بر اساس پیشرفت فیزیکی و ریالی آنها و نیازمندی های موجود انجام شد. - تعامل با واحد های استانی و بررسی و بروز رسانی اطلاعات واحدهای تولیدی جهت فعال سازی ظرفیت های خالی در صنایع نساجی و پوشاک انجام شد. - احصاء واحدهای متقاضی براساس اولویت بندی جهت بازسازی و نوسازی واحدهای نساجی و پوشاک کشور در این سال انجام شد.	۳۶/۶

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

در خصوص علت انحراف پروژه فوق لازم به توضیح است، بر اساس گزارش سال ۱۳۹۸ اقدامات وزارتخانه، عدم تامین منابع مالی توسط مورد نیاز بانکها، در سال ۱۳۹۸ فقط ۳۶/۶ پیشرفت فیزیکی پروژه محقق شده است.

جدول (۱۰-۱۲). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه ساماندهی و تکمیل محصولات لوازم خانگی

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
تولید: - ۱۰۵۰ هزار دستگاه یخچال - ۸۰۰ هزار دستگاه ماشین لباسشویی - ۳۰۰ هزار دستگاه بخاری گازسوز - ۱۵۰ هزار دستگاه کولر گازی	تولید: - ۱۲۰۹ هزار دستگاه یخچال؛ - ۷۴۲ هزار دستگاه ماشین لباسشویی؛ - ۱۰۰ هزار دستگاه کولر گازی؛	- تشکیل کنسرسیوم اولیه جهت راه اندازی شبکه تامین قطعات لوازم خانگی؛ - همکاری با سازمان توسعه تجارت جهت توانمندسازی شرکت های خدمات فنی و مهندسی برای حضور در مناقصات بین المللی و توسعه صادرات خدمات فنی و مهندسی و امکان استفاده از اقلام داخلی در پروژه ها؛ - حمایت از تولیدات تحت لیسانس و انتقال تدریجی تکنولوژی توسط شرکت های تولیدی تحت لیسانس و یا مشارکت در تولید. بطوریکه اقدامات فوق در کنار تلاش بخش خصوص منجر به این شد که در بازه زمانی یکساله علاوه بر جبران کمبود تولید ناشی از خروج دو شرکت کره ای، افزایش تولید لوازم خانگی نیز محقق گردیده است.	۹۵/۲

مأخذ: گزارش عملکرد سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۱۹

جدول (۱۰-۱۳). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه صنایع دریایی

هدف	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
ساخت ۱۵۷ انواع شناور	شروع به ساخت ۴ فروند شناور به علاوه کارسازی برای گشتایش اعتبار یک فروند شناور Mother SAR	الف - بخش نوسازی (ساخت شناورهای جدید): ۱ - شروع به ساخت ۴ فروند شناور متعلق به سازمان بنادر و دریانوردی توسط سازمان صنایع دریایی وزارت دفاع در راستای طرح تحول صنایع دریایی؛ ۲ - انجام طراحی و مهندسی شناورهای جایگزین شناورهای فرسوده توسط شرکت‌های ایرانی، با رویکرد حداکثرسازی ساخت داخل برنامه‌ریزی و اجرایی شد بطوریکه در سال ۱۳۹۸، ۷۲ درصد شناورهای جدید با اتکا به توان داخلی ساخته شد ضمن آنکه بهینه‌سازی مصرف سوخت و کاهش آمار حوادث دریایی ناشی فرسوده بودن شناورها تحقق یافت. لازم به ذکر است عمده‌تأ شناورهای سبک دریایی ایران از موتورهای دو زمانه وارداتی استفاده می‌کنند که علاوه بر مصرف سوخت بالا، مشکلات و آلودگی زیست محیطی نیز به همراه دارد. در راستای رفع این معضلات با هدایت و همکاری دبیرخانه شورای عالی صنایع دریایی، در این سال شرکت‌های ایرانی به تکنولوژی ساخت موتورهای چهار زمانه دست پیدا کرده، بطوریکه برنامه‌ریزی شده است حدود پانزده هزار فروند شناور سبک مجهز به این نوع موتور جدید شوند که صرفه جویی عظیمی در مصرف سوخت خواهند داشت. همچنین با موافقت وزارت نفت مصوب شد بخش قابل توجهی از شناورهای ساخت ایران جایگزین شناورهای غیرایرانی جهت صادرات نفت کشور مورد استفاده قرار گیرد. ۳ - در سال ۱۳۹۸ علاوه بر تحریم‌های یکجانبه آمریکا، اجرای رویه‌های بین‌المللی الزام شناورها به استفاده از سوخت با سولفور پایین، عاملی برای تشدید محدودیت‌های تجاری کشور بود که تلاش‌های صورت گرفته در این سال امکان تولید این سوخت در کشور مهیا شد؛ اگرچه در این سال مذاکرات و رایزنی‌ها با شرکت‌های دانش بنیان برای ایجاد ظرفیت‌های جدید تولید سوخت کم‌سولفور و تقویت بانکرینگ تا سقف دو میلیون تن در سال استمرار یافته است. ۴ - اگرچه در این سال به جهت سیاست‌های تحریمی آمریکا، شرکت‌های بین‌المللی (نظیر رولزرویس و همیلتون) از فروش و تاراجت شناورها خودداری کردند؛ شرایطی برای صنعت دریایی و تجهیزات‌سازی کشور مهیا شد که متخصصان داخلی و تاراجتهای مورد استفاده در شناورها را طراحی و در داخل کشور تولید نمایند و هم اکنون بر روی شناورهای مورد نیاز نیروی انتظامی نصب و تست شده است. ۵ - مهندسی معکوس و بهره‌گیری از دانش فنی اروپایی برای ساخت دو فروند لایروب مورد نیاز برای توسعه چابهار استفاده شده است. ۶ - در راستای اجرای قانون حد اکثر ساخت داخل، برنامه ریزی برای جایگزینی و ساخت داخل دو دستگاه جک آپ استیجاری از کشورهای خارجی، توسط شرکت پترو پارس انجام شد. ۷ - ساخت و تحویل یک شناور سفارش کشور ونزوئلا و تکمیل قطعات دو شناور دیگر توسط شرکت صدرا؛	۸

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	صفحه: ۳۲۰

۸- استفاده ۲۵۰ میلیون دلاری از منابع ارزی و ریالی صندوق توسعه به منظور پرداخت تسهیلات حمایت از سازندگان کشتی ها و شناورها؛		
۹- تسهیل در نحوه ارائه تضامین به بانکهای عامل توسط شرکت های سازنده در دوره ساخت؛		
۱۰- خرید تضمینی خدمات شناورهای ساخت داخل در طرح جایگزینی ۹۰ فروند شناور استیجاری مربوط به شرکتهای تابعه وزارت نفت با شناورهای ساخت داخل؛		
۱۱- تسریع در روند بررسی درخواست ترک تشریفات مناقصه ساخت ۴۳ فروند از شناورهای مورد نیاز سازمان بنادر و دریا نوردی؛		
ب - تعمیرات شناورها		
۱- اشتغال زایی و فعال سازی بیش از ۹۰ درصدی ظرفیت کارگاه های تعمیرات شناور با وجود اینکه قبل از این اقدامات حدود ۱۵ تا ۲۰ درصد ظرفیت کارگاه های تعمیرات شناور فعال بوده اند.		
۲ - برای اولین بار تعمیرات سوپر نفتکش های متعلق به ناوگان شرکت ملی نفتکش، توسط نیروها و متخصصان داخلی انجام شد.		

مأخذ: گزارش اقدامات ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۱۴). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه نوسازی ناوگان حمل و نقل عمومی سنگین

هدف	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
دستگاه انواع ناوگان تجاری ۲۲۰۰۰	۴۶۸ دستگاه	عمده اقدامات اداری و برنامه ریزی شامل اخذ مصوبات قانونی، تشکیل ستاد، تخصیص سهمیه ارزی و هماهنگی با بانک مرکزی، صدور شناسنامه اعتباری، انعقاد قرارداد مشارکت مدنی، تدوین برنامه عملیاتی داخلی سازی قطعات و مجموعه ها در افق، موافقت اولیه وزارت نفت در انجام تهاثر نفت در قبال ورود قطعات منفصله خودرو، انتقال ارز توسط دو شرکت خودروساز از طریق حواله و ارسال بخشی از قطعات منفصله از سوی طرف خارجی انجام شد.	۱۵/۰۲

مأخذ: گزارش اقدامات ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۱۵). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه حمایت از تامین و توسعه ناوگان حمل و نقل ریلی

هدف	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
تعداد ۱۳۱۰۰ دستگاه انواع واگن	-	۱. بازنگری طرح و ارایه پیشنهاد عملیاتی بر اساس شرایط جدید بین المللی و شرایط تامین مالی طرح ۲. تدوین روش اجرایی تامین ۷۰۰ دستگاه واگن مترو و ۱۲۰۰۰ دستگاه واگن باری ۳. ارزیابی توان تولید واگن سازان داخلی و شناسایی سازندگان خارجی مجموعه ها با دو معیار کیفیت و توان انتقال تکنولوژی ۴. شناسایی و مذاکره با مشاورین خارجی جهت همکاری در طراحی ناوگان و تهیه RFP انتخاب مشاور خارجی و تهیه پیش نویس قرارداد	۵/۵

مأخذ: گزارش اقدامات ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	
صفحه: ۳۲۱		

جدول (۱۰-۱۶). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه بازسازی و نوسازی صنایع و صنوف تولیدی

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
۱۵۰۰ واحد		۱. شناسایی ذینفعان و تدوین نقش‌های ایشان؛ ۲. مذاکره با سازمان صنایع کوچک جهت استفاده از نتایج عرضه‌یابی‌های انجام شده در سال ۹۸ توسط ایشان و تعریف پروژه‌های بهبود؛ ۳. مطالعه موردی در خصوص بسته‌های حمایتی و مشوق‌های سایر کشورها در حمایت از صنایع؛ شناسایی مقررات و قوانین تسهیل‌کننده و استخراج ظرفیت‌های قانونی پشتیبانی‌کننده از طرح شامل مشوق‌ها و معافیت‌ها؛ نظیر قانون تنظیم بخشی از مقررات تسهیل نوسازی صنایع کشور؛ قانون حمایت از بازسازی و نوسازی صنایع نساجی کشور؛ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی؛ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، بند ح ماده (۴۶) قانون برنامه ششم توسعه (طرح بازسازی و نوسازی صنایع) و ... ۴. تدوین بخش از مدارک پشتیبانی‌کننده از طرح شامل: - تدوین فرآیند بازسازی و نوسازی صنایع و صنوف تولیدی هدف؛ - تعیین شاخص‌های کلیدی جهت بررسی وضعیت صنایع هدف؛ - تدوین دستورالعمل و فرم ارزیابی فنی، مالی و کیفی مشاوران و کلینیک‌های کسب‌وکار؛ - تدوین دستورالعمل نظارت بر شبکه مشاوران و کلینیک‌های کسب‌وکار؛ - تدوین چک لیست عرضه یابی سریع و سطحی؛ - تدوین متدولوژی عرضه یابی دقیق و تفصیلی؛ - تدوین رویه اجرایی عرضه یابی دقیق و تفصیلی و تحلیل بهره‌وری؛ - تدوین دستورالعمل محتوای گزارش عرضه یابی دقیق و تفصیلی و تحلیل بهره‌وری (فرمت ارائه گزارش)؛ - تدوین دستورالعمل انتخاب راهکارهای بهبود براساس میزان تاثیرگذاری بر شاخص‌های کلیدی عملکرد بنگاه؛ - تدوین دستورالعمل تهیه گزارش امکان‌سنجی براساس راهکارهای بهبود منتخب و اخذ تایید بانک عامل؛ - تدوین دستورالعمل نظارت بر پروژه‌های بهبود /باز سازی و نوسازی و سنجش اثر بخشی آنها. ۵. استخراج متدولوژی بررسی و تعیین صنایع هدف؛ - بررسی و تحلیل ده صنعت در ۲۵ شاخص بهره‌وری و مالی؛ - تعریف شاخص‌هایی جهت بررسی استراتژیک بودن صنایع هدف شامل درجه تأثیر تحریم بر فعالیت صنعت، دخالت در زنجیره تأمین سایر صنایع، نسبت ارزش افزوده به دلار مصرفی و بیشترین اتکا به منابع داخلی و در نهایت محاسبه امتیازات متوازن شده هر صنعت و اولویت‌بندی صنایع و انتخاب سه صنعت جهت هدف‌گذاری اولیه طرح؛ ۶. انجام محاسبات و تعیین سه صنعت به عنوان صنایع هدف جهت طرح بازسازی و نوسازی صنایع و صنوف تولیدی؛ ۷. طراحی سامانه‌ای جهت فراخوان بنگاه‌های متقاضی در صنایع هدف و دریافت اطلاعات و مستندات مرتبط از ایشان؛ ۸. استخراج شرح خدمات مشاوران جهت عرضه‌یابی، شناسایی و ارائه راهکارهای بهبود و اولویت‌بندی آنها، مطالعات توجیهی فنی، مالی و اقتصادی پروژه‌های بهبود در حوزه سخت افزاری و برآورد هزینه‌های پروژه‌های بهبود در حوزه های نرم افزاری؛ ۹. تدوین برنامه اقدام فوری جهت ادامه کار (ACTION PLAN).	۱۹

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	صفحه: ۳۲۲

جدول (۱۰-۱۷). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه کارآفرینی و تجارت فرش دستباف

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
۶۰۰۰۰ فرصت شغلی	--	بر اساس گزارش اقدامات وزارتخانه عمدا اقدامات انجام شده در راستای توسعه کارآفرینی فرش دستباف معطوف به امور تامین مالی شامل اخذ خط اعتباری ویژه فرش دستباف، تمدید تفاهم نامه با صندوق کارآفرینی امید و پیگیری اخذ تسهیلات قرض الحسنه، تعامل با بانک مرکزی برای انتخاب بانک‌های عامل توانمند و علاقمند به مشارکت در اجرای طرح، است. ۱. تعیین بانک های عامل اجرای طرح و نهایتا عدم تخصیص اعتبارات مورد نیاز و عدم تایید بودجه و توقف پروژه	۵

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۱۸). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه خوشه‌های صنعتی

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
ایجاد و توسعه ۴۰ خوشه صنعتی (طی ۳ سال)	اجرای پروژه توسعه خوشه‌ای برای ۴۰ خوشه کسب و کار	انجام پروژه شناسایی و اولویت بندی خوشه‌های کسب و کار کشور در کنار انجام مطالعات امکان‌سنجی برای انتخاب خوشه‌های برای توسعه بطوریکه منجر به اتمام ۱۱ پروژه مطالعه شناختی در سال ۱۳۹۸ شد. همچنین برنامه‌های اجرایی ۱۲ پروژه توسعه خوشه در سال ۱۳۹۶ به اتمام رسیده، برنامه‌های اجرایی ۹ پروژه توسعه خوشه که در سال ۱۳۹۷ و در نهایت برنامه های اجرایی ۸ پروژه توسعه خوشه که در سال ۱۳۹۸ به اتمام رسید.	۱۰۰

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۵-۲. توسعه صادرات غیرنفتی (مشمول بر ۳ برنامه)

یکی از مهم‌ترین مباحث اقتصاد ایران در دهه اخیر بحث صادرات غیرنفتی و نقش آن در اقتصاد، اشتغال، ارزش افزوده و رونق اقتصادی و تاثیر مثبت آن بر رشد تولید ناخالص داخلی و شاخص‌های اقتصاد کلان کشور است. در سال ۱۳۹۸ همزمان با سیاست تشدید تحریم های آمریکا و مشکلات عدیده‌ی آن بر بخش های تجارت بین‌الملل، نقل و انتقال پول و همچنین حمل و نقل کالا، در این سال تجار و فعالان اقتصادی را با چالش‌ها و مشکلات فراوانی مواجه شدند؛ از طرف دیگر با توجه به افزایش محسوس نرخ ارز و کاهش ارزش پول ملی در این سال و با عنایت به ظرفیت‌ها و قابلیت‌های تولیدی موجود در کشور، بسیاری از کالاهای ایرانی رقابت‌پذیر شده و در عمل می‌توان گفت، با وجود همه موانع و مشکلات آن مخصوصا شیوع بیماری کرونا در فصل پایانی سال، صادرات در این سال جذابیت بیشتری یافت. بر این اساس اهم اقدامات وزارتخانه و دستگاه‌های تابعه در خصوص افزایش

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۳۲۳	

صادرات غیرنفتی عمدتاً متمرکز بر فعال‌سازی ظرفیت‌های کمتر استفاده شده صادراتی صنایع کوچک و متوسط، توسعه بازارهای کشور های همسایه و دورزدن مشکلات تحریمی با بهره‌گیری از تجارت تهاتری بوده است.

جدول (۱۰-۱۹). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه افزایش حجم و تنوع محصولات صادراتی

عنوان پروژه	هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
افزایش حجم و تنوع محصولات صادراتی (کالا و خدمات) به ۱۵ کشور همسایه	صادرات ۳۰ میلیارد دلار	۳۰ میلیارد دلار	عمده اقدامات در این بخش شامل هدف گذاری به تفکیک بازار و کالا و رفع موانع توسعه صادرات در سال ۱۳۹۸ است.	۱۰۰

جدول (۱۰-۲۰). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توانمندسازی و توسعه بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط با هدف افزایش صادرات غیرنفتی

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
۷۰ میلیون یورو صادرات غیرنفتی	۱۰۰ میلیون یورو	اطلاعاتی ارائه نشده است.	۱۴۳

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۲۱). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه گسترش قراردادهای تهاتری کالا - کالا برای مبادلات کالاهای وارداتی و صادراتی

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
		اطلاعاتی ارائه نشده است.	

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۵-۳. توسعه معادن و صنایع معدنی

ایران با داشتن بیش از ۵۸ میلیارد تن ذخایر معدنی شناخته شده، به عنوان یکی از کشورهای معدنی دنیا شناخته شده است که در صورت برنامه‌ریزی درست، این پتانسیل بالقوه می‌تواند نقش عمده‌ای در اقتصاد ایران ایفا کند. اما واقعیت بخش معدن ایران این است که بخش معدن از جایگاه متناسب با پتانسیل آن برخوردار نبوده و کمتر از ۲ درصد از تولید ناخالص داخلی را تشکیل می‌دهد. با این وجود در سال ۱۳۹۸، همزمان با تشدید تحریم‌های یکجابه، بخش معدن نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی عملکرد بهتری در رشد تولید و صادرات کسب کرد. در این سال توسعه فعالیت‌های اکتشافی، احیاء، فعال سازی معادن راکد در کنار تکمیل زنجیره ارزش فلزات اساسی (فولاد، مس و آلومینیوم) در دستور کار قرار گرفته است. اهم اقدامات صورت گرفته در راستای پروژه های مذکور به شرح جداول ذیل است.

	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۲۴

جدول (۱۰-۲۲). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه فعالیت‌های اکتشافی

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت واقعی
۱- ۲۵۰ ورقه نقشه ۲- ۱۰۰۰۰ کیلومتر مربع ۳- ۳۰۰۰۰۰ کیلومتر خطی	۱- ۵۰ ورقه نقشه / گزارش ۲- ۱۱۲۰۰۰ کیلومتر مربع ۳- ۳۵۰۰۰ کیلومتر خطی	۱- تهیه و تکمیل نقشه‌های زمین‌شناسی پایه طبق اهداف کمی سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی در نقشه راه معدن ۲۵۰ ورقه نقشه / گزارش تکمیل شده است. ۲- شناسایی و پی‌جویی مواد معدنی در کشور بر اساس زون‌های ساختاری، پهنه‌ها و اولویت‌های اکتشافی؛ ۳- برداشت و تعبیر و تفسیر اطلاعات پایه ژئوفیزیک هوابرد با قدرت تفکیک بالا (برداشت: استان مرکزی، پردازش: استان خراسان شمالی).	۶۹

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۲۳). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه احیاء، فعال‌سازی و توسعه معادن کوچک مقیاس

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
احیاء ۱۵۰ معدن در کشور و شناسایی ۶۰۰ پتانسیل معدنی	احیاء ۱۴۶ معدن و شناسایی ۲۱۳۰ پتانسیل معدنی	✓ شناسایی ۴۴۹۶ معدن غیرفعال ✓ بررسی ۲۱۳۰ معدن در قالب ۳۶۴ پروژه ✓ انجام اقدام کلینیکی بر روی ۱۰۲۰ معدن ✓ احیاء ۱۴۶ معدن در ۳۱ استان کشور	۹۷/۳

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۲۴). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تکمیل زنجیره ارزش فلزات اساسی (فولاد، مس و آلومینیوم)

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
ظرفیت تولید ۴۲ میلیون تن شمش فولاد؛ ۴۲۰ هزارتن کاتد مس؛ ۷۷۵ هزارتن شمش آلومینیوم.	۳۶/۹ میلیون تن تولید شمش فولاد، ۵۰۲ هزار تن کاتد مس ۴۴۶ هزار تن شمش آلومینیوم	جذب سرمایه گذار در زنجیره ارزش معادن فلزات اساسی در قالب مشارکت خصوصی برای آلومینیوم جاجرم، فولاد بافت، طرح کوثر، احداث کارخانه احیاء مستقیم چادملو و ...	۷۶

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۵-۴. توسعه فناوری و شرکت های دانش بنیان با تغییر رویکرد از مونتاژکاری به نوآوری

بسیاری از کارشناسان یکی از راه‌های برون‌رفت از چالش‌های اقتصادی در کشور را توجه به اقتصاد دانش‌بنیان عنوان می‌کنند بطوریکه بهره‌گیری از توان شرکت‌های دانش‌بنیان می‌تواند هم در جهش و رونق تولید و هم در چرخش چرخ معیشت مردم و اقتصاد کشور به صورت پایدار نقش مهمی ایفا

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۲۵

کنند. در واقع توسعه فناوری در قالب حمایت از فعالیت شرکت‌های دانش بنیان یکی از محوری‌ترین برنامه‌های مقابله و گذار از شرایط سخت تحریمی و عدم همکاری‌های شرکای خارجی است. بر این اساس نیاز است در در گام اول فهرستی از تجهیزات راهبردی و فناورانه مورد نیاز بخش تولید کشور در زمینه‌های مختلف تهیه و در گام بعدی تولید این محصولات فناورانه با هدف رفع این نیازها و با حمایت از شرکت‌های دانش بنیان داخلی در دستورکار قرارگیرد. لذا نیاز است در راستای رونق تولید و کاهش نیاز بخش تولید کشور در شرایط تحریمی موضوعاتی نظیر حمایت از ایجاد دانش فنی و فناوری تولید محصولات منتخب وارداتی، رسوخ فناوری‌های جدید ایجاد شده به صنعت و ایجاد مراکز تحول دیجیتال به شرح جداول (۱۰-۲۵) الی (۱۰-۲۸) در دستور کار قرار گیرد.

جدول (۱۰-۲۵). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه اجرای طرح توانمندسازی تولید و توسعه اشتغال پایدار، طرح ملی تاپ

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
تعداد بنگاه ثبت شده: ۳۷۸۳ تعداد نیاز پژوهشی: ۳۷۸۳	تعداد بنگاه ثبت شده ۹۴۵۲ (۲۵۰ درصد) تعداد نیاز پژوهشی: ۳۱۰۲ (۸۲ درصد)	۱. راه‌اندازی سامانه طرح به نشانی www.iranetop.ir و top.mimt.gov.ir با امکان ثبت نام بنگاه‌ها، درج نیازها و پروژه‌های پژوهشی، ثبت نام اساتید، دانشجویان و سربازان، پیاده‌سازی فرآیند به هم‌رسانی طرفین عرضه و تقاضا و گزارشات مورد نیاز؛ ۲. هدف‌گذاری طرح تاپ در برش استانی و ابلاغ به سازمان‌های استانی جهت اجرا؛ ۳. تعاملات لازم با وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و شورای عتف در خصوص استاد تاپ و دانشجو تاپ؛ ۴. ارسال نامه مشترک معاون آموزش، پژوهش و فناوری وزارت متبوع و معاون پژوهش و فناوری وزارت عتف به روسای محترم دانشگاه‌ها و موسسه‌های آموزش عالی، پژوهشی و فناوری سراسر کشور به منظور ابلاغ طرح تاپ و مشارکت در طرح مذکور؛ ۵. تعاملات لازم در خصوص سرباز تاپ از جمله ارسال گزارش توجیهی به رئیس ستاد کل نیروهای مسلح؛ ۶. دریافت ۲۰۰ نفر سهمیه سرباز به وزارت صمت جهت خدمت در شرکت‌های تولیدی و خدماتی دارای واحد تحقیق و توسعه؛ ۷. برگزاری جلسات تخصصی با فرمانده محترم قرارگاه مرکزی مهارت‌آموزی کارکنان وظیفه نیروهای مسلح؛ ۸. تدوین پیش‌نویس دستورالعمل نحوه جذب سهمیه سرباز تاپ؛ ۹. ارسال پیش‌نویس دستورالعمل بکارگیری سرباز در ۶ ماه آخر خدمت به ستاد کل نیروهای مسلح؛ ۱۰. تقسیم کار با معاونت توسعه مدیریت و منابع در خصوص انجام امور فنی و اجرایی سرباز تاپ؛ ۱۱. تهیه برش استانی تخصیص سرباز تاپ؛ ۱۲. تهیه فرم‌های بکارگیری سرباز تاپ (امریه) و ارسال به معاونت توسعه مدیریت و منابع جهت ابلاغ به سازمان‌های استانی؛ ۱۳. برگزاری نشست‌ها و جلسات بخشی و فرابخشی به منظور ترویج و اجرای مناسب طرح؛	۹۶

۱۴. چاپ و انتشار کتاب طرح تاپ؛ ۱۵. برگزاری نشست‌های معرفی طرح در استان‌های فارس، هرمزگان، البرز، مازندران، آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، مرکزی، گیلان و کهگیلویه و بویراحمد با حضور بنگاه‌های تولیدی به عنوان طرف تقاضا و اساتید دانشگاهی و دانشجویان به عنوان طرف عرضه و مدیران استانی (استانداران، روسای پارک‌های علم و فناوری و ...) ۱۶. تعامل با صندوق نوآوری و شکوفایی و صندوق حمایت از پژوهشگران به منظور همکاری درخصوص اجرایی نمودن طرح تاپ با استفاده از ظرفیت صندوق‌ها؛ ۱۷. ارائه طرح در معاونت پژوهش دانشگاه علوم پزشکی تهران، سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی، موسسه آموزش و تحقیقاتی وزارت دفاع، ایمیدرو؛ ۱۸. ارائه طرح در کشور به منظور بهره‌مندی از نظرات و توانمندی اعضای هیأت علمی سازمان مذکور و پژوهشگاه زیرمجموعه آن؛ ۱۹. استقرار غرفه طرح تاپ در هفتمین دوره نمایشگاه نوآوری و فناوری ربع رشیدی و نمایشگاه‌های ساخت داخل.		

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۲۶). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه حمایت از رسوخ فناوری‌های ایجاد شده توسط شرکت‌های دانش‌بنیان به صنعت با همکاری تشکلهای مرتبط

درصد پیشرفت	اهم اقدامات انجام شده	میزان تحقق	هدف کمی
۷۷	- در نمایشگاه فرصت‌های ساخت داخل و رونق تولید، بیش از ۳۶۹۰ مورد نیاز اولیه شرکت‌ها و واحدهای مشخص که پس از غربال‌گری و تدقیق درخواست‌های ثبت شده، حدود ۶۵۰ مورد نیاز فناورانه مشخص گردید. - از میان ۶۵۰ مورد نیاز فناورانه فوق، حدود ۳۰۰ مورد تطبیق بین نیازها (صنعت) و توانمندی‌های فناورانه (شرکت‌های دانش‌بنیان) در قالب پروژه یا محصول مشخص، تبیین گردید. - از میان تطبیق‌های صورت گرفته و تعامل با طرفین و به‌هم‌رسانی کسب و کار بین شرکت‌های صنعتی و فناور آغاز گردیده که تا کنون، با حدود ۱۹۰ مورد نیازهای فناورانه مذاکره شده است. - از بین موضوعات تطبیق داده شده که وارد فرایند مذاکره شده‌اند، بطوریکه تا پایان سال ۱۳۹۸ تعداد ۸۹ مورد به‌هم‌رسانی کسب و کار که در مرحله انعقاد تفاهم‌نامه یا قرارداد می‌باشند، که شامل تفاهم‌نامه فی‌مابین شرکت فناور/دانش‌بنیان و شرکت صنعتی، تفاهم‌نامه چند جانبه با فاینانسور یا سرمایه‌گذار و طرفین در خصوص پروژه و یا قرارداد فی‌مابین شرکت فناور/دانش‌بنیان و شرکت صنعتی به عنوان مشتری یا کارفرما می‌باشد. - و از این ۸۹ مورد، تقریباً حدود ۵۰ مورد عمدتاً برای تامین منابع مالی در قالب تسهیلات و یا اخذ مجوزهای مورد نیاز به وزارت صمت، موسسات مالی و صندوق‌های توسعه ای معرفی گردیده‌اند.	۸۹ مورد به‌هم‌رسانی کسب‌وکار	تعداد ۱۰۰ پروژه

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۲۷

جدول (۱۰-۲۷). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه حمایت از ایجاد دانش فنی و فناوری تولید محصولات منتخب وارداتی از نظر ارزیابی با همکاری دانشگاه‌های توانمند کشور

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
شناسایی ۲۰ مورد	۵۰ مورد (۲۸) مورد دارای متقاضی؛ ۱۴۰٪	۱. تحلیل میانگین واردات کالاهای صنعتی در سه سال اخیر؛ ۲. تعاملات به صورت بخشی با دفاتر تخصصی و سازمان‌های تابعه، برگذاری نمایشگاه فرصت‌های ساخت داخل، کارگروه ساخت داخل؛ ۳. تعاملات لازم و برگزاری جلسات تخصصی با انجمن‌های تخصصی و متخصصان صنعتی (۷ انجمن تخصصی)؛ ۴. تعاملات با سایر دستگاه‌های فرابخشی شامل مرکز همکاری‌های تحول و پیشرفت ریاست جمهوری، صندوق نوآوری و شکوفایی، صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران، معاونت علمی و فناوری رئیس جمهور و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری؛ ۵. بررسی ویژه برخی از محصولات ارزبر مانند «قطعات منفصله خودرو» و «الکترو گرافیتی»؛ ۶. احصای نیازهای فناورانه بنگاه‌های صنایع معدنی زیر با همکاری ایمیدرو شامل (شرکت ایرالکو، میدکو (هلدینگ صنایع معدنی خاورمیانه)، شرکت توسعه فراگیر سناباد (سیمیدکو)، شرکت فولاد خراسان، مجتمع سنگ آهن سنگان، شرکت فولاد خوزستان؛ ۷. بررسی بیش از ۱۴۰۶ محصول احصاء شده از مراجع مختلف (آمار گمرک، انجمن‌های صنعتی و تولیدکنندگان، کارگروه ساخت داخل و ...) ۸. استخراج نهایی ۵۰ محصول ارزبر دارای مشکل دانش فنی در بخش‌های خودرو و نیرومحركه، معدنی (کانی فلزی و غیرفلزی)، صنایع غیرفلزی (شیمیایی/دارویی/...)، الکترونیک و تجهیزات پزشکی، صنایع فلزی و ماشین سازی و تجهیزات؛ ۹. ارائه محصولات احصاء شده در جمع ۵۰ دانشگاه و پژوهشگاه برتر کشور؛ ۱۰. ارائه محصولات شناسایی شده در دانشگاه‌های شریف، امیرکبیر و شهیدبشتی؛ ۱۱. ارسال فهرست ۲۸ قلم از محصولات احصاء شده (دارای متقاضی برای دستیابی به دانش فنی) به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.	۹۳

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۲۸). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه ایجاد مراکز تحول دیجیتال در مواجهه با انقلاب صنعتی چهارم

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
راه اندازی حداقل یک مرکز تحول دیجیتال در وزارت صنعت، معدن و تجارت	۲۷	راه اندازی مرکز تحول دیجیتال در وزارت صنعت، معدن و تجارت از طریق اجرای: فاز صفر- آماده سازی فاز یک- تعیین جایگاه اکوسیستم صنعت هوشمند و مراکز تعالی تحول دیجیتال در برنامه کلان کشور برای ورود به صنعت ۴،۰ فاز دو- شناخت مبانی و نحوه راه اندازی مراکز تعالی تحول دیجیتال در سایر کشورها فاز سه- طراحی مفهومی مراکز تعالی تحول دیجیتال در مواجهه با انقلاب صنعتی چهارم فاز چهار- راه اندازی و عملیاتی سازی اولین مرکز تعالی تحول دیجیتال در کشور عملکرد: ➤ اجرای کامل فاز صفر ➤ اجرای کامل فاز اول ➤ اجرای کامل فاز دوم ➤ ایجاد مرکز تحول دیجیتال در سازمان مدیریت صنعتی به منظور برنامه ریزی و ارایه خدمات مشاوره ای و آموزش و فرهنگ سازی ➤ امضای تفاهم نامه همکاری چهار جانبه برای تحقق نهضت ساخت داخل (بین وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، معاونت علمی و فن آوری ریاست جمهوری، صندوق نوآوری و شکوفایی و وزارت صنعت، معدن و تجارت) و تفاهم نامه گسترش همکاری های رسانه ملی با وزارت صنعت، معدن و تجارت در خصوص تولید برنامه برای حمایت از تولید.	۳۳

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۵. مدیریت بازار و ساماندهی لجستیک تجاری (مشمول بر ۳ برنامه)

در سال دوم سیاست تشدید تحریم های ایالات متحده، رکود حاکم بر بازار که ناشی از کاهش قدرت خرید مردم به دلیل افزایش تورم منجر به تشدید مشکلات تولید داخل شد. در چنین شرایطی، رونق تولید می تواند راهکاری مؤثر در جهت بهبود شرایط اقتصادی، کاهش قیمت تمام شده محصولات تولیدی و کاهش نرخ تورم و قدرت خرید مردم را تا حدی افزایش دهد؛ اما رونق تولید هنگامی

 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۳۲۹	

می‌تواند منجر به رونق اقتصادی شود که بازارهای پر رونقی نیز داشته باشیم، به عبارت دیگر پیش شرط رونق تولید، رونق کسب و کار و مدیریت و رونق بازار همزمان با تقویت قدرت خرید مردم است و به نوعی، رونق تولید و رونق بازار، لازم و ملزوم یکدیگر هستند. بر این اساس محور پنجم برنامه های سال ۱۳۹۸ وزارت صمت مشتمل بر سامان‌دهی لجستیک تجاری و زنجیره‌های تأمین کشور با هدف کاهش هزینه‌های تولید، تقویت و توسعه نظارت بر بازار کالا و خدمات از تولید و واردات تا مصرف است. اهم اقدامات در راستای اجرایی شدن برنامه‌های محور پنجم به شرح جداول (۱۰-۲۹) الی (۱۰-۳۱) است.

جدول (۱۰-۲۹). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه سامان‌دهی لجستیک تجاری و زنجیره‌های تأمین کشور

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
۱- رصدپذیر نمودن ۱۰ کالاهای اساسی؛ ۲- اتصال ۵۰ شرکت پخش به سامانه جامع تجارت؛ ۳- ساماندهی ۷۰۰ شرکت پخش سراسری منطقه‌ای و استانی؛ ۴- تدوین پیش‌نویس لایحه قانون جامع نظام توزیع؛ ۵- اعتبارسنجی کلیه دارندگان کارت بازرگانی معتبر (حدود ۳۵ هزار بازرگان)؛ ۶- ایجاد و ساماندهی تعداد ۱۵ هزار واحد صنفی در قالب شبکه منتخب و مطمئن کالاهای اساسی در سطح کشور؛ ۷- افزایش سهم فروشگاه های زنجیره‌ای تا ۲۰	۱- در هدف رصد پذیر نمودن کالاهای اساسی هدف شامل: برنج، چای، لاستیک، شکر، روغن، حبوبات، ۵۰ درصد تحقق یافته (۵ کالا)؛ ۲- در رصد پذیر نمودن تخم مرغ خوراکی، کره و کاغذ چاپ و تحریر و روزنامه و خمیر کاغذ ۱۰۰ درصد تحقق یافته؛ ۳- در هدف ۳ اتصال ۵۰ شرکت پخش به سامانه جامع تجارت، ۱۰۰ درصد تحقق یافته (۸۶۲ شرکت پخش)؛ ۴- در هدف افزایش سهم فروشگاه‌های زنجیره‌ای تا ۲۰ درصد در طول برنامه ششم توسعه، ۵۲ درصد تحقق؛ ۵- در هدف حمایت از ایجاد ۲۰ شرکت لجستیکی توانمند، ۶۲ درصد تحقق یافته (۲۱ هزار کارت بازرگانی)؛ ۶- در هدف ایجاد تشکل منسجم کشوری (انجمن زیرساخت‌های ذخیره سازی) بیش از ۲۰ هزار انبار ساماندهی ۷۰۰ شرکت پخش سراسری منطقه‌ای و استانی، ۸۷ درصد	- ترغیب فعالین تجاری به ثبت اطلاعات در سامانه جامع تجارت در خصوص کالاهای اولویت‌دار اعم از برنج خارجی، چای خشک خارجی، شکر خام، روغن نباتی، کره گیاهی، گوشت قرمز و لاستیک؛ - فراخوان و آموزش فعالین در قالب ۳۰ جلسه آموزشی اقدام؛ - بیش از ۱۳۵۰۰ فعال تجاری در سامانه جامع تجارت در گروه‌های کالایی مذکور ثبت اطلاعات شده و در همین راستا امکان رصد برخی از کالاهای اساسی از جمله شکر، روغن خام، روغن نباتی، برنج، تایر، چای، گوشت، تلفن همراه و سیگار فراهم شده است. - مقدمات اتصال شرکت‌های پخش به سامانه جامع تجارت فراهم شده و این شرکت‌ها ضمن ثبت نام، خریدهای خود را در سامانه مذکور اظهار می‌نمایند و ثبت و اظهار فروش این شرکت‌ها نیز در دست اقدام و اجرا می‌باشد. - تسهیل فرآیند ایجاد و توسعه فروشگاه‌های زنجیره‌ای؛ - تعیین و تدوین شاخص‌های طبقه‌بندی فروشگاه‌های زنجیره‌ای؛ - تدوین پیش‌نویس قانون فرانچایز؛ - با همکاری وزارت راه و شهرسازی، آیین نامه ساماندهی شرکت‌های لجستیکی خرد تدوین شد.	۹۰/۳

درصد در طول برنامه ششم توسعه؛ ۸- حمایت از ایجاد ۲۰ شرکت لجستیکی توانمند. ۹- اتصال ۵۰ شرکت پخش به سامانه جامع تجارت	تحقق یافته (۱۳ هزار واحد صنفی)؛ ۷- در هدف اعتبارسنجی کلیه دارندگان کارت بازرگانی معتبر (حدود ۳۵ هزار بازرگان)، ۱۰۰ درصد تحقق یافته مابقی اهداف تحقق نیافته است.	- شناسایی ۵۷۰ هزار مرکز نگهداری کالا در قالب سامانه جامع انبار و بررسی جوازهای صنفی و صنعتی اخذ شده برای اینگونه مراکز و بررسی میزان ظرفیت و تعداد انبارهای هر استان. بر همین اساس تقریباً تمامی انبارهای رسمی و بزرگ کشور در سامانه جامعه تجارت ثبت نام نموده و کلیه فعالین ملزم به معرفی انبار نگهداری کالای وارداتی و یا تولیدی خود می باشند و موجودی کالاهای اساسی از این طریق قابل رصد می باشد. - توسعه سامانه صدور مجوز شرکت‌های پخش و رصد شرکت‌های پخش از طریق این سامانه مورد پیگیری قرار گرفته بطوریکه در این سال ۷۴ شرکت پخش در سامانه جامع تجارت ثبت اطلاعات نموده‌اند. - دو فصل کلیات پروژه تدوین سند جامع نظام توزیع کالا تدوین گردیده و بررسی ابعاد نظری سیاستگذاری در نظام توزیع انجام شده است. فصل سوم (مطالعات تطبیقی) در خصوص کشورهای مالزی، هندوستان و ترکیه تدوین و در جلسات ارائه شد. - تهیه شناسنامه پروژه در شبکه منتخب در خصوص بیش از ۱۳۰۰۰ واحد صنفی صورت پذیرفته است. • رتبه‌بندی بیش از ۲۱۰۰۰ بازرگان فعال دارای کارت بازرگانی و همچنین اتصال سامانه رتبه بندی به سامانه های بیش از ۱۶ دستگاه ذریبط انجام شده است.

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۳۰). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تکمیل ارتباطات سامانه جامع تجارت با سایر دستگاه‌ها از جمله گمرک، سازمان بنادر و دریانوردی و حذف ارتباطات کاغذی

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
تکمیل ۲۰ بخش از سامانه در ۹ محور	- تکمیل ۱۰۰ درصدی و کامل بخش ۱۲ - تکمیل ۱۵ تا ۵۰ درصدی ۵ بخش - ۳ بخش بدون پیشرفت به علت عدم همکاری دستگاه مربوطه	- تکمیل زیر ساخت سامانه جامع تجارت به صورت تدریجی در دو حوزه تجارت داخلی و فرامرزی؛ - ایجاد امکان رصد کالاهای اساسی و ضروری از تولید و واردات تا حلقه خرده فروشی و مصرف بر اساس اولویت‌های تعیین شده؛ - ایجاد امکان کنترل موجودی کالاهای اساسی و ضروری موجود در انبارهای ثبت شده و رسمی کشور؛ - اتصال کامل سامانه ثبت سفارش واردات کالا به سامانه جامع تجارت؛ - برقراری امکان بارگزاری صلاحیت‌های ملوانی، کوله‌بری، مرز نشینی، معلولان، ایثارگران، مجوز مودی واحد تولیدی و ورزشکاران؛ - پیاده‌سازی درخواست تایید و صدور کارت بازرگانی؛ - برقراری امکان مشاهده اظهارنامه‌های واردات و صادرات در سامانه جامع تجارت؛ - ایجاد زیرساخت امضای الکترونیکی در سامانه جامع تجارت و مشمول نمودن عملیات‌های نمایندگی؛ - تحلیل کسب‌وکار درخواست تخصیص ارز از درگاه سامانه جامع تجارت (به میزان ۱۵ درصد)؛ - تحلیل کسب‌وکار اظهار واردات (به میزان ۸۰ درصد)؛ - تحلیل کسب‌وکار درخواست بیمه‌نامه باربری از درگاه سامانه جامع تجارت (به میزان ۲۰ درصد).	۸۱

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۳۱). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تقویت نظارت بر بازار کالا و خدمات از تولید و واردات تا مصرف

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
یک- سامانه	- یک سامانه	- توسعه سامانه‌های نظارتی از جمله سامانه مراکز نگهداری کالا، سامانه یکپارچه مدیریت بازرسی و سامانه مجوزها (گارانتی و خدمات پس از فروش)؛	۱۰۰٪
-تعداد بازرسی ۴۷۰،۰۰۰	- تعداد بازرسی ۴۷۰،۰۰۰	- طراحی و اجرای سامانه‌های جدید در زمینه مدیریت و شفافیت بازار شامل بانک‌های اطلاعاتی قیمت به‌منظور امکان ثبت و رصد قیمت ۱۰۰ قلم کالای اساسی در اپلیکیشن آپ و ثبت شکایت و دریافت گزارشات شکایات مردمی در حوزه کالا و خدمات؛	
۱۲- گزارش	۱۲- گزارش	- شناسایی و انعکاس مشکلات بخش تولید و توزیع به منظور جلوگیری از افزایش غیرمتعارف قیمت کالا و خدمات مرتبط و رسیدگی به تخلفات از طریق سازمان های استانی، انجمن ها و تشکل‌های ذی‌ربط؛	
		- نظارت بر کسب و کارهای اینترنتی، شرکت‌های بازاریابی شبکه ای، سایت‌ها، فروشگاه‌ها و کسب‌وکارهای اینترنتی معتبر به منظور جلوگیری از افزایش قیمت‌ها در فضای مجازی و جلوگیری از عرضه کالای قاچاق در فضای مجازی؛	

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی تاریخ: ۱۳۹۹ صفحه: ۳۳۲

- انجام تحلیل‌ها و پیش‌بینی‌های و مدیریت بحران‌های احتمالی کالاها و خدمات و نظارت پیشگیرانه بر تامین توزیع، قیمت کالا و خدمات اولویت‌دار؛ - بازرنگری فرآیند کار و تدوین آیین نامه، بخشنامه برای هدفمند نمودن بازرسی‌ها در استان‌ها و اقدامات مرتبط؛ - افزایش نظارت بر بازار از تولید، واردات تا مصرف به منظور بهبود مکانیسم ذخیره و توزیع کالاهای اساسی در جامعه با بهره‌گیری از سامانه‌های مختلف و حضور فیزیکی و هدفمند بازرسان؛ - تهیه و تنظیم شناسنامه وضعیت کالاهای حساس و ضروری شامل تولید، توزیع، نیاز، قیمت و ارائه به مراجع ذی‌ربط؛ - بررسی و تحلیل عوامل تشکیل دهنده بهای تمام شده کالاهای مشمول قیمت‌گذاری و تهیه گزارش‌های کارشناسی و ارائه به کارگروه تنظیم بازار و جلوگیری از هرج و مرج در قیمت کالاهای حساس و ضروری؛ - فرهنگ‌سازی، اطلاع‌رسانی و تبلیغات از طریق جریان سازی خبری، مصاحبه‌ها و حضور گسترده در رسانه‌های دیداری و شنیداری با هدف ترویج رعایت حقوق مصرف‌کننده و حمایت از تولید داخل؛ - پایش و نظارت بر شبکه‌های توزیع کالا و مقابله با عرضه کالاهای تقلبی فاقد کیفیت و غیراستاندارد؛ - تشدید بازرسی و نظارت بر موجودی انبار و سردخانه‌ها؛ - استفاده از پتانسیل ناظران افتخاری فعال برای نظارت موثرتر بر بازار؛ - برگزاری گشت‌های مشترک برای شناسایی و برخورد با تخلفات اقتصادی، انجام بازرسی، رسیدگی به شکایات مردمی (انجام بیش از ۴ میلیون بازرسی از واحدها و بنگاه‌های اقتصادی)؛ - شناسایی و برخورد با عرضه‌کنندگان کالای قاچاق (انجام بیش از ۴۷۰ هزار بازرسی).		

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۵-۶. بهبود فضای کسب و کار مرتبط با بخش صنعت، معدن و تجارت

محیط مساعد کسب و کار به عنوان یکی از عوامل اصلی و مؤثر بر رشد اقتصادی و تولید کالا و خدمات به شمار می‌رود. محیط کسب و کار در قالب محورهای مختلفی نظیر مقررات‌زدایی و کیفیت مقررات‌گذاری، افزایش رقابت‌پذیری، تضمین حقوق مالکیت، تضمین امنیت سرمایه‌گذاری، دولت الکترونیک و ایجاد پنجره واحد، مبارزه با فساد اداری و افزایش شفافیت، فرایند تصویب و تدوین و تنقیح قوانین اقتصادی و شاخص‌های بین‌المللی ارزیابی کسب و کار بررسی می‌شود. همچنین به نظر می‌رسد از اقدامات مهم و اساسی کشور در دستیابی به اهداف برنامه‌های توسعه، بهبود فضای کسب و کار و رقابتی نمودن آن در کشور است. از طرف دیگر در شرایط تشدید تحریم‌ها، یکی از راه‌های مقابله با بهبود فضای کسب و کار است. بر این اساس در محور ششم برنامه‌های سال ۱۳۹۸ وزارت

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۳۳	تاریخ: ۱۳۹۹ ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

صمت به موضوعاتی نظیر تنقیح قوانین و مقررات مانع تولید، شفاف‌سازی و مبارزه با فساد اداری، ایجاد و توسعه سامانه‌های جامع اطلاعاتی و طرح رتبه‌بندی بنگاه‌های اقتصادی پیشران به شرح جداول (۳۲-۱۰) الی (۳۸-۱۰) پرداخته شده است.

جدول (۳۲-۱۰). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تنقیح قوانین و مقررات مانع تولید

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
- تحلیل و پیشنهاد اصلاح قانون مقررات صادرات و واردات - شناسایی مهم‌ترین حوزه‌های فاقد قانون تخصصی در بخش تولید		- طراحی و تهیه و تدوین پیش نویس لایحه قانون تجارت خارجی کشور - شناسایی اشکالات مواد قانونی و ارائه پیشنهادات اصلاحی	۱۰۰

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۳۳-۱۰). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه شفاف‌سازی و ایجاد دسترسی آزاد به اطلاعات برای عموم ذینفعان و مبارزه با فساد اداری

هدف کمی	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
- سنجش و آسیب شناسی سلامت اداری از طریق اجرای الگو در سطح دستگاه آگاه سازی و اطلاع رسانی به مراجعین در جهت جلوگیری از وقوع فساد در زمانهای مختلف (صدا و سیما ، پورتال وزارتخانه ، مطبوعات و ...) - اجرای دولت الکترونیک در قالب طرح شش گام - تدوین و ارائه گزارش تحلیلی از مجموع بازرسی های صورت گرفته در طول سال و شناسایی و گزارش موارد فساد اداری به مقامات مافوق ، مراجع اداری و قضایی	- معرفی الگوهای سنجش فساد و سلامت اداری و شاخص های مرتبط - استخراج درس های سیاستی از تجربیات موفق در خصوص بخش شاخص ها و راهکارهای کاهش تمایل به ارتکاب فساد - شناسایی و تحلیل وضعیت شاخص های عملکرد موجود در حوزه فساد اداری و تبیین دلایل آن - معرفی شاخص های پیشنهادی جهت استفاده در طرح - پیاده سازی طرح شفاف سازی و ارتقای سلامت اداری - تحلیل نتایج طرح شفاف سازی و ارتقای سلامت اداری - برگزاری جلسات برنامه مند و مستمر جلسات در حوزه سلامت اداری - اولویت بندی و مستند سازی نقاط آسیب پذیر و گلوگاه های فسادخیز - تدوین برنامه عملیاتی در راستای اصلاح نقاط آسیب پذیر گلوگاه های شناسایی شده - پایش و ارزیابی برنامه های ابلاغی - انتخاب بازرسان موضوع مواد ۹۱ و ۹۲ قانون مدیریت خدمات کشوری - تدوین برنامه زمانبندی انجام بازرسی های مستمر در طول سال - انجام بازرسی ها مطابق برنامه زمانبندی - دریافت گزارشات بازرسی ها - شناسایی نقاط آسیب پذیر - معرفی نقاط آسیب پذیر به کلیه حوزه ها - پایش و ارزیابی برنامه های شناسایی شده در قالب طرح شش گام - شناسایی و گزارش موارد فساد اداری - معرفی متخلفین فساد اداری به مقامات مافوق، مراجع اداری و قضایی	۹۶

۲۰) اجرای صحیح فرآیند مواد ۹۱ و ۹۲ قانون مدیریت خدمات کشوری در تعقیب اداری متخلفین	

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۳۴). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه ایجاد و توسعه سامانه‌های جامع اطلاعاتی

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
- دسترسی ذینفعان به خدمات الکترونیکی - بهبود تصمیم‌گیری‌های کلان و سیاست‌گذاری بر مبنای اطلاعات واقعی و اصلاح فرآیندها و بهبود ارائه خدمات	توسعه سامانه‌های اطلاعاتی و الکترونیکی نمودن ۶ خدمت	- اصلاح و بروز رسانی سامانه بهین یاب و الکترونیکی نمودن ۳ خدمت - اصلاح و بروز رسانی سامانه سامانه کاداستر و الکترونیکی نمودن ۳ خدمت - ایجاد انبار داده از دیتای سامانه‌ها - ایجاد وب سرویس جهت دریافت آنلاین دیتاهای مورد نیاز - استقرار میز خدمت الکترونیکی در فاز نهایی می باشد. - راه اندازی فاز اول هوش سازمانی - نهایی سازی سند طرح راه اندازی سامانه بازاریابی شبکه ای اصناف و شروع اقدامات پیش نیاز جهت نصب - تهیه سند بانک فرصت‌های سرمایه گذاری طرح های نیمه تمام جهت راه اندازی سامانه - توسعه زیرساخت‌های موجود جهت تنظیم بازار و تعمیم آن برای ۳۱ دستگاه اجرایی - ارتقای زیر ساخت فنی پورتال وزارت	۶۲/۵

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۳۵). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تبادل اطلاعات برخط با دستگاه‌های اجرایی کشور

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
یکپارچه سازی و بروز رسانی اطلاعات واحدهای صنعتی با اطلاعات سایر دستگاه های اجرایی (شامل: سازمان صنایع کوچک و شهرک های صنعتی، پست، توانیر، شرکت گاز، شرکت پالایش و پخش، سازمان تامین اجتماعی،	۵۹	۱) تطبیق اطلاعات هویتی واحدهای صنعتی دریافتی از سازمان صنایع کوچک و شهرک های صنعتی با اطلاعات سامانه های ستاد ۲) راه اندازی سرویس استعلام مجوز برای تخصیص زمین در شهرک های صنعتی ۳) انعقاد تفاهم نامه تبادل اطلاعات با شرکت پست ۴) مکاتبه و پیگیری دریافت اطلاعات مصرف سامانه قدیمی شرکت پخش ۵) دریافت اطلاعات سال ۱۳۹۷ مشترکین صنعتی شرکت گاز ۶) تطبیق اطلاعات مشترکین گاز و واحدهای صنعتی ۷) پیگیری دریافت اطلاعات سال ۱۳۹۷ مشترکین صنعتی شرکت توانیر ۸) مذاکره و رایزنی با شرکت های توزیع برق اصفهان و مشهد برای دریافت اطلاعات برخط ۹) تبادل اطلاعات با شرکت توزیع برق اصفهان ۱۰) تدوین پیش نویس تفاهم نامه تبادل اطلاعات برخط با شرکت توانیر و امضا آن ۱۱) راه اندازی و تست وب سرویس های تبادل اطلاعات با شرکت توانیر ۱۲) پیگیری انعقاد قرارداد دریافت اطلاعات با سازمان تامین اجتماعی ۱۳) دریافت اطلاعات از سازمان تامین اجتماعی در بازه های مورد توافق	۶۰/۴۵

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	تاریخ: ۱۳۹۹	
صفحه: ۳۳۵		

سازمان (مالیاتی)	امور	۱۴) برگزاری جلسات در سطح مدیریت دو مجموعه وزارت و سازمان امور مالیاتی در راستای تعیین تکلیف و تصمیم‌گیری نحوه همکاری و اتخاذ توافقات اولیه ۱۵) تدوین پیش‌نویس تفاهم‌نامه تبادل اطلاعات برخط با وزارت کار، تعاون و امور اجتماعی و امضا آن ۱۶) پیاده سازی وب سرویس استعلام برخط محیط زیست

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۳۶). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه توسعه سیستم GIS بر مبنای پارامترهای آمایش صنعت، معدن و تجارت

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت واقعی
بکارگیری اطلاعات مکانی در راستای آمایش صنعتی و مکان یابی استقرار صنایع	۵	➤ مذاکره با شرکت پیمانکار در راستای تدوین شرح خدمات ➤ تنظیم شرح خدمات اولیه ➤ تحلیل مقدماتی نیازمندی‌های جدید و بررسی اولیه پارامترهای استقرار صنایع	۹/۱

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۳۷). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه تدوین و ابلاغ سیاست‌های صنعتی، معدنی و تجاری

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
۱ - ارائه فهرست رشته فعالیت‌های صنعتی اولویت‌دار جهت توسعه صنعتی کشور ۲- ارائه لیست سیاست‌های افقی و عمودی (صنایع منتخب و پیشران) با رویکرد تکمیل زنجیره ارزش صنایع مربوطه	ارائه فهرست رشته فعالیت‌های صنعتی اولویت‌دار جهت توسعه صنعتی کشور	○ تدوین مدل محتوایی و طراحی و استقرار ساختار اجرایی طرح ○ برگزاری ۵۳ جلسه کمیته های تخصصی سیاست‌های افقی و عمودی ○ شناسایی و معرفی رشته فعالیت‌های صنعتی و معدنی پیشران و دارای اولویت ○ مشارکت در جلسات همفکری و ارائه گزارش به نهادهای بالا دست همچون کمیسیون امور زیربنایی هیئت دولت، مرکز پژوهش‌های مجلس، ...	۶۱/۴

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۳۸). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه طرح رتبه‌بندی بنگاه‌های اقتصادی پیشران

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت

انتخاب ۵۰۰۰ واحد صنعتی در فاز اول و گروه‌بندی در ۳ سطح	انجام بررسی های تطبیقی در سایر کشورها تهیه مدل اولیه ارزیابی انتخاب شاخص های ارزیابی برگزاری جلسات کارشناسی با مراجع مختلف ارسال و به اشتراک گذاری پیش نویس تهیه شده با مراجع مختلف تدوین مدل در قالب مصوبه برای ارایه به دولت	۱۰۰

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۵-۷. تأمین منابع مالی و توسعه سرمایه‌گذاری

یکی از راهکارهای کلیدی برای مقابله با تحریم‌های ظالمانه رشد تولید بخش‌های صنعت، معدن و تجارت است و همچنین توسعه سرمایه‌گذاری صنعتی و معدنی لازمه رونق تولید است. یکی از چالش‌های کلیدی تحقق رشد تولیدات مربوط به افزایش قابل توجه هزینه‌های تولید و کمبود نقدینگی موردنیاز تولید و توسعه بخش مخصوصاً در دوران تشدید تحریم‌ها است. بر این اساس در سال ۱۳۹۸ اقداماتی نظیر توسعه ابزارهای تأمین مالی، تأمین مالی صنعت با همکاری سازمان بورس و افزایش سرمایه‌گذاری در مناطق محروم به شرح جداول (۱۰-۳۹) الی (۱۰-۴۱) در دستور کار مسئولین بخش صنعت، معدن و تجارت قرار گرفت.

جدول (۱۰-۳۹). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه بکارگیری ابزارهای نوین تأمین مالی با هدف جذب نقدینگی سرگردان

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۳۷

۴۵/۵	● آموزش، فرهنگ سازی و اقدامات ترویجی برای آشنایی مدیران بنگاه های صنعتی و معدنی با بازار سرمایه و ابزارهای نوین تامین مالی ● هدایت بنگاه های بزرگ صنعتی و تولیدی به سمت روش های ترکیبی تامین مالی و پرهیز از اتکای ۱۰۰ درصدی به منابع بانکی ● انتشار اوراق بدهی به مبلغ ۱۶۰۰۰ میلیارد ریال برای کمک به تامین مالی بخش تولید ● اقدامات اولیه و فراهم سازی شرایط تاسیس صندوق جسورانه اکتشاف معدنی به ارزش ۱۵۰۰۰ میلیارد ریال در سازمان توسعه و نوسازی معدن و صنایع معدنی ● پیگیری و بسترسازی شرایط استفاده از امکان خرید اعتباری مواد اولیه برای صنایع پایین دستی فولاد، مس، آلومینیوم، پتروشیمی و... در بورس کالای ایران در قالب اوراق خرید دین کالایی ● اقدامات اجرایی لازم به منظور بهره مندی بنگاه ها از روش تامین مالی زنجیره تامین (SCF) ● پیگیری پذیرش بنگاه های کوچک و متوسط در بازار SME فرابورس با تشکیل کمیته مشترک وزارت صمت، اتاق ایران و سازمان بورس ● بسترسازی مقدمات استفاده اصناف تولیدی، معدن کوچک مقیاس و شرکت های دانش بنیان از روش تامین مالی جمعی	۴۰ - انتخاب ۸ ابزار نوین و موثر - تعداد ۵ پروژه تامین مالی جمعی - تعداد ۵ پروژه لیزینگ کالای سرمایه ای - انتشار ۱۰۰۰ میلیارد ریال اوراق بهادار سازی - حسابهای دریافتی در زنجیره تامین - پذیرش ۸ بنگاه در بازار سوم و SME فرابورس - انتشار ۸ فقره اوراق (اجاره، جعاله و ...)

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۴۰). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه بسترسازی و حمایت از راه اندازی هلدینگ های سرمایه گذاری استانی و رشته ای با همکاری سازمان بورس

درصد پیشرفت	اهم اقدامات انجام شده	میزان تحقق	هدف کمی
۹	✓ انتخاب استان های هدف به شرح آذربایجان شرقی، یزد، خراسان رضوی، اصفهان، سمنان و مازندران برای ایجاد هلدینگ های استانی و برگزاری جلسات در سطح استانداری و سازمان صمت با فعالین برجسته استان ها ✓ انتخاب صنایع نساجی و پوشاک، شیمیایی، غذایی، فلزی به عنوان حوزه های هدف ایجاد هلدینگ های تخصصی (رشته ای) ✓ تفاهم با کانون نهادهای سرمایه گذاری ایران به منظور ایجاد هلدینگ های استانی و رشته ای	۴	۳ هلدینگ

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

جدول (۱۰-۴۱). شرح اقدامات در راستای اجرای پروژه سرمایه گذاری و اجرای طرح های توسعه ای در مناطق محروم و کمتر برخوردار

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۳۳۸	تاریخ: ۱۳۹۹ ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

هدف کمی	میزان تحقق	اهم اقدامات انجام شده	درصد پیشرفت
تدوین و ابلاغ برنامه توسعه مناطق محروم و کمتر برخوردار (فاز اول: ۱۲ استان)	در سال ۱۳۹۸ فقط برنامه‌ها تدوین و ابلاغ گردید	الف - شناسایی وضعیت موجود و آسیب‌شناسی سرمایه‌گذاری‌های صنعتی، معدنی و تجاری در مناطق کمتر توسعه یافته ب - تدوین و ابلاغ برنامه‌های توسعه مناطق محروم و کمتر برخوردار در ۶ حوزه به شرح ذیل: (۱) طرح‌های نیمه تمام صنعتی و صنایع معدنی ۱. فعالیت‌های معدنی و زمین شناسی ۲. تکمیل زیرساخت‌های شهرک‌ها و نواحی صنعتی، معدنی و تجاری ۳. احیاء واحدهای راکد و نیمه فعال ۴. طرح‌های سرمایه‌گذاری ایجاد جدید صنعتی، معدنی و تجاری ۵. طرح‌های توسعه بازرگانی ج - نظارت بر اجرای برنامه‌های ابلاغ شده	۱۰۰

مأخذ: گزارش اقدامات سال ۱۳۹۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۰-۶. بررسی عملکرد بخش صنعت، معدن و تجارت بر اساس قانون برنامه ششم

توسعه در سال ۱۳۹۸

در این بخش با تکیه بر گزارش عملکرد قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸، عملکرد بخش صنعت، معدن و تجارت در راستای اهداف برنامه ششم توسعه مورد بررسی قرار گرفته است.

۱۰-۶-۱. بررسی عملکرد بخش صنعت بر اساس قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸

بررسی عملکرد بخش صنعت، معدن و تجارت کشور بر اساس برنامه ششم توسعه کشور در سال ۱۳۹۸ به عنوان چهارمین سال اجرای برنامه در شرایطی انجام گرفت که اقتصاد کشور به دلیل خروج یکجانبه آمریکا از برجام و تشدید تحریم‌ها در کنار کاهش قیمت نفت در شرایط خاصی قرار داشت. این شرایط به‌ویژه در عملکرد بخش صنعت به دلیل محدودیت ورود مواد اولیه مورد نیاز، مشکلات مربوط به نقل و انتقال پول، تغییر بازارهای صادراتی، تغییرات نرخ ارز و ... تأثیرگذار بوده است. در این سال رشد اقتصادی بخش صنعت کاهش ۱/۸ درصدی در ارزش افزوده به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ را تجربه کرد. مهمترین اقدامات و فعالیت‌های انجام شده برای تحقق اهداف برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸ در چارچوب شاخص‌ها و اهداف کمی هدفگذاری شده در جدول (۱۰-۴۲) آمده است.

جدول (۱۰-۴۲). عملکرد برخی از شاخص‌های حوزه صنعت در سال ۱۳۹۸

ردیف	هدف کمی	واحد	۱۳۹۷		۱۳۹۸	
			عملکرد	هدف	عملکرد	درصد تحقق

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۳۹

۱	تولید دارو	میلیارد عدد	۳۹/۶	۵۴	۴۸/۷	۹۱/۱
۲	توسعه خوشه‌های کسب‌وکار روستایی	خوشه کسب‌وکار	۲۲	۱۰	۱۲	۱۲۰
۳	به بهره‌برداری رساندن شهرک‌ها و نواحی صنعتی جدید	تعداد	۹	۳۲	۹	۲۸/۱
۴	سهم ارزش افزوده بخش صنعت	درصد	۱۸/۷	۱۷/۶	۱۶/۹	۹۶
۵	نرخ رشد ارزش افزوده صنعت	درصد	-۶/۵	۱۱/۵	-۱/۸	-
۶	ارزش صادرات صنعتی و معدنی	میلیارد دلار	۳۵/۳	۵۶	۴۱/۳	۷۳/۷
۷	ارتقاء بهره‌وری سبز	درصد	۱۲/۶	۲۲	۱۸	۸۱/۸
۸	سهم محصولات با فناوری متوسط و بالا از ارزش افزوده صنعتی	درصد	۴۶	۴۶	۳۸/۵	۸۳/۷
۹	صادرات خدمات فنی و مهندسی	میلیارد دلار	۰.۵	۵	۰/۲۹	۵/۹
۱۰	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات صنعتی	میلیون تن	۰/۷	۱	۰	
۱۱	خودرو تجاری	هزار دستگاه	۱۴/۴	۶۰	۶/۵	۱۰/۸
۱۲	تولید خودروی سواری و وانت	هزار دستگاه	۹۳۵/۵	۱۹۰۰	۸۲۵/۲	۴۳/۴
۱۳	تولید موتور سیکلت برقی	تعداد	۱۵۰۰۰	۱۲۵۰۰۰	۱۴۰۰۰۰	۱۱۲
۱۴	نوسازی ناوگان حمل و نقل مسافری	تعداد	-	۱۲۰۰۰	۴۶۸	۳/۹
۱۵	افزایش نسبت کارکنان با تحصیلات دانشگاهی در بنگاه های صنعتی	درصد	۱۹/۳	۱/۱	۱/۱	۱۰۰
۱۶	جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بخش	میلیارد دلار	۱/۱	۴	۰/۸۵	۲۱/۵
۱۷	افزایش تعداد خوشه‌های صنعتی	تعداد	۳۶	۱۲	۱۲	۱۰۰
۱۸	اشتغال صنعت و معدن	میلیون نفر	۴/۳	۳/۹	۴/۴	۱۰۰
۱۹	تولید محصولات پتروشیمی	میلیون تن	۵۲/۸	۱۱۵	۵۵	۴۷/۸
۲۰	تولید انواع تلویزیون	میلیون دستگاه	۰/۷۷	۱/۶۵	۰/۸۳	۵۰/۳
۲۱	تولید انواع یخچال و فریزر	میلیون دستگاه	۰/۹۶	۱/۷	۱/۲	۷۱/۲

ماخذ: گزارش عملکرد برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸، سازمان برنامه و بودجه.

عملکرد اقدامات بخش صنعت و وزارت صنعت، معدن و تجارت در قالب شاخص‌ها و اهداف کمی برنامه ششم توسعه بیانگر آن است که:

- نرخ رشد ارزش افزوده بخش صنعت برای سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ (سال پایه ۱۳۹۰) با نوسانات زیادی مواجه بوده است. عوامل متعددی برافزایش و کاهش متناوب نرخ رشد این بخش مؤثر بوده‌اند. این عوامل اعم از عوامل بیرونی (محیط اقتصادی کشور) و درونی (مشکلات مربوط به فرسودگی خطوط تولید، ضعف بازاریابی، پایین بودن کیفیت کالاها و کمبود تقاضای آن، ضعف مدیریتی و...) بوده است. از عوامل بیرونی مؤثر بر تولیدات بخش صنعت اجرای برخی قوانین مهم مانند تغییر سیاست‌های ارزی کشور و در نتیجه وقوع شوک‌های ارزی در چند مرحله، بالا رفتن نرخ تورم، انتظارات تورمی آینده و تأثیر آن بر کاهش تقاضای کل، محدودیت نقل و انتقال ارز، محدودیت در تأمین مواد اولیه و قطعات و تجهیزات مورد نیاز بخش، نوسانات قیمتهای جهانی مواد خام و اولیه پایه معدنی و نفتی و همچنین شیوع بیماری کرونا می‌توان برشمرد.

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۴۰

- تأثیر عوامل محیطی به‌ویژه تحریم و نوسانات نرخ ارز و افزایش سطح عمومی قیمت‌ها بر تولید رشته فعالیت‌های مختلف بخش صنعت یکسان نبوده است. در برخی از رشته فعالیت‌ها افزایش هزینه‌های تولید باعث تأثیر منفی بر تولیدات آنها شد. در مقابل در برخی از رشته فعالیت‌های تولیدی افزایش نرخ ارز و افزایش قیمت محصولات با تأثیر مثبت بر سودآوری آنها و جبران افزایش هزینه‌های تولید موجب رشد مثبت آنها گردید. در این خصوص می‌توان به روند رشد مثبت شاخص مقدار تولید محصولات پتروشیمی اشاره کرد. درواقع تحریم صنعت نفت و عدم امکان فروش رسمی نفت منجر به افزایش تمرکز بر صادرات محصولات پتروشیمی کشور شد بطوریکه در این سال ۱۰۰ درصد اهداف تولید بخش پتروشیمی محقق گردید.
- در خصوص تولید خودرو تجاری، خودروی سواری و وانت، و نوسازی ناوگان حمل و نقل مسافری به دلیل مشکلات داخلی خودروسازان بزرگ کشور مانند بدهی و زیان انباشته، عمق کم ساخت داخل و وابستگی به قطعات وارداتی، مشکلات مدیریتی و تراکم نیروی کار، تحریم صنعت خودروسازی و خروج شرکای تجاری خارجی از ایران، ممنوعیت واردات خودرو و ... منجر به عدم نیل به اهداف سالانه تولید و جهش افسارگسیخته قیمت خودرو شد. با این وجود در تولید انواع موتور سیکلت برقی اهداف سالانه محقق شد.
- تولید لوازم خانگی شامل انواع تلویزیون و یخچال و یخچال فریزر بعد از کاهش زیاد در سال ۱۳۹۷ که به دلیل خروج شرکتهای خارجی اتفاق افتاده بود در سال ۱۳۹۸ مجدد شروع به رشد نمود بطوریکه در این سال تولید برخی از لوازم خانگی حتی از سال ۱۳۹۶ نیز بیشتر بود. همچنین در سال ۱۳۹۸ برنامه‌های افزایش عمق ساخت داخل، ممنوعیت واردات کالاهای دارای مشابه داخلی و افزایش نرخ ارز به عنوان مهم‌ترین محرک‌های رشد تولید در این بخش قابل اشاره است.
- تولید دارو بعد محدودیت‌های ارزی و تجاری به دلیل سیاست تشدید تحریم‌ها با رشد مواجه شد بطوریکه توانست بیش از ۹۰ درصد هدف سالانه برنامه محقق شود.

۱۰-۶-۲. بررسی عملکرد بخش معدن و صنایع معدنی بر اساس قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸

مهمترین اقدامات و فعالیت‌های انجام شده برای تحقق اهداف برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸ در چارچوب شاخص‌ها و اقداف کمی هدفگذاری شده در بخش معدن به شرح جدول (۱۰-۴۳) است.

جدول (۱۰-۴۳). عملکرد برخی از شاخص‌های حوزه معدن و صنایع معدنی در سال ۱۳۹۸

ردیف	هدف کمی	واحد	۱۳۹۷	۱۳۹۸

	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۴۱

درصد تحقق	عملکرد	هدف	عملکرد		
۳۳/۷	۱/۲	۱/۶	۱/۱	درصد	۱ سهم ارزش افزوده معدن از تولید ناخالص داخلی
۶۷/۳	۳۹۷	۵۹۰	۶۱۵	میلیون متر مربع	۲ تولید کاشی و سرامیک
۸۱/۷	۹۴	۱۱۵	۹۱	میلیون تن	۳ ظرفیت استخراج سنگ آهن
۴۴/۴	۸	۱۸۰	۱۸۰	میلیون متر مربع	۴ ظرفیت تولید سنگ تزئینی
۴۵/۴	۲۸۶	۶۳۰	۴۷۳	هزار تن	۵ ظرفیت تولید آلومینیوم
۱۰۸/۷	۵۲۲	۴۸۰	۴۶۰	میلیون تن	۶ استخراج معادن
۷۰/۱	۲۷	۳۸	۳۴	میلیون تن	۷ ظرفیت فولاد خام
۷۶/۱	۲۵۲/۲	۳۳۱	۲۶۵	هزارتن	۸ ظرفیت تولید مس
۳۸/۲	۱/۵	۴	۳/۵	میلیون تن	۹ ظرفیت تولید کنسائتره زغال سنگ
۴۰	۲۰۰	۵۰۰	۲۷۶	هزارتن	۱۰ روی
۱/۸	۵۰	۲۶۵۰	۵۴	ورقه	۱۱ تهیه نقشه های زمین شناسی
۱/۴	۳۰,۰۰۰	۲,۲۰۰,۰۰۰	۲۵۰۰۰	کیلومتر خطی	۱۲ ژئوفیزیک هوایی
۶۶/۶	۶۰	۹۰	۸۶/۶	میلیون تن	۱۳ ظرفیت تولید سیمان

ماخذ: گزارش عملکرد برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸، سازمان برنامه و بودجه.

عملکرد اقدامات بخش معدن وزارت صنعت، معدن و تجارت در قالب شاخص‌ها و اهداف کمی برنامه ششم توسعه بیانگر آن است که:

– اگرچه سهم ارزش افزوده بخش معدن از تولید ناخالص ۱۱ در سال ۱۳۹۷ به ۱/۲ در سال ۱۳۹۸ افزایش داشته، کمتر از ۳۴ درصد اهداف سال ۱۳۹۸ در این خصوص محقق شده است به عبارت دیگر سیاست‌های دولت و وزارت صنعت، معدن و تجارت در بخش معدن برای تحرک و افزایش سهم این بخش از تولید ناخالص داخلی موثر بوده با این وجود کاهش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی متعاقب سیاست تشدید تحریم‌ها موجب شده بخش عمده ای از اهداف سالانه این شاخص محقق نشود.

– در طول سال ۱۳۹۸ به دلیل محدودیت‌های داخلی و بین المللی، در شاخص استخراج معادن هدف سال ۱۳۹۸ محقق شده با این وجود به دلیل محدودیت صادراتی و افت صنعت ساختمان کشور، اهدافی نظیر تولید کاشی و سرامیک، تولید سنگ‌های تزئینی، فولاد خام، سیمان دستیابی به اهداف مندرج در برنامه امکان‌پذیر نشد. در واقع ارتباط نزدیک بخش معدن با بخش‌های پتروشیمی و صنایع شیمیایی، صنعت حمل و نقل و ارتباطات، صنعت ساخت ماشین آلات، فلزات اساسی و بخش ساختمان و پروژه‌های عمرانی، سبب می‌شود که برای رشد و افت این صنایع به هم پیوند بخورد.

- در سال ۱۳۹۸ افزایش تولید فولاد خام کشور از ۳۴ میلیون تن در سال ۱۳۹۷ به ۲۷ میلیون تن کاهش داشت. همچنین در این سال تولید آلومینیوم و روی نیز کاهشی بود. با این وجود صادرات بخش فولاد ۲۷ درصد نسبت به سال قبل آن رشد داشت.
- تکمیل زنجیره محصولات معدنی به منابع جدید نیاز دارد. در این راستا فعالیت‌های انجام شده حاکی از افزایش پتانسیل اکتشاف دارد بطوریکه بیش از ۱۰۰ درصد اهداف در این حوزه محقق شده است.

۱۰-۶-۳. بررسی عملکرد بخش بازرگانی داخلی بر اساس قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸

مهمترین اقدامات و فعالیت‌های انجام شده برای تحقق اهداف برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸ در چارچوب شاخص‌ها و اهداف کمی هدفگذاری شده در جدول (۱۰-۴۴) آمده است.

جدول (۱۰-۴۴). عملکرد برخی از شاخص‌های حوزه بازرگانی داخلی در سال ۱۳۹۸

ردیف	هدف کمی	واحد	۱۳۹۷		۱۳۹۸	
			عملکرد	هدف	عملکرد	درصد تحقق
۱	ساماندهی شرکت‌های پخش و توزیعی	شعبه	۳۹۵	۴۳۰	۳۵۰	۸۱/۴
۲	سهم تجارت الکترونیکی از تولید ناخالص داخلی	درصد	۸/۶	۵/۳	۱۵	۲۸۳/۵
۳	سهم فروشگاه‌های بزرگ و زنجیره‌ای از شبکه توزیع	درصد	۱۱	۱۷	۸/۵	۵۰
۴	تعداد کالا یا خدمات عرضه شده برای معامله در سامانه ستاد	تعداد	۱۲۲۳۶۵	۱۱۰,۰۰۰	۱۱۳,۹۲۹	۱۰۳/۵
۵	پوشش یکپارچه رهگیری و ردیابی الکترونیکی کالا و خدمات	درصد	۶۲	۸۰	۷۲	۹۰
۶	سهم واحد‌های دارای صندوق مکانیزه فروش از کل واحدهای صنفی	درصد	۴۱	۶۵	-	-
۷	ساماندهی و گسترش بخش خرده فروشی غیر فروشگاهی	وبسایت	۹۳۶	۱۶۰۰	-	-
۸	توسعه کسب و کارهای اینترنتی	تعداد	۴۸,۰۰۰	۴۵,۰۰۰	۱۴,۰۰۰	۳۱۱۱۱/۱

ماخذ: گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت.

عملکرد اقدامات بازرگانی داخلی وزارت صنعت، معدن، تجارت در قالب شاخص‌ها و اهداف کمی برنامه ششم توسعه بیانگر آن است که:

- در شاخص سهم فروشگاه‌های بزرگ و زنجیره‌ای از شبکه توزیع حدود نیمه از هدف سال محقق شده که با توجه به تشدید تحریم‌ها و لزوم ساماندهی زنجیره توزیع و تنظیم بازار به‌عنوان راهکار کاهش شدت تحریم، غفلت از این حوزه می‌تواند فشار مضاعفی بر معیشت اقشار آسیب‌پذیر تحمیل کند. در شاخص توسعه کسب‌وکارهای اینترنتی تحقق بیش از ۱۰۰ درصد هدف سال مرهون عواملی نظیر افزایش هزینه‌های جاری فروشگاه‌های سنتی، گسترش اینترنت و استفاده از شبکه‌های مجازی و شیوع بیماری کرونا است. شاخص سهم تجارت الکترونیکی از تولید ناخالص

کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۴۳

داخلی با تحقق ۱۵ درصدی هدف سالانه بطور کامل محقق شد. افزایش پوشش یکپارچه رهگیری و ردیابی الکترونیکی کالا و خدمات به ۷۲ درصد با تحقق عملکرد ۴۰ درصدی، در شاخص تعداد کالا یا خدمات عرضه شده برای معامله در سامانه ستاد نیز بیش از ۱۰۰ درصد اهداف محقق شد.

– در سال ۱۳۹۷ فقدان حلقه‌های زنجیره به هم پیوسته در بخش تجاری و ابهام در آینده استراتژی‌های توسعه بنگاه‌ها با کنترل قیمت‌های بدون برنامه، افزایش هزینه‌ها به علت تورم ناشی از افزایش قیمت ارز و تحمیل هزینه‌های ناشی از تحریم اقتصادی، مشکلاتی را برای بخش ایجاد نموده است. پایین بودن سطح استفاده از فناوری‌های نوین به دلیل بالا بودن هزینه‌های آن، فقدان سیستم پایش از مبدأ تا انتهای زنجیره ارزش کالا از دیگر چالش‌های موجود بخش بازرگانی می‌باشند.

– برای حل این چالش‌ها اصلاح شبکه‌های توزیع کالا از طریق بهبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل و توزیع، افزایش نقش سامانه‌های اطلاع رسانی آنلاین در پایش بازار، توانمندسازی و تقویت ذخیره‌سازی با رویکرد کاهش ضایعات و حفظ کیفیت، هماهنگی بین سیاست‌های پولی، مالی و ارزی و مقررات قیمت گذاری، تسهیل شرایط ترخیص مواد اولیه موردنیاز تولید، اصلاح الگوی تعرفه‌گذاری با اولویت متوازن‌سازی تعرفه‌ها در طول زنجیره ارزش، برطرف نمودن چالش‌ها و نواقص زنجیره توزیع به‌منظور کاهش هزینه تمام شده، ریشه‌یابی نوسان و رشد قیمت‌ها در برنامه‌های تنظیم بازار، کاهش بار هزینه‌های دولت در خصوص خریدهای تضمینی و همچنین کاهش هزینه تحمیلی به صنایع تبدیلی از ناحیه اجرای سیاست مذکور از جمله اقداماتی است که تداوم آنها در بهبود شرایط بازرگانی داخلی نقش به‌سزایی دارد.

۱۰-۶-۴. بررسی عملکرد بخش تجارت خارجی بر اساس قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸

مهم‌ترین اقدامات و فعالیت‌های انجام شده در بخش تجارت خارجی برای تحقق اهداف کلی قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸ در چارچوب شاخص‌ها و اهداف کمی هدفگذاری شده در جدول (۱۰-۴۵) آمده است.

جدول (۱۰-۴۵). عملکرد برخی از شاخص‌های حوزه تجارت خارجی در سال ۱۳۹۸

ردیف	هدف کمی	واحد	۱۳۹۷	۱۳۹۸		
			عملکرد	هدف	عملکرد	درصد تحقق
۱	صادرات کالای غیرنفتی (بدون میعانات گازی)	میلیون دلار	۳۲,۶۵۵	۵۳,۸۸۱	۳۰,۳۷۵	۵۶/۴
۲	رشد صادرات کالای غیرنفتی (بدون میعانات گازی)	درصد	۱	۲۵	-۷	-
۳	صادرات خدمات	میلیون دلار	۹,۹۰۳	۱۶,۳۴۵	۱۰,۹۵۳	۶۷
۴	رشد صادرات خدمات	درصد	-۴/۶	۲۴/۶	۱۰/۶	-

 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	
	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار		تاریخ: ۱۳۹۹	صفحه: ۳۴۴

۵	صادرات غیرنفتی کالا و خدمات (بدون میعانات گازی)	میلیون دلار	۴۲،۵۵۸	۷۰،۲۲۶	۴۱،۳۲۸	۵۸/۸
۶	رشد صادرات غیرنفتی کالا و خدمات (بدون میعانات گازی)	درصد	-۰/۳	۱۸/۲	۲۴/۹	-۲/۹
۷	واردات کالا	میلیون دلار	۶۰،۷۵۵	۹۰،۵۹۲	۵۲،۲۳۶	۵۷/۶
۸	رشد واردات کالا	درصد	-۱۹/۶	۱۶/۵	-۱۴	-
۹	واردات خدمات	میلیون دلار	۱۷،۲۵۴	۲۷،۶۵۷	۱۵،۰۰۶	۵۴/۳
۱۰	رشد واردات خدمات	درصد	-۵/۷	۱۸/۲	-۱۳	-
۱۱	کل واردات	میلیون دلار	۷۸،۰۰۹	۱۱۸،۲۴۹	۶۷،۲۴۲	۵۶/۸
۱۲	رشد کل واردات	درصد	-۱۶/۹	۱۶/۹	-۱۳/۸	-
۱۳	تراز بازرگانی غیرنفتی	میلیون دلار	-۲۸،۱۰۰	-۳۶،۷۱۱	-۲۱،۸۶۱	۱۴۰/۵
۱۴	تراز خدمات	میلیون دلار	-۷،۳۵۱	-۱۱،۳۱۲	-۴،۰۵۳	۱۶۲/۲
۱۵	تراز حساب جاری بدون نفت	میلیون دلار	-۳۵،۴۵۱	-۴۸،۰۲۳	-۲۵،۹۱۴	۱۴۶

ماخذ: گزارش عملکرد برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸، سازمان برنامه و بودجه.

تجارت خارجی در سال ۱۳۹۸ علاوه بر تحریم های اقتصادی تحت تاثیر چالش های برونزاری دیگری از جمله کاهش قیمت جهانی نفت، وجود شرایط رکود تورمی در اقتصاد، شیوع و گسترش بیماری کرونا و کاهش شاخص قیمت جهانی کالاها قرار داشت. سیاست های تجاری در این سال نیز در راستای کاهش اثرات سوء تحریم و تسهیل شرایط تجاری به ویژه در حوزه صادرات غیرنفتی و واردات کالاهای اساسی و واسطه‌ای بوده است. در مجموع این حوزه در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال قبل از آن عملکرد ضعیف‌تری برخوردار بود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل دهم

سال ۱۳۹۸ را می‌توان یکی از پرتلاطم‌ترین دوره‌ها در تاریخ معاصر و به ویژه در بخش اقتصاد کشور دانست. در این سال تحریم‌ها و مشکلات مربوط به نقل و انتقالات مالی تنها مشکل تولیدکنندگان و تجار کشور نبوده، شیوع بیماری کرونا و مشکلات تنظیم‌بازاری که منجر به صدور دستورالعمل‌های جدید و شوک‌های تجاری می‌شد. در واقع تشدید تحریم‌ها، تبعات و مشکلاتی نظیر بدتر شدن شاخص ریسک کشوری در خصوص جذب سرمایه‌گذار خارجی و داخلی، محدودیت های وارداتی، مشکلات در ارتباط با خدمات پشتیبانی‌کننده تجارت خارجی، افزایش هزینه‌های مبادلاتی با شرکای وارداتی در بخش صنعت، معدن و تجارت کشور داشت. براین اساس عمده اقدامات وزارتخانه متمرکز بر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، تنظیم بازار، رشد تولید داخلی و کاهش تبعات خروج آمریکا از برجام در بخش تولید و تجارت بود.

برنامه‌های سال ۱۳۹۸ وزارت صنعت، معدن و تجارت بر اساس اهداف و برنامه های مندرج در قانون برنامه ششم توسعه و همچنین پروژه‌های اولویت‌دار فرماندهی ستاد ملی اقتصاد مقاومتی است؛ براین اساس ۷ محور ۱. توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل (مشمول بر ۱۰ برنامه)، ۲. توسعه صادرات غیر

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۴۵	تاریخ: ۱۳۹۹		

نفتی (مشمول بر ۳ برنامه)، ۳. توسعه معادن و صنایع معدنی (مشمول بر ۵ برنامه)، ۴. توسعه فناوری و شرکت های دانش بنیان با تغییر رویکرد از مونتاژکاری به نوآوری (مشمول بر ۵ برنامه)، ۵. مدیریت بازار و ساماندهی لجستیک تجاری (مشمول بر ۳ برنامه)، ۶. بهبود فضای کسب و کار مرتبط با بخش صنعت، معدن و تجارت (مشمول بر ۶ برنامه) و ۷. تأمین منابع مالی و توسعه سرمایه گذاری (مشمول بر ۴ برنامه)، در اولویت برنامه های سال ۱۳۹۸ وزارت صنعت، معدن و تجارت قرار گرفت.

بررسی عملکرد اقدامات و برنامه های وزارت صمت در راستای تحقق اهداف برنامه ششم توسعه حاکی از آن است که:

- نرخ رشد ارزش افزوده بخش صنعت برای سال های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ (سال پایه ۱۳۹۰) با نوسانات زیادی مواجه بوده است. عوامل نظیر مشکلات مربوط به فرسودگی خطوط تولید، ضعف بازاریابی، پایین بودن کیفیت کالاها و کمبود تقاضای آن، ضعف مدیریتی و... در کنار مشکلات ساختاری اقتصاد کلان کشور و همچنین عومال بیرونی نظیر نوسانات قیمتهای جهانی مواد خام و اولیه پایه معدنی و نفتی و همچنین شیوع بیماری کرونا بر نوسانات رشد ارزش افزوده بخش صنعت موثر بوده است.

- در خصوص تولید خودرو تجاری، خودروی سواری و وانت، و نوسازی ناوگان حمل و نقل مسافری به دلیل مشکلات داخلی خودروسازان بزرگ کشور مانند بدهی و زیان انباشته، عمق کم ساخت داخل و وابستگی به قطعات وارداتی، مشکلات مدیریتی و تراکم نیروی کار، تحریم صنعت خودروسازی و خروج شرکای تجاری خارجی از ایران، ممنوعیت واردات خودرو و... منجر به عدم نیل به اهداف سالانه تولید و جهش افسارگسیخته قیمت خودرو شد. با این وجود در تولید انواع موتور سیکلت برقی اهداف سالانه محقق شد.

- تولید لوازم خانگی شامل انواع تلویزیون و یخچال و یخچال فریزر بعد از کاهش زیاد در سال ۱۳۹۷ که به دلیل خروج شرکتهای خارجی اتفاق افتاده بود در سال ۱۳۹۸ مجدد شروع به رشد نمود بطوریکه در این سال تولید برخی از لوازم خانگی حتی از سال ۱۳۹۶ نیز بیشتر بود. همچنین در سال ۱۳۹۸ برنامه های افزایش عمق ساخت داخل، ممنوعیت واردات کالاهای دارای مشابه داخلی و افزایش نرخ ارز به عنوان مهم ترین محرک های رشد تولید در این بخش قابل اشاره است.

- تولید دارو بعد محدودیت های ارزی و تجاری به دلیل سیاست تشدید تحریم ها با رشد مواجه شد بطوریکه توانست بیش از ۹۰ درصد هدف سالانه برنامه محقق شود.

- اگرچه سهم ارزش افزوده بخش معدن از تولید ناخالص ۱۱ در سال ۱۳۹۷ به ۱/۲ در سال ۱۳۹۸ افزایش داشته، کمتر از ۳۴ درصد اهداف سال ۱۳۹۸ در این خصوص محقق شده است درواقع کاهش سرمایه گذاری داخلی و خارجی متعاقب سیاست تشدید تحریم ها موجب شده بخش عمده ای از اهداف سالانه این شاخص محقق نشود.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۳۴۶	تاریخ: ۱۳۹۹	
		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار

- در سال ۱۳۹۸ افزایش تولید فولاد خام کشور از ۳۴ میلیون تن در سال ۱۳۹۷ به ۲۷ میلیون تن کاهش داشت. همچنین در این ششال تولید آلومینیوم و روی نیز کاهشی بود. با این وجود صادرات بخش فولاد ۲۷ درصد نسبت به سال قبل آن رشد داشت.

- بررسی عملکرد سازمان زمین‌شناسی حاکی از افزایش پتانسیل اکتشاف معدنی دارد بطوریکه بیش از ۱۰۰ درصد اهداف در این حوزه محقق شده است.

- در شاخص سهم فروشگاه‌های بزرگ و زنجیره‌ای از شبکه توزیع حدود نیمه از هدف سال محقق شده که با توجه به تشدید تحریم‌ها و لزوم ساماندهی زنجیره توزیع و تنظیم بازار به‌عنوان راهکار کاهش شدت تحریم، غفلت از این حوزه می‌تواند فشار مضاعفی بر معیشت اقشار آسیب‌پذیر تحمیل کند.

- در شاخص توسعه کسب‌وکارهای اینترنتی تحقق بیش از ۱۰۰ درصد هدف سال مرهون عواملی نظیر افزایش هزینه‌های جاری فروشگاه‌های سنتی، گسترش اینترنت و استفاده از شبکه‌های مجازی و شیوع بیماری کرونا است. شاخص سهم تجارت الکترونیکی از تولید ناخالص داخلی با تحقق ۱۵ درصدی هدف سالانه بطور کامل محقق شد. افزایش پوشش یکپارچه رهگیری و ردیابی الکترونیکی کالا و خدمات به ۷۲ درصد با تحقق عملکرد ۴۰ درصدی، در شاخص تعداد کالا یا خدمات عرضه شده برای معامله در سامانه ستاد نیز بیش از ۱۰۰ درصد اهداف محقق شد.

- حجم تجارت کالا و خدمات حدود ۱۲ میلیارد دلار نسبت به سال ما قبل آن کاهش یافت. همچنین در این سال صادرات غیرنفتی و واردات از رشد منفی برخوردار بودند.

- اگرچه صادرات کالای غیرنفتی (بدون میعانات گازی) کشور نسبت سال ماقبل آن نزدیک به ۷ درصد کاهش یافت بطوریکه حدود نیمی از هدف سال محقق گردید.

- در این سال به دلیل مشکلات تامین ارز و اولویت‌بندی واردات، ارزش واردات کشور حدود ۱۴ درصد کاهش داشته است، همچنین عمده کاهش واردات مربوط به کالاهای مصرفی و سرمایه‌ای و کماکان کالاهای واسطه‌ای بالاترین سهم از ترکیب واردات کشور را در اختیار دارد.

- تراز تجاری کشور اگرچه طی برنامه ششم همواره منفی بوده با این وجود در سال ۱۳۹۸ بهترین عملکرد تراز تجاری تجربه شده است بطوریکه بیش از ۱۰۰ هدف برنامه ششم در این شاخص محقق شده است.

براین اساس مهم‌ترین توصیه‌ها و پیشنهادات در راستای تحقق اهداف برنامه ششم در سال ۱۳۹۹ به تفکیک بخش‌ها برنامه به شرح ذیل است:

- کاهش تنش سیاسی با شرکای تجاری با هدف تشهید فرآیند تجارت خارجی؛

- شفاف‌سازی و تنقیح قوانین مرتبط با تجارت خارجی؛

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۴۷	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

- بهبود سیاست‌های ارزی با هدف کاهش رانت ارزی و بهبود سیاست‌های کنترلی در سامانه نیما؛
- اولویت‌بندی واردات با هدف افزایش تولید رقابتی داخلی؛
- توسعه صنایع پایین دستی صنایع واسطه‌ای (پتروشیمی، فلزات اساسی، محصولات معدنی غیرفلزی)؛ از طریق ترغیب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی؛
- تامین اعتبارات مربوط به ایجاد زیرساخت‌های صنعتی و تجاری کشور؛
- تجدید نظر و هدفمندسازی معافیت‌های مالیاتی و صادراتی در صنعت و معدن و تجارت؛
- تقویت خوشه‌های صنعتی و شبکه‌های به هم‌رسانی کسب و کارها؛
- ضرورت استفاده موثر از منابع حاصله از حقوق دولتی معادن برای سرمایه‌گذاری لازم؛
- حمایت از تکمیل زنجیره ارزش صنایع معدنی؛
- بهبود زنجیره توزیع داخلی با هدف کاهش هزینه‌های توزیع و مدیریت تنظیم بازار؛
- افزایش نقش سامانه‌های اطلاع‌رسانی تنظیم بازار.

مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۴۸	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

فصل یازدهم: عملکرد سال ۱۳۹۷ بخش صنعت، معدن و تجارت در یک نگاه

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۴۹	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

مقدمه

وضعیت اقتصادی سال ۱۳۹۸ تداوم وضعیت حاصل شده از ابتدای سال ۱۳۹۷ در نتیجه خروج آمریکا از برجام بوده است، با این تفاوت که عیان شدن بیشتر مشکلات ساختاری اقتصاد کشور در سایه تحریم شرایط سخت‌تری را برای اقتصاد ایران در پی داشته است. اقتصاد ایران در این سال برای دومین سال پیاپی رکود را تجربه نمود. عمق این رکود در این سال ۶,۹- درصد اعلام شد، اگرچه که پیش‌بینی می‌شد اقتصاد ایران در فصل چهارم سال ۱۳۹۸ از رکود خارج شود با این حال شیوع ویروس کرونا در دو ماه پایانی سال و تاثیر آن بر تولید و کسب و کارها مانعی برای تحقق این پیش‌بینی شد. در نهایت این همه‌گیری انقباض بیشتر اقتصاد ایران در این سال را به دنبال داشت.

در این سال، رشد اقتصادی در سطح کلان به صورت قابل توجهی تحت تاثیر عوامل درونی نظیر نبود سرمایه‌گذاری زیرساختی و مشکلات ساختاری، و نیز عوامل بیرونی نظیر تکان‌های بیرونی ناشی از خروج آمریکا از برجام در سال ۱۳۹۷، ادامه تحریم‌های گسترده بر حوزه‌های نفتی، مالی، بانکی و ...، کاهش درآمدهای نفتی و در نهایت هم شیوع بیماری کرونا کاهش یافت.

کانال مهم دیگری که به واسطه تحریم‌ها و فقدان امنیت سرمایه‌گذاری در کشور، رشد اقتصادی را با محدودیت روبه‌رو کرده، تشکیل سرمایه ناخالص طی سال‌های گذشته به خصوص سال ۱۳۹۸ بوده است. در این سال ارقام منفی قابل توجه تشکیل سرمایه ناخالص در بخش ماشین‌آلات به چشم می‌خورد که نشان‌دهنده کاهش شکل‌گیری ظرفیت‌های جدید در اقتصاد کشور بوده و حتی استهلاک سرمایه‌گذاری در این سال‌ها را نیز جبران نکرده است. رشد سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان نیز در این سال منفی بوده که کاهش قدرت خرید مردم و تقاضای کل به دلیل شیوع بیماری کرونا در کشور می‌تواند از دلایل آن باشد.

در گروه صنعت، رشد بخش صنعت پس از ۷ فصل مثبت شد و به ۲,۷ درصد رسید. کاهش صادرات و واردات در این سال عامل دیگری در کاهش تولید ناخالص داخلی بوده است. با توجه به افزایش نرخ ارز و شوک‌های بیرونی ناشی از تحریم و قرار گرفتن بسیاری از صنایع بزرگ کشور اعم از پتروشیمی و خودرو در فهرست تحریم، شیوع بیماری کرونا و بسته شدن مرزها کاهش قابل توجهی در واردات رخ داده که این موضوع از کانال کاهش واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای و افزایش هزینه‌های تولید بر بخش تولید و در نهایت بر صادرات تاثیرگذار بوده است.

تقویت زیرساخت‌های بخش دولتی با توجه به آثار تحریم‌ها بر امکانات و توان سرمایه‌گذاری و تولید بخش خصوصی در شرایط تحریمی کنونی و بطور کلی مقاوم سازی اقتصاد، بسیار حائز اهمیت است. کاهش مصرف خصوصی و دولتی نیز در این سال با توجه به نوسانات بالای نرخ ارز و نااطمینانی‌های موجود در این سال باعث کاهش تقاضای کالاهای سرمایه‌ای و بادوام شد که این امر با کاهش تولید و

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۵۰	تاریخ: ۱۳۹۹	

افزایش موجودی انبارها منجر به تعمیق رکود در سال‌های آتی دامن می‌زند. بر این اساس، تحریک غیرتورمی تقاضا و جبران کاهش قدرت خرید مردم به واسطه کوچک شدن اقتصاد کشور، مسئله‌ای است که باید مورد توجه قرار گیرد.

در سال ۱۳۹۸ شاخص بهای مصرف کننده رشد بیشتر و شاخص بهای تولیدکننده، رشد کمتری را نسبت به سال قبل از آن تجربه کردند. در سال ۱۳۹۸ نیز همانند سال قبل صعود قیمت در بازارهای موازی از جمله سکه، ارز و مسکن و جب تقویت چرخه افزایشی قیمت‌ها کالاها شد. علاوه بر مشکلات ساختاری اقتصاد ایران از جمله ناترازی دخل و خرج دولت که هم ساله جدای از شوک‌های موقتی باعث شده است تورم بلندمدت ۲۰ درصد به ثبت برسد، رخدادهای کوتاه مدت نیز تأثیرات منفی خود را بر اقتصاد برجای می‌گذارند. در سال ۱۳۹۸ تداوم شدت تحریم‌های اقتصادی که منجر به کاهش درآمدهای نفتی شده (کاهش درآمدهای دولت و بدتر شدن ناترازی بودجه) و سبب شده است تشدید کسری بودجه از کانال دست‌اندازی دولت به منابع صندوق توسعه ملی و تنخواه گردان خزانه، بر متغیرهای پولی فشار وارد شده و نقدینگی بیش از گذشته رشد نماید.

اگر چه که در این تورم تولید کننده نسبت به سال ۱۳۹۷ کاهش داشت با این حال افزایش هزینه های تولید یکی از معضلات مبتلابه تولید در این سال بوده است. در جهت کمک به رونق و جهش تولید در این سال بررسی میزان تأمین مالی حاکی از آن است، تأمین مالی بخش صنعت و معدن همچنان معطوف به نظام بانکی بوده و بعد از آن، بازار سرمایه بیشترین نقش را در تأمین مالی این بخش ایفا کرد. با این حال تأمین مالی این بخش از محل اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه و نیز محدودیت‌های جذب منابع مالی خارجی، توفیق چندانی نداشت. در ادامه تحولات بخش صنعت، معدن و تجارت در بخش‌های مختلف اقتصادی ارایه شده است.

۱-۱۱. وضعیت شاخص‌های کلان و روندهای حاکم بر اقتصاد و بخش صنعت معدن

و تجارت

۱-۱-۱۱. شاخص‌های بین‌المللی

در سال ۲۰۱۹ و به ویژه در سه ماهه ابتدایی سال ۲۰۲۰ به دلیل شیوع ویروس کرونا، جهان با تهدیدهایی از جمله تقاضای ضعیف نفت، ادامه و تشدید تنش‌های تجاری میان ایالات متحده و چین، افزایش نااطمینانی‌های تجاری و ژئوپلیتیک و ضعف در عوامل ساختاری (رشد پایین بهره‌وری) روبرو بوده است. با توجه به کاهش رشد اقتصادی جهان از سال ۲۰۱۸ و ادامه آن در سال‌های ۲۰۱۹ (کاهش قابل ملاحظه ۰,۶ واحد درصد نسبت به سال قبل و رسیدن به رقم ۳ درصد)، محورهای مشترک حمایتی بانک جهانی

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۵۱	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

در مناطق مختلف شامل تقویت و توسعه سرمایه انسانی و توانمندسازی زنان؛ ارتقاء بهره‌وری؛ انعطاف‌پذیری و مقاوم شدن در برابر بلایای طبیعی؛ ارتقاء رشد و ترویج ثبات اقتصادی بوده است.

در سال ۲۰۱۹، اقتصاد جهانی رشد کمتری را نسبت به تجارت جهانی تجربه کرده است. در این سال تجارت جهانی رشد حدود ۳ درصدی را در مقایسه با رشد ۲٫۸ درصدی تولید ناخالص جهانی داشته است. این کاهش رشد نتیجه افزایش موانع تجاری، عدم اطمینان بالا در تجارت و سیاست‌های ژئوپلیتیکی، عوامل مختلف به دلیل آسیب‌های اقتصاد کلان در چندین کشور نوظهور و عوامل ساختاری همچون بهره‌وری پایین و جمعیت سالمند در کشورهای پیشرفته از عوامل موثر بر این روند بوده است. ایران در این سال با سهم ۰٫۶۷ درصدی از تولید ناخالص جهان، رتبه ۲۴ را در میان ۱۹۵ کشور به خود اختصاص داده است.

در سال ۲۰۱۹ رشد سرمایه‌گذاری روندی رو به افزایش داشت به نحوی که جریان «سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی» در جهان در سال ۲۰۱۹ با افزایش ۳ درصدی مواجه شد. این افزایش، در نتیجه افزایش به ترتیب ۵٫۱ و ۵٫۷ درصدی جریان سرمایه‌گذاری در کشورهای پیشرفته و نوظهور رخ داد. با توجه به ادامه تحریم‌های شدید آمریکا علیه ایران، جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ایران باز هم به روند کاهشی خود ادامه داد و از ۲٫۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ به ۱٫۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ تنزل کرده است. به علاوه، کاهش رشد سرمایه‌گذاری (۱٫۵ میلیارد دلار کاهش رشد ۳۷٫۵ درصدی) و درآمد سرانه (۵۴۱۶ دلار) و افزایش تورم (۱۰٫۵ درصد) روندی معکوس را با اقتصاد جهانی و به‌ویژه کشورهای پیشرو در منطقه تجربه کرده است. بر این اساس، شکاف بین تولید ناخالص و سایر متغیرهای کلان اقتصادی ایران و کشورهای منطقه با توجه به محدودیت‌های اقتصادی به ویژه تحریم در سال‌های گذشته در حال افزایش است.

از منظر شاخص‌های بین‌المللی رتبه ایران در شاخص‌های رقابت‌پذیری صنعتی، آزادی اقتصادی، شاخص رقابت‌پذیری جهانی و شاخص توسعه انسانی کاهش یافته و در شاخص‌های سهولت کسب‌وکار، نوآوری جهانی، عملکرد لجستیکی ایران در سال ۲۰۱۸ عملکرد بهتری را نسبت به سال قبل از آن داشته است. . برخی اقدامات انجام شده در راستای بهبود شاخص کسب و کار شامل توسعه و بهبود خدمات صادرات و واردات از طریق پنجره واحد ملی شامل بهبود فرآیند بارگذاری اسناد واردات و صادرات و همچنین بهبود فرآیند بازرسی و اداری برای صادرات و واردات که در نهایت موجب کاهش زمان و هزینه انطباق اسنادی بوده است. همچنین تسهیل پرداخت مالیات از طریق راه‌اندازی سیستم آنلاین برای پرداخت حق بیمه تامین اجتماعی، درخواست آنلاین استرداد مالیات بر ارزش افزوده، سیستم آنلاین ثبت اظهارنامه مالیات بر درآمد شرکت و سیستم پرداخت آنلاین بدهی مالیاتی از طریق اتصال به بانک از دیگر اقدامات انجام شده در راستای بهبود کسب و کار در ایران بوده

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۵۲	تاریخ: ۱۳۹۹	

است. در مجموع بر اساس رتبه ایران در شاخص‌های مختلف جایگاه ایران به لحاظ شاخص‌های بین‌المللی در سطح جهانی جایگاه مناسبی ارزیابی نمی‌شود.

۱۱-۱-۲. سمت تقاضای اقتصاد و رشد ارزش افزوده

اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۸ رشد ۶,۹ - درصدی را تجربه کرد. رشد اقتصادی در بخش غیرنفتی نیز به منفی ۰,۵ درصد رسید. اگرچه رشد اقتصادی در فصل سوم سال ۱۳۹۸ مثبت شد اما شیوع ویروس کرونا باعث شد همچنان اقتصاد ایران رشد منفی را در فصل چهارم سال تجربه کند و نسبت به سال قبل کوچک‌تر شود. گروه صنعت نیز در سال ۱۳۹۸ با توجه به تأثیر تحریم‌ها بر حوزه‌های نفتی، مالی، بانکی و ... رشد منفی معادل ۹,۶ درصد را تجربه کرد و بیشترین سهم از رشد معادل ۶,۴ واحد درصد را از رشد منفی سال ۱۳۹۸ داشته است. در گروه صنعت، زیرگروه صنعت (ساخت) تجربه رشد ۱,۸ - درصدی در این سال را داشته است. زیرگروه ساختمان نیز با رشد ۶,۲ درصدی عامل مثبتی در رشد گروه صنعت در این سال به شمار می‌رود. رشد منفی گروه معدن نیز از رشد ۳۵ - درصدی زیرگروه استخراج نفت و گاز طبیعی رقم خورده و زیرگروه سایر معادن با رشد ۲,۱ - درصدی نقش فراینده در کاهش رشد ارزش افزوده زیرگروه معدن داشته است. در مجموع عامل اصلی رشد منفی گروه صنعت در سال ۱۳۹۸ مبتنی بر زیرگروه‌های معادن (استخراج نفت و گاز طبیعی) و صنعت بوده است. افزایش ۶,۲ درصدی ارزش افزوده ساختمان نیز دارای تأثیر افزایشی بر تقاضای محصولات صنعتی و معدنی بوده و نقش بازدارنده‌ای در کاهش بیشتر رشد گروه صنعت ایفا کرده است.

نکته مثبت اینکه در فصل چهارم سال ۱۳۹۸، رشد بخش صنعت پس از ۷ فصل مثبت شد و به ۲,۷ درصد رسید. میزان تولیدات بخش صنعت در فصل چهارم ۱۳۹۸ معادل ۲۲,۳ هزار میلیارد تومان بوده است.

در بین رشته فعالیت‌های خدماتی که از ارتباط بیشتری با حوزه صنعت، معدن و تجارت برخوردارند می‌توان به رشد ۴,۵ - درصدی ارزش افزوده رشته فعالیت‌های عمده‌فروشی، خرده‌فروشی هتل و رستوران (که بخش اعظم از آن به بازرگانی داخلی مرتبط است و در انتهای سال ۱۳۹۸ به شدت تحت تأثیر پیامدهای شیوع کرونا قرار گرفت) اشاره کرد، که تحت تأثیر آن باوجود رشد مثبت ۰,۸ درصدی زیرگروه حمل‌ونقل و انبارداری و ارتباطات و همچنین رشد ۳,۸ درصدی مستغلات، کرایه و خدمات کسب‌وکار، رشد بخش خدمات به ۰,۷ - درصد رسید. ارزش افزوده گروه کشاورزی و رشته فعالیت تأمین آب، برق و گاز طبیعی به‌عنوان استفاده‌کنندگان از تولیدات صنعتی به ترتیب با رشد ۲,۸ و ۲,۶ درصدی همراه بوده‌اند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۵۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۱۱-۱-۳. سمت هزینه تولید ناخالص داخلی و تشکیل سرمایه ثابت ناخالص

بررسی سمت هزینه تولید ناخالص داخلی (مخارج کل) نیز نشان می‌دهد که رشد ۵,۴- درصدی هزینه مصرف بخش خصوصی در سال ۱۳۹۸ به همراه رشد ۳,۶- درصدی هزینه مصرف نهایی دولت وجود داشته است. علاوه بر این تشکیل سرمایه ثابت ناخالص نیز حاکی از آن است که علی‌رغم رشد ۶,۲ درصد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش ساختمان در سال ۱۳۹۸ رشد ۱۱,۵- درصدی سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات به دلیل افت قابل ملاحظه واردات کالاهای سرمایه‌ای در این سال رخ داده است که این موضوع نیز باعث نگرانی در خصوص عدم ایجاد ظرفیت‌های جدید در اقتصاد کشور است، کما اینکه بخشی از این تشکیل سرمایه نیز جبران استهلاک سرمایه خواهد بود. بیشترین کاهش در اجزای خالص صادرات کالاهای و خدمات مشاهده شده است؛ به نحوی که صادرات کالا و خدمات در این سال رشد ۲۱,۶- درصدی و واردات کالا و خدمات رشد ۴۰,۱- درصدی را تجربه کرده است. با توجه به اعمال تحریم‌ها و محدودیت‌های انتقال ارز و افزایش قابل توجه نرخ ارز در این سال، کاهش واردات از کانال تامین کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای و افزایش هزینه‌ها بر بخش تولید و در نهایت بر صادرات تأثیرگذار بوده است. در فصل چهارم سال ۱۳۹۸ صادرات کالا و خدمات افت ۳۹,۱ درصدی را تجربه کرد که از دلایل عمده این کاهش شیوع بیماری کرونا و بسته شدن مرزها بوده است.

۱۱-۱-۴. شاخص بهای مصرف‌کننده و تولیدکننده

شاخص بهای کالاهای و خدمات مصرف‌کننده و تولیدکننده در سال ۱۳۹۸ به ترتیب رشد ۳۴,۸ و ۳۶,۷ درصد رسیده است. در حالی که این ارقام در سال ۱۳۹۷ به ترتیب ۲۶,۹ و ۴۶,۹ درصد در سال ۱۳۹۷ بوده است. در میان زیرگروه‌های شاخص بهای مصرف‌کننده در سال ۱۳۹۸، مبللمان و لوازم‌خانگی و نگهداری معمول آن‌ها با ۴۹,۳ درصد، حمل و نقل با ۴۶,۸ درصد، تفریح و فرهنگ با ۴۵,۵ درصد، پوشاک و کفش ۴۳,۹ درصد و خوراکی‌های و آشامیدنی‌ها با ۴۳ درصد بیشترین افزایش قیمت‌ها را در سبد مصرفی خانوارها داشته‌اند. با عنایت به اینکه سهم خوراکی‌های و آشامیدنی‌ها در سبد هزینه خانوارهای کم درآمد بالاست، بالا بودن تورم این گروه فشار زیادی به اقشار آسیب‌پذیر وارد کرده و امنیت اقتصادی آنان را به مخاطره می‌اندازد. هرچند دولت با تخصیص ارز ۴۲۰۰ تومانی به کالاهای اساسی سعی در پایین نگه داشتن قیمت مصرف‌کننده این گروه کالاهای داشت، لیکن از یک سو ضعف در کنترل زنجیره تامین این گروه کالاهای و از سوی دیگر انتظارات تورمی و افزایش قیمت سایر اجزاء تشکیل دهنده هزینه کالاهای اساسی باعث شد دولت به هدف خود بطور کامل دست نیابد.

در زیرگروه‌های شاخص بهای تولیدکننده در سال ۱۳۹۸ گروه کشاورزی تورمی را به میزان ۳۲,۸ درصد تجربه کرده است. همچنین گروه صنعت و گروه معدن به ترتیب ۴۱,۸ و ۴۵ درصد رشد شاخص بهای

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۵۴	تاریخ: ۱۳۹۹	

تولیدکننده داشته‌اند. بنابراین رشد شاخص بهای تولیدکننده در بخش معدن و صنعت نسبت به سایر بخش‌ها و حتی نسبت به شاخص کل در سطح بسیار بالاتری بوده است که این امر به دلیل تخلیه افزایش شدید نرخ ارز در سال ۱۳۹۷ و افزایش هزینه‌های تولید به‌خصوص کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای وارداتی بوده است. در این سال واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای نیز افت شدیدی را به دلیل محدودیت‌های وارداتی ناشی از تحریم‌ها و افزایش نرخ ارز تجربه کرده که این امر خود تأثیر زیادی بر هزینه‌های تولید داشته است.

تسلط مالی بر سیاست‌های پولی و عدم تعادل‌های ساختاری در بخش پولی کشور و ناترازی‌های بودجه عمومی دولت باعث شده سرعت انتشار نقدینگی در کشور بیش از ظرفیت‌های اقتصادی کشور باشد و این امر منجر به بالا بودن نرخ تورم به صورت ساختاری در کشور باشد. کسری بودجه مزمن و ساختاری کشور، از کانال‌های مختلف تکالیف بودجه‌ای یا شیوه‌های دیگر به منابع بانکی بانک مرکزی منتقل شده و از طریق اضافه برداشت بانک‌ها از بانک مرکزی به رشد پایه پولی منجر شده است؛ بطوریکه نقدینگی در یک سال منتهی به اسفندماه ۱۳۹۸ بالغ بر ۳۱,۳ درصد رشد کرده که از روند بلندمدت آن نیز پیش گرفته است.

علاوه بر این، تحریم‌های اقتصادی نیز مزید بر علت شده و از کانال‌های مختلف از جمله کمبود عرضه ارز، محدودیت در نقل و انتقال پول که باعث افزایش هزینه نقل و انتقال پول شده و هزینه‌های تجارت را گسترش داده، افزایش هزینه‌های تولید (کاهش دسترسی به مواد اولیه و سرمایه‌ای و همچنین با قیمت بالا) هم انتظارات تورمی را تحریک کرده و هم اینکه موجبات شکاف بیشتر تولید شده است. از سوی دیگر افزایش شدید نرخ ارز ناترازیهای ساختاری اقتصاد کشور را (از جمله کسری بودجه) عمیق‌تر نموده و از کانال فشار بر نقدینگی، به تورم مزمن منتهی شده است.

۱۱-۱-۵. شاخص بهای کالاهای صادراتی و وارداتی

شاخص بهای کالاهای صادراتی در سال ۱۳۹۸ رشد ۶ درصدی را تجربه نمود که از علل این موضوع می‌توان به افزایش نرخ ارز و افزایش صادرات کالاهای با ارزش افزوده پایین‌تر (کاهش ارزش هر تن کالای صادراتی) اشاره کرد.

رشد شاخص بهای کالاهای وارداتی در سال ۱۳۹۸ برابر با ۵۱,۳ درصد بوده است که در مقایسه با شاخص بهای صادرات منجر به تداوم نزولی رابطه مبادله طی سال‌های گذشته شده است. این امر حاکی از آن است تجارت کشور عمدتاً بر اساس فروش کالاهای ارزان‌تر و با ارزش افزوده پایین‌تر و خرید کالاهایی با ارزش افزوده بالاتر طی این سال‌ها مواجه بوده که این روند در سال‌های اخیر شدت نیز گرفته است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۵۵	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۱۱-۲. تحولات در بخش صنعت، معدن و تجارت

۱۱-۲-۱. کاهش تولید صنعتی و تأثیر تحریم بر صنایع

ارزش افزوده صنعت (فارغ از زیرگروه‌های ساختمان، معدن و تأمین آب، برق و گاز طبیعی) به قیمت جاری با متوسط رشد سالانه ۲۸,۴ درصدی از ۹۸۰,۲ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ به ۵۶۵۰,۳ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ رسید. این در حالی است که ارزش افزوده صنعت به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ طی دوره مورد بررسی با متوسط کاهش سالانه ۱,۱ به ۹۰۸,۵ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ رسیده است. رشد منفی ارزش افزوده بخش صنعت به قیمت ثابت در مقابل رشد مثبت این بخش به قیمت‌های جاری و افزایش سهم صنعت از تولید ناخالص داخلی به قیمت جاری (از ۱۴,۳ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۱۶,۹ درصد در سال ۱۳۹۸) گویای آن است که بخش صنعت در اقتصاد ایران به لحاظ اسمی بزرگ‌تر شده است.

۱۱-۲-۲. ساختار صنعتی مبتنی بر صنایع منبع‌محور

بر اساس آخرین اطلاعات مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۷، بالغ بر ۷۶ درصد ارزش افزوده و ۷۹ درصد ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی با ۱۰ نفر کارکن و بیشتر در صنایع منبع‌محور «تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی»، «فلزات پایه»، «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت»، «تولید فرآورده‌های غذایی»، «تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی» و «تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی» بوده و صنایع دانش‌محور با سهم ۹,۸ درصدی از ارزش افزوده و ۱۰,۱ درصدی از ارزش ستانده کارگاه‌های صنعتی، کمترین دستاورد را در میان رشته فعالیت‌های صنعتی از آن خود کرده‌اند که این امر ناشی از شکل‌گیری صنایع کشور بر پایه مزیت‌ها و عدم توسعه صنعتی بر مبنای صنایع با ارزش افزوده بالا مطابق با تجربه صنعتی شدن در کشورهای توسعه‌یافته بوده است.

در ارتباط با صادرات صنایع منبع‌محور «مواد و محصولات شیمیایی»، «تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت» و «فلزات پایه» (با مجموع سهم بالغ بر ۸۴ درصد در سال ۱۳۹۷) توجه به این نکته حائز اهمیت است که رابطه مبادله این رشته فعالیت‌ها نشان‌دهنده سهم بالاتر محصولات با ارزش افزوده پایین در مقایسه با محصولات وارداتی در این رشته فعالیت‌ها و درواقع شاهی بر عدم توسعه و تکمیل زنجیره ارزش در این صنایع است.

۱۱-۲-۳. چشم‌انداز صنعتی کشور از منظر پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی

تمرکز بالای پروانه‌های بهره‌برداری در سال ۱۳۹۸ بر سرمایه‌گذاری‌های ایجاد با سهم ۵۰,۳ درصدی از سرمایه‌گذاری‌های انجام شده و ۵۳,۸ درصد از اشتغال ایجاد شده و نه توسعه‌ای، عمدتاً در صنایع

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۵۶	تاریخ: ۱۳۹۹	

منبع محور «ساخت فلزات اساسی»، «ساخت مواد و محصولات شیمیایی»، «سایر محصولات کانی غیرفلزی»، «محصولات غذایی و آشامیدنی» و «کک و فراورده‌های حاصل از نفت» بوده است. تعداد، سرمایه و اشتغال پروانه‌های بهره‌برداری در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال قبل به ترتیب ۵,۵ درصد، ۱,۵ درصد و ۱ درصد رشد داشته است. هم‌راستا با کاهش ۲۲,۸ واحد درصدی نرخ تورم تولیدکننده بخش صنعت در سال ۱۳۹۸ (از ۶۴,۶ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۴۱,۸ درصد در سال ۱۳۹۸)، میزان سرمایه موردنیاز هر پروانه بهره‌برداری با کاهش ۳,۸ درصدی و اشتغال ناشی از هر پروانه نیز با کاهش ۴ درصدی همراه بود. این موضوع، ناشی از رشد بزرگ‌تر تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صادره نسبت به سرمایه و اشتغال است.

۱۱-۲-۴. تولیدات معدنی

یکی از مهم‌ترین وقایع سال ۱۳۹۸ در بخش معدن، تحریم مجدد فلزات اساسی همراه با جهش نرخ ارز بود که موجب بروز عدم تعادل در عرضه و تقاضای محصولات معدنی و صنایع معدنی در بورس کالای ایران شد. وابستگی قیمت مواد و محصولات معدنی به قیمت جهانی توأم با شکاف معنادار نرخ ارز دولتی و آزاد، موجب ایجاد حاشیه سود و ورود تقاضای سفته‌بازی به این بازار شد. اگرچه مداخلات ستاد/ کارگروه تنظیم بازار در راستای مدیریت تقاضا و کاهش تقاضای کاذب بود؛ به سبب اجرایی نشدن تمام مصوبات و محدودیت‌های نظارت در کوتاه‌مدت افزایش هزینه‌های تولید صنایع پایین دست و کاهش تولید در این صنایع ایجاد شد. علاوه بر آن، محدودیت‌های صادراتی با هدف تأمین بازار داخل نیز به افت صادرات این محصولات انجامید.

۱۱-۳. تأمین مالی بخش صنعت، معدن و تجارت

۱۱-۳-۱. نظام بانکی

از منظر تأمین مالی بررسی‌ها حاکی از آن است که در سال ۱۳۹۸ تأمین مالی بخش صنعت و معدن همچنان معطوف به نظام بانکی بوده (رقم ۲۰۸۹,۳ هزار میلیارد ریال) و بعد از آن بازار سرمایه (با رقم ۵۳۴,۸ هزار میلیارد ریال) بیشترین نقش را در تأمین مالی این بخش ایفا کرد. با توجه به محدود بودن اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه و نیز محدودیت‌های جذب منابع مالی خارجی، تأمین مالی فعالیت‌های صنعتی و معدنی از محل این دو منبع مالی چندان توفیق نداشت. در سال ۱۳۹۸ و در راستای طرح رونق تولید (سیاست‌های اقتصاد مقاومتی)، حدود ۳۳۵,۸ هزار میلیارد ریال تسهیلات بانکی به واحدهای صنعتی کوچک و متوسط اعطا شد. به رغم آنکه در این سال، تسهیلات بانک صنعت و معدن به عنوان بانک تخصصی این بخش ۳۶,۱ درصد رشد یافت، با این حال، سهم تسهیلات این بانک

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۵۷	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

از کل تسهیلات بخش صنعت و معدن از ۶,۱ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۵,۵ درصد در سال ۱۳۹۸ کاهش یافت. علاوه بر این، صنایع کوچک و متوسط در بهره‌مندی از خدمات ضمانتی و بیمه‌ای ارائه‌شده توسط صندوق‌های حمایتی نیز با محدودیت مواجه بودند.

در سال ۱۳۹۸ تسهیلات ریالی و ارزی صندوق توسعه ملی به بخش صنعت و معدن با کاهش همراه بوده و تسهیلات ارزی به این بخش با کاهش حدود ۱۹ درصدی همراه بوده است. مهم‌ترین بخش‌های صنعتی بهره‌مند از تسهیلات ارزی صندوق توسعه ملی شامل طرح‌های پتروشیمی، فولادی، سیمان، کاشی، سنگ و صنایع مشابه بوده است. به‌رغم آنکه تسهیلات اعطایی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به بخش صنعت و معدن به قیمت اسمی در سال ۱۳۹۸ رشد پیدا کرد ولی با توجه به افزایش بیش از ۴۰ درصدی شاخص صنعت در این سال (به سبب افزایش نرخ ارز و قیمت مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای و شیوع ویروس کرونا در انتهای سال ۱۳۹۸)، عملاً این بخش تحت حمایت و پوشش کافی بازار پول قرار نگرفت و تا حدودی می‌توان این موضوع را در رشد منفی این بخش مشاهده کرد.

درواقع، مسئله اصلی آن است که بخش صنعت و معدن با توجه به بازدهی کمتر و نیز زمان‌بر بودن روند سرمایه‌گذاری آن در قیاس با سایر بخش‌ها، عمدتاً در دسترسی به تسهیلات با محدودیت بیشتری روبرو بوده است؛ از طرفی بازدهی انتظاری بالای بازارهای مالی در سالیان اخیر به سبب شوک‌های ارزی و قیمتی و به طور خاص بازده بیش از ۱۸۰ درصدی بازار بورس در سال ۱۳۹۸، انگیزه تخصیص نقدینگی به سرمایه‌گذاری بخش صنعت و معدن را کاهش داده است. همچنین ترکیب بهره‌مندی بنگاه‌های صنعتی و معدنی از منابع بانکی نشان می‌دهد که اولویت تأمین مالی صنایع بزرگ، محرومیت نسبی صنایع کوچک و متوسط (عمدتاً از ناحیه تأمین وثایق) را به دنبال داشته است.

یکی از ظرفیت‌های مهم تأمین مالی بخش صنعت و معدن در چند سال اخیر، منابع ناشی از قانون هدفمند کردن یارانه‌ها بوده که در سال ۱۳۹۸ حتی مبلغ مصوب آن در قیاس با سال ۱۳۹۷ کاهش یافت (کاهش از ۵۰ به ۲۱,۱ هزار میلیارد ریال). همچنین، به‌رغم آنکه در سال ۱۳۹۸ بیش از ۴۰ هزار میلیارد تومان به اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای اختصاص یافت، بخش صنعت و معدن سهم چندانی از این اعتبارات در اختیار نداشته است (سهم کمتر از ۱ درصد).

علاوه بر این، با توجه به شدت تحریم‌های اقتصادی در این سال، بخش صنعت حتی از منظر سرمایه‌گذاری خارجی مصوب نیز با کاهش چشمگیر مواجه بوده (رشد منفی ۲۲,۵ درصدی)؛ بنابراین می‌توان بیان کرد این بخش جذب چندانی از منابع مالی خارجی در این سال نداشته است.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۵۸	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۱۱-۳-۲. بورس و فرا بورس

تغییرات شاخص صنعت در بازار سرمایه در ۶ ماهه اول سال ۱۳۹۸ به دلیل افزایش نرخ ارز و در ۶ ماهه دوم سال به دلیل ورود سرمایه‌گذاران جدید به واسطه واگذاری‌های بخش دولتی و عمومی با افزایش همراه بوده و در مجموع این شاخص در قیاس با سال قبل رشد ۱۸۶,۳ درصدی را تجربه کرد. روند شاخص صنعت در ۶ ماهه اول سال به دلیل تضعیف شدید ارزش ریال و رشد سه برابری نرخ ارز و به تبع آن جهش سودآوری ریالی شرکت‌ها بوده در حالی که رشد شاخص در ۶ ماهه دوم سال ۱۳۹۸ همگام با رکود سایر بازارهای موازی، ورود سیل نقدینگی از سوی سرمایه‌گذاران تازه وارد همزمان با اعلام واگذاری سهام شرکت‌های دولتی نظیر شستا در بورس بوده است. عملکرد صنایع بورسی در سال ۱۳۹۸ حاکی از افزایش ارزش بازاری، معاملاتی و سودآوری صنایع (میزان سود) به ترتیب با نرخ رشد ۱۷۴,۳، ۲۳۲,۱ و ۹۳,۱ درصدی بوده است؛ که این افزایش عمدتاً ناشی از افزایش نرخ ارز و رشد قیمت‌ها بوده است. بررسی‌ها همچنین حاکی از آن است عملکرد بازار بورس تحت تأثیر سه صنعت مهم بورسی شامل محصولات شیمیایی، ساخت فلزات اساسی و استخراج کانه‌های فلزی است که مجموعاً ۴۴,۳ درصد از ارزش بازاری را به خود اختصاص دادند.

بعد از نظام بانکی و اعتباری کشور، بازار سرمایه بیشترین سهم را در تأمین مالی بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۸ ایفا کرد. با این حال، اثرات تراجمی دولت از طریق انتشار اسناد خزانه و سایر اوراق بدهی دولتی (عموماً با نرخ سود بالا)، تأمین مالی بخش را از این بازار با محدودیت همراه کرد. از طرفی سهم عمده تأمین مالی بخش صنعت و معدن، مربوط به چند صنعت بزرگ و منبع محور بوده است که عمدتاً از ناحیه افزایش سرمایه و آن هم به واسطه تجدید ارزیابی دارایی‌ها بوده که عملاً نقدینگی جدیدی وارد صنایع نشده است.

۱۱-۴. مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن

— بخش صنعت و معدن با در اختیار داشتن سهم حدود ۱۵ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور، سهم حدود ۲۵ درصدی از مصارف انرژی کشور را نیز به خود اختصاص داده است. عملکرد مصرف انواع حامل‌های انرژی در بخش صنعت در سال ۱۳۹۶ نیز نشان می‌دهد که مصرف نهایی انرژی در بخش صنعت روندی افزایش داشته است، ضمن اینکه روند رشد ارزش افزوده در این بخش چندان متناسب با مصرف انرژی نیست. بنابراین به نظر می‌رسد همچنان شرایط مدیریت انرژی در این بخش، سازوکارهای موجود قیمت‌گذاری انرژی، جهت اصلاح الگوی مصرف انرژی در بخش صنعت و معدن، ناکارآمد عمل می‌کنند و نتوانسته در شاخص‌های بخش انرژی شامل مصرف انرژی، شدت

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۵۹	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

انرژی، ضریب انرژی و ... تاثیر قابل توجهی داشته باشد و به طور کامل واحدهای صنعتی و معدنی را به سمت تغییرات فناورانه سخت افزاری و نرم افزاری معطوف نماید.

انواع حامل های انرژی با قیمت های مناسب در اختیار صنایع در بخش های مختلف صنعتی قرار می گیرد. اما به سبب میزان مصرف، پایین بودن بهره وری و بالا بودن شدت انرژی این رانتي که از طريق قيمت های پایین تر در اختیار توليدکنندگان قرار می گیرد، لزوماً به توليد ثروت بیشتر ختم نشده است. مصارف انرژی در بخش صنعت را می توان متاثر از سطح توليد، شدت انرژی، تکنولوژی مورد استفاده در خطوط توليدي و محتوای فناورانه محصولات صنعتی دانست.

سياست های قيمتي انرژی و ساختار صنعتی برآمده از آن اگرچه به افزايش استفاده از انرژی های پاکتر گاز و برق منجر شده اما لزوماً، سياست های توسعه صنعتی کشور را حمايت نمی کند. سوخت های گاز و برق در مجموع حدود ۹۲ درصد انرژی مصرفی صنعت را به خود اختصاص داده اند. قابل توجه اين است که علی رغم سهم پایین بنزین در سبد انرژی بخش صنعت، آلايندگی مربوط به بنزین حتی از گاز طبیعی نیز بیشتر است.

بررسی ترکیب مصرف انرژی در کارگاه های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر نشان می دهد که برق بیشترین سهم را در سبد انرژی مصرف شده در این کارگاه ها دارد. همچنین روند مصرف گاز طبیعی در این سال ها به عنوان جایگزین نفت گاز (گازوئیل) در کارگاه های صنعتی افزایشی بوده است. بررسی ساختار صنعتی کشور از منظر توليد طی سال ۱۳۹۷ نشان می دهد که ترکیب کالاهای توليدي کشور عمدتاً بر رشته فعاليت های توليد محصولات کانی غیرفلزی، توليدات فلزات اساسی، صنایع توليد کک - پالایشگاه ها، صنایع مواد غذایی و آشاميدنی، صنایع توليد مواد و محصولات شیمیایی و توليد وسایل نقلیه ی موتوری، تریلر و نیم تریلر تمرکز داشته است که حدود ۷۹,۵ درصد مصرف انرژی و ۶۳,۴ درصد از ارزش افزوده را به خود اختصاص داده اند.

در سال ۱۳۹۶ برخی اقدامات به منظور بهينه سازی انرژی در کشور انجام شده است که اهم این موارد شامل طرح بازيافت در فرآیندهای صنعتی، انجام حمايت های مالی برای کاهش شدت انرژی در صنایع ماده در ارتباط با ماده ۱۲ قانون رفع موانع توليد رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، نظارت و بازرسی استانداردهای مصرف انرژی هستند.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
صفحه: ۳۶۰	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

۱۱-۵. تجارت

۱۱-۵-۱. تجارت خارجی

سال ۱۳۹۸ به دلیل بازگشت تحریم‌ها به اقتصاد ایران و نوسانات متغیرهای اقتصادی همچون نرخ ارز شرایط ویژه‌ای را برای تجارت به وجود آورد. در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ اگرچه که نرخ ارز جهش حدود سه برابری را تجربه کرد اما صادرات کشور کاهش یافت و از منظر واردات نیز واردات کالاهای واسطه‌ای و نهاده‌ها نیز که تولید را تحت تأثیر قرار می‌دهد، روندی کاهشی را تجربه کرد. بررسی وضعیت تجارت کشور در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که ارزش تجارت غیرنفتی کاهش یافت. این کاهش چشمگیر اساساً متأثر از شرایط خاص خروج آمریکا از برجام و متعاقباً اعمال تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی-تجاری بوده است.

توجه به این نکته ضروری است که ساختار تجارت ایران همچون سال‌های گذشته در صادرات مبتنی بر مواد نفت پایه و در واردات نشان از وابستگی تولید به واردات دارد که به دلیل این وابستگی کاهش در واردات عمدتاً نشانه‌ای از رکود صنعتی در کشور است که آمار تولید ناخالص داخلی و رشد بخش صنعت در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ گواهی بر این مدعا است.

۱۱-۵-۲. صادرات غیرنفتی کالاها و خدمات

به لحاظ نوع کالاهای صادراتی، خام‌فروشی در قالب صادرات مواد اولیه و واسطه‌ای بر سبد صادراتی ایران سیطره داشته و در سال ۱۳۹۸ نیز صادرات موادخام اولیه و منابع بر و واسطه‌ای جایگاه مسلط در تجارت غیرنفتی ایران را داشته است. همچنین در این میان، سه گروه تولید مواد و محصولات شیمیایی، تولید زغال کک - پالایشگاه‌های نفت و سوخت‌های هسته‌ای و تولید فلزات اساسی در مجموع سهم بزرگی از کل صادرات غیرنفتی ایران را در اختیار داشته‌اند. بررسی صادرات سال ۱۳۹۸ در فعالیتهای صنعتی نشان می‌دهد که گروه‌هایی که ارزش واحد صادراتی بالاتری دارند سهم بسیار کمی در کل صادرات را در اختیار دارند.

تنها تعداد ۰/۲ درصد از کل اقلام صادراتی کشور (۹ ردیف تعرفه) ارزشی معادل ۱۲,۷ میلیارد دلار (با سهم ۲۹ درصدی در صادرات) را در اختیار دارند که این میزان تنها توسط سه شرکت دولتی صادر شده است. درعین حال، هیچ شرکت خصوصی بیش از یک میلیارد دلار صادرات نداشته است. «فقدان تنوع در اقلام صادراتی باارزش» و «ضعف عمومی در توانمندی بنگاه‌های صادراتی» از عمده علل توسعه‌نیافتگی بیشتر صادرات ایران است. در این دوره، بنگاه‌های اقتصادی داخلی به دلیل مشکلات عدیده‌ای چون بازارهای ضعیف داخلی، از دست رفتن بازارهای خارجی، بدهی‌های معوق و مشکلات

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی		کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۶۱	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

تأمین مالی کمتر توانستند از مزایای محیط بین‌المللی بهره‌مند شوند، به‌طوری‌که همچنان تمرکز بالایی در بازارهای صادراتی و مبادی وارداتی مشاهده می‌شود.

۱۱-۵-۳. واردات کالا

در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ با وضع تحریم‌ها ارزش واردات هر سه نوع کالا دستخوش نوسان‌هایی گردید، به‌نحوی‌که ابتدا کالاهای واسطه‌ای ۱۵,۸ درصد، کالاهای مصرفی ۳۰,۴ درصد و کالاهای سرمایه‌ای ۱۹,۲ درصد با کاهش مواجه شدند و سپس بخشی از این کاهش در سال ۱۳۹۸ جبران گردید. ترکیب واردات برحسب اقلام کالاهای مهم وارداتی نیز نشان می‌دهد که ۱۰ قلم کالای مهم وارداتی سهم مهمی از کل واردات را در اختیار دارد. بخش قابل‌توجهی از این اقلام، کالاهای حساس و ضروری کشاورزی مرتبط با امنیت غذایی و معیشت جامعه، قطعات منفصله صنایع تولید خودرو و وسایل نقلیه و اقلام گلوگاهی در زنجیره تولید محصولات پایه فلزی است. بنابراین، تحریم‌ها سبب شد تا اقلام حیاتی و ضروری در حوزه‌های مختلف در صدر اولویت واردات قرار گیرند.

ترکیب واردات برحسب نوع مصارف نشان می‌دهد که ساختار مصرفی واردات متأثر از تحریم‌های اخیر، دستخوش تغییراتی اساسی شده است. در مجموع، ساختار واردات کشور در سال ۱۳۹۸ با حفظ ارزش کل واردات، با افزایش سهم و جایگاه کالاهای واسطه‌ای و مصرفی و کاهش سهم و جایگاه کالاهای سرمایه‌ای روبرو بوده است.

۱۱-۵-۴. بازرگانی داخلی

سهم خدمات از ارزش افزوده کل کشور در سال ۱۳۹۸ بیشتر از سهم گروه‌های صنعت و کشاورزی و حدود ۴۷,۱ درصد بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۰,۵ درصد رشد یافته است.

واحدهای صنفی در حوزه توزیع، بزرگ‌ترین زیربخش بازرگانی داخلی است و در سال ۱۳۹۸ تعداد ۲۷۱۴۶۴۶ واحدهای صنفی دارای پروانه کسب بوده اند که به همراه ۷۵۰ هزار واحد صنفی بدون پروانه کسب در مجموع ۳ میلیون و ۵۰۰ هزار واحد صنفی دارای پروانه کسب و فاقد پروانه کسب در کشور فعال هستند. با توجه به رشد حدود ۲,۵ درصدی تعداد واحدهای صنفی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷، با اینحال تاریخ اعتبار حدود ۱۹,۲ درصد از تعداد واحدهای صنفی دارای پروانه کسب، منقضی شده است.

تعداد واحدهای صنفی خدماتی (شامل واحدهای خدماتی و خدمات فنی) واحدهای توزیعی و تولیدی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال پیش از خود، به ترتیب حدود ۳,۶ درصد، ۲,۱ درصد و ۱,۴ درصد رشد داشته‌اند. فروشگاه‌های بزرگ و زنجیره‌ای در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۶۵,۹ درصد رشد

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۶۲	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

داشته (از تعداد ۱۲۶ در سال ۱۳۹۷ به ۲۰۹ در سال ۱۳۹۸) و همچنین، تعداد فروشگاه‌های زنجیره‌ای همگن و فروشگاه زنجیره‌ای چندمنظوره نیز به ترتیب ۱۱،۱ و ۱۰،۹ درصد رشد داشته است. باتوجه به پیشرفت‌های فراوان تکنولوژی و رواج فعالیت‌های اینترنتی و شبکه‌ای، صدور مجوز کسب‌وکارهای مجازی در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۴۷،۴ درصد رشد داشته؛ البته تعداد پرونده‌های رسیدگی شده با ماهیت کسب‌وکارهای اینترنتی نیز حدود ۹،۸ درصد رشد یافته است.

با وجودی که حوزه تأمین در سال ۱۳۹۸ با مشکلاتی اعم از نوسانات قیمت جهانی، تأمین ارز، ترخیص کالاها و ... مواجه بوده با این حال شرکت بازرگانی دولتی ایران نقش قابل توجهی در تأمین کالاهای اساسی برعهده داشته است. در حوزه فروش نیز فروش برنج، روغن خام، شکر خام و سفید در سال ۱۳۹۸ رشد داشته و میزان فروش گندم و دانه‌های روغنی نسبت به سال ۱۳۹۷ رشد منفی را تجربه کرده‌اند. در حوزه مدیریت لجستیک داخلی تا پایان اسفند ماه سال ۱۳۹۸ مقدار کل حمل‌ونقل و جابجایی گندم، برنج و شکر خام در داخل کشور، در مجموع ۷،۵۲ میلیون تن بوده و در حوزه مدیریت لجستیک خارجی در سال مذکور، مقدار کل حمل و جابجایی کالاهای گندم، روغن خام، برنج و شکر خام به مبادی ورودی کشور در مجموع حدود ۲،۶۶ میلیون تن بوده است.

بررسی عملکرد بورس کالای ایران نیز حاکی از رشد ۳،۹ درصدی در حجم و نیز رشد ۳۸،۱ درصدی در ارزش معاملات کل بازار بوده که بیشترین حجم و ارزش نیز مربوط به مجموع معاملات تالار پتروشیمی و فراورده‌های نفتی بوده است.

۱۱-۵-۵. کارگروه تنظیم بازار و نظارت و بازرسی

در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال ۱۳۹۷ بازرسی‌ها و تشکیل پرونده و تخلفات کشف شده افزایش یافته درحالی‌که رسیدگی به شکایات مردمی و کل شکایات و درصد رسیدگی به شکایات (متخلف و در دست بررسی)، روند کاهشی داشته است.

کارگروه تنظیم بازار کشور در سال ۱۳۹۸ به منظور سیاست‌گذاری و بررسی تحولات داخلی و بیرونی اثرگذار بر تنظیم بازار کالاها و خدمات، تعداد ۵۵ جلسه برگزار کرده است. محورهای عمده تصمیمات کارگروه تنظیم بازار کشور در این سال، شامل سیاست‌گذاری در خصوص توزیع و عرضه کالاهای اساسی؛ گروه‌های کالایی مشمول ارز ترجیحی و تخصیص آن؛ تسهیل در امر تجارت؛ تأمین کسری بازار، بررسی، کنترل و اطلاع‌رسانی قیمت‌ها در بازار و ترمیم ذخایر راهبردی کشور؛ کنترل و نظارت بر بازار؛ قیمت‌گذاری کالاها و خدمات؛ هماهنگی جهت تأمین ارز کالاهای اساسی؛ ممنوعیت‌های فصلی و تغییر در تعرفه‌ها بوده است.

مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۶۳	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

- با توجه به بررسی‌ها، ضعف‌های سیاست‌گذاری تنظیم بازار کالا در سال ۱۳۹۸ عبارتند از:
- نبود الگوی مناسب برای تأمین و عرضه کالاها به‌ویژه برای بهره‌گیری از ظرفیت‌های بخش خصوصی؛
 - عدم آینده‌نگری و پیش‌بینی به‌خصوص در حوزه تأمین کالاهای اساسی؛
 - تأخیر در سیاست‌گذاری‌ها و انجام به‌موقع برخی از مصوبات؛
 - توزیع نامناسب و نبود نظارت کافی بر آن؛
 - عدم هماهنگی میان دستگاه‌های متولی در تنظیم بازار کالاهای اساسی.
- با توجه به تلاش‌های مستمر جهت مدیریت بازار کشور از سوی کارگروه تنظیم بازار کشور، اما همچنان ضعف‌ها و شکاف‌های قابل توجهی با شیوه‌های ایده‌آل و استانداردهای توزیع جهانی وجود دارد که گام برداشتن در راستای آن و دستیابی به آن‌ها، سبب توزیع صحیح محصولات، افزایش رفاه مصرف‌کنندگان، عدم نگرانی از کمبودهای احتمالی محصولات و شوک‌های قیمتی ناشی از آن‌ها خواهد شد.

۱۱-۶. تکالیف، اقدامات و دستاوردهای دولت در بخش صنعت، معدن و تجارت

اهداف کلی و راهبردهای بخش صنعت و معدن در برنامه ششم توسعه مشتمل بر ارتقای رقابت‌پذیری صنعتی و معدنی کشور، نوسازی صنایع و معادن، ارتقای مهارت و فناوری در صنعت و معدن با تأکید بر توسعه صنایع دانش‌بنیان، ارتقای توان و حضور موثر بخش خصوصی و مردمی در فعالیتهای صنعتی و معدنی، توسعه زنجیره ارزش و تعمیق صنعتی و معدنی و ارتقای بهره‌وری در بخش است. توسعه بازارهای صادراتی، تلاش برای الحاق به سازمان جهانی تجارت و انعقاد پیمان‌های پولی دوجانبه با کشورهای طرف تجاری و هدف به‌ویژه کشورهای منطقه، ساماندهی واردات کالا و خدمات در جهت ارتقای توان تولید داخلی و جلوگیری از قاچاق به‌عنوان مهم‌ترین سیاست‌های بخش تجارت خارجی مدنظر قرار گرفته است. همچنین در بخش بازرگانی داخلی سیاست‌هایی نظیر افزایش بهره‌وری و رقابت‌پذیری در نظام توزیع کالا و خدمات، رقابت‌پذیری در فضای کسب‌وکار اینترنتی و شفاف سازی و روان سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری از اهم راهبردهای برنامه ششم توسعه است. بر این اساس در سال ۱۳۹۸ با توجه به نامگذاری این سال و تأکید مقام معظم رهبری به «رونق تولید» و در راستای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، وزارت صنعت، معدن و تجارت برنامه‌های ویژه‌ای در ۷ محور کلان و ۳۶ برنامه به شرح زیر طراحی و تدوین نموده است.

۱. توسعه تولید و تعمیق ساخت داخل (مشتمل بر ۱۰ برنامه)؛
۲. توسعه صادرات غیر نفتی (مشتمل بر ۳ برنامه)؛
۳. توسعه معادن و صنایع معدنی (مشتمل بر ۵ برنامه)؛

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۶۴	تاریخ: ۱۳۹۹	

۴. توسعه فناوری و شرکت‌های دانش بنیان با تغییر رویکرد از مونتاژکاری به نوآوری (مشمول بر ۵ برنامه)؛
 ۵. مدیریت بازار و ساماندهی لجستیک تجاری (مشمول بر ۳ برنامه)؛
 ۶. بهبود فضای کسب و کار مرتبط با بخش صنعت، معدن و تجارت (مشمول بر ۶ برنامه)؛
 ۷. تأمین منابع مالی و توسعه سرمایه‌گذاری (مشمول بر ۴ برنامه).
- بررسی اقدامات وزارت صنعت، معدن و تجارت در راستای اجرایی نمودن برنامه سال ۱۳۹۹، حاکی از آن است بخش قابل توجهی از پروژه‌های سال به شرح ذیل، پیشرفت بالای ۹۰ درصد را تجربه کرده است.
- نهضت ساخت داخل (تحقق ۱۲۶ درصدی هدف داخلی سازی نزدیک به ۲ میلیارد دلار واردات)؛
 - فعال‌سازی ظرفیت خالی واحدهای تولیدی در راستای رونق تولید (تحقق ۱۰۲ درصدی هدف ۲۰۰۰ واحد سال)؛
 - ساماندهی و تکمیل محصولات لوازم خانگی (تحقق ۹۵ درصدی هدف با تولید ۱۲۰۹ هزار دستگاه یخچال، ۷۴۲ هزار دستگاه ماشین لباسشویی و ۱۰۰ هزار دستگاه کولر گازی)؛
 - اجرا و پیاده‌سازی پروژه توسعه خوشه‌های صنعتی به تعداد ۴۰ خوشه صنعتی طی ۳ سال (تحقق ۱۰۰ درصدی)؛
 - افزایش حجم و تنوع محصولات صادراتی (کالا و خدمات) به ۱۵ کشور همسایه (تحقق ۱۰۰ درصدی هدف ۳۰ میلیارد دلاری)؛
 - توانمندسازی و توسعه بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط با هدف افزایش صادرات غیرنفتی (تحقق ۱۴۳ درصدی هدف)؛
 - احیاء و فعال سازی و توسعه معادن کوچک مقیاس (تحقق ۹۷ درصدی هدف سال با احیاء ۱۴۶ معدن و شناسایی ۲۱۳۰ پتانسیل معدنی)؛
 - ساماندهی لجستیک تجاری و زنجیره‌های تأمین کشور (تحقق ۹۰ درصدی هدف سال)؛
 - تکمیل ارتباطات سامانه جامع تجارت با سایر دستگاه‌ها از جمله گمرک، سازمان بنادر و دریانوردی و حذف ارتباطات کاغذی و تقویت نظارت بر بازار کالا و خدمات از تولید و واردات تا مصرف (تحقق ۸۱ درصدی هدف)؛
 - تقویت نظارت بر بازار کالا و خدمات از تولید و واردات تا مصرف (تحقق ۱۰۰ درصدی هدف سال)؛
 - تنقیح قوانین و مقررات مانع تولید (تحقق ۱۰۰ درصدی هدف سال)؛
 - شفاف‌سازی و ایجاد دسترسی آزاد به اطلاعات برای عموم ذی‌نفعان و مبارزه با فساد اداری (تحقق ۹۶ درصدی هدف سال)؛
 - طرح رتبه‌بندی بنگاه‌های اقتصادی پیشران (تحقق ۱۰۰ درصدی هدف سال)؛

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۶۵	تاریخ: ۱۳۹۹			

– سرمایه‌گذاری و اجرای طرح‌های توسعه‌ای در مناطق محروم و کمتر برخوردار (تحقق ۱۰۰ درصدی هدف سال).

همچنین بررسی عملکرد بخش صنعت، معدن و تجارت کشور بر اساس برنامه ششم توسعه کشور در سال ۱۳۹۸ به‌عنوان چهارمین سال اجرای برنامه ششم توسعه بیانگر آن است که نرخ رشد ارزش افزوده بخش صنعت برای سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ (سال پایه ۱۳۹۰) با نوسانات زیادی مواجه بوده است. عوامل متعددی برافزایش و کاهش متناوب نرخ رشد این بخش مؤثر بوده‌اند. این عوامل اعم از عوامل بیرونی (محیط اقتصادی کشور) و درونی (مشکلات مربوط به فرسودگی خطوط تولید، ضعف بازاریابی، پایین بودن کیفیت کالاها و کمبود تقاضای آن، ضعف مدیریتی و ...) است. از عوامل بیرونی مؤثر بر تولیدات بخش صنعت اجرای برخی قوانین مهم مانند قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، تغییر سیاست‌های ارزی کشور و در نتیجه وقوع شوک‌های ارزی در چند مرحله، بالا رفتن نرخ تورم، انتظارات تورمی آینده و تأثیر آن بر کاهش تقاضای کل، محدودیت نقل و انتقال ارز، محدودیت در تأمین مواد اولیه و قطعات و تجهیزات مورد نیاز بخش، نوسانات قیمت‌های جهانی مواد خام و اولیه پایه معدنی و نفتی و همچنین شیوع بیماری کرونا می‌توان برشمرد.

– در خصوص تولید خودرو تجاری، خودروی سواری و وانت، و نوسازی ناوگان حمل و نقل مسافری به دلیل مشکلات داخلی خودروسازان بزرگ کشور مانند بدهی و زیان انباشته، عمق کم ساخت داخل و وابستگی به قطعات وارداتی، مشکلات مدیریتی و تراکم نیروی کار، تحریم صنعت خودروسازی و خروج شرکای تجاری خارجی از ایران، ممنوعیت واردات خودرو و ... منجر به عدم نیل به اهداف سالانه تولید و جهش افسارگسیخته قیمت خودرو شد. با این وجود در تولید انواع موتور سیکلت برقی اهداف سالانه محقق شد.

– تولید لوازم خانگی شامل انواع تلویزیون و یخچال و یخچال فریزر بعد از کاهش زیاد در سال ۱۳۹۷ که به دلیل خروج شرکت‌های خارجی اتفاق افتاده بود در سال ۱۳۹۸ مجدد شروع به رشد نمود بطوریکه در این سال تولید برخی از لوازم خانگی حتی از سال ۱۳۹۶ نیز بیشتر بود. همچنین در سال ۱۳۹۸ برنامه‌های افزایش عمق ساخت داخل، ممنوعیت واردات کالاهای دارای مشابه داخلی و افزایش نرخ ارز به عنوان مهم‌ترین محرک‌های رشد تولید در این بخش قابل اشاره است.

– تولید دارو بعد محدودیت‌های ارزی و تجاری به دلیل سیاست تشدید تحریم‌ها با رشد مواجه شد بطوریکه توانست بیش از ۹۰ درصد هدف سالانه برنامه محقق شود.

– اگرچه سهم ارزش افزوده بخش معدن از تولید ناخالص ۱۱ در سال ۱۳۹۷ به ۱/۲ در سال ۱۳۹۸ افزایش داشته، کمتر از ۳۴ درصد اهداف سال ۱۳۹۸ در این خصوص محقق شده است درواقع کاهش

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۶۶	تاریخ: ۱۳۹۹	

سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی متعاقب سیاست تشدید تحریم‌ها موجب شده بخش عمده‌ای از اهداف سالانه این شاخص محقق نشود.

- در سال ۱۳۹۸ افزایش تولید فولاد خام کشور از ۳۴ میلیون تن در سال ۱۳۹۷ به ۲۷ میلیون تن کاهش داشت. همچنین در این شش‌ماه تولید آلومینیوم و روی نیز کاهشی بود. با این وجود صادرات بخش فولاد ۲۷ درصد نسبت به سال قبل آن رشد داشت.

- بررسی عملکرد سازمان زمین‌شناسی حاکی از افزایش پتانسیل اکتشاف معدنی دارد بطوریکه بیش از ۱۰۰ درصد اهداف در این حوزه محقق شده است.

- در شاخص سهم فروشگاه‌های بزرگ و زنجیره‌ای از شبکه توزیع حدود نیمه از هدف سال محقق شده که با توجه به تشدید تحریم‌ها و لزوم ساماندهی زنجیره توزیع و تنظیم بازار به‌عنوان راهکار کاهش شدت تحریم، غفلت از این حوزه می‌تواند فشار مضاعفی بر معیشت اقشار آسیب‌پذیر تحمیل کند.

- در شاخص توسعه کسب‌وکارهای اینترنتی تحقق بیش از ۱۰۰ درصد هدف سال مرهون عواملی نظیر افزایش هزینه‌های جاری فروشگاه‌های سنتی، گسترش اینترنت و استفاده از شبکه‌های مجازی و شیوع بیماری کرونا است. شاخص سهم تجارت الکترونیکی از تولید ناخالص داخلی با تحقق ۱۵ درصدی هدف سالانه بطور کامل محقق شد. افزایش پوشش یکپارچه رهگیری و ردیابی الکترونیکی کالا و خدمات به ۷۲ درصد با تحقق عملکرد ۴۰ درصدی، در شاخص تعداد کالا یا خدمات عرضه شده برای معامله در سامانه ستاد نیز بیش از ۱۰۰ درصد اهداف محقق شد.

- حجم تجارت کالا و خدمات حدود ۱۲ میلیارد دلار نسبت به سال ما قبل آن کاهش یافت. همچنین در این سال صادرات غیرنفتی و واردات از رشد منفی برخوردار بودند.

- اگرچه صادرات کالای غیرنفتی (بدون میعانات گازی) کشور نسبت به سال ماقبل آن نزدیک به ۷ درصد کاهش یافت بطوریکه حدود نیمی از هدف سال محقق گردید.

- در این سال به دلیل مشکلات تامین ارز و اولویت‌بندی واردات، ارزش واردات کشور حدود ۱۴ درصد کاهش داشته است، همچنین عمده کاهش واردات مربوط به کالاهای مصرفی و سرمایه‌ای و کماکان کالاهای واسطه‌ای بالاترین سهم از ترکیب واردات کشور را در اختیار دارد.

- تراز تجاری کشور اگرچه طی برنامه ششم همواره منفی بوده با این وجود در سال ۱۳۹۸ بهترین عملکرد تراز تجاری تجربه شده است بطوریکه بیش از ۱۰۰ هدف برنامه ششم در این شاخص محقق شده است.

براین اساس مهم‌ترین توصیه‌ها و پیشنهادات در راستای تحقق اهداف برنامه ششم در سال ۱۳۹۹ به تفکیک بخش‌ها برنامه به شرح ذیل است:

مجری: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۶۷	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

- کاهش تنش سیاسی با شرکای تجاری با هدف تشهید فرآیند تجارت خارجی؛
- شفاف‌سازی و تنقیح قوانین مرتبط با تجارت خارجی؛
- بهبود سیاست‌های ارزی با هدف کاهش رانت ارزی و بهبود سیاست‌های کنترلی در سامانه نیما؛
- اولویت‌بندی واردات با هدف افزایش تولید رقابتی داخلی؛
- توسعه صنایع پایین دستی صنایع واسطه‌ای (پتروشیمی، فلزات اساسی، محصولات معدنی غیرفلزی)؛ از طریق ترغیب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی؛
- تامین اعتبارات مربوط به ایجاد زیرساخت‌های صنعتی و تجاری کشور؛
- تجدید نظر و هدفمندسازی معافیت‌های مالیاتی و صادراتی در صنعت و معدن و تجارت؛
- تقویت خوشه‌های صنعتی و شبکه‌های به‌هم‌رسانی کسب‌وکارها؛
- ضرورت استفاده موثر از منابع حاصله از حقوق دولتی معادن برای سرمایه‌گذاری لازم؛
- حمایت از تکمیل زنجیره ارزش صنایع معدنی؛
- بهبود زنجیره توزیع داخلی با هدف کاهش هزینه‌های توزیع و مدیریت تنظیم بازار؛
- افزایش نقش سامانه‌های اطلاع‌رسانی تنظیم بازار.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۶۸	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

منابع و مراجع

- آمار کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر. (۱۳۹۴-۹۸). مرکز آمار ایران.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۴-۹۸). گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۴-۹۸). سری‌های زمانی داده‌های اقتصادی (نرخ ارز).
- بررسی عملکرد قانون بودجه و عملکرد مالی دولت در سال ۱۳۹۸. دفتر مطالعات مالی عمومی و توسعه مدیریت. معاونت پژوهش‌های اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس. شماره مسلسل: ۱۷۲۸۴.
- بورس کالای ایران. (۱۳۹۶-۹۸).
- حسینی، میرعبداله. (۱۳۹۸). عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی ایران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- دبیرخانه هیأت عالی نظارت بر سازمان‌های صنفی کشور. (۱۳۹۵-۹۸).
- دو ماهنامه اختصاصی پیام اقتصادی بورس کالا. (۱۳۹۸). شماره ۲۳، ص. ۶۹.
- روزنامه دنیای اقتصاد. (۱۳۹۹). مقاصد ۹۸ سرمایه‌های خارجی، شماره روزنامه ۴۸۶۵، شماره خبر ۳۶۴۵۳۶۲.
- سازمان توسعه تجارت ایران. (۱۳۹۴-۹۸). گزارش عملکرد تجارت خارجی کشور.
- شرکت بورس کالای ایران. (۱۳۹۸). گزارش سالانه هیأت مدیره به مجمع عمومی عادی صاحبان سهام برای سال مالی منتهی به ۱۳۹۸/۱۲/۲۹.
- شرکت مادر تخصصی بازرگانی دولتی ایران. (۱۳۹۸).
- صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات. (۱۳۹۴). گزارش شماره ۲۳.
- صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات. (۱۳۹۵). گزارش شماره ۳۴.
- صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات. (۱۳۹۶). گزارش شماره ۴۴.
- صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات. (۱۳۹۷). گزارش شماره ۵۵.
- صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات. (۱۳۹۸). گزارش شماره ۶۶.
- صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات. (عملکرد مقدماتی سال ۱۳۹۸). گزارش شماره ۶.
- معاونت طرح و برنامه دفتر آمار و فرآوری داده‌ها.
- قانون بودجه کل کشور. (۱۳۹۸). مرکز اسناد، مدارک و انتشارات، سازمان برنامه و بودجه کشور.
- کتاب سال صنعت، معدن و تجارت. (۱۳۹۷).
- گزارش آماری بازار سرمایه. (اسفندماه ۱۳۹۸). مرکز پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی. سازمان بورس و اوراق بهادار.
- گزارش آماری سالانه فرابورس ایران. (۱۳۹۸). اداره آمار و تحلیل اطلاعات شرکت فرابورس ایران.
- گزارش تفصیلی ماهانه بازار. (اسفندماه ۱۳۹۸). مدیریت آمار و اطلاعات. معاونت بازار بورس اوراق بهادار تهران.
- گزارش سالانه هیأت مدیره به مجمع عمومی صاحبان سهام. برای سال منتهی به ۱۳۹۸/۱۲/۲۹. شرکت بورس کالای ایران.
- گزارش عملکرد تسهیلات اعطایی از محل منابع ارزی و ریالی صندوق توسعه ملی از ابتدای تاسیس تا پایان سال ۱۳۹۸. مدیریت آمار و برنامه‌ریزی صندوق توسعه ملی.

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۶۹	تاریخ: ۱۳۹۹		

- گزارش عملکرد ۱۲ ماهه ۱۳۹۸ وزارت صمت، معاونت طرح و برنامه (دفتر آمار و فراوری داده‌ها).
- گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت. (۱۳۹۵-۹۸).
- گزارش هیأت مدیره به مجمع عمومی عادی صاحبان سهام بانک صنعت و معدن. (۱۳۹۸). عملکرد سال مالی منتهی به پایان اسفند ۱۳۹۸.
- گمرک جمهوری اسلامی ایران. (۹۹-۱۳۹۴). پایگاه آماری برخط داده‌های تجاری (https://irica.ir/web_directory).
- مرکز آمار ایران. (۹۹-۱۳۹۲).
- مرکز آمار ایران. (۹۹-۱۳۹۲). داده‌ها و اطلاعات آماری حساب‌های ملی.
- مرکز آمار ایران. (۹۹-۱۳۹۲). گزارش قیمت تولیدکننده در ایران.
- مرکز آمار ایران. (۹۹-۱۳۹۲). گزارش قیمت کالاهای صادراتی ایران در فصل‌های مختلف.
- مرکز آمار ایران. (۹۹-۱۳۹۲). گزارش قیمت کالاهای وارداتی ایران در فصل‌های مختلف.
- مرکز آمار ایران. (۹۹-۱۳۹۲). گزارش قیمت مصرف‌کننده در ایران در ماه‌های مختلف.
- مصوبات کارگروه تنظیم بازار. (۱۳۹۸).
- معاونت برنامه ریزی و توانمندسازی سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (۱۳۹۹). عملکرد و اهداف با نگاهی به اقدامات سال ۱۳۹۸ و برنامه‌های آینده.
- نماگر بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (سه ماهه چهارم ۱۳۹۸). اداره بررسی‌ها و سیاست‌های اقتصادی.
- وزارت صنعت، معدن و تجارت، مقررات صادرات و واردات. (۹۹-۱۳۹۴).
- یعقوبی، پریسا، ثاقب، حسن. (۱۳۹۹). شناسایی زمینه‌های مخل تجارت در بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های گمرکی، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- Coronavirus: The world Economy at Risk, OECD. (2020).
- Global Economic Prospects, Heightened Tensions, subdued Investment, World Bank Group. (2020).
- International monetary fund (IMF). (2019, 2020).
- International trade center Annual Report. (2019).
- Quarterly Report of World manufacturing production, UNIDO. (Q3, 2018-Q1, 2020).
- SME Competitiveness Outlook. (2019, 2020).
- UNCTAD. (2020). Trade and Development Report.
- UNCTAD. (2020). the Least Developed Countries Report.
- UNCTAD. (2020). Handbook of Statistics.
- UNCTAD. (2020). World Investment Report.
- WEF (World economic forum). (2020). the Global Competiveness Report.
- WTO (World Trade Organization). (2020). World Trade Report.
- World Investment Report. (2019). key messages and overview.
- World Investment Report. (2019). United Nations Conference on Trade and Development.
- World Trade Statistical Review. (2019).
- www.fitchsolutions.com.
- https://egfi.ir/index.aspx?page_=dorsaetoolsenews&lang

مجرى: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
صفحه: ۳۷۰	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار	

- https://egfi.ir/Index.aspx?page_=form&lang
- <http://www.airdfh.ir/fa/operation/stats>
- <http://www.irasin.ir/news/8637/>
- <https://khabarban.com/a/27376081>
- <http://www.ibena.ir/news/109175/>
- <http://www.felezatonline.ir/s/12883>
- <https://codeboursi.ir/>

مجموعه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی		 موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
مجموعه: دکتر علیرضا گرشاسبی	کارفرما: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	
صفحه: ۳۷۱	تاریخ: ۱۳۹۹	ویرایش اولیه - غیر قابل انتشار